HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

[illegible] CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

1. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOGAN

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

TAKDİM

ZAMAN gazetesi 1986 yılında Türkiye'de basın-yayın hayatına atılmıştır. Kabul ettiği prensipler ve ilkeler doğrultusunda, hiç taviz vermeden, acele etmeden, sabırla okuyucusu ile bütünleşmiş ve bugün itibariyle zirveleri zorlayan bir gazete haline gelmiştir.

Günümüz gerçekleri içinde yaşayan herkesin gördüğü ve bildiği gibi, gazeteler okuyucularına çeşitli gayeler doğrultusunda hediyeler vermektedir. İşte bu çizgide ZAMAN gazetesi vefakâr okuyucularına hediyeler vermeyi düşünmüş ve vereceği hediyeleri seçerken, günübirlik düşüncelerden alabildiğine uzak bir çerçevede seçimini yapmıştır.

Evet, O, bir Müslüman evinde mutlaka bulunması gerekli olan kitaplardan müteşekkil kütüphane kurmayı hedeflemiştir. Velev ki bu kitaplar, ansiklopedik çapta olsa bile.

Evet, iftiharla söylüyoruz ki, ansiklopedik eserleri okuyucularına hediye etme fikri ilk defa ZAMAN'dan gelmiş ve 14 ciltlik İslam Tarihi ile bu fikri hayata geçiren de ZAMAN olmuştur. İşte, İslam Tarihi ile başlayan bu çizgi, Elmalılı Tefsiri, ardından Fıkıh Ansiklopedisi ile devam etmiştir. Şimdi de Prof. Dr. İ. Cânan Hocamızın Kütüb-i Sitte diyerek tercüme ve şerhini yaptığı İbnu Deybe'nin Teysiru'l-Vüsûl ilâ Câmii'l-Usûl adlı eserini siz kıymetli okurlarına takdim etmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Kitabımız hakkında teferruatlı malumatı, birinci cildin ilk sayfalarında bulacaksınız.

ZAMAN hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan geceyi gündüze katarak, sizlerin ellerine mevcut şartlar içinde en mükemmelini sunmaya gayret ediyor. Cilt, baskı dizayn, kâğıt... vs. hepsinde mükemmeli yakalamanın peşinde. İşte tüm bu gayretlere karşı sizlerden beklediği ise, bu ansiklopedik eserlerle kütüphanelerinizi süslemenin yanı başında, bu kitapları

okumanız, muhteviyatına vâkıf olmanız, o ölçüde düşünce dünyanızı derinleştirmeniz ve hepsinden öte, hayat çizginizi bunlara göre ayarlamanız. Zaten ahiret hayatını hedef edinen ve dünyaya o gözle bakan bir Müslümanın farklı düşünmesi ve davranması da beklenemez.

Sözü fazla uzatmadan, sizleri Nebiler Serveri Hz. Muhammed (A.S.M.)'in sözleri ile başbaşa bırakıyoruz.

ZAMAN

AÇIKLAMA

Okuyucularımız
ellerindeki şu kitabın mahiyetini, gayesini anlamak için
öncelikle birkaç maddelik açıklamamızı okumalıdırlar:

1- BU KİTABI NİÇİN HAZIRLADIK?

Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in "OKU" emriyle başlamış olması manidardır. Bu emir, bir Müslüman'ın en mümtaz vasfının okumak, çok okumak olması gerektiğini belirler.

Evet çok okuyacağız, ama neleri okumalıyız? Her sahada okunacak şey o kadar çok ki, seçim yapmak bile zor.

Şüphesiz, biz Müslümanlar, öncelikle, dinimizi anlamaya çalışacağız. Yaradanımızı tanıtan, Rabbimize gerçek kulluğu, hayattaki vazifelerimizi öğreten kitaplara öncelik vereceğiz. Değilse fâni dünyanın boş meselelerine bizi çekip, yıldız falıydı, artistti, sporcuydu, modaydı, romandı, hikâyeydi... gibi ne dünyamıza ne de âhiretimize, hiçbir faydası olmayan meselelerle meşgul eden neşriyata öncelik verip ömrümüzü onlarla tüketmek bize hüsran ve pişmanlık getirecektir.

Dinî eserleri okumaya karar vermiş olsak bile müşkilattan kurtulmuş sayılmayız. Zamanımız Türkiye'sinde gerçekten pek çok dinî neşriyat var. Kur'ân tercümeleri, tefsirler, hadis tercümeleri, fıkıh, fetva ve tasavvuf kitapları tercümeleri vs. Tercümelere yerli te'lifler de eklenmektedir. Bunların hepsini alıp okumaya ne maddî imkânlarımız elverişlidir, ne de ömrümüz yeterlidir.

Yani, mutlaka bazı seçimler ve tercihler yapmak zorundayız.

Hadis sahasından misal verelim. Şühesiz dinimizi öğrenmede mutlaka başvurmamız gereken bir sahadır. Hadis okumadan Müslüman-

lığımızın kemâle ermesini beklemek oldukça zordur. Ama hadis sahası o kadar geniştir ki, bu sahaya giren te'lifatı gerekli ciddiyetle değme araştırıcı bile görme fırsatı bulamaz . Bu sebeple tâ ilk asırlardan beri âlimlerimiz, hadislerden çeşitli seçmeler yaparak en zaruri, en faydalı olanları bir araya getirmeye çalışmışlardır. "Kütüb-i Sitte" adı altında şöhret kazanan altı hadis kitabı böylece ortaya çıkmıştır. Yani bunlar seçme hadisleri ihtiva eder.

Kütüb-i Sitte'deki hadisler seçilirken "sıhhat" vasfı düşünülmüştür. Yani hadisin sahih olması ön plana alınmıştır. Bir hadiste aranan ilk şart onun "sahihlik"i yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olmasıdır. Kütüb-i Sitte "sahihlik" vasfını taşıması sebebiyle ümmetçe büyük rağbete mazhar olmuştur. Dinî ve dünyevî hayatımızı tanzimde muhtaç olacağımız her çeşit hadis bu altı kitapta mevcuttur.

Hemen belirtelim ki, bu altı kitabın her biri birçok ciltten meydana gelen bir külliyattır. Şöyle ki: Buhârî 9, Müslim 4, Nesâî 8, Tirmizî 10, Ebu Dâvud 5, İbnu Mâce 2 ciltir.

Üstelik bunlardan herbiri tekrarlarla doludur. Meselâ Buhârî aynı hadisi durumuna göre 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve daha fazla bölümde tekrar tekrar kaydeder. Çünkü bir hadiste, iki, üç, dört, beş... meseleye beraberce temas edilmiş olabilmektedir. Nitekim Buharî'de 2761 hadis mevcut iken tekrarlarla sayı 9082'ye ulaşmaktadır.

Hadislerin tekrarı, sadece bir kitabın içinde söz konusu değildir. Aynı hadis Kütüb-i Sitte'nin hepsinde veya bir kaçında tekrar edilebilir. Bazı hadisler de bu altı kitabın sadece birinde kaydedilmiştir, diğerlerinde yoktur. Hadislerin Kütüb-i Sitte içerisindeki tekrarları hakkında bir bilgi vermek için şu rakamlara bir göz atalım. Bu te'lifimizin aslı olan "Teysîru'l-Vüsûl'da 10.490 hadis bulunmaktadır. Teysîru'l Vüsûl 33.132 adedi bulunan Kütüb-i Sitte hadislerinden tekrarlar atılarak derlenmiştir. Şöyle ki:

1- Buharî: 9082 hadis, 4- Ebu Dâvud: 5274 hadis,

2- Müslim: 7275 hadis, 5- Tirmizî: 3951 hadis,

3- Nesâî: 5724 hadis, 6- Muvatta: 1326 hadis.

Öyle ki, araştırıcı olmayan, sadece dinî kültürünü artırmak için hadis kitabı almak ve okumak isteyen bir Müslüman için tekrarları atarak yeni bir eser te'lif etmek mümkündür. Bu ihtiyaç çoktan duyulmuş ve bu maksatla muhtelif te'lifat yapılmıştır.

Elimizdeki şu eser onlardan biridir. "Kütüb-i Sitte" denen şu altı kitaptaki müstakil hadisleri bir araya getirmektedir: Sahîh-i Buharî,

Sahîh-i Müslim, Sünen-i Nesâî, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Ebu Dâvud, Muvatta-ı Mâlik. İleride açıklayacağımız üzere biz, buna İbnu Mâce'nin "Sünen" adlı kitabını da ekledik. Kitap, bir hadisi, bir yerde kaydettikten sonra bu hadisin Kütüb-i Sitte'nin hangilerinde ve nerelerinde geçtiğini belirtir.

Şu halde bu kitap, Kütüb-i Sitte'de yer alan bütün hadisleri eksiksiz ihtiva etmektedir. Araştırıcı olmayan bir Müslüman bunu temin ettikten sonra, artık Kütüb-i Sitte'ye ihtiyaç duymayacaktır. Böylece, hem harcamadan tasarruf etmiş olacak, hem de okumada zamandan.

Üstelik, hadisleri şerhsiz okumanın mahzurları var. Hadislerin bir kısmı "mensuh"tur.. Yani hükmüyle amel edilmez, bazıları belli şartlar altında amele elverişlidir, bazıları mezhepten mezhebe farklı yorumlara mazhar olmuştur. Kısacası hadislerin anlaşılması, kendileriyle amel edilme durumlarının bilinmesi ayrı bir konudur. Bu hususta hükme gitmek herkesin harcı değildir. Fıkha müteallik bir hadisi değerlendirmek için birçok ilmi bilmek muctehid olmak gereklidir. Aksi takdirde, her okuduğu hadis ile amel etmek son derece yanlış olur ve dinî sorumluluğu gerektirir. Sevâb işleyeyim derken günah işlemek, Allah'ın rızasını elde edeyim derken gazabına sebep olmak söz konusu olabilir.

Biz bu mahzuru gidermek için, fıkhî hadisler başta olmak üzere, anlaşılması zor olan, yanlış hükme gidilebilecek olan bütün hadisleri açıklamaya ehemmiyet verdik. Hadisin açıklamasında dayanağımız İslâm âlimlerinin eserleri ve yorumları olmuştur.

2) TERCÜMEDE NELERE DİKKAT ETTİK?

Tercümeyi yaparken hem aslına sâdık kalmaya hem de anlaşılır ve açık olmaya çalışılmıştır. Tercüme yapanların karşılaştığı zorluklardan biri budur. Açık anlaşılır bir tercüme yapmak ve aynı zamanda da asla sâdık kalmak. Bu oldukça zordur. Üstelik her bir kelimesi ve hatta edatı, yerine göre, büyük ehemmiyet taşıyan dinî metinlerde çok daha zordur. Biz, tercümemizin anlaşılır olması için, ister istemez, bazı hadislere aslında olmayan kelime ve ibareler ekledik. Bu eklentiler mühimse parantez içerisinde gösterilmek suretiyle dikkat çekilmiştir. Yine belirtelim ki, parantez içerisinde sunulan açıklayıcı kısımlar, mümkün mertebe aynı hadisin bir başka "vech"inde gelmiş olan "ziyâde"den veya âlimlerin hadisle ilgili açıklamalarından alınmaya çalışılmıştır.

Hemen belirtelim ki, tercümelerde karşılaşılan mühim bir zorluk da Türkçemizin durumudur. Dilde özleştirme yaftası altında, asırlardır,

kültürümüze girmiş, ruhumuza işemiş kelimeleri atıp yerine uydurmaları koymak suretiyle hiçbir millette görülmeyecek derecede ve ancak ihanet kelimesiyle ifade edilebilecek korkunç tahribatlar yapılmıştır. Çoğu kere bu kelime mi, bu kelime mi diye bocaladığımız olmuştur. Bir hadisin ifade ettiği manayı daha açık olsun diye değişik bir kelime ile ifade etmeye kalkınca mâna zenginliği kayba uğramaktadır. Biz, ölene dek, uzun yıllar Türk Dil Kurumu'nun yetkili bir makamında kalarak dilimizi tahrib faaliyetlerini yönlendiren Ermeni Agob Dilaçar'a izafeten halkımızın agobça dediği kelimelerden mümkün mertebe kaçındık. Anlaşılır, yaşayan Türkçe ile ifade etmeye çalıştık. Ancak ıstılah denebilecek bazı hususi ve teknik kelimeleri de olduğu gibi koruduk. Yer yer bunları dipnotlarda açıkladık. İfadenin bütünü içerisinde bu çeşit kelimelerin anlaşılır hâle gelmesine de gayret ettik. Tek başına alındığı takdirde tamamen kapalı ve anlaşılmaz kalacak bir kelimenin cümle içerisinde öyle olmayacağı ümidindeyiz. Yine de en son koyacağımız bir lügatce bu konuda yardımcı olacaktır.

3) KİTAPTA NELERE YER VERİLMİŞTİR?

Bu kitap Teysîru'l-Vüsûl'ün tercümesinden ibaret değilir. Şu hususlara da yer verilmiştir:

1- MUKADDİME KISMI:(*) Burada hadisle ilgili bilinmesi gereken hususlar yeterince açıklanmıştır. Şöyle ki:

a) Hadis tarihi ve belli başlı hadis te'lifatı, Kütüb-i Sitte ve müellifleri (hayat, metod ve hususiyetleri).

b) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ilmi yayma tedbirleri,

c) Bazı hadis meseleleri,

d) Usul-i Hadis ilminin mühim bahisleri.

2- ŞERH KISMI: Hadisleri metin olarak verip tercümesini kaydettikten sonra ihtiyaç duyulan hadislere açıklama getirdik. Açıklamalar esas olarak şerhlerden alınmadır. Bu, kaynaklarda daha geniştir, biz özetlemeye çalıştık. Araştırıcılar kaynaklara inebilir ve inmelidir de. Halk için yeterli olan miktarı aktardığımıza inanıyoruz. Fıkha müteallik meselelerde Hanefî görüş esas alınmış ise de, şârihlerimizin yaptığı üzere, gerekli yerlerde başta Şâfiî ve diğer mezhep imamlarımızın görüşleri de belirtilmiştir.

(*) Mukaddime kısmına, kitabı yeniden tertib etmemiz sebebiyle, son ciltlerde yer vereceğiz

Şu hususu da belirtmek isteriz: Eserde, günümüzde üzerinde durulan bir kısım fıkhî ve içtimâî meselelere yeri geldikçe ağırlıklı olarak temas edilecek, yeni gelişen "Ehl-i Sünnet"e uygun görüşler aksettirilecektir. Sosyoloji, psikoloji, pedogoji gibi tamamen yeni sayılan sahalarda tetkik konusu yapılan meselelere geniş ve tatminkâr açıklamalar getirilecektir. Bu husus, belki de kitabımızın en orijinal ve en mühim yönlerinden birini teşkil edecektir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bundan on dört asır önce, insanlığın bütün meselelerine nasıl dikkat çekmiş bulunduğunu gören mü'min okuyucuya şu yakini kazandıracaktır: "Sayısız problemlerle muzdarib insanlığın dertlerine en şafi ilaç İslâm'dadır; Kur'ân'da ve Sünnet'tedir; sadece İslâm dünyasının değil, insanlık âleminin gerçek bir kurtuluşu Sünnet'in anlaşılmasına ve bütün müesseseleriyle içtimâiî hayata intikâl etmesine bağlıdır: Sünnet bir örf, ferdî bir değer değil, ilâhî bir rehberdir, dünya ve âhiret saadetine götüren Sırat-ı Müstakim, Cadde-i Kübrâdır."

3- SAHABE HAYATI: Bazen hadisin râvisi olarak bazen de rivayet edilen hadisenin kahramanı olarak adı geçen sahabeler hakkında bilgi verilmiştir. Sahabelerin tanıtılmasına ayrı bir ehemmiyet atfediyoruz. Çünkü onlar (radıyallahu anhüm), fiil haline geçmiş sünnet gibidirler. İslâm'ı hakkıyla anlayan ve yaşayan kimselerdir. Canlı ve yaşanan İslâm'ı anlamak isteyenler Ashâb'ı bilmek ve anlamak zorundadırlar.

Hayatları hakkında bilgi verilen sahabeler, -hangi cilt ve sahifede bulunabilecekse- son ciltte alfabetik sırayla gösterilmiştir.

4- İBNU MÂCE'NİN ZİYADELERİ: "Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi" adını verdiğimiz bu kitap esas itibariyle İbnu Deybe'nin "Teysîru'l-Vüsûl" adlı kitabına dayanır. Bu eser altıncı kitap olarak İbnu Mâce'nin "Sünen"ine değil, İmam Mâlik'in "Muvatta" adlı kitabına yer verir. Halbuki, günümüzde Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabını İbnu Mâce'nin "Sünen'i teşkil eder. Bu durumda Kütüb-i Sitte deyince zihinler ister istemez, -haklı olarak-, İbnu Mâce'nin "Sünen"ini arayacaktır. İşte bu ihtiyacı da karşılamak maksadıyla İbnu Mâce'nin Kütüb-i Sitte'ye ziyâde olan yani İbnu Mâce'de olduğu halde diğer kitaplarda yer almayan hadisleri en sona ayrı bir bölüm halinde koymayı uygun gördük. Bu hadislerin kitapta ilgili bahislere dağıtılması da düşünülmedi değil. Ancak, bu durumda Teysîru'l-Vüsûl'ün ürijinalitesi kaybolacaktı. İbnu Mâce'nin ayrı tutulmasından doğacak mahzuru şöyle giderdik: Mefhum fihristinde her konunun geçtiği yerler gösterilirken, o konuya temas eden İbnu Mâce hadisleri de gösterilmiştir.

5- FİHRİSTLER: Kitabın bu kısmında, öncelikle "Mefhumlar Fihristi" olmak üzere, kitapta adı geçen şahıs, kitap ve yer isimleri, âyet-i kerimelerle ilgli fihristler yer alacaktır. "Mefhumlar Fihristi" sayesinde istenen bir konuya giren âyet, hadis ve açıklamalar kitabın nerelerinde geçmektedir, topluca görülecektir. Fihristler kısmı son ciltte yer alacaktır.

Eser, bilhassa bu "Mefhumlar Fihristi" sayesinde, arayacağımız her meseleyle ilgili bahsi hemen bulmamızı sağlayacaktır. Eserin, esas itibariyle, dinimizin yer verdiği meselelerin kâhir ekseriyetine yer veren geniş muhtevası göz önüne alınınca, kitaba, istediğimiz yüzde doksan meseleyi bulabileceğimiz bir İslâm ansiklopedisi gözüyle bakabileceğiz.

6- LÜGATÇE: Eserde geçtiği halde anlaşılmasında zorluk çekileceğini tahmin ettiğimiz bir kısım kelime ve tabirleri ve değişik ilim dalına giren ıstılahları kısaca açıklayacağız. Bu kısım da son ciltte yer alacaktır.

Kitap bu haliyle gerek rivayet, gerek dirâyet ve gerekse usul bahislerinde, araştırıcı dışında her Müslümanı, hadis sahasında bir başka kitaba ihtiyaç duyurmayacak zengin bir muhteva taşıyacaktır.

Cenâb-ı Hakk şeriat-ı garrasını öğrenmek sonra da yaşamak isteyenlere yardımcı olsun, bu çalışmamızı mağfiret ve rızasına vesile kılsın.

Amin

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Not: Kitabın bütün cildlerinde, ıstılâhî manada kullanılan kelimeler, farklı karakterde (yani ya daha koyu, yahut da italik denen eğri) harflerle yazılmıştır. Bu kelimelerin günlük dildeki manasına aldanmamalı. Lügatçe'ye bakılmalıdır.

تَيْسِيرِ الوصُول الى جَامِعِ الأصُول

من حَديث الرّسُول ﷺ

تأليف

عبدالرّحمن بن علي المعروف بابن الديبع الشيباني

الزبيدى الشافعي المتوفى سنة ٩٤٤هـ

[مختصر جامع الأصول من حديث الرسول ﷺ

لمجد الدين أبى السعادات محمد بن الأثير الجزرى المتوفى سنة ٦٠٦هـ]

TEYSÎRU'L- VÜSÛL İLÂ CÂMİ'İL-USÛL MİN HADÎSİ'R-RESÛL

Müellifi
Abdurrahman İbnu Ali el-Ma'ruf bi-İbn Deybe eş-Şeybânî ez-Zebîdî eş-Şâfi'î
(Vefatı: 944/1537)

Bu eser
Mecdü'd-Dîn Ebu's-Se'âdât Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî'nin
(vefat 906/1500)

"CAMİ'U'L-USUL MİN HADÎSİ'R-RESÛL
Sallallahu aleyhi vesellem
adlı kitabın muhtasarıdır

MÜTERCİMİN SUNUŞU

Muhterem okuyucu,

Elinizdeki şu kitab Kütüb-i Sitte'nin tekrar hadislerinin atılmasıyla ortaya konmuş Teysîru'l-Vüsûl ilâ Câmi'u'l-Usûl adında özet bir kitabın açıklamalı tercümesidir.

Bu kitabın asl'ını, *İbnu'l-Esir el-Cezerî* (v. 606/1209) hazırlamış idi. [1]

İbnu'l-Esîr'in eserinin adı Câmi'u'l-Usûl'dür. Bu eser, en muteber hadis mecmualarının birleştiği, aynı mevzuya giren bütün makbul hadisleri bir araya getirdiği için, ortaya konduğu andan itibâren büyük bir alâkaya mazhar olmuştur.

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN MÂHİYETİ:

Câmi'ul-Usûl aslında bir ihtisar çalışmasıdır, yâni bir özetlemedir. *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesaî, Tirmizî ve Muvatta*'da yer alan hadisleri tek bir kitap hâline getirmiştir. Eserde iki husû-siyet var:

1- *Kütüb-i Sitte*'de geçen mükerrer hadislerden sâdece biri alınıp, diğerlerine işaret edilmiştir. Böylece hacim azalmış, senetlerin de atılmış olması, hacmi daha da küçültmüştür.

2- Hadisler yeni bir tanzime tâbi tutularak, aynı konuya giren bütün hadisler bir araya getirilmiştir.

1— *İbnu'l-Esîr'in eseri de Rezîn İbnu Muâviye es-Sarakastî el-Endülüsî'nin* (v. 535/1140) et-Tecrîd Li's-Sihâh ve's-Sünen'ine dayanır. İbnu'l-Esîr, bundaki senetleri atıp, Rezîn'in ihmâl ettiği hadisleri ilâve etmek ve bazı kelime ve irab açıklamalarıyla da zenginleştirmek suretiyle Câmi'u'l-Usûl'ü ortaya koymuştur. Yâni bu da aslında bir tehzib çalışmasıdır. Usûl denen altı kitabı ilk defa birleştirme şerefi Endülüslü Rezîn'e aittir. (Rezîn'i, Rüzeyn ve Rezzîn şeklinde okuyanlar da olmuştur. Doğrusu Rezîn'dir.)

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR KUSURU

Yukarda kaydettiğimiz iki faziletli hususiyetinin yanında eserin bir de kusur addedilen hususiyeti vardır: Hadislerde geçen –ıstılahta garîb denen– anlaşılması müşkil kelimeler ve bazı i'rab husû-siyetleriyle ilgili uzun açıklamalar getirmiştir. Bazan "gereksiz" dedirtecek dereceye varan bu açıklamalar o kadar fazladır ki, eserin normal hacmini kat kat aşmaktadır. Nitekim az sonra Takdim kısmında, bu eserin müellifi İbnu Deybe'nin açıklamaları esnasında göreceğimiz üzere, Teysîru'l-Vüsûl'ü ihtisâr edenlerden Kâdî'l-Kudât İbnu'l-Bârezî, kitabın hacmini dörtte bire indirebilmiştir.

İslâm uleması, Câmi'u'l-Usûl'ün kıymetini takdir etmiş, ancak daha kullanışlı hale getirmek için, zaten kendisi ihtisar olan bu eseri tekrar ihtisar etme ihtiyacı duymuş, çok çeşitli ihtisarlar yapmıştır. Keşfu'z-Zünun bunlardan tam 7 adedini tanıtır.

Bu ihtisarlardan en güzeli, *(Kâtip Çelebi'nin ifâdesiyle ahsenü'l-İhtisârât)*, Allah'ın izniyle Türkçemize kazandırmaya çalıştığımız Teysîru'l-Vüsûl'dür. Teysîru'l-Vüsûl'ün müellifi, bu eserin Câmi'ul-Usûl'ün hacmini üçte bire indirdiğini belirtir. Dörtte bire indirene nazaran biraz daha hacimlidir. Çünkü gerekli yerlerde bâzı kelime açıklamalarını korumuştur.

İBNU MACE'Yİ DE İLÂVE ETTİK

Tercümemizin bir hususiyeti İbnu Mâce'nin ilâvesidir. Çünkü Teysîru'l-Vüsûl'de *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı Muvatta'dır. Halbuki Hanefiler muhitinde *Kütüb-i Sitte* deyince altı kitap olarak Muvatta değil İbnu Mâce'nin Sünen'i kastedilir. Bu sebeple Teysîru'l-Vüsûl'deki bu eksikliği gidermek maksadıyla İbnu Mâce'nin Kütüb-i Sitte'ye ziyade olan hadislerini en sonda müstakil bir bölüm şeklinde , yine açıklamalı olarak ilâve ettik. Böylece bu kitabımız, Kütüb-i Sitte'den hiçbirine ihtiyaç duyurmayacak bir muhteva kazandığı gibi, sıhhat bakımından Sahîheyn'den sonra üçüncü derecede yer alan Muvatta'yı da ihtiva etmektedir.

ESERLE İLGİLİ BAZI AÇIKLAMALAR

1– BAZI METİN FARKLILIKLARI:

Teysîru'l-Vüsûl'de birkaç kaynağa atfedilerek kaydedilmiş olan bir metni o kaynaklardan bazılarında kelimesi kelimesine aynen bulamayız. Bazen metnin hangi kaynaktan alındığını belirtse de çoğu kere belirt-

mez. Şu halde kitaptaki metni aynen bulabilmek için kaydedilen bütün kaynakları görmek gerekebilir.

Ancak, bazan tek kitap tarafından rivayet edilmiş olduğu belirtilen hadisler var. Onları kaynağında bulduğumuz zaman, bazı kere Teysîr'deki metinle asıldaki metin arasında bir kısım noksan ve ziyadeye rastlıyoruz. Sözgelimi, sâdece Ebu Dâvud tarafından rivayet edildiği belirtilen bir hadisi Ebu Dâvud'daki aslıyla karşılaştırdığımız zaman, –fıkha tesir etmeyen– bazan ziyade, bazan noksan kelimelere rastlayabiliyoruz. Bu farklılığın neden ileri geldiği merak konusudur. Kur'ân-ı Kerîm dışındaki kitapların el yazma nüshalarında bir kısım farklılıklar devamlı olagelmiştir. Bu sebeple, müellifin çalışmayı yaparken elinde bulundurduğu nüshadan ileri gelme ihtimali var ise de, bazı noksanların esere hâkim olan ihtisâr düşüncesinden ileri gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Teysîr'de, Câmi'u'l-Usûl'ün yer verdiği pek çok lügat ve i'rab açıklamalarının atıldığını ve hatta, aynı hadisin farklı vecihleri olarak kaydedilen bir kısım rivayetlerin bile –değişik bir fıkıh ihtiva etmemesi sebebiyle– atıldığını belirtmiştik. Bu esprinin hadis metinlerine dahi sirayeti mümkündür. Istılahtaki taktî denen bu husus, câizdir. Örnek olarak 76 numaralı hadis, Ebu Dâvud'daki aslı ile karşılaştırılabilir.

Ancak, bazan da hadis, aslına nazaran bazı –açıklayıcı– ziyadelere şâmil olmaktadır. Bu maksadla 365 numaralı hadisi misal vereceğiz. Ebu Dâvud'daki aslı daha vecîzdir ve من اسلف شىء فلا يصرفه الى غيره şeklindedir. Bu farklılıkların gerçek sebebini ortaya çıkarmak ayrı bir araştırma konusudur. Biz, tercümede Câmi'ul-Usûl'deki metni esas aldık. Gereken durumlarda aslına dikkat çektik.

Şu halde asılla karşılaştırma durumunda zaman zaman bir kısım farklılıklara rastlanabileceğinin önceden bilinmesinde fayda var.

2- ESERİN TERTİBİ

Teysîru'l-Vüsûl fıkhın ana konularına göre kitaplar halinde tertiplenmiştir. Bu ana konular kitap içerisinde alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Meselâ en başta Kitâbu'l-İman yer alır. Zira İman kelimesi, Arap alfabesinin ilk harfi olan elif harfiyle başlar. Birçok konuyla ilgisi olan hadisler için en sona koyduğu Kitâbu'l-Levâhık'tan önceki son bölüm Kitâbu'l-Yemîn'dir. Çünkü "Y" harfi Arap alfabesinde sonuncu harftir. Biz tercümede alfabetik sıra iddiasını yapamıyoruz, gerek de

yok. Teysîr'in aslî düzeni ne ise ona uyduk. Kitabın orijinal tertibini bozmamak için İbnu Mâce'nin ziyâde hadislerini en sona müstakilen koymayı uygun gördük. Fihrist kısmında istediğimiz konuya temas eden hadisleri numaralarıyla bir arada göstereceğiz.

Ana konular (kitaplar) da tekrar fasıllara, fasıllar da bablara ayrılmıştır. Hadisler bablara göre, her seferinde 1'den başlamak üzere numaralanmıştır. Biz, bu numaralamayı aynen koruduk, ayrıca ilk hadisten son hadise kadar devam eden müteselsil numara ilâve ettik. Açıklamalarda zaman zaman daha önce geçen veya daha sonra gelecek olan hadislere atıf yapınca müteselsil numarayı esas aldık. Hatta en sondaki fihristlerde de hadis numarası verilmişse müteselsil rakamlar esastır.

3- AÇIKLAMALAR

Çalışmamızın esas gayesi, hadisleri imkân nisbetinde günümüz insanının anlayacağı hâle getirmektir. Bu sebeple biraz kapalılık taşıyan hadislerde veya teşbîhli olarak ifâde edilen hadislerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın asıl muradı nedir? Vermek istediği mesaj ve ahkâm nedir? Bunu kısaca belirtmeye çalıştık. Açıklamaları, geçmiş asırlarda yapılmış şerhlerden almaya gayret ettik.[2] Hadislerin, ayetler ve başka hadislerle açıklanması nevinden şahsî açıklamalar ilâve ettiğimiz de olmuştur. Türkçemizde bu neve giren yeni çalışmalarda çoğu kere Arapça şerhlerde rastlanan lügate ve îrâba müteallik tahlillerin aynen aktarıldığına rastlanmaktadır. Biz bu çeşit teferruattan kaçındık. Meselenin tavzîhi, hadisteki bir îcâzın gösterilmesi gereği gibi mutlak bir ihtiyaç dışında okuyucunun büyük çoğunluğuna faydalı olmayacak teferruattan kaçındık.

Buna rağmen, günümüz insanının belli başlı meseleleri sırasına giren bazı dinî-içtimâî mevzuları yeri geldikçe, daha önceki çalışmalarımızdan iktibaslar sûretiyle genişçe işledik. Bunlar daha ziyade terbiyeyi ve ictimâî münasebetleri ilgilendiren meselelerdir ve ihtisas sahamıza girerler. Bu çeşit tahlîller, temelde hep hadis ve ayetlere dayandığı için, eserin umumî havası ile tam bir uyum içinde oldukları görülecektir. Misâl olarak, emr-i bil-ma'ruf bahsini ele alalım. Kitapta bu mühim bahisle ilgili sekiz aded hadis mevcut. Hadisleri kısa kısa gerekli açıklamalara kavuşturduktan sonra, bu konuyu enine boyuna tahlîl eden uzunca bir pasajı İslâm Işığında Anarşi kitabımızdan kaydettik. Keza Bina Bölü-

2- Faydalandığımız şerh, fıkıh, tefsir vs. kaynakları en sonda belirteceğiz.

mü'nde sekiz hadis kaydedilmiş. Günümüzün en mühim meselelerinden biri hâlini almış bulunan mesken meselesinin anlaşılmasında bu sekiz hadisi yeterli bulmadık. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı çalışmamızdan genişçe bir bahsi bazı kısaltmalarla iktibas ettik. Böylece o mevzu her yönüyle aydınlatılmış oldu. Bu çeşit tahlillere sıkca yer verdiğimizi burada belirtmek isteriz.

Açıklamalarla ilgili olarak şu hususun bilinmesinde de fayda var: Her hadis için mutlaka bir açıklama koyma cihetine gitmedik. Gerekli görülen hadislere, yeteri kadar koyduk. Bazan, aynı konuya giren birkaç hadis için bir açıklama koyduk. Açıklamayı, çoğunlukla, benzer hadislerin sonuncusunu müteakip kaydetti isek de birinci hadisi veya ortadaki hadisi müteâkiben yaptığımız da olmuştur. Bunu, hadisin arzettiği mübhemiyet durumuna göre düzenledik. Aynı bâba giren herbir hadise kısa kısa açıklamalar yaptığımız da olmuştur.

Bazı açıklamaları, hadis metni içerisinde iki parantez arasına dercettiğimiz bir kısım kelime ve cümlelerle yapıp, onunla yetindik. Bunlar ya başka bir hadisten alınmadır, ya da âlimlerimizin açıklamalarından metin dâhilinde yapılan bu ilâvelere rağmen izahı gereken fıkhî bir yönü kalmışsa açıklamaya yer verdik, değilse öyle bıraktık.

4- HADİSLERİN KAYNAĞI:

Teysîru'l-Vüsûl'ün Arapça aslı, hadisi kaydettikten sonra bu hadisin, altı kitaptan (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, Muvatta) hangilerinde geçti ise onu bazı kısaltmalarla belirtmiştir: "Bu hadisi, Buhârî rivayet etmiştir". "Sahîheyn rivayet etmiştir". "Beş kitap... Altı kitap rivayet etmiştir" gibi. Ama bu kitapların hangi bölümünde hangi babta geçmiştir hiçbir açıklama yoktur. Biz bu hadislerin kitaplardaki yerlerini, hadis bulmada rehber sayılan Concordance'ın (Mu'cemu'l-Müfehres Li-Elfâzıl-Hadisi'n-Nebevî) esaslarına uygun şekilde göstermeye çalıştık. Bunu yaparken Câmi'u'l-Usûl'ün Abdu'l-Kâdir el-Arnavud tarafından yapılan tahkikli neşrinden istifade ettik. Ancak bu tahkîkte, hadislerin yerlerini göstermede el-Arnavud'un takip ettiği usûl, Concordance sistemine uymadığı için, onu aynen alamadık, ilâve bir çalışma ile mutâbakat elde ettik. Hemen kaydedelim ki pek nadir de olsa, hadisin Teysîru'l-Vüsûl'da zikredilen kaynakta bulunmadığı durumlar da olmuştur. Bunlar muhtemelen müellifin zühûlüdür.

HADİSLERİ NASIL GÖSTERDİK?

Hadislerin, kaynak kitaplardaki yerini gösterirken el-Mucemu'l-Müfehres Li-Elfâzı'l-Hadisi'n-Nebevî'nin usûlünü esas aldığımızı söylemiştik. Yine de bu hususu biraz açıklamak gerekecek, çünkü onun usûlü bütün kitaplarda aynı değildir. Şöyle ki:

Bu hadis miftahında *Buhârî, Ebu Dâvud, Nesâî, İbnu Mâce ve Tirmizî*'nin hadisleri bablarına göre, Müslim ve Muvatta ise bölüm içerisindeki hadis numarasına göre gösterilmiştir.

Biz, şerhte bu değerleri korumakla birlikte hadis bulmada daha da kolaylık sağlamak için bazı ilâveler yaptık ve kendi ilâvelerimizi parantez içerisine aldık. Şöyle ki:

1- *Müslim*'e, Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî'nin tahkikli neşrinde ki müteselsil numarayı kaydettik. Mesela bir hadisi şöyle göstermişsek: Müslim, libâs 4, (2067); bu, Kitabu'l-Libas bölümünün 4. hadisi demektir. 2067 rakamı da aynı hadisin müteselsil numarasıdır ve bu numara kitapta da parantez içerisine alınmıştır.

2– Muvatta'da bölüm isminden sonra gelen rakam, Müslim'de olduğu gibi hadis'in bölüm içindeki numarasıdır. Bu numaradan sonra gelen parantez içerisindeki rakamlardan birincisi cilt, ikincisi sayfa numarasını gösterir. Mesela Muvatta, İsti'zan 25, (2, 973) şeklinde gösterilen bir hadis 2. cilt, 973 sayfada demektir. Aynı zamanda hadis, Kitâbu'l-İsti'zan'ın 25. hadisidir. Muvatta'daki Muhammed Fuad Abdü'l-Bâki'nin tahkiki ve onun el-Mu'cem'e uygun olarak yaptığı numaralama esas alınmıştır.

3- *Ebu Dâvud*'un hadislerini bab numaralarına göre gösterdik, parantez içerisine de, hadisin müteselsil numarasını kaydettik. Ebu Dâvud'un bu numaraları, Sünen'in 1388/1969 yılında Humus'ta beş cilt halinde yapılan baskısından alınmaktadır. Bu baskının hâmişinde Hattâbî şerhi de mevcuttur.

4- *Nesâî*'nin hadislerini de bab numarasına göre kaydettik, ancak parantez içerisindeki rakamlarla da, o babın bulunduğu cilt ve sayfa numaralarını gösterdik. Nesâî'nin Sünen'inde, hâl-i hazır piyasada mütedâvil olan şerhli baskısını esas aldık. Şerh, kitabın hâmişi şeklinde sayfa altlarına konmuştur ve Suyûtî'ye aittir. Ayrıca, Suyûtî'nin şerhini müteâkip de Sindi'nin hâşiyesi dercedilmiştir. Bu baskıda bablara numara verilmemiştir, bu sebeple bulmada kolaylık olur düşüncesiyle babların cilt ve sayfa numaralarını parantez içerisine koyduk.

5- *Tirmizi*'nin hadislerini bab ve müteselsil hadis numaralarıyla gösterdik. Bunda, Sünen'in 1387/1967 Humus baskısı esas alınmıştır.

6– *İbnu Mâce*'nin hadislerini göstermede bab ve müteselsil hadis numaraları esas alınmıştır. Burda da bölüm adından sonraki rakam bab'a, parantez içerisindeki rakam da müteselsil numaraya delalet eder. Numaralar, Muhammed Fuad Abdü'l-bâki'nin tahkikli neşrinden alınmıştır.

7- *Buhârî*'nin hadisleri sâdece bab numaralarıyla gösterilmiştir. Bu numaralar, Buhârî'nin, Mu'cemu'l-Müfehres'in değerlerine uygun olarak İsmâil Lütfi Çakan tarafından 1979 yılında numaralanan İstanbul baskısından alınmıştır.

Eserin Türk okuyucusuna âzami şekilde faydalı olması, muhtemel hatâların asgariye düşmesi için elimizden gelen gayreti gösterdik. Buna rağmen mükemmele ulaştık diyemiyoruz. Bir kısım hataların –ihtiyarımız dışında– vukuunu da mümkün görüyoruz. Bu çeşit hata ve eksikliklerde Rabbimizin affını okuyucularımızın müsâmahasını ve bizleri uyarmasını diliyoruz. Müteâkip baskılarda hatalar böylece düzeltilme imkânına kavuşmuş olacaktır.

İbrâhim Cânan

نضّر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها

"Sözümü işitip ezberleyen kimsenin (kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın" *(Hadis-i Şerîf)*

TAKDİM

Allah'a hamdolsun ki, Câmi'u'l-Usül min Hadisi'r-Resûl adlı kitapla ilgili çalışmanın sonuna gelmeyi müyesser kıldı. Eserin hacmini ihtisâr ederek üçte bire indirdik. Hadislerin tanzimi daha güzel, ibâreleri daha tatlı oldu. İhtisar işini uzun kaçan ve (gereğinden) fazla olan açıklamalarda yaptık, hadislerin miktarında değil.

Muvaffak kıldığı için Rabbime hamdediyor, kusurlarım için mağfiret taleb ediyorum. Ya Rab, bundan sonra da Muînim ol, yardımını esirgeme, günahlarımı affet. Bu nâciz hizmetimi de kabul buyur. Mükerrem Habibin Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisine hizmet etmek gibi bir nimeti nasib ettiğin için sana nasıl hamdedeceğimi bilemiyorum. Beni O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'na ümmet kıldığın, dâvetine buyur diyenlerden ve söyledikleriyle yetinenlerden eylediğin için hamd ve minnetim sonsuzdur.

Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Bir'dir, Tek'dir, ortaktan şerîkten müstağnidir. Ben bu şehâdetimi kabirdeki suale ve her çeşit korkulu berzâh ahvâline karşı hazırlamışımdır. Yine şehâdet ederim ki, Hz. Muhammed, O'nun mümtaz kulu ve kerim peygamberidir. O, ümmetine karşı şefkatle doludur, Allah nezdinde şefaatcidir ve şefaati de makbuldur, çünkü Allah'ın habibidir. İnsanlara indirileni onlara açıklayıcı ve onları, kendileri için taşıdığı engin şefkatiyle en büyük emelleri olan hayra, cennete ulaştırmaya rehberdir.

Ya Rab! Şu Habib'ine, O'nun Âl-i mutahhar ve Ashâb-ı Güzîn'ine ve kendisine hicretle delâlet edenlere –menkul hadisler rivayet edildikçe– salât ve selamını bol kıl, daim kıl, nurlu ve ebedî kıl, âlemler durdukça kesilmesin, sönmesin, ufûle mâruz kalmasın. Amin.

BU KİTABIN ASLI: CAMİ'U'L-USÛL [3]

Muhterem okuyucu, geçmişte ve günümüzde, değerli imamlarımızın te'lif ettikleri pekçok hadis kitabına muttali oldum. Ama Câmi'u'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadar zengin muhtevalı ve hoş tertiplisini görmedim. Bunu büyük allâme Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât İbnu'l-Esîr (v, 606/1209) te'lif etmiştir. Onda, altı meşhur ana kitabın hadislerini bir araya getirmiştir: Buhârî ve Müslim'in iki Sahîh'i, İmam Mâlik'in Muvatta'sı, Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin Sünen'i, Ebû İsa et-Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Abdirrahman en-Nesâî'nin Sünen'i. Allah bu eserleri telif edenlere rahmetini bol kılsın. Eser, tâlibleri için eksiksiz ve mükemmeldir, arayacakları pekçok ilim ve mesâili içine almaktadır, bulmalarında yardımcı ve rehberdir. Allah, müellifinin emeğini meşkûr, âkibet ve âhiretini mesrûr eylesin.

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR İHTİSARI: TECRÎDU'L USÛL

Câmi'u'l-Usûl, latif bir üslûbla pekçok güzellikler ve faideler sunmaktadır. Bu kıymetli eseri, Hama kadısı Kâdî'l-Kudât Şerefü'd-Dîn Hibetullah İbnu'l-Bârezî (rahimehullah) ihtisar ederek, hacmini dörtte bire indirdi. Eserin adı: Tecrîdu'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl'dür. Tâlibler, kitabın ihtisârındaki güzellik ve haber ve eser'lerin[4] seçimine olan itimadları sebebiyle hemen ilgilenip, elden ele dolaştırdılar.

Kâdî'l-Kudât kitabının girişinde özetle şunu söyler: *"Ebu'l-Hasan Rezîn İbnu Muâviye el-Abderî, mezkûr altı ana kaynağı bir araya getirdi. Onun eseri bu sahada en geniş ve en faydalı bir kitap oldu. Şöyle ki bu te'lif, ulemanın hadisleriyle istidlâl ettiği ve rivayetlerini her meselede hüccet ve dayanak kıldığı altı ana kaynağı ihtiva etmektedir. Sonra eş-Şeyh el-İmâm el-Âlim Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât el-Mübârek İbnu Muhammed İbni Muhammed İbni Abdi'l-Kerîm el-Cezerî Sümme'l-Mevsılî –ki İbnu'l-Esîr diye bilinir– (rahimehullah), Rezîn'in, bu altı ana kaynağı ihtiva eden eseri üzerinde düşündü. Yeni bir tertibe kavuşturmaya karar verdi. Allah'a kasem olsun, tertib ve tehzîb'i güzel yaptı, tafsil ve bablara ayırma işlerinde fevkalâde başarılı yenilikler getirdi. Eserini müstakil bir te'lif olarak: Câmi'u'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl adıyla ortaya koydu. Bu seçmelerin seçmesi mümtaz bir kitaptır.*

3— Bu Takdim kısmındaki ara başlıklar, Altı İmâm'ın menâkıbına kadar tarafımızdan konmuştur (mütercim).

4— Haber burada merfu hadis, eser de, mevkûf hadis demektir (mütercim).

Bu kitabı tahsil ve rivayet için elimizden gelen gayreti gösterdik. Mütâlaasıyla da olsa onunla meşgul olmaya azmettik. Binler şükür, Allah rivayetini müyesser kılıp da, kitab üzerinde kafa yorunca onu dalgaları yaman bir deniz, geçitleri çetin bir kara bulduk. Onun bu hâli, bize günümüz insanının himmetsizliği sebebiyle, ehemmiyeti büyük olan bu kitaptan yüz çevirmeye bir dâvetnâme gibi geldi.

Bunun üzerine harekete geçip, kitabın içinde mevcut ahbâr ve âsâr'ı (yani Resul'e nisbet edilenlerle Ashab'a nisbet edilenleri) tecrid hususunda Allah'a istihârede bulunduk, telhis ve ihtisârını gerçekleştirebilmek için yardımını taleb ettik. Kütüb-i Sitte hadisleri dışında garîb kelimeler ve i'rabla ilgili açıklamalar nevinden ziyadeleri attık. Tekrar ve lüzumsuz uzatmaları iptal ettik. Kitap Tecrîdu'l-Usûl fi Ahâdîsi'r-Resûl diye tanındı.

Eserde kitap (bölüm) ve bablar miktarca çok olduğu için, bunları, alfabetik sıraya göre tertibledik, tâ ki, bir konuyu arayan kimse kitap ve babların birçoğunu tetkike mecbur kalmadan, hemen bulsun. Bunu, her konunun ilk harflerini esas alarak yaptık. Hemen belirtelim ki, ilk harf deyince kelimenin aslî harflerini kastediyorum, harf-i tarifler buna dâhil değiller. Bu sıralamayı ister istemez şu durumda bozduk; eğer işlenen konu bir başka harfle başlayan kitaba dâhil ise, kendi harflerinin gerektiği yere değil, ait olduğu kitabın altına koyduk. Söz gelimi ganimet maddesini Kitâbu'l-cihâd'da zikrettik. Böyle yapmasaydık cihada giren bablar başka yerlere dağılmış olacaktı.

İbnu'l-Esir, Câmi'u'l-Usûl'e Levâhik (ilâveler) adını taşıyan bir bölüm koydu. Bu arada, birçok hükümler ihtiva etmesine rağmen hiçbir hükmün galebe çalmadığı hadisler yer alır. Kitapta, keza, kavl, fiil, şahıs ve mekân için vârid olan övgü hadislerini cem'eden bir başka bölüm daha var, bu bölüm Kitâbu'l-Fezâil adını taşır, ve "F" harfinde yer alır.

Müellif İbnu'l-Esîr bir hususa dikkat çeker: Rezîn'in kitabında, onun bir araya getirmiş olduğu ana kaynaklarda yer almayan bir kısım hadisler mevcuttur. Rezîn, bunların râvilerini yazmış fakat kaynağını, nereden alındığını belirtmeden öylece bırakmıştır.

Kâdî'l-Kudât der ki: "Ben iki fasıl dışında tertib hususunda İbnu'l-Esîr'e uydum. Mezkur iki fasıldan biri, faziletlerle alâkalıdır: Herhangi bir yerde fezâille ilgili hadisler kaydedilmişse, onları "Kitâbu'l-Fezâil"e aktardım, geri kalanları eski bablarında bıraktım. İkinci tasarrufuma gelince: Bir râviden aynı hadisi, altı kitabın da almış bulunduğu ayrı ayrı

alâmetlerle belirtilmiş olunca alâmetleri kaldırıp onlara bedel ق (kaf) harfini koydum. Bu harfle, altı kitabın o râviden hadisi almakta icma ettiklerini ifade ettim. Buhârî ve Müslim isimlerini olduğu gibi korudum, bir lafz'da bunlar ittifak etti ise "Bu ikisinin lafzıdır" diye belirttim, ihtilaf etti iseler, Buhârî'yi takdim edip: "Bu Buhârî'nin lâfzıdır" diye belirttim. Bu ikisi diğer kitaplara karşı teferrüd edince de böyle yaparak, bunları takdim edip, öbürlerinin ziyadelerine dikkat çektim."

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR KUSURU

Ben, Câmi'u'l-Usûl ve onun yukarıda kaydettiğim Tecrid'i olmak üzere her ikisini de tedkik ettim. Her iki kitabın da kendisine has bir tertîb ve açıklama güzelliğine sahib olduğunu müşâhede ettim. Gördüm ki, her ikisinin müellifi de hadisi rivayet eden sahâbînin ismini kitabın hâşiye kısmıda kaydedip altı kitaptan hangileri bu hadise yer vermiş ise, –yazarların çoğunun ihtilaf ve kargaşaya düştüğü– rümuzlarla belirtmektedir. Böylece, bir kısım takdim–te'hirler, noksan ve tekrarlar meydana gelmektedir. Bu durum eserlerden istifadeyi zorlaştırmakta, talebenin ekseriyetini başka kitaplara da müracaat etmeye mecbur kılmaktadır. Bu hâl, her iki eserin de okunma veya dinlenme zevkini azaltmakta kendilerinden istifâde etmeyi zorlaştırmaktaydı.

Bu vaziyeti görünce, bunlardaki hadislerden faydalanmayı kolaylaştırmak düşüncesiyle Allah'a istihârede bulundum. Böyle bir çalışmanın hayırlı olacağına kanaatim geldikten sonra istifâde etmek isteyeceklere suhûlet sağlamak, dinlemek isteyeceklere de daha câzib kılmak üzere harekete geçtim. Beni buna asıl sevkeden âmil Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini ihya arzusu, Sünnet-i Muhammediye ile iktifa etme sevgisi idi.

YENİ ESERİN TERTİB ŞEKLİ

Ben eserimde, hadisi kaydederken önce, onu rivayet eden sahâbînin ismini verdim. Hadisin sonunda, o hadisi kitabına almış olan Kütüb-i Sitte imamlarını belirttim. Bu açıklayıcı bilgiyi, galattan ve iltibastan emin olmak için hadis metinlerinin arasına dercettim. Bu, insan mizacına hoş gelecek bir davranıştır. Bir hadisi tahric etmede altı imam da ittifak etmişse *"Bunu Altılar tahric etmiştir"* diye belirttim. Hadisi sâdece İmam Mâlik tahric etmemişse *"Beş İmamlar tahric etmiştir"* dedim. *Mâlik* dışında altıdan veya Beş'ten biri tahric etmemişse onu ismen belirterek *"Altılar veya beşler tahric etmiştir, falanca hâric"* dedim. Bir hadisi

tahricte *Buhârî* ve *Müslim* ittifak etmişse: *"Şeyheyn tahric etmiştir"*, bu ikisine Mâlik katılmışsa *"Üçü tahriç etmiştir..."* dedim. Şeyheyn'e bir başkası katılmışsa ismini vererek: *"Şeyheyn ve falanca tahric etmiştir"* diye belirttim. Hadisi Buhârî ve Müslim dışında kalanlar tahric etmişse *"Dörtler tahric etmiştir"* dedim. Bunlara Mâlik de katılmamış ise: "Ashâb-ı Sünen tahric etmiştir" dedim. Dördü tahric eder de onlardan, Mâlik dışında biri tahrîc etmezse onu ismiyle belirterek: *"Dördü tahrîc etti, falan hâric"* dedim.[5]

Bu söylediğim tertibe uymaksızın Altı imamdan münferid rivayet eden oldu ise, onu da ismen belirttim. *İmam Mâlik*'in ismini zikrederek başlattığım rivayeti, "*İmam Mâlik* rivayet etmiştir" diyerek hadisin sonunda bir kere daha kendisine nisbet etmeyi gerekli bulmadım. Rezîn'in ilâve ettiği rivayetler için *"Rezîn'in rivayetidir"* diye (bidayette) kendisine nisbet etmekle yetindim, sonunda tekrar ona havâle etme gereğini duymadım.

Mânâsı birbirine yakın fakat elfazı farklı rivayetlerden sâdece birini aldım. Mânâları ve elfazı farklı olanlardan herbirinin korunması gerekir. Mükerrer olan rivayetlerin en şümullü olanını aldım. Eğer, tahricinde veya râvisinin isminde ihtilâf vâki olmuş ise, bu durumda *Kâdı'l-Kudât*'ın tercihine itimad ettim, ancak onun aslı olan Cami'u'l-Usûl'den garib kelimeler ve mânanın açıklanması; galat ve iltibasların tashîhleriyle ilgili çok şey aldım, tâ ki eserin fayda ve semeresi artmış olsun, okuyanı bir başka kitaba mürâcaattan müstağnî kılsın!

Eserimi, Teysîru'l-Vüsûl ila Câmi'i'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl *(aleyhissalâtu vesselâm)* diye isimlendirdim.

İCÂZET SENEDİM

Kâdi'l-Kudât (rahimehullah)'ın Tecrîd'ini bana icâzet yoluyla, şeyhimiz el-İmâm el-Allâme el-Muhaddis Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ahmed ibni Abdillatîf eş-Şercî ve el-İmâm el-Hâfız el Hücce Şemsü'd-Dîn Ebu'l-Hayr Muhammed İbnu Abdirrahmân es-Sehâvî (rahimehümâ'llâh teâla) şifâhî olarak mükerrer seferler rivayet edip dediler ki: "Kitabı bize şeyhimiz el-İmam el-Allâme ez-Zâhid Şerefuü'd-Dîn Ebu'l-Feth Muhammed İbnu Kâ'dı Tibe ve Hatibuhâ (Tibe'nin kadı ve Hatibi'nin oğlu) el-İmâm el-Allâme Zeynü'd-Din Ebu Bekr İbni'l-Hüseyn el-

5— Biz tercümede bu kısaltmalara yer vermedik. Çünkü, hadislerin, rivayet edildiği kitaplarda teker teker yerlerini gösterdik.

Osmânî el-Merâğî el-Medenî haber verdi ve dedi ki: "Kitabı bana babam haber verdi ve dedi ki: Kitabı, bana, müellifi Kâdî'l-Kudât Şerefu'd-Dîn Hibetullah İbnu Abdi'r-Rahîm el-Bârezî, Hamâ'dan yazarak haber verdi ve dedi ki: Bana Câmi'u'l-Usûl'ü, eş-Şeyh el-İmâm el-Âlim Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ebî'l-Kerîm Hibetullah el-Vâsıtî (rahimehullah teâla) kendisine tamamını kıraatımla bana haber verdi, dedi ki: Bana müellifi, el-İmâm Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât İbnu'l-Esîr (rahimehullah teâlâ) kitabın tamamını sema ile haber verdi. Allah'a hamdolsun rivayetimiz böyle, hem Kâdî'l-Kudât'ın Tecrîd'ine ve hem de onun asl'ı olan Cami'u'l-Usûl'e ittisal peyda etti. Allahu Teâla'dan, bu amelimize ihlâs vermesini, rızasına uygun kılmasını ve bizi fazl u keremine garketmesini diliyoruz.

Önce *Kütüb-i Sitte* imamlarının menkıbelerini anlatarak başlıyorum. Onlar ne yüce kişilerdir. Zira kendileriyle Allah, kullarının sıkıntısını gidermiştir. Onların ilimlerinden Müslümanlar dâima istifâde etmekteler. Ümmetin itimadını onların te'lifatı kazandı. Allah bu yüce zatların emeklerini meşkur etsin, rahmetinin en genişiyle muâmelede bulunsun. Rab Teâla'dan dileğimiz bizi de onlara dâhil etmesidir. Onlara olan sevgimiz hürmetine, engin mükâfaatına bizi de ortak etsin! O, İşiticidir, Alîmdir, Yakındır, dualara cevap vericidir. Allah'tan başka yardımcım yok. O'na tevekkül ettim. O'na döneceğim.

ALTI İMAM'IN MENÂKIBI VE AHVÂLİ [6]

İMAM MÂLİK:

Ebu Abdillah Mâlik İbnu Enes İbni Mâlik el-Asbahî, Dâru'l-Hicre denen Medîne'nin imamıdır. 95 yılında doğdu, 179 yılında Medine'de vefat etti. Öldüğü zaman 84 yaşında idi. O, fıkıh ve hadiste Hicaz bölge-sinin ve hatta bütün imamların imamı idi. İmam Şâfiî gibi bir zatın (rahimehullah) onun ashabından biri olması, şeref olarak ona kâfidir. İlmi, *İbnu Şihâbi'z-Zührî ve Yahya İbnu Sa'îd el-Ensarî, Nâfı mevla İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) ve başkalarından almıştır. Kendisinden ilim alanlar sayılmayacak kadar çoktur. İmam Şâfiî (rahimehullahu teâla), Muhammed İbnu İbrahim İbnu Dînâr, İbnu Abdirrahmân el-Mahzûmi, Abdulaziz İbni Ebî Hâzım gibi. Bunlar onun ashabından, kendi nazırleri-*

6— Mukaddime cildinde bu imamları etraflıca tanıtmış olmamıza rağmen, burada, kitabın orijinal aslında mevcut olan kısa terceme-i halleri aynen tercümeyi uygun bulduk. Eserin bütünlüğü için de bu gereklidir. Okuyucuların normal karşılayacağını ümid ediyoruz (mütercim).

dirler. Ma'n İbnu İsâ el-Kezzâz, Abdü'l-melik İbnu Abdilazîz el-Mâcesûn, Yahya İbnu Yahya el-Endülüsî, Abdullah İbnu Mesleme el-Ka'nebî, Abdullah İbnu Vehb, Esbağ İbnu'l-Ferec; bunlar Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Ahmed İbnu Hanbel, Yahya İbnu Maîn gibi hadis imamlarının şeyhleridirler.

*Tirmizî, Câmi'*inde Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den şunu rivayet eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "**İnsanların, ilim talebi için hayvanlara binip seyahate çıkacakları zaman yakındır. O vakit, Medine âliminden daha bilginini bulamazlar.**" *Tirmizî: "Bu hadis hasendir" der. Abdurrezzak ve Süfyân İbnu Uyeyne: "Hadiste zikredilen kimse Mâlik İbnu Enes'tir" demişlerdir. Mâlik (rahimehulla) der ki: "Kendinden ilim yazdığım kimselerden pek azı bana gelip ilim ve fetva sormadan vefat etmiştir." Bir gün İmam, Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân'dan hadis rivayet etti. Dinleyenler onun hadislerinden daha çok rivayet etmesini istediler. Bunun üzerine: "Rebîa'yı ne yapacaksınız? O şu kemerin altında uyumaktadır" dedi. Rebîa'ya gidip: "Mâlik'in kendisinden hadis rivayet ettiği Rebî'a sen misin?" dediler. O: "Evet!" dedi. Kendisine "Nasıl olur da Malik senden istifade ederken, sen kendinden istifade etmezsin?" dediler, şu cevabı verdi:*

"Bilmiyor musunuz, bir miskal devlet, ilim sahibi olmaktan hayırlıdır." Mâlik (rahimehullah), ilme ta'zim göstermede aşırı bir derecedeydi. Hadis rivayet edeceği zaman abdest alır, (en iyi elbiselerini giyer), koku sürünür, büyük bir vakar ve heybetle kürsüye otururdu. Kendisi saygı telkin eden mehîb bir görünüşe sâhipti. Hakkında bir Medineli şöyle demiştir:

يدع الجواب فلا يراجع هيبة والسائلون نواكس الاذقان

ادب الوقار وعز سلطان التقى فهو المطاع وليس ذا سلطان

Çoğu kere suale cevap vermez, heybetinden tekrar sorulamaz da, sual edenler başları eğik ayrılırlar. Vakârın âdabı ve saltanatın izzeti korkmaktır. O, iktidar sâhibi olmasa da kendine itaat edilir.

Yahya İbnu Saîd el-Kattân: "İmamlar arasında hadisi, Mâlik kadar sahîh olan yoktur" demiştir. Şâfiî (rahimehullah) de: "Âlimler zikredilince, Mâlik onların arasında yıldız gibi parlar" demiştir.

Rivayete göre *Halife, Mansur,* onu mükreh'in boşamasıyla ilgili hadisi rivayetten meneder. Sonra bu yasağa uyup uymadığını kontrol için, gizli bir adam vasıtasıyla bu konuda hadis sordurur. Mâlik büyük bir ka-

labalık içerisinde hadisi rivayet eder: **"Mecbur edilen (mükreh) kimsenin talâkı muteber değildir."** Mansur onu kamçıyla dövdürtür, fakat o, hadis rivayetini terketmez.

*Hârun er-Reşîd, hac sırasında Mâlik'ten Muvatta'yı dinlerdi. Kendisine üçyüz dinar ihsanda bulundu ve: "Benimle gelmen lâzım. Zira, ben halkı Muvatta ile amele sevketmeye azmettim, tıpkı Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın, Kur'ân'la amele sevkettiği gibi" dedi. İmam Mâlik ona şu cevabı verdi: "İnsanları Muvatta ile amele sevketmek mümkün değildir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabı (radıyallahu anhüm), kendisinden sonra her tarafa dağıldılar. Böylece her memlekette, Ashab tarafından götürülen bir ilim mevcut. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şöyle buyurmuştur: **"Ümmetimin ihilâfı rahmettir".** Seninle gitmem de imkânsızdır, çünkü Hz. Peygamber (aleyhıssalâtu vesselâm): **"Bilselerdi, Medine onlar için daha hayırlıdır"** buyurmuştur. İşte vermiş olduğunuz dinarlar, olduğu gibi duruyor. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şehrine bedel dünyayı verseniz kubûl etmem"* der.

Şâfiî (rahimehullah) der ki: "Ben Mâlik'in kapısında Horasan atlarından ve Mısır katırlarından öylesini gördüm ki, daha güzeline hiç rastlamadım. Kendisine: "Bu ne güzel binek!" dedim. "Bu sana benden hediye olsun!" dedi. Ben: "Onlardan bir tane de kendine ayır gerekince binersin" dedim. Bana: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yattığı bir toprağa hayvan ayağıyla basmaktan Allah'a karşı haya ediyorum" cevabını verdi."

İmam Mâlik'in menkıbesi saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Allah'ın rahmeti üzerine olsun!

BUHÂRÎ

Ebu Abdillah Muhammed İbnu İsmâil İbni İbrâhim İbni'l-Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî: Kendisine Cu'fî denmesi dedesinin babası olan el-Muğîre'den gelir. Muğîre aslen mecusi idi, Cu'fî olan Yeman el-Buhârî vâsıtasıyla İslâm'a girdiği için onun nisbetini aldı. Cu'fî ise Yemen'de bir kabilenin atasıdır.

Buhârî, 194 senesi Şevvâl'inin 13'ünde, Cuma günü doğmuş, 256 yılının Ramazan bayramı gecesinde vefat etmiştir. Öldüğü zaman 62 yaşındaydı. Erkek evlad bırakmadı. Her memlekette bulunan bütün muhaddislere ilim almak için seyahatler tertipledi. *el-Hâfız Mekkî İbnu İbrâhim el-Belhî, Abdullah İbnu Osmân el-Mervezî, Ubeydullah İbnu*

Mûsâ el-Absî, Ebu Nuaym el-Fadl İbnu Dükeyn, Ali İbnu'l-Medînî, Ahmed İbnu Hanbel, Yahya İbnu Maîn vs.'den hadis yazdı. Kendisinden de pekçok kimse hadis aldı. Firebrî der ki: "Buhârî'nin kitabını 90 bin kişi dinledi, ancak onu kendisinden, benden başka rivayet eden kalmadı."

Buhârî ilim almaya on yaşındayken başlamıştır. On bir yaşındayken de aldıklarını meşâyih'e arzetmeye başladı. Der ki: *"Sahîh adlı kitabımı altı yüz bin hadisten tahric ettim. İçine koyduğum her hadis için iki rekat namaz kıldım."*

Bağdad'a geldiği zaman oradaki muhaddisler, imtihan niyetiyle kendisine geldiler. Yüz hadis alıp bunların metin ve senetlerini değiştirdiler. Bunları on kişiye dağıtıp, Buhârî'ye okumalarını söylediler. Onlardan biri atılıp kendisine bir hadis sordu. Buhârî *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi. Diğer birini daha sordu. O, yine *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi, böylece onuncu hadisini de sordu. Buhârî her seferinde *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi. Sonra ikinci şahıs aynı şekilde on hadis sordu. Böylece on şahsın onu da, onar hadis sordular ve Buhârî'den hep "Bilmiyorum" cevabını aldılar. Ulema onun *"Bilmiyorum"* cevâbından ârif bir kimse olduğunu anlamıştı. Âlim olmayanlar bu durumu idrak edememişlerdi. Sorular bitince, Buhârî, birinci zata yönelip: *"Senin ilk hadisin şöyle olacaktı, ikinci hadisin şöyle olacaktı"* dedi ve onunu da doğru şekliyle gösterdi. Değiştirilen her senede metnini koyarak doğrulamıştı. Sonra diğer şahıslara yönelerek, onlara da aynı şekilde hadislerinin doğru şekillerini haber verdi. Bunun üzerine bütün halk onun hâfızasının kuvvetini ikrar edip, fazilet ve üstünlüğünü kabul etti.

MÜSLİM

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccâc İbnu Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâburî 204 yılında doğdu, 261 yılı Receb ayının 24'ünde, 57 yaşında olduğu hâlde vefat etti.

İlim talebi için, birçok beldelere seyahatler yaptı. *Yahya İbnu Yahya, Kuteybe İbnu Saîd, İshâk İbnu Râhuye, Ahmed İbnu Hanbel, Ka'nebî, Harmele İbnu Yahya* vs. pek çoklarından hadis aldı. Birçok seferler Bağdat'a geldi ve orada hadis rivayet etti. Kendisinden de pek çokları hadis aldı. Hadis bilgisinde, muasırlarına takdîm edilirdi. *"el-Müsned'i (Sahîh-i Müslim) işiterek aldığım üçyüzbin hadisten seçtim"* demiştir. *Hatîbu'l-Bağdâdî: "Müslim, Buhârî'nin yolundan gitti. Onun ilmine hasr-ı nazar etti ve onu örnek aldı"* der.

EBU DÂVUD

Süleyman İbnu'l-Eş'as İbnu İshâk el-Esedî es-Sicistânî ilim almak için seyahatler yaptı. Hadis cemetti ve pekçok eser te'lif etti. Irak, Şam, Mısır ve Horasan ulemasından hadis yazdı. 202 yılında doğup, Basra'da 275 yılında Şevval ayının 16'sında vefat etti. Hadisi, Buhârî ve Müslim'in meşâyihinden aldı: Ahmed İbnu Hanbel, Osman İbnu Ebi Şeybe, Kuteybe İbnu Saîd gibi hadis imamları; kendisinden de oğlu Abdullah, Ebu Abdirrahmân en-Nesâî, Ebu Alî el-Lü'lü'î vs. pekçokları hadis aldı.

Kitabı *es-Sünen*'i, Ahmed İbnu Hanbel'e arzetti. Ahmed, beğendi ve istihsan etti. Ebu Dâvud (rahimehullahu teâla) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan beşyüzbin hadis yazdım. Bunlardan 4800 hadis seçtim ve bu kitaba koydum. Kitapta sahih, sahihe benzeyen ve sahihe yakın olan rivayetler mevcuttur. Kişinin dinini doğru tutması için bu hadislerden dört tanesi kâfidir. Biri **"Ameller niyetlere göredir...."** hadisi, ikincisi: **"Kişinin İslâm'ının güzel oluşu mâlâyani'yi terketmesine bağlıdır"** hadisi, üçüncüsü: **"Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olamaz..."** hadisi, dördüncüsü de: **"Helâl olan şeyler açıklanmıştır, haram olan şeyler de açıklanmıştır..."** hadisidir.

Ebu Dâvud, ilim, ibadet ve verâ'da en yüce bir derecede idi. Rivayet edilir ki cübbesinin bir yeni çok geniş diğer yeni dar idi. Kendisine bunun sebebi sorulunca: *"Geniş olan, kitaplar için, diğerinin ise geniş olmasına hâcet yok"* diye cevap verir. Hattâbî der ki: *"Din ilminde Ebu Dâvud'un Sünen'inin bir misli daha te'lif edilmemiştir. Mezhepleri farklı olmasına rağmen, bütün ulemanın hüsn-i kabûlüne mazhar oldu."* Ebu Dâvud: *"Kitabıma ulemanın terk hususunda ittifak ettiği tek hadisi almadım"* demiştir. *İbnu'l-A'rabî* de: *"Bir kimsenin yanında –Ebu Dâvud'un Sünen'ini kastederek– şu kitapla Kur'ân'dan başka birşey olmasa bile başka bir ilme ihtiyaç duymaz"* der.

Hadis uleması, *Ebu Dâvud*'dan önce Câmi'ler, *Müsned*'ler vs. te'lif ettiler. Bu kitaplar, sünen ve ahkâma varıncaya kadar herşeyi ihtiva eden ahbâr, kasas, mev'ize, âdâb vs. bütün rivayetleri cemederler. Onlardan hiçbiri sâdece, Sünen hadislerini (merfu olan ahkâm hadislerini) müstakil bir eserde toplamayı düşünmedi. Ebu Dâvud'a nasîb olan, kimseye nasib de olmadı. İbrâhim el-Harbî, Ebu Dâvud bu kitabı te'lif ettiği zaman: *"Hz. Davud (aleyhisselam)'a demir yumuşatıldığı gibi, Ebu Dâvud'a da hadis yumuşatılmıştır"* demiştir.

TİRMİZÎ

Ebu İsa Muhammed İbnu İsâ İbni Sevre et-Tirmizî, 200 yılında doğdu ve 279 yılı Recebinin 13'ünde Pazartesi gecesi Tirmîz'de vefat etti. Hâfız âlimlerden biridir. *Kuteybe İbnu Sa'îd, Muhammed İbnu Beşşâr, Ali İbnu Hucr gibi hadis imamlarının büyükleriyle karşılaştı.* Kendisinden de pek çokları hadis aldı. Hadis ilminde çok sayıda te'lîfatı var. *es-Sahih*'i kitapların en güzeli, en çok faydalar taşıyanı, tekrarı en az olanıdır.

Tirmizî (rahimehullah teâla) der ki: *"Bu kitabı Hicaz, Irak ve Horasan ulemasına arz ettim, hepsi de beğendi ve istihsan etti. Kimin evinde bu kitab varsa, sanki evinde, konuşan bir peygamber vardır."*

NESÂÎ

Ebu Abdirrahmân Ahmed İbnu Şu'ayb İbni Ali İbni Bahr 215 yılında doğdu. 303 yılında Mekke'de öldü. Hâfız imamlardan biridir. *Kuteybe İbnu Sa'îd, Ali İbnu Haşrem, İshâk İbnu İbrâhim, Muhammed İbnu Beşşâr, Ebu Dâvud es-Sicistânî* vs.'den hadis aldı. Kendisinden de pek çokları hadis rivayet etti. Hadis sahâsında çok sayıda eser vermiştir. Şâfiî mezhebine mensuptur. Şâfi'î mezhebi üzerine (haccı anlatan bir) Menâsik'i vardır. Kendisi verâ sâhibi, titiz ve dindar bir kimseydi. *Hâfız Ali İbnu Ömer: "Ebu Abdirrahmân en-Nesâî, devrinde muhaddis olarak adı geçen herkese mukaddemdir"* demiştir. *Aralarında Ahmed İbnu Hanbel'in oğlu Abdullah'ın da bulunduğu bir kısım şüyûh ve huffâz Nesâî ile ilgili olarak Tarsus'ta toplanıp, kendisini intihab ettiklerini yazdılar. Ümerâdan biri Sünen kitabı hakkında kendisine: "Tamamı sahih mi?" diye sordu. Şu cevabı verdi: "Kitapta sahih, hasen ve bunlara yakın olanlar var."* Öbürü:

– *Öyleyse bana sâdece sahihleri yaz!* dedi. Bu taleb üzerine el-Müctebâ'yı yazdı. Bu, Sünen'den bir seçmedir. İsnadında illet var diye söz edilmiş bulunan bütün hadislerini terkederek *Müctebâ*'ya almadı.

Bu yazdıklarımız, mezkur imamların kıymetlerinin büyüklüğüne ve hadis ilmindeki mertebelerinin yüceliğine delâlet eden pekçok ahvâlden birkaç tanesinin kısa bir hatırlatılmasıdır. Allah hepsine rahmetini bol kılsın.

BİRİNCİ KİTAP
İMAN VE İSLÂM HAKKINDA

★

BİRİNCİ BAB
İMAN VE İSLÂM'IN HAKİKAT VE MECAZ OLARAK TARİFLERİ

BİRİNCİ FASIL
İMAN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL
İMANIN HAKİKATI

ÜÇÜNCÜ FASIL
MECAZ HAKKINDA

★

İKİNCİ BAB
İMAN VE İSLÂM'IN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ FASIL
KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

İKİNCİ FASIL
BİAT AHKAMI

ÜÇÜNCÜ FASIL
MUHTELİF AHKAMLAR

BİRİNCİ FASIL

İMÂN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ

1 ١ – عن عُبادة بن الصامت الأنصاريّ رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ [مَنْ شَهِدَ أنْ لاَ إلَه إلاّ اللّهُ وحدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وأنّ محمّداً عبدُهُ ورسولُهُ، وأنّ عيسَى عبدُ اللّهِ ورسولُهُ وكلمتُهُ ألقاها إلى مريمَ وروحٌ منهُ، والجنّةَ حقٌّ، والنّارَ حقٌّ: أدخلَهُ اللّهُ الجنّةَ على ما كانَ عليهِ منَ العملِ] أخرجه الشيخان والترمذى.

وفى أخرى لمسلم [من شهدَ أن لاَ إلهَ إلاّ اللّهُ وأنّ محمّداً رسولُ اللّهِ حرّمَ اللّهُ تعالى عليهِ النّارَ].

Ubade İbnu's-Sâmit el-Ensarî (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına Allah'ın bir ve şeriksiz olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve Resûlu (elçisi) olduğuna, keza Hz. İsâ'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup, Hz. Meryem'e attığı bir kelimesi ve kendinden bir ruh olduğuna, keza cennet ve cehennemin hak olduğuna şehâdet ederse, her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır." Buhârî, Enbiya 47; Müslim, İmân 46, (28); Tirmizî, İmân 17, (2640).

Müslim'in bir başka rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederse Allah ona ateşi haram kılacaktır."**

AÇIKLAMA:

İmana müteallik en câmi hadislerden biri budur. Hadiste İslâm inancının temel prensipleri beyan edilmekten başka belli başlı batıl inançlar da reddedilmiş olmaktadır:

1- Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın risâleti: Bu İslâm inancının birinci akidesi sayılabilir. Zira tevhid'e yani Allah'ın birliği inancına İslâm dışında da rastlanabilir.

2- Tevhid inancı: Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğine inancın en zarûri gereği Tevhîd'dir. Yâni kâinatı yaratan, tedbir ve terbiye eden Bir'dir. Herçeşit yardımcıdan, ortaktan müstağnîdir. Tevhid inancına prensip olarak başka dinlerde ve hatta felsefî sistemlerde bile rastlanabilir. Ancak İslâm'daki mutlak ve saf tevhid inancı başka hiçbir sistemde yoktur. Mutlak tevhid inancı iddia eden Yahudiler bile, Müslümanlardan çok farklıdır: Öncelikle Yahudileri düşünen onları kayıran millî bir ilâh düşüncesi galebe çalar. İslâm ulûhiyete milliyet izâfe etmez. Allah âlemlerin Rabbi'dir: Her millet, her canlı, her cansız bu "âlemler"e dahildir ve onun bir parçasıdır. Hayrı ve şerri, güzeli ve çirkini, ateşi ve soğuğu, arzı ve semâyı büyüğü ve küçüğü yaratan O'dur, tanzîm eden, terbiye eden O'dur.

Sonra Yahudiler, **"Üzeyr Allah'ın oğludur"** diyerek (Tevbe, 30) kaba bir üslubla tevhîdden uzaklaşırlar, iddia ettikleri vahdaniyet inançlarını lekelerler.

3- Bu hadiste, İslâm inancının üçüncü ana rüknü olan âhiret inancı da ifade edilmekedir: *"Cennet haktır, cehennem haktır."*

4- Hz. İsa'nın şahsiyeti: O'nun babasız yaratılışı, Yahudilerin Hz. Meryem'e iftiralarına sebep olurken Hıristiyanların da, O'nun babasının Allah olduğunu iddia etmelerine sebep olmuştur. Bir tarafta tefrit bir tarafta ifrat.

İslâm, Hz. İsâ (aleyhisselam)'nın yaratılan bir kul olduğunu te'yid ederek, hem Yahudilerin zina iftirasını reddeder, hem de O'na "Allah'ın oğlu" diyerek ifrata giden Hıristiyanları.

Bu hadiste görüldüğü üzere, Hz. İsa (aleyhisselâm) Allah'ın bir kelimesidir, yani **"ol!"** demesiyle oluvermiştir. Yâ-Sin suresinin 82. ayetinde ifade edildiği üzere Allah birşeyin olmasını dileyince **"ol!"** der, o şey hemen olur. O şeyin olması için **"ol"** emrinden başka bir sebebe ihtiyacı yoktur. Normalde herşey yine irâde-i ilâhî ile cereyan etmekte ise de bir

kısım sebeplere bağlanmıştır. Aslında müsebbeb dediğimiz neticenin hâsıl olması için sebep zarurî değildir. Allah, müsebbeb'i, sebep perdesi olmadan da yaratır. Fakat, bu imtihan âleminde vukuâta her seferinde bir sebep perdesi koymak âdetullah'tır, ilâhî kanundur. Cenâb-ı Hak bu kanuna bağlı olmadığını Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde ifade etmiştir.

İşte Hz. İsa (aleyhisselâm) bunun müşahhas bir örneğini teşkil eder. Hz. Meryem'de tecelli eden **"ol!"** emri ile Hz. İsa (aleyhisselâm) babasız olarak yaratılmıştır.

Hz. İsa *(aleyhisselâm)* için **"Allah'tan bir ruh"** denmesini de, **"Ruh Rabbim'in emrindendir"** (İsra, 85) âyeti ışığında anlamak gerekir. Çünkü ruh'un yaratılışı "ol!" emrinin tecellisiyle olmaktadır, sebep perdesi yoktur. Hz. İsâ *(aleyhisselâm)*'ın yaratılışı için de diğer insanların tâbi kılındığı sebep çerçevesinin haricine çıkılarak **"ol!"** emrinin tecellisi haber verilmiş olunca **"Allah'ın Meryem'e üfürdüğü bir ruh"** tâbiri uygun düşer. Nevevî'nin kaydettiği üzere, İslâm âlimleri, Hz. İsâ (aleyhisselâm)'ın Ruhullah veya Kelimetullah diye Allah'a izafesi'nin sâdece teşrif yâni Hz. İsâ'nın şerefini belirtmek gayesi güttüğünü belirtmişlerdir. Nitekim başka ayetlerde Nâkatullah (Allah'ın devesi) ve Beytullah (Allah'ın evi) tâbirleriyle deve ve ev teşrîf için Allah'a izâfe edilmişlerdir. Binâenaleyh, bu tabirlerle Hz. İsâ (aleyhisselâm)'nın teşrîfi, O'nun ilahlaştırılmasına veya Allah'ın bir parçası sayılmasına Kur'ânî bir delîl teşkîl etmez. Aksi takdirde bu izafetten hareketle kâinatı da Allah'ın bir parçası görmek gerekir. Çünkü herşey Allah'ındır, O'na izâfe edilebilir.

5- Hadisin diğer bir hükmü, imanlı olarak kabre girildiği takdirde, büyük günah işlemiş bile olsa, kulun ebedî olarak cehennemde kalmayıp, az da olsa yaptığı hayır sebebiyle cennete gideceği inancıdır. Bu ifâdede büyük günah işleyenler hakkında ileri sürülen ifrat ve tefrit fikirler reddedilmiş olmakta, Ehl-i Sünnet inancına esaslı bir açıklık ve delil getirilmektedir.

"Her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır" ifadesini *Nevevî* *"Netice olarak"* diye tevil eder. Yâni, *"yaptığı kötülüklerin cezasını çektikten sonra, neticede cennete girecektir"* demek oluyor.

2 ٢ — وعن أبى سعيد سعد بن مالك بن سنان الخُدْرِىّ رضى الله تعالى عنهما أن النبي ﷺ قال:

[يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ]

قال أبو سعيد [فَمَنْ شَكَّ فَلْيَقْرَأْ: إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ] أخرجه الترمذي وصححه.

2- *Ebu Sa'îd İbnu Mâlik İbni Sinân el-Hudrî* (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse ateşten çıkacaktır."**

Ebu Sa'îd der ki: *"Kim (bu ihbarın ifade ettiği hakikatten) şüpheye düşerse şu ayeti okusun:* **"Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz..."** (Nisa, 40). Tirmizî Sıfatu Cehennem 10, (2601). Tirmizî hadis için "sahihtir" demiştir.

AÇIKLAMA:

Önceki hadisle ilgili açıklamanın son kısmında temas edildiği üzere, Ehl-i Sünnet akidesine göre, bir kimse mü'min olarak son nefesini verebildiği takdirde ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır. Her günahkâr mutlaka cehenneme gidecektir de denemez, çünkü Allah dilediğini affeder. Affa mazhar olamayanlar günahı miktarınca cezasını çeker. Ancak, mü'min idiyse, yeri ebedî cehennem değildir. Hadisi rivayet eden sahâbî, bu müjdeli haberde tereddüde düşeceklere bir ayeti delil olarak göstermektedir.

3 ٣- وعنه رضى الله تعالى عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ قَالَ: رَضِيتُ بِاللّٰهِ تَعَالَى رَبّاً، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ] أخرجه أبو داود.

3- Yine *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) hazretleri der ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Kim: 'Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, Resûl olarak Hz. Muhammed'i seçtim (ve onlardan memnun kaldım)' derse cennet ona vâcib olur".** Ebu Dâvud, Salât 361, (1529).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi de önceki hadislerdeki kayıt ve şartlar çerçevesinde anlamak gerekir:

1- Mü'min olarak kabre girmek.

2- Hususî mağfirete mazhar olmadığı takdirde, kötü fiillerinin cezasını çekmiş olmak.

Bu kayıtlara yer verilmediği takdirde başka naslarla tesbit edilen prensiplere ters düşülür. İslâm'ın emirlerini yerine getirenle getirmeyen arasında fark kalmaz.

Kimler imanlı olarak kabre girer, farzları yapmayanların, yasaklardan kaçmayanların, lafla Müslüman olduğunu söylediği halde, İslâm'ın emirlerini yapmakta kibirlenenlerin, meselâ tesettür, miras hukuku gibi bir kısım dinî emirleri "vakti geçmiş" veya "Araplar'a has" telakkî edenlerin kabre imanlı olarak girme şansları ne kadardır? kesin bir şey söylenemez.

Hadis, beşerî muâmelatta, bir kişiyi mü'min kabul etmede asgari bir ölçü vermektedir. O yönden mühimdir. Ayrıca büyük günah işleyenlerin uhrevî durumlarını açıklama meselesinde de önemli bir prensip vazetmiş olmaktadır.

4 ٤- وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا أسْلَمَ العبدُ فحسُنَ إسْلامه كَتَبَ الله له كلَّ حسنةٍ كانَ أزلفها، ومُحيت عنه كلُّ سيئةٍ كانَ أزلفها، وكانَ بعد ذلكَ القِصاصُ: كلُّ حسنةٍ بعشرِ أمثالها إلى سبعمائة ضعفٍ، والسَّيئة بمثلها إلاّ أن يتجاوزَ الله عنها] أخرجه البخارى تعليقاً، والنسائى مسنداً.

ومعنى «أزلفها» قرّبها.

4- Yine *Ebu Sa'îd* (radıyallau anh) hazretleri der ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Bir kul İslâm'a girer ve bunda samimi olursa, daha önce yaptığı bütün hayırları Allah, lehine yazar, işlemiş olduğu bütün şerleri de affeder. Müslüman olduktan sonra yaptıkları da şu şekilde muâmele görür: Yaptığı her hayır için en az on misli olmak üzere yediyüz misline kadar sevap yazılır. İşlediği her bir şer için de, –Allah affetmediği takdirde– bir günah yazılır." Buharî hadisi tâlik olarak kaydeder (İman 31), Nesâî, İman 10, (8, 105).

AÇIKLAMA:

Tercümede geçen "bunda samimi olursa" ifadesinin Arapça aslı *"İslâm'ı güzel olursa"*dır. Yani: "Kul Müslüman olur, İslâm'ı da güzel o-lursa..." şeklindedir.

Âlimler, samimi olmayı (veya İslâm'ın güzel olmasını) "itikad ve ihlâsıyla tam olması, zâhiren ve bâtınen İslâm'ın ferde girmesi, ibadet sırasında Rabbinin kendisine yakınlığını hatırlaması, idrak etmesi..." diye açıklamışlardır.

Buhârî'nın rivayetinde, geçmiş günahlarının affedileceği belirtildiği halde hayırlarının da yazılacağı kaydı mevcud değildir. Ancak hadisin Kütüb-i Sitte dışında gelen vecihlerinde de yukarıda kaydedilen şekilde eski günahlarının affedileceği, hayırların hesaba geçeceği tasrih edilir.

Buhârî'nin bu ziyadeyi kasden iskat ettiği çünkü, kâfirken işlenen hayırların Allah'a yakınlık vesilesi olacağı meselesini Buhârî'nin, başka kaideler açısından, müşkılatlı bulduğunu söylemişlerdir. Ancak Nevevî ve Kadı İyâz bu yoruma katılmazlar. *Nevevî* şunu söyler: *"Gerçek olan, muhakkik ulemanın icma ettiği husustur: Kâfir, sadaka, sıla-i rahm gibi hayır ameller işlemiş ise Müslüman olduktan sonra bu onun hayırlar defterine yazılır, yeter ki Müslüman olarak da ölmüş olsun."* Kaidelere aykırılığı iddiasını da reddeden *Nenevî "Bu iddia müsellem (benimsenmiş) değildir. Çünkü, kâfirin dünyadaki amellerinin bir kısmı muteber addedilmiştir. Mesela kefâretü'z-zihâr bunlardan biridir.*[7] *Kafir, Müslüman olmazdan önce, bu kefâreti yerine getirmiş ise, Müslüman olunca iade etmez"* der.

İbnu Hacer, Nevevi'yi haklı bulur ancak o, neticeye bir başka yorumla ulaşır: *"Kişinin Müslüman olunca, önceki amellerinin sevab olarak yazılması bir lütfu ilâhidir, bu, onlardan önceden sâdır olan amellerin kâfirken makbul olmasından dolayı değildir. Hadis, işlenen amelin sevabının yazılacağını belirtiyor, o amelin makbul olduğuna temas etmiyor. Kâfirken yapılan iyi amelin makbûl olma keyfiyeti İslâm olma şartına bağlanmış olması da muhtemeldir: Müslüman olursa makbûldür, olmazsa değildir. Bu görüş daha kavî'dir."*

7— Kefâretü'z-Zıhâr, "kocanın, karısını neseb, emzirme (raza') veya müsâharet suretiyle müebbeten mahremi olan (nikahı haram olan) bir kadının, kendisine bakılması câiz olmayan bir uzvuna benzetmesidir." Bu, bir nevi kısmî boşamadır. "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesi gibi. Bu benzetmede bulunan kimse, kefârette bulunmadan zevcesine cinsî temasta bulunamaz. Kefâreti, varsa köle azad eder, yoksa üst üste iki ay oruç tutar veya altmış fakiri doyurur.

İbnu'l-Münîr, "iyi amelden dolayı küfür hâlinde sevab yazılır" iddiasının kaidelere aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü, Kur'ân ve hadiste gelen naslar, "Kâfir, eski inancı üzerine ölürse, sâlih amellerinden hiçbirisinin kendisine faydası olmaz, hepsi hebâen mensur (faidesiz olarak) gider" diye kesin bir hükme varmıştır.

Hz. Aişe, İbnu Cüd'ân hakkında önceden yaptığı hayırlı amellerin ona faydası olmayacak mı? diye sorunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"O, hiç bir zaman: "Rabbim, günahlarımı kıyamet günü mağfiret buyur!" dememiştir."** diye cevap vermiştir. Bu hadisten de, mü'min olduğu takdirde önceki hayırlı amellerinden istifâde edeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı amellerinden istifâde edemeyeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı ameli makbûl değildir.

Ancak şu söylenebilir: Nasıl ki cennetin mertebeleri var, cehennemin de var. İman derecelere şâmilse küfür de derecelere sahiptir. Kâfir'in zalim ve sefihleri ile mazlum ve hayır sâhipleri aynı derecede yer almayacaktır. Yerleri mekân ve mahal olarak cehennemdir, fakat oradaki dereceleri, mevkileri, azabtan duyacakları hisseleri, bir değildir, farklıdır.

5 ٥– وعن أبي هريرة: عبدالرحمن بن صخر الدوسي رضى الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: [إذا أحسن أحدكم إسلامه فكل حسنة يعملها تكتب له بعشر أمثالها إلى سبعمائة ضعف، وكل سيئة يعملها تكتب بمثلها حتى يلقى الله تعالى] أخرجه الشيخان.

5- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa, yaptığı herbir hayır en az on mislinden, yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sâdece misliyle yazılır. Bu hâl, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder."** Buhârî, İman 31; Müslim, İman 205, (129).

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin, mağfiretinin genişliğini ifade eden mühim hadislerden biri budur. Maamafih aynı mâna ayet-i kerîmede de ifade edilmiştir: **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir, kötülük yapan da misliyle cezalandırılır** (En'âm, 160). Hayırların yediyüz misli artırılacağı şu âyette ifade edilmiştir: **"Mallarını Al-**

lah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir" (Bakara, 261).

İyi niyetle kulluğa yöneldiğimiz takdirde Cenâb-ı Hak bizlere adaletle değil, mağfiretle muamele etmektedir: Bir suça karşı bir günah, fakat bir hayra karşı en az on olmak üzere 700 misli ve daha fazla sevap! Şühesiz bu, adâlet değil, lütuftur. Halbuki, Cenâb-ı Hak dileseydi yapılan hayırlar için hiçbir şey yazmayabilirdi ve bu gerçek adâlet de olurdu. Çünkü yapılan hayır, Allah'ın vermiş bulunduğu nimetlerin karşılığı olamaz: Hayat, sıhat, maddî imkânlar gibi nice nimetler vermiş, istifade ediyoruz. Hava, su, güneş, yiyecekler vs. hep O'nun mülküdür. O'nun mülkünü kullanıyoruz, onun mahlukâtında tasarrufta bulunuyoruz. Bunlara karşı minnet, şükür ve kulluk borcumuz var. Yapılan hayırlar hiçbir surette nimetlere bedel olamaz, borcumuzu ödeyemeyiz. Öyle ise, ibadetler, hayırlar temelde geçmiş nimetlerin karşılığıdır. Gelecek nimetlerin yatırımı değildir. Ancak Cenâb-ı Hak lütfuyla gelecekte ücret vâdetmiş, cennet vâdetmiştir. Şu halde gelecek nimetler mahz-ı lütuf ve rahmettir.

Bu lütuf ve rahmetin büyüklüğü hayır amellerin en az on misliyle yazılmasında kendini gösteriyor. İhlâsımız nisbetinde, şartların ağırlığı nisbetinde Rabbimiz hayırları yediyüz ve hadsiz şekilde katlıyacağını da belirtmiştir.

6 ٦ـ وعن مُعاذ بن جبل الأنصارى رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِه لاَ إِلَهَ إلاَّ اللّٰهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ] أخرجه أبو داود.

6- Muâz İbnu Cebel el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kimin (hayatta söylediği) en son sözü Lâ ilâhe illallah olursa cennete gider"** Ebu Dâvud, Cenâiz 20, (3116).

AÇIKLAMA:

İslâm uleması, bu ve benzeri hadislerde zikredilen **"Lâilâhe illallah"** tâbirinden maksadın kelime-i şehâdet olduğunu belirtirler. Yani kişiyi kurtuluşa götürecek şey sâdece Allah'ın birliğin te'yid değildir. Buna **Muhammedu'r-Resûlullah** cümlesi de dâhil olmalıdır. Bunlar, birini diğerinden ayırmak mümkün olmayan bir bütün teşkil ederler.

Münâvî, ölüm anında, her çeşit dünyevî ve nefsânî arzuların sönmüş olması sebebiyle, kelime-i şehâdeti teluffuzun ihlâslı, içten gelerek olacağını, bu sebeple Allah tarafından kabul göreceğini belirtir.

Bu çeşit müjdeli hadisler, ibadeti, tevbeyi sona bırakmayı gerektirmez. Kulluk edebi her an samimi olarak Allah'a ilticayı âmirdir. Ayrıca nasıl bir son bizi beklemektedir? Normal yaşlanarak, şuuru yerinde olarak can verebilecek miyiz, yoksa beklenmedik bir yaşta, hiç umulmadık bir anda mı ölüm yakalayıverecek? Günümüzde inanan pekçok insan gençlik gafletiyle şeytanın bu iğvasına kapılır. İbadeti, tevbeyi ihtiyarlığa bırakır. Son nefeste ihlâsla yapılacak tevbenin, telaffuz edilecek kelime-i şehâdetin yetebileceği söylenir.

Bektaşivari sözlerle kendini oyalayan nicelerinin umulmadık kazalara kurban gittiğini görmekteyiz.

Şunu da unutmamak gerekir, bu çeşit hadisler, kişinin eksik bıraktığı ibadetler, kul hakkıyla ilgili günahlar sebebiyle mâruz kalınacak azabtan garanti vermiyor. "Cennete gitmek" garantisi veriyor. Ehl-i Sünnet akidesi, az da olsa, bir hayır yapan mü'minin, cezasını çektikten sonra cennete gideceğini kabul eder. Mü'min olarak kabre giren bir kimse ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır.

7 ٧– وعن أبي ذر: جُندب بن جُنادةَ الغفاريّ رضي الله عنه أنّ النبي ﷺ قال: [أتاني جبريلُ عليه السلام فبشّرني أنّه من ماتَ مِن أُمّتك لا يُشرِكُ بالله شيئاً دخلَ الجنّةَ. قلتُ: وإنْ زنى وإنْ سرَق؟ قال: وإن زنى وإن سرق. قلتُ: وإن زنى وإن سرق؟ قال: وإن زنى وإن سرَق. ثم قال في الرابعةِ: على رَغم أنف أبي ذرّ] أخرجه الشيخان والترمذي.

«الرغم» الذل والهوان.

7- *Ebu Zerr* (Cündeb ibnu Cünâde el-Gıfârî) (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bana Cebrâil aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ölürse cennete girer" müjdesini verdi" dedi. Ben (hayretle) "zina ve hırsızlık yapsa da mı?" diye sordum. "Hırsızlık da etse, zina da yapsa" cevabını verdi. Ben tekrar: "Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim. "Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!"

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dördüncü keresinde ilâve etti: **"Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir."** Buhârî, Tevhid 33; Müslim, İman 153, (94); Tirmizî, İman 18, (2646).

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Buhârî'nin *Kitâbu'l-Libâs*'ta gelen vechinde *Ebu Zer Gıfarî* (radıyallahu anh) hazretlerinin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i ziyaret sırasında uyumakta olduğu belirtilir. Binaenaleyh Rasûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadiste ifade buyurduğu müjdeyi Cibrîl (aleyhisselâm)'den rüyasında almış olmalıdır.

Ebu Zer hazretlerinin ziyade hayreti ve tekrar tekrar bu hayretlerini ifadesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir başka hadislerinden ileri gelmektedir. Orada: **"Zâni, zina ettiği sırada mü'min olduğu hâlde zina etmez, içki içen, içki esnasında mü'min olduğu hâlde içki içmez..."** buyurmuştur.

İslâm uleması, büyük günahları değerlendirirken Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in hatırladığı bu ikinci hadisi te'vil etmiş, öncekini esas almıştır. Yani zina eden kimse iman-ı kâmil sâhibi olarak zina etmez demektir. Böyle te'vil edilmediği takdirde zâhirine göre anlayıp Hâricî görüşü benimsemek gerekir ki; "Büyük günah işleyen kâfir olur" demektir. Ulema büyük günah işleyene kâfir demez. *"Günahkârdır, tevbe ederse, Allah affedebilir"* der. İmam-ı Âzam bu meselede imanla ameli ayrı mütâlaa eder. İman, kalble tasdik, dil ile ikrardır. Bu oldu mu, amele bakılmadan Müslümanlığına hükmolunur. Büyük günah işlese bile mü'mindir, her an tevbe ile rücu edebilir. Önceki hadiste de ifade edildiği üzere son sözü **Lâilâhe illallah** olduğu takdirde, günahlarından aff-ı İlâhiye mazhar olmasa bile cezasını çektikten sonra yine de cennete gidecektir.

Hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kayıtlara yer vermeksizin nihâî durumu ifade etmiştir. Tebliğde bu tarz, âsi kula ümid vermek ve onu tevbeye teşvik etmek gayesini güder.

Bu hadisin, bazılarına, fazla ümid vererek, günaha sevkedeceği şeklindeki mutâlaayı yersiz buluruz. Çünkü kulluk edebini idrâk eden bir insan Allah'ın affına güvenip günah işlemez. O edebi takınamayan idraksize zaten söz te'sir etmez, hevâsının kurbanı demektir. Bu hadis Buhârî ve Müslim'in ittiak ettiği en muteber, en sahih hadislerdendir. Rabbülâlemin adına konuşan Resûlu Ekremimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakikatten, hayırdan başka kelam etmez.

8 ٨– وعن جابر بن عبد الله الأنصاريّ رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [ثنتان موجبتان. فقال رجل يا رسولَ الله: ما الموجبتان؟ قال: من مات يشركُ بالله شيئاً دخل النّار، ومَنْ مات لا يُشركُ بالله شيئاً دخل الجنّة] أخرجه مسلم.

8- *Câbir İbnu Abdillah el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İki şey vardır gerekli kılıcıdır!"** Bir zat:

– *Ey Allah'ın Rasûlü! gerekli kılan bu iki şeyden maksad nedir? diye sordu: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam):* **"Kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmış olarak ölürse bu kimse ateşe girecektir. Kim de Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmadan ölürse o da cennete girecektir"** cevabını verdi" Müslim, Iman 151, (93).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebliğ edeceği bir hakikatı beyan etmezden önce, bu hadiste olduğu gibi, dikkatleri çekecek, merak uyandıracak, soru sorduracak bir üslub kullanırdı. Zihinler böylece hazırlandıktan sonra esas hakikatın tebliğine geçerdi. Böylece öğrenilen mesail unutulmayacak şekilde zihinlerde yer ederdi.

Bu gayenin tahakkuku için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) çok farklı metodlara, tarzlara başvurmuştur.

9 ٩– وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قلتُ يا رسولَ الله: مَنْ أسعدُ النّاس بشفاعتك يومَ القيامة؟ قال: لقد ظننتُ أنْ لا يسألني عن هذا أوّلُ منك لما رأيتُ من حرصك على الحديث: أسعدُ الناس بشفاعتي يوم القيامة: مَن قال لاَ إِلَهَ إلاّ الله خالصاً من قلبه] أخرجه البخارى.

9- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e "Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet günü senin şefaatinle en ziyâde saadete erecek olan kimdir?" diye sormuştum. Bana:* **"Hadis'e karşı sende olan aşkı görünce, bu hususta senden önce bana bir başkasının sualde bulunmayacağını tahmîn etmiştim"** *açıklamasını yaptıktan sonra şu cevabı verdi:* **"Kıyamet günü benim**

şefaatimle en ziyade saadete erecek olan kimse, samimi olarak ve içinden gelerek 'Lâ ilâhe illallah' diyen kimsedir" Buhârî, İlm 34, Rikak 50.

10 ١٠ - وعن صهيب بن سنان رضى الله عنه. أنّ رسُول الله ﷺ قال: [عجباً لأمرِ المُؤمن إنّ أمرهُ كلّه له خيرٌ، وليس ذلك لأحدٍ إلاّ للمؤمنِ: إن أصابتهُ سراءُ شكرَ فكانَ خيراً، وإن أصابتهُ ضراءُ صبرَ فكانَ خيراً]. أخرجه مسلم.

10- *Süheyb İbnu Sinân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Mü'min kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır! Zira her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sâdece mü'mine hastır, başkasına değil: Ona memnun olacağı birşey gelse şükreder, bu ise hayırdır; bir zarar gelse sabreder bu da hayırdır". Müslim, Zühd 64, (2999).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minde bulunması gereken iki mümtaz sıfatı bu şekilde beyan etmektedir: Şükür ve sabır. Sağlık, nimet, makam, evlad, başarı gibi hoşuna giden her neye mazhar olursa bunu Allah'tan bilerek şükretmek gerekmektedir. Böylece, ucb, fakr, istiğna gibi mazmum hallere düşmekten korunur. Hastalık, idbâr, musibet, kaza gibi hoşa gitmeyen hâllerle karşılaşınca da bunun bir imtihan olduğunu, bunlarla kendisini Rabbinin imtihan ettiğini düşünür, bağırıp çağırmaz, kendisini düzeltmesinin yollarını arar.

11 ١١ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه: أنّ رسُول الله ﷺ قال: [والّذى نفسُ محمّدٍ بيده لا يسمعُ بى أحدٌ من هذه الأمّة يهودىٌّ ولاَ نصرانىٌّ ثمّ يموتُ ولم يؤمنْ بالذى أُرسلتُ به إلاّ كانَ من أصحابِ النّارِ]. أخرجه مسلم.

11- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Muhammed'in nefsini kudret eliyle tutan zâta yemîn ederim ki, bu ümmetten her kim -Yahudî olsun, Hristiyan olsun - beni işitir, sonra da bana gönderilenlere inanmadan ölecek olursa mutlaka cehennem ehlinden olacaktır"** Müslim, İman 240, (153).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelmesinden sonra, daha önceki bütün dinlerin neshedilip, hükümden kaldırıldığını açık bir şekilde ifade eder.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e inanıp-inanmamaktan dolayı sorumluluk bunu işitmeye bağlıdır. Uzak ve ıssız yerlerde yaşayan ve bu sebeple Risâlet-i Muhammediye'yi işitmeyenler sorumlu tutulamazlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Biz elçi göndermedikçe kimseye azab etmeyiz"** (İsra, 15) buyrulmaktadır.

Söz buraya gelmiş iken, fetret mevzuunu çok farklı bir bakış açısıyla değerlendiren M.Fethullah Gülen'in açıklamalarını birlikte takip edelim.

Fetret devrinden bahsediliyor. Biz fetret devri insanı mıyız? Fetret devrinin hükmü nedir?

Fetret devri peygamberler arasındaki boşluk demektir. Daha çok da, peygamberimizle Hz. İsa arasındaki boşluk kasdedilir. Evet, Hz. Mesih'in getirdiği esaslar unutulup, onunla gelen ışık hüzmelerinin Efendimiz (s.a.v.)'e kadar ulaşamadığı o dönemdir ki, insanlık o dönemde karanlıklar içindedir veya o dönemdir ki, Hz. Mesih ile Efendimiz (s.a.v.)'in aydınlıkları birbirine bitişememiş ve arada karanlık bir boşluk kalmıştır ve işte bu boşluk devresi fetret devri, bu karanlık devrede yaşayan insanlar da fetret devri insanlarıdır.

Bu devrin insanları, ne tam ma'nası ve orijiniyle Hz. Mesih'in getirdiği dini anlamış, onun envar ve esrarından istifade edebilmiş ne de vahyin aydınlatıcı tayfları altında ilerleyerek Efendimiz (s.a.v.)'e ulaşabilmişlerdir. Ancak, bunlar, gidip bir puta tapmamış, herhangi bir putu kendilerine ilâh edinmemiş iseler, Allah (c.c.)'a inanmamış olsalar dahi affedilecekleri mevzuunda icma vardır. Efendimiz (s.a.v.)'in anne-baba ve dedesinin bu akide itibariyle affa mazhar olacakları kesindir; zira onlar da fetret devri insanlarıdır. Vakıa, bir hadislerinde Efendimiz (s.a.v.) anne ve babasının ihya edilerek kendisine iman ettiklerini söylemiştir. Hadis, hadis kriterleri açısından zayıf olmasına rağmen, İmam Suyutî gibi, Allah Resûlü'yle 20 küsur defa yakazaten görüşen büyük bir müceddid bu hadisi kabulle, Allah Rasûlü'nün anne ve babasının iman ederek kurtulduklarını ifade etmektedir. Gerçi İmran b. Husayn'ın babası olan Husayn'a Allah Rasûlü: "Senin baban da benim babam da cehennemde" demişti. Husayn Resulullah'a "Sen mi hayırlısın

baban mı?" deyince Allah Rasûlü de ona bu cevabı vermişti. Ancak bu durum o sözün söylendiği zamana münhasırdır ve daha sonra Allah Rasûlü, anne ve babasının kabrine gelip dua etmiş ve Cenab-ı Hakk (c.c.)'dan onların kendi ümmeti içine girmeleri talebinde bulunmuştur. İşte bu dua, Allah (c.c.) tarafından kabul edilmiş ve Allah Rasûlünün hem annesi hem de babası iman ederek ümmet-i Muhammed arasına dahil olmuşlardır.

Aslında, mevzua esas teşkil eden cevap açısından mes'eleyi bu hadise dayandırmaya bile gerek yoktur. Zira ister Amine validemizin, isterse Efendimiz (s.a.v.)'in muhterem pederleri Abdullah'ın, puta taptıklarına dair hiçbir delil yoktur. O devrede çeşitli muvahhidlerin olduğu ve bunların asla putlara tapmadığı ve Hz. İbrahim'in dini üzere yaşadıkları bilinen gerçeklerdendir. Hem bunlar fetret ehlidir. Ve bütün fetret devri insanları bu şartlar altında ehl-i necattır. Fetret insanları cennete girecek de Efendimiz (s.a.v.)'in anne ve babası bundan mahrum edilecek; olacak şey mi bu?

Hem, hiç bir şeyi zayi etmeyen, insanın bedenine giren maddî atom ve elektronları dahi zayi etmeyerek âhirette onlara kıymet ve değer verip, onları âhiretin bâki binasında kullanacak olan ve abes işten, israf etmekten münezzeh bulunan Allah (c.c.) Efendimiz (s.a.v.)'in maddî yapısının dünyaya gelmesine vesile anne-babasını hiç zayi edip ceheneme atar mı?

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, o devirde yaşayan Zeyd bin Amr gibi -ki Hz. Ömer'in amcasıydı- Varaka b. Nevfel gibi insanlar da zayi olmayacaklardır. Onlar vicdanlarında bir olan Allah (c.c.)'ı duymuş ve inanmışlardı. Belki inandıkları Allah (c.c.)'a, "Allah'ım" diyemiyor hatta bu ismi de bilemiyorlardı; ama, mâna olarak böyle bir Allah (c.c.)'a inanıyorlar ve dualarını O'na yapıyorlardı. Efendimiz (s.a.v.)'in gelmesine yakın, hava o kadar yumuşamıştı ki, Efendimiz (s.a.v.) bir yüksek basınçla âdeta onların iklimini tesir altına almıştı. Sanki bir yağmur geliyordu da, bu yüce ruhlar ellerindeki his, duygu, hafi, ahfa âletleriyle gelecek bu İlâhî yağmuru önceden seziyorlardı. Seziyor ve etraflarındaki insanları müjdeliyorlardı. Şefaat atmosferi o kadar geniş olan Allah Rasûlü ümit edilir ki, kendisini böyle candan ve yürekten istikbâl eden bu insanları da unutmaz ve âhirette, ellerinden tutarak onları da kendi nurlu ve mutlu dünyasına yükseltir ve saadetlerine vesile olur. Bu muşahhas zevat gibi, fetret karanlıklarını, hanîf olarak aydınlıkta

yaşıyanların yanında, fetret devrinde bulunan insanlar, eğer açıktan bir puta tapmaları sözkonusu değilse, biz onların da kurtulacaklarına inanıyoruz.

Bu, mes'elenin düne bakan yönüdür. Bir de bugüne bakan yönü var ki, soruda ele alınan husus da bu olsa gerek.

Kelam kitaplarının anlattığına bakılırsa, devrimize fetret devri, bu devrin insanına da fetret insanı demek oldukça zordur. Ne var ki, mes'eleyi hemen sarıp sarmalayıp bir tarafa bırakmak, hem Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşüne hem de Cenâb-ı Hakk (c.c.)'ın engin rahmetine karşı saygısızlık olsa gerek...

Biz, öyle bir devir idrak ettik ki -hele başka memleketlerde- İslâm güneşi tamamen söndürülmüş, kalblerden Allah Rasûlü'nün güzel ismi silinmiş ve ilim adına ortaya konan her şey, âdeta birer yalancı dil gibi Allah (c.c.)'ı inkârda kullanılıyordu. İrfan yuvalarından Marifet-i İlâhînin solmaz renkleri fışkıracağına, küfrün ziftli çehresi hortlatılıyordu. Binbir hikmetle imana payanda olması gereken ilim, iman kalesini enkaz hâline getirmede âdeta bir dinamit vazifesi görüyordu. İşte, gençlik, böyle bir küfür gayyası ve dalâlet anaforu içinde mescid ve mabedin yolunu bütün bütün unutmuştu. İlim mahfillerini ellerine geçiren bir şirzime-i kalîl gözlerini kendi mefâhirlerine kapamış ve hep batının türküsünü söylüyordu. Kimisi tekamül nazariyesiyle insanımızın hilkat ve yaratılış hakkındaki düşüncelerini bozuyor; kimisi Freud'un libidosu ile milletin ruh ve dimağlarını cinsiyete bağlı gösteriyor ve her şeyi şehvetten bir dünya içinde çözmeye çalışıyor, kimisi de serserilik ve baş kaldırma felsefesiyle milleti ifsad ediyordu. Bu sistemlerden her biri, bazen toptan, bazen de münferiden, milletimizi ve bizimle aynı çizgiyi paylaşan diğer milletleri kıskacına alıyor, zehirliyor, özünden uzaklaştırıyor ve serserileştiriyordu. Yıllarca, bir baştan bir başa bütün ülkede gazete, mecmua ve kitaplarda hep aynı havayı estirdiler. Bu itibarla, günümüz insanı, bütün bütün fetret devrinin dışında kabul edilemez. Aksi düşünce, vak'alara ve realitelere göz yummak olur.

O devrede yaşanan olaylardan birini naklederek neslin maruz kaldığı mahrumiyeti göstermek isterim; Bir arkadaş, gençlere sohbet ediyor. Dinin ulvî meselelerini şerh ve izahla başlayan sohbetin mecrası bir ara günlük hâdiseleri dile getirmeye kayıyor. Komünist blokun yaptıkları ve yapmak istedikleri bir bir sıralanıyor. O sırada, sohbet dinleyen gençlerden biri heyecanla "Bu insanları kesmeli, paramparça etmeli, hepsini öldürmeli" gibi laflar ediyor. Fakat bir köşede oturmuş derin

bir vecd ve iştiyakla söylenenleri dinleyen ve ilk defa böyle bir havayı teneffüs etmekte olan başka bir genç biraz evvelki heyecanlı gence, aynı heyecanla ve yangın görmüş bir insan telaşıyla şöyle karşılık veriyor: "Arkadaş, öldürelim diyorsun. Bak eğer dün bu dediğini yapmış olsaydın ben talihsiz bir insan olarak onların arasında ölüp gidecektim. Çünkü dün ben de onların arasındaydım. Fakat görüyorsun ki, bu gün bu temiz ve nezih arkadaşların içindeyim... dünden bu güne yerden göğe bir mesafe katettim. Ve şunu kasemle temin edebilirim ki, sizin karşı cephe dediğiniz insanlar arasında benim gibi kurtuluş bekleyen binlerce insan var! Onlar sizden tokat değil, şefkat bekliyorlar. Eğer onlara el uzatırsanız, onlar da sizin gibi olacaklar. Esas vazife, öldürmek midir diriltmek mi?" Bu sözler orada bulunanları rikkate getirdi ve hıçkıra hıçkıra ağladılar. Evet, biz, böyle bir nesil gördük ve onların dalâleti karşısında kanlı göz yaşları döktük. Bunların bir çoğu masumdu. Müsbeti bilmediğinden menfiye takılıp kalmıştı. Bunları fetret devri insanı saymamak, şahsen bana, Cenâb-ı Hakk (c.c)'ın geniş rahmetine zıt gibi geliyor...

Buhari ve Müslimde şöyle bir hâdise nakledilir: Esirler getirilmiştir. Esirler arasında bir kadın vardır. Durmadan sağa sola koşuyor ve gördüğü her çocuğu alıp bağrına basıyor.. ve aradığı çocuğun o olmadığını görünce, onu da bırakıyor, yine aramaya koyuluyor. O esnada, Allah Rasûlü de bu manzarayı göz yaşları içinde seyrediyor. Nihayet kadın aradığını buluyor ve onu, iliklerine kadar şefkat kesilmiş bir duyuş ve hissedişle bağrına basıyor. Söz Sultanı, kadını, yanında bulunanlara gösteriyor ve soruyor: "Şu kadın, bağrına bastığı evladını ateşe atar mı?" Cevap veriyorlar: "Hayır, Ya Rasulallah, bu şefkatli kadın çocuğunu aslâ ateşe atamaz." Ve Allah Rasûlü hikmet gamzeden bir edayla: "Allah (c.c.) o kadından daha şefkatlidir" buyurdular.

Binaenaleyh biz de biraz müsamahalı düşünmek zorundayız. Bunu söylerken merhamet-i ilâhîden daha fazla merhamet gösterip cennet havariliği yaptığımız zehabına varılmasın. Mes'eleye, Ehl-i Sünnet'in umumî prensipleri zâviyesinden ve "Rahmetim gazabıma sebkat etmiştir" adesesiyle bakmak istiyoruz.

Bir de bu mes'elenin bize bakan yönü vardır ki çok önemlidir: Biz gençlerimize, onları doyuracak şekilde hakikatları takdim edemedik. Hem kendi gençliğimizi ihmâl ettik hem de bizim götüreceğimiz mesajlara su ve havadan daha muhtaç bütün dünya gençliğini... Çok kısa bir zamanda dünyanın dört bir yanına elimizdeki hakikatları duyurmaya muvaffak olan Sahâbî ve onlardan sonra gelenlerin çalışma ve gayretlerine

çalışmalarımızı kıyas ettiğimizde, nasıl bir atâlet ve tembellik içinde olduğumuzu daha iyi anlamış oluyoruz. Onlar, gece-gündüz ellerinde ki hakikatlara muhtaç sîne ve gönül aradılar ve bunu hayatlarına gaye ve ideal yaptılar! Burada yine bir arkadaşımızın başından geçen şu hâdiseyi nakletmeden geçemeyeceğim:

Bu arkadaşımız, Almanya'ya gitmişti. Orada hak ve hakikatlara tercümanlık yapıyordu. Evlerinde pansiyoner olarak kaldığı evin genç sâhibi, gün geldi, bu arkadaşımızın dırahşan çehresi ve temiz nasiyesinin tesirinde kaldı ve o da nurdan o halkaya girdi. Gün geçtikçe malumatını artırıyor ve her geçen gün dinî hayatında mesafe kaydediyordu. Bir gün hidâyetine vesile olan arkadaşla sohbet ederken kendini tutamıyor ve ona şunları söylüyor:

"Vallahi seni çok seviyorum, çünkü benim kurtuluşuma sebep oldun. Ama sana aynı zamanda çok kızıyorum. Çünkü eğer sen bu eve iki-üç ay evvel gelmiş olsaydın, benim babamın da hidayetine vesile olacaktın. Hayatını ahlâkî değerler itibariyle tertemiz geçirmiş olan babam, maalesef İslâm'ın güzel yüzüyle tanışamadan gitti ve hidâyete eremedi. Buna da senin bu gecikmen sebep oldu."

Aslında bu feryad bütün bir dünyanın feryadıdır. Muhatap ise bütün Müslümanlardır. İşte, mes'elenin bir de bize bakan ifritten böyle bir yönü var... Acaba biz, Müslüman olarak bize düşen vazifeyi yapabildik mi? Yapmadı isek bize de sorulacak çok şey var demektir. [8]

Hadiste Yahudî ve Hıristiyanların be-tahsîs zikri -Nevevî'nin belirttiği üzere- İslâm dininin bütün insanlığa şümulünü tebârüz ettirmek içindir. Zira bunlar kitap sâhibi semâvî dinlerdir. *"Öyle olmalarına rağmen bu iki din mensubu İslâm'a girmekle mükellef olursa, semâvî aslı tamamen kaybolmuş kitapsız din mensupları daha ziyâde dehâlete mecburdurlar"* denmiş olmaktadır.

11 ١٢– وعن وَهب بن مُنَبِّه [وَقِيلَ له: أليسَ لا إلَه إلاَّ اللهُ مفْتاحَ الجَنَّةِ؟ قال: بلىٰ،
ولكن ليسَ مِفتاحٌ إلاَّ وله أسنانٌ، فإذا جئتَ بمفتاحٍ له أسنانٌ فُتِحَ لكَ، وإلاَّ لم
يُفْتَحْ لكَ]. أخرجه البخارى معلقاً.

12- *Vehb İbnu Münebbih*'in anlattığına göre kendisine: *"Lâilâhe illal-*

8— M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 4.

lah cennetin anahtarı değil mi? dendi de: **"Evet, öyledir ama dişsiz anahtar olur mu? Dişleri olan anahtarın varsa kapın açılır, yoksa kapalı kalır, açılmaz"** *cevabını verdi.* Buhârî, Cenâiz 1.

AÇIKLAMA:

Vehb İbnu Münebbih "diş" teşbihiyle, ibadet ve dolayısıyla "zahmet"i kasdetmiştir. İbadet olmadan, zahmet çekmeden sâdece **lâilâhe illallah** demekle cennete gidilemeyeceğini ifâde etmek istemiştir. Ne var ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Lâilâhe illallah cennetin anahtarıdır"** buyurduğu gibi, yukarıda 7 numaralı Ebu Zerr hadisinde de görüldüğü üzere bu kelimeyi samimiyetle benimseyen kimsenin de kurtuluşu söz konusudur. Bazı şârihler, Buhârî'nin bu rivayeti koymakla "ölüm ânında ihlâsla söylenen **Lâilâhe illallah** sözünün önceden işlenen günahları affettireceğine işaret ettiğini" söylerler. Çünkü ihlâs, tevbe ve nedâmeti müstelzimdir. **Lâilâhe illallah**'ın söylenmesi bu duruma alem olur.

Kişinin, nerede, ne zaman ve nasıl son nefesini vereceği bilinmediği için, bu çeşit rivayetlerden hareketle, "yaşlılık hâlinde yapılacak tevbe'ye güvenmek, günah amellerde ısrar etmek doğru değildir. Kulluk edebine de yakışmaz.

En doğrusu, "dişi bulunmayan bir anahtarın, hiçbir kapıyı açamayan düz bir çubuktan başka birşey olmaması" gibi amelin refakat etmediği **Lâilâhe illallah** sözüyle de kurtuluşa erişilemeyeceği düşüncesiyle hareket etmek, ibadetsiz vakit geçirmemektir.

Ancak bu ve benzeri hadislerin kullanılma yer ve durumlarını da bilmek gerekir: Ömrünü gafletle geçirenlerin, bir lütf-u ilâhî olarak âniden intibaha ve tevbeye geldikleri zaman, eski günlerin hacâleti altında ezilerek ye'se düşmemeleri için bu çeşit tebşîrata ihtiyaçları vardır. İntibaha gelen gâfil ve günahkârların bu çeşit teselliye olan ihtiyaçlarının şiddetinden olacak ki pekçok hadis ve ayet bu meseleye yer verir ve gönüllerine serinletici su serper:

"Ey Muhammed, de ki: "Ey kendilerine kötülük yapıp aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü o bağışlayıcıdır, merhametlidir" (Zümer, 53).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sıdk ile tevbe eden kimsenin, annesinden doğduğu gün gibi günahlardan temizleneceğini ifâde et-

mekten başka, Cenâb-ı Hakk'ın, tevbe edenin tevbesi sebebiyle, her eşyası üzerinde bulunan bineğini çöl ortasında kaybeden kişinin çaresizlik içinde bîtap düşüp uyuduğu esnada yanına gelen bineğini uyandığı sırada başucunda bulunca sevincinden ağzından çıkanı bile tartamayıp: "Ey Allah'ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim!" demesi anındaki kadar sevindiğini ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm, intibaha gelen günahkârları psikolojik şoktan kurtarmak için tesellide daha da ileri bir ufuk gösterir, önceden işlenen günahların sevaba çevrilebileceğini müjdeler:

"....Tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini, iyiliklere çevirir, Allah bağışlar ve merhamet eder" (Furkan, 70).

Evet burada günahların silinmesi, yok farzedilmesi mevzubahis değil, Rahmet-i ilâhiyenin bir başka mertebede tecellisi söz konusu: **İşlenen günahların sevaba dönüşmesi.**

Ulema ayet-i kerime'ye başka açıklamalar da getirmiş ise de, Râzi'nin kaydettiği dört te'vilden biri de bizim yukarıda kaydettiğimiz mânadır. Bu mânayı esas alan *Said İbnu'l-Müseyyeb* ve *Mekhûl*, görüşlerine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretlerinin rivayet ettiği şu hadisi de delil olarak zikrederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bir kısım kimseler günahlarının çok olmasını temennî edecekler!"** buyurmuştu. "Bunlar kimlerdir?" diye sordular. Şu cevabı verdi: **"Onlar Allah'ın seyyiatlarını sevaba tebdil ettiği kimselerdir."**

Bir başka hadiste şöyle anlatılır: **"Adamın birine kıyamet günü küçük günahları gösterilir ve hesaba çekilir. Adamcağız "büyük günahlarım da ortaya çıkacak mahvolacağım" diye düşünürken Gaffâru'z-Zünûb: "Şu kulumun işlediği her kötülüğe karşı bir hasene yazın" diyecek. Beklenmeyen bir lütuf karşısında adam tamaha kapılacak ve "Benim büyük günahlarım da vardı, onları göremiyorum, keşke onlar da ortaya çıksa da karşılığında haseneler verilse" diyecek." Bu sözleri söylerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o derece güler ki arka dişleri bile görülür."**

13 ١٣ – وعن عبدالله بن مسعود الهذلي رضى الله عنه، وسأله رجلٌ ماالصراطُ المستقيمُ؟.
قال: تركنا محمدٌ في أدناه وطرفُه في الجنّة، وعن يمينه جوادٌ، وعن يساره جوادٌ
وثَمّ رجالٌ يدعون من مر بهم، فمن أخذ في تلك الجوادّ انتهت به الى النار، ومن

أخذَ علَى الصِّراط المستقيم انتهىٰ به إلى الجنّة، ثمّ قرأ ابنُ مسعود: «وأنَّ هذا صراطي مستقيماً فاتّبعوه ولا تتّبعوا السُّبُل فتفرّق بِكُم عن سبيله. الآية». أخرجه رزين

«والجواد» جمع جادة، وهى: الطريق.

13- *Abdullah İbnu Mes'ud el-Hüzelî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, bir adam kendisine *"Sırat-ı müstakim (doğru yol) nedir?"* diye sordu. Ona şu cevabı verdi: *"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), bizi sırat-ı müstakimin bir başında bıraktı. Bunun öbür ucu ise cennete ulaşmaktır. Bu ana yolun sağında ve solunda başka tali yollar da var. Bunlardan her birinin başında bir kısım insanlar durmuş oradan geçenleri kendilerine çağırıyorlar. Kim bu dış yollardan birine sülûk ederse yol onu ateşe götürecektir. Kim de sırat-ı müstakîme sülûk ederse o da cennet'e ulaşaaktır." İbnu Mes'ud bu* açıklamayı yaptıktan sonra şu ayeti okudu: **"İşte bu benim sırat-ı müstakimimdir, buna uyun. Başka yollara sapmayın, sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırırlar...."** (En'âm 152) (Rezîn). (9)

9— Bu hadis Kütüb-i Sitte hadisi değildir. Rezîn İbnu Muâviye'nin ilâvesidir. Bu çeşitten Rezîn tarafından ilâve edilen hadislere sıkca rastlayacağız.

İKİNCİ FASIL

İMÂNIN HAKİKATİ

14 ١ – عن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضى الله عنهما، وقال له رجلٌ: ألاَ تغزُو؟ فقال: إنى سمعْتُ رسُولَ الله ﷺ يَقُولُ [إنّ الإسلامَ بُنِىَ علَى خمسٍ: شَهادَة أنْ لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ، وأنّ مُحمّداً عبدُه ورسُولُه، وإقامِ الصّلاةِ، وإيتاءِ الزّكاةِ، وحجِّ البيْتِ، وصومِ رمَضَانَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1- (14) *Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine: *Gazveye çıkmıyor musun?*" diye sorar. Abdullah şu cevabı verir: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle buyurmuştu: **"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kâbe'ye haccetmek, Ramazan orucu tutmak"** Buhârî, İman 1; Müslim, İman 22 (....); Nesâî, İman 13, (9, 107-108); Tirmizî, İman 3, (2612).

15 ٢ – وعن يحيى بن يَعْمُر قال: كَانَ أوّلَ مَن قال في القَدَرِ بالبصرة معْبدٌ الجُهنىُّ، فانطَلَقْتُ أنا وحُميدُ بنُ عبدِ الرحمن الحِميرىُّ حاجّينِ أو معتمرِينِ. فقلْنا: لو لَقِينا أحداً من أصحابِ رسُولِ الله ﷺ فسألْناه عما يقولُ هؤلاءِ في القَدرِ، فوُفّقَ لنا عبدُالله بنُ عمر رضى الله عنهما داخلاً المسجدَ فاكتنفتُهُ أنا وصاحِبى: أحدُنا عن يمينه والآخرُ عن يسارِه: فظننتُ أنّ صاحبى سيَكِلُ الكَلامَ إلىّ. فقلتُ يا أبَا

عبدالرحمن: إنه ظهر قبلنا أناسٌ يقرؤن القرآن ويتقفّرون العلم، وذكر من شأنهم، وأنهم يزعمون أنْ لا قدر، وأن الأمر أُنفٌ فقال: إذا لقيت أولئك فأخبرهم أني بريءٌ منهم وأنهم براءٌ مني، والَّذى يحلف به عبدُالله ابنُ عمر: لو أنَّ لأحدهم مثل أُحُدٍ ذهباً فأنفقه ما قبل اللّهُ منه حتى يؤمن بالْقدر.

ثُمّ قال: حدَّثني أبي عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: بينما نحنُ جلوسٌ عند رسول الله ﷺ إذْ طلع علينا رجلٌ شديدُ بياض الثياب شديدُ سواد الشّعر لا يرى عليه أثرُ السفر، ولاَ يعرفُهُ منَّا أحدٌ حتى جلس إلى النبيِّ ﷺ فأسند ركبتيه إلى رُكبتيه، ووضع كفّيه على فخذيه. وقال: يامحمّدُ أخبرني عن الاسْلام. فقال: الإسْلامُ أنْ تشهد أن لاَ إله إلاَّ الله، وأنّ محمّداً عبدُه ورسولُه، وتقيم الصّلاةَ، وتؤتي الزّكاةَ، وتصوم رمضان، وتحجّ البيت إن استطعت إليه سبيلاً. قال: صدقت. فعجبنا له يسأله ويصدّقه. قال: فأخبرني عن الايمان. قال: أن تؤمن بالله وملائكته وكُتُبه ورسله واليوم الآخر، وتؤمن بالْقدر خيره وشرّه. قال: صدقت. قال: فأخبرني عن الإحسان. قال: أنْ تعبد الله كأنّك تراه، فإن لم تكن تراه فإنّه يراك. قال: فأخبرني عن السّاعة. قال: ما المسؤلُ عنها بأعلم من السائل. قال: فأخبرني عن أماراتها؟ قال: أن تلد الأمَةُ ربّتها، وأنْ ترى الحُفاةَ العُراةَ العالَةَ «وليس عند مسلم العالَة» رعاء الشّاء يتطاولون في البنيان. قال: ثم انطلق فلبثتُ مليّاً. هذا لفظ مسلم، وعندهم: فلبثتُ ثلاثاً ثم قال: يا عمر أتدرى من السّائلُ؟ قُلتُ: اللهُ ورسولُهُ أعلمُ. قال: فإنّه جبريلُ عليه السّلام أتاكم يعلّمكُم دينكُم؛ أخرجه الخمسة إلاّ البخارى. وزاد أبو داود في أخرى بعد صوم رمضان: والاغتسال من الجنابة.

ولهُ في أخرى: وسألهُ رجلٌ من مُزينةَ أوجُهينةَ فقال: يا رسُول الله فيم نعملُ، في شيْءٍ خلاَ ومضى، أو في شيءٍ يستأنفُ الآن؟ قال: في شيْءٍ خلاَ ومضى، فقال

الرجلُ، أو بعضُ القومِ: ففيمَ العمَلُ؟ قال: إنّ أهلَ الْجنّةِ يُيسّرُون لعَمَلِ أهلِ الْجنّة، وإنّ أهلَ النّارِ يُيسّرُون لِعَمَلِ أهلِ النّارِ.

وأخرج البخارى رحمه الله تعالى نحْوَهُ عن أبى هريرة، وهى رواية لهُمْ إلاّ الترمذى رحمه الله تعالى، وفيه: أن تعبدَ اللهَ لا تُشْرِكُ به شيئاً: مكانَ أن تشْهدَ.

وفيه: فإذا كانَ الحُفاةُ العُراةُ رؤسَ الناسِ.

وزادَ في خمس لا يعْلمها إلاّ اللهُ تعالى وتلاَ ﴿إنّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ الآية.

وفي أخرىٰ بعد العُراة: الصمَّ البُكْمَ ملوكَ الأرْضِ.

وعند النسائى رحمه الله تعالى قال. لا والَّذى بعَثَ محمّداً بالْحَقّ هادياً وبشيراً ما كُنْتُ بأعْلَم به من رجلٍ منْكُمْ، وإنّه لجبريلُ عليه السّلامُ نزل في صورةِ دحيةَ الكلبيّ.

ومعنىٰ «يتقفّرونَ» يتتبعون، وقوله «أُنُفٌ» بضم الهمزة والنون: أى مُحْدَثٌ لم يسبق علم الله تعالى به. وكذَبَ أعداء الله تعالى، بل علمُ الله تعالى سابقٌ للمعلوماتِ كلّها.

2- (15) *Yahya İbnu Ya'mur* haber veriyor: *"Basra'da kader üzerine ilk söz eden kimse Ma'bed el-Cühenî idi. Ben ve Humeyd İbnu Abdirrahmân el-Himyerî, hac veya umre vesîlesiyle beraberce yola çıktık. Aramızda konuşarak, Ashab'tan biriyle karşılaşmayı temenni ettik. Maksadımız, ondan kader hakkında şu heriflerin ettikleri laflar hususunda soru sormaktı. Cenâb-ı Hakk, bizzat Mescid-i Nebevî'nin içinde Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'la karşılaşmayı nasib etti. Birimiz sağ, öbürümüz sol tarafından olmak üzere ikimiz de Abdullah (radıyallahu anh)'a sokuldu. Arkadaşımın sözü bana bıraktığını tahmîn ederek, konuşmaya başladım: "Ey Ebu Abdirrahmân, bizim taraflarda bazı kimseler zuhur etti. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'i okuyorlar. Ve çok ince meseleler bulup çıkarmaya çalışıyorlar." Onların durumlarını beyan sadedinde şunu da ilâve ettim: "Bunlar, "kader yoktur, herşey hâdistir ve Allah önceden bunları bilmez" iddiasındalar." Abdullah (radıyallahu anh): "Onlarla tekrar karşılaşırsan, haber ver ki ben onlardan berîyim, onlar da benden berîdirler." Abdullah İbnu Ömer sözünü yeminle de te'kîd ede-*

rek şöyle tamamladı: "Allah'a kasem olsun, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve hepsini de hayır yolunda harcasa kadere inanmadıkça, Allah onun hayrını kabul etmez."

Sonra Abdullah dedi ki: Babam Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) bana şunu anlattı: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı: Ey Muhammed! Bana İslâm hakkında bilgi ver! Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir."** Yabancı:

"– Doğru söyledin" diye tasdîk etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik.

Sonra tekrar sordu: "Bana iman hakkında bilgi ver?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır."** Yabancı yine: *"Doğru söyledin!" diye tasdik etti? Sonra tekrar sordu: "Bana ihsan hakkında bilgi ver?"*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor."**

Adam tekrar sordu: "Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu sefer: **"Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla birşey bilmiyor!"** karşılığını verdi.

Yabancı: "Öyleyse kıyametin alâmetinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:

"Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir -Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur– davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir."

Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. –Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaştım" şeklindedir– Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) **Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun?** dedi. Ben: *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir"deyince şu açıklamayı yaptı:* **"Bu, Cebrail aleyhisselâmdı. Size dininizi öğretmeye geldi."** Müslim, İman 1, (8); Nesâî, İman 6, (8, 101); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4695); Tirmizî, İman 4, (2613).

Ebu Dâvud, bir başka rivayette *"Ramazan orucu"ndan sonra "cünüblükten yıkanmak"* maddesini de ilâve eder.

Yine Ebu Dâvud'un bir başka rivayetinde şu ziyâde vardır: *"Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (levh-i mahfuza kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz levh-i mahfuza geçmemiş) şu anda yeni başlanacak olan bir işi mi?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Olup biten bir işi"** dedi. *Adamcağız –veya cemaatten biri– yine sordu: Öyleyse niye çalışılsın ki? Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamada bulundu:* **"Cennet ehli olanlara cenetliklerin ameli müyesser kılınır, ateş ehli olanlara da cehennemliklerin ameli müyesser kılınır."**

Benzer bir hadisi, *Buhârî* (rahimehullah) *Ebu Hüreyre* (radı-yallahu anh)'den kaydeder. Bu hadise *Tirmizî* hâriç diğerlerinde de rastlanır. Mevzubahis rivayette, **"şehâdette bulunman"** yerine **"Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmaman"** ifadesi yer alır.

Bu hadiste ayrıca **"Yalın ayak, üstü çıplak kimseler halkın reisleri olduğu zaman"** ziyadesi de mevcuttur.

Şu ziyade de mevcuttur: (Kıyametin ne zaman kopacağı), Allah'tan başka hiçkimse tarafından bilinmeyen beş gayıptan (mugayyebât-ı hamse) biridir buyurdu ve şu ayeti okudu: **"Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı o bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez..."** (Lokman, 34), Buharî, İman 37.

Bir başka rivayette **"üstü çıplaklar"** tâbirinden sonra **"sağır ve dilsizler arzın melikleri (kralları) oldukları zaman"** ziyadesi vardır.

Nesâî'nin *Sünen*'inde şu ziyade mevcuttur: "Dedi ki: **Hayır, Muhammed'i hakikatle birlikte irşad ve hidayet edici olarak gönderen zât'a yemin olsun, ben o hususta (kıyametin ne zaman ko-**

pacağı hususunda) sizden birinden daha bilgili değilim. O gelen de Cibril aleyhisselamdı. Dıhyetu'l-Kelbî suretinde inmiştir."

AÇIKLAMALAR:

Yukarda kaydedilen rivayet, kader mevzuu üzerine yapılan münâkaşaların, daha Ashâbın sağlığında başladığını göstermektedir. Nitekim ehl-i kitaptan aldığı kaderi inkâr fikrini ilk ileri süren kişi bilinen *Ma'bedu'l-Cühenî*'nin ölümü hicri 80'dir. Bu devrede henüz birçok sahâbe hayattadır. Öyle ise Ma'bed pekçok sahâbe ile karşılaştı ve görüştü.

1- İSLÂM-İMAN TARTIŞMASI:

Mütekaddimînden olsun müteahhirînden olsun, İslâm âlimleri iman nedir, İslâm nedir, bunların ikisi bir mi, ayrı mı çokca münâkaşa ederler. Meseleye naslardan hareketle çözüm bulmaya çalışanlar da bu müşkilâtı kesinlikle halledememişlerdir. Zira *Cibrîl hadisi* olarak bilinen yukarıdaki hadiste Hz. peygamber (aleyhissalâtu veselâm) dinin kalbe ve inanmaya taalluk eden esaslarını *"iman"* olarak, amele taalluk eden esaslarını da *"İslâm"* olarak açıklamasına rağmen başka hadislerde (meselâ az ilerde gelecek 18 numaralı hadis görülmelidir) de iman açıklanırken amele giren meselelere yer verildiği görülür. Aynı durum âyetler için de söz konusudur.

Nitekim *Zührî, "İslâm kelimedir, iman ameldir"* diye hükmetmiş, delil olarak da: **"Bedevîler 'iman ettik' derler, sen ey Muhammed onlara de ki: 'Hayır siz inanmadınız' öyle ise 'boyun eğdik' deyin henüz iman kalplerinize girmedi"** (Hucurât, 14) âyetini göstermiştir.

Bazı âlimler İslâm ve imanın aynı şey olduğunu söylemişler, delil olarak da **"Bunun üzerine, suçlu milletin arasında bulunan mü'minleri çıkardık. Zâten orada Müslümanların kaldığı tek ev vardı"** (Zâriyât, 36) âyetini göstermişlerdir.

Mevzuya temas eden, ilk hadis şârihlerinden *Hattabî* şu açıklamayı yapar: *"Doğru olanı, mutlak hükme gitmeyip kayıtlı ve sınırlı konuşmaktır. Müslüman kişi, bâzı ahvâlde mü'mindir, bazı ahvâlde gayr-i mü'mindir. Fakat mü'min kişi, her durumda Müslümandır. Öyle ise her mü'min mutlaka Müslümandır, ama her Müslüman mutlaka mü'min değildir. Meseleye bu zâviyeden bakınca ayetlerin te'vili düzelir, konunun münâkaşası mutedil bir hâl alır. Naslar arasında ihtilaf da ortadan kalkar.*

İmanın aslı tasdîk, İslâm'ın aslı itaat etmek ve boyun eğmektir. Kişi zâhirde itaat eder de içinden boyun eğmez, bazan da içinden boyun eğdiği hâlde zâhirde mutî değildir."

Keza *Hattâbî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"İman yetmiş küsur şubedir"** hadisi ile alakalı olarak şunu söyler: *"Bu hadise göre, şer'î iman, şubeleri ve yüksek-alçak cüzleri bulunan bir mânaya isimdir. Bu durumda iman ismi, bu cüzlerin hepsi için kullanıldığı gibi, bazıları için de kullanılmaktadır. Hakikat, bütün şubelerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsine şâmil olur, tıpkı şerî namaz gibi. Nitekim onun da şubeleri ve cüzleri vardır. Bu cüzlerden bir kısmı için de "namaz" ismi kullanıldığı halde hakikat bütün cüzlerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsini içine alır. Bu duruma Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözü delalet eder:* ***"Haya imandan bir şûbedir."*** *Bu hadis, iman noktasında mü'minlerin kimisi üstün, kimisi geri olmak üzere çok farklı mertebelerde bulunduklarını da ifâde etmektedir.*

İmam Bağavî hazretleri de şunu söyler: "Cebrail'in İman ile İslâm'dan sorup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevap verdiği hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "İslâm" kelimesini amelden görünenlere isim yapmıştır. İman kelimesini de itikada giren bâtınî şeylere isim yapmıştır. Böyle bir taksîm amellerin imandan bir kısım olmayışından, kalb ile tasdik'in de İslâm'dan olmayışından, ileri gelmez. Aksine bu, hepsi tek birşey olan bir bütün hakkında yapılmış bulunan bir tafsil, bir ayırımdır. Bunların toplamı dîni teşkil eder. Bu sebeptendir ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: ***"Size Cebrail gelerek dininizi öğretti."***

"İman" ve *"İslâm"* isimleri tasdik ve amel her ikisini de kuşatırlar. Bu hususa da şu ayet delîl olur: **"Allah nezdinde mûteber din islâm'dır"** (Âl-i İmrân 19). **"Size din olarak İslâm'ı uygun gördüm"** (Maide, 4). **"Kim din olarak İslâm'dan başkasına yönelirse bu ondan kabul edilmeyecektir** (Âl-i İmrân, 85).

2- İHSAN:

Hadiste **"Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir"** diye târifi yapılan ihsan, mâneviyatta yüce bir mertebeye alem olmaktadır. İslâm dini, müntesiblerini, bu hedefe ulaşmak için gayret göstermeye teşvik eder. Dinin kemali, sadece farzların ifası ile gerçekleşmiyor. Kul, daha ileri mânevî mertebelerin varlığını bilecek ve onları elde etmek için gayret

gösterecektir. Bu hadis, iman ve İslâm'ın ötesinde, tefekkürî bir mertebeye dikkat çekmektedir; *İhsan mertebesi*...

Nefsi, manevî kirlerden tezkiye ve tathir ile ruhu yücelterek ilahî kurbiyeti elde etmeyi kendine gâye edinen İslâm tasavvufunda geniş tahlîl ve izahlara tabi tutulan ihsan için şu kadarını söyleyebiliriz: Kişi bilhassa ruhî ve fikrî idmanlarla, ilahî murâkabe ve müşâhede altında olduğunu idrak etmeyi zihninde her an canlı ve sâbit kalacak bir alışkanlık hâline getirebilir. Mükerrer âyet ve hadisler söz ve fiil olarak her ne yapmakta isek, an be an kayda geçtiğini, hatta zihnimizden geçip fiile dökülmeyen duygu, düşünce ve niyetlerimizin bile yazıldığını, âhirette ömrümüzün her ânından bu yazılanlara göre hesap vereceğimizi beyan ederler. Hiçbir mü'min bu gerçeği inkâr edemez. Ancak hareketlerini her an bu düşüncenin tesiriyle yönlendiren mü'min çok azdır.

Öyle ise *ihsan mertebesi*'ne ulaşmak bu ilâhî murâkabeyi her an hissedecek bir idman ve gayrete bağlıdır.

İhsan, kolay görünse de kazanılması oldukça zor bir mertebedir. Ancak zorluğu nisbetinde kıymetli ve yücedir.

Bunu elde etmek için gösterilecek her gayret, atılacak her adım kişiyi yüceltecek, dünyevî ve uhrevî kazancını artıracaktır. Mü'min kişi, herşeye ümitle bakmakla emrolunmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gösterdiği her hedef beşerî gücün hâricinde değildir. Binaenaleyh ihsan mentebesini kazanmak ümîd ve gayreti hepimizin hem hakkı hem de vazifesidir. Cılız ayaklarıyla hac yoluna düşen karıncaya "Senin bacakların küçük, ulaşamazsın" denilince "Belki varamam bu doğru, ama o yolda ölemez miyim?" demiştir. Bu temsil, gücümüzün dı-şında görsek bile ihsan mertebesine talib olmanın gereğini anlamada yeterlidir.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüz kişiyi öldürdükten sonra Allah'a tevbe etmek üzere yola çıkan kâtilin daha tevbe mahalline varmadan yarı yolda ölüş hikâyesini tasvir eden ve attığı her adımın boşa gitmeyip, işine yaradığını ifade eden bir üslubla hâdiseyi anlattıktan sonra, hikâyeyi tevbe azimlisi azılı kâtilin kurtuluşu ve rahmet-i Rahmân'a mazhar oluşuyla noktalar (Bak. 958 numaralı hadis).

İhsan konusunda, M. Fethullah Gülen Hocaefendinin şu mütalaalarını birlikte takip edelim.

İhsan; lügat itibari ile iki şekilde kullanılır: Biri "Ahsenehu"dur ki; bir şeyi güzel ve mükemmel yaptı, ihsan şuuru ile davrandı mânalarına gelir; diğeri ise "Ahsene ileyhi"dir ki; iyilik etti, ihsan ve cemilede bulundu mânalarına gelir.

Her iki mâna da, Kur'ân'da ve sünnette nazar-ı itibara alınmış, yer yer bunlardan birisine, zaman zaman da her ikisine birden tevcih yapılarak telvine gidilmiştir.

Hakikat ehlince ihsan; hak ölçülerine göre iyi düşünme, iyi şeyler planlama, iyi işlere mukayyed olma ve kullukla alâkalı davranışların, Allah'ın nazarına arzedilmesi şuuruyla, fevkalâde bir titizlik içinde temsil edilmesinden ibaret kalbî bir ameldir.

İhsana ulaşabilmek için, duygu, düşünce ve tasavvurların sağlam bir imana bina edilmesi, iman gerçeğinin İslâmî esaslarla derinleştirilmesi ve kalbin kadirşinas ölçüleri ile İlâhîleştirilmesi şarttır. Başkalarına ve başka şeylere ihsan duygusu ise Hakk murakabesi ile bütünleşmiş böyle bir kalbin tabiî tavrıdır.

Evet, اَلاِحسَانُ اَنْ تَعبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ihsan, görüyormuşcasına senin, Allah'a ibadet etmendir; sen O'nu görmesen de O seni görüyordur." (10) hakikatınca, yapılan her şeyi arızasız ve Cenab-ı Şâhid-i Ezelî'nin nazarına arz edilebilecek şekilde, inanarak, duyarak, irade, his, şuur ve latife-i Rabbaniye buutları ile yerine getirmek bir esas, bir temel prensip ve hakikat erlerince ulaşılması gerekli olan bir ufuk; başkalarına karşı iyilik duygusu, iyilik düşüncesi ve iyi davranmak ise, insan ruhu ile bütünleşmiş böyle bir ihsan şuurunun zuhuru, taşması ve intişarıdır ki; birinci şıkkın tabiî neticesi ve ihsana programlanmış bir vicdanın programlandığı şeyi ifade etmesinden ibarettir.

Bu mânadaki, ihsanın insanlara bakan yanını: أَنْ تُحِبَّ لأَخِيكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ -kendin için sevdiğini kardeşin için de sevmen"(11) düsturu; bütün yaratıkları içine alan evrensel buudunu da; إِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ الإِحسَانَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ

فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ

"Allah herşeye karşı ihsanı kabul etmiştir: öyle ise öldürürken (ölümü hak etmiş kimseleri)- ihsan tutkusu ile öldürün! (Bir hayvanı) boğazlarken ihsan hissi ile boğazlayın (yani) bıçağını iyi bilesin ve keseceği

10- Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 7; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16.

11- Bkz. Buhârî, İman 7; Müslim, İman, 71.

hayvanını rahat ettirsin!"[12] hadis-i şerifleri ifade etmektedir.

İhsan şuuru, salih bir dairenin (kısır döngü karşılığı olarak kullanıyorum) kapısını açan sırlı bir anahtar gibidir. O kapıyı açan ve o aydınlık koridora adımını atan insan, yürüyen merdivenlere binmiş gibi, kendini sihirli bir yükselişin helezonunda bulur. Bir de, bu mazhariyetiyle beraber, iradesinin hakkını verip kendi de yürüyüşünü devam ettirirse, her adımda iki basamak birden yükselir ki; zannediyorum,

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ İhsanın mükâfatı da başka değil yine ihsandır." (Rahman, 55/60) İlâhî beyanı da bize bunu hatırlatmakta... Nitekim bir gün, Hazret-i Sâdık u Masduk bu âyeti okumuş ve ashabına sormuştu: "Biliyor musunuz Rabbiniz bununla ne anlatmak istiyor?" Ashab: Allah ve Resulü bilir; cevabını verince, O, sözlerine şöyle devam etmiş ve Cenab-ı Hakk'ın " هَلْ جَزَاءُ مَنْ أَنْعَمْتُ عَلَيْهِ بِالتَّوْحِيدِ إِلَّا الْجَنَّةُ "benim kendisine îman ve tevhidi ihsan eylediğim kimsenin mükâfatı başka değil cennettir...!"[13] dediğini hikâye buyurmuşlardı.

İhsan şuuru, yağmur yüklü bulutlar gibi bir baştan bir başa bütün kalp tepelerini sarınca, İlâhî eltaf sağnak sağnak boşalmaya başlar.. ve insan kendini لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ "İhsan ruhu ile yatıp-kalkanlara, ihsan üstü ihsan ve bir de ziyade vardır" (Yunus, 10/26) kuşağında bulur.. bulur ve insan olma mazhariyetini en engin hazlarıyla duyar ve yaşar.

Bu mevzuda bir de, amel ve davranışların ötesinde, kalplerin kurup durduğu hâlis niyetlere terettüp eden, fazl ve lütuf kaynaklı ilâhî varidat vardır ki, onun tasavvuru bizi de bizim düşüncelerimizi de aşar...![14]

İnsanı Hakk'a ulaştırmada en aldanmaz vesilelerden biri kalptir ve en büyük ameli de ihsandır. İhsan, ihlâs yamaçlarına açılmanın en emin yolu, rıdvan tepelerine ulaşmanın en sıhhatli vasıtası ve Şâhid-i Ezelî'ye karşı da bir temkin şuurudur. O'na doğru hergün, imanla donanmış, amelle kanatlanmış ve takva ile derinleşmiş yüzler-binler "şedd-i rihal" eder yolculuğa koyulurlar ama, o zirveye, ya birkaç insan ulaşır,ya da ulaşamaz. Ulaşamayanlar ulaşma adına didinmelerini sürdüredursunlar; ulaşanlar orada Allah'ın sevmediği şeyleri bütün çirkinlikleriyle duyar,

---

12- Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyât, 14.

13- Taberî, Câmiu'l-Beyân, Rahman sûresi tefsirinde; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Rahman sûresi tefsirinde.

14- Bkz. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/69,109.

hisseder ve onlara karşı kapanır; Allah'ın güzel gördüğü şeylerle de fıtratının gereğiymişçesine birleşir, bütünleşir ve sürekli "mâruf" soluklarlar.(15)

3- KIYAMET ALÂMETLERİ:

Yukarıdaki hadisin anlaşılmasında bir kaç noktanın daha açıklanması gerekmekterdir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* *"Kıyametin ne zaman kopacağı?"* gibi normalde herkesi meşgul eden ama pratikte hiçbir faydası olmayan meseleyi kesin bir dille Allah'tan başka hiç kimsenin bilemiyeceğini ifade ettikten sonra alâmetlerine geçiyor:

Köle kadınların efendilerini doğurması: Bundan çıkarılan muhtelif mânalardan, İbnu Hacer tarafından tercîh edilen birine göre kıyamete yakın, ukuk artacak yani evlatlar annelerine, efendinin kölesine yaptığı tarzda, kötü muamele yapacaktır. Bir diğer yoruma göre de köle kadınlardan doğan çocuklar en yüksek makamlara çıkarak, komutan, vâli, sultan... olacaklar. Islâm tarihi böylesi büyüklerin örnekleriyle doludur.

İbnu Hacer, kıyamete yakın ictimaî nizamın iyice bozularak ahvâlin tersine döneceğini, süfelanın (cemiyetteki ayak takımının) itibarlı makamları ele geçirerek hâkim mevkiye geçeceklerini anlar ve bu mânânın hadisten çıkarılabilecek mânâların en doğrusu olduğunu, zira hadisin devamında beyan edilen, çobanların zenginleşip bina yarışına girmesi vaziyetinin de ictimaî bozulmaya delil olarak bunu te'yid ettiğini söyler.

Davar çobanlarının bina yarıştırması: Bu husus da bizzat hadislerle te'yid edilen istikballe ilgili bir ihbardır, bir mucizedir. Hadisin Kütüb-i Sitte dışında kalan diğer hadis mecmualarında rivayet edilen farklı şekillerinde yer alan başka açıklamaları da nazar-ı dikkate alan âlimler fakir köylülerin zenginleşip, zorla idareyi ele geçireceğini anlar. **"Nebat (köylü Araplar) ahalisinin kibarlaşıp şehirlerde köşkler edinmelerini dinin (yani İslâm'ın getirdiği değerler sisteminin) inkılabı (altüst olması) demektir"** hadis-i şerifini de nazar-ı dikkate alan Kurtubî, hadis üzerine şu açıklamayı yapar: *"Burada ictimaî ahvâlin tebeddül edip değişeceği haber verilmektedir. Bu bilhassa bâdiye de yaşayanların (köylülerin, göçebelerin) devlet işlerini istila edip, zorla memlekete hâkim olmalarıyla gerçekleşir. Bunlar, kurdukları hâkimiyet sonucu zenginleşirler ve bütün himmetlerini binalar dikmeye ve bununla*

15- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/183-185.

övünmeye sarfederler. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu zamanda şâhid olduk."

Hz. Peygamber'in *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisinde Batı tipi demokrasi rejimlerinin ihbar edildiğini anlayanlar da mevcuttur.

16 ٣- وعن أنس بن مالك رضي الله عنهُ قال: [بينا نحنُ جلوسٌ مع النبيّ ﷺ في المسْجد إذْ دخل رجلٌ على جملٍ فأناخه في المسجدِ ثم عقلهُ. ثم قال: أيُّكُمْ محمدٌ؟ قلنا: هذا الرجلُ الأبيضُ المتكئُ.

وللنسائى من رواية أبى هريرة: هذا الأمْغرُ المُرتفقُ. قال حمزة: «الأمْغرُ: الأبيضُ المشْرَبُ بحُمْرة» فقال: ابنُ عبدالمطلب، فقال النبيُّ ﷺ: قدْ أجبْتُكَ. فقال: إني سائلُكَ فمشدّدٌ عليكَ في المسألة فلا تجدْ عليَّ في نفسكَ. قال: سلْ عما بدالكَ، فقال: أسألُكَ بربّكَ وربِّ منْ قبلكَ: آللهُ أرسلكَ إلى النّاس كلّهم؟ قال: اللّهم نعم. قال: أنْشُدُكَ بالله تعالى: آللهُ أمركَ أن تُصلّي الصّلوات الخمس في اليومِ والليلة. قال: اللّهم نعم. قال: أنشُدُك بالله تعالى. آللهُ أمركَ أنْ تصُوم هذا الشّهرِ من السَّنَة. قال اللّهُمَّ نعم. قال: أنْشُدُكَ بالله تعالى آللهُ أمركَ أن تأخذَ هذه الصّدقةَ من أغنيائنا فتقْسمها على فقرائنا. قال: اللّهم نعم. قال: الرجُلُ: آمنتُ بما جئتَ به، وأنا رسولُ منْ ورائي من قومي، وأنا ضمامُ بنُ ثعلبةَ أخُو بني سعد ابنِ بكرٍ].

أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

وعند مسلم جاء رجلٌ فقال: يا مُحمّدُ أتانا رسُولُكَ فزعم أنكَ تزْعم أنّ اللهَ تعالىٰ أرْسلكَ، قال: صدق. قال: فمنْ خلقَ السّماء؟ قال: اللهُ. قال: فمنْ خلقَ الأرْضَ؟ قال: اللهُ. قال: فمن نصبَ هذه الجبالَ وجعلَ فيها ما جعلَ؟ قال: اللهُ. قال: فبالّذي خلقَ السّماء وخلقَ الأرْضَ ونصبَ الجبالَ آللهُ أرْسلكَ؟ قال: نعم. قال: وزعمَ رسُولُكَ أنَّ علينا خمس صلواتٍ في يومنا وليلتنا؟ قال صدقَ. قال

فَبِالَّذِى أَرْسَلَكَ اللهُ تَعَالَىٰ أَمَرَكَ بِهَذَا؟، قَالَ: نَعَمْ ثُمَّ ذَكَرَ الزَّكَاةَ. ثُمَّ الصِّيَامَ. ثُمَّ الْحَجَّ كَذَلِكَ. قَالَ: وَالنَّبِىُّ ﷺ يَقُولُ فِي كُلِّ سُؤَالٍ صَدَقَ، فَيَقُولُ: فَبِالَّذِى أَرْسَلَكَ اللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ: ثُمَّ وَلَّى وَقَالَ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ أَزِيدُ عَلَيْهِنَّ وَلاَ أَنْقُصُ مِنْهُنَّ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ.

3- (16)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Biz mescidde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte otururken, devesine binmiş olarak bir adam girdi ve mescidin avlusuna devesini ıhıp bağladıktan sonra: "Muhammed hanginizdir?"* diye sordu. Biz: *"Dayanmakta olan şu beyaz kimse"* diye gösterdik. –*Nesâî*'deki *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'ın rivayetinde: "Şu dayanmakta olan hafif kırmızıya çalan renkteki kimse" diye tasvír mevcuttur.–

Adam: **"Ey Abdulmuttalib'in oğlu**! diye seslendi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Buyur seni dinliyorum"** dedi.

Adam: **"Sana birşeyler soracağım. Sorularımda aşırı gidebilirim, sakın bana darılmayasın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Haydi istediğini sor!"**

Adam: **"Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına soruyorum: Seni bütün insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allahu Teâla adına soruyorum: Gece ve gündüz beş vakit namaz kılmanı sana Allah mı emretti?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allah adına soruyorum, senenin şu ayında oruç tutmanı sana Allah mı emretti?**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allahu Teâla adına soruyorum: Bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı Allah mı sana emretti?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Bu soru-cevaptan sonra adam şunu söyledi: **"Getirdiklerine inandım. Ben geride kalan kabîlemin elçisiyim. Adım: Dımâm İbnu Sa'lebe'dir. Benu Sa'd İbni Bekr'in kardeşiyim."** (Bunu Beş Kitap rivayet etmiştir. Metin Buhârî'den alınmıştır).

Müslim'in rivayetinde şöyle denir: *"Bir adam geldi ve şöyle dedi:* 'Bize senin gönderdiğin elçi geldi ve iddia etti ki sen Allah tarafından gönderildiğine inanmaktasın."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Doğru söylemiş"** dedi.

Adam tekrar: "Öyleyse semayı kim yarattı?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah"** dedi.

Adam: "Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?" dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah!"** dedi.

Adam: "Peki semayı yaratan, arzı yaratan ve dağları diken Zât adına söyler misin, seni peygamber olarak gönderen Allah mıdır?

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet!"** dedi.

Adam: "Elçin iddia ediyor ki biz gece ve gündüz beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mudur?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Doğru söylemiştir!"**

Adam: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet!"** dedi.

Adam sonra zekâtı, arkasından orucu, daha sonra da haccı zikretti ve bu şekilde sordu. Râvi der ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de her sualde **"Doğru söylemiş"** diye cevap veriyordu. Adam *(son olarak) sordu:* "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet"** dedi.

Adam sonra geri döndü ve ayrılırken şunu söyledi: "Seni hakla gönderen Zât'a kasem olsun, bunlar üzerine hiç bir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir!"** buyurdu. Buhârî, İlm 6; Müslim, İman 10, (12); Tirmizî, Zekat 2, (619); Nesâî, Siyâm 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât 23, (486).

AÇIKLAMA:

Bu hadis birçok noktadan ehemmiyet arzeder.

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devri Arablarının konuşmada yemine verdikleri ehemmiyet ve yeminin inandırıcı ve ikna edici gücü.

2- Bedevîlerde tahkik esprisi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönderdiği elçilerin getirdiği haber ve tebligât, Medine'ye gönderilen elçiler vasıtasıyla tahkîk edilmektedir. Usûl bahislerinde görüldüğü üzere, bazı âlimler bu rivayeti, âlî isnad arama işinde delil olarak kullanmışlar, buna dayanarak, âlî isnad için seyahatler yapmanın sünnet olduğunu belirtmişlerdir.

3– Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* soruları ciddiyetle dinleyip teker teker cevaplandırıyor.

4- Dinin sadece farzlarını yapmak, kurtuluş için yeterlidir. Çünkü Bedevî'nin "Bunlar üzerine hiçbir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de" sözüne karşılık Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir"** buyurmuştur.

17 ٤ – وعن طلحة بن عبيدالله. قال: جاء رجل إلى رسول الله ﷺ من أهل نجد ثائر الرأس نسمع دوي صوته ولا نفقه ما يقول. حتى دنا من رسول الله ﷺ فإذا هو يسأل عن الإسلام. فقال رسول الله ﷺ: خمس صلوات في اليوم والليلة، فقال: هل علي غيرهن؟ قال لا إلا أن تطوع. فقال رسول الله ﷺ: وصيام رمضان. فقال هل علي غيره؟ قال: لا إلا أن تطوع، وذكر له الزكاة، فقال: هل علي غيرهما؟ قال: لا إلا أن تطوع، فأدبر وهو يقول: لا أزيد على هذا ولا أنقص منه. فقال رسول الله ﷺ: أفلح إن صدق، أو دخل الجنة إن صدق، أخرجه الستة إلا الترمذي، وعند أبي داود: أفلح وأبيه ان صدق.

4- (17)– *Talha İbnu Ubeydillah* haber veriyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Necid ahâlisinden bir adam geldi. Saçları karışıktı. Kulağımıza sesinin mırıltısı geliyordu, ancak ne dediğini anlayamıyorduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iyice yaklaşınca gördük ki, İslâm'dan soruyormuş.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Gece ve gündüzde beş vakit namaz"**demişti ki adam tekrar sordu:

"Bu beş dışında bir borcum var mı?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Hayır ancak istersen nâfile kılarsın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ramazan orucu da var"** deyince adam: *Bunun dışında oruç var mı? diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Hayır! Ancak dilersen nâfile tutarsın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona zekâtı hatırlattı. Adam: "Zekât dışında borcum var mı?" dedi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Hayır, ama nâfile verirsen o başka!"** dedi.

Adam geri döndü ve gider ayak: "Bunlara ilâve yapmayacağım gibi noksan da tutmayacağım" dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) da: **"Sözünde durursa kurtuluşa ermiştir"** buyurdu. Veya **"Sözünde durursa cennetliktir"** buyurdu.

Ebu Dâvud'da **"Kasem olsun kurtuluşa erer, yeter ki sözünde dursun"** şeklinde te'kidli olarak gelmiştir. Buhârî, İman 34; Müslim, İman 8, (11); Nesâî, Sıyâm, 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât 1, (391); Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer 94, (1, 175).

18 د– وعن عبدالله بن عباس رضى الله عنهما، وسألته امرأة عن نبيذ الجر. فقال إن وفد عبدالقيس
أتوا النبي ﷺ فقال: من الوفد، أو من القوم؟ ربيعة. قال: مرحباً بالقوم أو بالوفد غير
خزايا ولا ندامى: قالوا: إنا نأتيك من شقة بعيدة، وإن بيننا وبينك هذا الحي من
كفار مضر، ولا نستطيع أن نأتيك إلا في الشهر الحرام فمرنا بأمر فصل نخبر به من
وراءنا، وندخل به الجنة. فأمرهم بأربع، ونهاهم عن أربع. أمرهم بالإيمان بالله
تعالى وحده وقال: هل تدرون ما الإيمان؟ قالوا: الله ورسوله أعلم. قال: شهادة
أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصوم
رمضان، وأن تؤدوا خمساً من المغنم، ونهاهم عن الدباء، والحنتم، والمزفت،

وَالنَّقِيرِ. قَالَ شُعْبَةُ: وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ. وَقَالَ احْفَظُوهُنَّ وَأَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ.
وَقَالَ لِلأَشَجِّ أَشَجِّ عَبْدِ قَيْسٍ: إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ تَعَالَىٰ: الْحِلْمُ وَالأَنَاةُ،

أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

«الدبّاء» القرع و«الحنتم» جرار خضر كانوا يجعلون فيها الخمر و(النّقير) أصل خشبة ينقر. و(المزفّت) الوعاء المطلى بالزّفت من داخل وهو المقير. وهذه الأوعية الأربعة تسرع بالشدة في الشراب وتحدث فيه القوّة المسكرة عاجلاً، وتحريم الانتباذ في هذه الظروف كان في صدر الاسلام ثم نسخ.

5- (18)– *Abdullah İbnu Abbas*'ın rivayetine göre, bir kadın, kendisine küpte yapılan şıra (nebîz) hakkında sordu. Kadına şu cevabı verdi: "Abdulkays kabilesinin heyeti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e geldiği vakit: **"Bu gelenler kimdir?"** diye sordu. *"Rebîalılar"* diye kendilerini tanıttılar. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Merhaba, hoş geldiniz. İnşaallah bu ziyaretten memnun kalır, pişman olmazsınız"** buyurdu.

Misafirler: "Biz uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kâfir Mudarlılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize kesin, açık bir amel emret, onu geride bıraktıklarımıza da öğretelim. Ve bizi cennete götürsün" dediler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de onlara dört emir ve dört yasakta bulundu: Önce tek olan Allah Teâla'ya imanı emretti ve sordu:

"İman nedir biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Açıkladı: **Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, harpte elde edilen ganimetten beşte birini ödemenizdir."**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu kapları (şıra yapmada) kullanmalarını yasakladı: **Hantem (topraktan mâmul küp), dübbâ (su kabağından yapılmış testiler), nakîr hurma kökünden ayrılan çanak, müzeffet –veya mukayyer– (içi ziftle –katranla– cilalanmış kap).** Buhârî, İman 40, İlm 25, Mevâkîtu's-Salât 2, Zekât 1, Farzu'l-Hums 2, Mevâkıb 4, Meğâzî 69, Edeb 98, Haberi'l-Vâhid 5, Tevhîd 56; Müslim, İmân 23, 24, 25 (17); Ebu Dâvud, Eşribe 7, (3692); Tirmizî, İman 5, (2614); Nesâî, İman, 25, (8, 120).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet çok farklı tariklerden gelmiştir. Hepsinde birbirini tamamlayan değişik bilgiler mevcuttur. İbnu Hacer Buhârî şerhinde ve bilhassa Kitâbu'l-İman'da hadisle ilgili pekçok teferruatı topluca sunar. Nevevî de Müslim şerhinde aynı şeyi yapar. Bunlardan bir kısmını özetleyeceğiz.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelen heyete katılanların sayısı ile ilgili olarak bazan 14, 13, 40 gibi farklı rakamlar gelmiştir. Dikkatli tetkikler bu miktarı 45'e kadar çıkarmaktadır. Bir rivayette "13 kişilik süvâri" oldukları belirtilir. İbnu Hacer, heyetin 40 kişi olmakla birlikte 13'ünün reis durumundaki kimseler olabileceği, bu sebeple de binekleri bulunduğu tahminini yaparak te'lif eder. Muhtelif rivayetlerde zikredilen isimleri cemederek bu heyete katılanları ismen belirlemeye çalışır. Yirmiye yakın isim kaydeder.

Bu rivayet, Müslüman olmak için Medine'ye gelen heyetlerin miktarı ile alakalı bir bilgi verir ise de, rakamlara –rivayetlerdeki ihtilaf sebebiyle– fazla değer atfetmemek gerekir.

Heyetin başındaki zât el-Eşeccü'l-Abdî el-Asarî lakabını taşıyan el-Münzir İbnu Âiz (radıyallahu anh)'dir.

2. Bu heyet Medine'ye nisbetle doğu olan Bahreyn taraflarında yaşayan Rebî'a kabilesinin bir kolu olan Abdü'l-Kays karyesine mensubtu. Bunlarla Medîne arasında, henüz Müslüman olmayan Mudar kabilesi mevcut idi. Bunların daha önce İslâm'la şereflenmeleri şöyle izah edilir: Münkız İbnu Hayyan adında bir tüccar, eskiden beri Medine ile ticârî münâsebetlere sahibti. Sıkca gelip giderdi. Böyle bir uğrayışta, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le karşılaştılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nübüvvet öncesi tanışlarından biriydi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan, kavmi ile ilgili bir kısım teferruat sordu, ileri gelenlerini ismen sayarak ne hâlde olduklarını öğrenmek istedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu alâkası Münkız'ın derhal Müslüman olmasına kâfi geldi. Fatiha ve Alak surelerini öğrenerek Medine'den ayrıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Münkız (radıyallahu anh)'la Abdü'l-Kays kabilelerine mektup yazarak İslâm'a dâvet etti.

Münkız (radıyallahu anh), dönüşte Müslüman olduğunu hemen ilân etmekten çekindi. Mektubu da veremedi. Ancak Münkız'ın yaşayışındaki değişme, ibadetleri hanımının dikkatini çekmiş ve yadırgamıştı. Bir ara mektup eline geçti. Bu hanım yukarda Abdü'l-Kays heyetinin başkanı olarak ismini kaydettiğimiz el-Eşecc'in kızı idi.

Kız, babasına giderek kocası Münkız'ın kuşkulu durumunu anlattı: *"Kocam Medine'den döneli tuhaf bir hâl aldı. Ellerini ayaklarını yıkıyor, –kıbleyi göstererek– şu tarafa yönelerek bir hareketler yapıyor, bazan belini büküyor, bazan yere kapanıyor. Geleliden beri hep böyle yapar oldu."*

Babası, *Münkız* (radıyallahu anh) ile buluştu. Durumu konuştular. Münkız, İslâmiyet hususunda el-Eşecc'i ikna etti. O (radıyallahu anh) da Müslüman oldu.

Hz. Eşecc, kabilesinde İslâm'ı yaydı. Mektubu onlara okudu, toptan İslâm'a girmeye karar vererek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir heyet gönderdiler.

İşte yukarıdaki hadis bu heyetin gelişiyle ilgili bir sahneyi hikâye etmektedir.

Bazı başka rivayetlerde gelen bir tasrîhi de kaydetmek isteriz. Bu heyet, Medîne'ye yaklaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gâibden ihbar nevine giren bir mucize olarak, ashabıyla yaptığı konuşmayı keserek: **"Şu cihetten az sonra doğuluların en hayırlısı olan bir heyet gelecek"** der. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onları karşılamaya gider.

3- *Abdü'l-Kays hey'eti* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e her zaman gelemeyeceklerini belirterek, cennete girebilmek için gerekli bilgileri, emirleri, yasakları öğretmesini isterler. Her zaman gelememelerinin sebebi aradaki *Mudar* kabilesidir. Onlar henüz müşriktir. Sadece haram aylarında yol emniyeti mevcuttur.

4- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara hadiste görüldüğü üzere hac hâric İslâm'ın esaslarını öğretir ve bunlara ilâveten ganimetin beşte birinin vergi olacağı tâlim edilir. Hacc'ın niçin zikredilmemiş olabileceği üzerine âlimler çok farklı yorumlar yaparlar. *İbnu Hacer hepsini reddederek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bütün farzları, haramları saymayı gâye edinmemiştir. Nitekim, haramlardan sâdece içki ile ilgili haram üzerinde durmaktadır..."* der.

5- Hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *İman*'ı tarif ederken kelime-i şehâdetten sonra namaz, oruç, zekat gibi *İslâm'ın şartları*'na giren amelleri sayması dikkat çekicidir. Daha önce de temas ettik, İslâm âlimleri çoklukla bu gibi nassî delillere dayanarak *İslâm* ve İman'ın aynı şey olduğunu söylemişlerdir.

Şurası muhakkak ki, iman daha ziyade kalb ve vicdanın amelidir. Bu ancak dil ile ifâde edilebilir, samimi olup olmadığını ise Allah bilir.

İmanın bu yönü kulları ilgilendirmez. İslâm ise, imanın gerektirdiği amelleri ifade eder. Amel, imanın lâzımıdır. Ama imân olmadan da, münafıklarda olduğu gibi, amel olabilir. Kâmil mânâdaki imanla kâmil mânadaki amel birdir, ayrılması mümkün değildir.

6- Hadiste bir kısım kapların kullanılması yasaklanmaktadır. Bunlar cahiliye devrinde şarap yapımında kullanılan kaplardır. Şarap yasağından sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şarap yapılan kapların kırılmasını da –bazı rivayetlerde– emretmiş ise de sonradan temizlenerek kullanılmasına izin vermiştir. Yukarıdaki rivayet daha ziyade şıra yapımında bir kısım kapların kullanılmasını yasaklamaktadır. Çünkü bunlar tahammürü (şaraplaşma) hızlandıracağı için şıra'nın hemen şaraplaşmasına sebep olabilmektedir. Maamafih, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel gibi bazı âlimler şarap yapılan kaplarla ilgili yasağın mensuh olmayıp, hâlâ devam ettiğine inanmaktadırlar.

19 ٦– وعَنْ علي بن أبى طَالب كَرمَ اللهُ وجهَهُ قال: قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: [لاَ يُؤمِنُ عبدٌ حتَّى يُؤمِنَ بــــأربعٍ: يَشْهدُ أن لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وأنِّى مُحمّدٌ رسولُ الله بعثنى بالْحقِ ويُؤمِنَ بالْموْتِ، ويُؤمِنَ بالبعْثِ بعدَ الموْتِ، ويُؤمِنَ بالْقدَرِ] أخرجه الترمذى.

6- (19)– Hz. Ali (kerremallahu vechehu) diyor ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Kişi dört şeye inanmadıkça mü'min olmuş sayılmaz: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed olduğuma, beni (bütün insanlara) hakla göndermiş bulunduğuna şehâdet etmek, ölüme inanmak, tekrar dirilmeye inanmak, kadere inanmak"** Tirmizî, Kader 10, (2146).

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî buradaki nefyin kemâl'e değil asl'a râci olduğunu belirtir. Yani, bu sayılanlardan birinin eksikliği nâkıs bir mü'minlik ortaya çıkarmaz, "küfr"ü ortaya çıkarır. Bu dört esas birbirinin lâzımıdır, kemâle erdiricisi değil.

1- İki şehâdetin ikrarı: Allah'ın birliği ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bütün insanlığa gönderilmiş olduğu.

2- Ölüme, yâni dünyanın fâni olduğuna iman: Bunda Dehrîlerin iddia ettiği âlemin kıdem ve bekası inancının reddedilmesi söz konusudur. Günümüzde de bu inanç komünizm şeklinde berhayattır. Çünkü komü-

nizm sadece bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda bir inanç sistemidir. Temel akidesi dinleri "afyon" kabul edip tevhîd-risâlet-âhiret esaslarına dayanan dinleri reddetmektir. Âlemin terkib-tahlil şeklinde ilânihâye devam edeceğini iddia eder.

Bu nebevî sözle, ölümün de Allah'ın yaratmasıyla (Mülk suresinin baş kısmına bakılsın) olduğunun ikrar edilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü bir kısım tabiatçılar ölümü "biyolojik mizacın bozulması"yla izah etmişlerdir.

3- Ba'sü ba'de'l mevt, yani ölümden sonra dirilmeye inanmak: Bu inancın içine hesap, cennet-cehennem vs. inançları mevcuttur.

4- Kadere inanmak: Yani âlemde cereyan eden herşey Rabbülâlemîn'in takdiriyle, kaderiyle olmaktadır, tesâdüfe yer yoktur.

20 ٧– وعَنْ الشَّرِيدِ بن سويد الثقفي. قال: قُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ إنَّ أُمِّي أوصَتْ أنْ أُعْتِقَ عَنْهَا رَقَبَةً مؤمنةً. وعندى جارية سوداء نوبية أفأعتقها؟ ادعها فدعوتها، فجاءت فقال: من ربك؟ قالت: اللهُ. قال: فمن أنا؟ قالت رسولُ اللهِ، قال: اعتقها فإنها مؤمنة. أخرجه أبو داود والنسائى.

7- (20)- *eş-Şerrîd İbnu's-Süveyd es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, annem bana, kendisi adına mü'mine bir cariye âzad etmemi vasiyet etti. Benim yanımda, Sûdanlı (nûbi) siyah bir cariye var, onu âzad edeyim mi?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Çağır, onu (göreyim)"** dedi. Çağır-dım ve geldi. Cariyeye sordu: **"Rabbin kim?"** Cariye: "Allah!" dedi, tekrar sordu: **"Ben kimim?"** Cariye: "Allah'ın elçisisin!" cevabını verince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bunu âzad et, zira mü'-minedir"** buyurdu. Ebu Dâvud, Eymân 19 (3283); Nesaî, Vesâya 8, (6, 251).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, bir kimsenin mü'min olup oladığına hükmetmek için aranması gereken temel vasıflar öğretilmektedir: Allah ve Rasûlüne inanmak. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu esasatın ikrarından sonra başka soru sorarak, tafsîle inmiyor. Söz gelimi Allah'ın isimlerini, sıfatlarını sormuyor. Namaz, oruç gibi amelleri yapıp yapmadığını da sormuyor. Müteâkip hadis de aynı mânayı te'yid etmektedir. Hatta Ebu

Dâvud'un bir tahricinde câriye, konuşmaksızın, işaretle aynı şeyleri söylemektedir.

2- Cariyenin mü'mine olup olmadığının araştırılması, kefaret olarak âzad edilecek kölenin mü'min olması gerektiği içindir. İmam Şâfiî, Mâlik ve Evzâî bu çeşit nasslara dayanarak gayr-i mü'min köleyi âzâd etmekle kefâret ödenemiyeceğine hükmetmişlerdir.

Ancak Ebu Hanîfe ve Ashâbı, katl'le ilgili kefaret dışındakilerin gayr-i mü'min köle azad etmek suretiyle de yerine getirileceğine hükmetmişlerdir.

21 ٨- وَعَنْ مُعَاوِيَة بن الحَكَم السُّلَمِي. قَالَ [أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقُلْتُ: إنَّ لِي جَارِيَةً كَانَتْ تَرْعَىٰ غَنَماً لِي فَجِئْتُهَا وقَدْ فَقَدَتْ شَاةً فَسَأَلْتُهَا عَنْهَا، فَقَالَتْ أَكَلَهَا الذِّئْبُ فَأَسِفْتُ عَلَيْهَا، وَكُنْتُ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلَطَمْتُ وَجْهَهَا وَعَلَيَّ رَقَبَةٌ أَفَأُعْتِقُهَا؟ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ ﷺ : أَيْنَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ؟ قَالَتْ فِي السَّمَاءِ، قَالَ فَمَنْ أَنَا؟ قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ فَقَالَ: اعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

8- (21)- *Muâviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî anlatıyor:* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip: *"Bir cariyem var, çoban olarak çalıştırıyor, koyunlarımı otlatıyordum. Yakınlarda bir koyunumu yitirdi. Ne oldu? diye sorunca, kurt kaptı dedi. Koyunun kaybolmasına üzüldüm. İnsanlığım icabı câriyenin suratına bir tokat vurdum. Bu davranışımın kefareti olarak bir köle azad etmeyi adadım. Onu âzad edebilir miyim?"* diye sordum. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cariyeye: **"Allah nerede?"** diye sordu O: *"Göktedir"* deyince, **"Pekâlâ ben kimim?** dedi. Cariye: *"Sen Allah'ın Resûlüsün"* cevabını verince, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yönelerek: **"Bunu âzad et, zira mü'minedir"** buyurdu. Müslim, Mesâcid 33, (537); Muvatta, Itk 8, (2, 776); Nesâî, Sehv 20 (3, 18); Ebu Dâvud, Eymân 19 (3282). Açıklama için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

22 ٩ وَعَنِ العَبَّاسِ ابنِ عَبْدِ المُطَّلِبِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: ذَاقَ طَعْمَ الإيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللّٰهِ رَبّاً، وبِالإسْلَامِ دِيناً، وبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً، أخرجه مسلم والترمذي.

9- (22)– *Abbâs İbnu Abdilmuttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: **"İmanın tadını, Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i seçip râzı olanlar duyar."** Müslim, İman 56, (34); Tirmizî, İmân 10, (2625).

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin kaydına göre, Arapça'da râzı oldum demek "ona kanaat ettim, onunla yetinerek başkasına ihtiyaç duymadım" mânasına gelir. Böyle olunca, hadis, İslâm'a tam teslim olup, hayat yolu olarak onu seçmeyen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini tüm olarak beğenmeyen insanın, îmanın gerçek lezzetini hissetmiyeceğini ihbar etmektedir. Kendisini Müslüman bildiği halde bir kısım emirlerini tenkid eden, beğenmeyen, beşerî veya şahsî mütâlaalar ileri süren kimse, kendini bu hâllerden kurtarmadıkça, imanın halâvet ve lezzetini tadamıyacak demektir.

Kadı İyaz, hadisle ilgili şu kıymetli yorumu yapar: "Hadise göre, bu vasıfları taşıyan bir kimsenin imanı sahîh, nefsi iman hakikatlarında mutmain ve ruhen rahat olur. Zira söylenen hususlardan râzı olması, onlar hakkında kesin bir bilgi sâhibi olduğuna, basîretinin dinî mesâile nüfuz ettiğine, imanî neş'enin kalbine girdiğine delil olur. Zira kim birşeyden râzı olursa, o şey ona kolaylaşır. İşte mü'minin hâli de böyledir. İman gerçek muhtevasıyla kalbine girdi mi Allah'a ibadet ona kolay ve zevkli gelir."

Bu hadis hakkında Fethullah Gülen Hocaefendinin yorumu ise şöyle:

Efendimiz'den şerefsudûr olan: ذَاقَ طَعْمَ الإيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا "Allah'ı Rabb, İslâm'ı din, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i de nebî kabul edip râzı olan imanın zevk-i mânevîsini tatmış olur"(16) hadisi mebde' itibariyle rızanın irâdî ve kulun kesbine bağlı bulunduğuna, nihayetinin de meşiet-i hâssaya ait bir mevhibe olduğuna işaret buyurmaktadır.

Cenâb-ı Hakk'ın uluhiyetine rıza, O'nu sevmek, O'na karşı saygılı olmak, O'na yönelmek ve beklediklerini de yalnız O'ndan beklemek... rubûbiyetine rıza, hakkımızdaki takdir ve tedbirlerini gönül rahatlığıyla

16- Müslim, İman, 56; Müsned, 1/208.

karşılamak, başlangıcı acı görülen hâdiselerde, şokun atlatılacağı âna kadar sükûtu ihtiyar edip acele karar vermemek... ve kulları hakkındaki tasarruflarında O'na inanıp O'na güvenmek, dolayısıyla da O'nun yaptığı herşeyden hoşnut olmak şeklinde... nebinin elçiliğine rıza ise, bilâ kayd u şart O'na teslim olup, O'nun hedy u hidâyetini kendi heva ve hevesinin önünde tutmak, akıl, mantık ve muhâkemesini O'nun emrine vermek ve keni zekâsını, O'nun ilâhî vahyi kucaklayan engin fetânetinin aynası haline getirerek, gölgeye değil asla yönelmek mâhiyetinde... islâm'dan râzı olmak ise, وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِينـــاً فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ "Her kim İslâm'ı bırakıp da başka din ararsa, o asla kabul olunmaz." (Âl-i İmrân, 3/85) esasından hareketle, dinin, ferdî, ailevî, içtimâî, idârî hayata hayat yapılması şeklinde özetlenebilir.[17]

23 ١٠ – وَعَنْ عبدالله بن مُعاوية الغاضري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قال: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الإِيمَانِ: مَنْ عَبَـــدَاللهَ وَحْـــدَهُ، وَعَلِمَ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَـةً بِهَا نَفْسُهُ رَافِدَةً عَلَيْهِ كُلَّ عَـامٍ، وَلَمْ يُعْطِ الْهَرِمَةَ وَلاَ الدَّرِنَةَ وَلاَ الْمَرِيضَةَ وَلاَ الشَّرَطَ اللَّئِيمَةَ وَلَكِـنْ مِنْ وَسَطِ أَمْوَالِكُمْ فَإِنَّ اللهَ تَعَـالَى لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ، أخرجه أبو داود.

ومعنى «رافدة عليه» أى معينة له على أداء الزكاة غير محدِّثة نفسهُ بمنعها فهي ترفده وتعينه. ومعنى «الدرنة والشرط واللئيمة» رذال المال وصغاره.

10- (23)- *Abdullah İbnu Muâviye el-Gâzirî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Üç şey vardır. Kim onları yaparsa imanın tadını alır: Sadece Allah'a kulluk eden, Allah'tan başka ilâh olmadığını bilen, her yıl gönül hoşluğuyla zekâtını veren! Zekâtını da yaşlı, uyuzlu, hasta, değersiz, küçük hayvanlardan vermez, aksine mallarının orta hâllilerinden verir. Zira Cenab-ı Hakk ne en iyisinden vermenizi emretmiştir, ne de en adisinden olana râzı olmuştur."** Ebu Dâvud, zekât 4, (1582).

17- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/149-150.

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste olduğu gibi imanın tadını nasıl duyacağımız açıklanmıştır. Israrla durulan bir husus zekât olarak verilecek malın evsafıdır. Zekatın malın orta halli olanlarından verilmesi irşad ediliyor: Ne mal sâhibinin gönlünün takılıp kalacağı en iyisinden alınmalı, ne de alan kimsenin haysiyetini rencide edecek derecede en değersizlerinden verilmeli. Zekât toplayanların bu hususa riayet etmelerini emreden başka hadisler de mevcuttur. Söz gelimi, sürüden alınacak bir koyun, sürü sâhibinin hususî itinasına, emeğine mazhar olmuş en gösterişlisi olmamalıdır.

24 ١١– وعن بهز بن حكيم بن معاوية بن حيدة القشيرى عن أبيه عن جده قال [قلتُ: يا نبيَّ الله ما أتيتُك حتّى حلفتُ أكثر من عدد هؤلاء (لأصابع يديه) أن لا آتيكَ ولا آتيَ دينَك، وإني كنتُ إمرأً لا أعقلُ شيئاً إلاّ ما علّمني الله تعالىٰ ورسولُه، وإني سألتُك بوجه الله تعالىٰ، بم بعثكَ الله إلينا؟ قال بالإسلام. قلتُ: وما آياتُ الإسلامِ؟ قال أنْ تقولَ: أسلمتُ وجهي لله تعالىٰ، وتخلّيتُ، وتقيمَ الصلاةَ، وتؤتيَ الزكاةَ، كلُّ مسلمٍ على مسلمٍ محرّمٌ أخوانِ نصيرانِ، لا يُقبلُ من مشركٍ بعدَ ما أسلمَ عملٌ أو يفارقُ المشركينَ إلى المسلمين]. أخرجه النسائي.

11– (24)– *Behz İbnu Hakîm İbni Mu'âviye İbni Hayde el-Kuşeyrî* babası tarikiyle dedesinden şunu rivayet ediyor: "Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, ben sana gelirken, seni ve dinini benimsemiyeceğim diye şunların (ellerinin parmaklarını göstererek) adedinden fazla yemin ettim. Meğerse, Allah ve Resûlünün öğrettiği dışında hiçbir şey anlamayan bir kimseymişim. Şimdi Allah rızası için senden soruyorum. Allah seninle bizlere ne gönderdi?"

Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İslâm"**ı dedi. "Pekâla, dedim, İslâm'ın alâmetleri nedir?" Şu cevabı verdi: **"Kendimi Allah'a teslim ettim, başka şeyleri terkettim" demen, namaz kılman, zekât vermendir. Her Müslüman bir başka Müslümana haramdır. İki Müslüman birbiriyle kardeştir ve birbirlerine yardımcıdırlar. Bir kimse Müslüman olduktan sonra müşrikleri terkedip, Müslümanlara karışmadıkça hiçbir ameli (Allah katında) makbul değildir."** Nesâî, Zekât 72, (5. 82).

25 ١٢– وَعَنْ سُفْيَانَ بن عبدالله الثقفى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال [قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ قُلْ لِي فِي الإِسْلاَمِ قَوْلاً لاَ أَسْأَلُ عَنهُ أَحَداً بَعْدَكَ. قَالَ قُلْ: آمَنْتُ بِاللهِ تَعَالَى ثُمَّ اسْتَقِمْ].

أخرجه مسلم.

12- (25)- *Süfyan İbnu Abdillah es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, bana İslâm hakkında öyle bir bilgi ver ki, bana yetsin ve sizden başka kimseye İslâm'dan sormaya hacet bırakmasın"* dedim. Şu cevabı verdi: **"Allah'a inandım de, sonra da doğru ol"** buyurdu. Müslim, İman 62, (38).

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Cevâmi'u'l Kelim denen özlü sözlerindendir. Bir kaç kelimelik bir söz olduğu halde çok geniş ve derin mânaları kucaklamaktadır: Allah'ı bir bil, yalnızca ona inan, sonra dinin gösterdiği doğru yoldan git, tevhidden hiç ayrılma, ölünceye kadar Allah'a itaatten yüz çevirme" demek olup, hadis şu ayete de mutabıktır: **"Rabbimiz Allah'tır; deyip sonra da doğrulukta devam edenlerin üzerine, melekler (ölümleri anında) inerler..."** (Fussilet, 30).

İSTİKAMET

İstikamet hakkında Fethullah Gülen Hocaefendi ise "Kalbin Zümrüt Tepelerinde" adlı kitabında şunları söylüyor:

Doğruluk demek olan istikâmet; ehl-i hakikatça, itikatta, amelde, yemede, içmede, hâlde, sözde ve bütün davranışlarda ifrat ve tefritten sakınıp nebîler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerin yolunda yürümeye itina gösterme şeklinde yorumlanmıştır ki, إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا

تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ أَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (Fussilet, 41/30)

âyeti de, işte bu, Allah'ın rububiyetini itiraf ve birliğini tasdik edip, iman, amel ve muâmelelerinde peygamberlerin yürüdüğü şehrahta yürüyenleri, ötelerde saf saf meleklerin karşılayıp, korku ve tasanın kol gezdiği o ürpertici vasatta onları müjdelerle coşturacaklarını haber veriyor.

İstikâmet, tabiat mertebesinde mükellefiyetleri edaya, benlik mertebesinde hakikat-ı şeriata, ruh mertebesinde marifete, sır mertebesinde de ruh-i şeriata riâyetle yaşanır ve temsil edilir. Bu mertebeleri bihakkın görüp gözetmenin ne kadar güç olduğunu anlatması bakımından, en büyük ruh ve mâna insanının: "Hûd suresi ve benzerleri iflahımı kesip beni yaşlandırdı"[18] Sözü -ki فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ **"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"** (Hûd, 11/112) âyetine işâret buyuruyorlardı- ne mânidardır!

Zâten O'nun, duygu, düşünce ve davranışları da hep istikâmet edâlı değilmiydi? Ve huzur-u ruhefzâlarına kurtuluş ve ebedî saadete eriş beklentileriyle sığınan bir sahâbîye: قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol"[19] diyerek, iki cümlelik "cevâmiu'l-kelim" ile, bütün itikâdî ve amelî esasları ihtiva eden istikâmeti hatırlatmıyor muydu?

Hâlinde istikâmet olmayan hak yolcusunun; bütün sa'y u gayreti boşa gideceği gibi heder ettiği zamanından ötürü de her zaman sorgulanması söz konusu olabilir. Yolun başında, neticeye ulaşmak için istikâmet şart ve bir yol azığıdır; sulûkün nihâyetinde ise, Hakkı bilmenin bedeli ve Hakk marifetine ermenin şükrüdür ve bir vâcibtir. İşin başında zikzakların yaşanmaması, yol esnâsında ferdin kendini murâkabesi, nihâyette de yabancı düşünce ve davranışlara bütün bütün kapanması istikâmetin önemli alâmetlerindendir..

كسى دانم زاهلِ استقامت   كه باشد بر سرِ كوى هدايت
با انوار هويت جان سپرده   ز اوساخِ طبيعت پاك مرده

"İstikâmet erlerinden birini bilirim ki, hidâyet köyünün başını tutmuş durur. Bu hüviyet nurlarına canını ısmarlamış ve tabiat kirlerinden pâk olarak ölmüştür" diyen hak dostu ne hoş söyler!

Kul, istikâmetin tâlibi olmalı, keşf ü kerâmetin değil; zîrâ istikâmeti isteyen Allah, harikulâdelere dilbeste olan da kuldur. Gönül kaptırdıklarımız mı, yoksa Allah'ın istedikleri mi..?

Bâyezid-i Bistâmî'ye: "Falan kimse suda yürüyor, havada uçuyor" dediklerinde, Hazret: "Balıklar, kurbağalar da suda yüzüyor... sinekler, kuşlar da havada uçuyor.. görseniz ki bir adam seccadesini suya sermiş

18- Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 57; Heysemî, Mecmau'z-Zevâîd, 7/37.

19- Müslim, 62; Müsned, 3/413, 4/385.

yüzüyor veya havada bağdaş kurmuş oturuyor; zinhar iltifat etmeyiniz! Onun hâl ve hareketlerindeki istikâmete ve onların da sünnete uygunluğuna bakınız!"[20] buyurur. Ve bize, hârikalar atmosferinde pervâz etmeyi değil, istikâmeti ve kulluk zemîninde yüzü yerde olmayı salıklar.

İstikâmet, Hakk'a kurbet yolunda üç basamaklı bir merdivenin son basamağıdır. İlk menzil "takvim"dir ki; Hakk yolcusu, bu mertebede İslâm'ın nazarî ve amelî kısımlarına temrinat yapa yapa onu tabiatının bir parçası hâline getirerek bir ölçüde nefsini aşmaya muvaffak olur. İkinci menzil, "istikâmet" ve "sükûn"dur ki; sâlik âlem-i emre âit mesâvî -ki riyâ, süm'a, ucub gibi kullukla te'lifi imkânsız yaramaz şeylerdir- bunlardan uzaklaşarak, kalbini şirke ve şirk şâibelerine karşı korumaya alır. Üçüncü menzil, "istikamet"dir ki, bu makam seyyaha sır kapılarının aralandığı makamdır ve ilâhî vâridâtın kerâmet ve ikram ünvânıyla indiği kutub noktadır. Bu mânadaki istikâmet ehl-i hak arasında bilinegeldiği şekliyle çok defa âdiyattan sıyrılarak, "Yedullah" kuşağında "Kadem-i Sıdk" üzere yaşamaktır ve ilâhî eltâfın sağnak sağnak olduğu bir hârikalar iklimidir. Bu iklimde çiçekler hiç solmaz.. burada yamaçlar kar-kış bilmez.. ve burada hep baharlar tüllenir durur ki ,"

(Cin, 72/16) وأن لو استقاموا على الطريقة لاسقيناهم ماء غدقا

beyanı da bu temâdi ve ölümsüzlüğü ifade etmektedir. Zîra, âyette سقينا yerine اسقينا buyurulması bu gerçeğe parmak bastığı gibi, ماء nın غدقا bol su mânasına gelmesi ve استقاموا daki س in de talebi tazammun etmesi, burada şu husûsu hatırlatmaktadır: Siz tevhid üzere taleb-i ikâmet, Allah ve Resûlüyle aranızdaki ahitlere riayet ve ilâhî hudutları da koruyup-kolladığınız sürece suyu kesilmez bu çeşme hep aka-caktır.

Efendimiz de, bu husûsa temas buyururken: "Kulun kalbi müstakim olmadıkça imanı müstakim olamaz, lisanı dosdoğru olmayınca da kalbi müstakim olamaz"[21] ferman ederler. Bir başka beyanlarında ise: "Her sabah insanoğlunun uzuvları lisâna karşı: 'Bizim hakkımızda Allah'tan kork, zira sen müstakim olursan biz de müstakim oluruz; sen eğri-büğrü olursan biz de eğriliriz' derler"[22] diye önemli bir mevzûu ihtarda bulunur.

20- Kuşeyrî, er-Risaletü'l Kuşeyriyye, s. 397; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 10/40.

21- Müsned, 3/198.

22- Tirmizî, Zühd, 61; Müsned, 3/96.

Son olarak bir can alıcı hatırlatmayı da Es'ad Muhlis Paşa'dan dinleyelim:

"İstikâmette gerektir reviş-i [23] sıdk u sebat

Kademin merkeze koy devrede perkârın[24] ucu.[25]

26 ١٣- وعَنْ أنَسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاَتَنَا، واسْتَقْبَلَ قِبلَتَنَا، وأكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَهُوَ المُسْلِمُ]. أخرجه النسائى وهو طرف من حديث طويل أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى، رحمهم الله تعالى.

13– (26)- *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: **"Kim bizim namazımızı kılar, bizim kıblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Müslümandır".** Nesâî, İman 9, (8, 105). Buhârî, Salat 28.

Hadisi *Nesâî* tahric etmiştir. Ancak, *Buhârî*, *Ebu Dâvud* ve *Tirmizî* tarafından da rivayet edilmiş olan uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Bak: Tirmizî, İman 2, (2611); Ebu Dâvud, Cihad 104, (2641).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir kimseyi Müslüman addetmek için ne gibi fiillerin ölçü alınacağı açıklanmaktadır. 7, 8 numaralı hadislerde kişinin mü'min sayılması için aranması gerekecek itikadî durumlar belirtilmiştir.

Hadisin Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen vechi biraz farklıdır: **"Ben, insanlar Lâilâhe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bunu söyler, namazımızı kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimiz şekilde keserse onların kanları, malları bize haram olur..."** şeklindedir.

Daha önce de geçtiği üzere, sadece kelime-i tevhid'in zikri, şehâdeti de tazammun ettiği içindir. Değilse, ulemanın ittifakıyla yalnızca **Lailâhe illallah"** demek bir kimsenin Müslüman sayılması için yeterli değildir. İbnu Hacer: **"el-Hamdü'yü** okudum" diyerek surenin tamamını kastedmemiz gibi **Lâilâhe illallah** kelimesiyle **Muhammedurrasulullah** kelimesini de kastederiz, bunlar ayrılmaz" der. Ancak şu da söylenmiştir: "Hadisin evveli tevhîdi inkâr edenler hakkında vârid oldu.

23- Gidiş, hâl, tavır

24- Pergel

25- M. Fetullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/97-100.

Tevhîdi ikrar etti mi ehl-i kitab'a mensup bir muvahhid gibi olur. Böyle birisinin Müslüman sayılması için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın getirdiklerine inanması gerekir. Bu sebeple hadisin devamında zikredilen fiiller (namaz, kıblemize yönelme, kestiğimiz usulce kesilmesi -veya kestiğimizi yemeleri-) kelime-i tevhide atfedilerek eksiklik tamamlanmış, yanlış anlama ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Esasen şerî namazın içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâletine şehâdet mevcuttur. Hadiste, İslâm'ın, sadece birkaç meselenin zikriyle iktifa edilmesindeki hikmet şudur: Ehl-i kitap içerisinde namaz kılma, kıbleye yönelme, hayvanı kesme fiilleri mevcuttur. Ama bizimkinden ayrıdır. Bizim gibi namaz kılmazlar, bizim kıblemize yönelmezler, hatta kestiğimizi yemezler. Bu sebeple mezkur fiilleri bizim tarzımızda yapmadıkça Müslüman olamıyacaklarını ifade etmek için bu fiiller hassaten zikredilmiştir."

ÜÇÜNCÜ FASIL
MECÂZ HAKKINDA

27 ١ – عَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [الإيمانُ بِضعٌ وَسبعونَ » وفي رِوايةٍ: بضعٌ وستّونَ » شُعْبَةً، والحياءُ شُعبةٌ من الإيمانِ]. أخرجه الخمسة زاد في رواية: فأفضلُها قولُ لا إله إلاّ اللهُ، وأدناها إماطةُ الأذى عن الطريقِ.

1. (27)– *Ebu Hüreyre anlatıyor*: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: **"İman, yetmiş küsur –bir rivayette de altmış küsur– şubedir. Haya imandan bir şubedir."** Buhârî, İman 3; Müslim, İman 57-38, (35-36); Ebu Dâvud, Sünnet 15, (4676); Tirmizî, İman 6, (2617); Nesâî, İman 16, (8, 110); İbnu Mâce, Mukaddime 9, (57).

Bir rivayette şu ziyâde vardır: **"Bu şûbelerden en üstünü "Lâ-ilâhe illallah" sözüdür, en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi kenara çıkarmaktır."**

AÇIKLAMA:

1– Rivayet, pekçok vecihten rivayet edilen hadislerden biridir. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler arasında yer alması da hadisin kıymetini artırmıştır. Kısmen belirtileceği üzere, İslâm uleması bu hadisin üzerinde ziyadesiyle durmuş, hadiste ifade edilen iman şubelerini Kur'ân ve hadise dayanarak, birer birer göstermeye çalışmıştır. İmam Beyhakî Şu'abu'l-İman adlı muazzam eserini imanın şubesi adedince bölüme ayırır, her bölümde o şubeye giren rivayetleri cemeder. Keza, İbnu Hibban Vasfu'l-Îmân ve Şu'abuh, Ebu Abdillah Hüseyn el-Halîmî Fevâidu'l-Minhâc, *eş-Şeyh Abdü'l-Celîl* Şu'abu'l-İman, *İshak İbnu'l-Kurtubî* Kitâbu'n-Nesâîh'i yazmıştır.

Aynî, bu kitaplardan hiçbirini imanın şubelerini tesbitte tatminkâr bulmadığını belirtir.

2– Hadisle ilgili açıklamaya rivayetler arasındaki ihtilafa parmak basarak başlamak istiyoruz: "Buhârî'nin hadisinde olduğu üzere bazı rivayetler imanın altmış küsur şube olduğunu beyan ederken, bâzıları yetmiş küsur olduğunu, diğer bazıları altmış dört, otuz üç, üçyüz dokuz, üçyüz onbeş olduğunu belirtmiştir.

3- Keza bazılarında "şube" denirken, bazılarında ona bedel "hisâl" (hasletler), "bâb", "şerîat" (yol), "sehm" (pay) gibi yakın mânada başka kelimeler kullanılmıştır.

"....İmanın en üstün hasleti Lâilâhe illallah sözüdür."

"İman yetmiş küsür babtır."

"İslâm otuz üç şeriattır. Kim bunlardan birini Allah için yerine getirirse cennete girer."

"Aziz ve Celîl olan Rahmân'ın önünde bir levha vardır. Üzerinde üç yüz on dokuz şeriat vardır. Cenâb-ı Hak: "Kullarımdan, bana ortak koşmayan her kim bunlardan bir tânesini yerine getirse mutlaka cennete koyarım" der".

"İslâm seksen sehimdir.. namaz bir sehimdir, zekât bir sehimdir, Ramazan orucu bir sehimdir, hac bir sehimdir... Hiç sehmi olmayan zarar etmiştir."

4- Hadiste, küsur diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bid'un'dur. Bunun Arapça'da neye delalet ettiği ihtilaflıdır. Bazıları "3-10 arası bir miktara delalet eder" demiş ise de diğer bazıları "3-9 arası" bir miktar, "2-10 arası" "12-20 arası," "3-7 arası", "5-7 arası" gibi miktarlara delalet ettiğini söylemişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel de "7'ye delalet eder" demiştir.

Aynî, en doğru görüşün bid'un kelimesinin 1-10 arası bir miktara delalet ettiğini söylemek olduğuna dikkat çeker.

5- Hadislerde gelen 60, 70 rakamları hususunda değişik yorumlar yapılmıştır. Umumiyetle bunlarla muayyen bir miktar değil, "çokluk" kastedildiği söylenmiştir. Bu rakamlara "küsur" kelimesinin ilâvesi "imanın şubeleri sınıra, sayıya gelmez, çoktur" mânasını taşır, zira tahdid kastedilseydi mübhem bırakılmazdı" denmiştir. Arapların 70 rakamını mübâlağa için kullandığı da söylenmiştir.

Ancak, bazıları da: "Zikredilen bu miktar imanın şûbeleridir, bundan murad bu şubeleri saymaktır" şeklinde iddiada bulunmuştur.

6– İbnu Hibban, mezkur şubeleri sayma hususunda Vasfu'l-İman ve Şu'abuhu adlı eserinde şunları söyler:

"Bu hadisin mânasını bir müddet araştırdım. Bu maksadla ibâdetleri saydım. Bunlar hadiste gelen miktarı çok aşıyordu. Sonra Sünen'lere yöneldim, onlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın imandan addettiği ibâdetleri saydım, bunlar da yetmiş küsurdan eksik çıktı. Bu sefer Kitabullah'a yöneldim. Orada, Cenâb-ı Hakk'ın imandan addettiği herbir ibadeti saydım. Bu da yetmiş küsura ulaşıyordu. Kitap ve sünnete gelenleri birbirine ilâve ettim, tekrarları saydım. Gördüm ki, Allah ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün imandan saydıkları şeylerin toplamı yetmiş küsura ulaşıyordu, ne fazla ne de eksik. O zaman anladım ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kasdı, Kitap ve sünnette gelmiş olanların miktarıydı."

Bu miktarı içtihad yoluyla tesbite birçokları gayret sarfetmiştir ama tatminkar neticeye ulaşamamışlardır.

Kadı İyaz şöyle der: "Bu hususun tafsilatlı olarak bilinmemesi imana bir eksiklik getirmez. Çünkü imanın usul ve fürû'u malûm ve muhakkaktır. İmanın bu kadar şubesi olduğuna kabaca inanmak, vâcibtir. İman esaslarını ve mezkûr şûbeleri tâyin ve tafsil mevzu üzerine tesbit edilecek hususa bağlıdır..."

Kadı İyaz devamla derki: "Bu, ilm-i İlahîde ve ilm-i Nebevîdedir, başkası bilemez. Şeriat bunların hepsini ihtiva eder. Ancak şeriat bunu bize bildirmemiştir. Bundaki cehaletimizden dolayı bir zarar görecek değiliz. Mükellef olduğumuz şeyleri teferruatıyla bilmekteyiz. Bilmekle emrolunduğumuz şeyi biliyor, yasaklandığımız şeyden de kaçınıyoruz."

Aynî, bu çeşit iktibaslardan sonra imanın en yüksek şubesi ile en aşağı şubesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu hadiste belirttiğini kaydeder: "...İmanın en âlâ şubesi lâilâhe illallah demektir, en aşağısı da yoldan rahatsız edici bir şeyi uzaklaştırmaktır." .... Gerisi bu ikisi arasında yer alır. Biz bunları teker teker bilmesek de toptan inanırız. Nitekim meleklerden pek azını ismen bildiğimiz halde hepsine inanıyoruz ve bu bizim melek inancımıza bir noksanlık getirmez. Öyle de imanın şubelerine toptan inanmamız inancımıza bir nâkise getirmez...

7– İMANIN ŞUBELERİ: Aynî bu açıklamalardan sonra, mezkur şubeleri teker teker sayma denemesi yapar. İlgi çekici bulduğumuz için kaydedeceğiz. Der ki:

"Allah'ın avn ve yardımıyla diyoruz ki imanın aslı kalb ile tasdik, dil ile ikrar'dır. Fakat, kâmil ve tam bir iman tasdik-ikrâr ve amel'dir. Yani üç kısımdır.

BİRİNCİ KISIM:
TASDİKLE İLGİLİ İTİKADİYAT'TIR

30 Şubedir.

1- *Allah'a iman, Allah'ın zatına, sıfatlarına, birliğine ve benzeri olmadığına inanmak da buraya girer.*

2– *Allah'dan başka herşeyin hudûsuna (sonradan yaratıldığına) inanmak.*

3– *Meleklere inanmak.*

4– *Kitaplara inanmak.*

5– *Peygamberlere inanmak.*

6– *Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak.*

7– Ahirete inanmak, kabir sualine, kabir azabına, tekrar dirilmeye, mahşerde toplanmaya, hesaba, mîzana, sırat köprüsüne... inanmak da buna dahildir.

8– *Cennete ve oradaki ebedî hayata inanmak.*

9– *Cehenneme, cehennem azabına, kâfirlerin ebediyyen orada kalacağına inanmak.*

10- *Allah'ı sevmek.*

11– Allah için sevmek, Allah için buğzetmek. Muhacir ve Ensar sahâbeyi, Âl-i Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ü sevmek de buraya dâhildir.

12- *Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)'i sevmek. Buna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salat ve selam okumak, sünnetine uymak da girer.

13– *İhlaslı olmak ve riya ve nifakı terketmek de buraya girer.*

14– *Tevbe ve nedâmet etmek.*

15- *Allah'tan korkmak.*

16- *Allah'ın rahmetinden ümid etmek.*

17– *Ümidsizlik ve ye'si terketmek.*

18- *Şükretmek.*

19- *Ahde vefa göstermek.*

20- *Sabırlı olmak.*

21- *Tevâzu, büyüklere saygı da buraya girer.*

22- *Şefkatli ve merhametli olmak, küçüklere şefkat de buraya girer.*

23- *Allah'ın kazasına râzı olmak.*

24- *Allah'a tevekkül etmek.*

25- *Amele güvenmemek, kendini övmeyi ve kusursuz görmeyi terketmek de buraya girer.*

26- *Hasedi, çekememezliği terketmek.*

27- *Kin ve intikâmı terketmek.*

28- *Gadabı terketmek.*

29- *Aldatmamak, su-i zan sâhibi olmamak, hilekâr olmamak da buraya dahildir.*

30- *Dünya sevgisini terketmek. Mal ve makam sevgisini terk de buraya girer.*

Kalbe müteallik güzel veya kötü amellerden herhangi biri aklına gelir de burada zikredilmemiş bulursan, o esas itibariyle bu saydıklarımızın dışında kalmaz, bunlardan birine dahil olduğunu azıcık bir tefekkürle görürsün

İKİNCİ KISIM:
DİLLE ALAKALI AMELLER

Bunlar da yedi şubeye ayrılır:

1- *Kelime-i tevhidi diliyle söylemek,*

2- *Kur'an'ı tilâvet etmek,*

3- *İlim öğrenmek,*

4- *İlim öğretmek,*

5- *Allah'a dua etmek,*

6- *Allah'ı zikretmek. istiğfar da buraya dâhildir,*

7- *Boş laflardan kaçınmak.*

ÜÇÜNCÜ KISIM:

BEDENÎ AMELLER

Bu da kırk şubeye ayrılır. Bunlar da kendi aralarında üç çeşittir:

1. ÇEŞİT: MUAYYEN ŞEYLERE AİT OLANLAR

Bunlar on altı şubeye ayrılırlar:

1) *Temizlik*. Buna beden, elbise ve mekân temizlikleri de girer. Bedeni hadesten temizlemek için abdest almak, cenabetten, hayızdan, nifastan temizlemek için yıkanmak da girer.

2) *Namaz kılmak*; buna farz, nâfile ve kaza namazları da girer.

3) *Zekat vermek*; buna sadaka vermek, sadaka-ı fıtr ödemek, cömertlik, fukara ve misafirlere yedirip ikram etmek de girer.

4– *Farz ve nâfile oruçlar.*

5– *Haccetmek, umre de buraya girer.*

6– *İ'tikafa girmek. Kadir gecesini aramak da buna dahildir.*

7– *Dînin yaşanabileceği yere gitmek, şirk diyarından hicret de buna girer.*

8– *Nezirlerini ödemek.*

9– *Yeminleri yerine getirmek.*

10– *Keffaretlerini ödemek.*

11– *Namaz içinde ve dışında setrü'l-avret (ayıp yerlerini örtmek, tesettüre riayet etmek).*

12– *Kurbanları kesmek, nezir kurbanı varsa onu da kesmek.*

13– *Cenâze işlerine bakmak.*

14– *Borcu ödemek.*

15– *Muâmelelerde doğru olmak, ribadan kaçınmak.*

16- *Doğrulukla şâhidlik etmek, hakkı gizlememek.*

2. ÇEŞİT: KENDİSİNE TABİ OLANLARLA İLGİLİ ŞEYLER

Bunlar altı şubedir:

1) *Meşru nikahla evlenip iffeti korumak.*

2) *Aileye karşı vazifelerini yerine getirmek. Hizmetçilere iyi muâmele de buraya girer.*

3) *Anne-babaya iyi muâmele etmek. Onlara karşı ukuk (haksızlık)tan kaçınmak da buraya girer.*

4) *Çocukların terbiyesi.*

5) *Sıla-i rahm.*

6) *Büyüklere itaat.*

3. ÇEŞİT: ÂMMEYE MÜTEALLİK ŞEYLER

Bunlar da onsekiz şubedir:

1) *İdâreciliği adaletle yürütmek,*

2) *Cemaate uymak,*

3) *Ulu'l-emre itaat etmek,*

4) *İnsanları barıştırmak. Hâricilere ve âsilere karşı mücadele de buraya girer.*

5) *İyilikte yardımlaşma.*

6) *Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak (yani insanlara iyiliği emretmek, kötülükten menetmek).*

7) *Hududu (ağır cezaları) tatbik etmek.*

8) *Cihad etmek. Kışlalarda asker bulundurmak buna dâhildir.*

9) *Emaneti edâ etmek. Ganimetten beşte biri (hums) ödemek de buraya dâhildir.*

10) *Ödemek şartıyla borç vermek.*

11) *Komşuya iyi muâmele etmek.*

12) *Geçimli olmak. Helâlinden mal toplamak da buraya dahildir.*

13) *Malı yerinde harcamak. İsrâftan kaçınmak da buraya girer.*

14) *Selam'ı almak.*

15) *Hapşırana "yerhamukâllah" demek.*

16) *İnsanlara zarar vermekten kaçınma.*

17) *Eğlenceden kaçınmak.*

18) *Yoldan rahatsızlık veren bir cismi kaldırmak.*

Bütün bunlar, toplam 77 şube yapar.

DİKKAT: Bu hadis, yoldan rahatsızlık veren birşeyi (ezâ) kaldırmayı imanın bir şubesi saymakla imar hizmetlerinin ehemmiyetine dikkat çekmiş, hayır sahiplerinin yol hizmetlerine eğilmelerine sebep olmuştur. İnsanların gelip geçtiği yerlerden çalı, çırpı, diken, taş, pislik gibi rahatsızlık veren birşeyi temizlemek imanın bir şubesi olursa yol inşa etmek, yol emniyetini sağlamak, yolcuların konaklayacağı yerler, köprüler yapmak ne kadar büyük ehemmiyet taşır. Allah nazarında makbul bir amel olur! Bu yüzdendir ki, İslâm âleminde daha ilk asırlardan itibaren yol ve posta hizmetleri gelişmiştir. Öyle ki, Emevîler devrinde ana yollara bugünkü gibi kilometre taşları dikerek merkeze olan uzaklık mil cinsinden sıkca gösterilmiştir. *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımızda geniş malumat vardır s. 466-468.

28 ٢ – وعن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [ثلاث من كنّ فيه وجد بهن طعم الإيمان: من كان الله ورسوله أحبّ إليه مما سواهما، ومن أحبّ عبداً لا يحبه إلاّ لله، ومن يكره أن يعود في الكفر بعد إذ أنقذه الله تعالى منه كما يكره أن يلقى في النار]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود.

وفي أخرى للنسائي رحمه الله تعالى بعد قوله « مما سواهما » وأن يحبّ في الله ويبغض في الله.

2. (28)- *Hz. Enes*, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor:

"Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan herşeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak." Buhârî, İman 9, 14, İkrâh 1; Müslim, İman 67, (43); Tirmizî, İman 10, (2626); Nesâî, İman 3, (8, 96); İbnu Mâce, Fiten 23, (4033). Nesâî'nin kaydettiği bir diğer rivayette **"bu ikisi dışında kalan"** tabirinden sonra şu ziyâde vardır: **"Allah için sevmek, Allah için buğzetmek."**

AÇIKLAMA:

Gerçek dindarlık Allah ve Resûlünü herşeyden çok sevmekten geçer. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Nitekim bir ayet de şöyle

buyurarak mevzuun ehemmiyetini tesbit eder: **"Ey Muhammed de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez"** (Tevbe, 24)

Burada emredilen Allah ve peygamber sevgisinin nasıl ortaya çıkacağı da bir başka ayette açıklanmıştır: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uymak. **"Ey Muhammed de ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ta ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı mağfiret etsin"** (Âl-i İmran 31).

Hadis'te, Allah ve Resûlü dışında kalan kimseleri sevmede de ölçü verilmekte Allah'ı memnun etmeyecek sevmelerden, buğzetmelerden kaçınmak emredilmektedir. Yani Allah'ın seveceği Hakk dostlarını sevmek, Allah'ın sevgisine lâyık olmayacağı belli olan sefih, hevaperest, din düşmanı kimseleri sevmemek. Allah rızası için olmayan sevmeler bizi dünyada onların yolunda gitmeye sevkedeceği gibi âhirette de zarara sebep olacaktır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"(Ahirette) kişi sevdiği ile berâber olacaktır"** buyurmuştur.

"Din sevgi ve buğzdan başka bir şey değildir" hadisini de gözönüne alacak olursak, dinimiz açısından "sevmek ve buğzetmek" duygularımızı kullanmanın ne kadar ehemmiyetli, hayatî bir iş olduğu anlaşılır. Kendisini Müslüman bildiği halde sevgi âlemini sadece artistler, sporcular, romancılar vs. dolduran veya Müslüman büyüklerine, İslâmî değer ve mefâhirlere gerekli alâkayı göstermeyen, sevmeyen Müslümanlar bu ayet ve hadislerin ışığında kendilerini muhasebe ve murâkabe etmelidir. Bilmelidir ki, ömür sermâyesinden, bir an bile olsa, pay ayırdığı her şeyden hesap verecektir.

Şu müteâkip hadisler de "sevgi kuvvemizi" kullanmamızla ilgili teferruatı beyan edecektir:

29 ٣— وعنه رضي الله عنه قال. سمعتُ رسُولَ الله ﷺ يقولُ: [لا يؤمنُ أحدُكم حتّى أكونَ أحبَّ إليه من والدِه وولدِه والنّاسِ أجمعين]. أخرجه الشيخان والنسائي.

وفي أخرى للنسائي رحمه الله تعالى: أحبَّ إليه من ماله وأهله.

3. (29) Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) bildiriyor; Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz"** Buhârî, İman 8; Müslim, İman70, (44); Nesâî, iman 19, (8, 114, 115). *Nesâî'nin bir rivayetinde* **"... malından ve ailesinden daha sevgili..."** denmektedir.

30 ٤ – وعنه رضي الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [لا يؤمِنُ أحدُكُمْ حتّى يُحبَّ لأخيه ما يُحِبُّ لِنفْسِه]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود، وزاد النسائي في أخرى: من الخيْر.

4- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in rivayetine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez."**

Nesâî'nin rivayetinde **"...hayır şeylerden"** ziyadesi mevcuttur. Buhârî, İman 6; Müslim, İman 71, (45); Nesâî, İman 19, (3, 115); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3517); İbnu Mâce, Mukaddime 9, (66).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, "Bu hadiste imanın nefyi görülüyor ise de aslında imanın kendisi değil, kemali nefyedilmekte" der. Araplarda bir şeyi ismen nefyetmekten muradın, o şeyden kemali nefyetmek olduğunu, buna çok sıkca başvurulduğunu belirtir. Ve: "Falanca insan değildir" sözünü misal verir. Sadece bu vasfı bulundurup imanın geri kalan rükünlerini ihmal eden kimseye de kâmil denemiyeceğini ayrıca belirten İbnu Hacer, bu sıfatı taşımayan kimseye kâfir denemiyeceğini de bilhassa tebârüz ettirir. Hadisin bu tarz beyanı mübâlağa içindir.

31 ٥ – وعَنْ أبي أُمامةَ رضيَ اللهُ عنه أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ أحبَّ لله، وأَبْغَضَ لله، وأَعطىٰ لله، ومَنَعَ لله فقدِ استَكْمَلَ الإيمانَ]. أخرجه أبو داود.

5. (31)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet ediyor: **"Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için vermezse imanını kemâle erdirmiştir"** Ebu Davud, Sünnet 16, (4681).

32 ٦ – وعَنْ أبي هريرة رضيَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [المُسلِم مَن سَلِمَ المسلمون

من لسانه ويده، والمؤمن من أمنه الناس على دمائهم وأموالهم]. أخرجه الترمذى والنسائى.

6. (32) *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir." Tirmizi, İman 12, (2629); Nesâî, İman 8, (8, 104, 105).

AÇIKLAMA:

Burada da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil mânada Müslümanı kastederek târif sunmaktadır. Değilse, eliyle diliyle başkasına zarar veren Müslüman kâfir olur mânasına gelmez. Ancak, başkasına zarar vermemek, emniyeti bozmamak gibi güzel vasıfların ehemmiyeti bu üslûbla daha açık ve daha müessir bir tarzda ifâde edilmiş olmaktadır. Zira, Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ünden bu tehdîdi işiten mü'min, en kıymetli sermayesi olan iman ve İslâm'ını zedelenmekten, eksilmekten korumak için bu davranışlardan elinden geldiğince kaçacaktır.

33 ٧– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده، والمهاجر من هجر مانهى الله عنه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ البخارى.

وفي أخرى للشيخين والنسائى: أن رجلاً قال يا رسول الله. أى الإسلام خير؟ قال: تطعم الطعام، وتقرأ السلام على من عرفت ومن لم تعرف.

7. (33) *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anh) hazretleri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhâcir de Allah'ın yasakladığı şeyi terkedendir." Buhârî, İman 4; Müslim, İman 64, (40); Ebu Dâvud, Cihâd 2, (2481); Nesâî, İman 9, (8, 105). (Metin Buhârî'ye aittir).

Sahiheyn ve Nesâî'de gelen bir başka hadiste şöyle denir: "Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'da hangi amel daha hayırlıdır?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Yemek yedirmen, tanıdık tanımadık herkese selam vermen"** dedi.

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin muhâcirle ilgili kısmının anlaşılmasında şu husus bilinmelidir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye hicretinden Mekke'nin fethine kadar her tarafta Müslümanlar zayıf idi. İslâm'ı yaşamak mümkün değildi. Medîne'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) siyasi güçten uzaktı, çünkü orada Müslümanlar sayıca azdı. Durum böyle olunca hem Medine'deki sayının artıp siyâsî ağırlık kazanılması, hem de taşrada müslüman olanların İslâm'ı yaşayabilmeleri, kaybolmamaları için Kur'ân ve hadisler Müslüman olanları ısrarla, tekrarla ve hatta şiddetli ifadelerle hicrete çağırıyorlardı. İman nedir? diye soranlara, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in **"hicret etmektir"** dediğine bile şahit olmaktayız.

Bu ısrarlar, teşvikler sonunda hicret etmek şartıyla biat etmek, sonra da ailesini, malını, mülkünü, kurulmuş hayat düzenini terkederek kuru canı ile Medîne'ye hicret etmek fevkalâde kıymetli bir amel olmuştur.

Mekke'nin Fethi'nden sonra vaziyet değiştiğinden Hz. Peygamer (aleyhissalâtu vesselâm) hicreti yasakladı. Hicret üzere biat edip, muhâcire vaadedilen mânevî ücretten nasibdar olmak isteyenler, bu maksadla ısrar edenler, talebi kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında hatırı yüce olanlardan şefaatciye başvuranlar bile çıkmıştır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Fetihten sonra hicret artık kalmadı"** derken, hicret sevabını aynen kazandıracak, başka ameller göstermiştir: **".. Kötülüğü terketmendir", "...Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terketmendir", "Hakiki muhacir Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk edendir"** gibi. (Bu mevzuda etraflı bir tahlili, Teblîğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılarından HİCRET adlı kitabta sunduk).

Sadedinde bulunduğumuz hadis ile ilgili farklı bir yorumu Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle yapıyor:

El ve Dil Belası

Cevâmiu'l-kelim'den S. Nur 1/236-240 bir hadiste Efendimiz, şöyle buyurmaktadır.

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده والمهاجر من هجر ما نهى الله عنه

"Gerçek Müslüman, elinden dilinden Müslümanların emniyet ve esenlikte olup (zarar görmedikleri) kimsedir. Hakiki muhacir de, Allah'ın yasak ettiği şeylerden uzaklaşıp onları terk edendir."(25a)

İdeal Mü'min

Şimdi bu hadisi kısaca tahlil edelim:

المسلم kelimesinin başında, bir lam-ı ta'rif vardır. Ayrıca, المسلمون kelimesi de, lam-ı tarifle zikredilmiştir. Bu iki lam-ı tarifin, bize anlattığı bir mâna vardır. İdeal mü'min, gerçekten silm, selâmet ve güvenlik atmosferi içine girip, o atmosferde kendini eritebilmiş.. ve yine kendisi gibi tam ve hakiki mü'minlere, eliyle veya diliyle kötülüğü dokunmayan mü'mindir. Öyle görünen, öyle olduğunu iddia eden veya nüfus cüzdanında Müslüman yazan kimseler değil; bütün zihinlerde tersim edilen hakiki ve ideal mü'minden bahsediliyor. Biz lam-ı tarifin "ahd-i zihnî" mânasına gelişinden, bunu teşemmüm ediyoruz. Yâni, "mutlak zikir, kemaline masruftur" kaidesinden çıkış yaparak, mü'min denince ilk akla gelen, en kâmil mânadaki mü'mindir ve hadiste kasdolunan mü'min de işte budur.

Bir insanın, normalde dildeki bu inceliği bilmesi mümkün değildir. Zira, işin bu tarafı, ancak mektep, medrese veya bir üstadın rahlesi önünde diz çökmekle öğrenilebilecek dilbilgisi veya gramer bilgisiyle mümkündür. Allah Rasûlü için, böyle bir tedris sözkonusu değildir. Demek ki, O'nun konuştukları kendinden değil; O, Muallim-i Ezelî'nin konuşturduklarını konuşmaktadır. Onun içindir ki, Allah Rasûlü'nün ifade ve beyanlarında, dile ait bütün nükteler mevcud olmakla beraber dile ait bir tek kusur dahi mevcut değildir.

Biz yine yukarıdaki hadise dönelim: Hakiki Müslüman, emniyet ve güven insanıdır. Öyle ki, diğer bütün Müslümanlar, zerrece herhangi bir kuşku ve tereddüte düşmeden ona sırtlarını dönebilirler. Zira bilirler ki, ondan kimseye zarar gelmez. Ailelerini birine emanet etmeleri icap etse,

25 a- Buhârî, İman, 4.

gözleri arkada kalmadan ona emanet edebilirler. Çünkü onun elinden ve dilinden asla kimseye zarar gelmez. Onunla bir mecliste beraber bulunduktan sonra, o meclisten ayrılan insan, arkasından emindir; zira bilir ki, arkada kalan o insan, ne kendisi gıybet eder, ne de yanındakilerin gıybetini dinler. O, kendi haysiyetine, şerefine düşkün olduğu kadar, bir başkasının haysiyetine, şerefine de o kadar düşkündür. Yemez, yedirir. İçmez, içirir. Yaşamaz, yaşatır. Ve bir başkası için füyûzat hislerinden dahi fedakârlıkta bulunur. Biz, bütün bu mânaları, lâm-ı tarifin aynı zamanda "hasr" ifade etmesinden çıkarıyoruz.

Silm ve Müslüman

Diğer taraftan bu ifadelerde cinas da vardır. "Müslim" kelimesiyle, "selime" fiili, ikisi de "silm" kökünden gelir. Bazı harflerindeki benzerlikten dulayı, aralarında gayr-ı tam bir cinas mevcuddur. Ancak bu iki kelimenin babları, ayrı ayrıdır. Bu benzerlik ve ayrılık, bize şöyle bir mânayı hatırlatır: Müslüman; her meselesi, silm, selamet ve müslimlik çizgisinde cereyan eden insandır. O, kendisini öyle ilâhî bir cazibeye kaptırmıştır ki; artık bütün hareketleri bu kuvve-i ile'l-merkeziye çevresinde cereyan eder.

O, tanıdığı-tanımadığı herkese selam verir. Böylece kalplerde onun için bir sevgi vaz'edilir."(25b)

Namazını bitirirken, selamla bitirir. İns, cin, melek, bütün şuurlu varlıklar, onun selamını alır. O, görmediği bu varlıklarla da selamlaşır. Mü'minin dışında hiç kimse, şimdiye kadar selamlaşmayı, bu denli yaygın hâle getirmiş değildir.

İslâm'a; namaz, oruç, zekât, hac ve kelime-i şehadet gibi rükünleri yerine getirmekle girilir. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın **"Topluca silme giriniz"** (Bakara, 2/208) emrine ittiba ile, silm ve selamet deryasına yelken açmak demektir. O deryaya kendisini salan insanın ise, her hâli silm ve İslâm kokar. Bu duruma gelmiş bir insandan da, hiç kimse iyiliğin dışında bir hareket ve bir mukabele görmez.

Niçin El ve Dil

Efendimiz'in her ifadesinde olduğu gibi, söz konusu ettiğim ifadesinde de kullanılan her kelime, dikkatle seçilmiştir. Görülüyor ki burada da yine elden ve dilden bahsedilmektedir. Diğer azaların değil de sâdece

---

25b- Buhârî, İman, 20; Müslim, İman, 63.

bu iki uzvun zikredilmesinde elbette birçok nükte vardır. İnsan bir başkasına vereceği zararı iki türlü verir. Bu, ya vicâhî, yüz yüze veya gıyabî yani arkadan olur. Vicâhî zararı el, gıyabîyi de dil temsil eder. İnsan karşısındakine ya bizzat tecavüzde bulunur ve onun hukukunu çiğner, ya da, gıyabında onun gıybetini yaparak, hakir ve küçük düşürerek hukukuna tecavüz eder. Bu iki çirkin durum da mü'minden hiçbir zaman sadır olmaz. Çünkü o, ister yüz yüze olduğu insanlara, isterse hazır bulunmayanlara karşı hep mürüvvetle davranır.

Ayrıca Efendimiz, lisanı elden önce zikrediyor. Çünkü, elle yapılacak zarara, karşı tarafın mukabele imkânı ihtimal dâhilindedir. Halbuki, arkadan yapılan gıybet veya atılan iftira, ekseriyetle karşılıksız kalır. Dolayısıyla rahatlıkla böyle bir hareket, fertleri, cemiyetleri hatta milletleri birbirine düşürebilir. Dille yapılabilecek zararların takibi, vicâhî olarak yapılmak istenenlere nisbeten daha zordur. Onun içindir ki, Efendimiz, dili, ele takdim etmiştir. Diğer taraftan, bu ifadede, Müslümanın Allah katındaki değer ve kıymetine de işarette bulunulmuştur. Müslüman olmanın Allah katında öyle bir değer ve kıymeti vardır ki, bir başka Müslümanın ona karşı elini ve dilini kontrol altında bulundurması gerekmektedir.

Cihanşümul emniyet ve esenlik düşüncesiyle gelen İslâmiyet'in önemli bir ahlâkî buudu, Müslüman ferdin, maddî-mânevî kendine zarar veren şeylerden uzaklaşması ise, diğer ehemmiyetli bir derinliği de, az dahi olsa, başkalarına zarar vermemektir. Zarar vermek bir yana, toplumun her kesiminde, emniyet ve güveni temsil etmektir. Evet, Müslüman, sînesinde taşıdığı emniyet duygusu ve yüreğinin güvenle atması ölçüsünde hakikî Müslümandır.. ve hakiki bir Müslüman da gezi-dolaştığı; oturup-kalktığı hemen her yerde "esselâm" kaynaklı bu hisse tercümandır: O, mü'minlere uğradığında selâm verir, emniyet soluklar.. onlardan ayrılırken esenlik diler, ayrılır.. namazın tahiyyatlarını selâmlarla süsler.. ve Hakk'ın huzurundan ayrılırken de mü'minleri selâmlayarak ayrılır. Artık, bütün hayatını böyle selâm yörüngesinde sürdüren bir insanın, kendi temel düşüncesine rağmen, emniyete, güvene, sağlığa ve maddî-manevî, dünyevî-uhrevî selâmete ters bir yola girmesi, kendine ve başkalarına zarar vermesi herhalde düşünülemez...

Hadisle alâkalı bu kuşbakışı ilk mülâhazadan sonra, yine onun ruhundan fışkıran şu hususlara da bir gözatıp geçelim;

a- Hakiki Müslüman, yeryüzünde cihanşümûl sulhün en emin temsilcisidir.

b- Müslüman, ruhunun derinliklerinde yaşattığı bu yüksek duyguyu her yerde soluklar-gezer.

c- O, ezâ, cefâ etmek ve zarar vermek bir yana, hatırlandığı her yerde emniyet ve selâmetin remzi olarak hatırlanır.

d- Onun nazarında, elle yapılan tecâvüz ile gıybet, bühtan, tahkir, tezyıf gibi dil ile yapılan tecavüz ve çekiştirme arasında fark yoktur. Hatta bazı durumlarda, ikincisi birinciden daha büyük cürüm sayılır.

e- Bir mü'min bu günahlardan bazılarını irtikap etse de yine mü'mindir ve dinden çıkmış sayılmaz. Yâni akidemizce küfür-iman arası bir mevki söz konusu değildir.

f- Her mes'elede olduğu gibi, iman ve İslâm mes'elesinde de, himmetler âli tutulup kemâlat-ı insaniyyeye yani herhangi bir Müslüman değil, kâmil müminliğe talip olunmalıdır gibi pek çok şey o mu'ciz beyân lisanda tek bir satıra sığdırılmıştır.(25c)

34 ٨– وَعَنْ أبى سعيدٍ الخدرى رضىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا رأيتمُ الرجلَ يعتادُ المسجدَ فاشهدُوا له بالإيمَانِ، فإنَّ اللهَ تعالى يقولُ: ﴿إنّما يعمرُ مسَـــاجدَ اللهِ مَنْ آمَنَ باللهِ واليومِ الآخرِ﴾]. الآية. أخرجه الترمذى.

8. (34)– *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Bir kimsenin mescide alâkasını görürseniz, onun mü'min olduğuna şehâdet edin, zira Cenâb-ı Hakk şöyle buyuruyor: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inananlar imar ederler" (Tevbe 18), Tirmizî, Tefsir, Sûre 2, (3092).

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten, kişinin mescide karşı göstereceği her çeşit alâkayı anlarlar: Cemaate devam etmek, zikir ve ilim halkalarına devam etmek, itifaka çekilme, mescidin inşası, imarı, tamiri, herhangi bir eksiğinin tamamlanması gibi maddî hizmetlerde bulunmak vs.

Şu halde bütün bu durumlar kişideki imanın tezâhürleridir. İnanmayanlar, İslâm'a karşı olanlar, mescidlerin imarına değil, tahribine ko-

25c- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/236-240.

şacaklardır. Nitekim İslâm beldelerini küffar işgal ettikleri zaman ilk iş mescidleri kapatmaktadırlar. Her yerde ve her zaman mescidlerden rahatsız olanlar küffâr olagelmiştir. Bu husus ayetlerle de te'yid edilmiştir. Saîd İbnu Müseyyeb der ki: "Kim mescidde oturursa, Rabbi ile oturmuş olur, öyle ise hayırla yad edilmek onun hakkıdır."

35 ٩– وعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عنْهُ قال: قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: [ثلاثةٌ مِنْ أصلِ الإيمانِ: الكفُّ عمَّنْ قالَ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، ولاَ تُكفِّرْهُ بذنْبٍ، ولاَ تُخرِجْهُ عنِ الاسلامِ بعَملٍ، والجهادُ ماضٍ منذُ بعثَني اللهُ تعالى إلى أنْ يُقاتِلَ آخرُ هذهِ الأمةِ الدجالَ، لا يُبطِلُهُ جورُ جائرٍ ولاَ عدلُ عادلٍ، والايمانُ بالأقدارِ]. أخرجه أبو داود.

9. (35)– *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki: **"Üç şey vardır ki imanın aslındandır:**

1- Lailahe illallah diyene saldırmamak: İşlediği herhangi bir günahı sebebiyle bu kimseyi tekfir etme, herhangi bir ameli sebebiyle de İslâm'dan dışarı atma.

2- Cihad, bu Allah'ın beni peygamber olarak gönderdiği günden, bu ümmetin Deccâl'e karşı savaşacak en son ferdine kadar cereyan edecektir, onu, ne imamın zâlim olması, ne de âdil olması ortadan kaldıramayacaktır.

3- "Kadere iman". Ebu Dâvud, Cihad 35, (2532).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, öncelikle kelime-i şehâdet getirmek suretiyle İslâm dairesine giren bir kimsenin hürmetine riayetin ehemmiyeti dile getiriliyor. Mü'minin işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun tekfir edilemez. Bir mü'mine en büyük hakaret ona "sen kâfir oldun" demektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok hadislerinde bunu yasaklar. Sahiheyn'de gelen tekfirle ilgili bir tehdîd şöyle: **"Kim kardeşine "ey kâfir!" derse, bu söz ikisinden biriyle döner."** Yani, kardeşi kâfir değilse, kendisi kâfir olur. Bu tehdid-i nebevînin şiddeti karşısında imanının kıymetini bilen bir mü'minin hiçbir kardeşini tekfir etmemesi gerekir. Maalesef bazı durumlarda, Müslümanlar, aralarına giren basit meselelerden, farklılıklardan dolayı hemen tekfir etmeyi bir vazife bilmişlerdir.

İkinci olarak, cihadın kıyamete kadar devam edeceği, baştaki idâreci zâlim bile olsa cihad emrine itaat etmek gerektiği ifade edilir. Cihadın

şerî ıstılah'da tarifi "Küffâra veya âsilere karşı yapılan kıtâl"dir. Bu vasfa uymayan savaşlar cihad sayılmaz.

İmanın aslına giren üçüncü şey kadere imandır. İnsanlığı en çok meşgul eden hassas meselelerden biridir. Mü'min, tereddüt etmeden, hayır ve şer, büyük ve küçük bütün hâdisâtın takdir-i İlâhî ile olduğunu hemen kabul edecek, tereddüt göstermeyecektir. Aksi takdirde, "Allah'ın ilmi herşeyi kuşatmaz", "kudreti herşeye yetmez", "O'nun dilemediği şey cereyan eder." "Hâdiseler tesadüflere tâbidir" gibi imanımıza ters düşen pekçok mânalar ortaya çıkar.

36 ١٠ - وَعَنْ أَبِي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ نَاساً من أصحاب رسول الله ﷺ [سألوهُ: إنَّا نجدُ في أَنفُسِنا ما يتعاظمُ أحدُنا أنْ يتكلَّمَ به. قال: أوَقَدْ وجدتُموهُ؟ قالُوا نعم. قال: ذلك صريحُ الإيمانِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وفي أخرى: الحمدلله الذى ردَّ كيدَهُ إلى الوسْوَسة.

وَلِمُسلم رحمهُ اللهُ تعالى عن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنهُ [قالُوا يا رسولَ الله: إنَّ أحدَنا ليجدُ في نفسه مَا لأنْ يحترقَ حتَى يصيرَ حُمَمَةً أو يخرَّ من السَّماءِ إلى الأرضِ أحبُّ إليه من أنْ يتكلَّمَ به، قال: ذلك محْضُ الإيمانِ] ومعنى «المحض» الخالصُ.

10. (36) *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir kısmı ona sordular: "Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağına kaniyiz." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?"** diye sordu. Oradakiler Evet! deyince: **"İşte bu (korku) imandan gelir (vesvese zarar vermez)** dedi. "Müslim, İman 209 (132); Ebu Dâvud, Edeb 118 (5110). Diğer bir rivayette: **"(Şeytanın) hilesini vesveseye dönüştüren Allah'a hamdolsun"** demiştir.

Müslim'in İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, bazılarımız içinden öyle sesler işitiyor ki, onu (bilerek) söylemektense kömür kesilinceye kadar yanmayı veya gökten yere atılmayı tercih eder. (Bu vesveseler bize zarar verir mi?)". Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Hayır bu (korkunuz) gerçek imanın ifadesidir"** cevabını verdi."

AÇIKLAMA:

Hadiste, Ashab, iradeleri olmadan içlerinden, kendiliğinden doğan vesveselerden sormaktadır. Bu hadiste imanî meseleler üzerinde olduğu anlaşılan bu vesveselerin, bazı rivayetlerde Allah hakkında olduğu belirtilir. Bunlar normalde kabul edilemiyecek, muhal şeyler olduğu için, iradî olarak konuşmanın günah olacağı korkusu hâkimdir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içten, kendiliğinden gelen bu seslerin kişiye zarar vermiyeceğini belirtiyor. Delil olarak da kişinin duyduğu korkuyu gösteriyor. İnsanda merak, korku gibi, iradeyi dinlemeyen, zabt altına alınamayan bir kısım duyguların sevkiyle içten gelen bu sesi hepimiz her zaman duyarız. Vehimli mizaçlar "içim bozulmuş" diye ye'se bile düşebilir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu seslerden duyduğumuz endişeyi en büyük bir delil yapmak "Mademki o sese irademizle iştirak etmiyor, aklımızla tasdik etmiyor, aksine üzülüyoruz, öyle ise bu şeytanın bir vesvesesidir, aldırmayın" mânasında "Korkunuz gerçek imanın ifadesidir" buyuruyor.

Bu mevzuda Bediüzzaman şöyle der: *"Şeytanın en tehlikeli bir desisesi şudur ki: Bazı hassas ve sâfi-kalb insanlara tahayyül-i küfrîyi, tasdik-i küfürle iltibas ettiriyor (yani hayalden küfrü geçirmeyi onu tasdik etmiş gibi gösteriyor). Tasavvur-u dalâleti, dalâletin tasdiki suretinde gösteriyor. Ve mukaddes zatlar ve münezzeh şeyler hakkında gayet çirkin hâtıraları hayâline gösteriyor. Ve imkân-ı zâtiyi, imkân-ı aklî şeklinde gösterip imandaki yakinine münafî bir şek tarzını veriyor. Ve o vakit o biçare hassas adam, kendini dalâlet ve küfür içine düştüğünü tevehhüm edip imandaki yakîninin zâil olduğunu zanneder, ye'se düşer, o yeisle şeytana maskara olur. Şeytan hem ye'sini, hem o zayıf damarını, hem o iltibasını çok işlettirir, ya divâne olur, yahud "her çi bad âbad" (her ne olursa olsun) der, dalâlete gider.*

Şeytanın bu desisesinin mahiyeti ne kadar asılsız olduğunu, bazı risalelerde beyan ettiğimiz gibi, burada icmâlen bahsedeceğiz. Şöyle ki: Nasıl ki âyinede yılanın sureti ısırmaz ve ateşin misali yandırmaz ve murdarın aksi telvis etmez (kirletmez). Öyle de: Hayâl veya fikir âyinesinde küfriyâtın ve şirkin akisleri ve dalâletin gölgeleri ve şetimli ve çirkin sözlerin hayalleri, itikadı bozmaz, imanı tağyir etmez, hürmetli edebi kırmaz. Çünkü meşhur kaidedir ki, tahayyül-ü şetm, şetm olmadığı gibi, tahayyül-ü küfr dahi, küfür değil ve tasavvur-u dalâlet de dalâlet değil. İmandaki şek meselesi ise, imkân-ı zâtiden gelen ihtimaller o yakine münâfî değil ve o yakini bozmaz. İlm-i usul-i dinde kavâid-i mukarreredendir ki: "Zâtî imkân ilmî yakine münâfî değildir."

Mesela: Barla Denizi'nin (Eğridir gölü), su olarak yerinde bulunduğuna yakininiz var. Halbuki zâtında mümkündür ki, o deniz, bu dakikada batmış olsun. Ve batması mümkinâttandır. Bu imkân-ı zatî, mâdem bir emâreden neş'et etmiyor, zihnî bir imkân olamaz ki, şek olsun. Çünkü, yine ilm-i usûl-i dînde bir kaide-i mukarreredir ki: "Bir emâreden gelmiyen bir ihtimal-i zâti ise, bir imkân-ı zihnî olamaz, ki şüphe verip ehemmiyeti olsun." İşte bu desise-i şeytaniyeye mâruz olan bîçâre adam, hakâik-i imâniyeye yakînini, böyle zâti imkânlar ile kaybediyor zanneder. Mesela Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında beşeriyet itibariyle çok imkân-ı zatiye hatırına geliyor ki, imanın cezm ve yakinine zarar vermez. Fakat o, zarar verdi zanneder, zarara düşer.

Hem bâzan şeytan, kalb üstündeki lümmesi cihetinde Cenab-ı Hak hakkında fena sözler söyler. O adam zanneder ki: Onun kalbi bozulmuş ki, böyle söylüyor, titriyor. Halbuki: Onun titremesi ve korkması ve adem-i rızası delildir ki: O sözler, kalbinden gelmiyor, belki lümme-i şeytâniyeden geliyor veya şeytan tarafından ihtar ve tahayyül ediliyor.

Hem insanın letaifi içinde teşhis edemediğim bir iki latife var ki, ihtiyar ve irâdeyi dinlemezler, belki de, mes'uliyet altına da girmezler. Bâzan o latifeler hükmediyorlar, hakkı dinlemiyorlar. Yanlış şeylere giriyorlar. O vakit şeytan o adama telkin eder ki: "Senin istidâdın hakka ve imana muvafık değil ki, böyle ihtiyarsız bâtıl şeylere giriyorsun. Demek senin kaderin, seni şekâvete mahkûm etmiştir." O bîçâre adam, ye'se düşüp helâkete gider.

İşte şeytanın evvelki desiselerine karşı mü'minin tahassüngâhı (sığınağı) Muhakkikîn-i Asfiyâ'nın düsturlarıyla hudutları taayyün eden hakâik-i imaniye ve muhkemât-ı Kur'âniyedir. Ve âhirdeki desîselerine karşı; İstiâze ile, ehemmiyet vermemektir. Çünkü: Ehemmiyet verdikçe, nazar-ı dikkati celbettirip büyür, şişer. Mü'minin böyle mânevî yaralarına tiryak ve merhem; Sünnet-i Seniyye'dir."

İKİNCİ BAB

İMAN VE İSLAM'IN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHADET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKAMI

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKÂMLAR

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

37 ١ – عن ابْنِ عمرَ رضي الله عنهما، قال: قال رسولُ الله ﷺ: [أُمِرْتُ انْ أُقاتِلَ النّاسَ حتّى يشهدُوا أنْ لاَ إلهَ إلاّ اللّهُ وأنّ مُحمّداً رسولُ اللّهِ، ويُقيموا الصلاةَ، ويُؤتوا الزّكاةَ، فإذا فعلُوا ذلكَ عصمُوا منّي دِمائهمْ وأموالهمْ إلاّ بحقِّ الإسْلامِ، وحسابُهمْ على اللّهِ] أخرجَهُ الشيخان، ولم يذكر مسلم: إلاّ بحقِّ الإسلامِ.

1. (37)- İbn-i Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ben insanlar Allah'tan başka ilâhın olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılıncaya, zekât verinceye kadar onlarla savaş etmekle emrolundum. Bunları yaptılar mı, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâriç. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır"** Buhârî, Îmân 17; Müslim, İman 36, (22); Müslim'deki rivayette **"İslâm'ın hakkı hâriç"** ibâresi mevcut değildir.

AÇIKLAMA:

Hadiste, İslâm'ın şartlarını yerine getiren kimsenin mal, can ve namus... emniyetinin sağlanacağı, kimsenin artık onu rahatsız edemiyeceği belirtiliyor.

Bu garantiden hâriç tutulan *"İslâm'ın hakkı"* ile, kanunî vecibeler kastediliyor: Yani zekât alınır, suç ışlediği takdirde fiiline uygun ceza verilir demektir. Söz gelimi haksız yere birini öldürecek olsa, kısas edilerek o da öldürülür. Dinin tesbit ettiği bu çeşit müeyyide ve tahdîdler İslâm'a girene va'dedilen emniyet ve garantiye aykırı değildir.

38 ٢ – وعن عبيدالله بن عدى بن الخيار، قال [بينا رسولُ الله ﷺ جالسٌ إذ جاءه رجل فسارَّه فلم ندرِ ما سارَّه حتى جهر رسولُ الله ﷺ فإذا هو يستأذنه في قتلِ رجلٍ من المنافقين. فقال: أليس يشهدُ أن لا إله إلاّ الله وأنّ محمداً رسولُ الله؟ قال بلى، ولا شهادةَ له. قال أليس يُصلّي؟ قال بلى ولا صلاةَ له. قال: أولئك الذين نهاني اللهُ عن قتلِهِم] أخرجه مالك.

2. (38)- Ubeydullah İbnu Adiy İbnu'l-Hıyâr (radıyallahu anh) anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ashabıyla otururken bir adam gelerek gizlice bir şeyler fısıldadı. Ne gibi bir sır tevdi etmişti bilmiyorduk. Nihayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu açıkladı. Meğerse o zat, münafıklardan birini öldürmek için izin istiyormuş. Adama:* **"Peki o Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi bulunduğuna şehadet etmiyor mu?"** *diye sordu. Adam: "Hayır o şehâdeti ikrâr etmiyor" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılıyor mu?" diye sordu. Adam: "Hayır namaz da kılmıyor" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah'ın öldürmekten beni men ettiği kimseler işte böyleleri"** buyurdu" Muvatta, Kasru's-Salât 84, (1, 171).

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kimse hakkında söylenenleri öldürülmesi için yeterli bulmamıştır. *"Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" dedirtmemek ve böylece "İnsanların kalbinde İslâm'a karşı hâsıl olabilecek nefrete meydan vermemek için" böylesi münafık zanlılarını öldürmekten Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Bu münafıktır müsade et öldürelim" şeklinde gelen mükerrer teklifleri hep aynı şekilde cevaplıyacaktır:

"Hayır, ben "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

39 ٣ – وعن طارق الأشجعى رضى الله عنه قال: رسولُ الله ﷺ: [مَنْ قالَ لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ، وكَفَرَ بمَا يُعبَدُ من دونِ الله حرّمَ اللهُ تعالى مالَهُ ودمَهُ، وحسابُهُ على الله تعالى] أخرجهُ مسلم.

وفي أخرى له: من وحّد الله، وذكر مثله.

3. (39)- Târik el-Eşca'î (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini haber verdi:

"Kim Lailâhe illallah der ve Allah'tan başka mâbudları reddederse, Allah onun malını ve kanını haram kılar. (Samimî olup olmadığı) meselesi Allah'a aittir Müslim, İman, 37, (23). Yine Müslim'in bir başka rivayeti **"Kim Allah'ı birlerse"** diye başlar ve yukarıdaki şekilde devam eder (38. hadis).

AÇIKLAMA:

Beşerî münâsebetlerde son derece mühim bir husus, mü'minin mü'mine karşı alacağı tavırdır. Önce kim mü'mindir, kim değildir, bunun bilinmesi ehemmiyet taşır. Sonra mü'minin, mü'min yanındaki hürmetinin ve hukukunun bilinmesi, bu hukuk hangi hallerde kaybolur? bu hukuka riayet etmeme suçunun azameti vs. bilinmesi gereken bir kısım meseleler var. Ayrıca, buraya kadar Kitabu'l-İman'a giren rivayetlerden kaydettiğimiz pekçok hadiste bu meseleye temas edildiğini gördük. Öte yandan memleketimizin yakın tarihte yaşadığı ve hâlâ yaşamaya belli bir ölçüde devam ettiğimiz fitne şartlarında mü'minler arasındaki münâsebetlerin dinî ölçülerle tartışılmasının ehemmiyetini daha yakından gördük ve görmekteyiz.

Bu sebeple, bu mevzu üzerine, Sulh Çizgisi adlı bir kitabımızda etraflıca yapmış bulunduğumuz bir tahlili aynen kaydedeceğiz:

MÜSLÜMANI KÂFİRLİK, MÜNAFIKLIK VE BENZERİ TÂBİRLERLE İTHAM EDEMEYİZ

"Birbirleriyle münasebette çeşitli dinî hizmet gruplarına mensup olanların düştüğü en mühim hata, birbirlerine tevcîh ettikleri yersiz tenkidler olduğu gibi, aralarındaki soğukluk ve husumeti artıran en mühim âmil de bu çeşit ithamlardır. Dinimiz, kime kâfir kime münâfık dendiğini, denebileceğini sarahatle belirtmiştir. Dinin herhangi bir hükmünü reddetmeyen kimse kelime-i şehâdeti ikrar ettiği müddetçe, farzları yerine getirmese de, diğer bir kısım günahlara banmış olsa da hiç kimsenin onu, din nâmına tekfire hakkı yoktur. Akâid âlimleri: "Bir kimse kalbiyle inanmasa bile, diliyle imanı ikrar ettikten sonra kendisine Müslüman muâmelesi yapılacağını" ittifakla söylerler. Fetevâ-yı Bezzâ-

ziye'de "Muhammedu'r-Resûlullah" diyenin, *"Âmentu bimâ âmene'r-Resûl [Resul (aleyhissalâtu vesselâm)'ün inandığına inandım] diyenin ve hattâ "Allahu vâhidun (Allah birdir)" diyen kâfirin bile Müslüman addedileceği, bir kimse birisi için Cami-i Kebîr'de namaz kılarken gördüm dese, bir başkası da: "mescidde onun namaz kıldığını" te'yid etse onun Müslüman addedileceği te'yid edilir.*

Ehemmiyetine binâen, Hz. Peygmaber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde bu meseleye tekrâr tekrâr yer verildiğini görürüz: Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e göre kelime-i şehâdet getiren herkesi Müslüman bilmek ve onlara Müslüman muâmelesi yapmak zorundayız. Nitekim şöyle buyurur. **"Ben insanlarla, onlar lâilâhe illâllâh (Allah'tan başka tanrı yoktur) deyinceye kadar mücâdele etmekle emredildim, kim lâilâhe illâllâh derse, o, benden malını ve canını emin kılmıştır (bunu söyledikten sonra ben onun samimî olup olmadığını araştırmam). Gerçek hükmü ve hesâbı Allah'a kalmıştır."**

Bu hususla ilgili olarak, Hz. Üsâme'nin hâdisesi meşhurdur. İbnu Hişâm'ın rivayetine göre, bir mukâtele sırasında Hz. Üsame (radıyallahu anh), hasmı ile vuruşurken, galebe çalacağı sırada vuruştuğu müşrik, kelime-i şehâdet getirerek tevhidi ikrâr eder. Fakat Hz. Üsâme (radıyallahu anh), onun, bu ikrârı, ölümden kurtulmak için yaptığına hükmederek, hasmını öldürmekte tereddüd etmez. Medine'ye dönüşte durum Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlatılınca, hâdiseye ziyâdesiyle üzülüyor ve Üsâme'yi şiddetle azarlıyor: **"Ey Üsâme, lâilâhe illâllâh diyen bir kimseyi niye öldürdün?"** Hz. Üsâme (radıyallahu anh), kendisini şöyle müdâfaa ediyor: "Ey Allah'ın Resûlü, o, bunu ölümden kurtulmak için söyledi." Bu cevap üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kelime-i tevhîdi getireni niye öldürdün ey Üsâme" diye o kadar çok tekrâr ediyor ki, Hz. Üsâme (radıyallahu anh) üzüntüsünün büyüklüğünden: *"Keşke o güne kadar İslâmiyet'e girmemiş olsaydım da böyle bir cinâyeti işlemekten uzak kalsaydım"* temennisinde bulunur. Müslim'in rivayetinde Resûl-i Ekrem (radıyallahu anh) Hz. Üsâme'yi şöyle azarlıyor: **"Onun bu ikrârda samimî olup olmadığını öğrenmek için kalbini yardın mı?"** Ebu Dâvud'un rivayetinde buna şunu da ilâve ediyor: **"Kıyâmet günü lâilâhe illallah diyen bir kimseyi öldürmenin hesâbını nasıl vereceksin?"** Ashâbtan Sâ'd (radıyallahu anh)'ın "Üsâme öldürmedikçe, ben bir Müslümanı öldürmem" sözü, bu hâdisenin hem Üsâme (radıyallahu anh), hem de diğer sahâbîler (radıyallahu anh) üzerindeki te'sîrini gösterir.

Bu manayı te'yid eden daha enteresan bir rivayet Mikdâd İbnu'l-Esved'den gelmektedir. Der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: **"Bir kâfirle karşılaşsam, onunla mukâtele etsem, vuruşma sırasında kolumun birini kılıcıyla kesip atsa, arkadan da mağlub düşse ve benden aman dileyerek "Müslüman oldum" dese, ey Allah'ın Resûlü ben onu öldüreyim mi?** dedim. **"Hayır, öldürme"** dedi. *Ben tekrâr: "İyi ama ey Allah'ın Resûlü, o benim bir kolumu kestikten sonra bu ikrârda bulundu"* dedim. Cevâben: **"Hayır öldüremezsin, eğer öldürecek olursan o, sen onu öldürmezden önceki senin durumuna geçer, sen de, onun kelime-i şehâdeti söylemeden önceki durumuna geçersin (kâfir olursun)" cevabını verdi.**

Kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdeti ikrâr etmenin, Müslüman vicdânda hâsıl etmesi gereken hürmetle ilgili bir başka misâle göre, böylelerine münâfık demek de kesinlikle yasaktır. Başta Buhârî olmak üzere siyer ve hadis kitaplarında geldiğine göre, bir sohbet sırasında (Müslümanlara çokça eziyet vermiş olan) Mâlik İbnu Duhayşin'in adı geçer. Ashâb'tan biri: "O, bir münafıktır, Allah ve Resûlünü sevmez" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* söze karışarak: "Böyle söyleme, görmüyor musun, lâ ilâhe illallah dedi ve bununla da Allah'ın rızasını taleb etmektedir" buyurur. Öbürü tekrâr: "Fakat biz onu daha ziyâde münâfıklara dönük ve onlara hayırhâh görüyoruz" derse de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla lâilâhe illallah diyeni Cenâb-ı Hakk ateşe haram kılmıştır" cevâbını verir.

Bu konunun ehemmiyetine binâen Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir başka misâl daha vereceğiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün taşradan gelen zekât malını, İslâm hesabına kalbleri kazanılması icâb eden dört kişi arasında pay eder. Bu dağıtımından hisse alamayanlardan bâzıları memnuniyetsizliklerini izhâr ederler. Bunlardan bir tanesi haddi de aşarak: *"Yâ Resûlallâh Allâh"tan kork, âdil ol!"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ifade karşısında ziyâdesiyle gazaba geliyorsa da: **"Yazık sana, yeryüzünde Allah'tan en çok korkan benden başka kim var?"** demekle yetiniyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzüldüğünü gören Hâlid İbnu Velîd (radıyallahu anh), (veya Hz. Ömer) yanaşarak: *"Ya Resûlallah müsâade buyur kellesini uçurayım"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır, belki o namaz kılacak (ve böylece Allah onu affedecek)" buyurur.

Hz. Hâlid (radıyallahu anh): "Diliyle söylediği kalbindekine hiç uymayan ne kadar çok namaz kılan var" karşılığında bulunur. Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu söz üzerine Hz. Hâlid (radıyallahu anh)'a verdiği cevap, şu âna kadar mevzubahs ettiğimiz bölücülük illetine en nâfi bir reçete olarak altın harflerle yazılmaya değer: **"Ben insanların kalplerini araştırmak, karınlarını yarmakla emredilmedim."**

Bu hadislerin ışığı altında, herhangi bir Müslümanın tenkidi yapılırken: "Onun kıldığı namaza bakma, riyâdan ibâret", "O, elâlemi aldatmak için hacıdır" gibi sözlerin dînen ne büyük ölçüsüzlük ve cinâyet olduğu anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in nassına göre, değil namaz kılıp oruç tutan, İslâm âdâbına uygun selâm veren bir kimseyi bile Müslüman kabul edip öyle muâmele etmek gerekmektedir: **"Ey iman edenler, Allah yolunda harbe çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatlerini arayarak: "Sen mü'min değilsin" demeyin (Nisa, 94).**

Ayetin sebeb-i nüzulü, konumuz yönünden oldukca enteresan: Kaynaklarımızın -bizim için pek mühim olmayan- farklı rivayetlerine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından belli bir vazifenin ifâsı için yollanan askerî bir birlik –veya seferde olan bir Müslüman grup– Batn-ı İdam denilen meskûn mahalle varınca, bütün halk önlerinden kaçıyor, sâdece bir zengin (veya çoban) mallarının başında kalarak Müslümanlara yaklaşıp "İslâmca" selâm veriyor. *Fakat Muhallem İbnu Gassam* onu öldürerek mallarına el koyuyor. Sefer dönüşü, hâdise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e rapor edilince, yukarıdaki âyet nâzil oluyor. Hadis ve siyer kitaplarında gelen sarâhate göre hâdisenin fâili kısa bir müddet sonra ölüyor. Cenâzesi toprağa verilince yerin cesedini kabul etmediği, üç sefer gömüldüğü hâlde her defasında dışarı atıldığı belirtilir. Durum Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber verilince: **"Arz, aslında bundan daha şerîrlerini de kabul eder. Fakat Allah size, "lâilâhe illâllâh" cümlesine hürmetin ehemmiyetini göstermek istedi"** der.

Yukarıda zikredilen âyetin harp gibi en kritik bir anda dahi "İslâmca selâm" verene Müslüman muâmelesi yapılmasını emretmesi karşısında, Müslüman olduğunu her şeyiyle ilân eden, hatta İslâm'a hizmeti kendine şiar edinen kimseleri, mensub olduğu partisi veya intisâb ettiği grubu ayrıdır diye kırıcı sözlerle ithâm etmenin, İslâmî ölçülere ne derece uygun düştüğünü okuyucu takdir etsin.

Bu söylenenlerle ilgili olarak, şunu da belirtelim ki, İslâm inancında, bir kimseyi tekfir etmek son derece tehlikeli, son derece büyük vebâli olan bir davranıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Kim kardeşine kâfir derse, ikisinden biri mutlaka kâfir olmuştur. Eğer itham edilen kâfir değilse, küfür, ithâm edene döner."** Bu hadiste dile getirilen tehdîdin ciddiyetini belirtmek için şunu kaydedelim ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat dışında kalan sapık mezheplerden Hâricîler'in tekfîr edilip edilemiyeceği münâkaşasında bâzıları, bir Müslümanı tekfir etmenin mesûliyetinin büyüklüğünü göz önüne alarak, ortadaki mübhemiyet sebebiyle, müsbet veya menfî hiçbir şey söylememeyi tercih ederken, tekfir edilmeleri gerektiğine kaail olanlardan bir kısmı da görüşlerine delil olarak yukarıdaki hadis-i şerifi zikretmişler ve: **"Onlar İslâm ümmetini tekfir ettiklerine göre kendileri kâfir olmuştur"** demişlerdir. Bu düşüncede olan Kadı İyaz eş-Şifâ'da aynen şunları söyler: "Ümmeti, dalâlet ve bütün Ashâb'ı küfürle ithama müncer olan herhangi bir söz sarfeden herkesin kesinlikle küfrüne hükmediyoruz."

Burada kaydı gereken bir başka mühim hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in İslâm ümmetinin 73 fırkaya ayrılıp bunlardan sâdece birinin fırka-ı nâciye (yâni kurtuluşa erecek olan hak yoldaki fırka) olacağını haber verdiği rivayettir. Muhtelif vecihlerle gelmiş olan hadisin bir vechinde, hidâyet üzere olup kurtuluşa erecek bu grubun kimler olduğunu, dinleyenlerden bazıları sorunca şu cevap verilmiştir: **"Onlar, benim yolum üzerinde olanlar, ashâbım, Allah'ın dini üzerinde cidal ve münâkaşaya girmeyenler ve herhangi bir günah sebebiyle tevhîd ehlinden birini tekfir etmeyenlerdir."**

Hülâsa, İslâm âlimlerinin, ittifakla Muhammed ümmetinin dikkatlerini çektikleri bir husus, tekfir meselesi olmuştur. Buradaki titizliği Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin şu sözleriyle hülâsa edelim: *"İmkân nisbetinde bir Müslümanı kâfirlikle ithâmdan (tekfirden) kaçınmak gerek... zira, tevhîd'i (Allah'ın bir olduğunu) ikrâr eden musallî kimselerin kanını helâl addetmek hatâdır. Hatâen bir Müslümanın kanını dökmektense hatâen bir kâfire hayat hakkı tanımak evlâdır."*

DÜŞÜLEN MÜHİM BİR HATA: Zamanımızda etrafındaki Müslümanları, bazı kusurları sebebiyle, tekfire kadar varan aşırı ithamlarla karalayan kimselere sıkca rastlamaktayız. Bunlar arasındaki mevki ve mertebece üstün olanlar, diploması ve hattâ te'lifi bulunanlar da görülür. İçtimâî durumları icâbı kazandıkları itibâr ve saygı sebebiyle bu çeşit fi-

kirleri alâka ve hattâ taklide mazhar olduğu için onların bir hatâları derhâl binler, yüzbinler ve hattâ milyonlara mal olmaktadır.

Bu kimselerin niyetlerini münâkaşa edecek değiliz. Niyetleri Allah bilir. Tamamen hüsnüniyetle dine hizmet maksadıyla hareket ettiklerini kabul etsek bile, tefrika ve hizipleşmeleri artırdıkları, husumeti katılaştırdıkları için, netice itibâriyle niyetlerine ters düşerek zararlı olduklarını, kaş yapmak isterken göz çıkardıklarını söyleyebiliriz.

Böylelerinin hatası, dinî bilgilerinin sığlığında ve sathîliğinden ileri gelmektedir. Muhâtaplarını itham ederken dayandıkları delil sâbit ve katı olmakla beraber verdikleri hükme delâletleri zannidir ve yaptıkları kıyâs fâsiddir.

Söylediğimiz bu hususu açıklama sadedinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in küfre nisbet ettiği bazı fiilleri işleyenler hakkında âlimlerin yaptığı değerlendirmeleri ve sundukları îzahları zikredebiliriz:

Resûlullah *(aleyhıssalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: **"Zina yapan bir kimse, zinâ yaptığı esnâda, mü'min olarak zina yapmaz. Şarap içen kimse de, içme ânında, mü'min olarak şarap içmez. Hırsız da, hırsızlık esnâsında, mü'min olarak hırsızlık yapmaz"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Babalarınızdan yüz çevirmeyin. Kim yüz çevire(rek başkasına, bile bile baba diye)cek olursa bu davranışı küfürdür"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Sizden biri kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Sünnetimden yüz çeviren bizden değildir"** buyurur, vs.

Misâller çoktur. Âlimlerimizin açıklamasına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit ifâdelerinde mutlak mânada imanın yokluğunu murat etmemiştir, kâmil mânada imanın yokluğunu murad etmiştir. Sözgelimi, içki içen kimse imânını kaybetmemiştir, fakat kemâl mertebedeki imandan mahrumdur. Kendisi için istediğini kardeşi için istemeyen kıskanç ve bencil kişi de böyle, mutlak mânada gayr-ı mü'min (yâni kâfir) demek değildir, belki kâmil bir iman sâhibi değildir demektir. Keza babasını inkâr edip, bir başkasına baba diye iddiaya kalkan kimse de kâfir değildir. Nitekim bu hadisi dilimize çevirirken merhum *Kâmil Miras,* belirtmeye çalıştığımız inceliği tebârüz ettirecek bir şekilde: "Küfrân-ı nimet etmiştir" der.

Hülâsa bu çeşit hadisler: 'Tam ve mükemmel bir imana sâhip olan kişi, zina yapmaz... içki içmez... hırsızlıkta bulunmaz... babasını inkâr etmez... başkası hakkında dâima hayırhâh olur... sünnete uyar..." demek istemekte, bu fiillerin imanı zedeleyip derecesini düşüreceğine Müslümanın dikkatini çekmektedir.

Bazı âlimler de bu ifâde şeklinden maksadın, bu günahların büyüklüğüne dikkat çekmek, bunlardan şiddet ve büyük bir tehdîd yoluyla menetmek olduğunu söylemişlerdir ki, bizim için her iki izâh da yerindedir ve doğrudur.

Yeri gelmişken Müslümanların, yukarıdaki anlattığımız sığlık ve sathîlik sebebiyle en ziyade hataya düştükleri bir başka grup hadislere de dikkat çekmek istiyoruz. Bunlar münafıklığın alâmetleriyle ilgili hadislerdir. Bunlar vâizlerce sıkca tekrar edildiği için herkesce bilinen ve herkesce yanlış hükümlere mesned edilen hadislerdir:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Üç vasıf vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimse hâlis münâfıktır. Bunlardan biri kimde bulunursa, onda, bunu terkedinceye kadar münâfıklığa has olan bir haslet mevcut demektir: "Kendine itimâd edilince ihânet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünü tutmaz."**

Bir başka rivayette de: **"İmanın delili Ensâr sevgisidir, nifâkın (münafıklığın) alâmeti de Ensâra buğzetmektir." "Ensârı ancak mü'min olan sever, münâfık olan buğzeder. Onları seveni Allah sever, Onlara buğzedene Allah buğzeder"** der.

Bu hadislere dayanarak, hadiste söz konusu edilen sıfatlardan birini herhangi bir Müslümanda görünce, onu, "diliyle mü'min, ameliyle Müslüman görünmekle berâber kalbiyle Allah'ın varlığı ve birliğine inanmayan, Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in peygamberliğini reddeden ve Allah nazarında kâfirden de beter olduğuna inanılan" gerçek mânada "münâfık"lıkla itham etmek, gerçekten din nâmına işlenen bir cinâyet, affı zor bir hatadır; içinde yüzülen katmerli bir cehâletin tezâhürüdür.

Dikkatle bakılınca görülür ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, bir kısım huyların Müslümana asla yakışmadığını, İslâm'ın şiddetle reddettiğini ifade etmektedir. Hadiste yer alan **"Kimde bunlardan biri varsa onu terkedinceye kadar kendinde münâfıklığa has bir haslet vardır"** meâlindeki cümle söylediğimiz husûsu te'yid eder. Nitekim Nevevî, **"Kim cihad etmeksizin ve içinden cihâd etme hu-**

susunda bir arzu da geçirmeksizin ölürse nifâktan bir şube üzerine ölmüştür" hadisini açıklarken aynen şunları söyler: *"Hadisten murad şudur: Kim böyle yaparsa, bu vasıfta (uydurma bahanelerle evde kalıp) cihada katılmayan münâfıklara benzemiş olur. Zira cihâdı terk, nifâkın şubelerinden biridir"* der.

Öyle ise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle mezkûr sıfatlardan birini kimde görürseniz onu, münâfıklıkla itham edin, münâfıklara yapılması gereken muâmeleyi yapın, herçeşit selâm ve teması kesin, demek istemiyor. Aksine "beşerî münâsebetlerinizde bu sıfatlara yer vermeyin, kim kendisinde bu huylardan, bu hasletlerden birini görür veya hissederse çabuk ondan kurtulmaya çalışsın, nefsinde bir mü'mine yaraşmayan, ancak münâfıklara yaraşan sıfatlara yer vermesin" demek istemektedir.

Bir başka ifadeyle, bu hadislerden anlıyoruz ki, insanda bulunması muhtemel sıfatların bir kısmı güzeldir, hoştur, diğer bir kısmı çirkindir, kötüdür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslüman ve mü'min kişiyi iyi sıfatların kazanılmasına teşvik ederken, kötü sıfatlardan da men etmiştir. Arzu edileni ve ideal olanı mü'minde hiçbir kötü sıfatın bulunmaması, hep iyi sıfatların, güzel huyların yâni *"Müslüman olan"* vasıfların bulunmasıdır.

Ancak fiiliyatta durum öyle değil. Kâfir ve münâfıkta, iyi ve hoş olan "Müslüman sıfatlar" bulunduğu gibi mü'minde de iyi ve hoş olmayan "kâfir ve münâfık sıfatlar" bulunabilmektedir. Nasıl ki, Allah'ın varlığını ve Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in peygamberliğini dili ile söyleyip kalbi ile de tasdîk etmeyen bir kimse ne kadar iyi huylar, güzel ahlâklar, "Müslüman sıfatlar" taşısa dahi biz ona yine de, –kendisinde bulunan bu Müslüman sıfatlara bakarak– "müslüman" diyemiyorsak, kelime-i şehâdeti ikrar eden bir Müslümana da kendisinde bulunan gayr-ı müslim bir vasfı, kâfir bir ahlâkı sebebiyle kâfir damgasını vuramayız. Ondan tekfirini gerektiren söz ve fiillerin sudûru başka meseledir.

Meselâ, en mühim İslâmî sıfatlardan biri, cömertliktir. Herhangi bir menfaat beklemeksizin başkalarının faydalanmaları için yapılacak bağışlar, sadakalar, iyilikler dinimizde çok övülmüş ve bunlara teşvik de edilmiştir. Fakat bir kâfir, yeryüzünü dolduracak kadar bağış ve sadakada da bulunsa biz ona yine Müslüman nazarıyla bakamayız. Zira Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır: **"Hakikat, küfrededenler ve kendileri kâfir olarak ölenler (yok mu?) onlardan hiçbirinin (bilfarz) yeryüzünü dolduracak miktarda altını dahi -onu fedâ etse-**

kat'iyyen makbul olmaz. İşte onlar; pek acıklı bir azap onların (hakkı)dır. Kendilerinin hiçbir yardımcıları da yoktur." (Âl-i İmrân 91).

Bu âyet, kâfirde bulunan cömertlik gibi "Müslüman bir sıfat"ın hükmünü belirtmektedir. Aynı hükmü diğer güzel sıfatlara da teşmil etmemize bir mâni yoktur. Nitekim bir başka âyette: **"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan (bu dîn) kabul olunmaz ve o, âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır"** (Âl-i İmrân, 85) denmektedir.

Müslümanda bulunan gayr-i müslim sıfatların -ki hadislerde bunlar küfür ve nifaka nisbet edilmişlerdir- hükmünü anlamada Ebû Zer hazretlerinden (radıyallahu anh) gelen şu rivayete bakalım:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelmiştim, uyuyordu. Uyanınca yanına oturdum. (konuşmamız) sırasında: **"Lâilâhe illallah deyip sonra da bu söz üzerine ölen her kul cennete gider"** buyurdu. (Hayretle) sordum: *"Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?" Cevâben: "Evet, zina etse ve hırsızlık yapsa da!"* dedi. (Ben hayretimi yenemiyerek yine) sordum: "Zina etse de hırsızlık yapsa da mı girer?" *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:* **"(Evet) Zinâ etse de hırsızlık yapsa da"** *cevabını verdi. Bu sözünü üç defa tekrar etmişti. Dördüncü seferde:* **Yine, "Evet, Ebû Zerr'in burnu toprakla sürtülmesine rağmen zina etse de hırsızlık yapsa da (o kul cennete girecektir) buyurdu..."** Halbuki az yukarıda bu iki sıfatın bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından küfre nisbet edildiğini görmüştük.

Demek oluyor ki tek bir hadis veya tek bir âyete bakıp hüküm yürütmek bizi hataya sürüklemektedir.

Âyet-i kerîmede günahlar konusunda: **"Allah (celle celâluhu) kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, onun dışında kalan günahları dilediği kimseden affeder" (Nisa, 48)** buyurmaktadır.

İslâmî ölçü bu. Allah'a ve âhirete inanan kişi bu ölçülerin dışına çıkmaz. Bunların yerine kendisinin veya diğer eşhâsın hevâsından gelen karanlıklı, nursuz ölçüleri koymaz.

Yine Müslüman kişi bilir ki, tek bir hadis veya tek bir âyete bakarak hüküm yürütülmez. Bu davranış çoğu kere hataya sevkeder. Âyet ve hadislerin nâsih ve mensuhları, mücmel ve âm olanları vardır. Bunları tefrik ve te'lif işi âlimlerin vazifesidir. Mü'mine düşen âlimlerin yolunu tâkip etmektir. Bu davranış tarzı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in yolu, İslâm ümmetinin cadde-i kübrasıdır.

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKÂMI

40 ١ – عن عبادة بن الصامت رضي الله عنهُ. قال [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في مـجلسٍ فقال: ألاَ تبايعوني عَلى أنْ لا تُشرِكُوا باللهِ شيئاً، وَلاَ تَسْرِقُوا، وَلاَ تَزْنُوا، ولاَ تَقْتُلُوا النفسَ التي حرَّمَ اللهُ إلاّ بالحقِّ].

وفي أخـرَى [وَلاَ تقـتُلوا أولادكمْ، ولاَ تأتُوا ببُهْتَانٍ تَفـتـرونهُ بينَ أيديكمْ وأرْجُلِكُمْ، وَلا تعصونِي في معروفٍ، فمنْ وفَّى منكم فأجرُهُ علَى اللهِ، ومنْ أصابَ من ذلكَ شيئاً فستره اللهُ عليه فأمرُهُ إلى اللهِ تعالى، إنْ شاءَ عفَا عنهُ وإنْ شاءَ عذَّبهُ، فبايعناهُ على ذلكَ] أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد النسائي في أخرى بعد قوله: فأجرهُ على اللهِ تعالى [وَمَنْ أصابَ منْ ذلكَ شيئاً فأخذَ به في الدنيَا فهُوَ كفارةٌ لهُ وطهورٌ].

وفي أخرى للثلاثة والنسائي [بَايَعْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ علَى السَّمْعِ والطاعةِ في العسرِ واليُسْرِ، والمَنْشَطِ والمكْرَهِ، وعلَى أثرةٍ علَينا، وعلَى أن لا ننازِعَ الأمرَ أهلَهُ، وعلَى أن نقولَ بالحقِّ أينما كنَّا لا نخافُ في اللهِ لومةَ لائمٍ].

وفي أخرى [أنْ لا تنازعَ الأمرَ أهله إلاّ أن تَرَوْا كفراً بَواحاً عندكمْ فيهِ من اللهِ تعالى برهان] « والبواحُ » الظاهرُ الذى لا يحتملُ التأويلَ.

1. (40)– Ubadetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz, bir

seferinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: **"Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin"** buyurdu.

Bir diğer rivayette **"...Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedeki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sâdık kalır, ahdine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır"** buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik." Buhârî, iman 11; Müslim, Hudud 41, (1709); Nesâî, Bey'a 17, (7, 148); Tirmizi, Hudud 12, (1439).

Nesâî, bir başka rivayette **"...karşılığını Allah'tan alacaktır" ifadesinden sonra şu ziyadeyi kaydeder: "Kim bunlardan birini işler, sonra da dünyada cezalandırılırsa, çektiği bu ceza onun için kefaret ve o günahtan temizlenme olur."**

Buhârî, Müslim, Muvatta ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, hoş şartlarda olsun nâhoş şartlarda olsun, aleyhimize kayırmaların yapılıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun itaat etmek, idareyi elinde tutanlara karşı iktidar kavgası yapmamak, nerede olursak olalım hakkı söylemek, Allah'ın emrini yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim."

Bir başka rivayette şu ifadeye rastlanmaktadır: "*..İktidar sahibine karşı onda, Allah'ın kitabında gelmiş bulunan bir delil sebebiyle te'vil götürmeyen açık bir küfür görülmedikçe iktidar kavgası yapmamak...*"

AÇIKLAMALAR:

1- Türkçemizde biat diye bilinen kelimenin Arapça aslı bey'at'dır. Aslında herhangi bir satış akdinin el sıkışması ile tamamlanmasına denir.

Siyasî mâhiyette imamla teba'a arasında cereyan eden itaat anlaşması da ticarete benzetildiği için *bey'at* adını almıştır ki buna *mübâya'a* denir. Taraflardan biri olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevab vaadetmiş, öbür taraf da itaat sözünde bulunmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Müslümanlar arasında ilk

defa Birinci Akabe Bey'atı olmuş, sonra İkinci Akabe Bey'atı olmuştur. Hudeybiye'de bir ağaç altında cereyan eden ve 1500 kadar Müslümanla yaptığı Bey'atu'r-Rıdvân da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cemaatle yaptığı belli başlı bey'âtlardır. Bunlardan başka, hicreti müteakip Medineli kadınlarla yaptığı bey'at de belirtilmesi gereken toplu bey'atlerden biridir. Ayrıca pekçok ferdlerle de münferid bey'at akitlerini yapan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazan çocuklarla da bey'at yaptığı olmuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Akabe'de yapılan biat'de Ensar şöyle demişti: *"Ey Resûlullah! Diyarımıza gelinceye kada senin hak ve hürmetinde mesul değiliz. Bize gelirsen hak ve hürmetin üzerimize vâcib olur. Kendimizi, çocuklarımızı, kadınlarımızı her neden korursak seni de ondan koruruz.* "Yukarıda metni Ubâdetu'bnu's-Sâmit'in rivayeti olarak kaydedilen bey'at de Akabe'de akdedilmiştir ve bu *Bey'atu'n-Nisâ* diye meşhurdur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu bey'atle, İslâm'ın ana meselelerinin tatbikatını ve kendisine itaati garanti altına almıştır. Bu akdi, İslâm devletinin ortaya çıkmasında atılmış ilk ciddî adım, ilk temel olarak görebiliriz."[26]

2- Hadiste geçen, izaha muhtaç bir husus, işlenen cinâyetlerin cezası dünyada çekildiği takdirde, âhirette bu suçtan muâheze edilip edilmiyeceği meselesidir. Yukarıdaki hadiste, dünyevî cezanın kişiyi temizliyeceği açık bir dille ifade edilmiş olmasına rağmen, başka hadislerde beyan edilen tereddüd sebebiyle, âlimler hududun kefaret olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak, çoğunluk, yukarıda kaydedilen hadisin sıhhatçe üstünlüğünden hareketle, irtidad sebebiyle tatbik edilen ölüm cezası dışındaki had cezâlarının kefaret sayılacağı görüşünü benimsemiştir. Mürtedin haddi hariç tutulmuştur, çünkü yukarıdaki hadiste muhatap mü'minlerdir. Halbuki, mürted İslâm'dan çıkmakla mü'minlik vasfını kaybetmiş ve dolayısıyla mü'mine vâdedilen "kefaret" lütfunun dışında bırakılmıştır.

3- Temâs etmemiz gereken bir diğer husûs, her çeşit şarta, hakkımızın çiğnenmesine rağmen idarecilerle mücadelenin yasaklanması, sabretmenin emredilmiş olmasıdır. Âlimler, bunu, "daha büyük zararı önlemek için" diye izah ederler. *Maamafih "Fitneye meydan vermeden bertaraf edilebilecekse zâlim sultana karşı konabilir"* diyen âlim de mevcuttur.

26— Biât'ın târihi gelişimi, Osmanlılarda biat şekli vs. hakkında geniş bilgi için Mehmet Zeki Pakalın'ın Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı ansiklopedik lügatine bakılsın (1, 228-231).

41 ٢- وعن عوف بن مالك الأشجعي رضي الله عنه قال: [كُنّا عند النبي ﷺ تسعةً أو ثمانيةً أو سبعةً، فقال ألا تبايعون رسولَ الله ﷺ فبسطنا أيدينا وقلنا: علام نبايعك يا رسولَ الله؟ قال: على أنْ تعبدُوا الله تعالى ولاَ تُشرِكُوا به شيئاً، وتُصلُّوا الصَّلَواتِ الخمس، وتسمعُوا وتُطيعوا، وأسرَّ كلمةً خفيةً. قال: ولا تسألُوا الناسَ شيئاً. قال: فلقد رأيت بعض أولئك النفرِ يسقطُ سوطُ أحدهم فما يسألُ أحداً يناولهُ إيّاهُ] أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (41)- *Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda 7 veya 8 veyahut da 9 kişiydik.* **"Allah Resulü'ne biat etmiyor musunuz?"** dedi. Ellerimizi uzatarak: *"Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?"* dedik. Şu cevabı verdi:

"Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- **"Halktan hiçbir şey istemeyin"** buyurdu. *Avf İbnu Malik ilâveten der ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye "Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı."* Müslim, Zekat 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesâî, Salât, 5, (1, 229); İbnu Mâce, Cihâd 41, (2867).

42 ٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كُنّا إذا بايعنا رسولَ الله ﷺ على السمعِ والطاعة يقولُ لنا: فيما استطعتم]. أخرجه الستة.

3. (42)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kulak vermek ve itaat etmek şartıyla biat ederken "Gücünüzün yettiği şeylerde" diyordu. Buhârî, Ahkam 42; Müslim, İmâret 90, (1867); Nesâî, Bey'at 18, (7, 148); Tirmizî, Siyer 37, (1597); Muvatta, Bey'at 1, (2, 982); İbnu Mâce, Cihâd 43, (2874).

43 ٤- وعن أُميمة بنتُ رقيقة رضي الله عنها قالت: [أتيتُ رسولَ الله ﷺ في نسوةٍ من الأنصارِ فقلنا: نُبايعُكَ على أنْ لا نُشرِكَ باللهِ شيئاً، ولا نَسرِقَ، ولا نزني، ولا نقتل

أولادنا، ولا نأتي ببهتان نفتريه بين أيدينا وأرجلنا، ولا نعصيك في معروف، فقال فيما استطعتن واطقتن. فقلنا: الله ورسوله أرحم بنا منا بأنفسنا، هلمَّ نبايعك. قال سفيان رحمه الله تعالى: تعني صافحنا؟ فقال: لا أصافح النساء إنما قولى لمائة امرأة كقولى لامرأة واحدة] أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

4. (43)– *Ümeyme bintu Rukayka* (radıyallahu anh) dedi ki: *"Ensâr' dan bir grup kadınla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip kendisine:* "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftira atmamak, sana meşrû emirlerinde isyan etmemek şartları üzerine biat ediyoruz" dedik. Hemen ilâve etti: **"Gücünüzün yettiği ve takatınızın kâfi geldiği şeylerde"**. Biz: *"Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim"* dedik.

Süfyan merhum der ki: *Kadınlar, biatı (erkekler gibi) musâfaha ederek yapmayı kastedmişlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Ben kadınlarla müsâfaha etmem, benim yüz kadına toptan söylediğim söz her kadın için ayrı ayrı söylenmiş yerine geçer"** buyurdu. Muvatta, Bey'a 2, (2, 982); Tirmizî, Siyer 37. (1597).

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gerek kadınlarla ve gerekse erkeklerle biat yaparken, onlara, **"gücünüz yeten hususlarda"** kaydını koymuş, hatta bunu söylemelerini telkin etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu ümmete güç yetiremiyeceği teklifte bulunmamıştır (Bakara, 286). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu kaydı koyması, hanım sahâbeler üzerinde ikna edici tesir bırakmış olmalı ki onlara: *"Allah'ın Resûlü bize, kendimizden çok daha merhametli"* dedirtmiş ve bazı rivayetlerde görüldüğü üzere *"Haydi ey Allah'ın Resûlü elini uzat sana hemen biat edelim"* diye acele ile biat kararını vermelerine sebep olmuştur.

2- Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere, kadınlar da erkekler gibi el sıkışarak biat etmek istemişler, ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* belki de ilk defa, bu vesîle ile, İslâm'ın yeni bir âdabını teşrî buyurmuştur: Birbirlerine nikah düşen kadın ve erkek el ele tutuşamaz.

Zürkânî, bu hadiseyi açıklayıcı başka rivayetler sunar. Bunlardan bi-

rine göre "Kadınlar mubâya'a (biat) sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elini, elbisesinin üstünden tuttular."

Bir başka rivayette de: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elinde bir sevb (giyecek parçası) olmadıkça, bey'at sırasında kadınlarla müsâfaha etmezdi (tokalaşmazdı)"* der. Keza Buhârî'de Hz. Aişe'den gelen bir rivayette "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarla **"Ey Peygamber! mümine kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmememk, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve ma'ruf olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah'tan mağfiret dile..." (Müntahine, 12)** mealindeki ayetle bey'at yapardı. O'nun eli, ailesine mensup olanlar dışında hiçbir kadının eline değmedi" buyurulur.

Hülasa, bütün rivayetler, bilittifak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bey'at sırasında kadınların ellerine çıplak olarak değmediğini ifade eder.

BİR İSTİTRAD:

İMAMET VE İTAAT MESELESİ

İslâm'a göre imam (devlet reisi) kimdir, şartları, vasıfları nelerdir, nasıl tayin edilir, hangi sebeplerle azledilir?

İtaat nedir, sınırları nelerdir, hangi sebeplerle itaat edilmez? vs.

Hergün konuşulan, münâkaşa edilen sorular... meseleler.

Bu sorulara, ana kaynaklara inerek bulduğumuz cevapları İslâm Işığında Anarşi adlı kitabımızda neşretmiştik. Ehemmiyetine binaen burada iktibas ediyoruz.

DİNİMİZDE İTAATE VERİLEN EHEMMİYET

"Fitne ve fesadın önlenmesinde adâletin tatbikatından sonra diğer mühim bir prensibin itaat olduğunu söyleyebiliriz. Aslında itaat de adaletin bir parçasıdır. Zira itaat, bir başka ifade ile kişinin haddini bilmesi, dinin gösterdiği çizgi üzerinde kalmak sûretiyle Allah'a karşı ahd u misâkını ödemesidir. Aslında Müslüman olan her ferd şuurla, zâhiren olmasa bile zımnen Allah'la bir akit yapmış, Allah'ın emirlerine uymayı taahhüt etmiş demektir. Şu hâlde her mü'min, her Müslüman kişi, bu

taahhüdünü yerine getirmek sûretiyle Allah'a karşı borcunu ödeyip, adâleti sağlamakla mükelleftir.

Kur'ân-ı Kerîm pek çok âyetiyle bu itaat keyfiyetini te'yid eder. Dinin hakîki mânada tezâhürü mü'min kişiye vâdedilen, dünyevî ve uhrevî nusret, zafer, mükâfat ve nimetler hep bu "itaat" vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saadet, içtimâî terakkî, ferdî kemâlât hepsi hepsi "itaat" keyfiyetine bağlıdır. Allah'a hakîki mânada itaat etmeyen kimse, veya cemiyet dinin vâdettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mukâfatları beklemeye hak sâhibi değildir:

"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar" (Nisan ,13).

"Kimler Allah'a ve Resûl'e itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur" (Nisa, 69).

"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler)dir." (Nûr, 52).

"Allah'a ve O'nun Resûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgarınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Enfal, 46).

İtaat Edilecek Üç makam: Burada dinin, itaat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itaatin ehemmiyetini belirtmeye, "itaat edin" emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.

İslâm dini itaat edilecek üç makam gösterir: *Allah, Allah*'ın Resûlü ve ululemr. İlk ikisine itaati, yan yana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerîm dile getirir. Zira esas itaat Allah ve Resûlüne olan itaattir. Ululemre (yâni otoriteye) olan itaat ise, onların emirleri Allah ve Resûlünün emirlerine uyduğu, muvâfık düştüğü takdirde meşrûdur, müteberdir. Maamâfih, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere de bu üç makam berâberce zikredilerek itaat emredilir:

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan emir sâhiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa, 59).

Ululemr: Halkımızın diline ululemr olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bâzan "emir sâhibi", bâzan "veliyyülemr" şeklinde

rastlarız. Aynı mânada olmak üzere sultan, imam gibi başka tâbirlerin kullanıldığına da şâhit oluruz.

Sahâbe ve Tabiî'nden bu yana ululemrden kastedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla "ulemâ"nın kastedildiğini söylerken diğer bir kısmı "ümerâ"nın kastedildiğini ileri sürmüştür.

Nevevî daha pratik bir târif kaydeder: "Ululemr, ümerâ ve vâlilerden, itaat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir. "Ve bu târifin, halef ve selef -müfessir, fakih vs. her çeşit- âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir.

Ömer Nasûhî Bilmen, fıkıh ıstılâhı olarak ululemr'i şöyle târif eder: *"Ya İslâm cemâatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla hâkimiyet makâmını ihraz edip, Müslümanların bir emniyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını te'mîne muvaffak olan herhangi bir müslim zattır."*

Burada görüldüğü gibi, umumiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tabirle "otorite" denilen devleti temsil durumundaki herkes için ululemr tabiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu hâlde imam, halife, emir, âmil, me'mûr, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin her biri ululemr mefhumunu ifade eder.

Ululemr Etrafında Birlik: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm cemiyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve beraberlikte gördüğü için lisanının bütün belâgat ve talakatı ile bir imam (ululemr) etrafında toplanmayı teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdid ve terhibde bulunmuştur. İmamın etrafında teşekkül etmesi istenen bu birlik ve beraberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.

Buhârî'nin Enes (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette: *"Üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah, Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin"* denmektedir.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette, Ebû Zerr: **"Halilim (Hz. Peygamber) bana: "Kolları kesik bir köle bile olsa emîr'i dinleyip itaat etmemi tavsiye etti"** demektedir.

Şârihler, gerek "kuru üzüm" gerekse "kolları kesik" tâbirleriyle emîrin nesebce düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini,

yâni emîre neseb ve fizyonomisine bakılmadan itaat etmek gerektiğini söylerler.

Bir diğer rivayet de şöyledir: **"...Üzerinize, emîr olarak, bir Habeşli köle bile tâyin edilse onu dinleyin ve itaat edin." "Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itaate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti."**

Şu hadiste imama isyan kıyâmet alâmeti olarak zikredilir: **"Nefsimi elinde tutan Zât-ı zülcelâl'e kasem ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikçe ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyâmet kopmaz."**

Bazı rivayetlerde emîre itaat Allah'a itaatle aynı ayarda tutulmaktadır: **"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîrime kim itaat ederse bana itaat etmiş olur. Emîrime kim isyan ederse, bana isyan etmiş olur.**

Biat Şartı İtaat: Bir kısım rivayetler, ilk Müslümanlarla biat akdi yaparken, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onlara her hâl u kârda itaat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabûl edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itaatten yoksun o devir Arabları'nın nazarında bunun ehemmiyetini tesbît gâyesini gütmelidir. *Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) der ki: "Biz Allah Resûlü'ne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun... İtaat etmek üzere biat ettik.*

Hoşa Gitmese de İtaat: Sâdece yukarıda kaydettiğimiz Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) rivayetinde değil, başka sahâbelerden de gelen, beyatla alâkalı pekçok rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in itaat şartını koşarken, verilen emir hoşa gitse de gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hal zâhir olmadıkça İTAAT ETMEK şartını çok vâzıh olarak duyurduğunu görmekteyiz.

Allah İçin Beyat: Her hâl ve şartlarda itaatin gerçekleşmesi için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bey'at ve itaatin sırf Allah rızası için yapılması, buna dünyevî bir maksad dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızasından hâriç dünyevî bir maksadla

beyatta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir: **"Üç kişi vardır, kıyâmet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günâhlarını da affetmez, onlara çok elîm bir azâb vardır: ...Biri de dünyevî bir maksadla imama biat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itaat eder, verilmeyince itaati terkeder."**

Buraya kadar söylediklerimzi hülâsa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: **"İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyâna götürmeyen) hususlarda itaat farzdır." Zira "İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirlerine zulmüne karşı- bir perde gibidir. (o, şahsında nasıl olursa olsun), onun idâresi altında, -düşmanlara, âsilere ve her çeşit fesadcılara (yâni anarşistlere) karşı- cihad edilir."**

İtaat bahsinin her yönü ile açıklığa kavuşması, İslâm'daki imâmet telâkkisinin iyi bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple, yukarıda temas edilen bâzı noktaların tekrarı pahasına da olsa imamet ve onunla alâkalı olarak İslâm'ın getirdiği bir kısım hükümleri, nazariyeleri önümüzdeki bahiste ayrıca inceleyeceğiz.

İMAMETLE ALAKALI HÜKÜMLER

Fitne ve anarşiye karşı İslâm'ın hassasiyetini en iyi ifade eden hususlardan biri İslâm'ın imamet telakkî ve anlayışıdır. İmametin lüzum ve zaruretine olan inançtan, imamda aranan evsâfa, imamın seçim şekillerine; ona itaat telakkisinden isyan edenlere takdir edilen cezalara varıncaya kadar, imametle alâkalı her meselede ortaya konan prensipler, telakkîler, emirler, yasaklar, tavsiyeler vs. fitneyi önleme endişesinden renklenmekte, şekillenmektedir. Bu mesele zamanımızdaki cehâlet ve suiniyete mebni sebeplerle dindarlar arasında bir anarşi vesilesi olma istikametinde gelişmektedir. Halbuki meseleye, ana kaynaklara inerek, ümmetin her sahada hakiki mürşidleri olan her çeşit garaz ve dünyevî hesaplardan uzak selef âlimlerinin ve onların yolunda giden eslâf büyüklerinin yorumlarına bakarak eğilecek olursak, imamet telakkisi'nin anarşi değil, nizâm; başıbozukluk değil, disiplin ve düzen âmili olduğunu görürüz.

Şu hâlde, bu bahsi ele alıştaki gâyemiz, İslâm'ın bu meseledeki gerçek telakkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken, mevzunun her okuyucu tarafından yeterince kavranması için, mümkün mertebe tâli başlıklara bölmeyi uygun gördük. Hattâ bazı temel fikirlerin zihinlerde

iyice yer etmesi için çeşitli şekillerde birkaç defa tekrarından da kaçınmadık.

İmametin Târifi: Meselenin daha iyi kavranması için mevzûmuza târifle girebiliriz. Âlimlerimiz imameti: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına (yâni O'na hilâfeten) din ve dünya işlerinde umûmî riyâsettir"* diye târif etmişlerdir. Yâni bu, en kısa ifadesiyle devlet başkanlığıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e niyabeten icraat yapacaktır.

İcraatında keyfe mâ yeşâ istediği gibi hareket edemez. Daha âmiyâne bir ifade ile, Halîfe, kanununu kendi koyan astığı astık, kestiği kestik bir despot değildir. Hz. Peygamber'in getirdiği hukuk sistemiyle hakları ve selâhiyetleri tahdîd edilmiştir. Bir hukuk devletinin başkanıdır.

Târifte yer alan "umumî riyâset" tâbiri, kadılık, câmi imamlığı gibi başkaca riyâsetlerle karıştırılmaması içindir, zira bu sonuncular muayyen sahalardaki riyâseti ifade eder. Halbuki imamet, bütün bu hususî riyâsetlerin fevkinde hepsine şâmil, hepsine nâfiz, hepsini kontrolünde, murakabesinde tutan bir riyâset, bir başkanlıktır.

Akidedeki Yeri: İmamet meselesi, Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'e göre akideye müteallik bir mesele değildir. Bunu, Şia akide meselesi yaparak fazlaca büyütmüştür. Ehl-i Sünnet kelamcılarının akide kitaplarında bu meseleye yer vermeleri muahhardır ve Teftazânî'nin de belirttiği üzere, bu hususta ortaya çıkan itikâdî teşviş ve fitneleri bertaraf etmeye râcidir. Şöyle der: *"İnsanlar arasında imamet mevzuunda, bilhassa Râfizîler ve Hâricîler cânibinden neşet eden fâsid itikadlar ve soğuk ihtilaflar şüyû bulup yaygınlaşınca ve her bir tâife İslâmî kaidelerden bir çoğunun reddine, Müslümanların itikadlarının bozulmasına, Hulefa-yı râşidin'in zemmedilmesine müncer olan bir kısım taassub ve katılıklara düşünce, kelamcılar, -Hulefayı râşidin'in ahvâlini araştırmaya, onların hilâfete liyâkatlarını ve efdaliyetlerini tahkik etmeye lüzum olmadığı hususundaki kesin kanaatlarına rağmen- bu imamet meselesini İlm-i Kelâma dâhil ettiler..."*

Görüldüğü üzere, imamet meselesi akideyi direk alâkadar eden bir mesele olmamakla beraber, mütekellimler olsun, fakihler olsun, bütün İslâm âlimleri dini canlı tutup, sünneti ikame etmek ve mazlûmları zâlimlere karşı korumak, hukuku tatbik etmek için ümmetin mutlaka bir imama muhtaç olduğu hususunda, imamın varlığının şart olduğu noktasında ittifak ve ısrar ederler.

Hattâ imamın lüzûmuna İslâm tarihinde anarşistleri temsil etme durumunda olan Hâricîler istisna edilirse bütün İslâm fırkaları parmak basarlar. Hâricîler, "arzular muhtelif, fikirler mütebâyin (birbirine zıd) olduğu için, her bir gurup bir başka şahsa meyledeceğinden imam seçimi, fitnelere, harplere sebep olur" gerekçesiyle imam seçimi işine karşı çıkarlar.

İMAMIN VARLIĞI DİNEN ZARURÎDİR: Her mü'minin Müslümanlığının tamam olması için, imamı tanıması gerekmektedir, bu durum ise bir imamın varlığını zorunlu kılmaktadır.

Bu söylenene delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'den: **"Allah'a itaat edin, resûle ve sizden olan emir sahibine (yâni imama) da itaat edin..." (Nisa, 59)** meâlindeki âyet ile, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in: **"Kim zamanının imamını tanımadan ölür ise, câhiliye ölümü ile ölmüş olur"** meâlindeki hadisi gösterilir.

Teftazânî bu nasslarla imamı tanımanın ve ona itaat etmenin vâcib kılınmış olduğunu belirttikten sonra, imamın varlığının vücûbuna hükmeder: "Zira tanıma ve itaat etmenin vâcib olması onun var olmasını da vâcib kılar."

İMAMIN VARLIĞI HİKMETEN (AKLEN) ZARURÎDİR: İmamın vücudu, dinî nasslar açısından gerekli olduğu gibi beşerî hayat için de zarurîdir. Klasik İslâm müellifleri bu noktayı da ayrıca belirtmeyi ihmal etmezler. Burada sözü uzatmadan, Teftazânî'den bir pasajı kaydedeceğiz, der ki: "*... Dünya ve âhiret hayatının salâhına müeddî olan beraberlik, kâhir bir sultan olmaksızın tamamlanamaz. Böyle bir sultan, bozukları (mefâsid) bertaraf eder, maslahatları korur, insan fıtratının süratle kaydığı fenalıkları bastırır, tamahkârların üzerinde boğuştukları şeyleri tahdid eder. İmamın ehemmiyetini anlamakta, memlekete nezâreti ve zâlimlere karşı himâyeti sağlayan kimsenin ortadan kalkıvermesiyle ortalığı fitne ve fesadın hemen istila etmesi, çeşitli sıkıntıların derhal kapıları çalması şâhid olarak yeterlidir.*"

Meseleye biraz daha farklı bir zâviyeden bakan Cürcânî de, arzuların değişik, fikirlerin farklı olması ve insanlar arasında mevcut düşmanlıkların bulunması sebebiyle insanların birbirlerine nadiren boyun eğeceklerini, bu vaziyetin anlaşılmazlıklara, tecâvüzlere ve belki de hepsinin birden helâk olmalarına müncer olacağını belirterek ilâve eder: "*Bu duruma, bir reisin ölmesi ile, yenisinin seçilmesine kadar geçen za-*

man içinde ortaya çıkan fitneler ve tecrübeler şehâdet eder. Öyle ki bu iş uzayacak olsa içtimâî hayat durur. Herkes kendi silahıyla kendi malını ve canını koruma derdine düşer. Bu ise hem dinin ve hem de bütün Müslümanların yok olmasına sebep olur. Şu hâlde imam nasbı, öyle bir zararı defeder ki, daha büyüğü düşünülemez. Hattâ diyebiliriz ki, imam nasbı Müslümanların en büyük menfaatlarından biri, dinin en ileri maksadlarından biridir."

İmamın varlığı Müslümanın din ve dünyasında böyle mühim ve hassas bir yer işgâl ettiği için, daha Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, yeni bir halîfenin seçmini, cenâzenin defnine takdim etmişler, seçim işi halledildikten sonradır ki, cenâzenin defnine el atmışlardır. Yoksa bazı garazkârların söyledikleri gibi, Ashâb'ın saltanat münâzaasına düşmüş olması aslâ mevzubahs değildir.

İMAM TAYİNİ FARZ-I KİFÂYEDİR: İmamın varlığı gerek nass açısından ve gerekse akıl ve hikmet açısından zarurî olunca, ümmetin başına bir imam seçilmesi farz olmuştur. Ancak bu, bir farz-ı kifâyedir. Bazıları biat akdini yaparak birisini seçtiler mi diğerlerinden bu farz sâkıt olur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatı sırasında Ashâb bu farzı, diğer farzlara takdim ettiler. "Zira, âlemin bekâsı ancak ve ancak nizânın kaldırılması, mazlumun hakkının zâlimden alınması, yeryüzünde fesad peşinde koşanların katli ile mümkündür... bütün bunlar da başta bulunacak bir imamla gerçekleşir..."

İmam seçmenin gerekliliği hususunda Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Zeydiyye fırkaları müttefiktirler. Ancak Ehl-i Sünnet bunun rivayetle vâcib olduğunu söylerken Mu'tezile ve Zeydiyye aklen vâcib olduğunu ileri sürmüştür. İmâmiye ve İsmâiliyye ise: "İmam seçimi bize değil, Allah'a terettüp eden bir vecibedir" der. Hâricîlere göre, bu, bir vecibe olmayıp câiz şeylerden biridir. Bazı Hâricîler sulh zamanında gerekli olduğunu söylerken diğer bazıları ise fitne zamanında gerekli olduğunu söylemiştir.

İmamın lüzumuna inanmayan bir kısım Mu'tezile ve bâzı Hâricîlerin mülâhazası şudur: "Bu bir vecîbe değildir. Bilakis, insanlara vecîbe olan şey, Allah'ın Kitabıyla amel etmeleridir. Kitâbullah kâfidir ve imama hacet bırakmaz. Öyle ise insanlara aralarından birini imam seçmeleri terettüp etmez."

Hâricîler bu mevzuda şöyle de mülâhaza yürütmüşlerdir: "İmam nasbında fitnenin tahrik edilmesi mevzubahistir. Zira arzular muhtelif, fikirler zıddır. Her grup bir başka şahsa meyleder ve böylece fitneler uyanır, harpler çıkar. Şe'ni bu olan bir şey vâcib olamaz. Bilakis câiz olmaması gerekir..."

Ehl-i Sünnet *"İmam olmayınca insanlar muhtelif gruplara ayrılarak, kimse kimseye tâbi olmaz böylece fitne, fesad ve kıtaller ortalığı sarar"* şeklinde düşünmekle daha realist değerlendirmede bulunmuş oluyor. İmam Mâlik, *"İyi veya fâcir mutlaka bir imam olmalıdır"* derken Ehl-i Sünnet realizmini ifade etmiş olmalıdır.

İMAMDA ARANAN ŞARTLAR: İmam, kendisinden beklenen vazifeleri ifâ etmesine imkân verecek bazı vasıfları ve şartları nefsinde cemetmiş olmalıdır. Biz bu şartları, Cürcânî'nin tasnifine uyarak başlıca üç guruba ayırabiliriz:

A- Mutlaka bulunması gereken şartlar: Bunlarda bütün İslâm fırkaları ittifak ederler, beş tanedir:

1. Adâlet sahibi olmak (yâni fâsık olmamak).
2. Âkil olmak (mecnûn ve matûh olmamak).
3. Bülûğa ermiş olmak (çocuk olmamak).
4. Erkek olmak (kadın olmamak).
5. Hür olmak (köle, esir olmamak).

B- Bulunması temenni edilen ve fakat fiiliyatta her zaman bulunmayan ideal şartlar:

1. Usûl ve fürûda müçtehid olmak, dinin bütün meselelerini bilmek.
2. Rey sâhibi olmak, yâni idârî, siyâsî, askerî işlerden çok iyi anlamak.
3. Şecâat sâhibi olmak.

C- İhtilaflı olan ve bâtıl olan şartlar:

1. Kureyş kabîlesinden olması.
2. Hâşimî olması.
3. Dinin bütün meselelerini bilmesi.
4. Mûcize göstermesi.

5. Mâsum olması (günah işlemekten, hata yapmaktan uzak olması.)

Cürcânî, imamın Kureyş kabîlesinden olması şartında ihtilâf edildiğini belirttikten sonra, Hâşimî olması, dinin bütün meselelerini bilmesi, mucize göstermesi, mâsum olması gibi şartların bâtıl olduğunu, bunları sapık mezhep mensuplarının ortaya attığını, bu iddialarında delilsiz veya çürük delilere müstenid olduklarını tafsîlatlı olarak izah eder.

İdeal dediğimiz şartları âlimler ekseriyet itibariyle (cumhur) şart koşmuş, ancak bir kısmı, bu vasıfların pek nâdir kimselerde bulunabileceğini te'yîd ederek, böylesi şartları imamda aramayı, mümkün olmayan (mâlâyutâk) şeyler taleb etmek olarak vasıflandırmışlardır.

Bezdevî, Râfizîler dahil, ehl-i kıble olan bütün Müslüman fırkaların imamın ilim, takva, şecâat ve neseb yönünden insanların en efdali olması, Kureyş'e mensub bulunması hususlarında müttefik olduklarını belirtir.

KUREYŞÎ OLMASI MESELESİ: İmamet meselesine temas eden âlimler, umumiyetle, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"İmamlar Kureyş'tendir (el-Eimmetü min Kureyş)** hadisine dayanarak, imamın Kureyş kabilesine mensub bir kimse olması gerektiğini söylerler. Ancak başka hadisleri ve Kur'ân'ın "Takvâdan başka üstünlük kabul etmeyen ifadelerini nazar-ı itibâre alan bir kısım âlimler bu görüşe katılmamışlardır.

Bu meselenin teferruatını kelam kitaplarının ilgili bahislerine bırakarak şunu belirtelim ki, Kureyş'ten olma şartı da diğer şartlar gibi, her şeyin normal olduğu, ideal bir vasatın mevcut bulunduğu bir duruma bağlı olsa gerektir. Âlimlerin ihtilâfıyla da te'yid edildiği üzere, bu, vâcib bir hüküm olmaktan ziyade, aranan diğer şartların farklı adaylarda mütesâviyen bulunması hâlinde bir tercih vesîlesi olabilir. Bir başka deyişle, diğer vasıflarıyla liyakatsız olan bir Kureyşli, sırf Kureyşli olduğu için bu işe elyak görülmüş değildir. Binâenaleyh, diğer şartların bulunmaması sebebiyle adamda ehliyet yoksa, Kureyşli de olsa seçilemiyeceği açıktır.

Teftazânî'nin bir cümlesini burada kaydetmeden geçemiyeceğiz. Üzerinde düşünüldüğü takdirde, bu konuda hatıra gelebilecek bir kısım tereddüdleri çözmede ışık tutucu olacaktır: "İmamet bâbında söylenenlerin geçerliliği iki temel şarta bağlıdır:

1- İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).

2– İktidar (adayın imamlığa liyakatı, ehliyeti).

İMAMETE EN LİYAKATLİ OLAN KİM? Cürcânî, adaylar arasında imamlığa ilimce ileri olanın (a'lem) en liyakatli olacağını, ilimce eşit olanlardan verâ ve takvaca ileri olanın, bunda da eşitlik hâlinde yaşlı olanın tercih ve takdiminin gerekeceğini belirtir ve: "Bu şekilde olunca fitne ve muhâlefet ortadan kalkar"der.

Tatbîkatta böyle inceliklere inilmemiş olsa bile, Müslümanların bu meselede takındıkları tavrı ve taşıdıkları telakkî ve anlayışlarını anlama bakımından bu nazariyatın faydalı olduğuna inanıyoruz.

Görüldüğü üzere imamete en liyakatli kimse aranırken, bazı kimselerin iddia ettiği gibi, dinimiz bu işe en dindarı değil, evleviyetle bu işten en iyi anlıyanı (a'lem) aday çıkarmıştır.

LİYAKATSIZIN İMAMLIĞI: Ehl-i Sünnet âlimleri büyük çoğunluğuyla, imamete asrın en efdal yâni faziletce, liyâkatca en ilerde olanın, bir başka ifadeyle imamda bulunması gereken vasıf ve şartları en ziyade nefsinde cem eden kimsenin imamlığa seçilmesi gerektiğini ittifakla ifâde etmişlerdir. Ancak, bu noktada ısrar ederek, "Her şeye rağmen efdal olan seçilmeli, efdal varken mefdûlün (fazîlet ve liyakatca aşağı olanın) imameti hiçbir sûrette câiz değildir" dememişlerdir.

Eğer efdalin (en iyinin) seçimi fitneye, kargaşaya sebebiyet verecekse mefdûlün seçilmesi câizdir, yeter ki, buna müstehak olsun. Bakillânî'den kaydedeceğimiz şu pasaj da bize, mefdulün seçimine verilen cevazın da "fitne endişesi"nden kaynaklandığını beliğ bir şekilde ifade edecektir. Der ki:

"Efdal olanı terk ederek mefdûl (faziletce geri) olanı başa geçirme akdinin cevâzına delâlet eden hususun izâhına gelince, bunun asıl sebebi fitne ve herc ü merç (yâni kargaşa) korkusudur. Şöyle ki: "İmam, esâs itibâriyle, düşmanı defetmek, memleketi korumak, fenalıkları önlemek, ahkâmın tatbîki (ikametu'l-hudûd), haklıya hakkını vermek gibi maksadlarla başa geçirilir. Eğer en efdalinin geçirilmesi ile, kargaşa, fesad, tahakküm, itaatin terki, birbirine kılıç çekmeler, ahkâmı tatbik ve hukuku iâde işlerinin muattal hâle gelmesi, hâsıl olacak haksızlık ve mâruz kalınacak zayıflamalar sebebiyle İslâm düşmanlarının iştahlarının artması gibi durumların ortaya çıkmasından korkulursa bu durum, efdalden vaz geçip mefdulü kabul etmeyi gerektiren vâzıh bir özür olur. Nite-

kim tatbikatta da öyle olmuştur. Hz. Ömer başta olarak, bütün ashâb ve arkadan gelen ümmet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde efdal olanın da mefdul olanın da varlığını bilmiş, her biri, ümmetin işleri iyiye gittiği ve birliği de hâsıl olduğu takdirde biat etmeyi câiz görmüşler ve hiç kimse de bu durumu reddetmemiştir."

Eş'âri'nin: *"Efdal varken mefdulün imameti câiz değildir, zira insanların efdale inkıyâd etmeleri daha çok mümkün ve ona biat edilmesi husûsunda fikir birliği daha kolay görünüyor, üstelik imamet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e niyâbettir, şu hâlde imâmete seçilecek kimsenin en üstün mertebedeki kimsenin olması gerekir, nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de en üstün kimsedir"* sözünü reddeden *Teftazânî, başka gerçekler meyânında şu mütâlaaya da yer verir: "Mefdûl'ün, bazı durumlarda din ve mülkle ilgili maslahatları yürütmede daha kudretli olabileceğini ve binâenaleyh böyle birinin seçilmesinin, raiyyetin ahvâlinin nizâmı için daha uygun ve fitne bertaraf edilmesi için daha doğru olacağını" söyler ve ilâve eder: "İmamla peygamber bu meselede kıyaslanamaz, çünkü peygamber alîm, hakîm olan ve kulları arasından dilediğini seçen ve kendisine mülk ve dinle alâkalı maslahatları vahiy yoluyla bildiren bir Allah tarafından gönderilmiştir."*

Bu meselede Bezdevî de şunu söyler: *"Şâyet, efdal olan terkedilerek neseb, takva ve sâir cihetlerin hepsinde faziletce geri olan (mefdul) kimse imam seçilse, bunun imameti câizdir, kendisi bu işe elverişli kabul edilir. Eğer, kaza (hüküm) ve dâvâların halline sâlih olursa, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat nazarında bu da sahihtir ve vereceği hükümler infaz edilir.*

ZORBA İMAM: *Fitne ve kargaşa çıkarmamak hususunda İslâm'ın gösterdiği hassasiyetin derecesini, hiçbir haklılık sebebi olmaksızın, hîle hurda ile, kuvvet ve zor yoluyla meşrû imamı devirip kendisini başa diken kimse karşısındaki tutumunda görmek mümkündür.*

Bu durumda âlimler, *"fitneyi önlemek için"* zorba imama itaat etmeyi tavsiye ederler. *Teftazânî*'yi dinleyelim: "Eğer Kureyş'ten ehil olan biri yoksa veya olmasına rağmen, sapık ve bâtıl yolda gidenlerin istilâsı, zâlimlerin şevketi gibi sebeplerle nasbedilemiyorsa, hâkimiyeti elinde tutan kimsenin kazasına, ahkâm infazına, hadd tatbîkâtına kısacası imâma müteallik yaptığı her şeye uymanın, tıpkı Kureyş'e mensûb fakat fâsık veya zâlim veya câhil olan imamın icraatına uymanın câiz olduğu gibi cevâzına hiç kimse itiraz etmemiştir."

Teftazânî bu itaatin sebebini açıklama sadedinde şu izâhı sunar:

"İmamet babında zikredilenlerin hepsi iki temel şarta bağlıdır:

1. İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).

2. İktidar.

"Seçim hususundaki acz ve mecbûriyet karşısında -ki bu durum fâcir, kâfir ve zâlim kimselerin istilâsı ve şerir zorbaların tasallutu gibi sebeplerle hâsıl olur- dünyevî riyâset zorla ele geçirilmiş olur ve riyâsetle alâkalı dinî ahkâm, "zarûret imamı" adı altında ayrı bir bölümde ele alınır. Bu cümleden olarak imamda ilim, adâlet ve sâir evsâfın yokluğuna bakılmaz. Zaruretler bir kısım mahzurları mubah kılar..."

Bezdevî de şunları söyler: *"Kaderiye, Havâriç (Hâricîler) ve Mu'tezile nazarında böyle birisi imam olamaz ise de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerinin hepsi nazarında imamdır, hükümleri ve kazası infâz edilir. Nitekim Mervânoğullarının hiç birisi için ne rey ve tedbîr sâhiplerinden biri, ne de herhangi bir fakih imamet akdinde bulunmamıştır. Onlar kendilerini zorla halife olarak empoze etmişlerdir. Âlimler de onların imâm oldukları husûsunda icma etmişlerdir. Zira onlar imâm addedilmemiş olsalardı İslâm cemiyetinde fitne ve fesâdlar husûle gelecekti."*

Bu görüşü te'yîden Aliyyü'l-Kârî, dindarlığı ve Sünnet'e harfi harfine ittiba etmesiyle meşhûr olan Abdullah İbnu Ömer'in, fitne çıkmasın düşüncesiyle, İbnu Zübeyr'i, Emevîlerin zâlim emirleriyle kıyaslandığı zaman, hilâfete çok daha lâyık, çok daha hak sâhibi olmasına rağmen hilâfet dâva etmekten men ve nehy ettiğini belirtir.

İbnu Hacer de; bir köle, *"Kuvvet yoluyla hâkimiyet te'sîs ederek emîrliğini ilân edecek olsa FİTNENİN UYANDIRILMAMASI İÇİN, mâsiyet emretmedikçe, ona itaat gerekir"* der.

FASIK, ZALİM İMAM: Gayr-i meşru yoldan, zorla iktidarı elde eden zorba imamdan başka, meşrû yoldan gelmiş olsa bile, zamanla zulüm irtikab eden veya fısk u fücûra düşen imam (devlet reisi) mevzubahs olabilir. Bu çeşit durumlar, imamın azlini veya imama itaatten vazgeçmeyi gerektirmiyor. Bezdevî'nin kaydına göre Hanefî âlimleri bilicma bu düşüncededirler. Şâfiîlerden bazıları ile Kaderiye, Mu'tezile ve Râfizîler azline hükmetmiş olsalar da asıl olan azlinin gerekmemesidir. İmamdaki fısk, fücur ve zulüm gibi gayr-i meşru davranışlar, raiyyetin itaatten vazgeçmesini gerektirmiyor.

Nevevî, sultanın zulmüne, cevr ü cefasına maruz kalan kimseye, sultana karşı kendisine terettüp eden itaat vazifesini aynen eda etmesini,

sultana karşı gelmemesini, bilakis onun verdiği eziyetleri kaldırıp, şerrini def etmesi ve ıslâh olması için Allah'a tazarru ve niyazda bulunmasını tavsiye eder.

Âlimler, zâlim imâma itaat hükmünü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den fitne sırasında ne şekilde hareket edileceği hususunda gelen tavsiyelerden çıkarırlar. Zira *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demektedir: "**...(Fitne zamanına ulaşırsan) dinle ve emîre itaat et. Sırtına vursa, malını elinden alsa bile dinle ve itaat et.**"

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Ey Allah'ın Resûlü, ümera bizden haklarını isteseler ve fakat bizim onlardaki hakkımızı eda etmeseler ne dersin?"* diye ısrarla soran kimseye her seferinde yan dönerek, cevap vermez. Ancak üçüncü defada: "**Siz dinleyin ve itaat edin, zira siz kendi mesuliyetinizden, onlar da kendi mesuliyetlerinden hesaba çekilecekler**" cevabını verir.

Bir diğer hadis de şöyle: "**Sultanınız cevr ü cefâda da bulunsa, zulüm de yapsa, onun üzerinde emretme hakkı ve raiyyet üzerinde sabretme vazîfesi devam eder.**" "**...Sultan âdil olursa, ona ecri, raiyyete şükrü, zâlim ve hâin olursa ona günâhı, raiy-yete de sabrı terettüp eder.**"

Hoşa gitmeyen sultana sabır tavsiye eden mühim hadislerden biri de şöyle: "**Kim emîrinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse sabretsin, zira cemaatten bir karış ayrılmış olarak ölen kimse câhiliye ölümü ile ölmüş olur.**"

İYİ İMAM: İyi imamla kötü imam arasını mukayese eden bir hadis şöyledir: "**İmamlarınızın en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlardır.**" **Siz onları sevdiğiniz gibi, onlar da sizi severler. Siz onlara hayır duada bulunduğunuz gibi onlar da sizlere hayır duada bulunurlar. En şerli, en kötü imamlarınız da sizin buğzettiklerinizdir ki onlar da size buğzederler. Siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler.**" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu sözü üzerine bazıları sorar: *"Ey Allah'ın Resûlü, biz böyle kötü olanlara muhalefet edip karşı gelmiyelim mi?"* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: "**Hayır, aranızda namaz kıldıkça (isyan etmeyin). Ancak, kim tâyin edilen âmirlerden birinin, Allah'ın yasakladığı şeylerden herhangi birini yaptığını görürse de davranışı takbih etsin, fakat asla itaatten yüz çevirmesin.**"

Bir başka rivayette, fâsık halifeye karşı *"ne yapalım?"* diye soranlara: **"Siz bidayette, ilk biat sırasında verdiğiniz sözü tutun, ona karşı olan itaat borcunu yerine getirerek üzerinizdeki haklarını ödeyin. Onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah'tan isteyin, onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah onlardan soracaktır, (acele edip, bizzat onlardan almak için isyan etmeyin.)".**

SELEFİN HASSASİYETİ: Aynî'nin yukarıdaki hadisi şerh sadedinde kaydettiği bir rivayet, selef'in fitne çıkarmamak husûsunda ne kadar titiz davrandıklarını gösterir: "Zeyd der ki: (selef idareciler üzerindeki haklarını Allah'tan gizlice taleb ediyorlardı. Zira açıktan talebleri, idarecilere hakâret olurdu, bu da fitneye sebep olabilirdi."

Az ilerde Ubâdetu'bnu's-Sâmit'ten, biat sırasında konulan itaat etme şartı ile alâkalı olarak kaydedeceğimiz hadisin şerhini yapan âlimlerin hadisten çıkarmış bulundukları sonucu buraya aynen kaydedeceğiz: *"Hülâsa, başa geçirilen emîrlere, raiyyetin itaatleri, emîrlerin vazifelerini hakkıyla yaparak, idare edilenlerin haklarını korumalarına bağlı değildir. Aksine, idareciler raiyyetin haklarına engel bile çıkarsalar, haklarından mahrum bile etseler onlara itaat gereklidir." "Zira emîre karşı gelmeyip itaat etmekte kan dökülmesini önleme, fitne ateşini söndürme mevcuttur."*

FASIK EMÎRE İTAATLE ALAKALI BİR HÂDİSE: Bezdevî, fâsık veya zâlim olan bir imama karşı isyanın câiz olmayıp itaat gerektiğini belirttikten sonra burada kaydında fayda umduğumuz bir vak'ayı nakleder: *"Anlatıldığına göre, Samanoğulları'nın son zamanlarda Buhâra yöresinde Kaderiye ve Mu'tezile fırkaları galebe çalarlar. Öyle ki, vezîr de onlara meyleder. Bu yüzden Ehl-i Sünnet ve'l Cemâate mensûb olanlar onların elinde makhûr ve perişan olurlar. Ancak emîrin imamı sünnîdir. İmam bir gün emîre der ki: "Şu kendilerinin Kaderî olduğunu iddia edenler var ya, onlar senin emîr ve sultan olmadığına itikad ediyorlar. Sâdece Ehl-i Sünnet âlimleri senin sultan olduğuna inanıyorlar."* Emîr: Bu nasıl olur? der. Berikisi: *"Sabret, inşaallah yarın sana göstereceğim"* der.

Ertesi gün, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaatten olan imamları çağırtır ve hilâfet sarayına oturtur. Emîr de bir perdenin gerisinde saklanır. Muallim dâvetlilere:

– Emir zina yapsa, işkence etse, şarap içse, gılmanlara (şarkıcı oğlanlara) tâbi olsa ve bunları yapmanın haram olduğuna da inansa acaba bu durumda emir azledilir mi? diye sorar, âlimler hep bir ağızdan:

– "Hayır, ancak onun üzerine bu yaptıklarına karşı tevbe etmesi gerekir" derler.

Muallim bunlara izin verir, onlar da giderler. Arkadan Kaderî ve Mu'tezilî imamları çağırarak der ki:

– "Emirlerden biri, zulmen halkın mallarını ellerinden alsa, zina yapsa, şarap içse, gılmana uysa, bunların haram olduğunu bilerek, kabul ederek bunları yapsa, imam azledilir mi?" Onlar hep birlikte cevap verirler:

– "Evet azledilir."

Bunlar azledileceğini söylemekle kalmayıp, fikirlerinde ısrar da ederler. Muallim, çıkmaları için onlara izin verir. Sonra Emîre:

"Dediklerini işittin değil mi?" der ve ilâve eder: "Gördün ya, onlar seni azledilmiş biliyorlar ve seni imamlıktan çıkardılar. Zira sen bu fenalıkların bir kısmını yapıyorsun."

Emîr onların yakalanıp hapsedilmelerini emreder ve köklerini kazır. Öyle ki, Buhârâ'da Hanefîler'den başka kimse kalmaz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerine değerli hil'atler verir."

FASIK VE ZALİM İMAMA İTAATİ EMREDEN HADİSİN TAM METNİ: İtaat hususunda âlimlerin en ziyade delil getirdikleri bir hadisin Buhârî'de gelen tam metnini aynen veriyoruz:

"Huzeyfe anlatıyor: "Herkes Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hep hayırdan sorardı, ben ise, bir gün bana bulaşabilir korkusuyla, şerden sorardım. Bir seferinde aramızda şu konuşma geçti:

– Ey Allah'ın Resûlü, biliyorsun biz, bir câhiliye ve şer devri yaşadık. Allah bizi İslâm gibi bir hayırla nimetlendirdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?

– Evet var.

– Peki, bu şerden sonra tekrar hayır var mı?

– Evet vak, fakat bunda bulanıklık var.

– Ondaki bulanıklık da ne?

– O zaman bir gurub insan olacak, benim gösterdiğim yoldan ayrılıp, bir başka yolda gidecek. Onların bâzan iyi, bâzan kötü olduklarını görürsün.

– Peki, bu hayırdan sonra şer var mı?

– Evet, bunlardan sonra cehennem kapılarına çağıranlar olacak. Onlara kim uyarsa, uyanı cehenneme atacaklar.

– Ey Allah'ın Resûlü, bunları (cehenneme çağıranları) bize tavsif et.

– Onlar bizim derimizi taşırlar, bizim dilimizle konuşurlar.

– Bu zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?

– Müslümanların cemaatlerine ve imamlarına iltihak et.

– O zaman onların ne cemaatleri ve ne de imamları mevcut değilse?

– O takdirde mevcut olan bütün gurupları terket, öyle ki bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olman (gibi ne kadar kötü şartlar içinde de olsan) ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (fakat guruplara karışma)."

Bu hadisi şerh eden âlimler, **"onlar bizim derimizi taşırlar"** tâbirine dayanarak, çıkacağı bildirilen kötülerin kendi kavmimizden, kendi dinimize mensub kimseler olacağına; **"bizim dilimizle konuşurlar"** sözünden de onların, hâricî bir işgalci olmayıp, yerli dile mensûb ırkdaşı olmaktan başka, âyet, hadis ve hikmetli sözler söyleyen kimseler olacağına hükmederler. İbnu Battâl şöyle der: "Bu hadiste fukâhaca ifâde edilmiş bulunan zâlim imâmlara isyan etmemek ve Müslümanların cemaatine katılmak gerektiği hususuna delîl vardır. Zira (isyan edilmeyecek olan) sonuncu gurubu "cehennem kapılarına çağırıcılar" olarak tavsîf etti."

ASİ İMAMA İSYAN EDEN: İbnu Hacer, Hâricîlerle mücâdeleyi tecviz eden bir rivayeti açıklarken aynen şunları söyler: *"Bu rivayette âdil imama itaatten ayrılanlara karşı, harp çıkarıp bâtıl bir itikad uğruna kıtal edenlere karşı, dağa çıkıp yolları kesen, seyr ü sefer emniyetini ihlâl eden ve yer yüzünde fesad çıkaranlara karşı kıtâlde bulunmaya cevaz vardır. Fakat kim de zâlim imama itaatten vazgeçer ve onun malına, canına veya ehline galebe çalmak isterse bu kimse mâzurdur, onu öldürmek helâl olmaz. Onun, imkânı nisbetinde malını, canını ve ailesini müdâfaa etmek hakkı vardır... Taberi sahîh bir senetle şu rivayeti kaydeder: "Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, Hâricîlerden bahisle der ki: "Eğer onlar adâlet sahibi bir imama karşı gelirlerse onları öldürün, eğer onlar zâlim bir imama karşı gelirse onlarla mukatele etmeyin, zira onların söz hakkı var."*

Ömer Nasuhi Bilmen Istılâhât-ı Fıkhiye'de şu hükmü kaydeder:

"Zulüm ve i'tisâfa (haksızlığa) karşı bihakkın muhâlefet eden bir zümreye, bir faide melhûz olduğu takdirde her müslimin yardım etmesi bir vazîfedir."

DİKKAT: Bu kısımda, zâlim sultana isyan ve böyle bir âsiye yardım etme ruhsatıyla alâkalı fetva ve ifadeler, daha önce kaydedilen "fitneye karışmamak", "zâlime karşı sabretmek, isyan etmemek" prensiplerine ilk nazarda zıd görülebilir.

Aslında böyle bir tezad mevcut değildir. Şöyle ki:

1- Daha önceki ifadelerde "Fitneye sebep olmaksızın, netîceyi almaktan emîn olan, maddî ve mânevî pozisyonu, makamı, mevkii, sâhip olduğu gücü buna imkân verecek olan kimseye zulüm dâhil her çeşit münkere müdâhale etmek bir vecîbe olarak takrîr edildi. Böyle bir kimse müdâhale etmezse mes'ûldür.

2- Fitneye sebep olacaksa, netice almak ihtimali çok zayıf ise, duruma göre, kalben buğz, sabır, karışmamak tavsiye edilmiştir.

3- Son olarak kaydedilen ruhsatta, dikkat edilirse, haksızlığa isyan edene yardım emredilmiyor. Hz. Ali: "Zâlime isyan eden kimse ile mukâtele etmeyin" diyor, "yanında yer alın" demiyor. Fukahâdan kaydedilen "yardım edin" emri ise "Bir faide melhûz olduğu takdirde" şartı ile kayıtlıdır. Bu faide melhuz değilse, zarar melhûz ise, karışmamak, yardımda bulunmamak gerekir.

Şu hâlde ortada bir tenâkuz söz konusu değildir.

FACİRİN DİNE HİZMETİ: Fâcir ve fâsık emîre isyan etmemek gerekeceği görüşünde olan âlimler bu görüşlerine getirdikleri delîl meyânında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu hadislerini de kaydederler: "...Allah bu dini, fâcir bir adamla da te'yid eder, kuvvetlendirir..." İbnu'l-Münîr, gayr-ı âdil imama isyanın câiz olacağına dâir hatıra gelebilecek bir düşüncenin bu hadisle ortadan kaldırılmış olduğunu, **"Allah'ın fâcir bir kimse ile de dinini kuvvetlendireceğini, onun fücuru ve kötülüğü kendine âit olduğunu"** söylemiştir.

MÜNKERİ TAKBİH: Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'mini, şartlar ne olursa olsun, münkeri (kötülüğü) kim işlerse işlesin mutlaka kalben de olsa fenalığa karşı tavır takınmaya, aksülamel göstermeye mecbur tutmaktadır. İmamdan sâdır olan münkerler sebebiyle itaatsizlik ve isyan tecviz edil-

memiş olmakla berâber, gücü yeterse eliyle, diliyle; yetmezse kalbiyle olsun aksülamel göstermesi istenmektedir. Bu söylediğimizi şu rivayette daha vâzıh olarak görmemiz mümkündür: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün şöyle dedi: **"Sizin üzerinize öyle kimseler imam olacak ki, bâzı davranışlarını güzel bulup memnûn kalacaksınız, bâzı davranışarını da çirkin bulacaksınız. Kim kötü olduğunu söylerse (müdâhane ve nifaktan) kendini korur. Kim de (dil ile söylemekle beraber kalben) buğzederse ilâhî mesûliyetten kurtulur. Kim de (bu fena işlerden, büyüğümüz yapmıştır diyerek) memnun kalır ve onlara uyarsa helâke gider."** *"Ey Allah'ın Resûlü bu fâsık imamlarla harb edelim mi?"* diye sorulduğu zaman da: **"Hayır, namaz kıldıkça (itaatten ayrılmayın)"** cevabını verdi."

Müslim'de gelen bir başka rivayette, **"Âmirlerinizden birinde kerih addettiğimiz bir şey (davranış, söz vs.) görürseniz, onun amelini kerih görmeye devam edin, fakat itaatten elinizi çekmeyin"** diyerek kabih olanı takbih ile itaati birbirinden vâzıh olarak ayırmıştır.

HÜRMETSİZLİK ETMEMEK: "Amelini takbihle birlikte itaat etmek" emri, bir başka rivayetin de yardımıyla, her şeye rağmen ulu'l-emre karşı hürmette kusur etmemek, onların şahsiyetlerini rencîde edici, otoritelerini kırıcı söz ve davranışlardan da kaçınmak gerektiği anlaşılmaktadır:

Ziyad İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: "Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu, Ebû Bilal: "Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor" dedi. Ebû Bekre atılarak: "Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: **"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."**

Şu hadiste ise sâdece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet teşvik edilmekte ve hatta emredilmektedir: **"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek suretiyle aziz kıldığı) sultana ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder, kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."**

İMAMA İTAATİN HUDUDU: İmama itaat edip isyan etmemek ve zulmüne karşı da sabretmek mühim bir esas olmakla beraber, her çeşit emre itaat taleb edilmemiştir. İtaat emri belli bir hudûda kadar gider. O

hudûdu taşan emre itaat sevab değil, günah vesilesidir: **"Müslüman kişi üzerine hoşuna giden gitmeyen her hususta -emredilen şey masiyet olmadıkça- söz dinlemek ve itaat etmek gerekir. Eğer mâsiyet yâni Allah'ın yasak kıldığı bir şeyin yapılması emredilirse emre ne kulak verilir ne de itaat edilir."**

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra gelecek fâsık reislerden haber verdiği zaman, öyleleri çıktığı vakit ne yapalım? diye soranlara isyan tavsiye etmemiş, **"Bu da sorulur mu? Allah'a isyan emredene itaat yoktur"** cevabını vermiştir.

Bu keyfiyet bazı rivayetlerde **"Allah'a isyanda itaat yoktur"**, bazı rivayetlerde: **"Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur"**, bazı rivayetlerde: "Allah'a isyan edene itaat yoktur" gibi değişik şekillerde ifâde edilmiştir. Bu durumda itaat etmek gerekmediği gibi, âlimlerin belirttiği üzere, imtina etmeye kadir olduğu halde itaat ettiği takdirde haram işlemiş olmaktadır.

Bunun sınırı hakkında, Fethullah Gülen Hocaefendi sorulan bir soru münasebetiyle şu açıklamalarda bulunur:

Evet, Kur'an ulu'l-emre itaatı emrediyor: **"Ey iman edenler! Allah'a, Rasûlü'ne ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin."** (Nisa, 4/59) diyor. Yani, "Ey iman edenler, Allah'a itaat ve inkıyad dairesi içine girin. O'na karşı başkaldırıp serkeşlik etmeyin. Allah'ın Rasûlü'ne, harf-i tarif-le anlatılan o -belli Rasûle- de itaat edin." Biz, diğer peygamberleri de sever ve kabulleniriz. Zira biz, onlara itaat ve sevgiyi, o belli Rasûl ile öğrendik. Peygamberlerin kadr u kıymetini, O'nun elimize uzattığı ölçü ile ölçüp anladık. Mesih, O'nun nurlu beyanı içinde, bizim gözümüzün önünde büyük bir peygamber olarak abideleşti, yoksa O, teslisle karartılmış ve kilisede, evet o karanlık zeminde tamamen tanınmaz hâle gelmişti. Hz. Mesih'ten Hz. Adem'e kadar bütün peygamberleri O'nun sayesinde tanıdık. Öyleyse, diğerlerini tanımak istiyorsanız, evvela o belli Rasûl'ü tanıyınız, O'na itaat ve inkiyad ediniz!. Ve yine O'nun aydınlık ikliminde ışıktan birer yumak hâline geliniz. İşte o zaman herşey aydınlığa kavuşacaktır.

"Medyun O'na cemiyyeti, medyun O'na ferdi;

Medyundur O mâsuma bütün bir beşeriyyet.

Ya Rab! Mahşerde bizi bu ikrar ile haşret!"

"Ve uli'l emri minküm" Yani "Rasûl'ün aydınlık yolunda, O'nun

yürüdüğü şehrahı bulmuş, sizden olan emir sâhiplerine de itaat ediniz." Üç-beş kişiyi idare edenden, binlercesini, milyonlarcasını idare edenlere kadar, Allah'ın gösterdiği, Rasûl'ün elindeki meş'alenin aydınlattığı yolda yürüyen ve o yoldan ayrılmamaya azimli, kararlı olan bütün önderlere, bütün liderlere tabi olunuz! Yerinde ve belli ölçüler içinde. Öbürlerinin de sözü dinlense, onlara da başkaldırılmasa hatta bir ölçüde müdârat ve mümâşat yapılsa bile; mutlak itaat edileceklerin peygamber çizgisinde olmaları şarttır.

Âyet, birbirine bağlı, Allah'a, Rasûl'e ve ulu'l emre olmak üzere üç itaattan bahsediyor. Peygamber, bütün büyüklüğünü,ihtişam ve celadetini, Allah'ın elçisi olmada kazanmıştır. O bir insandır, fakat bizim Allah'a ulaşmamız yolunda, gaye çapında bir vesiledir. Biz de bu vesileye tutunmuş gidiyoruz. Efendimizin elinde bulunan vesile öyle bir iptir ki, biz o ipe tutunduğumuz zaman Allah'a ulaşırız. Zira bu ipin öbür ucu Allah'ın elindedir. Efendimiz (a.s.m.) Kur'an'ı anlatırken öyle buyuruyor: **"Kur'an öyle bir iptir ki bir ucu Allah'ın elindedir, kim ona tutunursa, Allah'a yükselir."** İşte, Nebi Cenab-ı Hakk'ın emirleriyle ve bizim Allah'a karşı vazifelerimizle böyle içli dışlı olmuş ve böyle bütünleşmiştir. Nebi, Allah değildir. Hıristiyanların Hz. Mesih için dedikleri gibi, Allah'ın tahtının bir yanına oturmuş da değildir. Fakat yeryüzünde O, "bir Mi'rat-ı mücelladır ki, O'nda Allah görünür daim."

Zatıma mir'at edindim zatını,

Bile yazdım adım ile adını.

diyen Süleyman Çelebi'nin ifadesi içinde, O'na bakmadan Allah'ı görmek imkânsızdır.

Şimdi, bu yol buraya kadar aydın olduğu gibi O'ndan sonra da aydın olarak devam edecektir. "Ve uli'l emri minküm" Rasûl nasıl Allah hesabına hükmeder, karar verir ve itaat ister, aynen öyle de "ulu'l emr" dediğimiz kimseler de evvelâ Rasûlullah'ın yolunda olacak, O'nu dinleyecek, O'na itaat edeceklerdir. işte Sıddık-ı Ekber Ebu Bekir, işte Faruk-u Âzam Ömer, işte Zinnûreyn Osman, işte Haydar-ı Kerrar, Şah-ı Merdan Hz. Ali (r. anhüm). Bunlar, bir göz açıp kapayacak kadar dahi Efendimiz (a.s.m.)'e muhalefet etmemişlerdir. Muhalefettense, yerin dibine girmeyi yeğlemişlerdir. Sonra da mü'minler bu türlü emirlere itaat ve inkıyad edeceklerdir. Aksine çok büyük hizmetler yapsalar da Allah Rasûlü'ne muhalefetleri nisbetinde inkıyad edilme hakkını kaybederler. Onun için emir olma mutlaka itaatı gerektirmez. Emir, emirliğinin

yanında eğer Rasûlullah'a sımsıkı bağlı ise ona da itaat edilir. Hemde ibadet neşvesi içinde. Şimdi eğer mü'minler, yukarıdaki ölçülere uygun hareket etmiyorlarsa,bildikleri şer'î maslahatlar ve mecbûr oldukları zaruretler vardır. Dine hizmet, ve "i'lâ-i kelimetullah" sulh olmayı, inkıyadı ve müsbet hareket etmeyi emrediyorsa, bütün dünya toplansa, onlara menfî hareketin en küçüğünü dahi yaptırtamaz.

İkincisi; itaat dairesi, çok geniş ve mütedahildir. Efendimiz (s.a.v.) buyururlar ki: **"Eğer bir yerde üç kişi bulunursa, bir tanesi onlara emir olsun."** Üç kişinin birisi emîr olacak ve diğer iki kişi onu dinleyip ona itaat edecekdir. Bir yolculuğa çıkarken, içlerinden biri emîr seçilecek; oturma, kalkma, yatma-oturma, kalma-gitme, hareket etme veya durma, hepsi ona sorulacaktır. İşte, itaat dairesi ta buradan başlar!

Namaz bize itaatı talim eder. Çünkü imam, "yat" der yatarız, "kalk" der kalkarız. Böylece bir askerin talim ve terbiye ile disipline edilişi gibi, namaz da temel hedefinin yanında bizi disipline eder. Esasen cemaatle namaz kılarken de söz dinlemeye alışırız.

Bilhassa yüce bir davaya gönül vermiş olan mü'minler, Müslümanlığı alakadar eden mevzularda, kat'iyyen kendi başlarına hareket edemezler. Görüşürler, konuşurlar, meşveret ederler; gerekirse, meşveret söz kesen birine götürülür, iş onun tesbitiyle bağlanır ve ondan sonra ortaya konan her ne ise, herkes o hususda itaat ve inkıyad eder. Hadd-i zatında, meşveretle hareket eden bir ulu'l emrin arkasındaki mü'minler onu kabullenme içinde Hakk'a itaat etmiş olurlar.

Evet, Hakk'ın hatırı için, Efendimiz'in beyanıyla **"Saçları kıvırcık, üzüm gibi siyahî bir köle dahi olsa, dinleyin ve itaat edin."** Tarihi gelenekleri itibariyle Kureyşli bir efendi için, siyahî bir köleye itaat mümkün değildi. Ama Efendimiz bütün cahiliye adetlerini ortadan kaldırmak için gelmişti. Ve O'nun bu ifadeleri aynı zamanda; "İmam mutlaka Kureyş'den mi olacak, yoksa Habeşli bir köle de imam olabilir mi?" meselesini de beraberinde getirmişti. Demek Habeşli bir köle imam olabilecekti.

Hülâsa, mü'minler, iman ve Kur'an hizmeti adına yapacakları her meseleyi meşveret edecek, neticede meseleyi bir hükme bağlayacaklar ve bir söz kesen de bu hükmü noktalayacaktır. Bundan sonra ise artık itaat ve inkıyad faslı başlar. Aksi takdirde herkes kendi kafasına göre hareket ederse, ondan anarşi doğar. Kalbler bir noktada ittihad ve ittifak edemediğinden dolayı da Cenab-ı Hak, cemaate lutfedeceği şeylerden onları mahrum bırakır. Ferd hususî meziyet ve fazîletleriyle belli şeylere talip-

tir ve Allah onları verir. Ama cemaate Allah'ın vereceği bazı şeyler vardır ki, onlar ancak cemaat halinde istendiği zaman verilir. İnsanlar şayet cemaat yapısını bozmuş ve parçalamışlarsa, teker teker ve münferit hareket ediliyorsa, Allah'ın, cemaata terettüp eden lütuflarından mahrum kalırlar. Bir istiska duası, bir hüsuf ve küsuf namazı, bir bayram namazı, bir Arafat'a toplanma vazifesi.. evet bütün bunlar, cemaatle yapılır, cemaatle eda edilir. Zaten bu mükellefiyetler de Müslümanların cemaat olma seviyesine ulaşmalarından sonra bahis mevzuu olmuştur.

Namaz Mekke'de farz kılınmış olmasına rağmen, cuma namazı Medine'de farz kılınmıştır. Zira Mekke'de henüz bir cemaat teşekkül etmiş değildi. Ne zaman ki mü'minler hicretle cemaatleşti, işte o zaman cuma namazının farziyeti söz konusu edildi.

İtaat, cemaat olmaya has bir hâl ve keyfiyettir. İnsanlar cemaat hâlinde hareket etmeye başladıkları andan itibaren büyük veya küçük her dairede itaat ve inkıyad da önem kazanmıştır.

Bir mü'min, itaatın ne demek olduğunu bilmeli ve mutlaka etmelidir. Efendimiz, kemal-i hassasiyetle bu iş üzerinde durmuş ve bu duygunun gelişmesi için lazım gelen her şeyi yapmıştır. Biz bu mevzuda sâdece bir-iki misal arzedeceğiz.

Ammar b. Yasir ve Halid İbn-i Velid beraberce bir birlikte bulunuyorlardı. Bunların aralarında bir huzursuzluk çıktı. Halid, Ammar'a biraz sert konuştu. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) ikisinin de hakkını verdi: (Ammar sabikûn-u evvelinden yani ilk Müslüman olanlardandı. Fakat Halid de o birliğin başında kumandandı.) Ammar'a "Kumandanınıza itaat edeceksiniz." dedi. Fakat beri taraftan da Halid'e: "Sakın sakın Ashabıma ilişmeyin"dedi. Çünkü o daha önce iman etmişti.

Allah Rasûlü bir seriyye gönderiyordu. Onlara, kumandanlarına itaat etmelerini emretmişti. Daha sonra yolda seriyye kumandanı, arkadaşlarında hissettiği bir şeyden ötürü, hemen bir ateş yaktırıp, onlara kendilerini ateşe atmalarını emretti. Orada bulunanların bir kısmı "Hemen kendimizi atalım; zira Allah Rasûlü mutlak itaatı emretti" dediler. Diğer kısmı ise, "Biz ateşten kurtulmak için Müslüman olduk. Gidip Rasûl-i Ekrem'e (a.s.m.) soralım. Eğer bu hususda da kumandana itaat edilecekse o zaman kendimizi ateşe atalım" karşılığını verdiler. Medine'ye dönüldüğünde durum Allah Rasûlü'ne intikal ettirildi. Efendimiz: **"Eğer kendinizi ateşe atsaydınız, ebediyyen ondan çıkamazdınız"** buyurdu. Yani cehenneme giderdiniz. Allah'a isyanda mahluka itaat olmaz. Demek ki, Allah'a isyanın dışında herşeyde emîre itaat edilecek..!

İtaat anlayışını kuvvetlendirmek için, Efendimiz (a.s.m.), Hudeybiye'den sonra, Mu'te'ye gönderdiği ordunun başına azadlı kölesi ve evlatlığı Zeyd İbni Hârise'yi kumandan tayin etti. Oysa ki, ordunun içinde Cafer İbn-i Ebu Talib vardı. Cafer çok büyük bir insandı. O, yaptığı işler itibariyle eşsizdir ve ona hayranlık duymamak mümkün değildir. O, Hz. Ali Efendimiz'den tam 8 yaş büyüktü. Müslümanlığı önceden tanıyanlardandı. Habeşistan'a hicret etmiş ve orada Necaşi'nin karşısında Kur'an okumuş, konuşmuş ve ona te'sir etmişti.

Zaten nâfiz'ül kelâmdı, tesirli konuşurdu. Şimdi de kılıcını kullanma zamanı gelmişti. Doğrusu o, bu mevzuda da hatırı sayılırdı. Ama Efendimiz, bütün bu meziyetlerine rağmen Cafer'in başına Zeyd İbn-i Hârise'yi kumandan tayin etmişti. Mute'de düşman ordusunu hesap eden meğazi yazarları, üçyüzbin kişi olduklarını söylüyorlar. O kadar olmasa bile, zannediyorum yüzbin olduğunda şüphe yoktu. Bu yüzbinlik ordunun karşısınd da sadece üçbin Müslüman vardı. Bir insanın kaç kişiyle dövüştüğünü lütfen bir düşünün. İşte Cafer'i adım adım takip edenler derler ki, başına, gözüne, kulağına inen her kılıç darbesi, ağaç buduyor gibi onu budarken, bir an olsun yüzünü düşmandan çevirmedi. Bu manzarayı mânevî bir ekranda seyrediyor gibi seyreden Efendimiz, Medine Mescidi'nde oturmuş ve olanları teferruatıyla Ashabına anlatıyordu. Bir ara, Cafer'i cennette gördüğünü, diğerlerinin boynunda birer tasma olduğu halde, onun kayıtsız, dümdüz yürüyüp gittiğini haber verdi ve tablonun diğer yüzündeki durumu da şöyle izah etti: Diğer komutanlar sıkıştıklarında, başlarını hafif sağa-sola çevirdiler. Cafer işte, yaşama endişesine hiç düşmeden dosdoğru yürüyüp gitti... İşte Cafer buydu. Ama yine de ordunun başında Cafer değil de Zeyd İbn-i Hârise vardı. Bu azatlı köleye herkes itaat etti ve dinledi. Hatta bir aralık, "Bu kadar düşman karşımıza çıkınca Efendimiz'e haber versek de sonra yapacağımızı yapsak" diyenler oldu. O zaman Zeyd İbn-i Hârise öne atıldı ve dinleyip, itaat etmelerini söyledi ve "ne olursa olsun Efendimiz bize geri gelin diye birşey söylemedi. Öyleyse dayanacak ve burada hepimiz şehid olacağız!" dedi. Mute'de üç kumandan şehid olmuştu. Ondan sonradır ki, Halid zuhûr etti. Âdeta o ana kadar akan kanlar Halid'i yiyip bitiriyordu. Şimdi artık O konuşacaktı. Müslümanların ilelebed iftihar edecekleri Halid bin Velid'in Müslümanlığı kabullenmesinin üzerinden henüz bir kaç ay geçmemişdi ki, kendini bu çetinden çetin muharebenin ortasında buldu. Buldu ve savaşa iştirak için adeta yanıp tutuşuyordu. Bazı meğazi yazarlarına göre, Efendimiz önce Halid'in savaşa istirakını istememiş, fakat, sonra bu düşüncesinden vazgeçip izin vermişti. Şimdi soralım acaba Halid, Kur'an'dan 60

gün içinde ne öğrenmişti? Efendimiz'i ne kadar tanımıştı? Tanımıştı ki, içtimaî mevkiine rağmen, kendinden evvelki zatların emrine girip çalışmış ve bilmeyerek kaderin kendi hakkındaki hükmünü beklemişti. Birinci kumandan şehid olduktan sonra sıra ile Cafer İbn-i Ebu Talib ve dili kadar, kılıcı da keskin Abdullah İbn-i Revaha da şehid düşmüş ve peşipeşine cereyan eden hadiseler adeta, şanlı bir geleceğe namzet olan büyük kumandanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.

Şimdi bir de meseleye cemaat ruhu ve itaat açısından bakalım: Efendimiz (a.s.m.) bir azatlı köleye itaat ve inkıyadı, onu kumandan nasbederek öğretmiş oluyordu. Tabii böyle bir operasyonu günümüzün şartlarına göre de değerlendirmemek icab eder. Zira o gün, köle hayvan muamelesi görüyor, efendileriyle beraber oturup yemek yiyemiyor, üçüncü sınıf bir insan olarak kabul ediliyordu. İşte Efendimiz (a.s.m.) öyle birisini, onların başına getirdi; "itaat ve inkıyad edin" buyurdu. Bu mevzuda Efendimiz (a.s.m.), o kadar ısrarlıydı ki, vefat etmeden bir kaç gün evvel babasının intikamını almak ve düşmanlara ders vermek üzere, Bizans'a teşkil buyurdukları bir ordunun başına, 20 yaşını henüz doldurmuş, Üsame İbn-i Zeyd İbn-i Hârise'yi kumandan tâyin etmişti. Halbuki bu orduda Ebu Bekirler, Ömerler birer nefer olarak bulunuyordu. Bununla da Efendimiz, yine bir cahiliye düşüncesini yıkmak; itaat ve inkiyad ruhunu oturtmak istiyordu. Çünkü Üsame, bir kölenin evladı ve fakirlerden fakir bir insan idi. Efendimiz (a.s.m.) de işte böyle fakir, genç ve bir köleden doğma birisine itaat ettirmek sûretiyle, itaatin ne demek olduğuna dikkat çekiyordu. Allah Rasûlü, bütün hayat-ı seniyeleri boyunca itaat ve inkıyada çok ehemmiyet vermişti.

Yeniden onun düşünce dünyasında hizmet-i imaniye ve İslâmiye ile gerilen ve yeni bir diriliş hazırlayan günümüzün kudsileri, evet bu güzideler kadrosu da -inşaallah- aynı şuurla meseleye sâhip çıkarlar. Aksi takdirde her türlü perişanlık, dağınıklık, itaatsızlık, Müslümanları uzun zaman tünelde iki büklüm yürümeye mecbur ve mahkum edecektir.

Halbuki, insanımızın uzun süre beklemeye tahammül ve gücü yoktur. Kudsiler doğrulmak ve bu tüneli en kısa zamanda geçmek zorundadırlar. Ta ki, itaat ve inkıyatları bereketiyle, canı dudağına gelmiş insanların gönüllerine biraz ümit üflemiş olsunlar![27]

KÖRÜ KÖRÜNE İTAAT YOK: Masiyete (yâni Allah'a isyan etmeye götüren emire) itaat edilmemesi gerektiğine dair prensibin ısrarlı

27– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 4/168.

bir şekilde beyan edilmeye başlanmasına vesile olduğu anlaşılan bir vak'ayı bütünü ile burada kaydetmekde fayda var. Hadîs kitaplarında ufak tefek farklarla rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan birinin komutanlığında bir ordu yola çıkarır ve komutanlarına itaat etmelerini askerlere tenbih eder. Sefer sırasında bir ara askerlere öfkelenen komutan odun toplamalarını, büyük bir ateş yakmalarını emreder. Odunlar alev alev iyice tutuşunca komutan askerlere yeni bir emir vererek: *"Ateşin içerisine kendinizi atın"* der. Emri yerine getirmek üzere kalkan askerlerden bâzıları ateşin yanında duraklayarak: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendimizi ateşten korumak için tâbi olduk, bir de ateşe mi gireceğiz?"* derler ve girmezler. Bu bekleyiş içerisinde komutanın da öfkesi diner. Dönüşte vak'a Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlatılınca, itaat ederken itaatin körü körüne olmaması gerektiğini şu cevâbıyla ifâde eder: **"Eğer ateşe girselerdi, ebediyyen çıkamazlardı. Allah'a isyan olan şeyde (kula) itaat yoktur. İtaat mâruftadır, aklın ve şeriatın iyi kabûl ettiği şeydedir."**

İMAMA NE ZAMAN İSYAN? Yukarıda kaydedilen hadislerden itaatin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu sınırları kesin hatlarla tesbitte zorluk olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, bir kısım açıklamalar nazar-ı dikkate alınınca, bu hususta vâzıh bir ölçünün "açık küfür" olduğu anlaşılır. Yâni imam, hiç bir te'vil götürmeyen açık bir küfre düşmüş ise, o zaman itaat gerekmez.

Buhârî'de Ubâde tu'bnu's Sâmit (radıyallahu anh)'den gelen şu rivayet, imama itaatin hududunu tâyin meselesinde "açık küfür işlemedikçe" ölçüsünü vermektedir:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) biat etmek üzere bizi çağırdı. Gittik, biat ettik. Bizden biat sırasında koştuğu şartlar meyanında dinlemek ve itaat etmek şartı da vardı. Öyle ki, emir hoşumuza gitse de, gitmese de, darlıkta olsak da bollukta olsak da, başımızdakiler bencilliğe düşerek makamlarını kendi menfaatlerine kullansalar da itaat edecektik. Keza makam sâhipleriyle, yanımızda Allah'tan sarîh bir delile muhalefetle açık bir küfre düşmedikleri müddetçe, makam husûsunda nizâ etmemek şartı da vardı."

Âlimler, "açık küfür" tâbirine dayanarak, küfür olup olmadığında tereddüd edilen veya te'vil yoluyla "küfür" olarak değerlendirilen (amel, fikir vs.) hususlardan dolayı itaat vecîbesinin düşmeyeceğini, isyânın helâl olmayacağını bilhassa belirtirler. Küfür, te'vil imkânı olmayan bir nassla, yâni ya Kur'ân'dan bir âyet veya sahîh bir hadisle sâbit olmalıdır.

MAKAM HUSUSUNDA NİZÂ: "Âlimler, hadis metninde geçen bilhassa **"makam hususunda nizâ"** tâbirine dayanarak, imamın azlini, azline teşebbüsü meşru kılan tek sebebin "açık küfür" olduğunu belirtirler. Bu yoksa fıskı, cevri, zulmü sebebiyle saltanatı husûsunda imamla münâzaanın (kavganın) câiz olmadığını söylerler. Küfre düşmemişse, diğer kötülüklerini rıfkla, lisân-ı münâsible, imama söylemek, hatırlatmak yasaklanmamış bilakis istihsan edilmiştir.

Şu hâlde cemiyette bir kısım fitnelere sebep olmamak düşüncesiyle, sultanların, idarecilerin mevki ve makamlarıyla oynama işi **"onlar açık bir küfre düşmedikçe"** tecviz edilmemiş, bu raddeye gelinceye kadar kişilerin menfaatlerini ilgilendiren hususlarda fedâkârlıkların azamisine katlanmak tavsiye edilmiştir.

Bu meseleyi Nevevî şöyle ifâde eder: *"Halifeler, onlar İslâm'ın esaslarından birini tağyîr etmedikleri müddetçe, sırf zulüm ve fıskları sebebiyle isyan câiz değildir."*

Bu bahsi İbnu Hacer'in kaydettiği bir pasajı aynen alarak hülâsa etmek isteriz: *"Zalim imam mevzuunda âlimlerin ittifak ettiği husus şudur: Zâlim imamı, fitne ve zulme yer vermeksizin tahttan indirmek mümkünse bunu yapmak bir vecibedir. Değilse, sabretmek vecbedir. Bir kısmı da şöyle demiştir: "Fâsık kimse bidâyette başa getirilmez. Önceden adâletli olduğu hâlde sonradan fısk u fücûra ve zulme düştu ise, buna karşı gelip, isyan etmek hususunda ihtilaf edilmiştir. Doğru olanı, küfre düşmedikçe isyanın yasak olmasıdır. Küfre düştüğü takdirde isyan vâcib olur." Nitekim, "Abbâsî halîfelerinden Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık "Kur'ân mahlûktur" iddiasını -ki âlimlerce bid'at olarak vasıflandırılmıştır- yaymaya çalıştılar, bu maksadla âlimlere darb, habs ve katle varıncaya kadar her çeşit işkenceyi tatbik ettiler. Buna rağmen hiçbir âlim, bu muameleleri sebebiyle, onlara isyan etmek gerekir dememiştir."*

İbnu Hacer, bir başka vesîle ile kâfir imama karşı isyan vecîbesinin icmâ ile sâbit olduğunu ve bu vecibenin her müslümana terettüp ettiğini belirterek sözünü şöyle noktalar: *"Buna gücü yeten sevap kazanır, göz yumup müdâhane eden günahkâr olur, gücü yetmeyen de oradan hicret eder."*

AZLİ GEREKTİREN TABİÎ HALLER

Açık küfür dışında, imama terettüp eden vazifeleri yapmasına mâni bir kısım tabiî hâller ârız olursa, bu durumda da imamın azledilerek ye-

rine yenisinin nasbı gerekmektedir. Bu haller tecennün (delirmek), temyiz hâlinin kaybolması ve bu durumun Müslümanlara zarar verecek bir müddet uzaması veya tedavi ümidinin kesilmesi, keza sağırlık, dilsizlik, düşkünlük derecesine varan yaşlılık veya bir başka sebep araya girerek, Müslümanların maslahatlarını takip etmesine mâni olacak olursa imam azledilir, yerine yenisi nasbedilir. Düşman eline esir düşmesi de azlini gerektiren sebeplerden biridir. Ancak bu durumda da esâret, işlerin aksamasına sebep olacak bir müddeti bulur, kurtarma ümidi de kesilirse azli gerekir.

AZLEDİLEN TEKRAR SEÇİLEMEZ: Herhangi bir sebeple azledilip yerine yenisi nasbedilen bir kimse, azlini gerektiren sebep ortadan kalksa da yeniden imam seçilemez. Sözgelimi esaretten kurtulma, hastalıklardan, cünûndan kurtulma gibi.

Fitne endişesi olmadığı takdirde bidâyette efdal olanın seçimi vâcib ise de, sonradan efdalın zuhûru, mefdûlün (faziletce geri olanın) azlini gerektiren bir durum değildir, fitne söz konusu olmasa bile.

SEBEPSİZ AZL MÜMKÜN MÜ?: Bakillâni, şöyle bir suâl sorar: *"Ümmet herhangi bir kimseyi imam tâyin etme hakkına sâhip olduğu gibi, sebep göstermeden azletme hakkına da sâhip mi?"* Bu soruya: *"Hayır, böyle bir hakka sâhip değildir"* diye cevap verir. İmamın azli için mutlaka mucib bir sebep olmalıdır.

İSTİFA: Yeniden imam seçmeyi gerektiren durumlardan biri de istifadır. İmamın bizzat istifası onun ölmesi gibidir, veliyyü'lahde (ümmete) yenisini seçmek terettüp eder.

Hülâsa, isyanın tek meşru sebebi açık küfürdür, fısk vs. sebeplerle azledilmez. Zira "azilde âleme fesad, nizâ ve haksız yere adam öldürmeler mevcuttur."

NEDEN İTAATTE ISRAR EDİLİYOR? Buraya kadar kaydedilen bütün açıklamalarda görüldüğü üzere, İslâm imama itaat hususunda hiç bir tâviz vermiyor. İmamın açık küfrü dışında hiç bir bahâne ile itaatten yüz çevirmeye, isyâna cevaz verilmiyor. Bunun sebeplerine, geçmiş bahislerde yer yer temâs etmiş ve hattâ bizzat bâzı hadislerde buna yer verilmiş de olsa, burada bir kere daha hülâseten belirteceğiz:

İtaatte ısrârın en mühim sebebi, fitneyi önlemektir. Fitnenin sebep olacağı ferdî ve içtimâî zararların büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle İslâmiyet bütün gücüyle fitneyi önleyici ve bastırıcı tedbirlere ağırlık ver-

miştir. Fitnenin önlenmesi uğruna ferdlerden fedakârlığın âzamisini istemiştir. Fitnede başlıca şu zararlar vardır:

1- Mâsum kanı dökülür. Halbuki, daha önce belirtildiği üzere, Kur'ân-ı Kerîm, mâsum bir kimseyi öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.

2- Fitnenin çıkarılması kolay, durdurulması imkânsız denecek kadar zordur. Fitne bir kere çıktı mı onun açtığı içtimâî yaralar nesilden nesile geçer, tam iltiyam bulmadan kıyamete kadar devam eder. İşte Şia fitnesi; Hz. Osman zamanından günümüze kadar on dört asır geçtiği hâlde zaman zaman hâlâ ızdırabını çekmekteyiz.

3- Millî birliği bozar, cemiyetin zaafa uğramasına sebep olur, bu da düşmanların iştahını kabartır, üzerimize saldırtır.

4- Fitne hareketlerinden cemiyette her an mevcut olan şer unsurlar istifade eder. İnananlar, nizam tarafları, devletin güçlü kalmasını isteyenler mutlak surette bundan zarar görürler. Zira, İslâmiyet, Allah'ın rızasını kazanmaktan ibâret olması gereken hedefe meşru olan vâsıtalarla gitmeye izin vermiştir. Gayr-ı meşru vâsıtalara tevessül etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Anarşi ve fitne ise yolların en gayr-i meşrûsu ilan edilmiştir.

5- Fitne ile tarihte hedefe varılmamıştır ve varılmayacaktır da. Yukarıda geçen bahiste de belirtildiği üzere, tarihte bazı fırkalar Kur'ânî çizgiden çeşitli te'villerle çıkarak ihtilalci fikirleri benimsemişlerdir. Bunlar zaman zaman fitneler çıkarmışlar, hattâ iktidar da elde etmişlerdir. Fakat bunların hiç biri başarılarını ve hattâ hayatiyetlerini devâm ettirememişlerdir. Bunlardan az önce ismi geçen Mu'tezile kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek, fâsık imama itaat etmemek gibi prensipleri benimsemiş, ilk nazarda daha dinamik, daha canlı olacağı intibâını vermesine rağmen elde ettiği başarıları devam ettirememiştir. Onun Abbâsi sarayında hâkimiyet kurduğu hicrî 218-234 yılları arası kendisi gibi düşünmeyen ilim adamlarına tatbik edilen zulüm, işkence, hapis ve kıtallerle doludur ve İslâm tarihinin en kara sayfalarını teşkil eder. İhtilalci, yobaz prensiplere dayanarak âkibetlerini hüsranla kapamasalardı İslâm tefekkürüne katacakları renklilikle fikrî hayatta sebep olacakları hareketlilik ve canlılık sayesinde belki de İslâm tarihinin ve İslâm medeniyetinin daha parlak ve daha mes'ud mecrâlara yönelmesine imkân hazırlayacaklardı.

İMAMIN TAYİN VE TESBİTİ

İslâm'ın anarşiyi önlemek hususunaki gayretini görmek için, imam (devlet reisi) tâyininde uyulması gerekli prensiplerini bilmemizde fayda var. Bu sebeple kısaca bunları belirtmeye çalışacağız.

Bir kimsenin imam olabilmesi için, daha önce belirtilen, imamda aranan şartların onda bulunması kâfi değildir. Bu şartlara seçim veya tâyin işinin inzimam etmesi gereklidir. Bu üç şekilde olur:

1- Hz. *Ebû Bekir* (radıyallahu anh)'in halife oluşunda cereyan ettiği şekilde, –biat esnasına hazır bulunmaları mümkün olan ulema, rüesa ve adâlet ve rey sâhibi kimselerden oluşan- *ehlü'l-hal ve'l-akd* tarafından seçilmek.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in halîfe oluşunda cereyan ettiği şekilde, selahiyetli bir kimse tarafından tâyin edilmek. Selâhiyetli kimse, Ehl-i Sünnet'e göre, ya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir, ya da önceki halifedir. Halîfenin, kendi yerine, ömrünün sonunda birini tâyin edebileceği icma ile kabûl edilmiştir. Zira, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir tarafından yerine halife tâyin edildiği zaman Ashâb'tan kimse itiraz etmemiş, herkes bunu kabul etmiştir. Onların bu kabulü halifenin yerine geçecek kimseyi tâyin etme usûlünün meşruluğuna delil kabul edilmiştir.

3- Zor ve istila yoluyla başa geçmek. Bir kimse imamın ölmesi ile veya, hilafete göz dikerek, kuvvet yoluyla galebe çalıp biatsız, seçimsiz başa geçecek olsa, onun imamlık ve hilafeti câiz olur. Böyle bir kimse şahsen âdil veya zâlim veya fâsık da olsa mâsiyet (Allah'ın emirlerine zıt) olmayan emirlerine itaat etmek gerekir.

İmametin sübûtu meselesinde kaydı gereken mühim bir nokta ehlü'l-hal ve'l-akd'in tamamının bir şahs üzerinde ittifaklarının aranmamasıdır. Aranması gerektiğine dâir ne aklî, ne de naklî hiçbir delil mevcut değildir. Bu sebeple âlimler, *ehlü'l-hal ve'l-akd*'den bir veya iki kişinin biatını, imametin sübutu ve tahakkuku için yeterli görmüşlerdir, yeter ki aday diğer şartları hâiz bulunsun. Nitekim, dindarlıkları ve dinin her meselesinin tatbikinde gösterdikleri titizlik ve hassasiyetleri herkesçe mâlum olan Ashâb (radıyallahu anh), bir iki kişi tarafından yapılan halife tâyinlerine itiraz etmemişlerdir: Hz. Ömer, sadece Hz. Ebû Bekir tarafından; Hz. Osmân, Abdurraman İbnu Avf tarafından seçildiler ve bu işe, bütün ümmetin icmâını taleb şöyle dursun, Medine'deki ehlü'l-hal ve'l-akd'in icmâını bile taleb etmediler.

BİRKAÇ PRENSİP: İslâm cemiyetinde fitnenin önlenmesi maksadıyla, te'sîs edilen imamet telakkisine, yine aynı gayeyi -yâni fitneyi önlemeyi- te'yid ve tahsil maksadlarına râci birkaç prensibi daha burada kısaca zikredebiliriz:

BİAT AKDİ ALENÎ OLMALIDIR: Bazı âlimler, biatın alenî olması, bir kısım müşâ*hidlerin gözü önünde cereyan etmesi gereğini ileri sürmüştür. Cüveynî: "Aksi takdîrde, herhangi biri ortaya çıkıp gizli bir akitle imam olduğunu, alenen imam olan kimseye nazaran tekaddüm hakkı bulunduğunu iddia edebilir, bunların önlenmesi için aleniyet şarttır"* dedikten sonra ilâve eder: *"İmamet rütbece nikahdan daha düşük değildir."* Zira nikah bile, şâhitler huzurunda alenî olmalıdır.

İMAM TEKTİR: İslâm dünyasında birliğin te'mini ve çokluğun hâsıl edeceği fitnelerin önlenebilmesi için, sünnet, imamın bir olması prensibinde ısrar eder: **"Kim bir imama biat ederek anlaşma müsâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"** (Müslim). Bir başka rivayette, birden fazla imam çıktığı takdirde ne yapmaları lâzım geldiğini soranlara da: **"Birinci biatınıza sâdık kalın, gereğini ifa edin... birincilere olan borcunuzu ödeyin.."** cevabı verilir. Bazı rivayetlerde **"Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"** şeklinde, te'kidli bir ifâdeye yer verilir.

İslâm âlimleri, bu mevzu üzerine gelen nassları nazar-ı dikkate alarak aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı hususunda icma ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sîr etmez. Her hâl u kârda imamın bir olması gerekmektedir. Cüveynî, İrşad'ında İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşrûiyeti hususunda ictihad yapılabileceğini sölemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır. Şâyet aynı asırda iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların efdaliyet noktasından vasıflarına bakılmaksızın birincisi meşru, ikincisi gayr-ı meşru ve âsi (bâği)dir, iddiasından vazgeçirilinceye kadar kendisiyle harb edilir. Savaşı ikincisi kazanacak olursa, bu durumda meşru imam olur.

Ehl-ı Kıble'den sadece Kerrâmıye fırkası Sahâbe'nın ve ümmetın icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin câiz olabileceğini söylemiştir.

İmamın bir olmasındaki bu ısrar da **"fitneye düşüp nizamın bozulması"** korkusundan ileri gelmektedir.

ASKER DE SULTANA İTAAT ETMELİDİR: Kur'ân-ı Kerîm'de Belkıs, Hz. Süleyman'ın tehdidkâr mektubu üzerine, askerleriyle istişare ettiği vakit askerleri şu cevabı verirler: "Biz, güç, kuvvet sâhibleri çetin savaş erbabıyız. EMİR SANA AİT. Bak,sen ne emredekceksin!" Bazı müfessirler bu sözü "Biz kuvvet adamları harb ü darb ehli askerleriz, siyaset ve reyden anlamayız, ne emredersen onu yaparız" mânasına telakki etmişlerdir. Elmalılı Hamdi Yazır merhum, bundan önceki âyette geçen "Bana fetva verin" ifadesine dayanarak heyette, askerden başka ileri gelenlerin de bulunabileceği ihtimalini kabûl etmekle beraber "Bunun asker zihniyetini göstermesi itibariyle kayda şayan bir mâna olduğunda şüphe yoktur" der.

ÜMERÂYA KARŞI DİKKATLİ OLUNMALI: Bir kısım hadislerde, cemiyetteki fitnenin ümerâ, yâni idâreciler zümresinden çıkacağına dikkat çekilerek böylesi âmirlere yaklaşılmaması istenir. Bazı hadislerinde kendisinden sonra, hidâyetten ayrılacak imamların çıkacağını haber veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmeti için en büyük endişeyi bunların verecekleri fesad ve hâsıl edecekleri helâk ve tahribat sebebiyle duyduğunu da mükerreren ifâde eder.

Bu çeşit imamların şerrinden en iyi kurtuluş yolu onlarla temas kurmamak, onlara uymamak, isyan ederek fitneye sebep olmamak, kerhen itaat etmektir. Tirmizî'nin bir rivayeti şöyle: **"Benden sonra bir kısım (kötü) emîrler başınıza geçecek. Kim onlarla hemhâl olur, onların yalanlarını tasdik eder ve zülumlerinde onlara yardımcı olursa o benden değildir, ben de ondan değilim. Böyleleri cennette Havz-ı Kevser'in başında benimle buluşamaz da. Her kim onlarla hemhâl olmaz, zulümlerinde onlara yardımcı olmaz, yalanlarını da tasdik etmezse o bendendir, ben de ondanım. O, benimle Havz-ı Kevser'in başında buluşacaktır."**

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKÂMLAR

45 ١- عن عمرو بن أبي الأحوص رضي الله عنهُ قال [شهدتُ حجةَ الوداع مع النبي ﷺ فحمدَاللّه تعالى وأثنى عليه وذكّر ووعظ ثم قال ثلاثاً: أيّ يوم أحرمُ؟ قالوا يومُ الحجِّ الأكبرِ، قال فإن دماءكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرامٌ كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا، ألا لا يجني جانٍ إلا على نفسه، ولا يجني والدٌ على ولده، ولاَ ولدٌ على والده، ألاَ إن المسلمَ أخُو المسلمِ فليسَ يحلُّ لمسلمٍ من أخيه شئٌ إلاّ ما أحلّ من نفسه، ألا وإن كلَّ رباً في الجاهليةِ موضوعٌ - لكُمْ رؤسُ أموالكُمْ لا تَظْلمُونَ ولاَ تُظْلَمُونَ - غيرَ ربا العباسِ فانهُ موضوعٌ كلُّه، ألاَ وإنَّ كلَّ دمٍ كانَ في الجاهليَة موضوعٌ، وأولُ دمٍ أضعهُ من دمِ الجاهليةِ دمُ الحارثِ بن عبدالمطلب، وكانَ مسترضعاً في بني ليثٍ فقتلهُ هذيلٌ، ألاَ فاستوصُوا بالنساء خيراً فانهنَّ عوانٌ عندكُم ليسَ تملكُونَ منهنَّ شيئاً غيرَذلكَ إلاَّ أن يأتينَ بفاحشةٍ مبينةٍ، فإن فعلنَ فاهجرُوهنَّ في المضاجعِ واضربُوهنَّ ضرباً غيرَ مبرّحٍ، فإنْ اطعنكُمْ فلا تبغُوا عليهنَّ سبيلاً، ألا وإن لكُم على نسائكُم حقاً، ولنسائكُمْ عليكم حقاً: فأما حقُّكمْ على نسائكُمْ فلا يوطئنَ فُرشكُم من تكرهُونَ، ولا يأذنَّ في بيوتكُمْ لمن تكرهُونَ، ألاَ وإنْ تُحسنوا إليهنَّ في كسوتهنَّ وطعامهنَّ ألاَ وانَّ الشيطانَ قد أيسَ ان يعبد في بلدكُم هذا أبداً، ولكن ستكُونُ له طاعةٌ فيما تحتقرونَ من أعمالكُمْ

وسيرضى به] أخرجه الترمذى وصححه « عوانٌ » أى أسيراتٌ.

1. (45)- Amr İbnu Ebi'l-Ahvas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte Veda haccı'nda bulundum. Orada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* irad ettiği hutbede önce Allah Teâla'ya hamd ü sena, hatırlatma ve tavsiyelerden sonra şöyle devam etti: **"Hangi gün (bu günden) daha (mukaddes ve) haramdır?** Bu soruyu üç kere tekrarladı. Cemaat: "el-Haccu'l-Ekber günü" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devam etti: **"Öyle ise bilin ki, kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, birbirinize, bu ayınızda, bu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır, mukaddestir. Bilin ki herkesin cinayetinden kendisi sorumludur. Hiçbir babanın cinayetinden oğlu sorumlu tutulmaz. Haberiniz olsun ki, Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bu se-beple, bir Müslümana, bizzat kendisi helal kılmadıkça kardeşinin hiçbir şeyi helâl değildir. Bilin ki cahiliye devrinden kalan bütün faizler mülgadır, terkedilecek ve alınmayacak. Faize verilen pa-ranın sâdece sermaye kısmını yâni aslını alacaksınız, -böylece ne zulüm ve haksızlık etmiş ne de zulme ve haksızlığa uğramış olacaksınız- Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib'in faizi hâriç. Zira onun tamamı mülgadır, terkedilmiştir.[28] Haberiniz olsun ki, cahiliye devrinden kalan bütün kanlar da terkedilmiştir. (intikam peşine düşülmeyecek). İlga ettiğim ilk câhiliye kanı da el-Hâris İbnu Abdü'l-Muttalib'in kanıdır. Hâris,[29] Benu Leys'ten tuttuğu bir süt anneye bebeğini emzirtiyordu. Çocuğu Hüzeyl adında birisi (bir kavga sırasında attığı bir taşla kazâen) öldürmüştü. Sakın ha, kadınlara da iyi muamele yapın. Çünkü onlar yanınızda esir durumundadır. Onlara iyi muamelenin dışında (terketmek dövmek gibi) bir başka şey yapmak hakkına sâhip değilsiniz. Ancak açık bir çirkinlikte bulunulursa o hâriç. Çirkin iş yapmaları**

28— Buradaki ifadede Abbâs'ın faizine bir istisna konmuş gözükmekte ve sanki "sermaye de terkedilmiştir" mânası anlaşılmakta ise de, şârihlerin belirttiği üzere böyle bir durum yoktur. Çünkü hadiste ilga edilen hususun "faiz" oldğu tasrih edilmektedir. Bazı rivayetlerde "ilk terkedilen faiz de Abbas'ın faizidir" şeklinde gelmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu yasağı da müşahhas hâle getirmek için devrinin tanınmış bir bankeri olan Abbas'ı zikretmiştir. Abbas'ın kan yakınlığı tebliğatın ciddiyet ve müessiriyetine bir başka katkıda bulunacaktır. Nitekim kan ilgasına da bir diğer kan yakınını misal kılacaktır. İfadedeki zahiri istisna ravilere has bir hata olabilir.

29— Şârihler, bu isimde de tashif olduğunu, kan sâhibinin Hâris değil Rebîa İbnu'l-Hâris olduğunu rivayetlere dayanarak açıklarlar.

hâlinde, önce yataklarını ayırın, (yine de devam edecek olurlarsa) yaralamıyacak şekilde dövün. Bundan sonra itaat ederlerse, (onların yaptığına ayırma-dövme gibi muamelelere) zulmen devam etmek için bir yol (bir bahâne) aramayın. Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız var. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlarınız üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yiyecek ve giyeceklerinde iyi davranmanızdır.

Haberiniz olsun, şeytan şu beldenizde kendisine ebediyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun kılacak (menfî neticeler hâsıl edecek)tır. Tirmizî, Fiten 2, (2610); Tefsir 2, (3087); Müslim, Hacc, 194, (1218).

AÇIKLAMALAR:

Görüldüğü üzere bu hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda Hutbesi'ni teşkîl etmektedir. Bu hutbe birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir. Herbiri rivayeti hatırlayabildiği kadarıyla yaptığı için, hepsinin metninde farklılıklar vardır. Nitekim, müteakip birkaç rivayet de bu hutbe ile ilgilidir.

Veda Hutbesi birçok yönden ehemmiyet taşır: 1- Herşeyden önce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatının sonlarında irad edilmiştir. Malum olduğu üzere Veda Haccı hicretin onuncu yılında cereyan etmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son aylarını yaşamaktadır ve birkaç ay sonra vefat edecektir. **"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimeti tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı beğenip seçtim ve ondan râzı oldum"** (Mâide, 3) mealindeki âyet de bu hac sırasında nâzil olmuştur.

2- Hadiste geçen el-Haccu'l-Ekber tabiriyle kastedilen şey, kurban günüdür. Arafe günü olduğu da söylenmiştir. Ancak doğru olanı kurban günüdür. *el-Haccu'l-Ekber'le ilgili söylenen başka teviller asılsızdır.* Buna *el-Haccu'l-Ekber* denmesi, umre ziyaretinden ayırmak içindir. Zira umre'ye *el-Haccu'l-Asgar* denmiştir.

3- Hutbe muhteva olarak da ehemmiyetlidir. Zira ciddi meselelere temas etmekte, o güne kadar ele alınmamış olan birçok câhilî tatbikata son verilmektedir. Kan davâsının, fâizin kesinlikle kaldırılması, karı-koca arasındaki hukukun tavzîhi, nesî takvimi'nin ilgası, hac menâsi-

kinin tesbiti vs. hepsine bu hutbede yer verilir. Günümüz müelliflerinden bazıları Veda Hutbesi'ni İslâm'ın "insan hakları" veya "kadın hakları" beyannamesi olarak değerlendirir. Gerçekten de insanların "mal, can, ırz" dokunulmazlığının te'yidi tarihte ilk defa cereyan eden bir vak'adır. 20. asırda Birleşmiş Milletlerce benimsenen insan hakları beyannamesi şüphesiz çok daha fazla teferruata yer veriyor. Ancak onlar hep kâğıt üzerinde kalmıştır ve öyle olmaya devam edecektir. Burada ise âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebliği olarak vicdanlara, ruhlara, akıl ve fikirlere nakşolma sözkonusudur. İnsanlık, Müslümanların en şa'şaalı, en güçlü devirlerinde bile, dili, dini, rengi ne olursa olsun İslâm topraklarında kanından, malından, ırzından emin olmuş, hürriyet içinde yaşamıştır. Avrupalıların hâkimiyet kurdukları yerlerde öldürüle öldürüle nesli tüketilen, terör ve yasaklarla dili, dini unutturulan kavimlerin, yeryüzünden tamamen silinen medeniyetlerin sayısı çoktur.

4- Kadınlarla ilgili birkaç noktayı açıklamamız gerekecektir: Hadiste belirtildiği üzere karıya, kocanın "iyi muâmele"de bulunması esastır. Kocasının onun üzerinde bazı hakları vardır. Ancak onun da kocası üzerinde hakları vardır. Her ikisi de diğerinden bu haklardan daha fazlasını zorla isteyemez. Erkeğin kadınına karşı borçları nafakadır: Yiyecek, giyecek ve mesken temini. Dinimiz bunların asgarî miktarını tâyin ederken devrin şartlarını, örfü, kadının geldiği ailenin iktisadî seviyesini gözönüne almıştır. Fıkıh kitaplarımız bu meselelere geniş yer verir. Teferruata girmeden İslâm âlimlerinin icma ettikleri ana prensipleri kaydedelim: Nikah akdi, istihdam (kadını hizmetlenme) akdi değildir. Bu sebeple yemek yapmak, evi süpürmek, çamaşır yıkamak gibi dahilî; dükkanda, tarlada çalışmak, hayvanları tımar etmek gibi harici işleri yapmakla mükellef değildir. Kadın, bu çeşit hizmetlerin görülmesi için, masrafı kocası tarafından karşılanmak üzere en az bir hizmetçi tutmak hakkına sahiptir. Koca, hanımın yemeğini pişmiş ve hazırlanmış olarak getirmek zorundadır. Kadın bir kısım ev işlerini yapıyorsa bunu hukukî bir mecburiyet olarak değil, bir iyilik, hoş bir âdet, örf olarak yapar. Bu çeşit işleri yapmak istemese kocası icbar edemez. Bu davranışı sebebiyle kadın günahkâr da olmaz. Ona terettüp eden hukukî vecibe: **Kocasından izin almadan evden ayrılmaması, kocasının istemediklerini eve almaması, çağırdığı takdirde yatağa gelmesidir.**"[30]

30— Karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri hususunda daha geniş bilgi ve bu bilgilerin kaynağını görmek isteyenlere Hz. Peygamber Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızı tavsiye ederiz. (Bilhassa 385-397. sayfaları.)

KADININ DÖVÜLMESİ MESELESİ'ne gelince, dinimiz, bazı sıkı kayıtlarla buna yer vermiştir. Yukarda kaydettiğimiz hadisten ayrı olarak Kur'an-ı Kerîm'de de yer verilen bir husustur. Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiş olması mevzuya ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. Bizce, âyet-i kerîmenin bu meseleye temas etmiş olması kadınları himayeye mâtuf bir durumdur. Zira başta günümüzün en ileri memleketlerinde bile hâlâ câri olduğu üzere, her devirde, her millette kadınlar dövülmüştür. Kıyamete kadar da bu realite devam edeceğe benziyor. Sanki insanî münasebetlerin kadın-erkek bölümünün tabiî bir neticesidir. İnsanlar zarurî olan münasebetlerinde her zaman orta yolu koruyamazlar, ifrat-tefrit, rıza-gazab, sevgi-öfke iç içedir. Bunların sonucu olarak münakaşalar, ağız kavgaları, yumruklaşmalar hatta cinâyetler vukûa gelir. Bunlar "olmamalıdır" diye bir teşriat olamaz. İslâm bu meselede realiteyi kabul ederek müntesiblerini makul hududda tutmaya, frenlemeye çalışır. Esasen her meselede "vasat yol"u göstermek İslâm'ın ana ruhunu teşkil eder.

Bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza gelelim: Kur'ân-ı Kerîm'de, meâlen şu ayet mevcuttur: **"Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara gelince, evvela kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında onları yalnız bırakın, yine dinlemezse dövün (Nisa, 34).**

Dikkat edilirse âyet kadının dövülmesini birçok şarta bağlamaktadır:

1- MEŞRU SEBEP: Kur'ân'da bu sebep "nüşuz" kelimesiyle ifade edilir. Türkçe meallerde umumiyetle hep "serkeşlik" olarak tercüme edilmiştir. Kelime Arapça'da yükseklik, tümseklik, sivrilik gibi mânalara gelir. Selef âlimleri kadınla ilgili olarak Kur'ân'da gelen bu tavırdan "kocasına isyanı, koku sürünmemesi, kocasını nefsinden men etmesi, kocasına daha önceki davranışını değiştirmesi, kocasına sevgisizlik izhar etmesi, kocasının tâyin ettiği evde oturmayı kabul etmeyip bir başka yerde oturması gibi durumları anlatmıştır.

Yani, kocasına karşı olan vecibelerini yerine getirmemesi diye hülâsa edebiliriz. Vecibe olmayan işlerdeki itaatsizlikten dolayı dövmeye hakkı yoktur. Ev işlerini yapmaması gibi.

Veda Hutbesi'nde, kadını dövmeyi meşru kılan suç "nüşuz" kelimesiyle değil, "fâhiş" kelimesiyle ifade edilmiştir. Biz "çirkinlik" olarak tercüme ettik. Bunu, dilimizde aynı kökten fuhuş kelimesiyle tercümeyi

uygun bulmadık. Çünkü fuhuş, zina mânasına gelir. Halbuki burada zinanın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü zinanın cezası recm denen hadd-i zina'dır. Bunun dayakla geçiştirilmesi mümkün değildir. Öyle ise, bu hutbede geçen fâhiş kelimesini fuhuşla açıklamak ve böylece Kur'ân'da geçen "nüşuz" kelimesinin vuzuha kavuşturulduğunu söylemek uygun olmaz.

2- CEZANIN USÛL VE MİKTARI: Kadın meşru birsebeple dövülebilirse de bu, en son baş vurulacak yoldur. İlk önce, serkeşliği sebebiyle nasihat edip, tatlılıkla ondan vaz geçirme yolu aranacak. Bu müessir olmazsa yatağı ayrılacak. Bu iş, arkasını dönmek ve konuşmamak suretiyle gerçekleştirilir. Ayrı bir yatakta yatılır da denmiştir. Bu ceza da müessir olmazsa dayak meşru hâle gelmektedir. İslâm burada da yenilik getirerek dayağın derecesini belirtmiş "*çok acı verici olmaması*"nı emretmiştir.

Şu halde, İslâm, her devirde mevcudiyetini fiilen dünyanın her köşesinde muhafaza etmiş beşerî bir realiteyi ciddî kayıtlara bağlayarak kadınlar lehine ıslah etmiş, asgarî seviyeye, en az zararlı bir hâle getirmiştir.

Elmalılı Hamdi Efendi, dayakla ilgili yukarıda temas ettiğimiz ayet-i kerîmenin açıklamasını yaparken bir dipnot düşüyor. Buraya aynen kaydını uygun buluyoruz:

"Burada, kadın dövülür mü, diye bir soru vârid olabilir. Evet dövülmez, fakat bu ifadede kadın demek nâşize (serkeş), âsiye (isyankâr) karı demek olmadığı da unutulmamak lâzım gelir. Sırasına göre insanca olmak üzere bir kaç tokat, hissi isyan ile sukuta doğru giden hırçın bir kadına kadınlık şeref ü terbiyesini bahşetmek için güzel bir ders olabilir. Şair Ziya Paşa merhum:

"Nush ile yola gelmiyeni etmeli tekdir,

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir."

demiştir. Zamanımızda Kur'ân'ın işbu "onları dövün" emrini sui tefsir ederek dillerine dolamak isteyen Avrupalılar görüyoruz. Fakat ne garib bir tesadüftür ki, biz bu âyetin tefsîriyle meşgul olduğumuz sırada bir Fransız mahkemesinin, kocası tarafından dövülmüş olan bir Fransız karısına ikame ettiği davaya karşı "hırçınlık edip kocasını tehevvüre getiren bir kadının yediği dayaktan dolayı talâk (boşanma) dâvâsı ikamesine hakkı olmadığına" hükmettiğini gazeteler ilan ediyordu" (Cilt 2, s. 1351).

Peygamber Efendimizin kadınları dövme tavsiyesi nasıl değerlendirilmelidir?

Allah Rasûlünün (a.s.) kadınları dövme tavsiyesi diye birşey yoktur. Vedâ hutbesinde söyledikleri herkesin ma'lumu. Cevabı istenen husus ise Nisâ Sûresinin 34. âyetinde anlatılan mevzûyla alâkalıdır. Bu âyette anlatılan ve erkeklere tavsiye edilen maddeler ise şunlardır:

• **Birincisi:** Serkeşlik, küstahlık ve başkaldırmasından endişe edilen kadınlara erkeklerin yapacağı ilk iş onlara nasihat etmektir.

Kadınlar sizin elinizin altında bulunurlar, istediğiniz işleri görürler, neslinizi devam ettirirler, siz de bir mürşid gibi, nasihat eder, irşadda bulunur ve onları insanlık semâsına yükseltmeye çalışırsınız. Onların bir kısım zaaf ve temâyülleri vardır. Bu mevzuda siz dâima onlara payanda olacak ve istikâmet yolunu göstereceksiniz. Belki onlar kendilerine ait kozları kullanmak isteyecekler; fakat size düşen ilk vazife onları Cenâb-ı Hakk'ın murâkebesine ulaştırmaktır. فَعِظُوهُنَّ emri en kısa ve hülâsa mânasıyla bunu âmirdir.

• **İkincisi:** Kadınların erkeklere diş geçireceği ve onları alt edeceği yer yatak odalarıdır. Kadın orada erkeğe diş geçirirse, hayatın diğer safhalarında da erkek ona söz dinletemez. İşte onların hâkim olduğu o yerde, erkek, edep sınırını aşmadan ve yaptığından evin içindekileri veya başkalarını haberdar etmeden, mes'elenin mahremiyetini koruyarak, kadına karşı iradesinin hakkını verir ve orada mağlup olmazsa, psikolojik olarak kadının hizaya gelmesi çok daha kolay olacaktır. Yalnız çok hassas davranılması gereken bu noktada ifrat ve tefritten kaçınmak lâzımdır. Zira her ikisinden de, beklenen neticeyi elde etmek mümkün değildir. Erkek odayı terketmeyecek, kendine ayrı bir yatak yapmayacak belki aynı yatakta sırtını kadına dönerek mesafeli duracak. Zaten iradesinin hakkını vermek de o esnâdaki dirâyetiyle belli olacaktır. Böylece onu, kendi silâhıyla alt etmiş olan erkek, kadına koz kullanma fırsatı vermemiş ve onun benlik gösterilerine kendi "Ben"iyle cevap vermiş olacaktır.

Ancak, hatırlatmak gerekir ki, âyette anlatılan hususlar belli bir tertip içinde anlatılmaktadır. Her ne kadar Ebû Hanife'ye göre "vav"lar mutlak cem içinse de, Cumhura göre tertip içindir ve belli bir sıra ta'kibi şarttır. Yani evvela nasihat gelmektedir. Eğer nasihattan hiçbir fayda elde edilemezse, o takdirde yatakta onu kendi haline bırakma safhasına teşebbüs edilir. وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ emrinden biz bunu anlıyoruz.

• **Üçüncüsü:** Bazan bütün bu yapılanlar da kâr etmez. Kadın huysuzluğunu sürdürür durur. İşte bu noktada, belli prensipler dâhilinde ve bir arızaya meydan vermemek şartıyla hafifçe dövmek üçüncü merhalede kabul edilen bir çaredir ki وَاضْرِبُوهُنَّ bunu ifade etmektedir.

İşte bu üç merhale nazara alınarak mes'eleye öyle bakmak iktizâ eder; yoksa ister lehinde, ister aleyhinde gidip hemen dövmeye takılmak dengesizliktir. Bir kere dövme esas değildir. Medine devrinde erkekler, Allah Rasûlüne gelerek kadınların huysuzluğundan şikâyet ederler. O da "Fazla acıtmadan hafifçe okşayın" buyurur. Bir müddet sonra da Hâne-i saâdetin odaları, kocalarından dayak yiyen şikâyetçi kadınlarla dolar. Ezvâc-ı Tâhirât durumu iki cihân Serverine bildirirler. Bunun üzerine Allah Rasûlü, mescide gelerek sahâbeyi toplar ve onlara "Duydum ki kadınları dövüyormuşsunuz. Bundan böyle kadınlar dövülmeyecektir" der ve mes'eleyi kesip atar. Önce onlara bir ruhsat vererek, şikâyetin meydana gelmesine imkân hazırlamış ve şikayet vukû bulunca da "Dövmeyeceksiniz" demiştir.

Kadını dövmeme hususunda Allah Rasûlünden şeref sudûr olan bir çok hadis-i şerif vardır. Âdeta bu hadisler ayette mücmel bırakılan bazı hususları tafsîl ve beyân etmiştir. Bilhasa, gündüz, kadını hayvan döver gibi dövüp, gece de yanına gitmeyi sert bir lisanla kınamıştır. Gece bütün bağları koparmak zorunda olan insanın sabahki tavrı hiç de hoş karşılanmamıştır.

Dövmek en son ve mecburi istikâmet neticesi ruhsat verilen bir hareket tarzıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi birinci ve ikinci maddelerin fayda vermediği yerde kullanılır. Yani istisnâî bir durumdur. Başka türlü yola gelmeyen ve fıtratı ancak dövmekle yola gelmeye müsâit olanlara tatbik edilebilir. Döverken de, canını fazla yakmayacak ve bilhassa yüze vurmaktan da kaçınacaktır. Zira Allah Rasûlü (yüzden sakın) buyurur.

Yüz, Cenâb-ı Hakk'ın rahmâniyet ve rahîmiyetini temsil eden en parlak aynadır. Yüzde o mânaya ait çizgiler vardır, dolayısıyla yüze vurulmamalıdır. Haddizatında dövmekten gâye, onun onur ve gururunu harekete geçirmektir. Bunu te'min için en asgarî ölçü neyse o kullanılmalıdır. Ben, şu satırların yazıldığı sırada elli küsur yaşındayım. Ve ilkokul öğretmenimin hafifçe kulağımdan tutup: *"Sen de mi?"* deyişini hâlâ hatırlıyor ve hatırladıkça da içimde o te'dipten aldığım nasihatı aynen o günkü gibi hissediyorum.

Kadını dövme islah için başvurulan en son çaredir, dedik. Ve kat'iy-

yen can yakıcı olunamıyacağını da ilâve ettik. Buradan şu noktayı da belirtmemiz icab edecektir: Islâh düşüncesinin dışında ve can acıtıcı şekilde dövmelerde, erkek Allah katında mes'ul olur ve bu şekildeki davranışlar da katiyyen câiz değildir.

Nasıl ki nasihatla onun düzelmesini düşünüyor nasihat ediyor ve nasîhatın bütün yollarını kullanıyoruz, nasıl ki yatağını terketmekle ona karşı boykot yapıyor, fakat gururunu, onurunu kırmıyor, onu mahçûp etmiyor ve sâdece salahını düşünüyoruz, aynen öyle de, şâyet, hafif bir dövmekle düzelecekse, o zaman da onu tatbik edeceğiz. Yoksa bana baş kaldırıyor, serkeşlik yapıyor diye, hayvan döver gibi onu dövmek; maksadı, mânası, hedefi olmayan, câhilce ve acemice bir harekettir ki, Allah katında insanı muhakkak mahçûp ve mes'ul eder. Bu, bütün terbiye şekilleri için de geçerli bir husustur. Meselâ bir hoca talebesini, te'dib ve islâh gâyesinin ötesinde dövemez, aksi hâlde o da mes'ul olur.

Şimdi ben size sorayım: Bu türlü kademelerle gelinip ulaşılan bir dövmeye hangi akıl ve mantık sâhibi itirâz edebilir. Hem yüz kadından birinde böyle bir dövme, müsbet tesir icrâ ederek o kadını yola getirecekse, İslâm dini niçin böyle bir çarenin önünü tıkasın? Bu bir terbiye usûl ve metodudur. Efendimiz, "Vurun" derken bu ölçü içinde demiştir "Vurmayın" diye menederken de işkence, ezâ, cefâ ve intikam alma hissiyle yapılan dövmelere karşı kadını korumak için demiştir.[31]

3- Hadîsin son kısmı ehemmiyet verilmeyen bir kısım günahlarla ilgili; **"Şeytan şu beldenizde, kendisine ebediyyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun edecektir"** buyuruluyor.

Şârihler, Mekke ve civarında, artık puta tapma şeklinde kimsenin küfre dönmeyeceğini anlamışlardır. Bedevilerde görülen irtidad hâdiselerinin de bu hükmü cerhetmeyeceği açıktır, zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından sonra görülen bu hâdiseler, mahiyetce eski putlara dönüş olmamıştır. Ancak hadis "katl, yağma gibi bazı büyük günahlarla, bir kısım küçük günahları 'puta tapmak değil' diye mühimsemeyip, işlemeye devam edeceksiniz, şeytana uymada bu da yeterli olacaktır" şeklinde uyarıda bulunmakta, günah küçük bile olsa kaçınmak gerektiğini irşad etmektedir. Nitekim İslâm uleması **küçük günahlarda ısrar etme**yi büyük günah saymış, hatta bazıları, -büyük küçük ayırımı yapmadan- herbir günahta küfre giden bir yol olduğunu belirtmiştir.

31– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 3/119-123.

Ehemmiyet verilmeyen günahların nasıl küfre götüren bir günah gibi büyüyebileceğini açıklama sadedinde Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri (rahimehullah)'nin şu açıklaması ikna edicidir: *"Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra tâ nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Herbir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırıyor. meselâ: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılâından çok hicab ettiği zaman, melâike ve ruhâniyâtın vücûdu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emâre ile onları inkâr etmek arzu ediyor. Hem Meselâ: Cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidatını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhuyla cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emâre ve bir şüphe, cehennemin inkârına cesâret veriyor. Hem mesela: Farz namazını kılmayan ve vazife-i ubûdiyeti yerine getirmeyen bir adamın küçük bir âmirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan o adam, Sultan-ı Ezel ve Ebedin mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tembellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve mânen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubûdiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir mânevî adâvet-i İlâhiyyevi işmâl eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe vücud-u ilâhiyyeye dâir kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helâket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki: İnkâr vâsıtasıyla gâyet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubûdiyetten gelmeye mukabil, inkârda milyonlar ile o sıkıntıdan daha müdhiş manevî sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder."*

46 ٢ــ وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسولُ الله ﷺ في حجة الوداع [ألا أىُّ شهر تعلمونه أعظم حرمةً؟ قالوا: ألا شهرنا هذا، قال ألا أىُّ بلد تعلمونه أعظم حرمةً؟ قالوا: ألا بلدنا هذا،قال ألا أىُّ يومٍ تعلمونه أعظم حرمةً؟ قالوا: ألا يومنا هذا، قال فانّ الله تعالى قد حرّم عليكم دماءكم وأموالكم وأعراضكم إلاّ بحقّها كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا، ألا هل بلّغت ثلاثاً، كلُّ ذلك يجيبونه ألا نعم. قال: ويحكم أو ويلكم لا ترجعوا بعدى كفاراً يضرب بعضكم رقاب بعضٍ]. أخرجه الشيخان واللفظ للبخارى.

2. (46)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda şunu söylediler: **"(Ey ahâli) hangi ayın hürmetce daha ileri olduğunu biliyor musunuz?"** Halk: *"Şu içinde bulunduğumuz ay değil mi?"* dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Peki, hangi bölgenin hürmetce daha önde olduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Halk: "*Şu yerler değil mi?*" cevabını verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar: **"Pekâla hangi günün hürmetçe daha üstün olduğunu biliyor musunuz?** dedi. Halk: *"Şu içinde bulunduğumuz gün değil mi?" diye cevap verdi.* Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerine şöyle devam etti: **"Öyleyse bilin ki Allah Teâla, sizlere, meşrû sebep dışında kanlarınızı, mallarınızı, ırzlarınızı haram kılmıştır, tıpkı şu beldede, şu ayda şu günümüzü haram kıldığı gibi."** Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan sonra üç sefer tekrar ederek sordu: **"Duydunuz mu, tebliğ ettim mi?"** Halk her defasında *"Evet"* cevabını verdi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini şöyle tamamladı: "Sakın ha! Benden sonra tekrar küfre dönüp birbirinizin boyunlarını vurmaya kalkmayın!" Buhârî, Hudud 9, Riyât 2, Hacc 132, Meğâzi 77,Fiten 8, Edeb 43; Müslim, İman 120 (66); Ebu Dâvûd, Sünne 16, (4686). Metin Buhârî'ye aittir.

47 ٣– وعن أبى بكرة نفيع بن الحارث الثقفىّ رضى الله عنه [أنّ النبىّ ﷺ قال: إنّ الزّمان قد
استدار كهيئته يوم خلق الله السّموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً: منها أربعة
حرم، ثلاث متواليات: ذو القعدة، وذو الحجة، والمحرم، ورجب مضر الذى بين
جمادى وشعبان، أىّ شهر هذا؟ قلنا الله ورسوله أعلم، فسكت حتّى ظنّنا أنه
سيسميه بغير إسمه، فقال أليس ذا الحجّة؟ قلنا بلى. قال أىّ بلد هذا؟ قلنا الله
ورسوله أعلم، فسكت حتّى ظنّنا أنه سيسميه بغير إسمه. فقال: أليس البلدة
الحرام؟ قلنا بلى. قال فأىّ يوم هذا؟ قلنا الله ورسوله أعلم. فسكت حتى ظننا أنه
سيسميه بغير اسمه. فقال أليس يوم النحر؟ قلنا بلى. قال فإن دماءكم وأموالكم
وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا في بلدكم هذا في شهركم هذا.
وستلقون ربكم فيسألكم عن أعمالكم، ألا فلا ترجعوا بعدى كفارا يضرب
بعضكم رقاب بعض، ألا ليبلغ الشاهد الغائب، فلعل بعض من يبلغه أن يكون

أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ، أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ ثَلاَثاً. قُلْنَا نَعَمْ، قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

زَادَ مسلمٌ رحمهُ الله تعالى: [ثم انكفأَ إلى كبْشينِ أمْلحيْنِ فذبحهما، وإلى جزيعةٍ من الغنم فقسَّمها بيننا.]

وَزَادَ رَزِينٌ رحمهُ الله تعالى في آخرِهِ [ثَلاثٌ لاَ يُغَلُّ عليهِنَّ قلبُ مُؤمنٍ أبداً: إخْلاصُ العملِ للهِ تعالى، ومناصحةُ وُلاةِ الأمرِ، ولزومُ جماعةِ المسلمين فإنَّ دعوتَهُم تحيطُ مِنْ ورائِهِم]. قالَ ابنُ الأثيرِ: ولمْ أرَ هذهِ الزيادةَ في الأصولِ.

«الجزيعة» بالزاي: القطعةُ من الغنمِ، وقولُه «لا يغلّ» بضم الياء من الإغلال وهو الخيانة. وقيل بفتحها من الحقد، والمعنى أنَّ هذه الخلال الثلاثَ تُستصلحُ بها القلوبُ فمن تمسك بها طَهرَ قلبُه من الخيانةِ والدَّغَلِ والشرِّ.

3. (47)- Ebu Bekre Nufey'u'bnu'l-Hâris es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Zaman, döne döne Allah'ın arz ve semâvâtı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu. Sene on iki aydır. Bunlardan dördü haram aydır. Haram aylar da üç tanesi peş peşe gelir: "Zül-kade, Zü'l-hicce ve Muharrem. Bir de Cumâdî ve Şâban ayları arasında yer alan Mudarlılar'ın Receb'i."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"– Bu ay hangi aydır?" Biz: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedik. Bir müddet sustu. Biz ayın ismini değiştirecek zannettik. Ancak şunu söylediler:

"– Bu zi'l-hicce değil mi?"

"– Evet!" karşılığını verdik. Devam etti:

"- Peki burası neresidir?" Biz:

"– Allah ve Resûlü daha iyi bilir" cevabını verdik. Yine sustu ve biz bölgenin ismini değiştirecek vehmine kapıldık.

"– Burası haram bölge değil mi?" dedi.

"– *Evet*" dedik.

"– İçinde bulunduğunuz gün nedir?" diye tekrar sordu, biz yine:

"*- Allah ve Resûlü daha iyi bilir*"dedik. Tekrar sustu ve biz yine günün ismini değiştirecek zannına düşmüştük ki:

"- Kurban günü değil mi?" dedi.

"*- Evet*" cevabımız üzerine sözüne devam etti:

"- Bilin ki, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize kesinlikle haramdır, tıpkı bu yerde, bu ayda şu gününüzün haram olması gibi. Rabbinize kavuştuğunuz zaman sizi yaptıklarınızdan hesaba çekecek. Sakın benden sonra birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın. Bu söylediklerimi duyanlar, duymayanlara ulaştırsınlar. Bazan söz kendisine ulaştırılan kimse, ulaştırılan sözü, bizzat dinleyenden daha iyi beller." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra şunu ekledi: **"Tebliğ ettim mi, tebliğ tettim mi?"** Üç defa tekrarladı.

"*- Evet*" cevabımız üzerine:

"- Ya Rabbi şâhid ol!" dedi. Buhârî, Hacc 132, Edâhî 5; Tefsîr, Berâe 8, Bed'i'l-Halk 2, Fiten 8, İlm 9; Müslim, Kasâme 29, (1679); Ebu Dâvûd, Hac 63, (1947).

Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyazı galebe çalan alaca iki koyuna yöneldi ve onları kesti. Sonra da koyunun bir parçasını alıp aramızda taksim etti."

Rezîn, rivayetin arasına şunu ilâve eder: **"Üç şey vardır, bir mü'minin kalbi onlara karşı ebediyen ihânet etmez; ameli sırf Allah için yapmak, idareyi elinde tutana karşı hayırhah olmak, Müslümanların cemaatine katılmak, çünkü onların duaları cemaate dahil olanların hepsini içine alır."** *İbnu'l-Esîr: "Bu ziyadeyi ana kitaplarda (Kütüb-i Sitte) görmedim"* der.

Bu ziyadenin mânası şudur: bu üç şeyde kalbler huzura kavuşur. Kim bunlara yapışır, riayet ederse, kalbi hıyânet, hile ve şer gibi mânevî kirlerden temiz kalır.

AÇIKLAMA:

Pek çok fıkıh ve hikmetlerle dolu olan Veda hutbesiyle ilgili olarak 45 numaralı hadisin açıklamasında bazı mühim noktalara temas ettik. Bir kısım meselelere de burada yer vereceğiz:

1- Hadiste geçen: **"Zaman döne döne Allah'ın arz ve semâvatı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu"** ifadesi açıklamaya muhtaçtır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son senesinde

mühim bir ıslahda bulunmuştur: Takvim reformu. O güne kadar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* câhiliye devrinden intikal eden müşriklerin takvim sistemine uymuştu. Bu sistem, kamerî ayları esas almakta ise de, haram ayları ticâret mevsimlerine düşürmek için nesî denen bir te'hir sebebiyle ayların yeri, sırası karmakarışık olmuştu. Şârihlerin yaptığı açıklamaya göre ayların karışmasına sebep olan bir başka âmil de bâzı yıllarda haram ayın birini helâl addederek, onun yerine bir başka ayı haram ilân etme durumuydu.

Araplar Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmail (aleyhime's-selam)'den beri, senenin bazı aylarıyla ilgili hürmete (haramlık'a) riâyet ederlerdi. Buna göre, senenin 4 ayı haram idi. Bu ayların üç tanesi peş peşe gelen: Zilkade, Zilhicce, Muharrem ayları, dördüncüsü de Receb idi.

Haram aylarında bir kısım yasaklara sıkı sıkıya riâyet ediyorlardı; birbirlerine çapulculuk, baskın, harb, yol kesme, adam öldürme ve hattâ intikam alma gibi yasak fiilleri işlemiyorlardı. Bu yasağa riâyet etmeyen çıkacak olsa, bu herkesçe büyük bir suç ve kınamayı mucib bir ayıp telakki edilirdi. Bu aylara o kadar hürmet ederlerdi ki, intikam bile alınmazdı. Sözgelimi babasının katiline rastlayan bir kimse ona dokunmaz, rahatsız etmezdi. Bu aylarda daha ziyade ibadetle meşgul olunurdu.

Ne var ki, üç ayın peş peşe gelmesi bazı sıkıntılar getiriyordu. İktisadî düzenleri büyük ölçüde çapul ve yağmaya dayanan kabilelere üç ay gelirsiz kalmak zor gelmeye başlamıştı. Bu mahzuru gidermek üzere "nesî" denen te'hir'e başvurdular. Yani, haram aylardan birinde harbe (veya yasak olan herhangi bir fiile) mecbur kalacak olurlarsa, o ayın hürmetini bir başka aya te'hîr (nesî) ederlerdi. Mesela Muharrem ayında harp yapınca, o yıl sefer'i haram sayarlardı. Müteâkip sene bu hürmet başka aya te'hir edilirdi.

Bu tatbikat zamanla on iki ayda dört nisbetini de daha aşağı indirmek ve haccı dört mevsimden işlerine gelen bir mevsimde tutmak için altı ayda birer haftadan yirmi dört ayda bir ay tezyid ve tevsî etmişler.

Kamerî takvimden vazgeçmemekle birlikte şemsî takvime göre amel etmekten doğan bir kısım tezadlarının giderilmesi için başka müdahaleler yapılmış[32], yıllar yılı takip edilen bu tatbikât sonunda aylar karışmıştır. Bu durum, görüldüğü üzere, zamanla ilgili olarak Cenâb-ı Hakk (celle celâluhu)'ın takdir buyurduğu haram ve helâllerin karışmasına sebep olmuştur. Sözgelimi hac farîzası, onun yapılması gereken

32— Nesî takviminin hesaplanışını öğrenmek isteyenlere Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsîrini tavsiye ederiz. (4, 2528-2541).

ayda değil, yapılmaması gereken ayda yapılmış oluyor. Bu sebeple âyet-i kerîme, nesî yani ayların yerini te'hir işlemini, "küfürde artış" olarak tarif etmiştir: **"Doğrusu, ayların sayısı Allah yanında on iki aydır. Gökleri yeri halkettiği günkü Allah yazısında bunlardan dördü haram olanlardır. Bu, işte en payidar, en doğru yoldur. Onun için bunlar hakkında nefislerinize zulmetmeyin... O NESÎ, ancak küfürde bir artıştır ki onunla kâfirler şaşırtılır, onu bir yıl helâl bir yıl da haram i'tibar ederler ki Allah'ın haram kıldığının sayısına uydursunlar da Allah'ın haram buyurduğunu helâl kılsınlar. Bu suretle kötü amelleri kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah da kâfirlerden ibaret bir kavmi hakka hidayet etmez" (Tevbe, 36-37).**

Yukarıda kaydedilen hadis, Vedâ Haccı'nın, yılların devri sonunda, Arapların Zilhicce'yi haram kıldıkları seneye tesadüf ettiğini ifade etmektedir. Bu tevafuk, yaratılış sırasında Allah'ın aylarla ilgili olarak koyduğu hükme uygun düşmüş, bundan böyle nesi'ye yer verilmeden asl'a uygun olarak devam edilmesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşrî edilmiştir.

2- Hadiste geçen **"Mudarlılar'ın Receb'**i tabirinden maksad, Recep ayının tahrimini mübalağalı şekilde ifâde etmektir. Çünkü Mudarlılar Receb'in hürmetine titizlikle riayet ettiği halde Rebîalılar, onun diğer aylara göre sırasında ihtilaf ederdi. Bunlara göre, Receb ayı Ramazan sayılmalı idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb'in yeri meselesini Mudar lehine çözdüğü için o ayı onlara nisbet etmiştir. Bazıları, Mudarlılar'ın bu ayın hürmetine uymada titiz oldukları için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara nisbet etmiştir diye izah etmiştir.

3- **BAZI FAİDELER:** Hadis pek çok faide ifade etmektedir. Birkaçını zikredelim:

1- İlmin tebliğ edilmesine teşvik var.

2- İnsan ilme tam ehil olmazdan önce öğrenmeye başlaması caizdir.

3- İlmi tebliğ için öğrendiğini anlaması şart değildir.

4- İlmi ikinci elden alanlar, yani arkadan gelenler, birinci elden alanlardan daha anlayışlı olabilir, müteahhir olanlar arasında az da olsa mütekaddim olanları geçecek çıkabilir.

5- Aslında duran hayvana binmek câiz değilse de, ihtiyaç halinde câiz olabilir. Öyle ise bu hususta hadislerde gelen yasaklama, zaruret olmaksızın hayvan durdurup inmeden sohbet etmekle ilgilidir.

6- Halka hitab ederken yüksek bir yerde durmak hem duyurmayı kolaylaştırır, hem de halkın hatibi görmelerine imkân sağlar.

7- Söylenen sözün mühim noktalarını tekrar etmek, dinleyicinindaha iyi anlamasını ve zihninde yerleşmesini sağlar.

8- Ashab (radıyallahu anhüm ecmaîn) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı edeb ve nezâketleri sebebiyle, sorulara: *"Allah ve Resûlu daha iyi bilir"* diye cevap verirlerdi.

9– Tebliğde mühim bir metod önce muhatabı hazırlamadır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içinde bulunulan gün, ay ve hutbenin verildiği yerle ilgili olarak soru sorması, Kurtubî'nin açıklamasına göre yapılacak tebliğin müessiriyetini artırmak için baş vurulan bir metoddur. Şöyle der:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu üç şeyden sorması, sonra her sualin arkasından sükut buyurması (onlara bir bilgi sunmak için değil) onların fehim ve anlayışlarını (yapacağı asıl tebliğe) hazırlamak, muhatablarını bütün varlıklarıyla kendisine yöneltmek ve vereceği haberin azamet ve ehemmiyetini duyurmak içindi. Nitekim (zihinleri başka meşguliyetlerden arındırılmış, dikkatleri kendisine çekilmiş olan cemaate bu psikolojik hazırlama safhasından) sonra haykırdı: **"Bilesiniz ki; kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız birbirinize haramdır, şu günün, şu ayın, şu beldenin haram olduğu gibi. Bu söylediklerimi burada olanlar olmayanlara duyursun..."**

48 ٤ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [مامن مولود إلاّ يولد على الفطرة ثم يقول اقرؤا «فطرة الله التي فطر النّاس عليها» فأبواه يهوّدانه أو ينصّرانه أو يمجّسانه كما تنتج البهيمة بهيمة جمعاء، هل تحسون فيها من جدعاء حتى تكونوا أنتم تجدعونها. قالوا يا رسول الله: أفرأيت من يموت صغيراً؟ قال: الله أعلم بما كانوا عاملين] أخرجه الستة إلاّ النسائى، وهذا لفظ الشيخين، وللباقين بنحوه.

وفي أخرى [مامن مولود يولد إلاّ وهو على هذه الملّة حتّى يبين عنه لسانه].

4. (48)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor; *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Her çocuk fıtrat üzerine doğar"** buyurdu ve sonra da **"Şu ayeti okuyun"** dedi: **"Allah'ın yaratılışta verdiği fıtrat..."** (Rum, 30). Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözünü

şöyle tamamladı: **"Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?"** Dinleyenler: "Ey Allah'ın Resûlu, küçükken ölenler hakkında ne dersiniz (cennetlik mi, cehennemlik mi?) diye sordular. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: **"(Yaşasalardı) nasıl bir amel işleyeceklerdi Allah daha iyi bilir."**

Buhârî, Cenâiz 80, 93; Müslim, Kader 22, (2658); Muvatta, Cenâiz. 52, (1, 241); Tirmizî, Kader 5, (2139); Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4714).

Bir başka rivayette: **"Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayıncaya kadarşu din üzere olmasın"** buyurulmuştur.

AÇIKLAMALAR:

1- Bu hadiste kişinin kazanacağı dinî, meslekî, ilmî vs. her çeşit şahsiyette terbiyenin, hususen anne ve babanın rolü dile getirilmektedir. Gerçekten milletlerin iyi veya kötü her istikamette kaderini tayin eden âmillerin başında terbiye gelir. Terbiyevî gayretler terbiyevî müesseseler, terbiyeye ayrılan vaktin miktarı neticeye tesîr eder. Hadîste, terbiye yoluyla çevrenin kişiye vereceği şeylere "din" örneğinde dikkat çekilmiştir.

2- Dikkat çekilen ikinci bir husus çocuk fıtratıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün çocukların aynı fitrata sâhip olduğunu ifade etmektedir: Zengin çocuğu da, fakir çocuğu da... siyahî çocuğu da, beyaz çocuğu da, Avrupalı aileden doğan çocuk da, Afrikalı yamyam âileden doğan çocuk da aynı fıtrata sâhip. Demek ki, doğduğu an dikkate alındıkta bütün insanlar aynı yaratılış üzeredirler, aynı temel kapasite ve temayüllere sahiptirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Allah'ın yaratışta verdiği fıtrat"** âyetini de delil getirerek mevzuyu iyice kuvvetlendiriyor. Kavimler, milletler, ırklar arasındaki farklılıklar, dış şartların ve bilhassa terbiye sisteminin tesiriyle husule gelmektedir. Terbiye sistemi deyince, öğretilen muhteva, öğretime verilen ciddiyet, öğretim müddeti, öğretim techizatı, teknik ve metodlar, nazariyat, pratikler vs. vs. anlaşılacaktır.

Âlimlerden bazıları: "Çocuk, Allah bilgisine sahip olarak, Allah'ı ikrar edecek bir yaratılışla doğar. Kendisinin bir yaratanı bulunduğunu ikrar etmeyecek hiçkimse doğmamıştır, bunu başka şekilde isimlendirse ve hattâ, O'nunla birlikte bir başka şeye tapınsa da" demiştir.

Nevevî, muhtelif görüşleri kaydettikten sonra *"En doğrusu, her çocuğun İslâm'ı kabûle hazır bir yaratılışla doğmuş olmasıdır"* der. Hadisi böyle anlamalıyız demek ister.

3- Hadiste temas edilen üçüncü husus, bülüğa ermeden ölen çocukların uhrevî âkibetleri. İslâm âlimleri, bu meseleye temas eden diğer hadisleri ve bir kısım âyetleri de nazar-ı dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1– İslâm âlimleri büyük çoğunluğuyla "Müslüman ailelerin çocukları cennetliktir, çünkü mükellef olmazdan önce ölmüşlerdir" der. Bu hususta kesin hükümden kaçarak ihtiyatı iltizam edenler olmuşsa da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Bülûğa ermeden üç çocuğu vefat eden hiçbir Müslüman yoktur ki, Cenâb-ı Hak, çocuklara olan rahmeti sebebiyle onu cennete koymamış olsun"** hadisine dayanarak bunların isabetli davranmadıklarını söylemişlerdir.

2- Müslüman olmayan ailelerden ölen çocuklar hakkında üç farklı görüş ortaya atılmıştır:

a) Çoğunluk, "Bunlar ebeveynlerine tâbi olarak cehennemliktir" diye hükmetmiştir.

b) "Kesin hüküm verilemez" diyenler olmuştur.

c) Muhakkik âlimlerin benimsediği sahih görüşe göre bunlar da cennetliktir. Bu görüşü ileri sürenlerin delilleri arasında şu âyet de yer alır: **"Kimse kimsenin günahını çekmez. Biz peygamber göndermedikçe kimseye azâb etmeyiz"** (İsra, 15).

ÜÇÜNCÜ BAB

İMÂN VE İSLÂM'A GİREN MÜTEFERRİK HADİSLER

49 ١ـــ عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [مثلُ المؤمنِ مثلُ الزرعِ لا تزالُ الريحُ تميلُهُ، ولاَ يزالُ المؤمنُ يصيبهُ البلاءُ، ومثلُ المنافق كشجرةِ الأرْزِ لا تهتزُّ حتّى تستحصدَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

الأرز «بسكون الراء» شجر الصنوبر.

1. (49)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Mü'min, mütemadiyen rüzgarın eğici tesirine mâruz bir bitkiye benzer. Mü'min, devamlı belalarla başbaşadır. Münâfığın misali de çam ağacıdır. Kesilip kaldırılıncaya kadar hiç ırgalanmaz." Buhârî, Mardâ 1; Tirmizî, Emsâl 4, (2870); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn 58, (2809).

AÇIKLAMA:

Burada mü'min, mütemadiyen esen rüzgarın önünde, sağa sola eğilerek kırılmadan dik kalan canlı bir bitkiye benzetiliyor. Aynî'nin kaydına göre mâna şudur: Mü'min Allah'a inanmıştır, hastalık, sağlık, lütuf, musibet gibi hayatın çok çeşitli esintileri onun ana istikametini bozmaz, kulluk vasfını, imanını sarsmaz. Lütuflara mazhar olsa şükreder, müsibetlere mazhar olsa sabreder ve hatta müsibetlerin kazandıracağı ecri düşünerek Rabbine şükür de eder. Kâfir veya münâfık ise böyle değildir. Allah, onu müsîbetlerle denemek istemez. Ona sıhhat ve dünya işlerinde kolaylık, başarı verir, tâ ki âhireti iyice zorlaşsın. Allah, helâk olmasını dilediği zaman ağır bir ağacın devrilmesi gibi devirir. Şiddetce, elemce çok daha fazla bir azabı tadarak ölür. (Umdetu'l-Kari, 21, 210).

50 ٢– وعن ابنِ عمرَ رضى اللهُ عنهما قال: قال رسُولَ اللهِ ﷺ: [مثلُ المؤمنِ كمثلِ شجرةٍ خضراءَ لا يسقط ورقُها ولا يتحاتُّ. فقال القومُ: هِيَ شجرةُ كذا هيَ شجرةُ كذا، فأردتُ أن أقولَ هي النخلةُ فاستحييتُ. فقالَ هي: النخلةُ]. أخرجه الشيخان.

2. (50)-İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: "Mü'min, yaprağını hiç dökmeyen yeşil bir ağaca benzer." Halk falanca ağaç, fişmekânca ağaç diye tahminde bulundular, (fakat isabet ettiremediler). Ben, "Bu, hurma ağacıdır" demek istedim, ancak (yaşım küçük olduğu için) utandım. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Bu hurma ağacıdır" diyerek açıkladı." Buhârî, İlm 4, Edeb 79; Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn 64, (2811).

51 ٣– وعن النواسِ بنِ سمعانَ رضى اللهُ عنه قال: قال رسُولُ اللهِ ﷺ: [إنَّ اللهَ تعالى ضربَ مثلاً صراطاً مستقيماً على كتفي الصراطِ دارانِ. وفي رواية سُورانِ لهما أبوابٌ مفتَّحةٌ، على الأبوابِ ستورٌ، وداعٍ يدعوا على رأسِ الصراطِ، وداعٍ يدعو فوقه ﴿ واللهُ يدعوُ إلى دارِ السَّلامِ ويهدى من يشاءُ إلى صراطٍ مستقيمٍ ﴾. فالأبوابُ التى على كتفي الصراطِ حدُودُ اللهِ تعالى فلاَ يقعُ أحدٌ في حدودِ اللهِ تعالى حتّى يكشفَ السترَ، والذى يدعُو منْ فوقه واعظُ ربه]. أخرجه الترمذى، وفسرهُ رَزِينٌ في حديثٍ رواهُ عن ابنِ مسعودٍ رضى اللهُ عنه: أنَّ الصراطَ هو الإسْلامُ، وأنَّ الأبوابَ محارمُ اللهِ تعالى، والستورَ حدودُ اللهِ، والداعى على رأسِ الصراطِ هو القرآنُ، والداعى فوقهُ واعظُ اللهِ تعالى في قلبِ كلِّ مؤمنٍ.

3. (51)- Nevvâs İbnu Sem'ân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, bize iki tarafında iki ev bulunan bir doğru yolu misal veriyor. –Bir rivayette iki ev değil "İki sur" denmiştir– Bu evlerin açık olan kapıları vardır. Kapıların üzerine de perdeler çekilmiştir. Biri yolun başında, biri de onun yukarısında durmuş iki dâvetçi (gelip geçenlere) şu dâveti okuyorlar: "**Allah cennete çağırır, dilediğini doğru yola eriştirir"** (Yunus, 25).

Yolun iki yakasındaki kapılar ise Allah'ın hududu (yani yasakları) dur. Hiç kimse perdeyi açmadan bu yasaklara düşmez. Kişinin yukarısındaki davetçi, Rabbisinin vâiz'idir." Tirmizî, Emsâl 1 (2863).

Rezîn, bu temsili, İbnu Mes'ûd tarafından rivayet edilen bir hadisle açıklar: Doğru yol; "İslâm'dır, kapılar; Allah'ın haramlarıdır, perdeler; Allah'ın hudududur (yasaklar); yolun başındaki dâvetçi; Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bunun yukarısındaki davetçi; her mü'minin kalbinde yerleştirilmiş olan (bazan vicdan, bazan sağ duyu diye ifade edilen) hakkâniyet duygusu -ki, buna bazı hadislerde lümme-i melekîye de denmiştir- vâizullah'tır."

AÇIKLAMA:

Hz Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* birçok yüce ve ince hakikatleri temsil ve teşbihlerle ifade etmekle hem anlaşılmalarını kolaylaştırmış, hem de zihinlerde daha iyi yerleşmelerini sağlayarak müessiriyetini artırmıştır. Burada, söylediğimize bir örnek görmekteyiz. İbnu Abbas temsilde geçen hakikatları vuzuha kavuşturmuştur.

İbnu Abbas'tan kaydedilen bir diğer açıklamada şöyle denir: "Bunların fevkinde yer alan bir dâvetçi, kul bu kapılardan birini açmak istediği zaman şu ihtarı yapar: "Sakın onu açma, eğer açacak olursan o (yasağa) girersin..."

Fethullah Gülen Hocaefendinin mevzu ile ilgili açıklaması şöyle:

Vicdan, Allah'ın yasak ettiği şeylerin mahiyetindeki çirkinliği görerek hep tiksinti duyar. Küfür ve dalalet içinde bulunan bir kalbin kalak ve ızdıraplarını ancak o hisseder. Evet insan dalalete, küfre başını uzatacağı zaman daima vicdanının iniltisini duyar. Öyleyse siz bir taraftan Kur'an'ın nidasına kulak verin, beri taraftan da vicdanınızı dinleyin. Kur'â'nın ışığı altında, Allah'ın size misal olarak irad buyurduğu sırat üzerinde sağa sola inhiraf etmeden, harama açık kapılardan başınızı dışarıya çıkarmadan, Allah'ın çektiği o perdeleri kaldırmadan, yasak sınırına yaklaşmadan bu yolu katetmeye çalışın.[33]

52 ٤– وعن أبى هريرة رضى الله عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [بدأ الإسلامُ غريباً وسيعودُ غريباً كما بدأ فطوبى للغرباء]. أخرجه مسلم.

4. (52)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"İslâm garib olarak başladı, tekrar başladığı gibi garîb hâle dönecektir. Gariblere ne mutlu!"** Müslim, İmam 232, (145); Tirmizî, İman 13 (2631).

33– Fatiha Üzerine Mülahazalar s. 204.

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik'ten yapılan rivayete göre, hadis, Medine ile alâkalıdır, İslâm dininin orada garib olarak başladığını ve tekrar oraya döneceğini ifade etmektedir. Kâdı Iyaz ise şöyle demiştir: *"Hadisin zâhiri umum ifade eder (yani Medine ile alakalı değildir), İslâm münferid şahıslar arasında, azınlık olarak başladı, sonra intişar ederek pekçok insan ona dahil oldu. Sonra tekrar azalacak. Öyle ki başlangıçtaki gibi münferid şahıslar ve azınlık hâline dönecek.*

Gariblere ne mutlu cümlesindeki gariblerle sıkıntılara maruz kalan ilk muhacirler ve yine azınlığa düşmekle sıkıntı çekecek olan son Müslümanlar kastedildiği söylenmiştir.

Hadisten yeis veren bu mâna çıkarıldığı gibi aksi bir mâna da çıkarılmıştır, yani: Nasıl ki, bidayette İslâm, eşi görülmemiş (garîb) bir tarzda fevkalâde bir inkişaf gösterdi ise, kıyamete yakın öylesi bir inkişafa mazhar olacaktır. Hadisten kesinlikle böyle bir mâna çıkaran Elmalılı Hamdi Yazır merhum, Neml suresinin son âyetlerini tefsir ederken yukarıdaki hadisi de zikrederek şu açıklamayı sunar: "Bu âyetin işaretine nazaran İslâm'ın istikbali gece değil, gündüzdür. Sönük değil parlaktır. Arasıra basan gece zulmetleri onu dinlendirip tekrar uyandırmak içindir. Bu mâna maruf bir hadis-i şerif ile şöyle beyan buyurulmuştur:

الاسلام بدأ غريباً وسيعود كما بدأ غريباً طوبى للغرباء

Bu hadisteki "Seyeûdu" fiilini ekseri kimseler "seyesîru" mânasına fi'li nakıs telakki ederek: "İslâm garip olarak başladı (yahut zuhur etti) yine başladığı gibi garip olacak" diye yalnız İnzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teammüm etmiştir. Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere "Âde" fiili " ويعد – يبدئ " de olduğu gibi; dönüp yeniden başlamak mânâsına da gelir.

Bu hadis de böyledir. Yâni "İslâm garib olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garip olarak tekrar başlayacak (yahut yeniden zuhur edecek) ne mutlu o gariplere" demektir. Hadisin âhirindeki Fetûba kelimesi onun, inzar için değil, tebşir için sevk buyurulduğunu gösterir, gerçi bunda da ilk hale dönüp garip olmak inzarı yok değil, lâkin dönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte "Fetûbâ lil gurebâ" müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar sâbikun-i evvelûn gibidirler. Binaenaleyh hadis de ye'si değil müjdeyi nâtıkdır.

Bir başka yerde milâdî on dördüncü asrın Hıristiyan âlemi için re-

form ve uyanma hareketlerinin başlangıcı olmaı gibi hicrî on dördüncü asrın da İslâm dünyası için yeni bir uyanış ve şahlanış dönemi olacağı sezgisini ifade eden Elmalılı Hamdi Efendi merhumu te'yid eden Kur'ân ve hadisten bazı başka naklî delîller bulmak bile mümkündür. Mesela Sure-i Fetih'te

هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا

Meâl-i münifi: **"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini, doğruluk rehberi Kur'ân ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter"** (Feth, 28).

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen Nebevî bir müjde de şöyle:

لاَ يَبْقٰى عَلٰى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلاَ وَبَرٍ إِلاَّ اَدْخَلَهُ اللّٰهُ كَلِمَةَ الْإِسْلاَمِ بِعِزِّ عَزِيزٍ اَوْ ذُلِّ ذَلِيلٍ

إِمَّا يُعِزُّهُمُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ اَهْلِهَا اَوْ يُذِلُّهُمْ فَيَدِينُونَ لَهَا

"Yeryüzünde mevcut topraktan veya yünden yapılmış her eve Allah,mutlaka İslâm'ın mesajını sokacaktır. Bu, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelil kılacaktır. Allah'ın hidâyet nasib ettikleri ona (İsteyerek) dâhil olup izzet bulacaklar, hidâyete ermeyenler ise, zorla tâbi olarak zelil olacaklar." Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh) tarafından yapılan bu rivayeti, Temîmu'd-Dârî (radıyallahu anh) tarafından yapılan bir rivayet aynen te'yid eder: "Bu din, gece ve gündüzün ulaştığı her yere mutlaka ulaşacaktır. Allah, onun girmediği topraktan veya yünden yapılmış (çadır) hiçbir ev bırakmayacaktır. Bu giriş, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelîl kılacaktır. Allah İslâm'a izzet, küfre de zillet verecektir."

Ye'se, "mâni-i her kemâl" diyen Bediüzzaman Saîd Nursî de İslâm'ın müstakbel bir zaferine inananlardandır. O, bu inancını muhtelif fırsatlarda kesin bir üslubla cezm ederek ifade eder:

Yakinim var ki istikbal semâvatı, zemin-i Asya bâhem olur teslim yed-i beyza'yı İslâm'a der. Rüyada, selef-i sâlihin'den ve geçmiş asırların temsilcilerinden müteşekkil münevver bir meclisin müjdesi olarak aldığı şu tebşiratı da onun kesin kanaatının ifadesi olmaktadır: "Evet, ümitvâr olunuz... Şu istikbal inkılâbatı içinde en yüksek gür sedâ İslâm'ın sedası olacaktır!..."

Bediüzzaman'ın inandığı İslâmî kurtuluş mevziî, mahallî bir zafer değil, bütün dünyayı kucaklayan bir İslâmî galebedir. Buna giden yol ümidden, rahmet-i İlâhiyeye güvenden geçmektedir. İçinde bulunduğumuz şartların menfî görünüşü, ye'se atmamalıdır. Semâvatı bir anda bu-

lutlarla doldurup, bir anda yağmur başlatan kudret, dilediği takdirde her şeyi yapmaya kâdirdir. Bizim için esas olan O'nun rızasını kazanmaya çalışmaktır. Zevahire kanıp, ümidi kaybetmemektir. Ümmeti, mâni-i her kemal bildiği yeisten kurtarmayı hedefleyen ümit verici ifadelere, sıkca yer veren Bediüzzaman: "İfrat ediyorsun, hayali hakikat gösteriyorsun, bizi de teçhil ile tahkir ediyorsun. Zaman âhir zamandır, gittikçe daha fenâlaşacak?"diyenlere şu cevabı verir: "Neden dünya herkese terakkî dünyası olsun da yalnız bizim için tedennî dünyası olsun! Öyle mi? İşte ben de sizinle konuşmayacağım, şu tarafa dönüyorum, müstakbeldeki insanlarla konuşacağım.

Ey üçyüz seneden sonraki yüksek asrın arkasında gizlenmiş ve sâkitane Nur'un sözünü dinleyen bir nazar-ı hafiyy-i gaybî ile bizi temâşâ eden Saidler, Hamzalar, Ömerler, Osmanlar, Tahirler, Yusuflar, Ahmedler vesairler! Sizlere hitab ediyorum. Başlarınızı kaldırınız, "sadakte" deyiniz. Ve böyle demek sizlere borç olsun. Şu muasırlarım, varsın beni dinlemesinler. Tarih denilen mazi derelerinden sizin yüksek istikbalinize uzanan telsiz telgrafla sizin ile konuşuyorum. Ne yapayım acele ettim, kışda geldim; sizler cennet-âsâ bir baharda geleceksiniz. Şimdi ekilen Nur tohumları, zemininizde çiçek açacaktır. Biz hizmetimizin ücreti olarak sizden şunu bekliyoruz ki; mazi kıt'asına geçmek için geldiğiniz vakit, mezarımıza uğrayınız. O bahar hediyelerinden bir kaç tanesini medresemin mezar taşı denilen ve kemiklerimizi misafir eden ve Horhor toprağının kapıcısı olan kal'anın başına takınız. Kapıcıya tenbih edeceğiz, bizi çağırınız. Mezarımızdan "henîen leküm" sadasını işiteceksiniz.

Şu zamanın memesinden bizimle süt emen ve gözleri arkada maziye bakan ve tasavvuratları kendileri gibi hakikatsiz ve ayrılnış olan bu çocuklar varsınlar şu kitabın hakikatini hayâl tevehhüm etsinler. Zirâ ben biliyorum ki, şu kitabın mesâili, hakikat olarak size tahakkuk edecektir.

Ey muhatablarım! Ben çok bağırıyorum zirâ Asr-ı Sâlis-i Aşrin, yâni on üçüncü asrın minaresinin başında durmuşum, sûreten medenî ve dinde lâkayd ve fikren mazinin en derin derelerinde olanları camiye daved ediyorum.

İşte ey iki âyâtın ruhu hükmünde olan, İslâmiyet'i bırakan iki ayaklı mezar-ı müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kapısında durmayınız. Mezar sizi bekliyor, çekiliniz; ta ki, hakikat-ı İslâmiyeyi hakkıyla kâinât üzerinde temevvücsâz edecek olan nesl-i cedîd gelsin!"

Garibler makalesinde Fethullah Gülen Hocaefendi, farklı yorumlarıyla şunları söylüyor:

"Bir garibsin şu dünyada

Gülme gülme ağla gönül!"

Yunus

Bir avuç gönül eri, bir düzine meçhûl kudsilerdir garibler. Ah edip inleyen, sinesini yakıp sızlayan, gönül verdiği yüce hakikatlardan ötürü dövülüp kovulan; hergün yığın yığın gailelerle burun buruna gelen; her dem ayrı bir ölümle tehdit edilen, her an horlanıp hakir görülen, işte garib budur.

Garib, yurdundan yuvasından uzak kalan, dostundan, ahbabından ayrı düşen değildir. O; yaşadığı dünya içinde bulunduğu toplum itibariyle hâlinden yolundan anlaşılmayan; yüksek ideâlleri, ötelere ait düşünceleri, başkaları uğruna şahsî zevklerinden fedakârlığı ve fevkalâde himmet ve azmiyle, kendi toplumunun kanunlarıyla sık sık zıdlaşıp çakışan, çevresi tarafından yadırganıp irdenen ve her davranışıyla garibsenen insandır.

Yardımlarına koştuğu yığınlar onu, kâh azarlayıp kapı kapı kovar; kâh derdest edip zindanlara tıkar; kâh memleket memleket sürgünlere yollar; kâh o'nun için darağaçları hazırlar "aman vermen öldürün!" der çığlıklar atarlar. O ise, yığın yığın tehlikelerin kolgezdiği bu atmosferde, her an ayrı bir ölümle pençeleşir; her lâhza ayrı bir mağdurun imdadına koşar; zaman olur, bir Heraklit gibi tehlikelerin üzerine yürür; an gelir, bir itfaiye eri gibi çevreyi saran ateşleri göğüsler ve zaman olur şefkatli bir anne gibi hep inler. Etraf cefadan, garib de vefadan asla usanmaz.

Garib, içinde yaşadığı cemiyetle içli dışlı olamadığı, onunla sürekli diyalog kuramadığı için, maddî ölçüler içinde çok defa, kendini yalnız ve gurbetde hisseder. Ne varki, başdan başa ruhunu saran diğergâmlık hissi ve başkaları için varolma düşüncesi, ona gurbet ve yalnızlığı unutturacak kadar derin ve çok buudludur. Bir ân yalnızlık hissedip inlese bile, ruhunda kurduğu mefkûrevî dünyalarla, çok zaman mutlu ve bahtiyar olabilir.

Garibler; baharda, başını topraktan erken çıkaran çemenlere benzerler. Toprağın ortaya çıkdığı her yerde, bu şafak çiçekleri, karla buzla burun buruna gelir ve yer yer soğuğu, donu aşarak geçip, bir ulu kavga başlatırlar tipiye borana karşı. Evet, alaca karda beyaz tülbentleriyle, güneşe gamze çakıp cilveler atan kar çiçekleri ne ise, gökler ötesi âlemlere göre, bin çığlık aydınlığa doğru koşan garibler de odur. Kara cemre düşmeden, henüz buzlar erimeden ortaya çıkarlar. Güç bela varlıklarını sürdürür; karşılarına çıkan tehlikelerle pençeleşir, yara alır,

hırpalanır ve çok defa dünya zevki nâmına birşey tadıp duymadan "harap olup, turâb olup" giderler. Giderler ama, gidişleri de merdâne olur. Toprağın bağrına sinip, bir kaç sümbülü netice vermeden gitmezler. Onlar "bir ölür yirmi dirilirler!..."

Garibler, ölü toplumlara hayat sunmak, onlara kaybettikleri değerleri yeniden iâde etmek için, bir düzine mukaddeslerden mukaddes düşüncelerle, her Allah'ın günü toplumun kapısına dikilir, kapının tokmağına bir kaç defa asılır, sonra ruhunun ilhâmlarını haykırır ve geriye dönerler. Bu uğurda, tartaklanır; azar işitir; defalarca kovulurlar, ama katiyyen yılmaz, usanmaz ve hele aslâ darılmazlar. Onlar gözleri her ân ötelerde ve bir diriliş müjdesi beklemektedirler güneşin hep doğup batışıyla. Her yeni günle, taptaze bir şevk kazanır ve soluk soluğa köşeyi bucağı tutar, yığınlara Hızır çeşmesine giden yolu gösterirler.

Onları anlayıp hem hâl olanlar ebedî varlığa ererler. Onlardan uzak kalanlar "ebed-müddet" ölüp giderler. Onlar Cibril'le hem-bezm[34] olmuş, Hızır'la elli defa buluşmuşlardır. Bu itibarla, uğradıkları yerler yemyeşil ve ayaklarına ilişen toprak hayat iksiri olur.

Küfürler, ilhâdlar, dalâletler onların eritici solukları karşısında buz gibi erir gider; çorak yerler onların nefesleriyle İrem bağlarına döner.

Onlar, daima ızdıraplıdırlar. Bağrında yetişdikleri toplumun değişip duran duygu ve düşünceleri, bozulup giden töreleri karşısında, her ân inkisardan inkisara düşer ve iki büklüm olurlar. Ne var ki, aynı zamanda imanlı, ümitli ve fevkalâde gerilim içindedirler. Zaman zaman yalnız, kimsesiz kaldıkları ve toplumdan hakaret gördükleri olur. Ancak, dâima neşeli ve huzur içindedirler.

"Âşina bir çehre yok ve sanki etraf bomboş;

Yollar eğri büğrü ve yokuşlardan da yokuş;

Çile, ızdırab; çığlık, inilti işte yol!

Herşeye rağmen bu yol ne tatlı ve gariblik ne hoş!"

Garibin kırık kalbinde ve bulanık bakışlarında bin hüzün ve bin keder nümayândır.[35] İniltileriyle o, Adem Nebi'yi (s.) âh-u efganıyla da Dâvûd Peygamber'i (s.) hatırlatır. Yad ellere düştüğü, azar görüp dost ikliminden uzaklaşdığı için: "Cüdâ düştüm güzellerden derem vâ-hasretâ şimdi!" der sızlanır ve iştiyakla vuslat gününü, yâr ile hemdem olacağı

34– Hem-bezm: Aynı sohbet meclisi.

35– Nümayân: Görünen, aşikâr olan, parlayan.

ânı bekler. Bekler de buhurdanlar gibi tütüp duran gönlüne, rahmet ilinden esip esip gelen yellerle, her an ayrı bir visâle, ayrı bir şevke erer. Bir de, ruhunun ilhâmlarını sinelerine boşaltabilecek âşina gönüller bulursa, büsbütün coşar ve bir çağlayana döner garib. Ve artık aşk ile girdiği bu yolda, serveti yağma olup gitse, ocağı sönse de gam izhar eylemez garib. Hele milletinin ruhuna saldığı kıvılcımların, bir baştan bir başa bütün ülkeyi sardığını gördükçe, başı cennetlere ermiş gibi "dost dost!" deyip sonsuzluğa pervâz eder garib!..

Bin müjde gariblere! Bin muştu, fitnenin, fesadın ortalığı kasıp kavurduğu bir dönemde, ümit ve itminan soluyanlara, umumun huzur ve mutluluğu için şahsî haz ve zevklerini unutanlara!

Bir de kendi ülkesinde, kendi insanına, kendi harsına karşı her gün biraz daha yabancılaşan garibler, daha doğrusu gariban vardır ki, hüzün ve ızdırablarıyla öncekilere çok benzerler. Ama bunlar, derbeder, perişan, ümitsiz ve inançsızdırlar. Hele, kalbî ve ruhî hayatları itibariyle tamamen fersiz ve dermansız kimselerdir. Bunların gündüzleri gecelerinden daha karanlık, geceleri zalâm zalâm üstüne[36] kabri andırır. Binbir paradoksun ruhlarını aşındırdığı, kökden ve benlikden mahrum bu sefiller, âdeta insan-altı bir sınıfı temsil etmektedirler. Hatta akıllarının, ruhlarına yağdırdığı endişe ve elemlerle, hayattan lezzet alma noktasında daha aşağı bir seviyeye itilmişlerdir. İçleri kapkaranlık; düşünceleri sisli, bakışları bulanık ve dimağlarında yığın yığın çözüm bekleyen bilmecelerle daha çok cehennemdekileri hatırlatmaktadırlar. Onların yaşadıkları bu hayata hayat demek zordur. Ama nazarlarında ölüm bir hiçlik olduğu için, bütün bütün tereddüt ve kuşkudan ibaret olan bu hayatı tercihden başka da çareleri yoktur.

Onlar için hayat bir azab; insan olmak ayrı bir musibet; ölüm bir girdap, bir karadelik; varlık bir kaos; acı duymamanın tek yolu sarhoşluk.

Bin nefrin bu türlü düşünceye ve böyle sefillere! Yazıklar olsun bu türlü gariblere![37]

36– Zâlam zalâm üstüne: Karanlık karanlık üstüne.

37– M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, 47.

KUR'ÂN VE SÜNNETE SARILMA BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

KUR'ÂN VE HADİSE UYMAYA DAİR

İKİNCİ BAB

AHMELDE İTİDAL

BİRİNCİ BAB

KUR'ÂN
VE
HADİSE UYMAYA DAİR

53 ١- عن مالك أنه بلغه أن النبي ﷺ قال: [تركت فيكم أمرين لن تضلوا ما تمسكتم بهما: كتاب الله تعالى، وسنة رسوله ﷺ].

1. (53)- İmam Malik'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söylemiştir: "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetce asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın Kitab'ı ve Resû-lünün sünneti. Muvatta, Kader 3, (2, 899).

AÇIKLAMA:

Hâkim'in el-Müstedrek'te kaydettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Hutbesi sırasında, bu hatırlatmayı yapmıştır. Hadis'te İslâmiyetin asliyeti üzere korunması ve kurtuluşa ermek için tek muteber yolun Kur'ân'ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'ye uymak olduğunu bildiriliyor. Bunlara uymayan bütün yollar çıkmaz sokaktır, aldatmacadır.

54 ٢- وعن يزيد بن أرقم رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [إنى تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلوا بعدى: أحدهما أعظم من الآخر، وهو كتاب الله تعالى حبل ممدود من السماء إلى الأرض، وعترتى أهل بيتى لن يفترقا حتى يردا على الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما] أخرجه الترمذى.

2. (54)- Yezid İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size, uyduğunuz takdirde benden sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri diğerinden daha büyüktür. Bu, Allah'ın Kitabı'dır. Semâdan arza uzatıl-

mış bir ip durumundadır. (Diğeri de) kendi neslim, Ehl-i Beytim'dir. Bu iki şey, cennette Kevser havuzunun başında bana gelip (hakkınızda bilgi verinceye kadar) birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Öyleyse bunlar hakkında, ardımdan bana nasıl bir halef olacağınızı siz düşünün" Tirmizî, Menâkıb 77, (3790).

AÇIKLAMA:

Tîbî, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerîm'le Ehl-i Beyt'ini birbirinden ayrılmaz ikiz kardeşler olarak takdim edip, ümmettten her ikisi hakkında da iyi muâmele taleb ettiği, "Onların hakkını kendi nefislerinize tercih edin" demek istediğini belirtir. Tîbî şu noktaya da dikkat çeker. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tavsiye ile, ümmetini, Cenab-ı Hakk'ın emri olan şükür vazifesini edâya çağırmış olmaktadır. Çünkü şu âyet, mü'minlere olan in'am ve ihsanına mukâbil edâ edilmesi gereken şükran borcunu Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Al-i Beyti'ne muhabbet ve sevgi şartına bağlamaktadır: **"(Habibim) de ki: "Ben bu (tebliğime) karşı akrabalıkta sevgiden başka hiçbir mükâfaat istemiyorum"** (Şûrâ, 23).

Âyette geçen ve akrabalık diye tercüme ettiğimiz el-Kurbâ kelimesinden çıkarılan mânalardan biri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları, yâni Âl-i Beyt'idir. Yukarıda belirtilen hadis-i şerif'in bu âyeti tefsir edici mahiyette olduğu, bu maksatla îrad buyrulduğu ulemâmızca belirtilmiştir.

"Öyle ise, demiştir ulemâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmeti, nimete karşı nankörlük etmemeye çağırıyor. Kim bu vasiyeti yerine getirir, mezkûr iyiliğe -Kur'ân ve Âl-i Beyt hakkında iyi davranmak suretiyle- şükran borcunu öderse, Havz-ı Kevser'in başına gelinceye kadar kıyamet safhalarında birbirlerinden hiç ayrılmayacak olan bu ikizler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a o şahıs hakkında davranışlarıyla ilgili lehte şehâdette bulunacaklar. O zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bizzat mükâfatlandıracağı gibi, Cenab-ı Hakk da en uygun mükâfaatla mükâfaatlandıracaktır. Kim de Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu vasiyetini yerine getirmez, Kur'ân ve Al-i Beyt'inin hukukuna saygılı olmamak sûretiyle mazhar olduğu iman ve İslâm nimetinin şükrünü ödemezse, hakkında, bu açıklananın aksi bir hüküm verilecek, nankör muâmelesine mâruz kalacaktır.

Hadisin *Müslim*'de gelen bir vechi şöyledir:

"Ey insanlar, bilesiniz ki: Ben bir beşerim. Rabbim'in elçisinin (Azrail aleyhisselam) gelmesi ve davetine icabet etmem zamanı yakındır. Ben size iki kıymetli şey bırakıyorum: Birincisi Kitabullah'tır, içerisi nur ve hidâyet doludur. Allah'ın Kitabı'nı alın ve ona dört elle sarılın." -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân-ı Kerîm'e birçok teşviklerde bulunduktan sonra devamla dedi ki: **"Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum. Ehl-i beytim hak-kında size Allah'ı hatırlatıyorum. Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum..."**

55 ٣ - وعَنْ العرباض بن سارية رضى الله عنهُ قال: [صلّى بنا رسولُ الله ﷺ ذاتَ يومٍ ثمّ أقبلَ علينا بوجْهه فوعظَنا موعظةً بليغةً ذرفتْ منها العيونُ ووجلتْ منها القُلوبُ، فقالَ رجلٌ: يا رسُولَ الله كأنّ هذه موْعظةُ مودّعٍ فماذا تعهدُ إلينا؟ فقال أُوصيكُمْ بتقْوى الله تعالَى والسّمع والطّاعة وإنْ كانَ عبداً حبشيّاً فإنّهُ من يعشْ منكُمْ بعْدى فسيرى اختلافاً كثيراً، فعليكُم بسنّتِى وسنّة الخلفاء الراشدين المهديين تمسّكُوا بها وعضُوا عليْها بالنواجذ، وإياكمْ ومحدثاتِ الأمور فإنّ كلّ محدثةٍ بدعةٌ، وكلّ بدعة ضلالةٌ] أخرجه أبو داود والترمذى.

ومعنى «عضُّوا عليْها بالنّواجذ» أى تمسكوا بها كما يتمسكُ العاضُ بجميع أضْراسه.

3. (55)- İrbâz İbnu Sâriye (radıyallahu anh) dedi ki: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize namaz kıldırdı. Sonra yüzünü cemaate çevirerek çok beliğ, çok mânidar bir vaazda bulundu. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşla, kalpleri de heyecanla doldu. Cemaatten biri: "Ey Allah'ın Resûlü, sanki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?" dedi. **"Size,** buyurdu, **Allah'a karşı takvada bulunmanızı, başınızda Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zira, sizden hayatta kalanlar benden sonra nice ihtilaflar görecek. Öyle ise size sünnetimi ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve dört elle sarılın. Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zıra (sünnette bulunana zıt olarak) her yeni çıkarılan şey bir bid'attır, her bid'at de dalalettir, sapıklıktır."** Tirmizî, İlim 16, (2678); Ebu Dâvud, Sünne 6, (4607).

AÇIKLAMALAR:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatına yakın yaptığı konuşmalardan biri görülmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendinden sonra ümmetin dalâlete, fitneye, ihtilaflara düşmemesi için tek çıkar yol olarak Kur'ân'a ve sünnetine uyulmasını vasiyet ediyor. Daha önceki hadiste sünnet yerine **"Ehl-i Beytime uyun"** buyurmuştu. Şu halde **Allah'tan gereğince korkmak ve Kur'ân'ın emirlerini ölçü olarak almak** ümmetin vahdeti, dinin bozulmalara karşı muhafaza edilmesi için şart olduğu gibi, sünnete uymak, Ehl-i Beyte mensup olanlara saygı göstermek de bir o kadar ehemmiyet taşımaktadır.

Osmanlılar döneminde -Abbasîler döneminde başlatılan bir geleneğe uyularak- Ehl-i Beyt'e mensup olanlar, bu çeşit hadislerin teşvikiyle hususî alâkaya mazhar olmuşlardır. Devlet bu kimseler için hususî defterler tutmuş, maaşlar bağlamıştır. devlete sadâkatları sağlanan bu kitle sayesinde, İslâm âleminin tamamında, samimî bir devlet taraftarlığı, siyasî birlik taraftarlığı temîn edilmiştir. Maceraperest ayrılıkçılar halkın itibar ve hürmet ettiği eşraf zümresinin temâyülüne zıt tecrübelere girmekten çekinmiş olmalıdırlar. Böylece Âl-i Beyt'e saygının içtimaî ve siyasî ehemmiyeti anlaşılmış olmaktadır.

İTAAT MESELESİ: İslâm dininin en ziyade reddettiği hususlardan biri dâhilî kargaşadır. Çünkü dâhilî kargaşa, mâsum kanının dökülmesine sebep olduğu gibi dış düşmanların iştihasını da kabartır. Ümmet ve dîn için her ikisi de zararlıdır. Âyet-i kerîme de haksız yere bir kişinin canına kıyma cinayetini **"bütün insanları öldürmüş olmak"** gibi şenî bir cinayet addetmiştir (Maide, 32). Bu sebeple 43 numaralı hadisle ilgili olarak genişçe üzerinde durulduğu üzere, idareciye isyan asla tecvîz edilmemiştir. İdareci zâlim de olsa, zorba da olsa, fâsık da olsa isyan değil itaat ve sabır tavsiye edilir.

"Baştaki Habeşli bir köle bile olsa itaat etmek" tavsiyesini, bazı âlimler: "Devlet reisi tarafından vazifelendirilecek vâli veya bir başka âmire itaati anlarken, diğer bazı âlimler *"Habeşli bir köle istilâ yoluyla başa geçecek olsa, fitneye meydan vermemek için, itaat etmek gerekeceğini"* rivayetlerden çıkarmışlardır. Burada belirtelim ki, itaat, Allah'a isyana götürmeyen emirleredir. Zira Allah'a isyanda kula itaat yoktur. Bu çeşit emirlere uyulmaması isyan demek değildir, pasif mukavemettir. Allah'ın emirleri yerine getirilmeye devam edilir. Zâlimin zulmüne sabredilir. Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Hanife, İmam Şâfiî gibi

büyükler zulmü, işkenceyi ve hatta idamı göze almışlar ama insanları isyana teşviki düşünmemişlerdir.

BİD'AT MESELESİ: Şer'î ıstılahta "Dinde bir dayanağı (aslı) olmaksızın sonradan çıkan her şey"e bid'at denmiştir. Yukarıda metnini kaydettiğimiz hadiste mutlak şekilde sonradan ihdas edilen, çıkarılan herşey bid'at olarak ifade edilmektedir. Lügat açısından sonradan çıkan herşey bid'at sayılsa da merdud addedilmemiştir. Başkaca hadisler de bu bid'at anlayışına imkân tanır. Zira Ahmed İbnu Hanbel'in Mürsel'inde yer alan bir hadis, **"Yeni bir bid'at ihdas eden her kavm onun bir mislini sünnet'ten kaldırıyor demektir"** buyurur. Buna göre esas reddedilen bid'at, mevcudu kaldıran bid'attır. İçtimaî hayatın gelişmesi, karşımıza çıkan yeni şartların sonucu hâsıl olan ihtiyaçlara cevap veren bid'atlar kaçınılmazdır ve bunlar merdûd olamaz. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Osman (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde mevcut olmayan tatbikatlara girişmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in kitap hâline getirilmesi, takvim vaz'ı, devlet divanlarının tutulması vs. hep sünnette olmayan şeylerdir. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir kısmı (sekiz rekat'ı) cemaatle, bir kısmı da münferîd kılınan teravîh namazının tamamının, cemaatle kılınmasını emreden Hz. Ömer (radıyallahu anh), bunun bid'at olacağını söyleyenlere: "Bu bid'atse ne güzel bid'attir" cevabını verir.

Meseleye temas eden İslâm âlimleri dinde uyulması gereken bu büyüklerin tatbikatını ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in konuyla ilgili beyanatının tamamını gözönüne alarak bid'atı, bid'ayı hasene, bid'ayı seyyie diye ikiye ayırırlar. Yani iyi bid'at, kötü bid'at. Bid'ayı hasene yerine göre kaçınması mümkün olmayan bir ihtiyaçtır. Bu sebeple bid'a vâcib, mendub, haram, mekruh ve mübah olmak üzere beş mertebeye ayrılmıştır. İmam Şafiî hazretleri bid'ayı "Kitap, sünnet, eser veya icmaya muhalif olarak ihdas edilen şey" diyerek en câmi tarifini yapar.

Hülasa etmek gerekirse bir bid'at, ya dine muvâfık ve bir ihtiyacı karşılayan bir şeydir ki, bu bid'at-ı hasene adı altında tahsin edilmiş, güzel bulunmuştur; veya bir ihtiyacı karşılamayan, daha önce zaten mevcut bir şeyi kaldırarak yerine geçecek olan -bir başka kültürden alınma, yahut beşerî hevaya uyularak, yoktan ihdas edilme- bir şeydir. Bid'at-ı seyyie denen bu ikinci kısım, bütün Müslümanların müşterek kültürleri yâni onların birlik ve vahdet vesîlesi olan "sünnet"e ters düştüğü için merduddur. Bu çeşit bid'atler, yâni yabancı kültürlere âit unsurlarla

ferdî hevadan kaynaklanan unsurlar müstakillik ve müştereklik esasına müstenîd ümmet şahsiyetini haleldâr edeceği için hiçbir müsâmaha tanımaksızın şiddetle reddedilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden alarak kaydettiğimiz hadis bu açıdan bir kere daha değerlendirilebilir.

56 ٤ – وعن المقدام بن معدى كرب رضي اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [ألاَ هلْ عَسَى رجلٌ يبلغهُ الحديثُ عنّي وهُوَ متكىء على أريكته فيقُولُ بيننا وبينكُم: كتابُ الله تعالى فما وجدْنا فيه حلالاً استحللْناهُ، وما وجدْنا فيه حراماً حرَّمْناهُ وإنَّ ما حرَّمَ رسولُ الله ﷺ كمَا حرَّمَهُ اللهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود رحمه الله في أوّله [ألاَ إنِّي أوتيتُ الكتَابَ ومثْلهُ معهُ] وذكر معناه.

وزاد أيضاً [ألاَ لا يحلُّ لكُمْ الحمارُ الأهْليُّ، ولاَ كلُّ ذى نابٍ منَ السبَاعِ، ولاَ لُقطةُ مُعاهدٍ إلاَّ أنْ يستغنى عنها صاحبُها، ومن نزل بقومٍ فعليهم أنْ يقْرُوهُ، فان لم يقروه فلهُ أنْ يعقبهم بمثلِ قراهُ].

«الأريكةُ» السريرُ في الحجلة، وقيل: هو كلُّ ما اتُّكئ عليه «والقِرَى» الضيافةُ.

4. (56)- Mikdâm İbnu Ma'dîkerib (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Haberiniz olsun, rahat koltuğunda otururken kendisine benim bir hadisim ulaştığı zaman kişinin: "Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. Onda nelere helâl denmişse onları helâl biliriz. Nelere de haram denmişse onları haram addederiz" di-yeceği zaman yakındır. Bilin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haram kıldıkları da tıpkı Allah'ın haram ettikleri gibidir"** Ebu Dâvud, Sünne, 6, (4604); Tirmizî, İlm 60, (2666); İbnu Mace, Mukaddime 2, (12).

Ebu Dâvud'un rivayetinin baş kısmında şu ziyâde vardır: "Haberiniz olsun, bana Kitap ve bir o kadar da (sünnet) verildi." Rivayetin gerisi yukarıdaki mânada devam eder.

Ebu Dâvud'un rivayetinin sonunda şu ziyade de mevcuttur: **"Haberiniz olsun (Kur'an'da zikri geçmiyen) ehlî eşeğin eti de size helâl değildir, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi (köpek dişi) olanlar, keza muâhedeli olanların yitikleri de haramdır. Ancak eşya sâhibi, ihtiyacı olmadığı için, kasden terketmişse o müstesna. Bir**

kimse bir kavme uğradığı zaman, ona ikram etmek, o kavme vazife olur. Şayet ikram etmezlerse, o kimse, hak ettiği ikramın mislince onları cezalandırır."

AÇIKLAMALAR:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da aynen Kur'ân-ı Kerîm gibi "haram" veya "helâl" hükmünü koyma yetkisi olduğunu beyan etmektedir. Mucizevî şekilde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her devirde, bir kısım "müreffeh câhiller"in oturduğu yerden "Kur'an'dan başka şey tanımayız" diye ahkâm keseceklerini haber vermektedir. Sözünü evirip kıvırıp neticede bu mânayı ifade eden bedbahtlar günümüzde bile mevcuttur. Âlimler hadiste gelen erîke yani "koltuk" kelimesiyle, bu sözü söyleyecek kimselerin tasvir edilmek istendiğini, bunların iyi döşeli müzeyyen evlere kapanmış, ilim çilesi çekmemiş, rahatına düşkün câhil kimseler olacağına dikkat çekildiğini belirtirler

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine Kur'ân'dan başka, Kur'ân kadar açıklama, tamamlama yetkisinin tanındığını belirttikten sonra Kur'ân'da zikri geçmediği halde, şahsen beyan ettiği haramdan birkaçını zikreder.[38]

BULUNTU MAL (Lakit, cemi: Lukata) MESELESİ: Görüldüğü gibi buluntu mallar haram edilmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muâhid'in yani kendisine tanınan belli bir müddet için İslâm memleketinde bulunan yabancının yitirdiği malı zikrederek hükmü beyan ediyor. Yâni, şârihlerin belirttiği üzere, bir yabancının (seyyah, tüccar vs.) yitirdiği mal haram olursa, bir mü'minin yitirdiği mal evleviyetle haram olacaktır. Ancak sâhibi, müstağni olarak yani o mala ihtiyacı bulunmadığı için ihtiyacı olanlar alsın diye bırakmışsa o malı almak haram değildir. Malın yitik mi, metruk mu olduğu her halde anlaşılabilir. Sokakta bulunan bir cüzdan her halde metruk değildir, ama irice bir eşya metruk olabilir. Örfe göre ayrım zor olmaz.

Hadiste yer verilen üçüncü bir mesele, misâfir ağırlamakla ilgili. Hadiste geçen ikram'dan murat, ağırlanması, misafirin ihtiyaçlarının görülmesidir.

Hadis'in mâneası, zahirde, misafire ikram etmeyi vâcib bir vazife göstermekte, ikram edilmediği takdirde, misâfirin, ihtiyaç miktarınca almasını helâl kılmaktadır. Ancak, ulema burada ihtilaf etmiştir.

38— Bu mevzuda geniş bilgiyi daha evvel sunduk.

1- Bazıları 16 ve 17 numarada kaydettiğimiz bedevî ile ilgili hadise dayanarak, orada zikri geçen İslâm'ın şartları dışında vecibe olmadığnı söyleyerek misafire ikram dini bir vecibe değildir demiştir.

2– Ahmed İbnu Hanbel'e göre, hadis vücub ifade eden bir üslubla vârid olmuştur. Ancak mendub olduğunu söyleyen ekseriyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Müslüman'ın malı gönül hoşluğuyla olmadıkça helâl olmaz..."** hadisine ve **"Mallarınızı aranızda bâtıl yolda yemeyin..."** (Bakara, 118) mealindeki âyete dayanarak bu hadisin muzdar olanlarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Çünkü muzdarın ağırlanması icma ile sâbit bir vecibedir.

3- Bazı âlimler: "Bu, İslâm'ın başlangıcıyla ilgili bir emirdir, çünkü, gazveye çıkan askeri birlikleri, uğradıkları yerlerin ağırlaması, ihtiyaçlarını görmeleri, onlara vecîbe kılınmıştı. Ancak sonradan İslâm güçlenip, halka karşı da şefkat ve merhamet galebe çalınca vücub neshedildi, cevaz bâki kaldı" demişlerdir.

Ancak bazı âlimler, devlet reisi, zımmîlerin yaşadığı bir bölgeye ve bilhassa kır bölgesine giden vazifelilerin orada ağırlanmasına hükmetti ise ora halkının onları ağırlaması gerektiği, ağırlamadıkları takdirde ihtiyaç miktarınca -ama fazla değil-, zorla veya gizlice alabileceklerini ifâde etmişlerdir. Yine bu da normal şartlarda değil, anormal şartlarda, mecburî durumlarda olduğu belirtilir. Mirkat'ta Aliyyu'l-Karî, başka teferruat da zikreder.

57 ٥– وعن أبى موسى عبدالله بن قيس الأشعرى رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [إنّ مثل مابعثنى الله به من الهدى والعلم كمثل غيث أصاب أرضاً فكانت منها طائفة طيّبة قبلت الماء فأنبتت الكلأ والعشب الكثير، وكان منها أجادب أمسكت الماء فنفع الله تعالى بها النّاس فشربوا منها وسقوا وزرعوا، وأصاب طائفة منها أخرى إنّما هى قيعانٌ لا تمسك ماءً ولا تنبت كلأً، فذلك مثل من فقه فى دين الله تعالى، ونفعه ما بعثنى الله تعالى به فعلم وعلّم، ومثل من يرفع بذلك رأساً ولم يقبل هدى الله الّذى أرسلت به].

5. (57)- Ebu Mûsa Abdullah İbnu Kays el-Eş'arî (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidâyetin misali, bir araziye**

düşen yağmur gibidir. (Bilindiği üzere), bazı araziler var, tabiatı güzeldir, suyu kabul eder, bol bitki ve ot yetiştirir. Bir kısım arazi var, münbit değildir, ot bitirmez, ama suyu tutar. Onun tuttuğu su ile Cenab-ı Hakk insanları yararlandırır: Bu sudan kendileri içerler, hayvanlarını sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir araziye daha isabet eder ki, bu ne su tutar ne ot bitirir.

Bu temsilin biri Allah'ın dininde ilim sâhibi kılınana delalet eder, böylesini Allah benimle göndermiş olduğu hidâyetten yararlandırır; yani hem öğrenir, hem öğretir. Temsilden biri de, buna iltifat etmeyen Allah'ın benimle gönderdiği hidâyeti hiç kabul etmeyen kimseye delalet eder" Buhârî, İlm 20; Müslim, Fedail 15 (2282).

AÇIKLAMA:

Kurtubî başta olmak üzere bir kısım ulema şu açıklamayı sunarlar: Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, getirdiği dini, insanlara ihtiyaçları anında gelen yağmura benzetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmezden öne, insanların hâli, susamış, suya muhtaç kimseler gibi idi. O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nun getirdiği nura şiddetle muhtaç idiler. Yağmur indiği, ölü araziyi hayata kavuşturduğu gibi, din ilimleri de ölmüş kalpleri diriltir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kur'ân'ın muhataplarını da yağmurun düştüğü çeşitli evsaftaki topraklara benzetmiştir. Bir kısmı bilir, amel eder ve öğretir de. Bunları suyu emen münbit toprağa benzetmiştir: Hem kendisi istifade eder, hem de bitirdiği bitkilerle başkalarının da istifadesini sağlar. Bir kısım muhataplar vardır, devrinin ilmini câmidir, ancak bildikleriyle amel etmez, veya öğrendiği ilimleri kendisi idrak etmeksizin başkasına öğretir. Bu kimse, tuttuğu su ile halkın faydalanmasını sağlayan toprak gibidir. Buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadisleriyle işaret buyurmuşlardır: **"Allah, sözlerimi işitip de işittiği şekilde edâ eden (öğreten) kimsenin yüzünü (kıyamet günü) taze kılsın..."**

Bazı muhataplar ne ilim dinler, ne onunla amel eder, ne de başkasına nakleder. Bunlar suyu tutmayan veya başkasına zararlı kılan kaygan toprağa benzer.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* verdiği misâlde ilk iki övülen grubu, faydalı olmada müştereklik arzettikleri için birleştirmiştir. Üçüncü mezmum grubu ise, hiçbir fayda sağlamadığı için öbürlerinden ayrı mütâlaa etmiştir."

58 ٦ – وَعنهُ رضيَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ اللهِ ﷺ: [إنّ مثلي ومثَلَ ما بعثني اللهُ به كمثلِ رجلٍ أتى قومَهُ فقال: إنّي رأيتُ الجيش بعيني، وأنا النذيرُ العُريانُ فالنجاء: فأطاعه طائفةٌ من قومه فأدلَجُوا وانطلقوا على مَهلهم فنجوا، وكذّبت طائفةٌ منهم فأصبحُوا مكانهم فصبحهمُ الْجَيشُ فأهلكهم واجتاحهم، فذلك مثل من أطاعني واتبعَ ما جئتُ به، ومثلُ من عصاني وكذّبَ بما جئتُ به من الحقّ]. أخرجهما الشيخان.

6. (58)- Yine aynı sahâbe (Ebu Musa) (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Benim misalimle Cenab-ı Hakk'ın benimle göndermiş bulunduğu şeyin misâli şu adamın misali gibidir: "Bir adam kendi kavmine gelip: "Ben gözlerimle düşman ordusunu gördüm, tehlikeyi haber veriyorum, tedbir alın!" der. Kavminden bir kısmı tavsiyesine uyup, geceleyin, telaşa düşmeden oradan uzaklaşır. Bir kısmı da bu haberciyi yalanlar ve yerinden ayrılmaz. Ancak sabahleyin ordu onları yakalar ve imha eder. İşte bu temsil bana itaat edip getirdiklerime uyanlarla, bana isyan edip Cenab-ı Hakk'tan getirdiklerimi tekzip edip yalanlayanları göstermektedir"** Buhârî, Rikak 26; Müslim, Fezâil 15, (2283).

59 ٧ – وعن أبي هريرة رضيَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ اللهِ ﷺ: [إنّما مثلي ومثلُكُم كمثلِ رجلٍ استوقد نارا فلمّا أضاءت ما حولَه جعل الفراشُ وهذه الدوابُّ التي تقعُ في النّارِ تقعُ فيها فجعل ينزعهنّ ويغلبنه فيقتحمن فيها فأنا آخذُ بحجزكم عن النارِ، وأنتم تقتحمونَ فيها]. أخرجه الشيخان والترمذى، واللفظ للبخارى.

7. (59)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Benim misâlimle sizin misâliniz, şu temsile benzer: Bir adam var ateş yakmış. Ateş etrafı aydınlatınca, pervaneler (gece kelebekleri) ve aydınlığı seven bir kısım hayvanlar bu ateşe kendilerini atmaya başlarlar. Adamcağız onları kurtarmaya (mâni olmaya) çalışır. Ancak hayvanlar galebe çalarak çoklukla ateşe atılırlar. Ben (tıpkı o adam gibi) ateşe düşmememiz için belinizden yakalıyorum, ancak siz ateşe ateşe koşuyorsunuz" Buhârî, Rikâk 26, Enbiya 40; Müslim, Fezâil 17, (2284); Tirmizî, Emsâl 7, (2877).

60 ٨- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [إنّ أحسن الحديث كتابُ الله، وأحسن الهدْى هدْىُ محمّدٍ ﷺ، وشرّ الأمور محدثاتها، وإنّ ماتوعدُون لآتٍ وما أنتم بمعجزين]. أخرجه البخاري.

8. (60)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Muhakkak ki, en güzel söz Allah'ın kitabıdır. En güzel yol da Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yoludur. İşlerin en kötüsü de dine aykırı olarak sonradan çıkarılanıdır. Size vâde-dilen mutlaka yerine gelecektir. Siz Allah'ı aciz bıraka-mazsınız"** Buhârî, İ'tisam 2, Edeb 70.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhirde İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un sözü gibi görünmekte yâni mevkuf hadis olduğunu hükmetmeye sevkedecek bir üslubta ise de İbnu Hacer'in belirttiği üzere hadis merfudur. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şemâiline giren bir vasfını bildirmektedir.

Hadiste medarı bahsedilen bid'a ile ilgili açıklamayı daha önce yaptığımız için (Bak. 35. hadis) burada tekrar etmeyeceğiz.

61 ٩- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسولُ الله ﷺ: [منْ أحدث في أمرِنَا هذا ما ليسَ منه فهو ردٌّ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وفي رواية [منْ عمِل عملاً ليسَ عليه أمرُنا فهو ردٌّ].

9. (61)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) validemiz anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim şu dine uymayan bir şey uyduracak olursa, bu, merduddur kabul edilemez"** Buhârî, İ'tisam 5, Büyü 60, Sulh 5; Müslim, Akdiye 18 (1718); Ebu Dâvud, Sünnet 6, (4606).

Bir rivayette de şöyle denmektedir: "Bizim sünnetimize uymayan bir amel işleyenin yaptığı amel de merduddur."

62 ١٠- وعن أبي ذرٍّ رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [منْ فارقَ الجماعة شبراً فقدْ خلَعَ رِبْقَةَ الإسْلامِ من عُنقِه]. أخرجه أبو داود.

10. (62)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Kim cemaat'(imiz)den bir karış uzaklaşırsa (kendini dine bağlayan) İslâm bağını boynundan çıkarıp atmış olur" Ebu Dâvud, Sünne 30, (4758); Tirmizî, Emsâl 3, (2867).

63 ١١– وعن علي رضي الله عنهُ قال: [اقْضُوا كَمَا كُنتُم تَقْضُونَ فإنِّي أكرهُ الخِلافَ حتّى تَكُونَ النَّاسُ جَمَاعةً أو أمُوتَ كَمَا مَاتَ أصْحَابِي]. وكان ابن سيرين رحمهُ الله تعالى يرى عامةَ مايروونَ عن علي رضيَ اللهُ عنهُ كذباً. أخرجه البخارى.

11. (63)- Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle demiştir: *"Daha önce hükmettiğiniz şekilde hükmedin. Zira ben (kargaşaya, nizâya götürecek) muhalefeti sevmem, tâ ki halk tek bir cemaat teşkil etsinler veya arkadaşlarımın öldüğü gibi ben de öleyim."* İbnu Sîrîn merhum, Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yapılan rivayetlerin çoğunun uydurma ve yalan olduğu görüşünde idi." Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 9.

AÇIKLAMA:

Hz. Ali bu sözü Irak ahalisine söylemiştir. Daha önce Hz. Ömer gibi ümmü'l-veledin (efendisinden hamile kalıp çocuk doğuran köle kadın) satılamayacağı kanaatinde olan Hz. Ali (radıyallahu anh) Irak'a gelip, aksine kanaat izhar edince Ubeyde kendisine: "Sizin ve Hz. Ömer'in cemaate uyan (eski görüşünüz, bana, tefrikaya kaçan (bugünkü şahsî görüşünüzden daha hoştur" der. Bu itiraz üzerine Hz. Ali (radıyallahu anh) yukarıdaki sözünü söyler.

İbnu Sîrîn'le alakalı ithamın mahiyetine gelince: Hz. Ali'den Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e muhalefet ettiğine dair rivayetlerin Râfıza ve Şia'dan kaynaklandığını söylemiştir. Ahkâma müteallik rivayetler bu sözün dışındadır, sîkalardan alınmıştır.

64 ١٢– وعن أنس رضي الله عنهُ قال: [مَا أعرِفُ شيئاً مِمّا كَانَ على عهدِ رسُولِ اللهِ ﷺ، قيلَ الصلاةُ؟ قال أليسَ صنعتم ما صنعتُم فيها] أخرجه البخارى والترمذى.

12. (64)- Enes (radıyallahu anh) şöyle der: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde mevcut olan şeylerden (kelime-i şehadet dışında) hiçbirini artık göremiyorum."* Kendisine *"namazı da mı?"* diye itiraz edilince: *"Namaza da ne yaptığınızı bilmiyor musunuz, (öğleyi akşama yakın kılmadınız mı)?"* cevabını verir. Buhârî, Mevâkît 7; Tirmizî, Kıyâmet 17, (2449).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin özlem ve hasretiyle yanan Hz. Enes (radıyallahu anh) Emevî idarecilerinin nâhoş tutumlarının da te'siriyle karamsar bir havaya düşerek, o mahz-ı nur devrine nazaran pekçok şeyin değişikliğe uğradığını yukarıdaki sözleriyle ağlayarak dile getirir. Fazla mübâlağa ettiğini göstermek maksadıyla *"Nasıl olur, işte namaz, olduğu gibi duruyor"* derler. O, Haccâc'ın namaz vakitlerinde yaptığı değişikliği îma ederek *"Onda neler yaptığınızı bilmiyor musunuz, öğleyi akşama yakın kılmıyor musunuz, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında böyle mi idi?"* cevabını verir.

65 ١٣– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أنه دخل السوق فقال: أراكم ههنا
وميراث محمد ﷺ يقسم في المسجد، فذهبوا وقالوا: ما رأينا شيئاً يقسم؟ رأينا
قوماً يقرؤن القرآن. قال: فذلكم ميراث نبيكم ﷺ].

13. (65)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den rivâyet edildiğine göre bir gün kendisi çarşıya uğrar ve: *"Mescidde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mirası taksim edilirken ben sizleri burada görüyorum (Bu ne biçim iş, siz de koşun) buyurur. Herkes mescide koşuşur, bir şey göremeyince: "Taksim edilen bir şey göremedik, sâdece bazıları Kur'ân okuyordu"* derler. O cevabı yapıştırır. *"İyi ya, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mirası zaten bu değil mi?"* Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid'de, Taberânî'nin el-Mu'ce'mu'l-Evsat'ından nakleder (1, 123, 124).

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) mîzaç itibariyle, şakacı, nüktedan bir zattır. Yukarıda görüldüğü üzere, Kur'ân-ı Kerîm'in ehemmiyetine bir kısım kimselerin dikkatini çekmek maksadıyla yarı şaka-yarı ciddi bir davranışta, bir nüktede bulunmuştur. Bu çeşit davranmaların yalan sayılmayacağı, câiz olacağı hükmü çıkarılır.

66 ١٤– وعن ابن مسعود رضي الله عنه أنه قال: من كان مستناً فليستن بمن قد مات فإن
الحي لا يؤمن عليه الفتنة، أولئك أصحاب محمد ﷺ كانوا افضل هذه الأمة
أبرها قلوباً، وأعمقها علماً، وأقلها تكلفاً، اختارهم الله تعالى لصحبة نبيه ﷺ

ولإقامة دينه، فاعرفوا لهم فضلهم واتبعوهم على أثرهم وتمسكوا بما استطعتم من أخلاقهم وسيرهم فإنهم كانوا على الهدى المستقيم.

14. (66)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre, şöyle buyurmuştur: "Bir yol takip etmek isteyen, bu yolu, ölmüş olanların yolundan seçsin. Zira hayatta onların fitnesinden emin olunamaz. Ölmüş olanlar ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ashâbıdırlar. Onlar bu ümmetin en efdalidir. Kalpçe en temizleri, ilimce en derînleri, amelce en ihlaslıları yine onlardır. Allah, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sohbeti ve dininin yerleşmesi için onları seçmiştir. Öyleyse sizler onların üstünlüğünü idrak edin, onların yolundan gidin, elinizden geldikçe onların ahlâkını ve yaşayış tarzlarını kendinize örnek kılın. Zira onlar en doğru yolda idiler." İbnu Abdilberr, Câmi'ul-Beyâni'l-İlm ve Fadlihi'de kaydetmiştir 2, 9.

67 ١٥ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [من تعلّم كتاب الله تعالى ثمّ اتبع ما فيه هداه الله تعالى من الضّلالة في الدّنيا ووقاه سوء الحساب في الآخرة].

15. (67)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'ın Kitabını öğrenir ve sonra da onda bulunanlara uyarsa, Allah onu, dünyada dalâletten çıkarıp doğru yola sevkeder, âhirette de kötü hesabtan korur."

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın "Allah'ın Kitabı'na uyan dünyada sapıtmadığ gibi âhirette de kurtuluşa erer" deyip sözüne delil olarak şu âyeti okuduğu da rivayet edilmiştir. فمن اتبع هدىً فلايضل ولايشقى "Kim hidâ-yetime uyarsa ne sapıtır ne de hüsrâna uğrar" (Tahâ, 123).

68 ١٦ – وعن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [تُركتم على الواضحة، ليلها كنهارها. كونوا على دين الأعراب والغلمان في الكُتّاب.]

16. (68)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'dan rivayet edilir ki, şöyle buyurmuştur: *"Gecesi gündüz gibi olan çok aydınlık bir şeriat üzere terkedildiniz. Çöldeki bedevîlerin ve mahalle mekteplerindeki çocukların dini üzere olun.* (Âyet ve hadisten öğretilenleri olduğu gibi takib edin, kendinizden katıp karıştırmadan taklid edin.)

Bunun benzerini merfu olarak Ahmed İbnu Hanbel (Müsned 4, 126) ve İbnu Mace [Sünen, Mukaddime 6, (43)] rivayet etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

Burada dinî tatbikatta, çöl bedevîsi ve çocuklar gibi olmaktan maksad dinin zahiriyle amel etmektir. Bedevî ve çocuğun ruhî yapılarında saflık esastır. Kendilerine verileni alırlar. Şu halde dinî mevzularda selef-i sâlihin'den intikal eden farzlar, haramlar, sünnetler ne ise onlarla iktifa etmek tavsiye edilmektedir. Müteşabihleri, sapıkların sözlerini araştırmaya kalkmak kişiyi çıkmaza sokar. Nitekim merfu rivayetlerde de buna benzer olarak عليكم بدين العجائز **"Size koca karıların dindarlığını tavsiye ederim"** hadisi rivayet edilmiştir.

69 ١٧ـ وعن عليٍّ رضى الله عنه قال: [تُرِكْتُم على الجادّةِ، منهجٌ عليه أُمُّ الكتابِ] أخرج هذه الآثارَ الخمسةَ رزين رحمه الله تعالى.

17. (69)- Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: *"Sizler geniş bir caddeye bırakıldınız. Bu, üzerinde Ümmü'l-Kitap olan (yâni Allah'ın kesin hükümlü âyetleriyle istikameti tesbıt edilmiş) bir yoldur."*

[Ashâb'ın büyüklerine ait son beş rivayeti Rezîn merhum tahric etmiştir].

İKİNCİ BAB

AMELDE İTİDAL

70 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [جاء ثلاثة رهط إلى بيوت أزواج رسول الله ﷺ يسألون عن عبادته فلما أخبروا كأنهم تقالّوها، قالوا: أين نحن من رسول الله ﷺ وقد غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر؟ قال: أحدهم أما أنا فأصلّى الليل أبداً. وقال الآخر: وأنا أصوم الدهر ولا أفطر. وقال الآخر: وأنا أعتزل النساء ولا أتزوج أبداً. فجاء رسول الله ﷺ إليهم فقال: أنتم الّذين قلتم كذا وكذا، أما والله إنى لأخشاكم لله وأتقاكم له، ولكنى أصوم وأفطر وأصلى وأرقد وأتزوج النساء، فمن رغب عن سنتي فليس مني]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (70)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevce-i pâklerinin hâne-i saâdetlerine bir gurub erkek gelerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (evdeki) ibadetinden sordular. Kendilerine sordukları husus açıklanınca sanki bunu az bularak: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kim, biz kimiz? Allah O'nun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir (bu sebeple O'na az ibadet de yeter) dediler. İçlerinden biri: "Ben artık hayatım boyunca her gece namaz kılacağım" dedi. İkincisi: "Ben de hayatımca hep oruç tutacağım, hiç bir gün terketmeyeceğim"dedi. Üçüncüsü de: "Kadınları ebediyen terkedip, onlara hiç temas etmeyeceğim" dedi. (Bilâhere durumdan haberdar olan) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları bularak: **"Sizler böyle böyle söylemişsiniz. Halbuki Allah'a yemin olsun Allah'tan en çok korkanınız ve yasaklarından en ziyade kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen, bazan oruç tutar, bazan ye-**

rim; namaz kılarım, uyurum da; kadınlarla beraber de olurum. (Benim sünnetim budur), kim sünnetimi beğenmezse benden değildir" buyurdu. Buhârî, Nikah 1; Müslim, Nikah 5, (1401); Nesâî, Nikah 4, (6, 60).

AÇIKLAMALAR:

1-İbnu Hacer'in kaydına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âhiretle ilgili korkutucu bir va'z ve nasihatından sonra, ashabtan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Zerr, Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe, el-Mikdâd, Selmân, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Ma'kıl İbnu Mukarrin (Radıyallahu anhüm ecmaîn), Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un evinde toplanırlar. Âhiretlerini kurtarmak için almaları gereken tedbirleri konuşurlar ve: "Gündüzleri hep oruç tutmak, geceleri namaz kılmak, yatakta yatmamak, et yememek, kadınlara temas etmemek" ve kendilerini iğdiş etmek hususlarında ittifakla karar alırlar.

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, bu mübâlağadan maksad, mağfiret edildiklerine dair, -Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında âyette (Feth, 2) geldiği gibi- garantiye sahip olmayınca, çokca ibadet yapmakla mağfireti garantilemektir, çünkü dünyadan el-etek çekip kendilerini tam olarak ibadetlere verdikleri takdirde mağfirete uğrayacaklarına inanmışlardı.

Yani, onlara göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* az ibadet yapmaktaydı. Çokca, yeterince ibadet yapmayışının sebebi, Allah'ın geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiş olduğuna dair âyetle müjdelenmiş olması idi.

Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında böyle bir düşünce birçok yönden yanlıştı. Çünkü O'nun ubudiyetine, tevbe ve istiğfarına bir başkasının yetişmesi mümkün değildi. Nitekim "Senin geçmiş, gelecek günahlarının affedildiğini sana Allah müjdelemiştir, hâlâ niye kenini helak edercesine ibadet yapıyorsun? şeklinde vâki bir suale: أفلا أكون عبدا شكورا "Allah'a çok şükreden bir kul olmıyayım mı?" cevabını vermiş, böylece:

★ İbadet, sadece mağfiret olmak için yapılmaz!

★ İbadet, kulluğun gereği olarak yapılır! dersini vermişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"(Mağfirete uğramış olsam bile) içinizde Allah'tan en çok korkanınız benim"** diyerek bir diğer yanılgılarını tashih etmiştir. Yani "Allah'ın mağfiretine mazhar oldum

diye kulluk edebime noksanlık getirecek olan, ibadet ve istiğfarımdan azaltma yapmadım, bu davranış yanlıştır, hakkımda böyle düşünmeniz de yanlıştır" dersini vermiştir.

Görüldüğü üzere, Allah'tan korku ve ittika; ibadette ifratı gerektiren, dünyevî vazifelerini terketmeyi icab ettiren bir husus değildir. Böyle bir takva anlayışını İsâmiyet kabul etmiyor. Çünkü beşer fıtratı mübalağa ve şiddeti devam ettiremez, usanır, yorulur ve terkeder. Ama vasat olan devam eder, amellerin hayırlı olanı da devamlı olanıdır.

2- Hadiste geçen: **"Kim sünnetimi beğenmezse benden değildir"** ibaresi, kendi kanaaatimize göre daha üstün bir dindarlık, farklı bir ibadet hayatı çıkaramıyacağımızı ifade eder. Bu sözde, ayrıca, bekar kalarak kendini ibadete veren ruhbanları da reddetme mânası vardır. Bundandır ki İslâm'da ruhbanlık ve ruhban sınıfı yoktur. Bütün Müslümanlar yaşı, cinsiyeti, mesleği, mevkii, ünvanı... ne olursa olsun kullukta eşittir, mükellef olduğu kulluk vazifelerinde eşittir. Fazlasını yapmak isteyen de "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde gelen âdab çerçevesinde yapabilir. Aksi halde **"Kim sünnetimi beğenmezse benden değildir"** hitabına maruz kalır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolu *el-Hanefiyyetu's-semha*'dır, yani kolaylık ve genişliğe dayanan Hz. İbrâhim'in yoludur. Bu sebeple oruç tutmaya güç kazanmak için yemek; gece kalkmaya tâkat getirmek için uyumak; şehveti kırmak, nefsinin iffetini sağlamak ve nesli çoğaltmak için de evlenmek esastır.

"Benden değildir" sözü, "benim dinimden değildir" demektir. Kişi makbul bir te'ville bu davranışa girdiği takdirde, bu ifade onun dinden çıkmasını gerektirmez ise de kendi yaptığı ibadeti daha üstün görmek gibi bir inanca saplanmış ise bu durumda **"Benden değildir"** sözü küfre atan bir itikadı dile getirmiş olur.

BAZI HÜKÜMLER:

İbnu Hacer, hadisten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1) Evliliğin fazileti belirtilmiş ve ona teşvik edilmiştir.

2) Buyuklerin fiillerini, onlardan ornek alıp hayatımızda tatbik etmek için araştırmak, öğrenmek gerekir.

3) Kendilerinden sorulmazsa hanımlarından sorup öğrenilebilir.

4) Bir kimse iyi bir amel yapmaya azmettiği vakit bunu izhar etmek durumunda kalır da riyadan emin olabilirse bu yasak değildir.

5) Mükellef olanlara dinî hükümler bildirilmelidir.

6) Müctehidlerden şüphenin izâle edilmesi gerekir.

7) Mübah ameller, niyete göre müstehab veya mekruh sayılabilir.

8) Helâl olan normal yiyecek ve giyecekleri kendine haram ederek sert elbise ve kuru ekmek yemeye azmedenleri bu işten yasaklamak gerekir.

Taberî tarafından ifade edilen sonuncu hükme Kadı Iyaz itiraz ederek der ki: Bu meselede selef ihtilaf etmiştir. Bazısı Taberî'nin görüşünü iltizam ederken, bir kısmı da aksini iddia etmiş ve şu mealdeki âyeti hüccet göstermiştir: **"İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz"** (Ahkâf, 20). Kadı Iyâz ilave eder: "Doğru olan şudur: Bu âyet, küffâr hakkında nâzil olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki halle de amel etti."

71 ٢ — وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [صنع رسولُ الله ﷺ شيئاً ترخصُ فيه فتنزه عنه قومٌ فبلغه ذلك فخطب فحمدالله وأثنى عليه. ثم قال: ما بالُ أقوام يتنزّهون عن الشئ أصنعه؟ فوالله إنى لأعلمهم بالله وأشدّهم له خشيةً]. أخرجه الشيخان.

2. (71)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ruhsat ifade eden bir amelde bulunmuştu. Bazılarının bundan kaçındıklarını işitti. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hutbe okudu: Âdeti vechile Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şöyle buyurdu: **"Allah için söyleyin, bazıları benim yaptığım şeyi beğenmeyip, kaçınıyorlarmış, doğru mudur bu? Allah'a yeminle söylüyorum, ben Allah'ı onlardan çok daha iyi biliyorum. Allah'tan duyduğum korku da onların duyduklarından çok daha fazladır."** Buhârî, İ'tisam 5, Edeb 72; Müslim, Fedâil 127, (2356).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi de önceki hadisle beraber mütâlaa etmek gerek. Çünkü her ikisinde de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini beğenmeme, dinî tatbikatta verdiği ruhsatı uygun bulmayıp kendi hevalarına

göre aşırı dindarlığa teşebbüs söz konusudur. Böyle bir düşüncenin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinî meselede bile beğenmemek gibi son derece yanlış neticelere götüreceğine önceki hadisin açıklamalarında kısaca parmak bastık.

Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu tavır karşısındaki aksülamelinin âni, sert ve müsâmahasız olduğunu belirtmek isteriz. Nitekim, yukarıdaki hadisin Müslim'de gelen 128 numaralı vechinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fevkalâde öfkelendiği belirtilir: "...Bu durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kulağına geldi. Haber üzerine öylesine kızdı ki, öfkesi mübârek yüzlerinden belli oldu. Sonra şöyle buyurdular: **"Bazı kimselere ne oluyor ki, bana ruhsat verilen şeyden yüz çeviriyorlar! Vallahi ben, onlar arasında Allah'ı en iyi bilen ve bu sebeple de Allah'tan en çok korkan kimseyim".** Müteâkip rivayetler de esas itibariyle benzer durumlarla ilgilidir.

72 ٣- وعنها رضى الله عنها قالت: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلى عثمانَ بنِ مظعونٍ أَرَغِبَةٌ عن سنتي؟ فقال: لاَ واللهِ يا رسولَ اللهِ ولكنْ سنتَكَ أطلبُ. فقالَ النبيُّ ﷺ: فإني أنامُ وأصلي وأصومُ وأفطرُ وأنكحُ النساءَ، فاتقِ اللهَ يا عثمانُ، فإنَّ لأهلكَ عليكَ حقاً، وإنَّ لضيفكَ عليكَ حقاً، وإنَّ لنفسكَ عليكَ حقاً فصمْ وأفطرْ وصلِّ ونَمْ].

أخرجه أبو داود.

وزاد رزين رحمه الله تعالى [وكانَ حلفَ أنْ يقومَ الليلَ كلَّه ويصومَ النهارَ ولا ينكحَ النساءَ فسألَ عن يمينه فنزلَ ﴿ **لايُؤَاخِذُكُمُ اللهُ باللَّغْوِ في أيْمَانِكُمْ** ﴾ ويروى أنه نوى ذلكَ ولم يعزمْ]. وهو أصح.

3. (72)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Osman İbnu Maz'ûn'u çağırtarak **"Sen sünnetimi beğenmiyor musun?"** diye sordu. "Hayır, ey Allah'ın Resûlu dedi, kasem olsun hayır! Aksine, aradığım şey senin sünnetindir!" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine şöyle buyurdu: **"Bil ki, ben, hem uyurum, hem namaz kılarım; oruç da tutarım, kadınlarla evlenirim de, Ey Osman, Allah'tan kork, zira ehlinin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bâzan oruç tut, bâzan ye. Namaz da kıl, uykunu da al"** Ebu Dâvud, Salât 317 (1369).

Rezîn merhum, şunu ilâve ediyor: Osman (radıyallahu anh) bütün gece namaz kılmak, gündüzleri de hep oruç tutmak, kadınlarla da hiç nikah yapmamak üzere yemîn etmişti. Osman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yemininden sordu. Bunun üzerine meali şu olan âyet nâzil oldu: **"Allah sizi rastgele yeminlerinizden (lağv) dolayı değil, fakat kalplerinizin kasdettiği yeminden dolayı sorumlu tutar"** (Bakara, 225).

AÇIKLAMA:

70 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere, ömür boyu gündüzleri oruç, geceleri de namazla geçirmeye azmedenlerden biri de Osman İbnu Maz'un idi. Yukarıdaki rivayette tasrih edilmemiş ise de muhtemelen o kararı müteakip başlayan tatbikat üzerine bu çağırma hâdisesi vukua gelmiş olmalıdır. Müteâkiben kaydedilen *Abdullah İbnu Amr*'la ilgili rivayette de görüleceği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ibadet mevzuunda itidâli tavsiye etmekte, oruç olsun, gece namazı olsun ve hatta sadaka olsun, her çeşit nafile ibadetlerde itidali tavsiye etmekte, bunların taalluk edeceği diğer haklara da dikkat çekmektedir. Nafile ibadetlerde ifrata kaçmak bu hakların edasında ihmale, imkânsızlığa sebep olabilir. Hakkın eda edilmemesi ise zulümdür. **"Allah ise zâlimleri sevmez"** (Âl-i İmrâ, 57, 140), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu fırsatlarda şu hakları hatırlatmıştır:

★ Nefsin hakkı.

★ Misafirin hakkı.

★ Zevcenin hakkı.

★ Evladın hakkı (Bu husus, Abdullah İbnu Amr'la ilgili müteakip rivayetin bazı vechinde zikredilir).

★ Gözün hakkı,

★ Cesedin (beden) hakkı.[39]

Hattabî, "üzerinde zevcenin hakkı var" irşadıyla ilgili olarak: "Kişi nefsini eritir ve bîtap düşürürse kuvvetleri zayıflar, ehlinin hakkını yerine getiremez" der. Zevcenin hakkı cima, nafaka ve sohbet gibi iyi muâmelelerdir.

Yine Hattâbî, "misafirin hakkı var" nebevî irşadıyla ilgili olarak da

39— Dilimizde ceset kelimesi daha çok ölünün maddî vücudu için kullanılır ise de hadiste bazan cism bazan da cesed kelimeleri gelmiştir. Dilimizde beden kelimesi daha uygun gözüküyor.

şunları söyler: "Bu ifadede şu hükme delil mevcuttur: Nafile oruç tutan bir kimse misafir ağırlayacak olursa, orucunu açıp, misafiriyle yemek yemesi müstahabtır. Böylece misafirine daha münasib bir davranışta bulunmuş olur. Onunla yemesi, aradaki samimiyet ve iyi duyguları artırır. Bu ise, misafirine yapacağı ikramlardan biridir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kim Allah ve kıyamet gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin" buyuruyor.

Evladın hakkı, onların maişet ve terbiyeleridir. Terbiyenin içinde dinî ta'lim ve meslek öğretimi dâhildir.

Göz ve bedenin "hakk"ı, Buhârî'nin bazı rivayetlerinde "haz" kelimesiyle ifade edilmiştir. Müslim'in rivayetinde (Abdullah İbnu Amr'a hitâben):

"(Sen hergün gece namaz, gündüz oruçla meşgul olursan) gözünün feri kaçar, nefsin bîtab düşer" buyrulur. Âlimler cismin hakkı deyince onun sıhhatli ve güçlü olmasını anlarlar. Şu halde oruçla onun sıhhati bozulmamalıdır.

İslâm âlimleri, bu hakların, bazı durumlarında istihbab ifade ettiği halde bazı durum ve şartlarda vücub ifâde edeceğini ve itaba vesile olacağını bilhassa belirtirler. Şu halde, bu hususlarda ifrat -her defasında olmasa bile- bazı hallerde, sâhibini, âyet-i kerimede Allah'ın sevmediği tasrih edilmiş bulunan zâlimler grubuna dâhil edebilir.

73 ٤– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما. قال: [أخبر رسولُ الله ﷺ أنّى أقولُ: واللهِ لأصومنّ النهارَ ولأقومنّ الليلَ ما عشتُ. فقال: أنتَ الّذى تقولُ ذلكَ؟ فقلتُ لهُ: قدْ قلتهُ بأبى أنتَ وأمّى يا رسُولَ الله. قال: فإنّكَ لا تستطيعُ ذلكَ، فصمْ وأفطرْ وقمْ ونمْ، وصمْ من الشهرِ ثلاثةَ أيامٍ، فإنَّ الحسنةَ بعشرِ أمثالها، وذلكَ مثلُ صيامِ الدهرِ. قلتُ: فإنّى أُطيقُ أفضلَ منْ ذلكَ. قال: فصمْ يوماً وأفطرْ يومينِ. قلتُ: فإنّى أطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قال: فصمْ يوماً وافطرْ يوماً فذلكَ صومُ داودَ عليهِ السّلامُ، وهوَ أعدلُ الصيامِ، أو أفضلُ الصيامِ. قلتُ: فإنّى أطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قالَ: لا أفضلَ من ذلكَ]. أخرجه الخمسة إلاّ الترمذى.

وفي أخرى [ألَمْ أُخبرْ أنّكَ تصومُ الدهرَ، وتقرأُ القرآنَ كلَّ ليلةٍ؟ قلتُ: بلَى يا نبىَّ

اللّه ولم أُرِدْ إلاّ الخير، وفيه قال لى: واقرأ القرآن في كلّ شهرٍ. قلتُ: إنّي أطيقُ أفضلَ من ذلك. قال: فاقرأه في كلّ عشرٍ. قلتُ إنّي أُطيقُ أفضلُ من ذلك. قال: فاقرأْه في كلِّ سبعِ ليالٍ ولا تزِدْ على ذلك، وقال لى رسُولُ اللّه ﷺ: إنّك لا تدرى لعلّك يطولُ بك عُمرٌ. قال: فشدّدتُ فشُدّدَ علىّ، فلمّا كبرتُ وددتُ أنّى قبلتُ رخصةَ رسُولِ اللّه ﷺ].

وفي أخرى نحوه، وفيه [فإذا فعلْتَ ذلكَ هجمتْ لهُ العينُ ونفهتْ لهُ النفسُ، لاصامَ من صَامَ الأبدَ].

وفيه [فصُم صومَ داود عليه السّلام: كَانَ يصُومُ يوماً ويفطِرُ يوماً، ولاَ يفِرُّ إذَا لاَقَى].

وفي أخرى [قالَ: أحبُّ الصّيامِ إلى اللّه تعالى صيامُ داودَ عليه السّلام، وأحبُّ الصّلاةِ إلى اللّه تعالى صلاةُ داودَ: كَانَ ينامُ نصفَ اللّيلِ ويقومُ ثُلثه وينامُ سُدسَه، وكَانَ يصومُ يوماً ويفطِرُ يوماً].

4. (73)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benim "Hayatta kaldığım müddetçe vallahi gündüzleri oruç tutacağım geceleri de namaz kılacağım" dediğim haber verilmiş. Beni çağırtarak,: **"Sen böyle böyle söylemişsin doğru mu?"** dedi. "Annem babam sana feda olsun, evet böyle söyledim ey Allah'ın Resûlü" dedim. **"İyi ama, dedi, sen buna güç yetiremezsin, bazan oruç tut, bazan ye; gece kalk, uyu da. Ayda üç gün tut (bu yeter), zira hayırlı işleri Allah on misliyle kabul ederek ücret veriyor. Bu üç gün, aynen yıl orucu yerine geçer"** buyurdu. Ben: "Söylediğinizden daha fazlasına güç yetiririm" dedim. **"Öyleyse, dedi, bir gün oruç tut, iki gün ye"** Ben tekrar "Bundan başkasına da güç yetiririm" dedim. **"Öyleyse,** dedi, **bir gün tut, bir gün ye. Bu Hz. Dâvud aleyhisselam'ın orucudur. Bu en kıymetli oruçtur -veya en efdal oruçtur.-"** Ben yine: **"Ben bundan daha fazlasına güç yetiririm"** dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bundan efdali yoktur" buyurdu. Buhârî, Savm 54, 55, 56, 57, 58, 59, Teheccüt 7, 19, Enbiya 37, Fedâilu'l-kur'ân 34, Nikâh 89, Edeb 84, İsti'zan 38; Müslim, Sıyâm 181-194, (1159); Ebu Dâvud, Sıyâm 53, (2425); Nesâî, Sıyâm 76, (4, 209-210); Tirmizî, Savm 57, (770).

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: **"Bana haber verildiğine göre sen yıl orucu tutuyor, her gece de "Kur'an'ı (hatmen) okuyormuşsun, doğru mu?"** dedi. Ben: "Evet ey Allah'ın Resûlü, doğrudur, ancak bunda maksadım sadece hayırdır" dedim." Rivayette konuşma şöyle devam eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"— Kur'ân'ı ayda bir kere oku" dedi. Ben:

"— *Daha fazlasına da güç getirebilirim"* dedim.

"— Öyleyse her gün günde bir kere oku" dedi. Ben tekrar:

"— *Bundan fazlasına da güç getirebilirim"* dedim.

"— Öyleyse, buyurdu, **her yedi gecede bir kere oku, daha aşağı düşme"** dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu da söyledi:

"— Bilmezsin, belki uzun bir ömrün olur (yaşlılığında ahdi yerine getiremezsin)". Abdullah der ki: Ben nefsime şiddetli davrandıkça, (bundan vazgeçmem için) bana da şiddet gösterildi. İhtiyarladığım zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tanıdığı ruhsatı kabul etmiş olmayı temenni ettim."

Bir başka rivayet de buna benzer, ancak şu ziyade var: **"Bunu yaparsan gözün (uykusuzluktan) ferini kaybeder, nefsin de yorulur. Devamlı tutulan oruç, oruç sayılmaz."**

Rivayette: **"Dâvud aleyhisselamın orucunu tut: O, bir gün tutar bir gün yerdi. Düşmanla karşılaşınca da gücü kuvveti yerinde olduğu için kaçmazdı"** ziyadesi de var.

Bir başka rivayette: **"Allah'a en hoş gelen oruç, Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un orucudur. Allah'a en hoş gelen namaz da keza Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un namazıdır: O, gecenin yarısını uyur, üçte birini kalkar, altıda birini uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün yerdi"** buyrulmuştur.

AÇIKLAMALAR:

Önceki hadisle, bu hadis muhteva olarak tam bir mutâbakat arzederler. Sadece hadisenin sâhibi farklıdır: Öncekinde Osman İbnu Maz'un, burda ise, Abdullah İbnu Amr. Binaenaleyh önceki hadis vesilesiyle kaydedilen açıklamaları burada tekrar etmiyeceğiz. Ancak burada ilâvesi gereken birkaç nokta var:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farklı şartlara göre uygun

gelecek bütün nâfile oruç şekillerini burada Abdullah İbnu Amr'a tavsiye şeklinde ifade etmiştir:

a) Bazan yeyip bazan tutmak.

b) Ayda üç gün tutmak (ayın 13, 14 ve 15. günleri).

c) Bir gün oruç tutmak, iki gün yemek.

d) Bir gün oruç tutmak, bir gün yemek (Savm-ı Dâvud).

Hadisin burada yer almayan vecihlerinde haftada iki gün, üç gün gibi başka şekiller de var.

2- Hadiste geçen efdal "daha faziletli" demektir. Ayda üç gün tutanla on gün tutan bir olmaz. Üç gün tutan, –hayır ameller on katıyla mükâfatlanacağı için- yıl orucu tutmuş gibi olur, bu doğru ancak ayda altı gün oruç tutan, sene içerisinde iki yıllık orucun sevabını alır. Ancak âlimler, "üzerindeki hukukun zâyi edilmemesi şartı"nı koşarlar. Şu halde, önceki hadisin (71 numaralı) açıklamasında kaydedilen hakları zâyi etmeden ayda üç gün tutulacak nâfile orucun bazı hakları zayi ettirecek altı günlük nafileden daha hayırlı olacağı anlaşılır.

3- Hadislerde savmu'd-dehr diye geçen, halkımızın ise yıl orucu dediği, bütün yıl boyu tutulan orucun durumuna gelince, bu hususta İslâm uleması farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

a) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Yıl orucu tutan oruç tutmuş değildir"** sözünü, bazı âlimler hakikate hamlederler. Böyle birisi bayramlarda ve teşrik günlerinde de tutacağından, sevap değil günah kazanmış olur, dolayısıyla orucunun hayrını görmez demiştir.

b) Buradaki yasak, üzerindeki hakları, oruç sebebiyle yerine getiremeycek olanlara mahsustur, şartları hukukun zâyiine meydan vermeyecek olanlara yasak yoktur, diyen de olmuştur.

c) Hadiste geçen **"Devamlı tutulan oruç, oruç sayılmaz"** ifadesi "..başkaları gibi oruç zahmetini duymaz" mânasında haberdir, bu orucu terketmeye dâved değildir" diye te'vil eden de olmuştur.

Dolayısıyla bütün yıl oruç tutmanın câiz olup olmayacağı hususunda görüşler farklıdır, Zâhirîler "câiz değil" der. Cumhur, "Bayram ve teşrîk günleri tutulmamak kaydıyla câizdir" der. Şâfiî hazretleri (rahimehullah) bu görüştedir ve bunun müstehab olduğuna kânidir. Nitekim İbnu Mace'nin bir rivayetinde Hz. Nuh'un bayramlar dışında yılın her günü oruç tuttuğu belirtilmiştir. Keza, bazı rivayetler Abdullah İbnu Ömer,

Hz. Aişe, Ebu Talha ve Ebu Ümâme (radıyallahu anhüm ecmaîn) gibi Ashab'ın büyüklerinden bazılarının yıl orucu tuttuklarını belirtir.

NOT: Hadislerde geçen ve daha zahir bir yasaklama ile ifade edilen savm-ı visal, üst üste hiç iftar etmeden birkaç gün aç kalmaktır. Yıl orucu, akşamları iftar ederek -haram ve mekruh günler dışında- her gün tutulan oruçtur.

4- Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân okuma âdabını da öğretmektedir. İlk verdiği rakamı vasat şartlardaki Müslümanın, hatim müddeti olarak anlayabiliriz: 30 gün. Yani günde yirmi sayfalık bir cüzün okunması. Daha kısa zamanlarda da hatim inilebilir. Ancak anlama ve tefekküre mukârin bir okuma ağır ağır icra edilen okumadır. Demek ki bu bir ay olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha kısa müddet içerisinde hatme müsâde ediyorsa da, haftada karar kılıp daha çabuk okunmasına ruhsat vermiyor.

5- Son olarak gece kalkışının nasıl olması gerektiğine dikkat çekip Hz. Dâvud *(aleyhissalâtu vesselâm)*'un geceyi nasıl ihya ettiğini belirtiyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gecelerini bu şekilde ihya buyurduğunu yeri gelince teferruatlı olarak belirteceğiz inşaallah.

74 ٥ – وعن عائشة رضىَ الله عنها قالت: [كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ حصيرٌ يحتجزهُ في الليلِ فيصلّي فيه، ويبسطهُ في النهارِ فيجلسُ عليه، فجعلَ النّاسُ يثوبونَ اليه يصلون بصلاته حتّى كثروا فأقبلَ عليهم فقالَ: يا أيها النّاسُ خذوا من الأعمالِ ما تُطيقونَ فإنّ اللّه تعالى لا يَملُّ حتّى تَملُّوا، وإنّ أحبُّ الأعمالِ إلى اللهِ تعالى ما دَامَ وإنّ قلَّ، وكَانَ آلُ محمدٍ ﷺ إذا عَملُوا عملاً أثبتُوهُ]. أخرجه السنة.

وفي رواية للبخارى عن أبى هريرة رضىَ اللهُ عنهُ: [سدّدُوا، وقَارِبوا، واغــدُوا، وروحُوا، وشيئاً من الدُّلجَة، والقصدَ القصدَ تبلغُوا، واعلمُوا أنهُ لنْ يُدخلَ أحدَكُمْ عملهُ الجنةَ. قالوا: ولاَ أنتَ يا رسولَ الله؟ قال ولاَ أنَا إلا أن يتغمّدَني اللهُ تعالى بمغفرةٍ ورحمةٍ].

وفي أخرى للبخارى والنسائى: [إنّ هذا الدّينَ يُسرٌ، ولنْ يشادَّ الدّينَ أحدٌ إلا غلبَهُ]

« يحتجزه » بالزاى يجعله كالحجزة.

5. (74) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şunu anlatır: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hasırı vardı, geceleri perde yapıp gerisinde namaz kılardı, gündüzleri de yayıp üzerine otururdu. Halk da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına dönüp (gelip) aynen onun gibi namaz kılmaya başladılar. Sayı gittikçe arttı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara yönelerek şunu söyledi:* **"Ey insanlar, takat getireceğiniz işleri yapın. Zira siz (dua etmekten) usanmadıkça Allah da sevap yazmaktan usanmaz. Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa devamlı olanıdır."** Ravi der ki: Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ailesi bir iş yapınca onu sâbit kılardı (artık terketmez devamlı yapardı). Buhârî, İman 16, Ezân 81, Rikâk 18; Müslim, Salât 283, (782); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 4, (1, 118); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1 (3, 218); Ebu Dâvud, Salât 317, (1368).

Buhârî'nin Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yaptığı bir rivayette: "Orta yolu tutun, güzele yakın olanı arayın, sabah vaktinde, akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında yürüyün (ibadet edin), ağır ağır hedefe varabilirsiniz. Unutmayın ki sizden hiç kimseye, yaptığı amel, cenneti kazandırmayacaktır" buyurdu. "Sen de mi (amelinle cennete gidemiyeceksin) ey Allah'ın Resûlü?" dediler "Evet, ben de, dedi, Allah affı ve rahmeti ile muâmele etmezse ben de!" (Buhârî, Rikak 18).

Buhârî ve Nesâî'de gelen bir başka rivayette: **"Bu din kolaylıktır. Kimse (aşırı gayretle) dini geçmeye çalışmasın, (başa çıkamaz, yine de yapamadığı eksiklikleri kalır ve) galibiyet dinde kalır"** buyrulmuştur. (Buhârî, İman 29).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, esas itibariyle ibadette itidale sevketmek maksadıyla rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in meskeni ile de alakalı kıymetli bilgiler vermektedir. Görüldüğü üzere, sergi yönüyle son derece basit bir meskende ikâmet etmektedir. Yaygı olarak halı kilim yok, sadece hasır var. Hasır üstelik, geceleyin bir başka gaye ile de kullanılmaktadır: Bölme perdesi. Bilindiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meskende israf tavsiye etmemiştir. Her zevcesi için bir hücre yaptırmıştır. Hücreler 10x10 zira ebadında genişçedir. İhtiyaç zuhur etmesi halinde mezkur hasırla hücre ikiye bölünebilmekte, böylece mahremiyet te'min edilmektedir.

2- Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nafile namaz-

larına da cemaatin uymaya başladığı anlaşılmaktadır. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, buna devam edemiyeceklerini hatırlatıyor. Allah indinde makbul olan ise amellerin devamlı, istikrarlı olanıdır. Dikkat edilirse burada belli bir miktar değil, prensip üzerinde durulmaktadır: Şartlarımızın devama imkân vereceği miktar. Amelin az veya çok olması pek mühim değil, mühim olan devamlı olmasıdır. Bizce bunun mânası programlı olmak, metodlu olmak, işlerimizi aklımızla düzenlemek demektir. Hayatta başarının sırrı böylesi bir ruh disiplini kazanmaktadır. Bu devamlı akan bir çeşmeye sahip olmaktır. Çeşme suyu az bile olsa, kocaman, devâsa bir havuzdan daha zengindir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in aile efradıyla birlikte devamlı iş yapma alışkanlığını kazanmış olduğu belirtilmiştir: *"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi bir iş yapınca onu sâbit kılardı"* ifadesinin mânası budur. Meselâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük bir programa göre hareket ettiği, belli saatlerde, belli işleri belli müddet içerisinde yaptığı bilinmektedir: Hergün sabah namazından sonra Ashâbla sohbet, sonra ailelerini ziyaret, ikindi vaktinden sonra âilelerini ziyaret ve sohbet, günün belli saatlerinde ziyarete gitmezler, ziyaret kabulleri, kimseyi kabul etmediği saatler vs. Bu söylenen hususların tavizsiz uygulandığı rivayetlerde belirtilmiştir.

3- Buhârî'de geldiği belirtilerek kaydedilen rivayet bir başka ehemmiyet arzetmektedir: *"Orta yolu tutmak, güzele yakın olanı aramak."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada daha ziyade vasatı hedef olarak göstermektedir. Çünkü en iyinin hududu yok, ekmelin aranması, sonu gelmeyen vesveselerin içinde boğulmaya müncer olabilir. İbnu'l-Münir şöyle der: "Bu hadis, Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hak peygamber olduğunu gösteren bir delildir. Çünkü bizden öncekilerin gördüğü gibi biz de görüyoruz ki, dinde müşkülpesend olan herkes yarı yolda kesilmiş kalmıştır". İbnu Hacer şöyle devam eder: "Aslında bu hadisin maksadı, ibadetle ekmeli aramayı yasaklamak değildir. Zira bu övülmüş olan davranışlardandır. Bilakis, usanmaya sebep olacak ifrâtı yahut efdali terketmeye veya farzı vaktinde yapmaya mani olacak nâfile ibadetlerdeki mübalağayı yasaklamaktadır. Söz gelimi bütün gece nafile namaz kılarak uyanık kalan birisi, gecenin sonuna doğru uykusu ağır basınca biraz kestirmek için yatar, fakat uyanamadığı için sabahı cemaatle kılamaz veya efdal vaktini kaçırır yahutta güneşin doğmasına kadar uyanamayarak farz vaktini kaçırır ve kazaya bırakır. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) şöyle demiştir: **"Siz mübâlağa ile dinde hedefe ulaşamazsınız, dini en iyi tatbik şekliniz kolaylıktır."**

İbnu Hacer devamla şunları ilâve eder: *"Bu irşadlardan şu anlaşılıyor: Şer'î ruhstaları esas almak icâb etmektedir. Çünkü, ruhsat mevkiinde azimeti esas almak müşkilpesentliktir. Şöyle ki, suyu kullanamayacak durumda olan bir kimse, teyemmüm ruhsatıyla amel etmeyerek teyemmümü terkedip suyu kullanır, ancak arkasından pekçok zarara mâruz kalır."*

Hadiste "Orta yolu tutun" diye tercüme ettiğimiz ifadenin aslı "sidâd"dır, lütgatcilere göre, "amelde vasat" davranmak demektir. Yani ifrat ve tefrite gitmeden doğruyu takip etmektir. Bu da: "En mükemmeli yapmaya gücünüz yetmiyorsa "ona yakın olanla yetinin" demektir.

Orta yol hakkında Sonsuz Nur'da ise şöyle deniyor:

Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve resûlüydü. Gece gündüz Rabbine kullukta bulunur kullukta bulunurken de itidâli korur ve şöyle buyururdu: سددوا وقاربوا "İstikametten ayrılmayın, itidali koruyun ve devamlı istikamete yaklaşmaya çalışın"(40)

İbadet de olsa, ifrat ve tefrit, Allah Resûlü'nün yolu değildi. O, tam bir itidal ve istikamet insanıydı. Zaten, istikamet, mü'minin beş vakit namazında, Cenâb-ı Hakk'tan talep ettiği yol değil mi? O yol ki, nebilerin sıddîklerin ve şehidlerin yoludur. Âhirette onlarla beraber olmak isteyenler, dünyada onların gittiği yoldan gitmelidirler.

Dinin ruhu, kolaylıktır. Onu ağırlaştıran, neticede kendisi mağlup olur ve dini yaşanmaz bir mükellefiyetler yığını hâline getirir. Halbuki, istikamet dairesinde yaşanan din, kolaylığın tâ kendisidir.

ان الدين يسر ولن يشاد الدين احد الا غلبه "Şüphesiz ki bu din kolaylıktır. Kim bu dini zorlaştırırsa din ona gâlib gelir."(41)

Allah Resûlü, dini nasıl yaşadı ve nasıl yaşanmasını istedi ise, insanın güç yetirebileceği dini hayat, işte odur! واعلموا انه لن ينجو احد منكم بعمله "Bilin ki, sizden hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz."

Bir insan, gece gündüz ibadet etse, Esved b. Yezid en-Nehaî, Mesrûk veya Tâvûs gibi kullukta bulunsa, bu ameller, onun kurtuluşu için yetmeyebilir.

40- Buharî, İman, 29; Müslim, Munafıkîn 78.

41- Buharî, İman, 29; Nesâî, İman, 28; Müsned, 4/422.

Sahâbe, Allah Resûlü'nden, yukarıdaki hadisi duyunca, hemen akıllarına Efendimiz gelir. Çünkü onlar için, Allah Rasûlü'nün durumu hem bir kıstas hem de emniyet ağırlıklıdır. Bu itibarla da, hemen O'nun akibetini sorarlar وَلاَ انْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ "Sen de mi (amelinle kurtulamazsın) Yâ Resûlallah?"

İşte mahviyet, işte Allah (c.c.) karşısında kulun takınması gereken tavır ve kendi büyüklüğü ölçüsünde müthiş bir cevap: وَلاَ اَنَا اِلاَّ اَنْ يَتَغَمَّدَنِى اللهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ "Evet, ben de. Eğer Rabbim beni katından bir rahmet ve lütufla kucaklamazsa..[42]" (*)

4- Son kısmında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolculara hitap etme üslubuyla, hangi vakitlerde yürümeleri gerekeceğini bildiriyor. Ancak, âlimler, her insan dünyada bir misafir olması sebebiyle bu hadisten, ibadet edilecek en uygun saatlerin belirtildiğini anlamışlardır. Akşam ve sabah vakti ile geceden bir miktar, insanın en uyanık olduğu, huşu ve huzurla, âzamî nisbette tefeyyüz ederek ibadet yapacağı vakitlerdir, derler. "Ağır ağır..." diye yaptığımız tercümenin aslı el-kasd el-kasd'dır: "orta yol, orta yol" veya "vasat vasat", "teenni ile teenni ile" gibi muhtelif şekillerde anlaşılabilecek bir kelimedir.

Hülasa bütün bu ifadeler ibadette ve hatta her işte bir müddet sonra usanca, tamamen bırakmaya sebep olacak ifrata gitmeden, şevkle devam edecek "az"la iktifayı tavsiye etmektedir.

5- İbadette ifratın gereksizliğinde mü'minleri ikna için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kullandığı sonuncu bürhana gelince, bu hepsinden daha tatminkâr olmaktadır: "Cennete götürecek olan şey amelleriniz değil, Allah'ın mağfiretidir."

İslâm'ın bânisi olması sebebiyle kıyamete kadar gelip geçecek milyarlarca insanın "Sebep olan yapan gibidir السبب كالفاعل" prensibi icabı mânevî kazançlarının bir misli her an sevap defterini dolduran Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bu kadar kazanç kurtaramazsa geri kalan hangi insanın kazancı, ameli onu kurtarabilir? Evet cennet öylesine yüce bir nimettir ki beşerî kazançla elde etmek, satın almak mümkün değildir. Cenâb-ı Hakk, kullarından dilediğine, bir ihsan, bir mahz-ı lütuf olarak verecektir.

42– Buharî, Rikak, 18; Merdâ 19; Müslim, Munafıkîn, 71, 73, 75-76.

(*) Sonsuz Nur, M. Fethullah Gülen, 1/239-240.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ameli, cennet için değil, Allah'ın rızasını kazanmak için yapmaya teşvik etmektedir.

İbadetlerimize bu gaye, bu ruh girdi mi, ifrat ve tefrît ihtimali asgariye düşer. Zira, tekrarla ifade edilmiştir ki, Allah'ı râzı edecek olan amel çok olanı değil, rızasına uygun olanıdır.

Bu telakki, amelin gereğini hafife almaya ve hatta terketmeye sevketmez. Çünkü, Allah'ın rızası da amele bağlı. Bu telakki, Allah'ın ve Resûlünün emirlerini, onların gösterdiği doğrultuda yapmaya sevkeder. İşte bu doğrultuda gitmek istersek ifrat ve tefrite yer vermeyeceğiz. Çok amele güvenerek Allah'ın cennetinden emin olmak düşüncesine saplanmıyacağız veya günahların çokluğundan ye'se düşüp rahmetten ümidi kesmeyeceğiz. Elden geldikçe, istenen doğrultuda amel edip, neticeden ümid etmek; işte istenen orta yol budur.

Bu hususu, babta kaydedilen son hadis daha da açıklığa kavuşturur: **"Amel çokluğu ile dinin istediklerini yerine getireceğinizi sanarak boşa kendinizi zora koymayın. Amelle buna ulaşılamaz. Mutlaka eksiği kalır ve ye'se düşersiniz."** Nitekim hadiste: "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" denmiştir.

75 ٦– وعن أنس رضى اللهُ عنهُ قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [يسِّرُوا ولا تُعسِّرُوا وبشِّرُوا]. وفي رواية [وسكِّنُوا ولاتُنفِّرُوا]. أخرجه الشيخان.

6. (75)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın ve müjdeleyin." Bir rivayette de: "...Isındırın, nefret ettirmeyin..." buyrulmuştur.
Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7, (1732-1733).

76 ٧– وعن سهل بن أبى أمامة رضى الله عنهُ [أنّهُ دخلَ هُوَ وأبُوهُ على أنسٍ رضى الله تعالى عنهُ فاذا هو يصلّى صلاةً خفيفةً كأنّها صلاةُ مسافرٍ فلمّا سلّمَ قال: يرحمكَ اللهُ. أرأيتَ: هذه الصلاةُ المكتوبةُ أو شئٌ تنفلتهُ؟ قال إنها للمكتوبةِ، وإنّها لَصلاةُ رسُولِ الله ﷺ، ما أخطأتُ إلاّ شيئاً سهوتُ عنهُ. ثمّ قال: إنّ رسُولَ الله ﷺ قال: لاتشدّدُوا على أنفُسكُمْ فيُشدّدَ عليكمْ، فإنّ قوماً شددوا على أنفسهم فشُدّدَ عليهم فتلكَ بقاياهم في الصوامعِ والديارِ. رهبانيةً ابتدعوها ما كتبناها عليهم].

أخرجه أبو داود.

7. (76)- Sehl İbnu Ebî Ümâme (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Sehl ve babası beraberce Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yanına girerler. Enes'i yolcu namazı kılıyormuşcasına çok hafif bir namaz kılıyor bulurlar. Selam verip namazdan çıkınca: "Allah sana mağfiret buyursun bu kıldığın namaz farz mı yoksa nafile miydi? dedik. "Farz namazdı. Bu (eksiksiz). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz tarzıdır. Bilerek hiç bir değişiklik de yapmadım" dedi ve ilave etti: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"(Yıl orucu, her gece teheccüt, kadınları terk gibi kararlarla) kendinize zorluk çıkarmayın, zorluğa uğrarsınız. Zira (geçmişte) bir kavim (bir kısım zahmetli işlere azmederek) kendisini zora attı. Allah da zorluklarını artırdı. Manastır ve kiliselerdekiler bunların bekâyasıdır. "Onlar, üzerlerine, bizim farz kılmadığımız, fakat, güya Allah'ın rızasını kazanmak için kendilerinin koydukları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler"** (Hadîd, 27). Ebu Dâvud, Edeb 52, (4904). [43]

AÇIKLAMA:

Burada, dinin tatbikatında, usanç verici, bıktırıcı zorluğa yer verilmemesi gerektiğini ifade eden önceki hadisleri te'yid eden sahâbenin tatbikatıyla ilgili bir örnek bulmaktayız.

Burada *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in namazın sıhhatini ihlâl edecek, bütünlüğüne eksiklik getirecek bazı sünnetlerini veya tesbihatını terketmiş olduğu zanedilmemelidir. Bilakis bütün âdabına, sünnetlerine riayet etmiş, ancak yeterli miktarla iktifa etmiştir. Meselâ kısa sûreler okumuştur, tâdili erkâna riâyetle birlikte rüku ve sücudda üçer kere tesbihatta bulunmuş, uzatmamıştır.

Bu vak'a Hz. Enes'in vâliliği zamanında cereyan etmiştir. Bu durumda namazı cemaate kıldırmıştır. Zaten imamlara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu tavsiyesi mevcuttur: "Biriniz halka namaz kıldıracak olursanız, hafif kıldırın (namazı) kısa kesin, uzatmayın)". Şu halde Hz. Enes (radıyallahu anh) bu emr-i nebevîye uygun bir namaz kıldırmıştır, herhangi bir eksikliğe yer vermesi kesinlikle söz konusu değildir.

Ebu Ümâme'nin "Bu namaz farz mı, nafile mi?" sualine gelince, bunu muhtemelen namazı hafif tutmayı emreden hadisi o anda hatırlayamadığı için veya bu emrin, daha başka bir namaz için verilmiş bulunduğu kanaatinde olmasından dolayıdır.

43— Ebu Davud'da rivayet daha uzundur.

İbnu'l-Kayyım, hadiste gelen muhalefete dikkat çekerek bunun senetteki zaaftan ileri gelebileceğini belirtir. "Eğer hadis sahihse, hadisteki tahfifi bazı nafilelere tahsîs gerekir, der. Sabahın, akşamın, yatsının sünnetleri, tahiyyetü'l-mescid gibi." Bunlar dışında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabahın sünnetini, sefer namazını kısa kıldırdığını, çocuk ağlaması işittiği zaman namazı kısa kıldırdığını belirten İbnu'l-Kayyım, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı kereler de uzun kıldırdığını, umumiyetle de vasat tuttuğunu söyler, sonra ilâve eder: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'in reddettiği husus, ihtiyaç duyduğu zaman bile tahfife yer vermeyip kendini zora sokan kimsedir, böylesinin davranışıdır" der ve ilâve eder: "Şurası muhakkak ki bütün namazları kısa tutmak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine ve yoluna aykırıdır" der.

77 ٨– وعن أنس رضى الله عنه قال: [دخَلَ رسُولُ الله ﷺ المسجد فإذا حبلٌ ممدودٌ بين السَّاريتين فقالَ ما هذا؟ قالُوا: حبلٌ لزينب فإذا فترت تعلقت به. فقال لاَ حُلُّوه ليصلِّ أحدُكم نشاطهُ فإذا فتر فليقعد]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

8- (77)- Enes (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girmişti ki, iki direk arasına gerilmiş bir ip gördü. "Bu da ne?" diye sordu. Bu, Zeyneb (radıyallahu anh)'in ipidir,namaz kılarken uykusu gelince buna takılıyor (ip onun düşmesini önlüyor)" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır (olmaz öyle şey) çözün ipi. Şevkiniz varken namaz kılın, uykunuz gelince de yatın" emretti. Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirîn 219, (784); Ebu Dâvud, Salât, 308, (1312); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 218).

78 ٩– وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [دخل عليَّ رسُولُ الله ﷺ وعندى امرأةٌ من بني أسد. فقال: من هذه؟ قلتُ: فُلانَةٌ لا تنامُ اللّيل. فقال مه: عليكُم من الأعمال ما تُطيقُون فإنَّ الله تعالى لا يملُّ حتّى تملُّوا، وكانَ أحبُّ الدّين إليه ما دام عليه صاحبهُ]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

9- (78)- Hz. Aişe (radıyalahu anhâ) diyor ki: *"Yanımda Benî Esed kabilesinden bir kadın vardı. Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içeri girdi ve:* "Bu kimdir?" buyurdu. "Falancadır, geceleri hiç uyumaz, (ibadet yapar)" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sus, yeter! Size, tâkat getirebileceğiniz amel yaraşır. Siz (ibadet yapmaktan)

usanmadıkça, Allah da (sevab vermekten) usanmaz. Allah'a en hoş gelen dinî amel, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldir" buyurdu. Buhârî, İman 32, Teheccüd 18; Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn 220-221 (785); Muvatta, Salatu'l-Leyl 4, (1, 118); Nesâî, Salatu'l-Leyl 17 (3, 218).

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki bir vechinde bu hanımın Havlâ bintu Tüveyt olduğu tasrih edilir. Bu hanım muhacirlerdendir ve dindarlığı ile tanınmış birisidir. Bazı rivayetler, yukarıdaki gibi, isim tasrih etmeksizin "bir kadın" diyerek meseleyi anlatırlar. İki ayrı hadise olabilir. Tek olması akla daha yakın gözüküyor.

Her hal u kârda, ibadette teşeddüd ve aşırılığı reddeden bir rivayettir. Gece boyunca namaz kılmak, makbul addedilmemiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Sus yeter" demesi anlatılandan memnuniyetsizliğini göstermektedir. Alimlerden bazıları dışında çoğunluk, gece boyu ibadeti mekruh addetmişlerdir. İmam Mâlik de mekruh addedenlerdendir, ancak bir kere *"sabah namazına zarar vermemek şartıyla câiz addettiği de rivayet edilir.*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece boyu ibadeti hoş karşılamaması, devamlı yapılamayacağı ve bir müddet sonra usanma ve bıkmaya sebep olacağı içindir.

Esasen **"Geceyi örtü, uykuyu dinlenme ve gündüzü maişet için kazanma vesilesi kıldık"** meâlindeki âyetle tesbit edilen umumî prensiplere de ters düştüğü için bütün gecelerin hep ibadete tahsisi hikmete ve fıtrata da uygun düşmüyor. Binaenaleyh, sabah namazının tehlikeye düşmesi mevzubahis olmasa bile bu umumî prensibe aykırılığı sebebiyle bütün gecelerin ibadete tahsisini tasvib etmemek gerekir.

79 ١٠ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ : [إنّ لكلِّ شيءٍ شِرَّةً، ولكلِّ شِرَّةٍ فترةً، فإنْ صاحِبُها سدَّد وقاربَ فارجُوه، وإن أُشيرَ إليه بالأصابع فلا تعدُّوه].

أخرجه الترمذى وصححه «الشرّة» النشاط والرغبة.

10. (79)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor. "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Her şeyin bir şevki vardır. Her şevkin de bittiği bir zaman vardır. (Yapacağı işe karşı bu şevki) duyan kişi işini yaparken mutedil hareket eder ve bu itidali devam ettirirse, muvaffak olacağını ümid edin, (çünkü bu şekilde**

takibine devam edebilir). Şayet (aşırılığa düşerek dikkat çekmiş ve) parmakla gösterilecek hâle gelmişse ona itibar edip (sâlihlerden) saymayın" Tirmizî, Kıyâmet 21, (2455) (83 numaralı hadise de bak).

AÇIKLAMA:

Hadis vâzıh olmakla birlikte, daha iyi anlaşılması için Tîbî'nin şu izahını da kaydediyoruz: *"Zahirî amellerin ve bâtınî ahlakın her birinde ifrât ve tefrit olmak üzere iki aşırı taraf vardır. Güzel olanı, ikisinin ortası olan itidaldir. Birinin itidal üzere gittiğini görürsem muvaffak olacağı kanaati bende hâsıl olur. Bunun hakkında mutlaka başaracaktır diye kesin hükme gitmeyin, zira gaybı ancak Allah bilir. Birini, parmakla gösterilecek şekilde aşırı bir yola girmiş görürseniz onun hakkında da zarara uğrayacak diye kesip atmayın, çünkü gizli olanları Allah bilir."*

80 ١١– وعن أبى جُحيفة رضى اللهُ عنهُ قال: [آخى رسُولُ الله ﷺ بيْن سلْمان وأبى الدرداء رضى اللهُ عنهما فزار سلمانُ أبا الدرداء فرأى أمَّ الدرداء متبذّلة فقال: ما شأنُك؟ قالت أخوك أبو الدرداء ليس له حاجةٌ في الدنيا. فجاءه أبو الدرداء: فصنع لهُ طعاماً وقال لهُ كلْ، فقال إنّى صائمٌ. فقال سلمانُ ما أنا بآكلٍ حتّى تأكل فأكل فلمّا كان الليلُ ذهب أبو الدرداء يقومُ. فقال: نم فنام. ثمّ ذهب ليقوم، فقال: نمْ فنام. فلمّا كان من آخر اللّيْل قال سلْمانُ قُمْ الآن، فصلّيا. فقال لهُ سلْمان: إنّ لربّك عليْك حقّاً، وإن لنفسك عليْك حقّاً، ولأهلك عليْك حقّاً. فأعط كلَّ ذى حقٍ حقّهُ فذكر ذلك لرسُول الله ﷺ فقال صدق سلمان]. أخرجه البخارى والترمذى.

وزاد الترمذى رحمه الله [ولضيفك عليْك حقّاً].

11. (80) Ebu Cuheyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Selman'la Ebu'd-Derda (radıyallahu anhüma)'yı kardeşlemişti. Selman bir defasında Ebu'd-Derdâ'yı ziyaret etti. Evde, Ebu'd'Derdâ'nın hanımını düşük bir kıyafet içinde buldu. "Bu halin ne?" diye sordu, kadın: "Kardeşiniz, Ebu'd-Derdâ'nın dünya ile alakası kalmadı" diye açıkladı.

Ebu'd-Derda geldi ve Selman (radıyallahu anh)'a yemek getirerek: "Buyur, ye!" dedi ve ilave etti: "Ben orucum!". Selman: "Hayır sen yemezsen ben de yemem" dedi. Beraber yediler. Akşam olunca Ebu'd-Derdâ (Selman'dan gece namazı için müsaade istediyse de, Selman: "Uyu" dedi. Beraber uyudular. Bir müddet sonra Ebu'd-Derda namaza kalkmak istedi. Selman tekrar: "Uyu!" dedi. Uyudular. Gecenin sonuna doğru Selman "Şimdi kalk!" dedi. Kalkıp beraber namaz kıldılar. Sonra Selman şu nasihatta bulundu: "Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sâhibine hakkını ver." Ertesi gün Ebu'd-Derdâ, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlattı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Selman doğru söylemiş" buyurdu. Buhârî, Edeb 86, Savm 51, Teheccüd 15; Tirmizî, Zühd 64 (2415).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kardeşleme, *"muâhat"* diye bilinen meşhur vak'adır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicret edince muhacirleri, Medine'de barındırmak, onlara himaye imkânı bulmak maksadıyla Medîneliler'le kardeşlemiş idi. Mekke'den gelen her bir muhâcir Medîne yerlilerinin biriyle kardeş ilan ediliyordu. Bu kardeşlik bidayette, birbirlerine vâris olacak kadar hukukî bağları beraberinde getirmişti. Medineli Ensar, maddi imkânlarının tamamını Mekkeli kardeşiyle -kan kardeşi imiş gibi- paylaşıyordu. İki odası varsa birini kardeşine veriyordu. Keza tarla, elde edilen mahsulat, ticaret hep ortak idi. Hatta iki hanımı olan birini boşayarak kardeşine nikahlıyordu. Bir kısmı daha da ileri giderek birçok menfaatlerde kardeşini kendisine tercîh ediyordu. Bu duruma îsâr hasleti denilmiştir. Ensar, (radıyallahu anh) bu halleriyle Cenab-ı Hakk (celle celaluhu)'ı râzı etmiş, kendilerini medh u sena eden âyetlerin inmesine medar olmuş ve İslâm'ın kökleşmesindeki bu eşsiz hizmetleri sebebiyle kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlerin gönüllerinde gerçek bir sevgi, takdir ve hayranlık tahtı kurmuşlardır, (Radıyallahu anhüm ecmaîn). Ensâr-ı Kirâm'ı medh'eden âyetlerden biri: **"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir"** (Haşr, 9).

Allah Resûlü, Medine'ye gelir gelmez, Ensar ve Muhacirin'i birbiriyle kardeş yaptı. Onların ruhlarına öyle bir kardeşlik üfledi ki, aralarında

gerçekleştirilen bu kardeşliği, nesebî kardeşlikten daha ileri görüyorlardı.. hatta bir aralık aralarında veraset de cereyan etti! Evet bu öyle bir kardeşlik anlayışıydı ki, Ensar herşeyini ikiye böldü ve bir bölümünü muhacir kardeşine verdi. Ve işte bu esnada akıllara durgunluk verecek şu hâdiseye şahit oluyoruz:

Allah Resûlü, Sa'd b. Rabi ile Abdurrahman b. Avf'ı kardeş yapmıştı. Bu kardeşlik o kadar içten ve derince idi ki, cihanda bir benzerini daha göstermek mümkün değildir.

Sa'd b. Rabi (r.a.) bir gün kardeşinin elinden tutar ve ona şöyle der: "Kardeşim siz herşeyinizi Mekke'de bırakıp öyle geldiniz. Şu anda sen bekarsın, benim ise iki hanımım var. Allah (c.c.) için söylüyorum: Sen bu hanımlarıma bak! Hangisi hoşuna giderse, ben onu boşayayım sen al!.."

Abdurrahman b. Avf (r.a.) gözleri dolu dolu ona şu karşılığı verir: "Kardeşim, Allah (c.c.) hanımını sana mübarek etsin! Sen bana çarşının yolunu göster, bu bana yeter."

Bir müddet sonra, Abdurrahman b. Avf (r.a.) evini geçindirecek hâle gelir ve ilk işi de evlenmek olur. Bu da evlerine girip çıktığı insanların hissiyatına karşı bir saygının ifadesi, apayrı bir ruh inceliği ve nezaket örneğidir.[44]

Bu kardeşliğin çözemeyeceği hiçbir problem yoktur. Bu derece birbirine kenetlenmiş diğergamlar aynı zamanda dünyanın fethine namzet en seçkin insanlardır. Medine'de üfül üfül esen bu kardeşlik havası zamanla bütün dünyanın demine-damarına işleyecektir...

a. İstiğna ve Civanmertlik Çatışması

Allah Rasûlü tek başına oturuyordu. Bir ara kapı aralandı ve içeriye Muhacirin'in ileri gelenleri girmeye başladı. Aralarında Ensar'dan hiç kimse yoktu ve manzara oldukça dikkat çekiciydi. Acaba niçin sadece Muhacir'den insanlar gelmiş ve Ensar'dan hiç kimseyi çağırmamışlardı? Müsaade istediler ve Allah Resûlü'ne maruzatlarını şu şekilde arzettiler:

"Ya Resûlullah! Biz buraya Allah (c.c.) için hicret edip geldik. Bütün düşüncemiz Allah yolunda Sen'inle beraber olmaktı. Halbuki Ensar kardeşlerimiz bize öyle bir alâka gösterdiler ki, korkarız, âhiretin sevabını burada bitireceğiz. Kardeşlerimiz müsaade etsinler, artık biz, kendi bakım ve görümümüzü kendimiz yapalım. Onların bize ayırdıkları payları kendilerine iade edelim. Minnet altında kalıyor ve çok mahçup oluyoruz."

44– Buharî Menâkıbü'l-Ensar, 3; İbn Hişam, Sîre, 2/50; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/279.

Bunları söylerken de hepsi ağlıyordu. Allah Rasûlü de gözyaşlarını tutamamıştı. Belki de şu manzara gök sakinlerinin de gözyaşına boğmuştu. Bu bir cihetle, istiğna ile diğergamlığın çarpışmasıydı. O güne kadar yeryüzünde, bu kadar güzel bir kavga hiç görülmemişti.

Çünkü biraz sonra Allah Resûlü Ensar'ı huzuruna çağırıp olanları anlatınca, hepsi birden itiraz edecek ve bu istiğnaya karşı çıkacaklardı. Onlar için böyle bir teklifi kabullenmek, vücudlarının yarıdan biçilmesine râzı olmaktan farksızdı. Zira onlar, kardeşleriyle öyle bütünleşmişlerdi ki, ayrılmaları âdetâ ölümdü. Biraz sonra hepsi de Resûlullah'ın huzurundaydı ama, Ensar ağlıyor ve Muhacirler ağlıyordu. Aynı beldede oturmalarına ve günde beş defa -en azından- mescidde beraber bulunmalarına rağmen, paylaştıkları odadan ve sofradan ayrı kalmaları onlara giran geliyordu. Evet, bir taraf, istiğnayı, diğer taraf da mürüvvet ve diğergamlığı temsil ediyordu. Taraflardan Muhacirler söz alarak meâlen: "Ya Resûlallah! Biz Allah (c.c.) için hicret ettik ve Medine'ye geldik. Yurdumuzu, yuvamızı Allah için terk ettik. Dinin i'lâsından başka birşey düşünmedik; fakat bu Ensar kardeşlerimiz bize, çok fazlasıyla sahip çıktı ve civanmertçe davrandılar.. korkuyoruz, âhirete ait bütün kazançlarımızı yeyip bitirmekten.. Yâ Resûlallah, Ensar kardeşlerimize kabul ettiremedik, ne olur nâmımıza, lütfen onlara söyleyiniz bıraksınlar bizi, kendi kendimize bir yerde kalalım, artık kendi mahsüllerini bize getirmeinler, yemek pişirip önümüze koymasınlar, bize bakımı, görümü düşünmesinler, bu minnet yeter artır." Çok duygulanmışlardı, çocuk gibi ağlıyorlardı. Allah Resûlü de duygulandı. Ensar-ı Kirâm'a: "Muhacir kardeşleriniz diyorlar ki: 'Bunlar bize çok bakıyor, bizi mahçup ediyorlar, nerde kaldı Hakk'ın rızası, karşılığını alacaksak yaptığımız şeylerin?" İşte Allah Resûlü onların ruhlarına bu kardeşliği böyle üflemiş, onları böyle büyülemiş, böyle kaynaştırmış ve âdetâ bal mumu gibi yoğurmuş ve şekillendirmişti. Tıpkı bir ceset gibi olmuşlardı. Bu tarihî mülakatta taraflar, şöyle bir mutabakata vardılar: Muhacirler, Ensar'ın tarlalarında ücretle çalışacak, bahçelerini ücretle tımar edecek, böylece kendi kazançlarıyla geçinecek, kendi evlerinde oturacak ve minnet altında kalmayacaklardı. Tabii, Ensar-ı Kirâm da bağ ve bahçelerinde onları çalıştırmak sûretiyle onlara yardım elini uzatacak; onların ensarlığı, berikilerinin de muhacirliği devam edecekti. [45]. Allah Resûlü (s.a.v.) Medin'de tesis buyurduğu bu kardeşlik şuuruyla evvela göç mes'elesini önemli bir ölçüde halledivermişti. [46]

45– Buhârî, Hibe, 35; Müslim, Cihâd, 70; Müsned, 3/200; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/279-80.

46– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/432-434.

2- Hadiste kardeşlerin birbirini ziyaret etmeleri, ziyâret sırasında kalıp geceyi geçirmelerinin müstehap olduğu da görülmektedir.

3- İhtiyaç hâlinde yabancı sayılan bir kadına hitabetmenin câiz olduğuna dair bir örnek mevcuttur. Üstelik sual, bunu soran kimseyi ilgilendirmiyor, ancak bir maslahat söz konusudur.

4- Bu rivayetten, kişinin Müslüman kardeşine hayrı, gerçeği duyurması, gaflet ettiği hususlarda uyarmasının gereği anlaşılıyor. Hatası üzerine bırakılması câiz değildir.

5- Gece kalkışını, gecenin sonunda yapmak efdaldir. Yani önce uykuyu alıp istirahat yaptıktan sonra sabah vaktine yakın kalkmak.

6- Kadının kocası için süslenmesinin câiz olduğu da hadiste görülen hususlardandır.

7- Koca üzerinde kadının haklarından biri, kocasının kendisine iyi muâmelede bulunması, alaka göstermesidir.

8- Misafir olduğu vakit nâfile orucu açmanın câiz olduğu ve belki müstehab olduğu da bu hadiste görülmektedir.

9- Gelen bir haberi kaynağından veya daha iyi bilen kimseden tahkîk etmenin câiz olduğu da anlaşılmaktadır.

81 ١٢– وعن حَنظلةَ بنِ الربيعِ الأُسَدى كاتبِ رسُولِ الله ﷺ، ورضى عنهُ قال [لَقِيَنى أبو بكرٍ رضىَ اللهُ عنهُ فقال: كيفَ أنتَ؟ فقلتُ: نافقَ حنظلةُ. فقالَ: سبحانَ اللهِ ماتقولُ؟ فقلتُ: نكونُ عندَ النبىِّ ﷺ يُذكِّرُنا بالنارِ والجنةِ كأنَّا رأىَ عينٍ، فإذا خرجنا من عنده عافسنَا الأزواجَ والأولادَ والضيعاتِ ونسينا كثيراً. قالَ واللهِ إنّى لأجدُ مثلَ هذا، فانطلقا إلى رسولِ الله ﷺ وذكرا لهُ ذلكَ. فقالَ: والذى نفسى بيده لو تدومونَ على ما تكُونُونَ عندى وفي الذكرِ لصافحتكُمُ الملائكةُ على فُرُشِكُمْ وفي طرقِكمْ، ولكنْ يا حنظلةُ ساعةً وساعةً ثلاثَ مراتٍ]. أخرجه مسلم والترمذى «المعافسة» المعالجة والممارسة والملاعبة.

12. (81)- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kâtibi Hanzala İbnu'r-Rebî el-Esedî (radıyallahu anh) anlatıyor:

Birgün Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'la karşılaştık. Bana:

"—Nasılsın?" diye sordu.

"— Hanzala münafık oldu" dedim.

"— Sübhanallah, sen neler söylüyorsun?" diye şaşırdı. Ben açıkladım:

"— Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda olduğumuz sırada bize cennet ve cehennemden söz edilir, sanki gözlerimizle görmüş gibi oluruz. Oradan ayrılıp çoluk çocuğumuza, bağ bahçemize karışınca çoklukla unutup gidiyoruz". Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) de:

"— Allah'a yemin olsun ben de aynı şeyi hissediyorum" dedi. Beraberce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gittik ve bu durumu açtık. Bize:

"— Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun siz, benim yanımdaki hâli dışarda da devam ettirip (cennet ve cehennemi) hatırlama işini koruyabilseniz melekler sizinle yataklarınızda, yollarda müsafaha ederdi. Fakat ey Hanzala, bazan öyle bazan böyle olması normaldir (münâfıklık değildir)" dedi ve (son cümleyi üç kere tekrarladı." Müslim, Tevbe 12, (2750); Tirmizî, Kıyamet 60, (2516).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Hz. Hanzala birçok Müslümanın zaman zaman düştüğü vesveseli hâli dile getirmiştir: İnsanoğlu Kur'ân okur, namaz kılar, âlim bir zâtın sohbetini dinler, bu anlarda mânevî hazlardan hissemend olur, tefekkür eder, melekiyet yönü kesafet kazanır, düşüncelerinde uhrevî meseleler ön plana geçer. Zaman olur aynı insan çoluk çocuğun meseleleri, beşerî münasebetler, geçim mücadelesi vs. dünyevî meselelere dalar, önceki ahvâlden uzaklaşır. Bu hâlde iken, kaybettiği önceki hâleti düşününce "ben bozuldum", "kalbim fesada uğradı" gibi karamsar düşüncelere düşer. Yukarıdaki rivayet, Hz. Hanzala (radıyallahu anh)'nın böyle bir durumunu "münâfik mı oldum?" endişesiyle dile getirdiğini göstermektedir. Durumunu Hz. Ebi Bekir (radıyallahu anh)'e anlatınca aynı endişeler onda da birden şuur hâline çıkıverir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramazdan önce Ashabtan başkalarına rastlayıp, endişelerini açmış olsalardı onların da aynı endişe ve hissiyata ortak olacaklarını söyleyebiliriz.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumun insan için normal sayılması gerektiğini, bunun münafıklık olmadığını ifade ediyor: **Eğer,** diyor, **siz bizim meclisimizden uzakta iken de meclisimizde-**

ki ahvâli devam ettirebilseniz, en mükemmel hâl üzeresiniz demektir. Beşerî mânialara rağmen böyle olabilen bir kimse meleklerin kendisiyle her yerde, her vakitte teberrük edip, saygı arzettiğini görebilir.

Kâri, "Bazan öyle bazan böyle" tâbirini: "Kişi bazı kere huzur bazı kere de fütur hâlinde olmasıyla münafık olmaz. Huzur halinde iken Rabbinizin hukukunu eda edersiniz, fütur zamanında ise kendi hazlarınızı yerine getirirsiniz" diye yorumlar. Ayrıca ilâve eder ki: Bu ifade, ibadete karşı usançtan kişinin muhafazası için başka çeşit meşguliyetlere bir ruhsattır. Böyle olunca şu mâna hasıl olur: "Ey Hanzala! Bu ulvî hâl üzerine devam herkesin tâkat getiremeyeceği bir meşakkattir. Bu sebeple onunla mükellef kılınamazlar. Öyle ise kişiye, nefsini mezkur hâle zorlaması gerekmez. Dolayısıyla ey Hanzala, sen doğru yoldasın, senin hâlin nifak değildir. Bu düşünceyi terket, çünkü bu, şeytanın hak yolunda gidenlere nüfuz ederek onları şaşırtıp gidişatlarını değiştirdiği açık kapılardan biridir..."

82 ١٣ – وعن مالك أنّهُ بلغهُ أن عائشة رَضيَ اللهُ عنها: [كانتْ تُرسلُ إلى أهلها بعدَ العتمة تقُولُ: ألاَ تَريحُونَ الكُتّابَ.]

13. (82)- İmam Mâlik'in kaydettiğine göre Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) yatsıdan sonra ailesine birini yollayarak: "(Boş sözleri keserek) yazıcı melekleri rahatlatmak istemez misiniz?" diye haber gönderdi." Muvatta, Kelam 9, (2, 987).

AÇIKLAMA:

Rivayet, mâlayânî ve günah olacak sözlerden sol taraftaki meleklerin rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Çünkü soldaki melekler, insanoğlunun iyi olmayan fiillerini yazmaktan memnun olmamakta; rahatsız olmaktadır. Sağdaki meleklerin hayır fiilleri yazmaktan memnun olmaları sebebiyle, erken yatarak onları istirâhata kavuşturmak diye bir mâna zihne gelmemelidir.

83 ١٤ – وعن ابن عباس رضيَ اللهُ عنهما. قال: [أُخبِرَ النبيُّ ﷺ عن مولاةٍ لهُ تقُومُ اللّيل وتصومُ النهارَ فقال: لكلِّ عاملٍ شِرّةٌ، ولكلِّ شرةٍ فترةٌ، فمنْ صارتْ فترتهُ إلى سنتى فقد اهتدَى، ومن أخطأ فقدْ ضلَّ].

14. (83)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e azadlı bir cariyenin geceleri namaz, gündüzleri de oruçla geçirdiği haber verilince şöyle buyurur: "Her çalışanda bir şevk mevcuttur, her şevkin de bir sonu vardır. Kimin şevkinin sonu sünnetimde kalırsa doğru yoldadır. Kim de hata eder (sünnetimin hâricinde kalır) ise o da sapıtmıştır."

84 ١٥– وعن أبى هريرة رضى الله عنهُ قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [خيرُ الأُمورِ أوساطُها].

أخرجهما رزين.

15. (84)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"İşlerin en hayırlısı orta ve itidal üzere olanıdır".** (Bu son iki hadisi Rezîn tahric etti).

NOT: el-Makasıdu'l-Hasene bu rivayeti İbnu's-Sem'ânî'nin Zeylü Târîhi'l-Bağdâd'da kaydettiğini, senedinde meçhul ravinin yer aldığını belirtir.

KİTABU'L-EMANET

Emanet, hıyanetin zıddı olup güven, sadakat, emniyet mânalarına gelir. İslâm dini adalet ve emniyete çok fazla ehemmiyet atfeder. İçtimâî ve ferdî huzurun, maddî ve mânevi kalkınmanın bunlara bağlı olduğunu belirtir.

Aslında adaletle emniyet birbirinden ayrılmaz. Adaletin olmadığı yerde emniyet ve güven de olmaz. Cenab-ı Hak Rahmân suresinde semâvatın bile adaletle nizamda, kıyamda olduğunu belirttikten sonra insanlar arasında adaletli, ölçülü, hukuka riayetkâr olunmasını emretmiştir. Hadislerde emanetin kaybolması kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir. Emânetin kaybolması, insanlar arasında dürüstlüğün, adaletin, hakkına razı olma duygusunun kalmaması, kimsenin kimseye güvenemez hâle gelmesi demektir. Bu da hilekârlıkların, haksızlıkların artmasıyla hâsıl olur.

Emanetin kalkmasıyla hâsıl olacak durumun vehametini tam kavrayabilmek için, Kur'ân-ı Kerîm'de emânete verilmiş olan makamın yüceliğini bilmek yeterlidir: **"Doğrusu biz, emaneti göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zâlim ve çok câhil olan insan ise onu yüklenmiştir (Ahzâb 72).**

Hadiste kaybolacağı veya "kaybedilmesi"nin kıyamet alâmeti olacağı bildirilen emanetin âyette zikredilen emanetten ayrı olduğu söylenemez.

Nitekim, bu *"emanet"*in ne olduğu sorusuna ulema farklı yorumlar getirmiştir ki, hepsinin de belli bir ölçüde haklılığı açıktır.

İbnu Abbâs'a göre: Yapılması emredilen veya yasaklanan farzlar'dır demektir.

Bazıları: İbadetlerdir demiştir.

Bazıları: Bütün tekliflerdir demiştir.

Bazıları: Allah'ın insanlardan aldığı misaktır demiştir.

İbnu't-Tîn: Mükellefin, Allah'tan başkasınca bilinmeyen bütün gizli şeyleridir, demiştir.

85 ١- عن حذيفة بن اليمان رضى الله عنه قال: [حَدَّثَنَا رَسُول الله ﷺ حَدِيثَيْنِ قَدْ رأيتُ أحَدَهُما وَأَنَا أَنْتَظِرُ الآخر. حدّثنا أنّ الأمانَةَ نَزَلَتْ في جِذْرِ قُلوبِ الرّجَالِ، ثمّ نَزَلَ القرآنُ فعلموا من القرآنِ وَعَلِمُوا من السنة، ثم حدّثنا عَنْ رَفْعِ الأمانة. قال: ينامُ الرجُلُ النومةَ فتُقْبَضُ الأمانةُ من قلبه فيَظَلُّ أثَرُها مثل أثرِ الوكت، ثمّ ينامُ النومةَ فتُقبضُ الأمانةُ من قلبه فيظلّ أثَرُهَا مثل أثرِ المَجْلِ كجمرٍ دحرجْتَه عل رجلك فنفطَ فتَرَاهُ منتبراً وليس فيه شيءٌ، ثم أخذ حصى فدحْرَجَهُ عَلَى رِجله فيُصْبِحُ النّاسُ يتبايعون فلا يكادُ أحدٌ منهم يؤدّي الأمانة حتّى يُقَالَ إنّ في بني فُلانٍ رجلاً أميناً حتّى يُقالَ للرَّجُلِ ما أجلَدَهُ ما أظرفَهُ ما أعقَلَهُ، وما في قلبه مثقالُ حبةٍ من خردلٍ من إيمانٍ. ولقد أتى عليّ زمانٌ وما أُبالي أيُّكُمْ بايعتُ، لئن كانَ مسلماً ليردّنّه عليّ دينُه، وإن كان نصرانياً أو يهودياً ليردّنّه عليّ ساعيه، وأما اليوم فما كنتُ أُبايعُ منكم إلا فلاناً وفلاناً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« الْوَكْتُ » الأثر في الشيء من غير لونه كالنقطة « والمجلُ » ما يظهرُ في اليد شبهَ البُثر من معاناة الأشياء الصلبة الخشنة « والْمُنتبر » المنتفخ.

(1). 85- Huzeyfetu'bnu'l-Yemân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize iki hadis irad buyurmuştu. Ben bunlardan birini gördüm, diğerini de bekliyorum. Buyurmuştu ki: Emanet (din, adalet duyguları) insanların kalplerinin derinliklerine (yaratılışlarında, fıtrî meyiller olarak) konmuştur. Sonradan Kur'ân-ı Kerîm indi. (İnsanlar kalplerine konmuş olan bu fıtrî temâyüllerin) Kur'ân ve hadiste te'yîdini buldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bu emanetin kalplerden kalkmasından da bahsetti ve buyurdu ki: "Kişi uykuda imiş gibi farkında olmadan kalbinden emanet alınır. Geride, benek

izi gibi bir iz kalır. Sonra ikinci sefer, yine uykuda imişcesine, kişi farkında olmadan kalbindeki emânet duygusundan bir miktar daha alınır. Bunun da, kalpte bir kabarcık izi gibi bir izi kalır, yâni şöyle ki, ayağın üzerinden bir kor parçasını yuvarlayacak olsan değdiği yerleri kabarmış görürsün. Ne var ki, içinde işe yarar bir şey yoktur. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir çakıl tanesi aldı, onu ayağının üzerinde yuvarladı. (Ve sözüne davam etti:)

"(Emanet bu şekilde peyder pey azalmaya devam eder, o hâle gelinir ki artık) alış verişe giden insanlarda (itimad, güven, doğruluk ve) emanet tamamen kaybolur. Hatta dürüstler "falanca kabilede dürüst insanlar varmış" diye parmakla gösterirler. Bazan da, kalbinde zere miktar iman olmayan bir kimsenin "ne civanmerd, ne kibar, ne akıllı kişi" diye övüldüğü olur." (Huzeyfe devam etti:)

— Ben öyle günler gördüm ki, hanginizle alış veriş yaptığıma aldırmazdım. Muhâtabım Müslüman idiyse, bana karşı hile yapmasına dindarlığı mâni olurdu. Muhatabım Yahudi veya Hıristiyan idiyse,onu da, âmiri(nden vâliden gelen korku ve disiplin) bana hile yapmaktan alıkoyardı. Fakat bugün sizden sadece falanca falanca ile (gönül huzuruyla) alış veriş yapabilirim." Buhârî, Rikak 35, Fiten 13; Müslim, İman 230, (143); Tirmizî, Fiten 17, (2180); İbnu Mâce, Fiten 27, (4053).

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen emanet'i, daha ziyade güven, emniyet, itimad, dürüstlük gibi mânalara tevcîh ettik ise de âlimler, burada mezkur olan emanetin yukarıda kaydettiğimiz âyette mezkûr olan "emanet"ten ayrı olmadığını, aynı mânada kullanıldığını belirtmiştir. Sâhibût-Tahrîr, bunların aynı şey olduğunu söyledikten sonra: **"Bu emanet ise "iman"ın ta kendisidir" der ve ilâve eder: "İman kalpte bir yerleşti mi, kişi, onun emrettiğini yapar, yasakladığından da kaçar."** Aynı görüşte olan İbnu'l-Arabî, açıklama da sunar: "Huzeyfe hadisindeki emanet'ten murad imandır, bunun isbatı onun kaldırılması ile alakalı olarak beyan edilenlerdir. Şöyle ki: Kötü amellerin imanı gitgide zayıflatacağı, en sonunda imandan sâdece bir iz kalacağı belirtilmiştir" İbnu Hacer ilâve eder: Bu iz ise, dil ile telaffuzdan ve kalbin zahirinde kalan (ve amele aksetmiyen) zayıf bir itikattan ibarettir. Bunu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedenin zahirindeki bir ize benzetmiştir. İmanın zayıflığına da, uyku haline benzetmek suretiyle imada bulunuştur. Kalpten imanın gidişini ifade için ayak üzerinden kayıp yere düşen bir taşın temsilini vermiştir."

Huzeyfe (radıyallahu anh) hicretin 36. yılında vefat etmiştir. Yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra Şeyheyn devrinin adâletli, disiplinli devrini yaşadı. Hz. Osman (radıyallahu anh) devrini de yaşadı. Öyle anlaşılıyor ki, gitgide önceki içtimâî şartlar bozulmuş, itimad edecek kimseler azalmış ve Huzeyfe, hazretleri (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haber verdiği fitne alâmetlerini, kendi devrine tatbik edebilme fırsatı bulmuştur. O kadar ki artık cemiyette yakînen tanıdığı pek az kimseye itimad edebilmekte, korkmadan onlarla alış-veriş yapabilmektedir.

86 ٢ – وعن أبي هريرة رضيَ اللهُ عنهُ قال: قال رسُولُ اللهِ ﷺ: [إذا ضُيِّعتِ الأمانةُ فانتظرِ السّاعةَ. قيل: وكيفَ إضاعتُها؟ قال: إذا وُسِّدَ الأمرُ إلى غيرِ أهلِه].

أخرجه البخاري. «وُسِّدَ» أُسند.

2. (86) Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Emanet kaybedilince kıyameti bekleyin." "Emanet nasıl kaybolur?" diye sordular. **"İşler ehil olmayanlara teslim edilince"** diye cevapladı." Buhârî, Rikak 35, İlm 2.

AÇIKLAMA:

Emanet'in kaybı emin (güvenilir) kimselerin yok olması veya yok denecek kadar azalmasıyla meydana gelir.

Yukarıdaki hadis, Buhârî'nin, Kitabu'l-İman bahsinde "Kıyamet ne zaman?" diye soran bir bedeviye cevap sadedinde zikredilmiştir.

"İşler" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "emr"dir. Dine müteallik hilafet, memurluk, kadılık, müftülük vs. bütün hizmetleri ifade eder. Hadis, bu mühim hizmetlere liyakatli kimselerin getirilmesindeki lüzuma dikkat çekiyor. İbnu Battâl şu açıklamayı yapmıştır: *"Emaneti ehil olmayana verme'nin mânası şudur: "Allah imamları, kullarının başına emanetçi olarak koydu ve kendilerine kullar için hayırhâh olmayı farz kıldı. Öyle ise, başlarına dindar kimseleri âmir tayin etmeleri gerekir, (çünkü Allah'tan korkacaklar için halka ancak dindarlar adâletle, hayırla hizmet sunarlar). Dindar olmayanları tâyin ettikleri takdirde, imamlar (devlet reisleri), Allah'ın kendilerine tevdi ettiği emanete ihânet etmiş olurlar."*

87 ٣- وعنه رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [أدّ الأمانة إلى من ائتمنك، ولا تخن من خانك]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. (87)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözünü rivayet etmiştir: **"Sana emanet bırakanın emânetini geri ver. Sana ihânet edene ihânet etme"** Ebu Dâvud, Büyü 81 (3534); Tirmizî, Büyü 38, (1264).

AÇIKLAMA:

Hadis, emanete ihânet edilemeyeceğini kesin bir üslupla ifade eder. Ancak emanet sahibinin hâin olması halinde, hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

1- Bir kısım âlimler: "Emanet bırakan kimse sana hiyanet etmiş bile olsa -yukarıdaki hadisin zâhirine göre- hıyanete hıyanetle mukabele edemezsin" demiştir. Kadı Iyaz şöyle söyler: "Hâine, onun sana yaptığı gibi davranma, hıyanetine hiyanetle mukabele etme, aksi takdirde onun gibi olursun. Ancak kişinin, borcunu inkâr eden alacaklısından hakkı kadarını alması buna girmez.." Tîbî der ki: Evla olanı, hadisi şu âyetin mânasında anlamaktır: **"İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi, sen fenalığı en güzel şekilde sav..."** (Fussilet, 34), yani arkadaşın sana ihânet ederse, sen onun ihânetine ihânetle mukabele etme, bu câiz olsa. Bilakis iyilikle mukabele et. Bu da tam mukabiliyle davranmakla olur. Sen sonra kötülük yapana iyilik yap."

2- Bazıları ise, emanet, hiyanet ettiği mal cinsinden ise, gasbettiği miktarınca malını alabileceğini söylemiştir. Mesela dirhem cinsinden hakkına, dirhem cinsinden emânetten alabilir, dinarsa alamaz. Şâfiî hazretlerinden (rahimehullah) şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuklarına yeterince bakmayan Ebu Süfyan'ı hanımı şikâyet edince kadına: *"Ma'ruf üzere yetecek kadarını"* Ebu Süfyan'ın malından onun gıyabında almasına izin vermiştir. Öyle ise, bir kimsede alacağı olan bir zât borçlunun borcunu ödememesi hâlinde onun malından, ağırlığınca veya miktarınca veya kıymetince denk olacak kadarını alır. Hatta cinsleri ayrı bile olsa alıp satması, elde edeceği semereden hakkı kadarını alması câizdir... Bu hıyanet değildir... Hıyanet, hakkı kadarını aldıktan sonra fazla alacak olursa söz konusudur.

88 ٤ - وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إن الخازنَ المسلم الأمين الّذى يُعطِي ما أُمر بهِ كاملاً موفَّراً طيبةً به نفسهُ أحدُ المتصدقين].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد النسائى في أوله [المؤمنُ للمؤمنِ كالبُنيانِ يشدُّ بعضهُ بعضاً].

4. (88)- Ebu Musa (radıyallahu anh)'nın rivayetine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Emîn bir Müslüman mal muhafızı olsa ve vazîfesini dürüstlükle yapsa, şöyle ki, kendisine (sadaka vs. nevinden) emredileni gönül hoşluğuyla eksiksiz ve tam olarak yerine verse, sadakayı veren iki kişiden biri olur."** Buhârî, Zekat 25, Vekâlet 16, İcâre 1; Müslim, Zekât 79 (1023); Ebu Dâvud, Zekât 43, (1684); Nesâî, Zekât 66, (5, 79-80).

Nesâî, hadisin başında şu ziyadeyi kaydetti: **"Mü'min kişi, diğer mümine karşı duvar gibidir, birbirlerini takviye ederler."**

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Buhârî: *"Efendisinin emriyle müfsid olmadan tasaddukta bulunan hâdimin sevabı"* adını verdiği babta kaydeder.

Âlimler, mal sâhibinin emriyle hizmetçinin veya kocasının emriyle kadının, gönül hoşluğu ile vereceği sadakadan aynen mal sâhibi gibi sevab kazanacağını söylemişlerdir. Kadının, kocasının malından, gıyabında eksilme belli olmayacak kadar verebilir, fazlası için izin alması gerekir demişlerdir. Hâzin ve hâdim izinsiz sadaka veremezler.

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER BÖLÜMÜ

NOT: Bu bahisle ilgili geniş bir tahlili, 96 numaralı hadisten sonra müstakilen sunacağımız için hadisler ile ilgili açıklamalara fazla yer vermedik.

89 ١ – عن طارق بن شهاب [أنَّ أوَّلَ من بدأَ بخُطبةِ العيدِ قبلَ الصَّلاة مروانُ فقامَ إليْه رجلٌ فقالَ: الصَّلاةُ قَبلَ الخطبة، فقالَ قد تُرِكَ ما هُنالكَ، فقالَ أبو سعيد الخدرى رضى اللّه عنهُ أمّا هذا فقد قضى ما عليه، سمعتُ رسُولَ اللّه ﷺ يقُولُ: منْ رأى منْكُم مُنكراً فليغيِّرهُ بيدِه، فإن لم يستطعْ فبلسانهِ، فإن لم يستطعْ فبقلْبِه، وذلك أضْعفُ الإيمان]. أخرجه الخمسة إلاّ البخارى وهذا لفظ مسلم.

وعند الترمذى فقام رجل فقال: يا مرْوانُ خالفتَ السُّنَّةَ.

زاد أبو داود: أخرجتَ المنبرَ في يومِ عيدٍ ولَم يكُنْ يُخرجُ فيه، وبدأتَ بالخطبةِ قبل الصَّلاة، وَليسَ عندَ النسائى إلا المسند فقط.

1. (89)- Târık İbnu Şihâb anlatıyor: *"Bayram hutbesini okuma işini namazdan öne alanın ilki Mervan'dır. O, bu işe tevessül edince cemaatten birisi ayağa kalkarak: "Yanlış iş yapıyorsun, namazın hutbeden önce kılınması gerekir" dedi. Mervan: "Artık o usül terkedildi" diyerek devam etmek istedi. Ebu Saîdu'l-Hudrî ortaya atılarak:* "Bu adam, üzerine düşen uyarma vazifesini yaptı. Zira ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: **"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse**

kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanın en zayıf mertebesidir." Melâhim 17, (4340); Müslim, İman 78 (49); Ebu Dâvud; Salâtu'l-İydeyn 248 (1140); Tirmizî, Fiten 11 (2173); Nesâî, 17 (8, 111); İbnu Mâce, Fiten 20, (4013); Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle denir: "Bir adam kalkarak ey Mervan sünnete muhalefet ettin..." dedi.

Ebu Dâvud şu ziyadeyi kaydeder: Sen bayram gününde minberi (musallaya) çıkardın. Halbuki daha önce bayramda minber çıkarılmazdı. Bir de hutbeyi namazda öne aldın."

Nevevî rivayetinde bu açıklamalar yok, sadece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözleri var.

AÇIKLAMALAR:

1- Emevî halifeleri, hutbe sırasında cemaati rahatsız eden siyasî muhtevalı sözler sarfederlerdi. Hz. Ali (radıyallahu anh) başta, Âl-i beyte hakaretler, lânetler okumak mutad bir hal almıştı. İbadetini yapmak ve fakat bu nâhoş sözleri dinlemek istemeyen birçok Müslüman, namazı kılar kılmaz mescidi terkederek hutbeyi dinlemiyordu. Bu durumu önlemek ve hutbelerinin herkes tarafından dinlenmesini sağlamak için, Halife Mervan, yukarıda belirtilen değişikliği yapar: Önce hutbeler okunur, sonra namaz kılınır. Bu durum da başka rahatsızlıklara, halîfenin itibarını sarsıcı müdahalelere sebep olur.

2- EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHYİ ANİ'L-MÜNKER

Dinimizin hayatiyetini koruyan mühim bir müessese olan iyiliğin emir, kötülüğün yasaklanması meselesine kısaca temas edeceğiz.

Emredilecek olan MA'RUF, aklın ve şeriatın güzel kabul ettiği her şeydir. Yasaklanacak olan Münker de yine aklın ve şeriatın çirkin bulup reddettiği her şeydir.

Gerek Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetleri ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in pek çok hadisleri mü'minleri bu meselede teşvik eder. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapmayan milletlerin tarihte çöktükleri ve gelecekte de musîbet ve belalara mâruz kalacakları, çökecekleri belirtilir. Bir hadis şöyle: **"İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir kavimde kötülükler işlendiği halde, iyiler müdahale edip ıslahda bulunmazlarsa -bir başka rivayette: Müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse müdâhalede bulunmaz-**

sa- Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir."

Şu hadis emr-i bi'l-ma'ruf, zamanında yapılmadığı takdirde cemiyetin mâruz kalacağı ızdırabın sonradan çok zor telâfi edileceğini ifade eder: **"Ey mü'minler, yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'ruf'u) emir ve kötülükten de men ediniz."**

Bu hadis hakkında bir soru münasebetiyle Fethullah Gülen Hocaefendi şu mütalaalarını serdediyor:

"Sizden biriniz bir münker gördüğünüzde eliyle, gücü yetmezse diliyle, ona da muktedir olamazsa kalbiyle tavrını belli etsin. Bu sonuncusu imanın en zayıf mertebesidir." Hadîs-i Şerîfini nasıl anlamalıyız

Bu hadis, Müslim ve daha başka kitaplarda da var. Yani herhangi biriniz, dinin çirkin saydığı bir münkeri gördüğü zaman, onu eliyle def ediversin. Şayet eliyle bu işi yapmaya muktedir değilse, yani fi'len müdâhale edemiyorsa, kavl–i leyyin, cidâl–i hasene, mücâhede–i hasene ve va'z u nasihatla, yani diliyle def' ediversin... diliyle def etmeye de imkân ve vasat müsait değilse, kalbiyle buğzetsin ki, imanın en zayıf mertebesi de budur.

Düşünün ki, içtimâî hayatımızı kemiren bir mikrop var.. cemiyeti kemire kemire dize getirecek bir mikrop. Zina, uyuşturuculuk, tefecilik, ihtikâr gibi bir şey... Millet düşmanları, şer şebekeleri bu hastalıkları ihtimamla yaşatıyorlar; ve siz de, cemiyetin sarsılıp dize geleceğini yakînen görüyor ve biliyorsunuz.

Evet eğer cemiyet İslâmî hüviyette olsa bu hastalıklara karşı milletin devam ve bekası için devlet garantisi bulunsa idi, devletin; nizam, intizam ve âsâyişi koruyacağını.. iyiyi–güzeli emredip, fenadan çirkinden alıkoyacağını düşünür; "eh bize iş kalmadı" diyebilirdik.

Evet, Müslümanlığın hâkim olduğu bir dönemde, idareci bu durumlarda müdâhale eder, asker ve emniyet devreye girer ve o münkerin içtimâî hayatımızda gelişmesine meydan vermeyebilirlerdi. Bütün bunlar, elle müdâhale ve elle men etmenin şekilleridir. Günümüzde münkerata bu seviyede müdâhale edilemediği gibi, iyi ve güzel de gerektiği ölçüde teşvik görmemektedir. Bugün, çarşıda içki içen birisine elle müdâhale edip "yapma" deseler, o da mukabelede bulunacak ve sana bir tokat aşkedecektir. Demek ki, elle müdâhalenin bir dönemi bir devresi var. Biz o dönemi görmedik. Cenab–ı Hakk ve takaddes Hazretlerinden,

güzelliklerinin sızıntılarını gösterdiği bir dönemi yaşarken, bu reşahatın hakikatını da bizlere göstermesini dileriz..!

Bir de bu işin, dille yapılması şekli var. Sen elinle müdâhale edemiyorsun. Devlet de bu işi, bir mükellefiyet ve vazifesi olarak üzerine almamış.. yani, Devlet "emr–i bilma'ruf ve nehy–i anil–münker" yapmıyor. Yani Allah'ın emrini emretmiyor, Allah'ın yasak ettiği şeylerin de önüne geçmiyor, içtimâî hayatı kemiren hastalıkların hepsine bir bakıma vize veriyorsa... meselâ; bir kanun ve bir sistem altında zina icra ediliyor, içki içiliyor, hatta tefecilik yapılıyor.. ve sen de, bu münkerât yapılırken, elinle müdâhale edemiyorsun, o zaman sana düşen vazife bunları dilinle defetmektir; mev'ize–i hasene ile, tefeciliğin içtimâî hayatı kemiren bir mikrop olduğunu, zinanın bir kanser, bir kangren olduğunu anlatman ve onlardan ferdleri tiksindirmen, nefret ettirmen, ürkütmen ve vazgeçirmen gerekir. Tabiî tatlılıkla, kavl–i leyyinle, Kur'ân'ın ruhuna uygun tebliğ metoduyla...

Çok şükür, Türkiye'de bu mevzuda bir sıkıntı yok denebilir. Bugün bunları rahatlıkla konuşup anlatabiliyoruz. Fakat bunların dahi anlatılamadığı dönemler ve memleketler olabilir. Bu, İslâm âleminde de, onun dışında da olabilir. Şimdiye kadar öyle zamanlar olmuşdur ki –daha olabilir de– sel gibi akan münkerat karşısında size hişbir şey yaptırtmamışlardır. Hatta, "Fâiz, içki bizim içtimâî hayatımızı kemiren sârî bir illettir; mutlaka bunların çaresine bakılmalıdır" deseniz, sistemin bekçileri: "Sen devletin, iktisadî, siyasî, kültürel, temel nizamlarını, dinî esaslara oturtmak istiyorsun, milletin vicdanına baskı yapıyorsun; bunu sana yaptırtmayız." diyebilir ve dilinize bir kilit vurabilirler. O zaman yapılacak şey, o kötülüğü irtikab eden kimselerle, irşad ve tebliğ gibi hususların dışında münasebet kurmama ve vazife olarak da en azından kalbinde onlara karşı bir burukluk hissetme gerekir ki, bu da yapılması gerekli olan şeylerin en aşağı derecesidir. Aksine, münkeratı irtikâb eden bir insanın yanında bulunur ve –Allah muhafaza buyursun– onun hâlini hoş görürsen, bu bir sükût sayılır. Meselâ, birisi zinadan kendini alamıyor.. o bu menhiyatı irtikâb ederken, onunla münasebet kuran onunla anlaşabilen, onun yaptıklarını hoş görüyor demektir. Hatta bu durum azâb–ı ilâhînin umumî olarak gelmesine de vesile olabilir.

Burada, bir hususa daha dikkatinizi istirham edeceğim. Bir cemiyet büyük günah işleyebilir, o cemiyette büyük ahlâksızlıklar irtikâb edilebilir; ama o cemiyet içinde o ahlâksızlıkları def ve ref edecek, faal, cevval, dinamik bir cemaat, din adına hizmet veriyorsa, bir paratoner sayılan bu

mübarekler sayesinde, gelen musibetler savulmuş ve dolayısıyla da, o cemiyet kurtulmuş olur. Topyekün bir cemiyette fenalıklara karşı canlı–kanlı, dinamik böyle bir cemaat yoksa ve ahlâksızlığın önünü alma mevzuunda, yangına karşı itfaiyeci gibi savaşacak tulumbacılar bulunmuyorsa, belâ ve musîbetler herhangi bir yere takılmadan gelebilirler. Onun içindir ki, bir mü'min münkerâtın açıktan açığa işlendiği bir topluluk içinde, bu işi yapanlarla, şahıslardan ötürü münâsebet kurup anlaşmaz. Vâkıa, mü'min olarak, herkesle belli seviyede münâsebet kurabilir.. hatta ahlâksızlık yapan kişi ile de, İslâm'ın güzelliklerini kendisine intikal ettirme niyetiyle alâkalanıp ve onu, içinde bulunduğu çirkeften kurtarmaya şalışabilir, ama bunlar sırf Allah için olmalıdır. İşte böyle bir niyete bağlı kalarak, bizim, o kötü kimse ile temasımız dahi ibadet olur. Binâenaleyh, imanın en zayıfı, menhiyyatı irtikâb eden insanlara karşı kalben buğuz duymaktır. Evet, Allah'ı sevmeyenlere, Allah'ın kâinattaki nizamını tahkir edenlere karşı buğz edeceğiz; fakat bu buğuz, İslâm adına, karşı tarafa sunulacak teklif ve mesajların hüsn–ü kabul görmesi esasına göre ayarlanmalıdır. Efendimiz (s.a.v.), buyuruyorlar ki: **"Ben farzları yapmakla emrolunduğum gibi insanları idare etmekle de emrolundum."** Yani, Allah bana farzları emrettiği gibi, insanları idare etmek, evirip–çevirip, siyaseti meşrûa ve idare–i meşrûa içinde, biçimine koymakla emrediverdi. Evet; huşûnetle değil, işmizazla değil; tatlılık göstererek ona birşeyler verilmelidir. İçi nur dolu enjektörü, onun vücuduna zerkedebilmek için, iyilik yaparak, kendisini salmasını temin ederek ona yaklaşılmalıdır ki teklif ve düşüncelerimiz reaksiyon görmesin. Onun için Cenab–ı Hakk, Hz. Musa ve Hz. Harun'a (a.s.): **"Firavun'a, tatlı, içini okşayıcı sözleri gidin söyleyin"** (Tâha, 44) diye ferman ediyordu. Firavunla münasebet kuracak ve yüzünü ekşitmeden Hakk'ı ve hakikatı ona anlatacaksın.. anlatacaksın ki, anlatmanın bir mânası olsun ve bu uğurda gösterilen gayretler de boşa gitmesin...

Hasılı, görüştüklerinle Allah için görüşecek, Allah için konuşacak; Allah'ı ve O'nun emirlerini anlatma yolunda herşeye katlanacak, herşeyi göğüsleyeceksin; ama yine sırf O'nun için yerinde buğz etmesini de bileceksin...

90 ٢— وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [ما من نبي بعثه الله تعالى في
أمة قبلي إلاّ كان له من أمته حواريون وأصحاب يأخذون بسنته ويقتدون بأمره ثم
إنها تخلف من بعدهم خلوف يقولون مالا يفعلون ويفعلون مالا يؤمرون، فمن

جاهدهم بيده فهو مؤمن ومن جاهدهم بلسانه فهو مؤمن ومن جاهدهم بقلبه فهو مؤمن. ليس وراء ذلك من الإيمان حبة خردل]. أخرجه مسلم.

« حوارى الرجل » خاصته وناصروه.

« والخلوف » جمع خلْف بسكون اللام، وهم الذين يأتون بعد من مضى ويكونون شراً منهم.

2. (90)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Benden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarîleri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler emirlerini de yerine getirirlerdi. sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötüler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücahede ederse o da mü' mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur.** Müslim, İman 80, (50).

AÇIKLAMA:

İşlenen bir kötülük (münker) karşısında, mü'min, şartlara göre mutlaka bir tavır alacaktır. Eliyle müdâhale ettiği takdirde halledebileceği, müessir olabileceği bir durumsa eliyle, sözle faydalı olabilecekse diliyle müdâhale edecektir. Her ikisi de fayda vermeyecek bir durumda ise kalben buğzederek taraftar olmadığını belirtecektir. Bunu da yapmazsa o münkeri hoş görüyor demektir. Bu elbette imanla bağdaşmaz.

91 ٣- وعنه رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [لمّا وقعت بنوا إسرائيل في المعاصى نهتهم علماؤهم فلم ينتهوا فجالسوهم وواكلوهم وشاربوهم فضرب الله تعالى قلوب بعضهم ببعضٍ ولعنهم على لسان داود (الآية)، ثمّ جلس وكان متكئاً فقال لا: والّذى نفسى بيده حتّى تأطُروهم على الحقّ إطراً]. ومعنى « تأطروهم » تعطفوهم وتردوهم.

3. (91)- Yine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygam-

ber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"İsrailoğulları bir kısım günahlar işlemeye başlayınca âlimleri onları bu işlerden menettiler. Ancak onlar dinlemediler, vazgeçmediler. Zamanla âlimler de onlarla oturmaya, dayanışmaya ve beraber içmeye başladılar. Allah da bunun üzerine, berikinin dalâletini öbürüne katarak, biriyle diğerinin küfrünü artırdı. "Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle onları lânetledi..."** (Maide, 78).

Sonra, ayakta bulunan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak sözünü tamamladı: **"Hayır, nefsimi kudret elinde tutan Zat'a yemin ederim, onları hak adına kötülüklerden men etmezseniz (siz de rızaya eremezsiniz).** Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4336); Tirmizî, Tefsîr, Mâide (3050), İbnu Mâce, Fiten 20, (4006);

92 ٤ – وعن قيس بن أبى حازم قال: قال أبو بكر رضى الله عنه، بعد أن حمد الله تعالى وأثنى عليه: يا أيها النّاس إنّكم تقرؤن هذه الآية وتضعونها على غير موضعها ﴿ **يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم لا يضركم من ضلّ إذا اهتديتم** ﴾ وإنّا سمعنا رسول الله ﷺ يقول: [إنّ النّاس إذا رأوا الظالم فلم يأخذوا على يده أوشك أن يعمّهم الله تعالى بعقاب، وإنّى سمعت رسول الله ﷺ يقول: ما من قوم يعمل فيهم بالمعاصى ثمّ يقدرون على أن يغيروا فلم يغيروا إلاّ يوشك أن يعمّهم الله بعقاب]. أخرجهما أبو داود والترمذى. ومعنى «يوشك» يقرب ويسرع.

4. (92)- Kays İbnu Ebî Hâzım anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senadan sonra buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler şu âyeti okuyor ve fakat yanlış anlıyorsunuz: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez"** (Maide, 105). Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "İnsanlar, zâlimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'n, hepsine ulaşacak umumî bir belâ göndermesi yakındır" dediğini işittik." Keza ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdâhale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumî bir belâ göndermesi yakındır"** dediğini işittim. Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4338); Tirmizî, Tefsir, Mâide (3059), Fiten 8 (2169); İbnu Mâce, Fiten 20 (4005).

93 ٥- وعن حذيفة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [والّذى بيده لتأمُرُنَّ بالمعروف ولتنهوُنَّ عن المنكرِ أو ليوشِكنَّ اللهُ أن يبعثَ عليكم عقاباً منه ثم تدعونه فلا يستجيبُ لكم]. أخرجه الترمذى.

5. (93)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem olsun, ya ma'rufu emreder ve münkerden de yasaklarsınız veya Allah'ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez." Tirmizî, Fiten 9, (2170).

94 ٦- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنكم منصورون ومصيبون ومفتوحٌ عليكم: فمن أدركَ ذلك منكم فليتقِ اللهَ تعالى وليأمرْ بالمعروفِ ولْينهَ عن المنكرِ، ومن كذبَ عليّ متعمداً فليتبوأ مقعدَهُ من النّار].

6. (94)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizler yardım görecek, ganimetler elde edecek ve birçok memleketleri fethedeceksiniz. Sizden kim bu vakte ererse, Allah'tan çekinsin, ma'rufu emredip, münkerden de nehyetsin. Kim de bile bile bana yalan nisbet ederse, ateşteki yerini hazırlasın." Tirmizi, Fiten 70, (2258).

95 ٧- وعن عُرس بن عميرة الكندىّ رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا عُمِلتِ الخطيئةُ في الأرضِ كانَ من شهدَها فأنكرَها كمنْ غابَ عنها، ومنْ غابَ عنها فرضيها كانَ كمنْ شهدَها]. أخرجهما أبو داود.

7. (95)- Urs İbnu Amîre el-Kindî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şâhid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, sanki şâhid olmuş gibi mânen zarar görür." Ebu Davud, Melâhim 17, (4345).

96 ٨- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنَّ من أعظمِ الجهادِ كلمةَ عدلٍ عندَ سُلطانٍ جائرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (96)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zâlim sultanın yanında gerçeği söylemek en büyük cihaddandır." Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4344); Tirmizî 13, (2175); İbnu Mace, Fiten 20, (4011).

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

NOT: Gerek dindeki ehemmiyeti ve gerekse günümüz Türkiye'sinde arzettiği önem sebebiyle bu bahsi, kendine has belli başlı meseleleriyle teferruatlı olarak işlediğimiz İslâm Işığında ANARŞİ kitabından aynen aktarmayı uygun bulduk.

"Fitneyi, daha çıkmadan, önlemek maksadıyla islâm'ın vaz'ettiği en mühim tedbirlerden birini, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker müessesesi teşkil eder. Ma'rûf, aklın ve şerîatın güzel gördüğü, münker de yine aklın ve şeriatın çirkinliğine hükmettiği fiil olunca, bu müessese iyi fiillerin duyurulması, yaygınlaştırılması, kötü olan fiillerin de yasaklanması, önlenmesi demektir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözleri arasında **emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker** üzerinde fazlaca durulur. Bu işin ihmal edilmemesi için tekrar tekrar dikkat çekilir, yapıldığı takdirde elde edilecek mükâfaatın büyüklüğü, terkedildiği takdirde de gelecek felâketin, uğranılacak zararın büyüklüğü, son derece vâzıh, herkesin anlıyacağı bir şekilde ifâde edilir.

Meselenin şâyân-ı dikkat olan yönü, emr-i bi'l-ma'rufun terkinden gelecek zararın bütün cemiyeti zarardîde edecek bir fitne olarak ifade edilmiş olmasıdır.

Şu halde bu bahiste emr-i bi'l-ma'rufun ehemmiyetini, buna olan teşvikleri, onu terketmenin neticelerini âyet ve hadislerden vereceğimiz misâllerle belirtmeye çalışacağız. Bu tâbirin uzunluğu sebebiyle, bâzan bu mânada olmak üzere irşâd kelimesini kullanacağız.

İRŞAD-FİTNE MÜNÂSEBETİ: Dinî nasslarda irşad'ın (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker faaliyetlerinin) terki ile fitnenin zuhuru ve yaygınlaşması arasında sıkı bir alâka kurulmaktadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Ya ma'rufu emreder, münkerden de nehyedersiniz, yâhut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza mutlaka musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez." Bir başka hadis de şöyle: "İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha

güçlü bulunduğu bir kavimde, kötülükler işlendiği hâlde, iyiler müdâhale edip ıslahda bulunmazlarsa, -bir başka rivayette: müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse, müdâhalede bulunmazsa-, Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir." Bu ceza o kadar umumî, o kadar herkesi yakalayıcıdır ki, o geldiği zaman, değil kötüler, iyiler bile şaşkına döner, "Ne fenâlığı ortadan kaldırmaya güçleri yeter, ne de onun şerrinden kaçıp kurtulabilirler." Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, irşâdın vaktinde yapılarak, fitne ve fesadın zuhur edip büyümeden önlenmesini tavsiye eder: "(Ey mü'minler) yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabûl olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'rufu) emir ve kötülükten de men'ediniz."

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün uyanınca: "Yaklaşan bir şerden Arapların vay hâline -ve parmaklarını halkalayarak- bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün duvarından şu kadar delik açıldı"der. Zeyneb vâlidemiz (radıyallahu anhâ) sorar: "Aramızda sâlih kimseler olduğu halde toptan helâk mı olacağız?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: "Evet, fenalık artarsa (hepiniz birlikte helâk olursunuz.)"

ESKİ MİLLETLERDEN MİSAL: İrşadın terki, sâdece ümmet-i Muhammed için bir felâket kaynağı olmayıp, insan cemiyetlerinin hepsinde tâ bidâyetlerden beri cârî sünnetullah'a dahil umumî, içtimâî bir kanundur. İnsanlık tarihinde felâketlere mâruz kalan, silinip yok olan milletler, fenâlıkların yayılmasına seyirci kalan, zamanında yeterli ve müessir şekilde irşad vazîfesini yerine getirmeyen milletlerdir. Başlarına gelenler, bu ihmallerinin ilâhî cezasıdır, tabii sonucudur. Kaydedeceğimiz iki âyet bu açıdan düşündürücüdür. Birinci âyet, felâketin sebebini, fesadı önleyici kimselerden (irşâd edicilerin) yokluğuna bağlarken, ikinci âyet fesâdı önleyenler (irşadcılar) bulundukça sırf şirk yüzünden milletlerin helâk edilmeyeceklerini ifâde etmektedir:

"Sizden önceki devirlerde (insanları) yer yüzünde fesad (çıkarmak)dan vazgeçirmeye çalışacak (bu sûretle onları helâktan kurtaracak) fazîlet sâhibleri bulunmalı değil miydi?..." (Hud, 116).

"Senin Rabbin -ahâlisi (hem nefisleri, hem yekdiğerini) ıslah edip dururken de- o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helâk edecek değildi ya" (Hud 117).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî İsrâil'den misâl vere-

rek onların irşaddaki ihmalleri ve lâubalilikleri yüzünden felâkete uğradıklarını belirtir: "Benî İsrâil'in içine bozulma düştüğü zaman kişi, kardeşini günah üzere görür ve onu bundan men'ederdi. Ancak ertesi gün, bir gün önce yasakladığı şeyleri yapan kimselerle yemede, içmede, sohbette arkadaşlık yapmadan çekinmezdi. Bunun üzerine Allah onların *kalblerini birbirlerine karıştırarak hepsini saptı*, *onların bu hâli* hakkında Kur'ân'da şu âyet gelmiştir: **"İsrâil oğullarından olup da küfredenlere Dâvûd'un da Meryem oğlu İsâ'nın da diliyle lânet olunmuştur. Bunun sebebi isyan etmeleri ve ifrata sapmaları idi. Onlar işledikleri herhangi fenalıktan birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Hakikat yapmakta devâm ettikleri (o hal) ne kötü idi... Eğer Allah'a, peygambere ve O'na indirilene îman etmiş olsalardı onları dostlar edinmezlerdi..."** (Maide, 78-81). Ayakta duvara dayanmış durumda olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu âyetleri okuduktan sonra oturur ve ilâve eder: "Hayır, siz (haddi aşan) zâlimi elinden tutup onu hakka çevirinceye kadar (irşad işini bırakmazsınız)".

İRŞAD BİDÂYETTE İHMAL EDİLMEMELİ: Şârihler, yukarıda kaydettiğimiz muhtelif rivayetlerde geçen "iyilerin duâlarının kabul edilmemesi" ifadesini, herkes irşadı terkederse, duaları kabûl edilmez bir hâl alır şeklinde anladığı gibi, fitnenin iyice yaygınlaşması, insanların çoğunlukla fenalıklara bulaşmış olmaları sebebiyle irşâdı kabul etmezler, irşad te'sirsiz kalır şekline de anlamışlardır.

Öyle ise bu çeşit hadisler, cemiyette herhangi bir fenalık zuhûr eder etmez, onu küçük görmeyip, bunun yok edilmesi için azm ve ciddiyetle üzerine gidilmesi gerceğini ifâde etmektedir. Nitekim İbnu Abbâs: **"Öyle bir fitneden sakının ki, o (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirâyet ve hepinizi perişan eder), hem bilin ki Allah şüphesiz azabı çetin olandır"**[47] âyetini tefsîr ederken şu netîceyi çıkarır: "Cenâb-ı Hakk burada mü'minlere, aralarında tek bir münkerin yer etmesine meydan vermemelerini emretmekte ve bu emre uymayanları a-zabla korkutmaktadır".

Aksi takdirde bidâyette çok mahdud bir azınlık tarafından işlenmeye başlanan münker, zamanla çoğunluk tarafından benimsenecek ve kaçınılması imkânsız, herkese ulaşacak felâketlere sebeb olacaktır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Cenâb-ı hakk azınlı-

---

47— Enfâl, 25.

ğın ameliyle çoğunluğa azab vermez. Ancak çoğunluk, aralarında azınlığın münker (fena) amellerini görürler, fakat müdâhaleye güçleri yettiği hâlde seslerini çıkarmazlar. Onlar böyle davrandıkları için Cenâb-ı Hakk azınlığa da, çoğunluğa da birlikte azab gönderir.

Muvatta'ın rivayetinde "...fenâlık açıktan açığa işlendiği takdirde hepsi cezayı hak eder" denmektedir.

İRŞADDA ASHÂBIN YERİ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ortaya çıkacak münkerlere karşı yaptığı bu uyarıların tesiriyle Ashâb'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde -bilâhare kaybolan- ileri bir hassasiyeti devamlı canlı tuttukları anlaşılmaktadır. Huzeyfe (radıyallahu anh) şöyle yakınır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kişi, ağzından çıkan bazı kelimeler sebebiyle münâfık addedilirdi. Ben şimdi o kelimeleri bir sohbet esnasında tek kişiden dört defa işitiyorum. Olmaz böyle iş, ya ma'rufu emir, münkeri de nehyeder ve hayrı kucaklarsınız, ya da Allah hepinizi toptan azâbıyla zelîl ve hor kılar, yahut da sizin en şerirleriniz tepenizde müstebid olurlar. Sonra hayırlılarınız bundan halâs olmak için dua ederler de duaları müstecâb olmaz (kabul edilmez)."

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) de bir âyetin yanlış anlaşılarak irşad işinin ihmâl edilebileceğinden endişe ederek şu uyarıda bulunur: "Ey insanlar, siz Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetini okuyorsunuz: **"Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez."**[48] Siz bu âyete münâsib olmayan bir mâ'na veriyorsunuz (ve irşad vazîfesini terkediyorsunuz). Halbuki biz, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle dediğini işittik: "İnsanlar bir münker görür de müdâhele edip önlemezse Allah'ın hepsine ulaşacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."

İbnu Kesir, bu âyette yapma imkânı olduğu takdirde irşadın terkedileceğine dâir bir delil bulunmadığını belirtir. İbnu Kesir "imkân" kaydını koymuştur, zira -ayrıca belirteceğimiz üzere- irşad fitneye sebeb olacaksa bırakılması evlâdır.

Râzi de, âyetten çıkarılabilecek muhtelif te'villeri kaydederken Abdullah İbnu'l-Mübârek'in anladığı şu mânayı daha uygun bulur: "Burada emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker emreden âyet te'kid edilmektedir. Zira âyet "Kendinize bakın" tâbiriyle din kardeşliğinize bakın, kâfirlerin dalâleti size zarar vermez... Birbirinize va'z, iyiliğe, hayrâta teşvik,

48— Mâide, 105.

kötülükten, günahlardan men sûretiyle birbirinizi koruyun, gözetin... demek istenmiştir... "Kendinize bakın" tâbiri kendinizi koruyun mânasına da gelir, hakiki koruma ise emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle olur."

İRŞÂD EDERKEN KORKMAMAK, YILMAMAK: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cemiyetin kaderini, yarınını alâkadar eden emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (irşad) hizmetini ifâ etmek gerektiğini, yâni dinin yasakladığı bir şey yapılmaya, emrettiği bir şey de terkedilmeye başlandığı zaman hakkı tebliğ ederken yılmamak gerektiğini ifade eder. Hak, sultâna karşı da, halka karşı da çekinilmeden söylenmelidir: **"Cihâdların en efdali, değerce en kıymetlisi, zâlim sultana karşı hakkı söylemektir." "Aman dikkat edin, halk korkusu, hakkı söylemekten alıkoymasın."**

Hakkı tebliğe mâni olacak dereceyi bulan halk korkusunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir başka rivayette "nefsini hakir görmek" olarak vasıflandırır ve bunun kıyamet günü mucib-i mes'ûliyet olduğunu bildirir:

— Sizden kimse nefsini hakir görmesin.

— Ey Allah'ın Resûlü; kişi nefsini nasıl hakir görür?

— *Allah için, üzerine söz terettüp eden (fena) bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenâb-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar: "Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?" O kul cevap verir: "Halk korkusu (insanlardan korktuğum için sesimi çıkarmadım)." Allah o zaman şöyle der: "Asıl benden korkman gerekirdi."*

Allah rızası için yapılan çalışmalarda, gerek mârufun emir ve tebliğinde ve gerekse münkerin nehiy ve yasaklanmasında, çeşitli şekillerde zuhûr edecek olan halk korkusuna ehemmiyet verilmesi, İslâm dininde mühim bir esas yapılmıştır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm, **"Allah yolunda cihad yaparken hiç bir kınayanın kınamasından çekinip korkmayanları"** övmüştür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'de, bu noktanın ehemmiyetine binaen, ilk defa Müslüman olanlarla biat akdini yaparken koyduğu şartlar meyânında "Allah yolundaki çalışmalarda kınayanın kınamasından (levmete lâim) korkmamak" şartını da koymuştur.

Bu noktaya dikkat edilmediği takdirde, tebliğ emri sözde kalacağı gibi, zâlimlerin daha çok cesaret bularak, zulümlerini artıracakları da

açıktır. Zulme seyirci kalan Müslüman ferd ve cemiyetin Müslü-manlığının haysiyetini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadislerinde dile getirirler: "Eğer ümmetimi, zâlime "sen zâlimsin" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."

GEMİYİ DELENLER: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* fenalıklar karşısında, iyilerin seyirci kalmaması, kötüler yüzünden gelecek (fitne, fesad, şer vs. her çeşitten) içtimâî ızdırabların, iyiler de dâhil bütün cemiyetin varlığını tehdid edeceğini ifade ederek fenâlıklar karşısında nemelâzımcılığı önlemek için zihinden çıkması zor olan bir de teşbîhte bulunur: **"Allah'ın hudûduna (emir ve yasaklarına) giren meseleleri tatbîk eden -ve yağcılık yaparak müsâmaha ve gevşeklik göstermeyen iyi- kimse ile, yasakları işleyen kimselerin durumları, bir gemiye binip kur'a çekerek, geminin alt ve üst katlarına yerleşen yolculara benzer. Öyle ki, alt katta oturanlar, su ihtiyaçlarını giderirken üsttekilerin yanından geçip onları rahatsız ediyorlardı. (Alttakiler bu duruma son vermek için) bir balta alarak geminin dibini delmeye başlasalar, üsttekiler hemen gelip: "Yâhu ne yapıyorsunuz?" diye sorunca alttakiler: "Biz su ihtiyacımızı görürken sizi rahatsız ediyorduk, halbuki suya muhtacız, şimdi sizi rahatsız etmeden yerimizi delerek bu şekilde elde edeceğiz" deseler ve üsttekiler bu işte onlara mâni olsalar hem kendilerini kurtarırlar, hem onları kurtarmış olurlar. Eğer yaptıkları işte serbest bıraksalar, hem onları helâk ederler, hem de kendilerini helâk ederler."**

EMR-İ Bİ'L-MA'RUFUN HÜKMÜ: Görüldüğü şekilde Kur'ân ve hadiste müstesnâ bir yer ve fevkalâde bir ehemmiyet verilmiş olan emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker (irşad) işinin mutlak olarak farziyetinde bütün İslâm fırkaları ittifak eder. Bu noktada en farklı görüşü temsil eden bir kısım Râfizîler bile bunun vücubunu inkârdan ziyâde "devlet reisinin tâyin edeceği şahıslar yapar" diyerek belli bir daraltmaya tâbi tutmuşlardır. Ehl-i Sünnet'e göre, fürû'dan olan bu mesele Mu'tezile'ye göre usûlden (yâni ana meselelerden) sayılmıştı. Emr-i bi'l-marufun vâcib[49] olup olmayışı, emredilen şeyle, yasaklanan şeye bağlıdır. Vâcibin emri vâcib, mendûbun emri de mendub sayılır. Keza haramdan nehiy vâcib, mekruhtan nehiy mendûbtur.

49— Bu bahiste "vâcib" tâbiri fakihlerin örfündeki sübûtu veya delâleti hususunda bir şüphe bulunan dinî hüküm mânasında değildir. Vâcib burada farz gibi kesin şart olan şeyleri ifade eder.

Yukarıdaki şekilde kısaca özetlenebilecek bu meseleyi, ehemmiyetine ve sadedinde olduğumuz anarşi meselesiyle yakından olan alâkasına binâen, Taftazânî'den kısmen özetleyerek ve ana fikirleri başlıkla belirgin hale getirerek aşağıda kaydetmeyi uygun bulduk:

Bu mevzuda Taftazânî, şu açıklamayı sunar: "...Ma'rûf'tan burada murad vâcibtir. Münker'den murad da haramdır. Bu sebeble, âlimler, ma'rufun emredilip münkerin yasaklanmasını kesin bir dille vâcib bir vazîfe telakkî ettiler. Ancak mendub olan bir işin emri, vâcib değildir, sadece mendubtur. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in Râfızîler'in iddia ettikleri gibi, geleceği beklenen İmam'ın zuhûruna bağlı olmayan bir vâcib olduğuna dâir delil ise, Kur'ân, sünnet ve icmâ ile sâbittir.

"Kur'ân'dan delilimiz Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüdür: **"Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin tâ kendileridir."** [50] Bir diğer âyet meâlen şudur: **"İyiliği emret, kötülükten vaz geçir"** [51] Sünnetten olan delil, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: **"İyiliği emret, kötülüğü nehyet, bu yolda gelecek meşakkatlere de sabret."** Keza Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: **"Sizden kim bir münker görürse, eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir."**

"İcmâya gelince, Müslümanların ilk asırda ve bilâhare bunu birbirlerine tavsiye etmeleri, gücü yettiği halde terkedenleri de ayıplamalarıdır."

VÂCİB OLMAYABİLİR Mİ? Yukarıda kaydettiğimiz şekilde irşadın vâcib olduğunu tesbitten sonra Taftazânî bunun vâcib olmadığına dâir getirilebilecek delilleri zikrederek çürütür. Der ki:

"Eğer, bunun vâcib olduğu inkâr edilerek delil olarak Kur'an'dan: **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz, sapıtanlar size zarar vermez..."** [52] ve keza **"Dinde zorlama (ikrâh) yoktur"** [53] meâlindeki âyetleri ve sünnetten de Hz. Âişe'den rivayet edilen: "Dedik ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ne zaman mâruf emredilmez,

50– Âl-i İmrân 104.

51– Lokmân 17.

52– Mâide, 105.

53– Bakara, 256.

münkerden nehyedilmez?" cevâben şöyle buyurdu: "Cimrilik hayırlılarınızı sarar, hüküm rezillerinizin eline düşerse, yağcılık büyüklerinizin ahlâkı olur, mülk küçüklerinizin eline düşerse" hadisi delil olarak getirilirse, şu cevâbı ve-ririz: "Burada mâna 'vâcibleri eda ve günah olan şeyleri terk etmek, mârufu emr, münkeri de nehyetmek sûretiyle nefislerinizi ıslah edin, nehiyde bulunduktan sonra âsilerin inad ederek günahı işlemekte ısrarları size zarar vermez. Keza, sapığın dalâleti, nehyettiği takdirde hidâyette olan kimseye zarar vermez, demektir".

"Dinde ikrah (zorlama) yoktur" âyeti ise, kıtal emreden âyetlerle mensuhtur. Ancak, ikrah (zorlama) sûretiyle emr ve nehyin olup olmayacağı münâkaşa edilebilir.

Hadise gelince, bu sâdece ve sâdece, şartların ortadan kalkması hâlinde vücubun ortadan kalkacağına delâlet eder. Bu da emr ve nehyin fayda değil zarar getirmesi hâlidir."

EMR VE NEHYİ VÂCİB KILAN ŞARTLAR: Açıklamalarını bu noktaya getiren Taftazânî, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin bazı şartlar tahtında vâcib olduğunu belirterek bunları belirtmeye geçer:

"BİRİNCİ ŞART: Bunu yapacak olan kimsenin bunun ne olduğunu bilmesidir. Yâni emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker muayyen bir vâcib midir veya herhangi muhayyer bir iş midir, veya herkese şâmil umûmî bir vâcib midir, yoksa bazılarının yapmasıyla diğer kimselerden sâkıt olacak kifâye bir vâcib midir? Keza, yasaklanacak şey hakkında da bu hususların bilinmesi gerekir (yâni o bir haram mı, mekruh mu, mendub mu, farz mı vs.) Kısacası ilk şart, emredilecek veya nehyedilecek şeyin (vâcib, mendub vs. nevinden) farklı oluşlarına göre, emir ve nehiyde bulunmanın da (vâcib, mendub vs. olarak) değişik bir hükme tâbi olduğunu emir ve nehiy ânında bilmektir, tâ ki emir ve nehiy şeriatça uygun olan şey için yapılmış olsun.

"İKİNCİ ŞART: Müessir olunacağına dâir kanaattir. Öyle ki, te'sîr etmiyeceği kesinlikle bilinmemelidir. Aksi takdirde yapılan iş, abesle iştigâl, malâyanî ile vakit öldürme olur. Eğer: "Te'sirsiz bile olsa, deriz ki: "Bu davranışta dinin azîz kılınmasından ziyâde alçaltılması da mevzubahs olabilir."

"ÜÇÜNCÜ ŞART: Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sonunda elde edilecek müsbet netice, ortadaki fenâlıktan daha çok veya en azından ona denk olmalıdır. Bu söylenen, vâcib olan emr-i bi'l-ma'rûf ve

nehy-i ani'l-münker hakkındadır. Câiz olan hakkında değildir. Hatta âlimler, darbe ve benzeri yolla, münker işleyeni alt edemeyip öldüreceği zannında olsa bile müdâhale etmesinin câiz olacağını söylerler. Ancak bu durumda onun sükut etmesine de ruhsat verilmiştir. Bu cevaz, öldürüleceğini zannettiği hâlde müşriklere tek başına hücum eden kimse hakkındaki hükme muhaliftir. Zira, böyle birisi öldürmek veya yaralamak veya bozguna uğratmak sûretiyle galebe çalacağı hususunda zann-ı gâlibi hâsıl olursa saldırması câizdir."

KİMLERE VÂCİB: Taftazânî açıklamalarına devamla, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmanın, imam (devlet reisi), havas, avam gibi ilmî ve içtimâî vaziyeti farklı olan kimselere ne gibi şartlar dahilinde vâcib olacağını belirtir:

"**1. DEVLET REİSİNİN DURUMU:** Ehl-i Sünnete göre, bu, devlet reisine has bir vazîfe değildir. Müslümanlar ilk asırda ve sonraki devirlerde, idaârecilere bile, märufu emredip, münkerden nehiyde bulunuyorlardı. Bu davranış, kimse tarafından da yadırganmadığı gibi, bu faaliyette bulunmak için herhangi bir mercîden izin de almıyorlardı. Böylece anlaşıldı ki, bu iş, idarecilere münhasır bir vazîfe değildir. Aksine, raiyetten (vatandaşlardan) herkese sözle, fiille yapması câizdir.

"**2. HANGİ İŞ DEVLETE HAS**: Yapılacak müdâhale kıtale girmeyi, silâh çekmeyi gerektirecek bir işse, bu durumda fitneye meydan vermemek için, meseleye sultan müdâhale eder, ferdler edemez. Cürcânî bu noktada daha açık olarak: "Emir ve nehiyde bulunacak kimse, faaliyetinin fitnenin uyanıp kaynaşacağına veya maksadın hâsıl olmıyacağına zann-ı gâlib gelirse, emir ve nehyin vâcib olmayacağı"nı söyler.

"**3. HERKESİN MÜDÂHELE EDECEGİ İŞLER**: Münker olup olmadığının anlaşılmasında havas ve avam eşit ise, bu çeşit meselelerde âlim de, câhil de müdâhale hakkına sâhiptir. Ancak kahırla zorla menetme işi ferdlerin vazîfesi değildir. Zira bu, fitneyi tahrik eder ve şerri artırır.

"**4. ÂLİMİN MÜDÂHALE EDECEGİ İŞLER:** Bir işin münker olup olmadığının anlaşılması içtihâda bağlı ise, yâni içtihâd etmek sûretiyle münker olduğuna hükmediliyorsa, bu durumlarda avam zümresi (âlim ve müctehid olmayanlar) emr ve nehiyde bulunamazlar, bu iş ehl-i içtihâda terettüp eder.

"5. **ÂLİMLER ARASINDA İHTİLÂF:** Şu da bilinmelidir ki, bir müctehid diğer bir müctehidi, içtihadla ulaştığı meselede ortaya çıkan ihtilâftan dolayı red ve takbih edemez. Zira, Ehl-i Sünnete göre, her müctehid fürûda musib (doğruyu bulmuş) addedilir... Bu husus Mecelle'ye "içtihad ile içtihad nakzolunmaz" şeklinde, kavâid-i külliye'nin 16'ıncısı olarak girmiştir.

"6. **FÂSIK KİMSE EMR VE NEHİYDE BULUNABİLİR Mİ?** Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sâdece verâ sâhibi, müttaki, müstakîm ve yasaklayacağı fenalıkları irtikab etmeyen kimselere vâcib değildir. Münkeri kim görürse, bizzat onu yapmakta olsa bile, onu yasaklamakla mükelleftir. Zira münkeri terk etmesi ve münkeri yasaklaması birbirinden ayrı iki farzdır. Bunlardan birini terkedene diğerini de terketmesi gerekmez.

"7. **EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER FARZ-I KİFÂYEDİR:** Her bölgede bir kişi yeterli şekilde bu işi yapsa, geri kalanlardan farz sâkıt olur. Bu hüküm, onun herkese farz olduğuna dâir gelmiş olan hükme münâfi değildir. Zira mezhebimizin görüşü, -farz-ı kifâyenin- bir kısım kimseler tarafından yapılmasıyla geri kalanlardan sâkıt olacağı şeklindedir.

"8. **HUSUSİ MEMUR (MUHTESİB) TÂYİNİ:** Emr-i bi'i-ma'rûf için bir kimse tâyin edilecek olursa, vazife onun üzerine terettüp eder. Bu kimse, araştırma ve tecessüse düşmeden Cenâb-ı Hakk'ın hukukuna giren meselelerde murakabede bulunur. Keza kul haklarına giren meselelerde de bu mürakebede bulunur. Ancak bunu yaparken her meseleye karışmaz. Meselâ zengin borçlunun borcunu geciktirmesi, kişinin komşu duvarına tecâvüz etmesi gibi meselelere karışmaz. Hak sâhibi kendisinden yardım taleb ederse, alâkalanır. Keza mahallin içme suyunun bozulması, surlarının yıkılması, beytü'l-malde para yokken bölge halkının muhtaç yolculara bakmayı terketmesi. Muhtesip murâkabeyi yapar ve (herhangi bir şahsı hedef edinmeden) ıtlak üzere emreder ve ibadetlerin heyetini değiştirenlere müdâhale eder. Meselâ sırrî (gizli) ve cehrî namazlardaki cehâlete olduğu gibi, ezanın elfâzını ziyade veya noksan kılana, ehil olmadığı hâlde fetva vermeye, ders vermeye, vaaz etmeye kalkanlara müdâhale eder. Keza hasımları gizleyen, muhakeme işlerinde üstünkörü karara yeltenen kadılara, namazı uzatan mescid imamlarına da müdâhale eder. Buradan da anlaşılır ki, mârufu emir ve münkeri nehiy işi sâdece vâcib ve haram olan fiillere has değildir.

"9. EMR VE NEHİYDE TARZ: Müdâhale işinin, münkerin durumuna göre, tatlı ve yumuşaktan sertlik ve icbâra doğru tedrîci bir seyirle yapılması da uygundur. Muhîtu'l-Hanefiyye'de geldiğine göre, "Kim bir kimseyi dizleri açık olarak görürse rıfk ile müdâhale eder. Şayet inadlaşırsa nizaya girmez. Dizinden yukarısı açıksa, şiddetle müdâhale eder, şâyet inadlaşacak olursa vurmaz. Ayıp yeri açıksa, te'dîb eder, inadlaşırsa öldürür." Bu noktada Gazâlî şu açıklığı getirir: "Nehiy sırasında 'ey zâlim', 'ey Allah'tan korkmaz, gibi galîz tâbirlerin kullanılmasına gelince, eğer bu tâbirleri kullanmaktan hâsıl olacak şerrin başkasına da sirâyet etmesinden korkulursa kullanmamalıdır. Fakat sâdece kullanana zarar vermesi melhuz ise câizdir, hatta mendubtur. Selefin âdeti, kötülükten men etme ve doğruyu duyurma işini açıktan ve bizzat yapmaktı."

"10. İRŞADDA HADDİNİ BİLMEK: Buraya kadar, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı olarak söylenen hususlara dikkat edersek, bu meselenin cahilâne, dikkat edilmeden tevessül edilecek bir şey olmadığını anlarız. Müdâhale edilecek şeyin mahiyeti, elde edilecek tesir, fitneye sebep olup olmayacağı ve bunlara ilâveten de bu işe tevessül edecek kimsenin, kendi vaziyetini gözönüne alması, değerlendirmelerde bulunması gerekecektir. Bu sonuncu noktanın daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "Sizden kim bir münker görürse eliyle düzeltsin, buna muktedir olamazsa diliyle, buna da muktedir olamazsa kalbiyle buğzetsin..." hadisinden bazı âlimlerin çıkardığı mânayı burada kaydetmemiz gerekiyor. Derler ki: "Hadiste geçen birinci emir (yâni münkeri eliyle düzeltme emri) ümerâya müteveccih bir emirdir. İkincisi ulemâya, üçüncüsü ise, bütün Müslümanlara müteveccih bir emirdir. Şu hâlde ümerâ, zaman-ı münâsibde fiilî, cebrî müdâhaleyi yapmaz da işi lafa dökecek olursa, bu davranış münker karşısında acz olacağı gibi, ulemânın da dille ifade edilen irşad, ikna, isbat, ilzam gibi ilmî yolları bırakıp elini (silâhı) kullanmaya kalkması da bir başka fitne (anarşi) olacaktır.

"11. ÜMERÂYA KARŞI EMİR VE NEHİY: Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı çeşitli meseleleri görürken şu noktayı da belirtmede fayda var. Zâlim sultana da emir ve nehiyde bulunmak bir esas olarak kabûl edilmiş olmakla berâber, bunu yaparken fitneye meydan vermeyecek bir tarzın ihtiyar edilmesi gerekmektedir. Gazâli, bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Âmirlere mârûfu emir, târif ve va'z şeklinde ol-

malıdır." Râzî münkeri işleyen âmiri, bundan va'z ve nasiat yoluyla men etmenin Müslümanlara vâcib olduğunu belirttikten sonra "iki tâife arasında vukûa gelecek fitne nevinden bir fitne ortaya çıkarmaması şartıyla" der.

Şu hâlde, yerine göre herkese terettüb eden bu farz-ı kifâye emir ve nehiy vazifesinde üzerimize düşeni acze, anarşiye, pısırıklığa düşmeden, îfa edebilmemiz için bu meselede hazırlıklı olmamız gerekmektedir. Aksi takdirde zamanımızda olduğu gibi, din için, vatan için hizmet ediyorum zannıyla, ithal malı, gayr-ı İslâmî metodlarla mücâdeleye tevessül etmek, ele sopa, silâh alarak sokağa dökülmek veya ne muhatapları, ne zamanın içtimâî şartlarını nazar-ı dikkate almadan çalakalem yazmak, çizmek, tekfir, tefsîk etmek, tahkîr edip soğutmak, İslâmî bir cihad, dînin arzuladığı emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker değildir. Bunu yapanlar, dünyada hüsranla karşılaşmaktan başka âhirette de ilâhî mesuliyet, ebedî pişmanlıkla karşı karşıya kalacaklardır. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dinine ancak onun prensipleriyle hareket edilerek hizmet edilebilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in irşad usûlünü "Hazret-i Peygamber'in Teblîğ Metodları" adlı bir başka çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlîl ettik.

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKERİ TERK

Bir kısım dinî nasslar, fitnenin fazlaca ilerlediği durumlarda emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkedilmesi gereğini ifade ederler. Alâkalı bahiste yeterince açıklandığı üzere, fitneyi önleyici en mühim tedbirlerden biri olarak imkânı nisbetinde herkese şâmil bir farz kılınan emir ve nehiy vazifelerinin yine fitnenin önlenmesinde bir tedbîr olarak terkedilmesinin emredilmesi ilk nazarda mütenâkız bir durum olarak değerlendirilebilir. Aslında bu yasak da, fitnenin önlenmesi husûsunda İslâm'ın verdiği ehemmiyetin bir başka delîli olmaktadır. Zira görüleceği üzere, emr-i bi'l ma'rûfun terkedilmesi emri de fitneyi tahrîk etmek, büyütmemek için verilmiştir. Zira öyle ahvâl ve şartlar tasvir edilmektedir ki, o durumda emir ve nehiyde bulunmak fitnenin artmasına sebep olmaktadır.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri terkle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen şu âyet vardır: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolu buldukça sapıtanlar size zarar vermez."**[54]

54– Maide, 5/105.

Bu âyet ile, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer birçok âyetleri ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in pekçok hadisleriyle sâbit olan emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farziyetinin ortadan kaldırılmış olmadığına dair âlimlerin ekseriyetinin ittifâkına rağmen, bazı durumlarda farziyetin kalkacağı da ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashâb devrinden beri bu âyet, ihtilaflı anlayışlara sebep olmuş, durumun tavzîhi için, bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından açıklamalar yapılmıştır. Hadislerde gelmiş olan tavzîhlere ve âlimlerin yaptığı şerhlere dayanarak peşînen söyleyebiliriz ki, bâzı şartlar çerçevesinde emr-i bi'l-ma'rufun terkine yer verilmesi inkârı gayr-ı kâbil bir gerçektir. Bunu ifade eden, te'yid eden rivayetler çoktur.

Bunlardan birini Abdullah İbni Amr İbni'l-Âs rivâyet eder: *"Biz bir gün Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in etrafında oturuyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fitneden söz etti ve dedi ki:* **"İnsanları vaadlerini tutmaz, emanetlere ihânet eder ve iyilerle kötüler şöyle karma karışık olup -parmaklarını kenetleyerek gösterir- birbirinden tefrik edilemez halde görürseniz (işte o zaman fitne gelmiş çatmıştır)." Ben yanına giderek "Kurbanın olayım, o zaman ne yapmamı tavsiye edersin?" diye sordum. Dedi ki: "Evine kapan, dilini tut, ma'rufla amel et, münkeri de terk et, kendi nefsini (ve yakınlarını) kurtarmaya, korumaya çalış, başkasının işiyle meşgul olma."**

Bir başka rivayette aynı tavsiye İbnu Ömer'e de yapılır. Lafzan aynı olmakla berâber mefhum olarak eve çekilmeyi, karışmamayı emreden hadisler, Ebû Zerr, Muhammed İbnu Mesleme gibi başka sahabelerdende gelmiştir. Bu çeşit rivayetlerden en câmi' ve en açık olanı *Ebû Ümeyye eş-Şa'bânî*'den gelen rivayettir. Der ki:

"Ebû Sa'lebe el-Huşeynî'ye sordum: "Ey Ebû Sa'lebe, "Siz kendinize bakın" "âyeti için ne dersin?" bana "Allah'a kasem olsun bunu tam adamına, mes'eleyi iyice bilen birine sordun. Zira bu âyet hakkında ben, bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sormuştum. Cevâben demişti ki: "Hayır, irşâd işini bırakmayın. Aksine ma'rûfa uyun, münkeri nehyedin. Ancak, ne zaman mûcibiyle amel edilen bir cimrilik, peşinde gidilen hevesât görür, insanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak) dünyayı âhirete tercîh ettiğine, re'y sâhiblerinin (Kur'ân, hadis ve icma'yı bir tarafa iterek) kendi re'y ve düşüncelerini beğendiklerine şâhid olursan o zaman, kendi başının çâresine bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç."

Burada, irşâd faaliyetlerinin terkini meşrû kılan –cimriliğin artması, dünyanın dîne tercih edilmesi, hevesatın peşine düşülmesi, dinî disiplini terkederek şahsî görüşlere uyulması gibi– içtimâî bozulmalara, başka rivayetlerde mülkün (devletin) küçüklerin eline geçmesi, büyüklerin fuhşa düşmeleri, ilmin rezil kimselerin elinde kalması gibi başka hususlar da ilâve edilir.

İslâm âlimleri bu çeşit yâni emr-i bi'l-ma'rufun terki ile alâkalı rivayetleri şöyle değerlendirmişlerdir: Ekseriyetin benimsemesi ise fenalıkların cemiyette baskın bir hâl aldığı veya fâillerinin mütecâviz ve şirret olmaları sebebiyle, kişi yapacağı müdâhale ile münkeri bertaraf edemiyeceği veya bu faaliyetinden fayda hâsıl olmaksızın kendisine zarar geleceği hususunda zann-ı gâlib hâsıl olduğu durumlarda, bir başka ifâde ile şerliler çoğalırken hayırlılar zayıf duruma düşerse, emr-i bi'l-ma'rufu terk hususunda ruhsat vardır, selef bunda ittifak etmiştir.

İRŞADDA TEENNİ

Fitnenin son derece yaygınlığı ve irşadın te'sir etme ümidinin kesildiği hallerde, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı teşvikleri tatbikde fazla isti'câl gösterilmemesi gerektiğini te'yid eden bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"İnsanlar öyle bir devir görecekler ki, o zaman mü'min kişi âmme lehine dua eder de Cenâb-ı Hakk kendisine şöyle der: "Sen kendi nefsinle alâkalı olarak iste, duana icabet edeyim, âmmeye gelince ben (şu anda) ona karşı öfkeliyim."**

İki ayrı Sahâbe'den (Hz. Ali ve İbnu Ömer) gelen bir rivayette de Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: "**Bir mü'minin nefsini alçaltması (zelîl kılması) helâl olmaz."** Ashâb sorar: "Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl alçaltır?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cevâben: **"Gücünün yetmeyeceği bir belâya karşı vaziyet alır."**

Şu rivayet de bu mevzû üzerine kaydettiklerimizi te'yîd eder mahiyettedir: **"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyor: "Cenâb-ı Hakk kıyâmet gününde, kulunu hesaba çakerken, bir de "münkeri gördüğün zaman ona müdâhale etmekten seni alıkoyan şey ne idi?" diye sorar. Eğer Cenâb-ı Hakk, kuluna hüccetini telkin edecek olursa şu cevabı verir: "Ey Rabbim (Senin keremine, lütfuna ümîd bağlayarak) insanları terkettim (çünkü onların şerrinden korkuyordum)."**

ŞÂRİ'DEN ÇOK ŞERİATÇI OLMAMALI

Hakikat yukarıda kaydedilen gibi olunca, arzulanan cemiyetin sağlanması için, münkerlerle yapılan mücadelede ölçünün kaçırılmaması, ifrat edilmemesi gerekecektir. Bizzât dinin sâhibi (Şâri'), fitneyi artırma endişesinin bulunduğu, muhatablarda uyandıracağı aksül amelle başkalarına -ve hattâ bâzı durumlarda kendisine de- sirayet edecek zararların melhuz bulunduğu durumlarda irşaddan vazgeçmeyi, kendini -ve bu çeşit endişelerin mevzûbahs olmayacağı yakınlarını- kurtarmaya çalışmayı emretmektedir. Verilen böyle bir ölçü varken, her ne pahasına olursa olsun, irşad edeceğim diye, mevcut şartları hiç düşünmeksizin ortalıktaki fitneyi daha da artırıcı ifratlara düşme, dine hizmet değil, din nâmına yapılan cinâyetlerdir. Elbette indallah mesuliyeti vardır. Kraldan ziyade kralcı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den ziyâde İslâmcı kesilmesinin bir mânası yoktur.

Münâvî, irşadın terkini âmir hadisi açıklarken, sözünü şöyle tamamlar:

"*...İnsanların yaptıklarından, şeriata muhâlif olanları terket. Kalbinle Allah'ın insanlar üzerindeki tedbîrini seyret. Zira O (celle şânühü), aralarında rızıklarını taksîm ettiği gibi, ahlâklarını da taksim etti. Dileseydi onların hepsini tek bir ahlâk üzere toplardı. Öyle ise, cereyan eden bu hâdisât üzerinde, Cenâb-ı Hakk'ın tedbirini görmekten gâfil olma. Bu durumda bir masiyet (günah) görürsen şu anda seni ona bulaştırmamış olduğu için Allah'a hamdet. Emir ve nehiy yaparken rıfkla, mülâyemetle, sabırla ve sükûnetle hareket et. Faaliyetine te'sîr halkedilirse yine Allah'a hamdet, edilmezse, tefrîtin (yetersizliğin) sebebiyle istiğfarda bulun. Bu uğurda çekeceğin eziyetlere de sabret, zira sabır, hâdiselere karşı gösterilen bir azm ve metânettir.*

FİTNENİN BİR BAŞKA YÖNÜ:
FİTNE ZALİMLERİ TEMİZLER

Fitne sırasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunurken, icabında bunu terke kadar varacak bir teennî içerisinde olmanın ehemmiyetini ifâde zımnında diğer bazı nassları da burada kaydedebiliriz: İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'da kaydettiği bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: **"Fitneden ikrâh etmeyin, zira o, münâfıkların hasadıdır."** Taberânî'nin Evsat'ından naklen verilen şu hadis de bu mâ'nayı te'yîd eder: Allah diyor ki: "Ben

buğz ettiklerimden yine buğz ettiklerim vâsıtasıyla intikam alır, sonra da herbirini cehenneme yollarım."

Yukarıdaki rivayetlerle mânası te'yîd edilen şu rivayet de burada kayda değer: "Zâlim kimse, Allah'ın yeryüzündeki adâleti (ne bir vâsıta)dır. Önce onun vâsıtasıyla intikamını çıkarır, sonra da ondan intikam alır."

Âlimlerin sened yönünden zayıf olduklarını belirttikleri bu rivayetlerin ifade ettikleri mânanın doğruluğunu şu âyet te'yîd etmektedir: "İşte biz, zâlimlerden kimisini kimine, irtikâb etmekte oldukları (günahlar) yüzünden, böylece musallat ederiz."[55]

İmâm Mâlik'in saltanat kaygısına düşen liderler hakkında şöyle dediği kaydedilir: "Mevcut imama karşı bir yenisi çıkacak olur ise, Ömer İbnu Abdillazîz gibi birisi için yeni çıkanı defetmek bir vecibedir. Fakat (onun gibi değerli olmayan bir kimse ise) bırak onu, Allah zâlimden kendisi gibi biri vasıtasıyla intikam alıyor demektir. Bilâhare ikisinden de intikamını alacaktır."

İRŞADI TERKETME KARARINDA TEENNİ

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkinden söz ederken, bu meselenin çok hassas bir nokta olduğunu belirtmemiz gerekir. İslâm'ın böyle bir ruhsatı olduğunu düşünerek, her isteyenin bu hususta ahkâm kesmesi, cemiyeti saran fenâlıklar karşısında, atalet ve tembelliğine bu prensipten de bir fetva alarak seyirci kalması doğru olmasa gerek. Aksi takdirde münkerâtı yaymaya ve İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan şerirler, sefihler ve inançsızlara meydanı boş bırakmış olacağız. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın gadabına hedef olarak büyük felâket ve mesuliyetlere dûçar olabiliriz.

Meselenin hassâsiyetini göstermek ve bilhâssa zamanın şartlarını "irşâdı terketmeyi gerektiriyor" istikametinde değerlendirmeye gitmeden önce, son derece teennîli davranmak gerektiğini göstermek için, her meselede gerçek önderlerimiz olan selef-i sâlihinden birkaç vak'a örneği vereceğiz. Bu vakâların her biri, zamanımızda yaşamakta olduğumuz hâdiselere büyük benzerlik arzettiği için -zira bu vakalar ve konuşmalar Sahâbe ve Tâbiîn devrinde İslâm âlemini birbirine katan büyük fitne *(el-Fitnetü'l-Kübrâ)* sırasında cereyan etmiştir- aydınlatıcı, yol gösterici mahiyettedir.

55– En'âm 8/129.

1. ÖRNEK: Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayete göre İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'a bir adam gelerek: "Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez" meâlindeki âyetten sorar. İbnu Mes'ûd şu cevâbı verir: 'Şimdi bu âyette ifâde edilen irşâdı terketme zamanı değildir. Hâl-i hazırda irşad makbuldür. Fakat irşâdı terketmenin gerekeceği zaman yakında gelecektir. O zaman siz, irşadda bulununca size şu fenalıklar yapılacak (İbnu Mes'ûd belki de: "Sizin irşâdınızı dinleyen olmayacak" dedi). İşte o zaman kendinize bakın, başkasının sapıtması size zarar vermez."

2. ÖRNEK: Yine İbnu Mes'ud'dan, aynı âyetle alâkalı olarak şu rivayet gelmiştir: *"Bir grub insan, İbnu Mes'ûd'un yanında oturmakta iken, iki kişi arasında bir ihtilâf çıkar. Öyle ki her ikisi de birbirlerinin üzerine yürürler. Mecliste bulunanlardan biri: "Kalkıp bunlara ma'rûfu emir, münkerden nehiyde bulunmayayım mı?" der. Yanındaki arkadaşı da "Bırak onları, sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak: "Siz kendinize bakın..." buyuruyor" der. İbnu Mes'ud, bu konuşmayı işitince: "Yok öyle şey, henüz bu âyetin te'vîli gelmedi, Kur'ân bildiğiniz gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında vâki oldu. Bir kısım âyetlerinin te'vili Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından az sonra vâki oldu. Bir kısım âyetlerin te'vîli şimdiden sonra vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin tev'ili kıyâmet sırasında vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin te'vîli de kıyâmetten sonra, hesab ânında vâkî olacak. Sizin kalbleriniz vahdetini, birliğini muhâfaza ettikçe, arzûlarınız müşterek oldukça, grublara bölünmediğiniz, birbirinizin zulmunü tadmadığınız müddetçe ma'rûfu emredin, münkerden de nehedin. Amma ne zaman kalbleriniz ayrılır, arzularınız birbirinden farklı hâle gelir, birbirine muhâlif fırkalara bölünür, birbirinizin zulmünü tadarsanız kişi, o zaman kendi hâline baksın. İşte o zaman bu âyetin te'vili bize ulaşmış demektir..."*

3. ÖRNEK: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a bir gün: "Şu kargaşa hengâmında evinizde oturup emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmasanız olmaz mı? Zira Cenâb-ı Hakk: **"Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolda bulununca, sapanlar size zarar vermez" buyuruyor"** derler. İbnu Ömer şu cevâbı verir: "Bu âyet ne benim içindir, ne de arkadaşlarım içindir.

Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Benim tebliğ ettiklerimi, beni görenler (şâhid olanlar) görmeyenlere teblîğ etsin, duyursun."** Bizler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görenleriz, sizler ise görmeyenlersiniz, (biz size duyurmak zorun-

dayız). Bu âyete gelince, o bizden sonra gelecek kimseler içindir ki onlara teblîğ edilse bile, onlar teblîği kabûl etmeyecekler" der.

4. ÖRNEK: Bir gün yine Hz. Ömer'in oğlu Abdullah *(radıyallahu anh)'ın yanına gözü pek, çenesi kuvvetli bir adam gelerek: "Ey Ebâ Abdirrahmân, altı kişi var, hepsi de Kur'ân okuyor, hepsi de Kur'ân'dan hüküm çıkarmada acele ediyor.*

Hepsi de müctehidlik yapıyor. Fakat hiçbirinde (hüküm çıkarırken) teennî denen şey yok. Üstelik her biri de hayırdan başka bir şey taleb etmediğini söylüyor. İşin garibi, iddia ettikleri şeylerle birbirlerinin şirke düştüklerine delil getiriyorlar." "Cemâatte oturanlardan biri söze karışarak: *"Birbirlerini şirke düşmekle ithâm etmekten daha büyük alçaklık olur mu?"* der. Önceki adam: "Ben sana sormadım, sen konuşma, benim muhatabım şu ihtiyardır" der ve konuşmasını Abdullah'a tekrar eder.

Abdullah (radıyallahu anh) şu cevâbı verir: "Allah hayrını versin, bana öyle geliyor ki, senin arzun, ben bu adamları tekfîr edeyim ve sana emredeyim, sen de gidip onları öldüresin, yok öyle şey, git onlara nasîhat et, onları bu davranışlarınnan menet. Böyle yapmana rağmen seni dinlemezlerse, o zaman sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın..."**

5. ÖRNEK: Cübeyr İbnu Nüfeyr'den gelen şu rivayet de burada kayda değer: Der ki: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashâbının da bulunduğu bir cemaate dâhil olmuştum. Yaşça hepsinden küçüktüm. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker meselesi üzerine müzâkerede bulunuyorlardı. Ben de söze karışarak: "Cenâb-ı Hakk Kitâbı'nda **"Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolda oldukça, sapıtanlar size zarar vermez"** demedi mi (bu meselede müzâkereye ne hâcet?)" demiş bulundum. Cemaat, bana yönelerek hep bir ağızdan: **"Sen Kur'ân'dan anlamadığın, te'vîlini bilmediğin bir âyet mi seçip çıkarıyorsun?"** dediler. Keşke konuşmasaydım, temennîsinde bulundum. Epeyce bir konuştular. Dağılacakları vakit, tekrar bana yönelerek: "Sen yaşça genç bir delikanlısın, sen bir âyet seçip çıkardın ki, ne olduğunu henüz bilmiyorsun. Fakat muhtemelen onun te'vilinin çıkacağı zamana ulaşacaksın. Ne zaman mûcibiyle amel edilen bir bencillik, peşine düşülen bir hevâ, re'y sâhiblerinin, (âyet, hadis veya seleften olsun) kendi re'ylerinindışında hiçbir görüşe kıymet vermediklerini görürsen bil ki, âyetin te'vili vâki olmuştur. O zaman sen kendine bak, sapıtanlar sana zarar vermez" dediler.

FIKHIN HÜKMÜ: İbnu Âbidîn'in kadettiği bir açıklama, mevzumuza ışık tutucu mahiyette olduğu için burada temasta fayda var. İbnu Âbidîn: "Küffâra karşı savaşırken, bir askerin, düşmana -öldürme, yaralama, bozgun gibi- herhangi bir zarar vereceği ümidi ile ölümü göze alarak tek başına saldırmasında bir beis yoktur. Fakat, bu zararlardan hiçbirini veremiyecek olduğu zâhir iken saldırması helâl değildir" dedikten sonra ilâve eder: *"Müslümanın fâsıkları -fıskdan imtinâları şöyle dursun-, kendisini öldüreceklerini bile bile, münkerden nehiyde bulunması böyle değildir. Bu durumda sükut etmesine ruhsat verilmişse de, nehiyde bulunması haram değildir. Zira Müslümanlar, onun emredeceği şeyin haram olduğuna zaten inanmaktadırlar. Bu sebeple onun nehiy faaliyeti, küffârın hilâfına, fâsıkların derûnunda te'sir meydana getirir.*

İbnu Âbidin'in bu sözü bize şu âyeti hatırlattı: **"Sen va'z (ve nasihat et, hatırlat), zira, şübhesiz öğüt mü'minlere fâide verir."**[56]

56– Zâriyât 51/55.

İTİKAFLA İLGİLİ BÖLÜM

97 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الأَوَاخِرَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ تَعَالَى وَيَقُولُ: تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ ثُمَّ اعْتَكَفَ أَزْوَاجُهُ مِنْ بَعْدِهِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية [كَانَ يَعْتَكِفُ فِي كُلِّ رَمَضَانَ فَإِذَا صَلَّى الْغَدَاةَ جَاءَ مَكَانَهُ الَّذِي اعْتَكَفَ فِيهِ قَالَ: فَاسْتَأْذَنَتْهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنْ تَعْتَكِفَ فَأَذِنَ لَهَا فَضَرَبَتْ فِيهِ قُبَّةً فَسَمِعَتْ بِهَا حَفْصَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَضَرَبَتْ، قُبَّةً وَضَرَبَتْ زَيْنَبُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أُخْرَى، فَلَمَّا انْصَرَفَ مِنَ الْغَدَاةِ أَبْصَرَ أَرْبَعَ قِبَابٍ فَقَالَ: مَا هٰذِهِ؟ فَأُخْبِرَ بِذَٰلِكَ، فَقَالَ مَا حَمَلَهُنَّ عَلَى هٰذَا، آلْبِرُّ؟ انْزِعُوهَا فَلَا أَرَاهَا. فَنُزِعَتْ فَلَمْ يَعْتَكِفْ فِي رَمَضَانَ حَتَّى اعْتَكَفَ فِي آخِرِ الْعَشْرِ مِنْ شَوَّالٍ].

وفي رواية [أَمَرَ بِخِبَائِهِ فَقُوِّضَ وَتَرَكَ الاعْتِكَافَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى اعْتَكَفَ فِي الْعَشْرِ الأَوَّلِ مِنْ شَوَّالٍ].

« الخِبَاءُ » بيت من وبر أو صوف، لا من شعر و« تقويضه » رفعه.

1. (97)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikafa girer ve derdi ki: **"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gününde arayın".** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra, zevceleri de itikâfa girdiler." Buhârî, Fadlu Leyletü'l-Kadr 3, İtikâf 1, 14; Müslim, İtikâf 5, (1172);

Muvatta, İtikaf 7, (1, 316); Tirmizî, Savm 71, (790); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 44); Ebu Dâvud, Sıyâm 77, (2462, 2464); İbnu Mâce, Sıyâm 59; (1771).

Bir başka rivayette şöyle denir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her Ramazan'da itikafa girerdi. Akşam namazını kılar kılmaz itikaf mahalline gelirdi. Râvi der ki: Bir gün Hz. Aişe de itikâf için izin istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* izin verdi. Mescidin içinde itikaf için bir çadır kuruldu. Bunu Hafsa validemiz (radıyallahu anhâ) işitti, O'nun için de bir çadır kuruldu. Arkadan Zeyneb (radıyallahu anhâ) validemiz için de bir çadır kuruldu. Sabah olup da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hücresinden çıkınca dört çadır kurulduğunu görür ve "Bunlar da ne?" diye sorar. Durum haber verilince: **"Onları bu işe sevkeden şey nedir, Allah'ın rızasını kazandıracak bir amel düşüncesi mi? Hayır! Derhal kaldırın, gözüm görmesin!"** emretti. Çadırlar kaldırıldı. O Ramazan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da itikâfı terketti. Şevvâl'in son onunda itikâfa girdi."

Bir diğer rivayette şöye denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çadırların kaldırılmasını emretti. Derhal yıkıldılar. O yıl itikâfa girmeyi Ramazan'da terketti, Şevvâl ayının ilk onunda yerine getirdi."

AÇIKLAMA: İtikaf, lügat açısından, haps olmak, yerinde kalmak gibi mânalara gelir. Şer'î örfte: *"Allah'ın rızasını kazanmak düşüncesiyle belli âdab çerçevesinde mescidde kalma"*'ya itikaf denir. Bu nâfile bir ibâdettir. Sadece nezredilmek suretiyle vâcib olur. İtikafın en az müddeti bir gün en fazla müddeti on gündür. İtikâf senenin her ayında olabilir. İtikafta iken, bazı âlimlere göre oruç şart değildir. Ancak Hanefîlere göre vâcib olan itikâf için oruç şarttır. Yine bazılarınca Mescid-i Nebevî, Kâbe ve Mescid-i Aksa'da, bazılarınca cuma kılınan mescidlerde itikaf câiz addedilirken, Hanefîler beş vakit namazın kılındığı her yerde itikafın câiz olacağına hükmederler.

Allah rızası için şu mescidde şu kadar müddet itikaf yapmaya niyet ettim demekle bunu nefsine vâcib kılar. Kalben bunu geçirirse de niyet yerine geçmiş olur. Bu niyetle mescide giren kimse abdest almak, gusletmek, abdest bozmak gibi zaruret olmadıkça mescidden ayrılmaz. Aksi takdirde itikafı bozulur.

Mu'tekif, mescidde kalır, namaz, tilavet ve tefekkür gibi ibadetin çeşitleriyle meşgul olur. Dünyevî meşguliyetleri terkeder. Kadına tekerrüb tamamen yasaktır.

İtikâfı erkekler mescidde yerine getirirler, bu şarttır. Kadınlar, evlerinin mescid olarak tanzim edilen odasında itikaf yapabilirler. Bu meşrudur, fakat mescidde itikafa girmeleri câiz değildir.

KADİR GECESİ

Hadiste itikafa girmekle Kadir gecesi aramak arasına bir irtibat görülmektedir. Bu sebeple Kadir gecesi hakkında biraz açıklama yapmak gerekmektedir. Dünya ve âhirette rehberimiz olan yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i, Hak teâla hazretleri Levh-i mahfuz'dan dünya semasında Kadir gecesi'nde indirmiştir. Bu ilk iniş, bir bütün olarak, topyekün inmedir. Ondan sonra Hz. Cibrîl (aleyhisselam) Allah'ın izin ve emri ile 23 yılda peyder pey, ihtiyaca göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahy yoluyla getirecektir. Bu âyetteki "inme"den Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Hira mağarasında vâki olan ilk inme de anlaşılmıştır. Bu durumda ilk vahiy olan Alak suresinin baştaki beş âyeti Ramazan ayında o gece gelerek vahyin başlangıcını teşkil etmiştir.

Kıyamete kadar gelecek olan yüz milyarlarca insana dünya ve âhirette rehberlik edecek olan bir kitabın yeryüzüne geliş günü ve bunun yıldönümleri elbette ki müstesna bir gün olmalı, bayramlar, ihtifaller ve merasimlerle kutlanmalıdır. O gün diğer günlerden daha kıymetli, daha şerefli olmalıdır. Gerçekten de öyledir, Kur'ân-ı Kerîm, muhtelif âyetleriyle Kâdir gecesine temas eder ve kıymetini, ehemmiyetini dile getirir: Duhan suresi Kadir gecesi'nin kudsiyetine kasemle başlar: **"Hâ-mîm, (Helal ile haram ve sair hükümleri) açıkça bildiren bu Kitab'a yemin olsun ki, biz O'nu mübarek bir gecede indirdik. Biz (O'nunla kâfirlerin uğrayacakları azâbı) haber vericileriz. Her hikmetli iş, nezdimizden çıkan bir emir ile, o gecede ayrılır..."** (Duhan, 1-5).

Kadr suresi, o gecede Rabbimizin rahmet ve mağfiret ırmaklarının taşıp, her tevbekârı içinde garkedecek bir deryaya dönüştüğünü, hayırların bire binler, yüzbinler katıyla kabul edildiğini belirtir: "Biz, onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır. Onda Melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için, iner de iner. O gece tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır."

Bu âyetler de gösteriyor ki, Cenab-ı Hak,tıpkı dünyevî nizamatta bazı hususî kutlama ve af günleri bulunduğu gibi Kadir gecesini, hususi mağfiret günü yapmış, o gün yapılan tevbelere, hayırlara -mûtad "bire on" ölçüsünün pek fevkinde-, asgari bire otuz bin karşılık takdir buyurmuştur.

Ancak Kadir Gecesi'nin açık şekilde bilinmesi bir kısım insanları tembelliğe atabilirdi. O gecenin kesin olan feyz ve mağfiretine güvenerek diğer günlerin değerlendirilmesi ikinci üçüncü plana atılabilirdi. Bilip bilmediğimiz birçok hikmet ve maslahatlarla, bu gecenin yılın hangi günü olduğu gizlenmiştir. Umumiyetle Ramazan ayı içerisinde olduğu kuvvetli ihtimal olarak ortaya çıkmakta ise de, Ramazan'ın ilk onunda mı, orta onunda mı, son onunda mı olduğu ihtilaf edilir olmuştur. Ramazan'ın son onunda ve 21, 23,25, 27 gibi tek gecelere tesadüf ettiğini te'yid eden rivayetler var.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında bu gecenin hangisi olduğu merak ve araştırma mevzuu olduğu gibi vefatından sonra başta Hz. Ömer (radıyallahu anh) olmak üzere Ashâb tarafından da araştırma konusu yapılmıştır. İbnu Hacer, Kadir gecesinin hangi gün olduğuna dâir şer'î delillere müsteniden ileri sürülen görüşleri tâdad ederken tam 46 görüş kaydeder. Bunlardan birine göre Kadir gecesi Ramazan ayı içerisinde değil, senenin herhangi bir gecesindedir. Binaenaleyh mü'min her gecede teyakkuz ve tevbede olmalıdır.

Mü'minler tarafından umumiyetle, benimsenen, Kadir Gecesi olarak kutlanan gece Ramazanın 27'nci gecesidir. Müslim'de *Ubey İbnu Ka'b*'dan gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu geceyi irşad buyurmuşlardır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hususta kuvvetli bir kanaate varmak arzusuyla Ashab'ı toplayıp fikirlerini alır. Hepsi de Ramazan'ın son onunda olduğunda İCMA ederler. Heyette bulunan İbnu Abbas (radıyallahu anh) söz alarak: *"Ben Kadir gecesinin hangi gece olduğunu biliyorum" der. Hz. Ömer "Hangisi?" diye sorunca: "Son ondaki geçen veya kalan yedinci gece" der. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bunu nereden bildin, delilin ne?"* diye sorunca İbnu Abbas şu açıklamayı yapar:

— Allah yedi sema, yedi arz, yedi gün yarattı. Ay da yedi üzerine (yedişer günlük haftalar halinde) devam ediyor. İnsan da yediden yaratılmıştır, yediden yer[57] yedi üzerine secde eder. Kâ'be'yi tavaf yedidir, şeytana atılan taş da yedidir."

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu açıklama karşısında tatmin olur ve takdirlerini ifade eder.

Ubey İbnu Ka'b'a göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in o geceyi ihya için uyanık kalmalarını emretmiş olmasından başka,

57– Katâde, İbnu Abbas'ın yenen yedi ile, Abese suresinin 26-31. âyetlerinde sayılan nimetleri kasteddiğini belirtir.

müşâhede bile bunu te'yîd eder, zira Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi sabahı güneş, gözleri kamaştıran şualardan arınmış olarak, beyaz ve saf doğar. Hz. Mu'âviye, İbnu Ömer ve daha başka bir kısım sahâbeler de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den, Kadir gecesinin Ramazanın 27'inci gecesi olduğu hususunda rivayetlerde bulunmuşlardır. Seleften Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Hanife gibi birçokları da bu görüşü benimsemiştir. İbnu Kesîr'in kaydına göre Kadr sûresinde geçen ve Kadir gecesi'ne delalet eden هـى yani o zamirinin sure içerisinde 27. kelime oluşundan da bu hususu delillendiren selef âlimi mevcuttur. (Gerçeği Allah bilir).

Şurası muhakkak ki, bu hususta ileri sürülen bütün iddialar yakîn değil, zan, en fazla zann-ı gâlib ifade eder. Zira 27. gece olduğu bilfarz tebeyyün etse bile çoğu kere Ramazan'ın birinci günü kesinlikle bilinememektedir. Şâri, ümmete rahmeten, bunu mübhem ve ihtilaflı bırakmıştır. Böylece Fazl-ı Rahmân aşıklarına en azından bütün Ramazan geceleri "Kadir gecesi" niyetiyle ihya kapısı açık bırakılmıştır. O niyetle kapısı çalınan Yüce Rahmân'ın niyetlere göre fazlından bol bol vermiyeceğini kimse kestirip atamaz, verebileceğinin delili ise çoktur. Burada da "ümmetimin ihtilafı rahmettir" hadisindeki gerçek bir kere daha kendini göstermiş olmaktadır.

98 ٢– وعن أبى سعيد رضى الله عنهُ قال: [اعتكفنا مع رسُول الله ﷺ العشر الأوسط فلما كان صبيحة عشرين نقلنا متاعنا فقال: من كان اعتكف فليرجع إلى معتكفه فإنى رأيتُ هذه الليلة ورأيتُنى كأنى أسجدُ في ماء وطينٍ، فلما رجع إلى معتكفه هاجت السماء من آخرِ ذلك اليومِ، وكان المسجدُ على عريشٍ، فلقد رأيتُ على أنفه وأرنبته أثر الماء والطينِ وذلك ليلة الحادى والعشرين]. أخرجه الشيخان.

2. (98)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte Ramazan'ın orta on gününde i'tikafa girdik, yirminci günün sabahı olunca eşyalarımızı (evlerimize) taşıdık.* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir hutbe irad etti ve) sonra şunu söyledi: *"İtikafa girmiş olanlar, itikaf mahallerine dönsünler. Zira bu gece bana Kadir gecesinin hangi gece olduğu gösterilmişti, sonra unutturuldu. Siz, son onda ve tek gecelerde arayın. Ayrıca bu gece kendimi su ve çamur içinde secde eder gördüm."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikaf mahalline dönünce, o günün sonuna doğru hava bozdu. Mescid o

sıralarda (üzeri dallarla örtülmüş) çardak şeklindeydi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n burnu ve burun yumuşağı üzerinde su ve çamur bulaşığını gördüm. Bu gece 21. gece idi." Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr 2, 3, İtikaf 1, 9, 13; Mslim, Sıyâm 213, (1167);

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'de gelen vechi, daha sarihtir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, O yıl Kadir gecesini aramak kasdı ile Ramazan'ın son on günüde de itikafa karar verir ve i'tikâf'a girenlere bu maksadla dönmelerini emir buyurur.

99 ٣– وعن أبي هريرة رضى الله عنهُ قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يعتَكِفُ في كلِّ رمضانَ عشرةَ أيامٍ فلما كَانَ العامُ الَّذى قُبِضَ فيه اعتَكَفَ عشرين]. أخرجه البخارى وأبو داود

3. (99)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her Ramazanda on gün i'tikâfa girerdi. Vefat ettiği yılda ise yirmi gün i'tikâfa girdi." Buhârî, İ'tikâf 17; Ebu Dâvud, Savm 78, (2466). İbnu Mâce, Sıyâm 58 (1769).

100 ٤– وعن أنس وأبيّ بن كعب رضى الله عنهما قالا: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يعتكفُ العشر الأواخر من رمضانَ فلمْ يعتكفْ عاماً فلمّا كَانَ العامُ المقبلُ اعتكفَ عشرين].

أخرجه أبو داود عن أبيّ، والترمذى عن أنس.

4. (100)- Enes ve Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyorlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan'ın son on gününde itikafa girerlerdi. Fakat bir sene (seferde olduğu için) itikafa girmedi, müteakip yıl yirmi gün itikaf yaptı." Hadisi Ebu Dâvud, Übeyy hazretlerinden [Savm 77, (2463)]; Tirmizî de Enes hazretlerinden [Savm 79, (803)] rivayet etmiştir. İbnu Mâce, Sıyam 58, (1770).

101 ٥– وعن عائشة رضىَ الله عنها [أنَّها كانتْ ترَجِّلُ النّبيَّ ﷺ وهىَ حائضٌ وهُوَ معتكفٌ في المسجد، وهى في حُجْرتها يناولُها رأسهُ، وكانَ لا يدخلُ البيتَ إلا الحاجة الإنسان إذا كانَ معتكفاً]. أخرجه الستة.

وزاد أبو داود [وكانَ يمرّ بالمريضِ وهُوَ معتكفٌ فيمرُ ولا يعرِّجُ يسألُ عنه.

وقالت: السنة للمعتكف أن لا يعود مريضاً، ولا يشهد جنازة، ولا يمس امرأة، ولا يباشرها، ولا يخرج إلا لما لابد له منه، ولا اعتكاف إلا في المسجد الجامع].

« الترجيل » تسريح الشعر وتنظيفه وتحسينه.

5. (101)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescitte itikafda olduğu sırada, kendisi de hayızken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarını taramıştır. Bu hizmeti yaparken kendisi odasında ayrılmamış; Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başını ona uzatmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafda iken, (büyük veya küçük abdest bozmak gibi) zarurî bir ihtiyaç olmadıkça odaya girmezdi." Buhârî, Hayz 2, İtikaf 2, 3, 4, 19, Libâs 76; Müslim, Hayz 6-7 (297); Muvatta, İ'tikâf 1 (1, 312); Tirmizî, Savm 80, (804); Ebu Dâvud, Sıyâm 79 (2467, 2468, 2469); Nesâî, Hayz 20, (1, 193).

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafda iken hastaya uğrar, oyalanmadan halini sorar geçerdi. Hz. Aişe buyurdu ki: *"Aslında, mûtekif için sünnet olanı, hasta ziyaretine gitmemesi, cenaze merasimine katılmaması, kadına temas etmemesi, kadının tenine tenini değdirmemesi, zarurî ihtiyaç dışında çıkmamasıdır. Oruçsuz itikaf yoktur. Keza cuma kılınan mescid dışında da itikaf yoktur."* (Ebu Dâvud, Savm 80, 2473).

102 ٦ – وعنها رضى الله عنها قالت: [اعتكفت مع النبى ﷺ امرأة من أواجه مستحاضة فكانت ترى الدم والصفرة وهى تصلى، وربما وضعت الطست تحتها من الدم].

أخرجه البخارى وأبو داود.

6. (102)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri, müstehaza haliyle [58] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte itikafa girdi. Öyle ki, kadın, kanı ve elbisesinde sarı lekeyi de görüyor bu halde de namaz kılıyordu. Kanın şiddetli akması halinde (kirletmeyi önlemek için) altına leğen koyduğu oluyordu." Buhârî, Hayz 10, İtikaf 10; Ebu Dâvud, Savm 81, (2476);

103 ٧– وعن علي بن الحسين قال: قالت صفية رضى الله عنها: [كان رسول الله ﷺ معتكفاً فأتيته أزوره ليلاً فحدثته ثم قمت لأنقلب فقام معى حتى اذا بلغ باب المسجد مر

58– Müstehaza hayızlı olmadığı halde, -hastalık sebebiyle- kanı akan kadın.

رجلان من الأنصار فلما رأيا رسولَ الله ﷺ أسرعا فقال على رِسلكما إنها صفيةُ بنتُ حُيَيٍّ، فقالاَ سبحانَ الله يا رسولَ الله فقَالَ: إنَّ الشيطانَ يجرِى من ابنِ آدمَ مجرى الدمِ، وإنى خشيتُ أن يقذف في قلوبكما شرًّا، أو قال شيئاً]. أخرجه البخارى وأبو داود. « الانقلاب » الرجوع.

7. (103)- Ali İbnu'l-Hüseyn anlatıyor: Safiyye (radıyallahı anhâ) buyurdu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafta iken ziyaret maksadıyla geceleyin yanına uğradım. Bir müddet konuştuk. Sonra geri dönmek üzere kalktım. Uğurlamak üzere de o kalktı. Kapıya kadar gelmişti ki, Ensar'dan iki kişi oradan geçiyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görünce hızlandılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ağır olun dedi, şu yanımdaki Huyey'in kızı Safiyye'dir." Onlar: "Subhânallah, dediler bu da ne demek ey Allah'ın Resûlü" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Şeytan, insana, damarlardaki kan gibi nüfuz eder. Ben, onun kalplerinize bir kötülük atmasından korkarım" buyurdu." "Buhârî, İ'tikâf 8, 11, 18 Farzu'l-Humus 4, Bed'u'l-Halk 11, Edeb 121, Ahkâm 21; Müslim, Selam 23-25 (2174, 2175); Ebu Dâvud, Sıyâm 79, (2470).

AÇIKLAMA:

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Mutekifi ziyaret câizdir.

2- Mutekifin mübah şeylerle meşguliyeti câizdir. Ziyaretcilerle konuşması, onlarla kalkması, onları uğurlaması gibi.

3- Mutekif zevcesiyle başbaşa yalnız kalabilir.

4- Kadın, mu'tekifi ziyaret edebilir.

5- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine karşı müşfiktir, onların günaha düşmemesi için gayret sarfetmiştir, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında suizan ederek günaha girebileceklerdi.

6- Suizan uyandıracak durumlarda kaçınmak, şeytanın tuzağına düşmemek için itina göstermek, icabında özür beyan etmek gerekir. Bu husus, örnek ittihaz edilen âlimler ve diğer büyükler hakkında daha ziyade ehemmiyet taşır. Onların suizanna sebep olacak fiilerden son derece kaçınmaları gerekir. Her ne kadar haklı ve hulus sahibi olsalar bile hak-

larında suizan uyandıracak davranışta bulunmaları asla câiz değildir. Çünkü bu durum kendilerinden, ilimlerinden istifadeyi ortadan kaldırır. Bu mevzu ile ilgili olarak bazı âlimler: "Hâkim, kapalı olma halinde töhmetten kurtulmak için hükmün sebebini mahkûma açıklamalıdır" demiştir. Durum böyle olunca, "nefsimi alçaltıyorum, terbiye ediyorum" özrüyle uygunsuz ve fenâ davranışlardan çekinmeyenlerin hataları pek zâhirdir. Bunların, kendilerine sünnet-i nebeviye'den örnek göstermeleri mümkün değildir.

7- Kadınların geceleyin evlerinden dışarı çıkmaları câizdir.

8- Hayrete düşülen, taaccüp edilen durumlar karşısında sübhânallah demek câizdir. Bu tabir, hadislerde, tazîm, ürperti, utanma gibi başka hisler tahrik eden durumlarda da kullanılmıştır.

104 ٨– وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أنّ عمر نذر في الجاهلية أن يعتكف ليلة، ويروى: يوماً في المسجد الحرام فسأل رسول الله ﷺ فقال: أوف بنذرك] أخرجه الخمسة.

8. (104) İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam Ömer (radıyallahu anh) cahiliye devrinde iken geceleyin itikafa girmek üzere nezretmişti (adamıştı). -Hatta Mescid-i Haram'da bir gün itikaf yapmayı adamıştı diye de rivayet edilir- Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Nezrini yerine getir" buyurdu." Buhârî, İtikaf 5, 15, 16; Humus 19, Megâzi 54, Eymân 29; Müslim, Eymân 27, (1656) Tirmizî, Nüzûr 12, 12, (1539); İbnu Mace, Keffârât 18, (2129).

AÇIKLAMALAR:

Müslüman olmazdan önceki adak, yerine getirilir mi, getirilmez mi âlimler tartışmışlardır. Şâfiî (raimehullah)'ye göre yerine getirmek gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre gerekmez. Zira, hadiste, **"İslâm, önceden işlenen günahları ve borçları ortadan kaldırır"** buyrulmuştur.

İHYÂU'L-MEVAT BÖLÜMÜ

105 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: قال رسول الله ﷺ: [من عمر أرضاً ليست لأحد فهو أحق بها] قال: عروة بن الزبير: قضى به عمر في خلافته رضى الله عنه. أخرجه البخارى.

1. (105)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sahibi olmayan bir araziyi kim ihya ederse, bu araziyi herkesten ziyade o hak kazanır." Urvetu'bnu Zübeyr "Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife iken bu hadisin hükmünü tatbik etti" dedi. Buhârî, Hars 15.

AÇIKLAMA:

Mevat arazi kimsenin mülkü olmayan, meskun bölgenin (belde) bitişiğinde bulunmayan dışta kalan arazidir. Meskun bölgeye yakın veya uzak olmuş farketmez. *Ebû Yusuf, bu araziyi şöyle tarif etmiştir: "Mevat öyle bir parçadır ki, bunun mamur araziye en yakın noktasına duran birisi, bütün gücüyle bağırdığı zaman mamur bölgenin ona en yakın yerinden sesi işitilmez."*

Bir yerin ihyası: Oranın sulanması, ekilmesi, ağaç dikilmesi veya bina yapılmasıyla gerçekleşir. ihya etmek, lügat olarak hayatlandırmak, canlandırmak demektir. Cumhûr'a göre, bir kimse, yukarıdaki evsafta bir mevâtı, ihyâ edecek olsa, ona sâhib olur, bu arazi, ümrana yakın olmuş, uzak olmuş devlet reisi izin vermiş vermemiş fark etmez. İmâm-ı Âzam (rahimehullah)'a göre, devletin mutlaka izni gerekir. Ancak, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de diğer ulemaya uyarak bu meselede Ebu Hanife'ye muhalefet ederler.

106 ٢– وعن عروة بن الزبير قال: قال رسُولُ الله ﷺ [مَنْ أحيا أرضاً ميتةً فهى له، وليس لعرْقٍ ظَالمٍ حقٌ]. أخرجه الأربعة إلاّ النسائى.

وزاد أبو داود: قال عروة: أشهد أنّ رَسُولَ الله ﷺ قضَى أنّ الأرضَ أرضُ الله تعالى، والعِبَادَ عبادُ الله تعالى، فَمَنْ أحيا مواتاً فهُوَ أحقُّ به جاءَنَا بهذا عن النبىِّ ﷺ الّذى جاءنا بالصلوات عنهُ.

2. (106)- Urvetu'bnu Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim ölü bir arâziyi ihya ederse, burası onun olur. Başkasının arazisine izinsiz ağaç dikene hiçbir hak tanınmaz.** Muvatta, Akdiye 26, (2, 743); Tirmizî, Ahkâm 38, (1379); Ebu Dâvud, Harâc 37, (3073).

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: Urve (radıyallahu anh) dedi ki: "Şehâdet ederim ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şuna hükmetti: Arz, Allah'ın arzıdır, insanlar da Allah'ın kullarıdır. Kim bir ölü araziyi (mevat) ihya ederse, bu yere, o, herkesten ziyade hak sâhibi olur. Bu hükmü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bize, ondan namazı getirenler getirdi."

107 ٣– قال عروة: ولقد حدّثنى الّذي حدّثنى بهذا الحديث [أنّ رجُلَيْنِ اختصما إلى رسُولِ الله ﷺ: غرسَ أحدُهُما نخلاً في أرضِ الآخرِ فقضَى لصاحب الأرضِ بأرضِه وأمرَ صاحبَ النخلِ أن يُخرِجَ نخلَهُ منها فلقدْ رأيْتها، وإنّها لتُضرَبُ أُصُولُها بالفؤوسِ، وإنّها لنخلٌ عُمٌّ حتى أُخرجتْ منها].

قال مالك رحمه الله: «والعِرْقُ الظالمُ» كلُّ ما أُخذَ واحتُفرَ وغُرسَ بغير حق «الفؤوسُ» جمع فأسٍ، وهى الآلة المعروفةُ من الحديد «والعُمُّ» جمع عَمِيّة، وهى التامة في الطول والالتفاف.

3. (107)- Urve (radıyallahu anh) dedi ki: *"Bana bu hadisi rivayet eden kimse şunu da anlattı:* İki kişi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek aralarındaki ihtilâfı arzettiler: Bunlardan biri, diğerinin arazisine hurma ağacı dikmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Tarla, eski sâhibine aittir, ağaç diken de diktiklerini tarlada

söksün" diye hükmetti. Ben ağaçların köklerine baltalarla vurulduğunu gördüm. Ağaçlar boylu boslu tam haldeydiler, hepsi de tarladan söküldüler." Ebu Dâvud, Harac 37, (3074).

108 ٤ – وعن سمرة بن جندب قال: قال رسول الله ﷺ: [من أحاط حائطاً في موات فهو له]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين رحمه الله عن سعيد بن زيد رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [من عمر أرضاً قد عجز صاحبها عنها وتركها مهلكة فهي له].

4. (108)- Semuratu'bnu Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: "Mevât (ölü) bir araziyi kim bir duvarla çevrelerse, burası onun olur." Ebu Dâvud, Harac 37, (3077).

Rezîn, Saîd İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'den şu ziyadeyi kaydetti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: **"Sahibi bir arazinin bakımından âciz kalarak helâk olmaya terkedince biri gelip bu araziyi ihya ederse, arazi kendinin olur."**

AÇIKLAMA:

Duvar çekme ile temellük hasıl olup olmayacağı münâkaşa edilmiştir. Taş dikmek, duvar çekmekle temliki câiz görenler yukarıdaki hadisle istidlâl etmişlerdir. Bazı âlimler ise taş dikme (tahcir) ve duvar çekmenin ihya sayılmayacağını söylemiştir. Bu görüşte olan Türbüştî "arazi" tabirinin de açıklamaya muhtaç olduğunu, zira her araziye duvar çekmekle temellük edilemiyeceğini" söyler. Tîbî ise, "duvar çekme" tabirin yeterli açıklık getirdiğini, çünkü bu ifadenin tarlayı çevreleyici iç kısmındaki eşyayı koruyucu bir duvar inşa edildiğine delalet ettiğini, söz gelimi duvarların korunması için eğrik, sığırların korunması için ağıl yapmak maksadıyla bu duvarların çekildiğine delalet eder" der. *Nevevî* hayvan için ağıl yapmak veya içerisinde sebze meyve kurutmaya, odun, saman depolamaya mahsus kuytu yer elde etmek istenirse, bunun temlik sayılması için duvar çekilmiş olması şarttır, ağaç dalı veya taş dikilmesi yeterli değildir" der.

ÎLÂ BÖLÜMÜ

Îlâ, lügat olarak yemin ve imtina mânasına gelir. Şer'î ıstılah'da, bir kimsenin karşısına dört ay yaklaşmamaya yemin etmesidir. Îlâ âyet-i kerîme'de de temas edilen, câhiliye devrinde pek cârî bir boşama şeklidir: **"Kadınlarına yaklaşmamaya yemîn edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler (o müddet içinde kefâret yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden mağfiret edici, hakkıyla esirgeyicidir" (Bakara, 226).**

Cahiliye devrinde bu tarz boşamada koca rücû hakkından, kadın da müddet kaydı olmaksızın, diğer bir kocaya ebediyen varma hakkından mahrumdu.

Şu halde Kur'ân bunu dört ayla sınırlamıştır. Erkek bu müddet içerisinde kefâret ödeyerek rücû edebilir. Bunu yapmadığı takdirde dört ay sonra bir talak vermiş sayılır.

Îlâ üç çeşittir:

1- Îlâ-yı muvakkat: Bu, müddet belirtilen îlâdır. Dört ay, beş ay gibi bir müddetle kayıtlanır.

2- Îlâ-yı müebbed: Ebediyen kadına takarrüb etmemeye yemindir.

3- Îlâ-yı meçhul: Müddet tâyin edilmeden yapılan hanıma yaklaşmama yeminidir.

Belirtilen müddet içerisinde kadına yaklaştığı takdirde yemininde hânis olduğu için yemin kefâreti öder. Îlâ bahsi, birçok teferruatı bulunan bir mevzudur. Fıkıh kitaplarında açıklama yer alır. (Ömer Nasuhi Bilmen'in *Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*'nun ikinci cildine müracat edilsin).

Aşağıdaki hadislerde temas edilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in îlâsı, şerî ıstılah'daki îlâ'dan ziyâde, lügavî mânada bir yemin-

dir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Tahrîm sûresi'nin nüzulüne sebep olan, hanımlarıyla arasında vâki bazı huzursuzluklar sonunda, kadınlarına bir ay takarrüb etmemek (yaklaşmamak) üzere yemin etmiş ve böylece, mü'minlerce îlâ ile ilgili âdabı da ta'lim buyurmuştur. İlâ kararı rivayetlerde farklı farklı sebeplere dayandırılır. Biz bu sebeplerden sadece birini bahsin sonunda anlatacağız. Diğerlerini merak edenlere, tefsir kitaplarını görmelerini tavsiye ederiz. Ancak bütün rivayetler ailevî huzursuzlukta birleşir. Sebep olarak farklı hâdiselerin zikredilmesi, bir tezad (teâruz) sayılmamalı. Mezkûr hâdiselerden herbiri aynı esnâda veya birbirine yakın zamanlar içerisinde cereyan etmiş ve bunların birikimi de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hanımları uyarıcı bir ceza olarak îlâ kararı vermeye sevketmiş olabilir. Bu karar, gerçekten müessir bir ceza olmuştur. Zira rivayetler hem hanımların hem de yakınlarının Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın boşamış olabileceği ihtimaliyle son derece üzülüp 2728.(ştıklarını, ciddi bir endişeye ve telaşa düştüklerini ifade ederler.

109 ١ – عن أنس رضي الله عنه [أنّ النبيّ ﷺ صُرِعَ مِنْ فَرَسٍ فَجُحِشَ شِقُّهُ أَوْ كَتِفُهُ، وآلى من نسائه شهراً فجلس في مشربةٍ له درجها من جذوعٍ فأتاه أصحابه يعودونه فصلّى بهم جالساً وهم قيامٌ، فلما سلم قال: إنما جُعِلَ الإمامُ ليؤتمّ به فإذا صلّى قائماً فصلّوا قياماً، وإن صلّى قاعداً فصلّوا قعوداً، ولا تركعوا حتى يركع، ولا ترفعوا حتى يرفع. قال: ونزل لتسعٍ وعشرين. فقالوا يا رسول الله إنك آليت شهراً. فقال: إن الشهر تسعٌ وعشرون.] أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

وفي أخرى للشيخين عن أم سلمة: [إنّ الشهر يكون تسعاً وعشرين].

وفي أخرى لمسلم عن جابر [ثمّ طبّق يديه ثلاثاً مرّتين بأصابع يديه كلّها ومرّة بتسعٍ منها].

1. (109)- Enes (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bir at yere atmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (sağ) tarafı veya (sağ) omuzu ezildi. Bu O'na ayakta duramayacak kadar ızdırab verdi. O sıralarda hanımlarını da bir ay müddetle terketti. Bu esnada, hurma kütüğünden yapılmış bir merdivenle çıkılan tenezzüh odasına (meşrübe) çekildi. Ashâb (radıyallahu anhum ecmaîn)

kendisine "geçmiş olsun" ziyaretine geliyorlardı. Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* oturarak namaz kılardı, onlar ise ayakta durarak namaza uymuşlardı. Selâmı verince şöyle dedi: "İmam, kendisine uyulmak için vardır. Öyle ise ayakta namaz kıldırıyorsa siz de ayakta kılın, şâyet oturarak kıldırıyorsa siz de oturarak kılın, imam rükuya varmadan rükuya gitmeyin, o başını kaldırmadan siz de kaldırmayın."

Râvi der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayın 29'unda meşrübeden indi. Ashâb: "Ey Allah'ın Resulü, sen bir aylık bir müddet için îlâ'ya (ayrı kalmaya) karar vermiştin" dediler. Onlara: "Bu ay yirmi dokuz gündür" cevabını verdi." Buhârî, Salat 18, Ezan 51, 82, 128, Sıfatu's-Salat 83, 128, Savm 11, Mezâlim 25, Nikâh 91, Talâk 21, Eymân 20; Tirmizî, Savm 6, (690); Nesâî, Talak 32, (6, 166).

Buhârî ve Müslim'de Ümmü Seleme'den gelen bir rivayette: **"Bu ay yirmi dokuz çekiyor"** buyurmuştur.

Müslim'de Câbir (radıyallahu anh)'dan kaydedilen bir rivayette: *"Sonra iki elini üç sefer uzattı, ikisinde her iki elinin bütün parmaklarıyla, sonuncu kerede sadece dokuz parmağıyla işaret etmişti" diye (yirmi dokuzu gösterdiği açıklanır)* (Sıyam 24).

AÇIKLAMA:

Bu hadis her ne kadar oturarak namaz kıldıran imamın arkasında cemaatin de oturarak kılmasını âmir ise de başka rivayetleri de beraberce değerlendiren Hanefî (Şâfi, Sevrî, Ebu Sevr ve Cumhûr) uleması ayakta durmaya muktedir olanların oturarak kıldıran imamın arkasında, ayakta kılması gereğine hükmetmişlerdir, namaz farz veya nâfile olmuş farketmez.

110 ٢ – وعن ابن عمر قال: [إذا مضت أربعةُ أشهرٍ يوقفُ حتى يُطلّق ، ولا يقعُ عليه الطّلاقُ حتّى يطلّقَ، يعنى المولى. ويذكر ذلكَ عن عثمان وعن على وأبى الدرداء وعائشة رضِيَ اللّهُ عنهم واثنى عشر رجلاً من الصحابة]. أخرجه البخارى ومالك.

ولي أخرى للبخارى قال « يعنى ابنَ عمرَ » الإيلاءُ الّذى سمى اللّهُ تعالى لا يَحلُّ لأحدٍ بعد الأجَلِ إلاّ أنْ يُمسكَ بالمعروفِ أو يعزمَ الطلاقَ كما أمرَ اللّهُ تعالى.

2. (110)- İbnu Ömer (radıyallahu anh), **"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler**

(o müddet içinde kefaret yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden gafur ve rahîmdir..." (Bakara, 226) âyetinin açıklaması ile alakalı olarak) şöyle demiştir: "Ayette zikretilen) dört ay geçtikten sonra ya rücu etmek veya boşamak üzere zevc tevkif olunur. Îlâ yapan fiilen boşamayınca (bu müddetin dolmasıyla) boşanma husule gelmez." Bu görüş, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Ebu'd-Derda ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmaîn)'den ve Ashab'tan on iki kişiden de rivayet edilmiştir. Buhârî, Talak 21; Muvatta Talak 19, (2, 557).

Buhârî'nin bir başka rivayetinde İbnu Ömer demiştir ki: "Cenâb-ı Hakk'ın âyette zikrettiği îlâ, dört aylık müddet dışında hiç kimseye helal olmaz. Bu müdded dolunca ya tatlılıkla hanımını tutar veya, Allah'ın emrettiği şekilde boşamaya karar verir. (Îlâ müddetini uzatarak kocanın ayrıca birde boşanmasını beklemek gibi üçüncü bir yola sülûk edilemez.)"

AÇIKLAMA

Bir kimse îlâ yaptığı takdirde âyette zikredilen dört aylık müddet geçince talâk vâki olur mu, olmaz mı? meselesi farklı şekilde cevaplandırılmıştır.

Yukarıda Muvatta'dan alınmış olan rivayete göre, İbnu Ömer, vaktin dolması boşanmanın husulü için yeterli değildir. Îlâ yapan kimsenin ayrıca boşaması gerekir kanaatindedir. "Erkek, bir an önce ya kefaret ödeyerek îlâyı kaldırmaya veya talâk vererek boşamaya mecbur edilmek üzere dördüncü ayın sonunda hâkim tarafından tevkif edilmelidir" demektedir. Aksi takdirde, câhiliye devrinde olduğu üzere, kadın ne evli ve ne de boşanmış sayılmayacağından mağdur olacak, bir kısım haklarını kullanamayacaktır. Yukarıdaki rivayet, Ashâb'tan on iki kişinin bu görüşte olduğunu tasrih etmektedir. İmam Mâlik de bu görüştedir. Ancak Kûfeliler'e (Hanefîler) göre dört ayın dolmasıyla, kendiliğinden talâk vâki olur, erkeğin ayrıca boşaması şart değildir.

111 ٣– وعن علي كرّم الله وجهه قال: إذا آلى الرجلُ من امرأته لم يقعْ عليه طلاقٌ، وإن مضت الأربعةُ الأشهرُ حتّى يُوقفَ فإمّا أن يطلّقَ وإمّا أن يفيءَ. أخرجه مالك.
وقال: من حلفَ على امرأته أنْ لا يطأها حتّى تفطمَ ولدَها لم يكنْ مولياً. بلغني عن علي رضي الله عنه أنّه سئلَ عن ذلكَ فلم يرهُ إيلاءً.

3. (111)- Hz. Ali (kerremallahu vechehu) buyurmuştur ki: "Bir kimse

hanımına yaklaşmamaya yemin ederse (îlâ'ya karar verirse), bundan boşanma hâsıl olmaz. Dört aylık müddet geçince, îlâ yapan koca tevkif olunur, ya boşar ya da kefaret ödeyerek rücu eder." Muvatta, Talak 17, (2, 556).

İmam Mâlik der ki: "Bir kimse, çocuğu sütten kesilinceye kadar hanımına yaklaşmamaya yemin edecek olsa, bu îlâ yemini sayılmaz. Bana Hz. Ali'den ulaşan bir rivayete göre, bu durumdan kendisine sorulduğu vakit bunun îlâ olmadığını belirtmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, îlâ'nın tarifiyle ilgili olarak âlimlerin yaptığı ihtilafı görmekteyiz. Bazıları, yapılan yemînin îlâ sayılması için bu yeminin öfke ile yapılması, kadına bir ceza, bir zarar vermek niyetiyle yapılmasını şart koşmuştur. Söz gelimi, meme emen çocuğun zarar görmemesi için, hamileliği önlemek düşüncesiyle yapılan îlâ, ıstılahî îlâ değildir.

Hz. Ali, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma) Hasan-ı Basrî ve diğer bir kısım seleften yapılan rivayete göre: لا ايلاء الافي الغضب denmiştir. Yani "Öfke hâli iktiran etmeyen yemin îlâ sayılmaz." Öte yandan Şa'bî tarikinden yapılan rivayette: "kadınla erkek arasına girip mukareneti önleyen her yemin îlâdır."

112 ٤ – وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [آلى رسُولُ اللهِ ﷺ من نسائه وحرّم فجعل الحرامَ حلالاً وجعلَ في اليمينِ كفارةً]. أخرجه الترمذى.

4. (112)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hanımlarına yaklaşmamaya yemin etti (îlâ kararı verdi) ve (bal yemeyi de kendi kendine) haram etti. Böylece helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştı. Sonra kefâret karşılığında yeminini bozdu" Tirmizî, Talak 21, (1201).

AÇIKLAMA:

Bahsin girişinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i îlâ kararı vermeye sevkeden birkaç sebep zikredilir. Bunlardan en ziyade zikredileni, bal şerbeti içmesiyle ilgili olanıdır:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini mûtad üzere ziyaretleri esnasında, kendisine, validelerimizden biri tarafından ikram edilen bal şerbetinin hatırına onunla olan sohbetini biraz uzatması, diğerlerinin kıskanmalarına sebep olmuştu. Aralarında anlaşarak, Hz.

Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendilerini ziyaretleri sırasında "meğâfir koktuğunu" söylediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bal şerbeti içtiğini, (bunun meğâfirle ilgisi olmadığını) söyleyince de: "Arılar balı meğâfir çiçeğinden yapmıştır" dediler.

Meğâfir, kokusu hoş olmayan ikrah veren bir ottu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise pis kokulu şeylerden son derece kaçınır "Cemaate çıkıyorum" diyerek sarımsak veya soğanla pişirilmiş yemeklerden bile yemezdi.

Zevcelerini ayrı ayrı ziyareti sırasında hepsinin ittifakle meğâfir kokusundan bahsetmesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı üzmüştü. Bir daha bal yememek üzere yemin etti.

Bunun üzerine Tahrim sûresi nâzil oldu. İlk ayetlerde: **"Ey peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun... Allah şüphesiz size yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır..."** (âyet 1-22) diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışının hoş olmadığı, kefâret ödeyerek yemininden rücu etmesi emredilmiştir.

İşte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu vak'a üzerine zevceleriyle bir ay ayrı kalmaya karar vererek meşrübe denen ve hurma kütüğünden mamul bir merdivenle çıkılan tenezzüh odasına çekildi.

İlâ, cahiliye Araplarında sıkca görülen bir boşanma şeklidir, müddetle sınırlı değildir. Böylece kadın ne boştur evlenebilsin, ne de değildir zevce muamelesi görsün.

Kur'ân-ı Kerîm bunu yasaklayarak, böylesi bir durumun dört aydan fazla devam edemiyeceğini hükme bağlamıştır. Ancak âyet-i kerime üç farklı şekilde anlaşılmıştır:

1- İlâdan sonra dört ayın dolması, talâka azmetmek sayılmıştır ve böylece, ilâ yapan erkek, dört ay içinde kefaret vererek yemininden dönmemişse, bir talâk-ı bainde bulunmuş sayılır. İbn-i Abbas, İbnu Mes'ud, Zeyd İbnu Sâbit, Osman İbnu Affan bu görüştedir. Hanefîler de bunu iltizam etmiştir.

2- Hz. Ali, İbnu Ömer, Ebu'd-Derdâ, Hz. Aişe başta diğer bazıları, böyle birinin dört ayın hitamında ilâya son vermek veya, boşamaya karar vermek üzere hâkim tarafndan tevkif edileceğine hükmetmiştir. Şâfiî ve Mâlikîler de bu görüştedir.

3- Üçüncü görüşe göre, dört ayın sonunda bir talâk-ı ricî vâki olur. Sâid İbnu Müseyyeb, Sâlim İbnu Abdillah, Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân, Zühri, Atâ... gibi bazıları bu görüşe sâhib olmuştur.

Konunun teferruatı için fıkıh kitaplarına başvurulmalıdır.

İSİM VE KÜNYE BÖLÜMÜ

Bu Bölümde Altı Fasıl Vardır

BİRİNCİ FASIL

MAKBUL VE MEKRUH İSİMLER

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM KOYDUĞU KİMSELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN DEGİŞTİRDİĞİ İSİMLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM VE KÜNYESİNİ ALMA HAKKINDA GELEN RİVAYETLER

BEŞİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

MAKBUL VE MEKRUH İSİMLER

113 ١– عن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنكم تدعون يوم القيامة بأسمائكم واسماء آباءكم فأحسنوا أسماءكم]. أخرجه أبو داود.

1. (113)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız öyleyse isimlerinizi güzel yapın" Ebu Dâvud, Edeb 69, (4948).

AÇIKLAMA:

İsimler, insan üzerinde te'sir ve telkin gücüne sahiptir. Bu sebeple isimlerin güzel olmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de isim üzerinde ısrarla durmuştur. Sadece insanlardaki cahiliye devrinden kalma kötü isimleri değil, hayvan, eşya ve mekânlarla ilgili kötü isimleri de değiştirmiştir.

İsmin telkin gücünü kavramak için, bir peygamber ismi taşıyarak adı zikredildikçe o peygamberi anmak yeterlidir.

İsimler ümmet ve millet içerisinde birliği sağlayan hususlardan biridir. Bu sebeple bilinen, beğenilen, tarihten intikal eden müşterek isimlerin korunması gerekir.

Yukarıdaki hadiste, kıyamet günü isimlerimizle çağrılacağımız sebebi gösterilerek isimlerimizin güzel olması taleb edilmiştir. Bununla, söylediğimiz ve başka maslahatların da mevcudiyeti inkâr edilemez.

Taberânî'de gelen bir rivayet âhirette Allah'ın (kullarına bir lütfu olarak) örtmesiyle insanlar babalarının değil annelerinin adıyla çağrılacağı" belirtilmiştir. Alkamî şöyle der: "Bu iki hadis şöyle cemedilebilir: "Ne-

sebi sahih olanlar babalarının, diğerleri ise annelerinin adıyla çağrılacaktır. Veya şöyle de denilebilir: Bazı kimseler de annelerinin isimleriyle çağrılacaklardır."

Hadiste geçen: "İsimlerinizi güzel yapın" sözünden maksad "evlatlarınızın, yakınlarınızın ve hitmetçilerinizin..." demektir.

114 ٢ — وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [أحبُّ الأسْماء إلى الله تعالى: عبدُالله، وعبدُ الرحمن]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (114)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın en ziyade sevdiği isimler Abdullalı ve Abdurrahman'dır." Müslim, Âdâb, 2, (2132); Ebu Dâvud Edeb 69, (4949); Tirmizî, Edeb 64, (2835).

AÇIKLAMA:

En güzel isimler, muhakakkak ki, Allah'ın (celle celâluhu) en çok sevdiği isimlerdir. Abdullah ve Abdurrahman isimleri, kişiye hem kulluğunu hatırlatıyor hem de Rabbisini en câmi isimleriyle tanıtıyor: Lafza-i Celal, Cenâb-ı Hakk'ın İsm-i zatîsi olup diğer bütün isim ve sıfatları câmidir. Rahmân da Cenâb-ı Hakk'ın cemalî isimlerinden olup, insanların yaşamak için muhtaç oldukları bütün rızıkları veren mânasındadır. Dolayısıyla Abdurrahman ismi, kula şükran ve minnettarlık vazifelerini hatırlatarak, ubudiyete müşevvik hisler hazırlar, telkin eder.

115 ٣ — وعن أبى وهب الجُشَمىّ رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [تسمَّوا بأسماء الأنبياء، وأحبُّ الأسماء إلى الله تعالى: عبدُالله، وعبدُالرحمن، وأصدقُها حارثٌ وهمامٌ، وأقبحُها حربٌ ومرةٌ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائى مختصراً.

3. (115)- Ebu Vehb el-Cüşemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Peygamberlerin isimleriyle isimlenin. Allah'ın çok sevdiği isimler Abdullah, Abdurrâhman'dır. En sâdık olanları da Hâris ve Hemmâm isimleridir. En çirkinleri de Harb ve Mürre isimleridir" Ebu Dâvud, Edeb 69, (4950). Metin Ebu Dâvud'a aittir, Nesaî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir [Hayl 3 (6, 218, 219)].

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen en sâdık tâbiri, ismin, türetildiği köke, mâna yönüyle

uygunluğunu, sadâkatını ifade etmektedir. Bu açıdan Hâris, "kâsib" yani çalışıp kazanan demektir. Hemmâm da "isteyen", "irade eden" mânasına gelir. Her insan mutlaka bir istek sahibidir.

Savaş demek olan Harb'in kötülüğü izah gerektirmez. Mürre: Acı mânasınadır. Acılık da insanlarca sevilen bir şey değildir. Dolayısıyla bu iki isim de çirkindir.

116 ٤ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّ أخنعَ اسمٍ عند الله رجلٌ تسمّى مَلِكَ الأملاك، لا مالكَ إلاّ الله تعالى].

قال: سفيان رحمه الله تعالى: مثلُ شاهان شاه.

قال أحمد بن حنبل رحمه الله تعالى: سألتُ أبا عمرو رحمه الله تعالى عن «أخنع» فقال أوضع. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

4. (116)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah katında en düşük (ahna') isim Melikü'l-emlâk (mülklerin mâliki) ismidir. Allah'tan başka Mâlik yoktur."**

Süfyân merhum dedi ki: Şâhân Şâh bunun örneğidir.

Ahmed İbnu Hanbel merhûm dedi ki: *"Ebu Amr merhum'a, ahna' ne demek diye sordum, bana "en düşük" diye cevap verdi.* "Buhârî, Edeb 114; Müslim, Edeb 20, (2143); Ebu Dâvud, Edeb 70, (4961); Tirmizî Edeb 65, (2839).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in bir tasrihi burada kayda değer. Der ki: "Süfyan İbnu Uyeyne'nin Arapça bir sözü, acemce olarak açıklamasına bazı şârihler taaccüp ederken, bazıları da kınadılar. Bizce, kınamaları Süfyan'ın gayesini anlamamalarından ileri gelmektedir. Çünkü, Şehinşah ismi o asırda çocuklara çokca konur olmuştu." Süfyan, hadiste gelen kötülemenin Melîku'l-emlâk ismine münhasır olmayıp, hangi dilde olursa olsun bu mânaya gelen bütün isimlere şâmil olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Zemden murad budur.

Ulema, çocuklara bu ismi koymanın haram olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü, hadiste vaid şiddetli bir üslubla ifâde edilmektedir. Haram hükmü aynı mânaya gelen diğer isimlere de şâmildir: Ahkâmu'l-hâkimîn, Sultanu's-selâtîn, Emîru'l-ümera gibi. Bâzı âlimler Kâdı'l-

kudât, Hâkimu'l-hükkâm isimlerini de bu yasak isimlere dâhil etmişlerdir. Hâkimu'l-hükkâm aslında Allah'dır (celle celaluhu). Dindar ve fâzıl kimselerden pek çoğu Kâdı'l-kudât ve Hâkimu'l-hükkâm gibi isimleri kullanmaktan, hadiste Allah ve Resulü *(aleyhissalâtu vesselâm)* ' ın buğzettiği bildirilen Meliku'l-emlâk ismine kıyasla, kaçınmışlardır.

117 ٥ – ولمسلم رحمه الله تعالى في أخرى [أغيظُ رجل على الله تعالى يوم القيامة وأخبثه رجلٌ كان يسمّى ملك الأملاك، لا ملك إلاّ الله تعالى].

5. (117)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyrulmuştur: "Kıyamet günü, Allah'ın en ziyade kızacağı en kötü kimse, adı Melikü'l-emlâk (Şehinşâh) olan kimsedir. Allah'tan başka Mâlik yoktur." (Adâb 21).

AÇIKLAMA:

Meliku'l-emlâk, bütün mülklerin sâhibi mânasına gelir. Mülklerin gerçek sâhibi Allah olması sebebiyle bu tâbir ancak Allah hakkında kul lanılabilir ve insan hakkında kullanılması tevhid inancı taşıyan insanların Rablerine karşı takınmaları gereken edebe yakışmaz.

118 ٦ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [أرادَ رسُولُ الله ﷺ أنْ ينهى عنْ أنْ يُسمّى بيعلى وبركةٍ وأفلحَ ويسارٍ ونافعٍ وبنحو ذلك. ثمّ رأيتهُ سكتَ بعدُ عنها ثمّ قُبض ولم ينه عنها]. أخرجه مسلم وأبو داود، واللفظ لمسلم.

زاد أبو داود رحمه الله تعالى فإن الرجل يقولُ أثمّ بركةٌ؟ فيقولون لا.

6. (118)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ya'la, Bereket, Eflah, Yesâr, Nâfi ve benzeri isimlerin kullanılmasını yasaklamayı arzu etmişti. Sonra onun bu mevzuda sükut ettiğini gördüm. Sonra da yasaklamadan vefat etti." Bu hadisi Müslim, Âdab 13, (2138); ve Ebu Dâvud, Edeb, 70, (4960) rivayet ettiler. Hadisin metni Müslim'e aittir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "*...Zira kişi "Bereket burada mı?" diye sorar da "hayır yok!"* diye cevap verirler.

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, zihinde hoş olmayan mânalar hasıl edecek olan isimleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamış veya yasak-

lama arzusunu izhar etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı, o isimleri koymayı önceden haram kılınarak istemiş olduğu halde sonradan vazgeçtiğini gösterir. Bu ise, kerâhet-i tenzîhiye ifâde eder, haram değil. Nevevî, kerahetin bu dört isme mahsus olmayıp, kıyasla benzer mânalar taşıyan başka isimlere de şâmil olduğunu gösterir.

Şu veya bu ismin konmasındaki kerâhetin sebebi bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından belirtilmiştir: İsmin çeşitli şekillerde kullanılışı esasında zihne gelebilecek uygunsuz mânalardır. Bu mânalardan bir tânesine örnek de veriyor. Buna göre, Bereket adındaki kimse "orada mı?" diye sorulup da "Hayır burada Bereket yok!" diye verilecek cevap, zihinde hoş bir mânâ hâsıl etmeyecektir. Nevevî bu cevabın "bazı kimseleri teşâüme yani uğursuzluk çıkarmaya sevkedeceğini" kaydeder.

119 ٧– وعن أسلم مولى عمر [أنّ عمر رضي اللّه عنه: ضَرَبَ ابناً له يكنّى أبا عيسى، وأنّ المغيرة بن شعبة تكنّى أبا عيسى. فقال له عمرُ: أما يكفيك أن تكنّى بأبى عبدالله. فقال: إن النبى ﷺ كنانى أبا عيسى. فقال: إن رسولَ الله ﷺ قد غُفِرَ له ما تقدم من ذنبه وما تأخر، وإنّا بعدُ في جلْجَتِنا فلم يزلْ يكنى بأبى عبدالله حتى هلكَ]. أخرجه أبو داود.

« الجلج » بلام ساكنة بين جيمين أولاهما مفتوحة: هى حباب الماء في لغة أهل اليمامة أى تركنا في أمر ضيق كضيق الحباب. وقال الأزهرى: الجلجة واحدة الجلاج وهى الرؤس ومعناه: وإنّا بعدُ في عناد أقراننا وإخواننا لم ندرِ ما يصنع بنا.

7. (119)- Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in azadlı kölesi Eslem anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), bir oğlunu Ebu İsa künyesini kullandığı için dövdü. Öte yandan Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh), Ebu İsa künyesini kullanıyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona "Ebu Abdillah künyesini kullanman sana yetmez mi?" dedi. Muğîre: "Bana Ebu İsa künyesini takan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir" cevabını verince, Hz. Ömer: *"Hz. Peygamer (aleyhissalâtu vesselâm)'in geçmiş gelecek bütün günahları affedilmiştir. Biz ise bundan böyle sıkıntıdayız" dedi. Ölünceye kadar Muğire'yi "Ebu Abdillah"* diye künyeledi. Ebu Dâvud, Edeb 72, (4963).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Ebu İsa şeklinde künye kulanmasını kerih bulduğu görülmektedir. Çünkü bu künye Hz. İsâ (aleyhisselam)'ya baba nisbet etmek gibi menfi bir mânayı zihne getirmektedir. Muğîre İbnu Şu'be: *"Bu künyeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) verdi"* deyince: Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir imtiyaz (hasâis'ten) olabileceğini ifade eden bir cevapta bulunur: "Biz hatalarımız sebebiyle nasıl bir muâmeleye maruz kalacağımızı bilemeyiz." en-Nihâye'de kaydedildiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geçmiş ve gelecek günahlarının mağfiretini müjdeleyen Fetih suresinin ilk âyetleri nâzil olunca Ashab şöyle demiştir: "Biz sıkıntıda kaldık. Bize nasıl bir muamele yapılacağını bilemiyoruz."

120 ٨– وعن يحيى بن سعيد رضى الله عنه: [أنّ رسُولَ الله ﷺ قال للقحة تُحلب: من يحلُبُ هذه؟ فقام رجلٌ فقال: ما اسمُكَ؟ فقال مرةُ. فقال له اجلسْ، ثمّ قال: من يحلُبُ هذه؟ فقام رجلٌ فقال: ما اسمُكَ؟ فقال حربٌ. فقال: له اجلس، ثمّ قال: من يحلبُ هذه؟ فقام رجلٌ فقال له: ما اسمُكَ؟ فقال يعيشُ. فقال: احلُبْ].

أخرجه مالك.

8. (120)- Yahya İbnu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bol sütlü bir deve hakkında: "Bunu kim sağacak?" diye sordu. Bir adam ayağa kalkmıştı ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "İsmin ne?" dedi. Adam: "Mürre (acı)!" deyince, ona : "Otur!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar "Bunu kim sağıverecek?" diye sordu. Bir başkası ayağa kalktı, ben sağacağım diyecekti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona da: "ismin nedir?" diye sordu. Adam: "Harb!" diye cevap verdi. Ona da "Otur" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu deveyi kim bize sağıverecek?" diye sormaya devam etti. Bir adam daha kalktı. Ona da ismini sordu. "Ya'îş (yaşıyor!)" cevabını alınca ona: "Sen sağ" diyerek müsaade etti." Muvatta, İsti'zan 24 (2, 973).

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kötü isimlerle teşâüm-

de bulunduğu zannını uyandırmaktadır. İbnu Abdilberr bu zannın yanlışlığını şöyle açıklar: "Bu rivayete dayanarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kötü isimler sebebiyle teşâüm'de bulunduğu söylenemez, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasakladığı bir şeyi dönüp kendisinin yapması muhaldir, bilakis bu, tefe'ül arama babından bir davranıştır, çünkü Ashâb'ına Harb ve Mürre isimlerinin kötülüğünü haber vermişti. Bu davranışıyla önceki sözünü te'yid etmiş oldu, neticede kimse bu isimleri koymadı."

İbnu Abdilberr'in işaret ettiği yasaklama, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşâümle ilgili yasaklamasıdır. Dinimiz teşâümü yani şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı reddeder. Tefe'ül ise câizdir.

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM KOYDUĞU KİMSELER

121 ١- عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه قال: [جَاءَ النبيّ ﷺ إلى بيْت فاطمة رضي الله عنها فلم يجدْ عليّاً كرّم الله وجهه فقال: أين ابنُ عمّك؟ فقالت: كان بيني وبينه شيءٌ فغاضبني فخرج، فقال النبيّ ﷺ لإنسان انظر أين هو؟ فقال: هُوَ في المسجد راقدٌ. فجاءه وهو مضطجعٌ وقدْ سقط رداؤُه عن شقه فأصابه ترابٌ، فجعل النبيﷺ يقول: قُمْ أبا ترابٍ قمْ أبا ترابٍ. قال سهل رضي الله عنه: وما كان له اسمٌ أحبُّ إليه منهُ]. أخرجه الشيخان.

1. (121)-Sehl İbnu Sa'd es-Sâidi (radıyallahu anh) buyurdu ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fâtıma (radıyallahu anhâ) annemizin evine uğramıştı. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi evde bulamayına: **"Amca oğlun nerede?"** diye sordu. Fatıma (radıyallahu anhâ): "Aramızda bir şekerlenme oldu. Bunun üzerine bana kızdı ve çekip gitti" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birine: "Hele bir arayıver nereye gitmiş" diye emretti. "**Mescidde yatıyor!"** diye haber verince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına gitti. Hz. Ali (radıyallahu anh) gerçekten yatıyordu ve üzerinden ridası düşmüş, (bu sebeple) toprağa bulanmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, **'Kalk ey Ebu Turâb, kalk ev Ebu Turâb** (yani Toprak babası) diye seslendi.

Sehl der ki: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin en çok sevdiği ismi bu isimdi. Buhârî, Salat 58, Fadaili'l,Ashab 9, Edeb 113, İsti'zân 40; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 38, (2409).

AÇIKLAMA:

1- Burada baba tarafından akrabalara "amcaoğlu" demeye bir irşad

mevcuttur, çünkü Hz. Ali (radıyallahu anh), Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)nın değil babasının yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcasının oğludur.

2– Ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit durumlarda dikkat celbedici (isti'taf) bir isim kullanmayı irşad buyurmaktadır. Sanki, Hz. Ali ile Fatıma arasındaki tatsızlığı sezmiş de bunun izâlesinde müessir olacak akrabalık bağ ve alâkaları hatırlatıyor gibi. Nitekim, Hz. Musa'nın kızması karşısında Hz. Hârun da ağabeyisi Musa (aleyhimâ's-selam)'ya **"Ey annemoğlu" diye hitab etmiştir: "Ey annemoğlu sakalımı, başımı tutma..."** (Tâ-ha, 94).

3- Bu hadis, bir kimseye çocuğu dışında bir isimle de künye verileceğine delâlet eder, çünkü Hz. Ali (radıyallahu anh) "Ebu Turâb" diye künyelenmiştir.

4- Öfkelenmiş birisine şaka yaparak, öfkesinin teskin edilmesine de hadiste irşad mevcuttur.

5- Kızmış, gücenmiş birisine yakınlarının ilgi göstererek iltifat ve müdârede bulunarak gönlünü hoş etmeye çalışması gereği de hadisten anlaşılmaktadır. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali'yi aramış bulmuş ve ona iltifatta bulunmuştur.

6- Baba kızının evine, kocasından izin almadan girebilir.

122 ٢– وعن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما قالت: [حَمَلْتُ بعبدالله بن الزُّبير بمكة قالت فخرجْتُ وأنا مُتِمٌّ فقدمتُ المدينة فنزلتُ بقُبَاء فولدته فأتيتُ به رسول الله ﷺ فوضعتهُ في حجره فدعا بتمرةٍ فمضغها ثمّ تفل في فيه فكان أول شيءٍ دخل جوفه ريق رسول الله ﷺ، ثمّ حنكه بالتَّمرة، ثمّ دعا له وبرّك عليه، وسماه عبد الله فكان أولَ مولودٍ وُلدَ في الإسْلام ففرحوا به فرحاً شديداً لأنهم قيل لهم انَّ اليهود قدْ سحرتكمْ فلا يولدُ لكمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (122)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Mekke'de Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'e hâmile kalmıştım. Doğum yaklaşmıştı ki, Mekke'yi terkettim ve Medine'ye geldim, Kuba'ya indim. Abdullah'ı orada dünyaya getirdim. Doğunca, bebeği alıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hurma istedi, ağzında çiğneyerek ez-

dikten sonra, tükrüğünden çocuğun ağzına bıraktı. Abdullah'ın midesine ilk inen şey Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek tükrükleri idi. Sonra (yumuşattığı o) hurma ile çocuğun damağını oğdu, hakkında bereketle dua etti ve Abdullah ismini verdi. Müslüman aileden ilk doğan çocuk bu idi. (Medine'de bütün Müslümanlar) onun doğumuna çok sevindiler. Çünkü "Yahudiler size sihir yaptılar, asla doğum yapamayacaksınız" diye bir şayia çıkarılmıştı" Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 45, Akîka 1, Müslim, Âdâb 26, (2146).

AÇIKLAMALAR:

1- Burada yeni doğan bir çocuğa yapılan muameleyle ilgili bir örnek görmekteyiz. Çocuk daha anne sütünü emmeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürülüyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğu kucağına oturtup, ağzında yumuşatmış olduğu hurma ile çocuğun damağını oğuyor ki buna tahnik denmektedir. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua edip isim veriyor. Yukardaki rivayette geçen Abdullah İbnu Zübeyr örneği tek değildir. Medine'de ikamet eden Müslümanların müstemir âdeti budur. Çocukları doğunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirirlerdi.

2- Abdullah (radıyallahu anh)'ın ilk doğan Muhâcir çocuğu olması da bilhassa belirtiliyor. Çünkü Yahudi ve münafıklarca çıkartılan bir şâyianın huzursuz edici te'sirlerini bertaraf etmişti. Şöyle ki, Mekke'den gelen Muhâcirler herşeylerini bırakarak kuru canlarıyla gelmişlerdi, bir kısım maddî sıkıntıları vardı. Buna intibakta zorluk çektikleri, Medine'nin rutubetli havası, değişik ictimâî muhiti de eklenince vatan hasretlerini artıran bir durum ortaya çıkmıştı. Onların bu çeşit sıkıntılarını istismar ederek Müslümanların moralini bozmak, huzursuzluklarını artırmak için plânlı, şuurlu çalışmalar da yapılıyordu. işte bunlardan biri, Muhâcirlerin artık Medine'de doğum yapamıyacaklarına dair şâyia idi. "Yahudiler sihir yapmıştır, artık çocukları olmayacak" deniyordu. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız hâlet-i rûhiye şartlarında bu çeşit sözler müessir olabiliyor, morali bozup sıkıntılara mukavemet gücünü za'fa uğratabiliyordu.

işte Abdullah İbnu Zübeyr'in doğumu böyle menfi şartlarda serinlemeye, morallerin düzelmesine sebep olmuştu. Bir Yahudi hilesini bozmuştu.

3- Abdullah'ın ilk Muhacir çocuğu olmasını "Medine'de" diye kayıtlamak gerekir, çünkü Habeşistan'da Abdullah İbnu Ca'fer doğmuştur. Hi-

cretten sonra Medine'de Ensar'dan da -bir rivayete göre- Mesleme İbnu Muhalled doğmuştur. en-Nu'mân İbnu Beşîr'in ilk olduğu da söylenmiştir.

123 ٣– وعن أبي موسى رضي الله عنهُ قال: [وُلِدَ لي غُلامٌ فـأتيتُ به النَّبيَّ ﷺ فسمَّاهُ إبراهيم وحنكه بتمرةٍ ودعا له بالبركة ودفعه اليَّ وكان اكبر ولد ابي موسىٰ]. أخرجه الشيخان.

3. (123), Ebu Mûsâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir oğlum doğmuştu. Hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. İbra-him ismini verip bir hurma ile tahnikde bulundu. Sonra da "Mübarek olsun" diye dua buyurdu ve çocuğu bana geri verdi. Bu çocuk, Ebu Musa'nın en büyük evladı idi." Buhârî, Akîka 1; Müslim, Adab 24, (2145).

124 ٤– وعن أنس رضي الله عنهُ قال: [ذَهبتُ بعبدِالله بنِ أبي طلحةَ إلى رَسُولِ الله ﷺ حينَ وُلِدَ وهُوَ في عباءةٍ وهو يهنأُ بعيراً له فقال: هل معكَ تمرٌ؟ قلتُ نعم، فناولتُه تمراتٍ فلا كهنّ ثم فغرفاه الصبيِّ فمجهُ فيه فجعلَ يتلمظهُ فقال رَسُولُ الله ﷺ: انظُروا حُبَّ الأنصارِ التمر، وسَمّاهُ عبدَالله]. أخرجه الشيخان وأبو داود واللفظ لمسلم

ومعنى « يهنأ » يطليه بالقطران.

4. (124)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı doğduğu zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm. Bebek bir bez içerisinde idi. Vardığımızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesine katran sürüyordu. **"Beraberinde hurma da getirdin mi?"** diye sordu. "Evet" dedim ve birkaç tane hurma verdim. Onları ağzında çiğnedi, sonra çocuğun ağzını açtı. Ağzına tükrüğü püskürttü. Bebek, yalamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Ensar'ın hurma sevgisine bakın (doğar doğmaz başlıyor)"** diye latife etti ve çocuğu Abdullah diye isimledi." Buhârî, Cenâiz 42, Akîka 1; Müslim, Âdab 22, (2144); Ebu Dâvud, Edeb 69, (4951) Hadisin metni; Müslim'deki metindir.

AÇIKLAMA:

Ebu Talha, Hz. Enes'in annesi Ümmü Süleym'in ikinci kocasıdır. Doğan Abdullah, anne bir kardeşi olmaktadır.

Bu hadiste birçok mesele var:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ev hizmetlerine katılması. Burada deve tımarı görülmektedir. Mevki ve makamı ne kadar yüce olursa olsun, kişinin bu çeşit şahsî işlerini görmesi, şerefini düşürmez.

2- Yeni doğan çocuğun tahnîki: "Tahnik ağızda bir şeyi çiğneyip yumuşattıktan sonra çocuğun ağzına aktarılması, onunla damağının oğulmasıdır. Böylece çocuk, gıdasını almada ilk temrini yapmış olur. Tahnik'i kurumuş hurma ile yapmak efdaldir. Bulunmadığı takdirde taze, yaş hurma ile de yapılabilir. Bunlar yoksa arı balını tercîh etmelidir. Bal da bulunmadığı takdirde tahnik'in, ateş görmemiş tatlı bir şeyle olması tercih edilmelidir.

Tahnik sırasında çocuğun ağzını açması, böylece konan şeyin midesine gitmesi gereklidir, buna dikkat edilmelidir.

3- Tahnik ve tesmiye işini sâlih birisine yaptırmak müstehaptır.

4- Çocuğun ismini doğduğu gün koymak câizdir.

NOT: Daha geniş bilgi için 141 numaralı hadisin açıklamasına bakın.

125 ٥– وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قلْتُ يَا رسُولَ الله: كلُّ صواحبى لهنَّ كُنى.
قال: فاكْتنى بابْنك عبدالله بن الزبير فكَانَتْ تكنَّى أمَّ عبدالله]. أخرجه أبو داود.
وزاد رزين رحمه الله: فإن الخالة أمٌّ.

5. (125)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, arkadaşlarımdan her birisinin bir künyesi var, (benim yok)". Dedi ki: "Oğlum Abdullah İbnu Zübeyr ile künyelen." Aişe, "Ümmü Abdillah (Abdullah'ın annesi)" diye künye almıştı" Ebu Dâvud, Edeb 78, (4970).

Rezin merhum: "Teyze anne gibidir" ilavesini kaydetmiştir.

AÇIKLAMA:

Künye, kinaye'den gelir. Birisini sarih olmayan bir şekilde zikretmeye kinaye denir. Araplarda künye, isme galebe edecek şekilde rağbettedir. Birçok kimseler künyeleri ile meşhurdur. Künye normalde ilk erkek çocuğa nisbetle elde edilir: Ebû fülan, Ümmü fülan gibi. Lakab medh veya zem ifade eden unvana denir. Arap örfünde erkek çocuğa sâhip olmak şeref vesilesidir.

– Bu sebeple ilk erkek çocuğunun isminden babalar ve anneler künye alır. Nitekim Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in oğlu Kasım'ın doğumundan itibaren Ebu'l-Kâsım yâni Kâsım'ın babası diye künye almıştır. Yukarıdaki son hadis, kadınların da künye aldıklarını, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin çocuğu olmadığı için tabiî şekilde künye alamamaktan üzülerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e başvurduğunu görüyoruz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*"Oğlum Abdullah'la künyelen" buyurmakla, Hz. Aişe'nin kız kardeşi Esmâ bintu Ebî Bekr'in oğlu Abdullah'ı işaret buyurmuştur. Bu Abdullah'ın doğumuyla ilgili açıklama az yukarıda 122 numaralı hadiste geçti.

Yukarıdaki rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kız kardeşinin çocuğuna, yâni yeğenine "oğlum" diye işaret buyurulmuştur. Müellif Rezîn'in de kaydettiği üzere, bu ifade ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, teyzenin anne gibi yakın sayılması gereğine dikkat çekmiştir. Nitekim, bazı rivayetlerde amca için de "baba gibidir" buyrulmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, künye kullanımı Arapça'da her zaman erkek evlad babalarına -veya annelerine- has değildir. Çok daha yaygın bir kullanımı vardır. Hadis rivayetinde en çok ismi geçen Ebû Hüreyre hazretleri, kedilerini çok sevdiği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Kedicik Babası mânasında Ebu Hüreyre diye künyelenmiştir. Az yukarıda (121. hadis) Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin de Ebu't-Turâb (yani Toprak Babası) diye künyelendiğini görmüştük. Enes'in henüz kuşlarla oynayan 5-6 yaşlarındaki küçük kardeşine de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ebu Umayr diye künye taktığını rivayetinde görmekteyiz (Edeb 112).

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN DEGİŞTİRDİĞİ İSİMLER

126 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُغَيِّرُ الاسمَ القَبِيحَ].

أخرجه الترمذى.

1. (126)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çirkin isimleri değiştirirdi" buyurmuştur. Tirmizî, Edeb 66, (2841).

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çirkin (kabih) isimleri değiştirme prensibini belirtiyor. Arkadan gelecek rivayetlerde, değiştirilen isimlerden örnekler görülecektir.

Çirkin diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kabîh'tir. Bu hasen'in zıddıdır. Hasen ise güzel demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın değiştirdiği isimlerin cümlesini "çirkin" kabul ederek tedkik edecek olursak, hepsinin aynı çeşitten "çirkinlik"i taşımadığını görürüz.

Mesela müteakip hadiste Berre isminin değiştirildiğini görüyoruz. Berre, Birr kökünden müştaktır (türemiştir); iyi insan, kusursuz kimse gibi mânalara gelir. Bu ismi taşıyanın zihnine, kendini beğenme gibi bir mâna verebilir. Nitekim, bizzat hadisten öğreniyoruz ki Berre hakkında "O, kendini temize çıkarıyor" diye dedi-kodu yapılmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kulağına bu söz gelince ismi Zeyneb'e çevirmiştir. Şu halde bundaki "çirkinlik" mânanın çirkinliğinden gelmiyor. **"Kendinizi temize çıkarmayın, kimin muttaki (temiz) olduğunu O (Allah) çok iyi bilir"** (Necm, 32) âyetine muhâlefetten ileri geliyor. Şu halde İslâm âdabına uymayan, kişiye gurur, kibir, aldanma telkin edecek isimler "çirkin" dir.

Keza, 129. rivayette gelen Ebu'l-Hakem veya 131'de geçen Aziz ismi

de itikada müteallik İslâm edebiyle uyuşmadığı için çirkin addedilerek değiştirilmiştir.

Diğer taraftan 130 numaralı rivayette geçen Asram (kesik), 131'de geçen Hazn (sert), Âsi (itaatsiz), Atele (şiddet), Şeytan, Gurâb (karga), Muzdaci' (yatan), Afire (çorak) vs. gibi isimleri de mânalarındaki çirkinlik sebebiyle beğenmemiş, bunları uygun isimlerle değiştirmiştir.

NOT: Dilimizde, Aziz, Kadîr gibi -yukarıda verilen ölçüye göre. mahzurlu olan isimler çocuklara verilmektedir. Bunlar Abdülaziz, Abdilkadîr'den kısaltma olmalıdır. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a ait isimlerdir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlarla tesmiyeyi uygun görmemiş ve her seferinde değiştirmiştir.

127 ٢– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [أنّ زينب بنت أبى سلمة كان اسمها برّة: فقيل تزكّى نفسها. فسماها رسول الله ﷺ زينب]. أخرجه الشيخان.

2. (127)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme'nin ismi Berre idi. "Nefsini tezkiye ediyor" denildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Zeyneb diye isimlendirdi." Buhârî Edeb 108; Müslim, Edeb 17, (2141).

128 ٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كان اسم جويرية بنت الحارث برّة، فحوّل رسول الله ﷺ اسمها جويرية، وكان يكره أن يقال خرج من عند برة]. أخرجه مسلم.

3. (128) İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cüveyriye Bintu'l-Hâris'in ismi Berre idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun ismini Cüveyriye diye değiştirdi. Zira, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Berre'nin yanından çıktı" denmesini sevmiyordu. Müslim, Edeb 16, (2140).

129 ٤– وعن شريح بن هانئ عن أبيه رضى الله عنه [أنّ النبىّ ﷺ سمع قومه يكنّونه بأبى الحكم، قال فدعانى فقال: إن الله تعالى هو الحكم وإليه الحُكْمُ فلِمَ تُكنّى بأبى الحكم؟ فقلت: إنّ قومى إذا اختلفوا في شئ أتونى فحكمتُ بينهم فرضى كلا الفريقين بحكمى، فقال ما أحسن هذا، فما لك من الولد؟ فقلت: شريحٌ، ومسلمٌ، وعبدُالله. فقال: فمن أكبرُهم؟ فقلت: شريحٌ. قال: فأنت أبو شريحٍ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (129)- Şureyh İbnu Hâni, (radıyallahu anh) babasından naklediyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kavmimin beni Ebu'l-Hakem diye künyelediklerini işitmişti. Beni çağırtarak: **"Hakem olan Allah'tır, hüküm de O'nadır, öyle ise, sen nasıl Ebu'l-Hakem künyesini taşırsın?"** dedi. Ben açıkladım: "Kavmim bir meselede anlaşmazlığa düşünce bana gelirler, ben hükme bağlarım. Her iki taraf da verdiğim hükme râzı olurlar." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu ne güzel şey?" buyurdu ve "Çocuklarından neler var?" diye sordu. Ben: "Şüreyh, Müslim, Abdullah var" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"En büyüğü hangisi?"** dedi. "Şüreyh" dedim. **"Öyleyse,** buyurdu, **sen Ebu Şüreyh**'sin" Ebu Dâvud, Edeb 70, (4955); Nesâî, Kadâ 7, (8, 226-227).

130 ٥ – وعن بشير بن ميمون عن عمه أسامة بن أخدري [أنَّ رجلاً كان اسمه أصرم فقال له النبي ﷺ: ما اسمك؟ فقال أصرم. فقال: بل أنت زرعة]. أخرجه أبو داود.

5. (130)- Beşîr İbnu Meymun, amcası Üsâme İbnu Ahdarî'den rivayet ediyor: Ahdarî diyor ki: "İsmi Asram olan bir adam vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"İsmin nedir?"** diye sordu. Adam Asram diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır sen Zür'a' sın"** buyurdu. Ebu Dâvud, Edeb 70, (4954).

AÇIKLAMA:

Asram'ın yasaklanışı taşıdığı mâna sebebiyledir: Kesik demektir. Zür'a ise ziraat, yani ekmek kökünden gelir, bitme, büyüme mânasını ifade eder, dolayısıyla Asram'ın zıddıdır.

131 ٦ – وعن سعيد المسيب عن أبيه رضى الله عنه [أنَّهُ جاء الى النَّبيِّ ﷺ فقال ما اسمك؟ قال: حزنٌ، قال: بل أنت سهلٌ. قال: لا أُغيِّرُ اسماً سمانيه أبي. قال ابن المسيب رحمه الله فما زالت فينا الحزونة بعدُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

وفي رواية لأبي داود قال: لا. السهل يوطأُ ويمتهن.

قال أبو داود رحمه الله: وغيَّر رسولُ الله ﷺ اسم العاصي وعزيز وعتلة وشيطان والحكم وغراب وحباب وشهاب فسماه هشاماً، وسمى حرباً سلماً، وسمى

المضطجع المنبعث، وأرضاً تسمى عفرة سماها خضرة، وشعب الضلالة، سماها شعب الهدى، وبنى الزنية سماها بنى الرشدة، وسمى بنى مغوية بنى رشد.

6. (131)- Said İbnu'l-Müseyyeb babası vasıtasıyla dedesinden naklediyor: "Dedem, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramıştı. **İsmin ne?** diye sordu. "Hazn (sert yer)" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır sen Sehl'sin" dedi. Müseyyeb: *"Olamaz, babanın verdiği bir ismi değiştiremem" dedi. İbnu'l-Müseyyeb ilâve ediyor: "O günden sonra aramızda kabalık devam etti gitti."* Buhârî, Edeb 107-108; Ebu Davud, Edeb 70, (4956).

Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle demiştir: **".... Hayır sehl ezilir ve hakîr tutulur."**

Ebu Dâvud merhum der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âsi, Aziz, Atele (şiddet, sertlik), Şeytan, Hakem, Gurâb (karga) Habbâb, Şihab isimlerini değiştirdi. Şihâb'ı Hişam, Harb'i Silm (sulh), Muzdaci'ı (yatan) Münbais (kalkan) yaptı. Afire (çorak) adını taşıyan bir araziyi de Hadire (yeşillik) diye, Şi'bu'd Dalâlet'i (sapıklık geçidi) Şi'bu'l-Hüdâ diye isimledi. Benu'z-Zinye'yi Benu'r-Rüşd olarak değiştirdi."

132 ٧– وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنّ رسولَ الله ﷺ غيّر اسمَ عاصيةَ وسمّاها جميلةَ]. أخرجه مسلم والترمذى وأبو داود.

7. (132)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âsiye (isyankâr, itaatsiz kadın) ismini değiştirip Cemîle (güzel kadın) yaptı. Müslim, Edeb 14, (2139); Tirmizî, Edeb 66, (2840); Ebu Dâvud, Edeb 70, (4952).

133 ٨– وعن مسروق قال: [لقيتُ عمرَ رضى الله عنه، فقال: من أنتَ؟ فقلت مسروقُ ابنُ الأجدعِ، فقال سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول: الأجدعُ شيطانٌ]. أخرجه أبو داود.

8. (133)- Mesruk anlatıyor: "Hz. Ömer'le karşılaştım. Bana "Sen kimsin?" diye sordu. "Mesruk İbnu'l-Ecda" dedim. Dedi ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ecda şeytandır" dediğini işittim." Ebu Dâvud, Edeb 70, (4957).

134 ٩ - وعن سهل بن سعد رضى الله عنه قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِالْمُنْذِرِ ابْنِ أَبِى أُسَيْدٍ حِينَ وُلِدَ فوضعه على فَخِذِهِ، وقال: ما اسمُهُ؟ قال: فلانٌ. قال: لا؟ لكن اسمُهُ المنذِرُ، فسماه يومئذٍ المنْذِر]. أخرجه الشيخان.

9. (134)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "el-Münzir İbnu Ebî Üseyd doğduğu zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirilmişti. Çocuğu kucağına aldı ve: "İsmi nedir?" diye sordu. "İsmi falandır" diye ne konmuşsa söylendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır! bunun ismi Münzir olacak"** dedi ve o gün çocuğa Münzir ismini koydu. Buhârî, Edeb 108; Müslim, Edeb 29, (2149).

DÖRDÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM VE KÜNYESİNİ ALMA HAKKINDA GELEN RİVÂYETLER

135 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يوماً في البقيع فسمع قائلاً يقولُ: يا أبا القاسم، فردَّ رأسه إليه؟ فقال الرَّجلُ: لم أعنك يارسول الله، إنّما دعوتُ فلاناً. فقال رسولُ اللهِ ﷺ: تسمُّوا باسمي ولا تكنَّوا بكنيتي]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (135)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Baki'de idi. Kulağına bir ses geldi: "Ey Ebu'l-Kâsım!" diyordu. Başını sese doğru çevirdi. Seslenen adam: **"Ey Allah'ın Resûlu seni kastedmedim, ben falancayı çağırdım"** dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi kendinize künye yapmayın!" buyurdu. Buhârî, menâkıb 20, Edeb 106; Müslim, Âdab 1 (2131); Tirmizî, Edeb 68, (2844).

AÇIKLAMA:

İslâm nokta-i nazarında çocuklara ve hatta eşyaya verilecek ismin ehemmiyetli bir husus olduğunu belirtmiştik. Bu meyanda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ismini ve künyesini kullanmak da mühim bir bahis olmuş burada da görüldüğü üzere müstakillen ele alınacak derecede üzerinde titizlikle durulmuştur. Konu üzerine, farklı yorumlara imkân veren pekçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kısmı bu bölüme alınmıştır. Kütüb-i Sitte dışında kaldığı için buraya alınmayan ancak, konunun izâhında âlimlerce nazar-ı dikkate alınan başka rivayetler de var. Hatta bu rivayetlerin bir kısmı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonraki tatbikatla ilgili.

Hülasa farklı rivayetlerin çokluğu, âlimleri farklı görüşlere sevketmiştir. Bunları kısaca özetliyeceğiz:

1- Yukarıda kaydedilen ve emsali hadislerin zâhirini esas alarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Ebu'l-Kâsım" künyesini mutlak olarak hiç kimseye câiz ve helâl görmeyenler, İmam Şâfiî ve Zâhirîler bu görüştedir.

2- *İmam Mâlik* ve diğer bir kısım selef ise, bu yasağın ilk devrelere ait olduğunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ölümüyle neshedildiğini söyler. Binâenaleyh *Ebu'l-Kasım* künyesini dileyen kullanabilir. Nevevî, bu görüşü benimseyenlerdendir. Asırlardan beri ümmetin tatbikatı da buna uygundur diyen Nevevî, bu tatbikattan ikinci görüşün doğruluğuna bir delil bulur. İlâveten, yukarıdaki hadisi zikrederek: *"Ümmet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyduğu yasağın geçici olduğunu, hayatı ile mukayyed bulunduğunu anlamış, vefatından sonra cevazına hükmederek kullanmıştır"* der.

3- Üçüncü bir görüşe göre Ebu'l-Kâsım künyesi herkese değil, adı Muhammed veya Ahmed olanlara yasaktır. Başka isim taşıyanlar Ebu'l-Kâsım ünvanını kullanabilir. Bu görüşü destekleyen merfu bir rivayet (136 numaralı hadis), Câbir (radıyallahu anh) tarafından yapılmıştır.

4- Bir diğer görüşe göre yasak mensuh değildir. Ancak aslında Ebu'l-Kasım künyesini koymayı haram da etmiyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e olan hürmet ve saygının korunması için bir kerâhet söz konusudur ve bu tenzihî kerahettir, tahrimî değil. Muhammed İbnu Ebî Cemre bunu benimser.

5- Ebu'l-Kasım künyesi mutlak surette haramdır, bunun tahakkuku için Kâsım isminin de haram olması gerekir, çünkü bir kimse çocuğuna Kâsım ismini koydu mu ona Ebu'l-Kâsım denmesi önlenemez.

Bu iddia birinci görüşte ifrata kaçanlara mahsustur. Bu görüşü benimseyen Mervan İbnu Hakem Kâsım ismindeki oğlunun adını değiştirerek Abdülmelik koymuştur.

6- Sadece Ebu'l-Kasım künyesi değil, Muhammed ismi de mutlak olarak yasaktır. Bu görüşte olanlar Hz. Ömer'in: "Kimseye herhangi bir peygamber adı koymayın" şeklinde yaptığı emrine dayanırlar. Bu emir de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüne dayanır: **"Çocuklarına Muhammed ismi koyup sonra da onlara lânet ediyorlar."**

Ahmed İbnu Hanbel ve Taberânî şu vak'ayı rivayet ederler: "Hz.

Ömer (radıyallahu anh), bir ara Muhammed İbnu Abdilhamid'e, birisinin: "Ey Muhammed! Allah senin canını alsın..." diye galiz bir tâbirle hakaret ettiğine şâhid olur. Bunun üzerine, ismi Muhammed olan İbnu Zeyd İbni Ahtâb'a haber göndererek "Senin sebebinle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söğülmesini istemiyorum" diyerek, ismini Abdurrahman şeklinde değiştirmesini emreder.

İnsanlar arasındaki sövüşmeler sırasına Muhammed ismini taşıyanlara yapılacak hakaretlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e karşı saygısızlık hisseden Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu meselede daha da ileri giderek, bütün Muhammed isimlerini yasaklamak ister. Bu maksadla yedi kişinin Muhammed diye isimlendiği Benu Talha'yı çağırtır, meseleyi arzeder. Ancak, en büyükleri olan Muhammed, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e: *"Allah'a kasem olsun, Muhammed ismini bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat kendisi verdi"* der. Bu açıklama üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara: "Haydi, serbestsiniz, öyleyse kimse isimlerinize karışamaz" buyurur.

Bu rivayet Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yasaklama kararından döndüğünü göstermektedir.

7- Son bir görüşe göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığında, Ebu'l-Kasım künyesi, ismini taşıyanlar için bu yasak devam etmiştir. Başka isim taşıyanlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra Ebu'l-Kâsım ünvanını alabilirler.

Ebu'l-Kâsım'dan başka bütün künyelerin kullanılabileceğinde ulema ittifak etmiştir.

Yukarıda kaydedilen bütün görüşler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab'tan intikal eden sünnetlere dayanır.

Netice olarak bu münâkaşaları Buhârî'nin tasavvufî rivayetlerini Behcetu'n-Nüfus adıyla şerh eden Muhammed İbnu Ebî Cemre'nin görüşüyle sonuca bağlamak isteriz: "Cevazı esas alan üçüncü görüş râci ise de birinci görüşle amel evlâdır. Zira bunda hem -şüpheli bir amelin sebeb olacağı- mesuliyet yok, hem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hürmet daha çok."

Atalarımızın Muhammed isminden kaçınarak aynı şeyi ifade eden *"Mehmed"* ismini vaz'etmeleri, eşine rastlanamayacak bir incelik örneğidir: Sevgisi için aynılık, saygısı için gayrılık. Kendisi asker, askeri mehmetcik. Ordusu peygamber ocağı ve İslâmî tarihî hep böyle.

Bu vesile ile atalarımızı rahmetle minnetle anar, milletimizi tekrar bu mukaddes yola, bin yıllık şerefli yola irşad etmesini Cenab-ı Mevlamızdan niyaz ederiz.

136 ٢– وعن جابر رضى الله عنهُ قال: [وُلِدَ لرجُلٍ منّا غلامٌ فسماهُ القاسمَ: فقلنا لانكنيكَ أبا القاسم وَلا نُنْعمُكَ عيناً. فأتى النبيَّ ﷺ فذكرَ لهُ ذلك. فقال: اسْمُ ابنك عبدُالرحمن]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

زاد في رواية [تسمُّوا باسمي ولا تكنَّوا بكنيتي فإني إنّما جُعلْتُ قاسماً أقْسِمُ بينكمْ].

وفي أخرى لأبى داود قال: [من تسمى باسمِي فلا يتكنَّى بكنيتي، ومن تكنّى بكنيتى فلا يتسمَّى باسمِى].

2. (136)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden birinin bir oğlu oldu. İsmini Kasım koydu. Kendisine: "Sana Ebu'l-Kasım künyesini vermeyiz. Bu künye ile seni şereflendirip memnun etmeyiz" dedik. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek durumu arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine: **"Oğlunun adı Abdurrahmândır"** dedi. Buhârî, Edeb 105, 106, 109, Menâkıb 20; Müslim, Adâb 2, (2133); Ebu Dâvud, Edeb 74 (4965); Tirmizî, Edeb 68, (2845).

Bir rivayette şu ziyade var: **"İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi künye yapmayın. Zira ben Kasım (taksim edici) kılındım. Aranızda taksim ederim."**

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kim benim ismimi almışsa, künyem ile künyelenmesin. Kim de künyem ile künyelenmişse, ismimle isimlenmesin."**

137 ٣– وعن عائشة رضى الله عنها. أن امرأة قالتْ يا رسُولَ الله: إنّي ولَدْتُ غلاماً فسميّتهُ محمداً وكنّيتهُ أبَا القاسمِ، فذُكرَ لى أنك تكْرَه ذلك. فقال: ما الذى أحلَّ اسمى وحرّمَ كُنيتى، أو ما الّذى حرّمَ كُنيتى وأحلَّ اسمىْ؟]. أخرجه أبو داود.

3. (137)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, ben bir oğlan dünyaya getirdim. Muhammed diye isim, Ebu'l-Kasım diye de künye verdim. Bana, sizin bu durumdan

hoşlanmadığınız söylendi,doğru mu?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsmimi helâl, künyemi haram kılan şey de ne?" veya "Künyemi haram kılıp ismimi helâl kılan şey de ne?" diyerek reddetti. Ebu Dâvud Edeb 76, (4968).

AÇIKLAMALAR:

Rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in isim ve künyesini aynı şahsa vermenin haram ve mekruh olmadığını ifade eder. Ancak şârihler bu rivayetin senet yönüyle zayıflığına dikkat çekerler.

138 ٤ – وعن محمد بن الحنيفة عن أبيه رضى الله عنهما قال: [قلتُ يارسُولَ الله: أرأيْتَ إنْ وُلِدَ لى بعدكَ وَلدٌ أأُسَمّيه باسمكَ وأُكنيه بكُنيتكَ؟ قال نعمْ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذى وصححه، وزاد فيه قال: فكانتْ رخصةً لى.

4. (138)- Muhammed İbnu'l-Hanife, babasından (Allah her ikisinden de razı olsun) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, sizden sonra bir oğlum olduğu takdirde, sizin isminizle isimlendirebilir, künyenizle de künyelendirebilir miyim, ne dersiniz?" Bana "Evet" buyurdular. Ebu Dâvud, Edeb, 76, (4967); Tirmizî, Edeb 68, (2846). Yukarıdaki metin Ebu Dâvud'undur. Tirmizî, hadise, "sahîh" demiştir, ayrıca: "Burada bizim için ruhsat var" diye kaydetmiştir.

NOT: Bu hadislerle ilgili açıklamayı babın ilk hadisi olan 135 numaralı hadisin arkasından kaydettik, oraya bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

139 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أمر رسول الله ﷺ بتسمية المولود يوم سابعه، ووضع الأذى عنه، والعق عنه]. أخرجه الترمذى.

1. (139)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğa, doğumunun yedinci gününde isim konmasını, yıkanarak pisliklerin temizlenmesini ve akika kurbanı kesilmesini emir buyurdu." Ebu Davud, Edâhî, 21, (2837); Tirmizî, Edâhî 23, (1522), Edeb 63, (2834), [Tirmizî'de hadis İbnu Ömer'den değil, Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi tarîkindendir. Burada bir sehiv söz konusu -Nesâî, Akîka 5, (7, 166); İbnu Mâce, Zebâih 1, (3165)- dur.].

AÇIKLAMA:

Beşinci fasıl'da kaydedilen hadislerin hepsi -en sondaki 142 numaralı olanı hâriç- yeni doğan bebeğe ilk günlerde yapılması gereken muâmelelerden bahsetmektedir. Gerekli olan açıklamayı 141 numaralı hadiste yapacağız.

140 ٢- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يؤتى بالصبيان فيدعو لهم بالبركة ويحنكهم]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (140)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Yeni doğan çocuklar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirilirdi. O da bunlara mübarek olmaları için dua eder, tahnîkde bulunurdu." Müslim, Edeb, 27 (2147); Ebu Dâvud, Edeb 116, (5106).

141 ٣- وعن أبى رافع رضى الله عنه قال: [رأيت رسول الله ﷺ أذن في أذن الحسن

بن علي رضى الله عنه حين ولدته فاطمة رضى الله عنها]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

زاد رزين: وقرأ في أذنه سورة الإخلاص وحنكه بتمرة وسماه.

3. (141)- Ebu Râfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) oğlu Hasan (radıyallahu anh)'ı doğurduğu zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kulağına ezan okurken gördüm." Ebu Dâvud, Edeb 116, (5105); Tirmizî, Edâhî 17, (1514). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Rezîn şu ziyadeyi kaydeder: "Kulağına İhlas sûresini okudu, hurma ile tahnik etti ve ismini koydu."

AÇIKLAMA:

Yeni doğan çocuğa yapılması gereken bir kısım muâmeleler var. 139-141 numaralı hadisler bunlardan mühimlerine temas etmektedir. Tahnîk'le ilgili açıklamayı 124 numaralı hadiste kısmen yapmıştık. Burada, bebeğin sarılacağı bezden başlamak üzere, gösterilmesi gereken alâkaları, Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan bazı özetlemelerle aynen iktibası uygun buluyoruz.

İLK LİBÂS:

Bir kısım hadisler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in doğumu yaklaşan kızı Fâtıma'ya, daha doğum yapmadan, hususî alâka gösterdiğini haber vermektedir. Hz. Fâtıma'nın doğumunda hazır bulunanlardan Sevde Bintu Misrah'ın özetleyeceğimiz şu rivayetinden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in doğacak çocuğun annesine gösterdiği ilgiden sonra, doğan çocukla ilgili olarak da evvelemirde çocuğun sarıldığı bezle alâkadar olduğunu öğrenmekteyiz: "Sevde'nin belirttiğine göre doğum sancısı başlar başlamaz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelir ve Hz. Fâtıma'nın hâlini hatırını sorduktan sonra: "Doğum olunca bana haber vermeden çocuğa hiçbir şey yapmayın"der. Çocuk doğunca Sevde göbeğini keser ve sarı renkli bir beze sarar. Az sonra gelen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğum olup olmadığını, Fâtıma'nın hâl ve hatırını sorar. Sevde'nin: "Yâ Resûlullah, çocuk doğdu, göbeğini kestim ve sarı beze sardım" cevabı üzerine Hz. Peyamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelenir ve: "Bana âsi oldun" der. Sevde'nin: "Allah ve Resûlüne âsi olmaktan Allah'a sığınırım ya Resû-lullah, ben onun göbeğini kestim, bunu yapmaya da mecburdum" cevabı üzerine "çocuğu

bana getir" der. Sevde çocuğu getirir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sarı bezi atar ve beyâz bir bez içerisine sarar. Tükrüğünden çocuğun ağzına koyarak onu yutmasını sağlar. Sonra Hz. Ali'yi çağırtır ve ne isim koyduğunu sorar..." vs.

Kezâ Hz. Ali'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **Doğan çocuğa süt vermezden önce bana haber et, benden önce süt verme"** meâlinde Hz. Fâtıma'ya emir verdiği belirtilir. Hz. Ali, Fâtıma'nın Hz. Hasan'ın doğumunda bu emri yerine getirdiğini, Hz. Hüseyin'in doğumunda yerine getirmediğini ve babası gelmezden önce süt emzirmiş bulunduğunu zikreder. Ayrıca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hasan'ın ağzına kendisinin bilmediği bir şey koyduğunu, bu sebeple de Hasan'ın Hüseyin'e nazaran daha bilgili (a'lem) olduğunu ifade eder.

İLK GIDA (Tahnik):

Bu iki hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber yeni doğan çocuğun midesine ilk inen gıdâya dikkat etmektedir ve bunun ana sütünden başka bir şey olmasını istemektedir. Nitekim muhtelif rivayetler, bu ihtimâmı sâdece kendi torunları için göstermeyip umûmî bir prensip hâlinde bütün Müslüman çocuklarına teşmîl ettiğini ifâde etmektedir. Hz. Aişe, doğduğu zaman çocukların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirildiğini, O'nun da bunlarla hayır dua edip tahnik'de bulunduğunu belirtir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tahnik ettiklerinden Ebû Mûsâ'nın oğlu İbrâhim, Münzir İbnu Ebi Useyd, Abdullâh İbnu Abbâs, Abdullâh İbnu Zübeyr vs. sayılabilir. Hattâ Enes'den gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğumu yaklaşan Ümmü Süleym'e (Enes'in annesi) Enes'le haber salarak: **"Çocuğun göbeğini kesince bana haber ver ve benden evvel ağzına hiçbir şey koyma"** diyerek mesaj yollamıştır. Ümmü Süleym istenen şekilde hareket eder. Bebeği götüren Enes, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bir bahçede bulur, o da çocuğu acve denen iyi cins hurmadan üç adediyle tahnîk eder. Kaynaklarımızda tahnik edilmek üzere getirilen çocukların zaman zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in üzerine akıttıklarına dâir teferruâta da rastlanır.

Gerek kızı Fâtıma'ya, gerek Ümmü Süleym'e: **"Benden evvel çocuğun ağzına bir şey koymayın"** diye haber salması, bu emrin uygulandığı Hz. Hasan'ın, emrin uygulanmadığı Hz. Hüseyn'e nazaran daha a'lem olduğunun Hz. Ali tarafından itirafı, tahnik meselesinin ter-

biyede ihmâl edilmemesi gereken bir husus olarak anlaşıldığını göstermektedir.

İslâm terbiyecileri bu sünneti, çocuğu bir âlime götürerek tahnîk ettirmek sûretiyle ibka ettirmişlerdir.

DUA:

Çocuk dünyaya gelince ilk yapılan muâmelelerden bir diğeri de duadır. Tahnik için getirilen çocuklara aynı zamanda dua da edildiğini, Hz. Aişe'den Müslim'den gelen bir rivayet te'yid etmektedir. Yine Hz. Aişe'den Ebû Dâvud'da tahric edilen bir vecihte *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çocuklar getirilirdi, O da onlara bereketle dua ederdi"* denmektedir. Buhârî'nin bu mevzu için: *"Çocuklara bereketle dua ve başlarını okşama babı"* meâlinde bir bab ayırmış olması da, meselenin sünnetteki ehemmiyetini tescîl eder.

Mu'âviye İbnu Kurre'nin şu sözlerinden, doğumda verilen ziyâfetten bir gâyenin de çocuk için başkalarının duasını kazanmak olduğu anlaşılmaktadır. Diyor ki "Oğlum Iyas dünyaya geldiği vakit Ashâb-ı Nebîden bir gurub dâvet ettim. Onlara ziyâfet verdim. Yemeği yedikleri zaman dua ettiler. Ben onlara: "Siz dua ettiniz, Allâh duanızdan dolayı sizleri mübârek kılsın. Şimdi de ben dua edeceğim siz âmin deyin" dedim ve çocuk için dini ve aklı hususunda pek çok dualarda bulundum...

Hemen şunu ilâve edelim ki çocuğa yapılan dua doğumunun ilk gününde tahnik sırasında yapılan duadan ibâret değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ileri yaştaki çocuklara da dua ettiğini mânevî tevâtür derecesini bulan rivayetler te'yid etmektedir.

Pek çok misâlden birkaçını zikredelim. Hz. Hasan ve Hüseyin'e اعـوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة sözleriyle her vesilede dua eder ve bu dua ile Hz. İbrâhim'in İsmâil ve İshâk'a dua ettiğini kaydederdi. Enes'in rivayetine göre Ensâr'ı sık sık ziyaret Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âdeti idi. Bu ziyaretlerde evlere yaklaşınca Ensâr çocukları etrâfını sarar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de onlara selam verir ve dua ederdi. İbnu Abbâs: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni kucakladı ve: **"Allah'ım buna hikmeti öğret"** diye dua etti" der. Enes'e de *"Mal ve evladını çok ve ömrünü uzun kılması ve verdiklerinin Enes hakkında hayırlı ve mübârek olması için dua etmiştir.*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarında dua; mü'minin

silâhı, dinin direği, semâvât ve arzın nûrudur.

İLK TELKİN

İlk telkinden murâd, çocuğun kulaklarına okunan ezan ve ikâmettir. Rivayetler, Hz. Hasan ve Hüseyin doğdukları zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, kulaklarına, aynen namazda okunan ezanla ezan okuduğunu ifâde etmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den **"Kimin bir çocuğu olur da sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okursa ona "Ümmü Sıbyân (denen ve çocuklardan ayrılmayan bir cin)" zarar vermez"** şeklinde bir tavsiye rivayet edilmişse de, sened yönüyle nakkâdlarca zayıf olduğu ileri sürülmüştür.

Her hâl u kârda Hakîm tarafından sahîh, Tirmizî tarafından hasen, –sahih– kabul edilen birinci rivayet, müşâhedemizin, her çeşit idrâk, tefehhüm ve ifâdeden uzak bildiği çocuğun daha ilk günden ihmâl edilmeyip, iyi telkinata maruz kalması gerektiği fikrine canlı bir remz olmaktadır. İslâm terbiye ve ahlâkçılarına **"Tahsîl ve terbiyenin mevsimi beşikten mezâra kadardır"** hükmünü verdiren bu ve benzeri hadisler olsa gerek.

SÜRUR:

Çocuğu **"semeretu'l-kulûb (kalblerin meyvesi)"** ve **"kurretu'l-ayn (gözün nuru)"** olarak tavsif eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için doğum büyük bir sevinç vesîlesidir. Nitekim oğlu İbrâhim doğunca kendisine doğum müjdesini getiren mevlâsı (âzadlı köle) Ebû Râfi'e bir köle hediye etmiştir. Ashâb'ın sünnetinde aynı sürurun bir başka tezâhürüne rastlamaktayız. Bu da doğum vesîlesiyle ziyafet vermektir. Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'de bu konu ile ilgili olarak *"ed-Da'vetu fi'l-Velâde (Doğum vesilesiyle ziyafet verme)"* ismi altında bir bâb ayırır. İbnu Hacer de doğum vesîlesiyle ziyâfet vermenin meşruiyyetini belirtir ve bu vesîle ile ziyâfete müteallik geniş bir malumat sunar. Doğum vesîlesiyle ziyafet verenlerden Mu'âviye İbnu Kurre, sofrasına çağırdığı Ashâb gurubunun çocuk için dua etiklerini tasrih eder.

Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Kur'ân-ı Kerîm'de de doğacak çocukla ilgili haberler "müjdelemek" mastarıyla gelmiştir. Hz. İsmâil (aleyhisselam)'in, Hz. İshâk (aleyhisselâm)'in, Hz. Yâkub (aleyhisselâm)'un Hz. Yahyâ (aleyhisselam)'nın verilişleri müjde olarak bildirilmiştir. Doğum sırasında izhâr-ı sürur, câhiliye devrine aykırı olarak, kız ve er-

kekler her ikisi için de yapılmalıdır. Câhiliye Arapları erkekler doğduğu, kızlar da öldüğü zaman ebeveyni tebrik ederdi.

YEDİNCİ GÜN

İbnu Abbas'dan gelen bir rivayet, çocuğun doğumunun yedinci gününde yedi şey yapmanın sünnet olduğunu beyân eder.

1- İsim verilir ve sünnet edilir, 2- Ondan eza bertaraf edilir, 3- (Kızsa) kulağı delinir, 4- Akîka kesilir, 5- Başı traş edilir, 6- Akîka kurbanının kanı sürülür, 7- Traş edilen saçın ağırlığınca altın veya gümüş tasadduk edilir. Akîka ve buna müteallik olarak yapılan ameliyenin yedinci güne te'hirini Dihlevî, ilk günlerde aile halkının doğum yapan anne ve yeni doğan çocukla meşgul olmaları, kurbanlığın bulunması vs. ise, hususî bir gayret ve meşgûliyet gerektirdiği hikmetine bağlar.

Şimdi yedinci günde yapılacak bu işleri kısaca görelim:

İSİM:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hassasiyetle üzerinde durduğu bir husus çocukların ismidir. Bir kısım hadisler, Resûlu Ekrem'in doğumun daha birinci gününde çocuğa isim verdiğini teyid ederse de diğer bir kısım hadisler yedinci günü tesmiye edilmesinin gerektiğini ifade etmektedirler. Hadislerdeki bu ihtilâflı durumu Buharî, ilgili bâba: "*Akîka kurbanı kesmeyecekler için çocuğun doğduğu günün akşamı tesmiyesi bâbı*" diyerek başkasında rastlanmayan latif bir te'lifle halleder. İbnu Hacer'in de belirttiği gibi Buhârî'nin mezkur babında doğumun ilk günü tesmiye edildikleri zikredilen çocuklar için akîka kurbanı kesildiğine dâir sarahat mevcût değildir. Nitekim az sonra görüleceği üzere akîka kurbanı vücûbiyetten çok, istihbab ifâde eden bir tavsiyedir.

Her hâl u kârda tesmiyeyi 7. günü yapma şıkkı da iltizam edilse "daha önce isme muhtaç değildir" gerekçesi ne nass ne de makulat yönünden pek o kadar geçerli görülmüyor. Zirâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşük çocukların bile tesmiye edilerek gömülmesini emretmektedir.

Tesmiyede dikkat edilecek husûs, çocuğa verilecek ismin güzel olmasıdır. Sünnet her babanın evladına karşı vazifelerinden biri olarak ona güzel bir isim vermesini zikreder ve şöyle emreder: "Siz kıyâmet günü kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyle ise isimlerinizi güzel kılın". Mânevî tevâtür derecesini bulan rivayetlerin

tesbit ettiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir çok kimsenin ismini kötü olduğu için değiştirmiştir. Güzel isimle ilgili olarak sünnette gelen ısrardan mülhem olarak, birçok âlimler ismin müsemmâya te'sir edeceğini ileri sürmüşlerdir.

AKÎKA:

Akîka kurbanı, eski câhiliye Arabları tarafından yapılagelen bir âdetti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Sehavet çağrısına uyup, cimriliği red, Hıristiyanların vaftizine mukâbil bir fiilin, Hanîfler nezdinden de bulunması istihbab, hac sırasında yapılan traş ve kurban menâsikine teşebbühle millet-i İbrâhim'e intisabın ilânı" gibi hikmetleri mutazammın olması hasebiyle Müslümanlar için de meşru kılarak: **"Her çocuk akîkası ile rehinlenmiştir, yedinci günü onun adına kurban kesilir, saçı traş edilir ve isim konur."** demiştir.

Akîka kurbanı ile ilgili hadislerin bir kısmı zahiren vücubiyyeti ifade ederken diğer bir kısmı da sâdece istihbâb ve mendubiyyet ifâde etmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizzat kendisi, torunları Hasan ve Hüseyin için birer koçla akîka kurbanı kesmiş olmasına, akîka hakkında soranlara da: **"Çocuğu doğan istediği takdirde kurban kessin"** demiş olmasına rağmen, bu hususta bir grub: "bid'adır", diğer bir grup da "vâcibtir" diyecek kadar ifrat ve tefrîte düşmüşlerdir. Ashâbdan bâzısı müstahab olduğunu ifade için mübalağalı bir ifâde ile: "Bir kuş da olsa akîka kesmek müstehâbdır" demiştir. Keza rivayetler Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ)'nın çocukları Hasan ve Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm için Abdullah İbnu Ömer (radıyal-lahu anh) ve Urvetu'bnu Zübeyr (radıyallahu anh)'in erkek her bir çocukları için birer koç kurban ettiklerini bildirmektedir. Enes (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette "Bi'setten yâni peygamberlik geldikten sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bizzat kendisi için de akîka kurbanı kestiğini" öğreniyoruz.

Hadisler, hey'et-i umumiyyesi ile akîkanın, doğumun yedinci gününde olmasını emretmesine rağmen Hâkim'in Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)' dan bir tahricine göre yedisinde yapılmadığı takdirde 14 veyâ 21. günlerinde de olabileceğini ifade eder. İbnu Hacer: "Muhtar olan 7. gün olmakla beraber bülûğ yaşına kadar akîka yapılabileceğini, yapılmadığı takdirde bülûğla sâkıt olacağına kail olanlardan bahseder. Yedi günü doldurmadan ölenler için akîka terettüp etmez. Abdurrezzak'ın Musannaf'ında rastladığımız bir teferruata göre, kesme çocuğun başını traşa te-

kaddüm etmelidir. Akîkanın eti diğer kurbanlarda olduğu gibi yenilir ve hediye de edilir. Yine Hâkim'in bir tahricine göre Hz. Hüseyin için kesilen akîkanın bacağının ebeye verilmesi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından emredilmiştir.

Akîka, Arapların câhiliye âdetlerinden olması hasebiyle bununla ilgili bir kısım âdab ve örfleri vardı. Bu cümleden olarak kesilen kurbanın kanından çocuğun başına sürülürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamış, onun yerine za'ferân veya halûk sürülmesini emretmiştir.

Ebû Dâvûd'da Katâde'den gelen ve akîka kanından çocuğun başına sürülmesini ifade eden hadis, bizzat Ebû Dâvud tarafından tenkid edilerek hadisi Katâde'den rivayet eden Hemmam'ın يُسمّى "isim verilir" tabirini يُدمّى kân sürülür şeklinde ifâdeye dökerek yanıldığına dikkat çekilmiştir. Ebu Dâvûd, hadisin "kan sürülür" şekliyle amel edilmeyeceğini söyler. Fethu'l-Bârî'de, Katâde'nin bu meseleye İslâmî âdâbı beyân değil, câhılıye devrını tasvîr maksadıyla temâs etmiş olabileceği görüşü kaydedildikten sonra İbnu Abdilberr'in: *"Hemmâm hıfzını tam yapmış, vehim ve hatâya düşmemiş ise bu mensuhtur"* dediği zikredilir. Bundan sonra İbnu Hacer bu hadisin mensuh olduğuna delâlet eden muhtelif rivayetler zikreder.

Şu hâlde bazı âdab ve terbiye kitablarında akîka kanından çocuğun alnına sürüleceğine dâir gelen beyanlar, ekseri rivayetlere muhâlif düşmekle ma'lûl ve en azından mensuh durumda olan bir hadise istinâd etmektedir. Kezâ yurdumuzda çeşitli vesilelerle kesilen kurbanın kanından ilgili şahısların alnına sürülme âdeti de menşeini bu rivayetten almış olabilir.

SÜNNET

Bir kısım hadislerde Sünnet beş fıtrattan biri olarak zikredilir: **"Beş şey fıtrattandır: 1- Hıtân (sünnet), 2- Etek traşı, 3- Koltuk altının yolunması, 4- Tırnakların kesilmesi, 5- Bıyıkların kesilmesi."**

Fıtrat kelimesi ile, "geçmiş enbiya ve şeriatlerin üzerinde müttefik oldukları ve bizim de uymamız gereken dinî esâslar" olarak anlaşılınca hitânın çok eskilere uzanması ve muhtelif milletlere şâmil bir örf olması îcâbeder. Kitâb-ı Mukaddes'te sünnetle (hitân) ilgili en eski haberler Yahûdiler ve Mısırlılar üzerine gelmiştir. Puchmann, sünnet üzerine yazdığı kitapta bu ameliyenin eksikliğini ifade için mübalağalı bir

üslubla: "Milyonlarca seneden beri cârî, insanlar arasında mevcûd ameliyelerin en eskisi" olarak tavsîf eder. Sözüne delîl olarak eski kaynaklara atfen Mısırlılar, Koptlar, Habeşli zenciler vs. tarafından çok eski devirlerde tatbîk edildiğini gösterir. Nitekim milâttan önce beşinci asırda yaşamış olan Heradot, Mısır'ın bu âdetinden, istihzâî bir tarzda: *"Temizliği çirkin olmaya tercîh ettikleri için temizlik uğruna sünnet olurlar"* diyerek söz eder.

Bir kısım hadislerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünneti ilk defa Hz. İbrahim'in teşrî ettiğini bildirir. Bizzat Hz. İbrahim' in sünnet olduğundan da söz eden rivayetler onun sünnet bazı husûsunda çok farklı rakamlar verirler. Bunlardan bâzılarına nazaran sekiz, bazılarına nazaran 80 ve hattâ 120 yaşlarında sünnet olmuştur.

Kelime-i Şehâdette olduğu gibi Müslümanla kâfiri birbirinden ayıran bir alamet olarak telakki edilen sünnet ameliyesi, bâzı âlimlerce vâcib ve hattâ farz denecek kadar mühim dinî bir emir kabûl edilmiştir. Şâfiîler *"Bülûğ yaşına ermezden öne çocuğu sünnet etmek velîsine vâcibtir"* der. Bir kısım âlimler de sünnet olmadıkça, mühtedînin Müslümanlığının nâkıs olacağına, sünnetsizin namazının câiz olmıyacağına, kestiğinin yenilmeyeceğine, Kâ'be'yi tavaf edemiyeceğine hükmetmiştir. Hadis de bu hususta **"İslâm'a girince küfür tüyünü at, sonra sünnet ol"** diye emreder. Hülâsa bazı âlimlere: "Hayatına mâl olacak dahi olsa", yaşlı kişinin bile sünnet olması gerektiği hükmünü verdirecek kadar bu meseleye ehemmiyet verilmiştir.

Sünnetin yapılacağı zaman husûsunda da ihtilaf mevcuttur. Bu konudaki bir kısım hadisler, doğumun yedinci gününü sünnet günü olarak tâyin etmesine rağmen, Cumhur bunu istihbâb mânasında anlayarak belli bir vakitle tahdîd etmemek gerektiği, hele küçükken sünnet etmenin vâcib olmadığı hükmüne varmıştır. Bu meyânda "çocuğu ancak on ve daha ileri yaşlarda -namaz için- dövmeye müsâade eden hadisleri" de nazar-ı itibâra alan bir kısım âlimler, sünnet etmenin dayaktan daha çok ezâ vereceğini gözönüne alarak bülûğdan önce sünnet etmeye haram diyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Sünnetin ileri yaşlarda olması gerektiğine inananların delillerinden biri, Buhârî'nin şu tahricidir: "İbnu Abbâs'a soruldu: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman sen ne kadardın? Cevâben: "O zaman ben sünnetliydim" der ve ilâve eder: "O vakit, idrâk edinceye kadar, erkekleri sünnet etmezlerdi."

Doğumun ilk günden (başlayıp yedinci günü, yedi yaş, dişeme yaşı (yedi yaş civarı), 7-10 yaş arası, onuncu yaş, büluğ yaşı gibi çeşitli vakitler üzerine yapılan ihtilafı Mâverdi şöyle neticeye bağlar: Sünnet için iki vakit mevcûddur: 1- Vakt-i vücûb, 2- Vakt-i istihbab. Vücub vakti büluğ zamanıdır. İstihbâb vakti bülûğdan önceki yaşlardır. Muhtâr olan da doğumun yedinci günüdür. Nevevî de doğumun yedinci gününde sünnet etmeyi müstehab addeder.

KIZLARIN SÜNNETİ:

Kızların da sünnetinden bahseden bir hadiste: **"Hıtân, erkekler için sünnet, kadınlar için mekrüme (şeref verici)dir"** denmektedir. Senedindeki zayıflığa rağmen hükmüyle amel eden Ebû Hanîfe, hadisin zâhirine bakarak, sünneti erkekler için mendub, Şâfiî ise her ikisi içinde vâcib hükmünü çıkarmıştır. Her hâl u kârda sünnet mevzûunda kadınlarla ilgili olarak da İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı, bu meyânda, Maşrık kadınları ile Mağrib kadınlarının fizyolojik bakımdan farklı olduklarını kabul ederek Maşrık kadınlarındaki yaradılıştan gelen fazlalık sebebiyle, sünnetle yükümlü olduklarına, öbürlerinde ise böyle bir fazlalığın bulunmayışı sebebiyle sünnetle yükümlü olmadıklarına hükmetmişlerdir.

Rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, bizzat Medine'de, kızların sünnet edildiğini ve sünnet etmeyi kendilerine meslek edinmiş kadınların bile bulunduğunu ifâde etmektedir. Mezkûr rivayetlerden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kızların sünnet edilmeleriyle yakînen ilgilenip sıhhata uygun bir tarzda olması için tâlimât verdiğini de öğrenmekteyiz. Ebû Davûd'un rivayeti şöyle: "Medine'de bir kadın (ki ismi Ümmü Atiyye'dir) kızları sünnet ediyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Fazla derin kesme, böyle yapman hem kadın için ahzâ (en ziyâde haz ve lezzet vesîlesi) hem de kocası için daha hoştur" der. Hz. Ali'den gelen bir rivayette sünnetci kadına Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in birisini yollayarak (çağırttığını) ve "Sünnet ettiğin zaman üstten hafifçe kes, fazla dipten kesme..." dediğini öğreniyoruz. Kızları bu şekilde sünnet etmenin sebep ve maslahatı -ki Ebû Dâvûd'un rivayetinde "kadın için ahzâ, kocası için daha hoş"diye ifade edilmişti- farklı rivayetlerde aynı mânâyı müfid olarak değişik kelimelerle ifâde edilmiştir: فانه احسن للوجه وارضى للزوج Kenzûl-Ummâl فانه انضر للوجه واحظى عند الزوج (Feydu'l-Kadîr) Münâvi, mezkur hadisi şerh

sadedinde, kadınlardaki sünnet mahallinin derin kesilmesi hâlinde, kadının cinsî arzusunun söneceği, binnetice kocası ile cimâdan nefret sonucu zinaya kadar gidebileceği husûsunu belirtir. Kezâ Ebû Dâvud şârihi Azimâbâdî de aynı hadisin şerhinde bu meselenin kadının ve kocasının cinsî hayatında meydana getireceği te'sîrlere genişçe yer verir.

MERÂSİM:

Bazı rivayetler, bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde sünnet ameliyesi ile ilgili olarak ziyafet verilmediğini kaydederse de, diğer bir kısım ve senedce daha kavî olduğu kabul edilen rivayetler Ashâb'dan bir çoğunun sünnette eğlenceye de yer veren husûsî bir merasim yaptıklarını ifade etmektedir: *"Abdullâh'ın rivayetine göre, babası Hz. Ömer, bir çalgı sesi duyunca endîşelenir, ancak bunun düğün veya sünnet eğlentisi olduğu söylenince sükut ederdi.* Buhârî el-Edebü'l-Müfred'de, Abdullâh İbnu Ömer'in iki oğlunu beraberce sünnet ettirip koç kestiğini, Ümmü Atiyye'nin kızkardeşi Aişe'nin de sünnet edilen kızları eğlendirmek için çalgıcı Adiyy'i çağırttığını kaydeder.

Sünnet vesilesiyle yapılan dâvete i'zâr dendiğini kaydeden İbnu Hacer kız ve erkek için herhangi bir tefrikden bahsetmezken, Muhammed İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî: "Erkek çocukları sünnet ederken alenî yapıp izhar etmenin, kız çocuklarını sünnet ederken gizli yapıp mahfî bırakmanın" sünnet olduğunu söyler.

KULAĞIN DELİNMESİ:

Yedinci günde yapılması gereken ameliyelerden biri de çocuğun kulağının delinmesi olduğu daha önce zikredilmişti. Bu, zinet maksadıyla kız çocukları için tanınan bir cevâzı ifâde eder. Erkek çocukların kulaklarının delinmesi mekruhtur. *Hanbelîler,* -hasıl edeceği elem sebebiyle- kızlar için de kerâhetine hükmetmiş olsalar da Hanefîler, câhiliyye âdetlerinden biri olmasına rağmen sünnette nehiy gelmemiş bulunmasına binâen tecviz etmişlerdir.

EZÂ'YI TEMİZLEMEK:

Yedinci günde çocuğa tatbik edilecek muâmeleleri beyan eden rivayette kız, erkek tefriki yapılmaksızın akîka kesip "ezâ"nın temizlenmesi emrediliyordu. Müteaddid hadislerde mükerreren gelen bu "ezâ"nın temizlenmesinden maksad nedir? Şârihler, umumiyetle ezâ ile, başın traş

edilmesini anlamış iseler de bundan murâdın "câhiliyye devrinde câri olan akîka kurbanının kanından çocuğun başına sürme âdetinden men" "sünnet etme", "doğum sırasında bulaşmış olan pisliklerin temizlenmesi" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Taberânî'de İbnu Abbâs'dan gelen "Ondan ezâ temizlenir, başı traş edilir" rivayetinde ezânın temizlenmesi ve traş, ayrı ayrı zikredilmiş olmasını nazar-ı itibara alan İbnu Hacer, ezânın temizlenmesi tâbirini, "başın traş edilmesi"nden daha umumî bir mânâya hamletmenin daha doğru olacağını kaydeder. Buna delîl olarak bazı rivayetlerde "ezâ" kelimesinin yerine "akzâr" kelimesinin de geldiğini gösterir, fakat müşahhas ve belli bir mânayı tercîh etmez.

Kelimenin lügat mânası da bu husûsta bize yardımcı olmamaktadır. Zira, lügatta büyük olmayan zarar ve ayıp (kusur) mânâlarına gelen bu kelimenin hadiste yoldan gelip geçenleri rahatsız eden herşey, beden, elbise vs.'ye bulaşan pislik, hacc sırasında başta peyda olan bit, pire gibi rahatsız edici şey, başkasına sebep olunan huzursuzluk, sıkıntı vs. çeşitli mülâhazalarda kullanılmıştır. Aynı kelime Kur'ân-ı Kerîm'de de hadiste olduğu gibi muhtelif mânalarda müteaddid seferler istimâl edilmiştir.

Yedinci günde çocuğa yapılması gereken yedi ameliyeyi sayan hadiste de görüldüğü gibi *"başın temizlenmesi ayrıca zikredilmiş olmasına nazaran, İbnu Hacer'in de dediği gibi, bunu sâdece traşa hamletmek oldukça zor olsa gerek.* Şu hâlde bunu İbnu'l-Esîr'in en-Nihâye'de belirttiği üzere "saça, necasete ve doğum sırasında çocuğun başına bulaşmış olan her çeşit pisliğe" teşmil etmek gerekmektedir.

BAŞIN TRAŞ EDİLMESİ

Akîkayı emreden hadisler, umumiyetle çocuğun başının traş edilmesini ve saçın ağırlığınca altun veya gümüş tasadduk edilmesini emretmektedir. Rivâyetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'le bizzat ilgilenip onlar için akîka kestiğini, kızı Fâtıma'ya da: "başlarını traş edip ağırlığınca tasaddukta bulunmasını" emrettiğini; Hz. Fâtıma'nın, Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm (radıyallahu anhüm ecmaîn) her birinin saçlarını traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk ettiğini, hatta Hüseyin'in saçının bir dirhem geldiğini bildirmektedir.

Dehlevî bu tasadduku, çocuğun, cenin halinden bebeklik haline geçmesi gibi son derece mühim bir nimete şükrân borcunun ifâdesi olarak değerlendirir.

142٤- وعن يحيى بن سعيد [أنّ عُمرَ رضِيَ اللهُ عنهُ قالَ لرجُلٍ: مَا اسمُكَ؟ قال جمرةٌ. قال ابنُ منْ؟ قال ابنُ شهابٍ. قال ممَّن؟ قال من الحرقة. قال أينَ مسكنُكَ؟ قال بحرَّة النَّار قال بأيِّها؟ قال بذات لظى. قال عمر رضى اللهُ عنه: أدْرِكْ أهلكَ فقد احترقُوا، فكانَ كمَا قال عمر رضِيَ اللهُ عنهُ]. أخرجه مالك.

4. (142)- Yahya İbnu Saîd anlatıyor: "Hz. Ömer bir adama: *"İsmin nedir?"* diye sordu. Adam *"Cemre (kor)"* dedi. *"Kimin oğlusun?"* diye tekrar sordu. Adam: "İbnu Şihâb (alev) deyince *"Kimlerden?"* dedi. Adam: *"Hurakalardan."* *"Eviniz nerede?"* diye sordu. *"Harretu'n-Nâr'da"* cevabını alınca, *"hangisinde?"* dedi. *"Zâtı Lezâ'da"* cevabını alınca; Hz. Ömer (radıyallahu anh) *"Âilene yetiş, yanıyorlar!"* dedi. Gerçekten durum aynen Hz. Ömer'in dediği gibiydi" Muvatta, İsti'zân 25 (2, 973).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik bu rivayeti *"Mekrûh isimler"* adını taşıyan babta kaydeder. Babta adamın adı olan Cemre'den evinin bulunduğu yerin adı olan Zâtı Lezâ'ya varıncaya kadar bütün isimler "ateş"le ilgili bir mâna ifade etmektedir. Şu halde bu gibi isimlerden kaçınılması tavsiye edilmiş olmaktadır.

KAPLARLA İLGİLİ BÖLÜM

143 ١ – عن حذيفة رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَتَلْبَسُوا الحَرِيرَ وَلاَ الدِّيبَاجَ، وَلاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَـةِ الذَّهَبِ وَلاَ الْفِضَّةِ، وَلاَ تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهِـمَا، فإنّها لهم في الدنيا ولكم في الآخرةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (143)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini işittim: **"İpek ve İbrişim elbise giymeyin. Altın ve gümüş kaplardan su içmeyin, onlarda yemek yemeyin. Zira bu iki şey dünyada onlar (kâfirler), âhirette de sizin içindir."** Buhârî, Et'ime 28; Müslim, Libas 4; Ebu Dâvud, Nesâî, Buhârî, Et'ime 28, Eşribe 28, Libas 25; Müslim, Libas 4, (2067); Tirmizî, Eşribe 10 (1879); Ebu Dâvud, Eşrîbe 17 (3723); Nesâî, Zînet 87, (8, 198, 199); İbnu Mâce, Eşribe 17, (3414).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *sâhib-i sırrı* olarak meşhur olan Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin şehrinde bulunduğu sırada bir mecliste otururken su istiyor. Bir mecûsî suyu gümüş tas içerisinde getirince, yüce sahâbî Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh), bunu fırlatıp attıktan sonra: "Seni gümüş kapla getirmekten kaç sefer menettim, sen hâlâ bu kapla getiriyorsun" diyerek sertçe çıkışıyor ve arkadan yukarıdan kaydedilen yasağı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın buyruğunu rivayet ediyor.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ve emsâli pek çok rivayetlerinde ipek ve ipekliden mamul kumaş ve eşyalar ile, altın ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması hakkında bazı hükümler beyan ediyor. Bunları şöyle hülasa edebiliriz.

1- İpekten mamul elbiseler erkekler için haramdır. Hadiste harir ve dîbâc kelimeleriyle ifade edilmiştir. Harir, argaç ve direzisi (erişi) ipek olan kumaştır. Dîbâc da yine ipekten mâmul kalınca kumaştır.

Bu konu üzerine gelen rivayetlerde ihtilaflı durumlar vardır. Bazı rivayetler sahâbeden 20 kadının ipekli elbise giydiğini, hattâ bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ipekli kumaşı bazılarına giydirdiğini ifade eder. Bu sebeple ipekli giyme hususunda mezheplerin görüşleri az çok farklılık arzeder. Selâmet Yolları'nda şöyle hülâsa edilir:

a) *Hanefîler'e göre:* Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Yalnız dört parmak genişliğinde ipekle, erişi (direzisi) ipek, arkacı başka ipekten dokumaları giyebilirler. Harplerde ise İmameyn'e göre halis ipek giymek câizdir. İpekli döşek, yaygı ve saire üzerine oturmak ve dayanmak; ipekten perde yapmak câizdir.

b)*âfiîler'e göre:* Erkeklere ipek elbise giymek haram olduğu gibi, ipek üzerinde oturmak ve dayanmak da haramdır. Ancak, ipeğin üzerine pamuk vesaireden yapılan bir perde konulursa, oturmak ve dayanmak câiz olabilir. Hatta giyim eşyasında ipeğin üzerine başka bir şeyden yapılma astar dikilmezse giymek caiz değildir. Bu babda hâlis ipekle ekserisi ipek olan kumaş arasında bir fark yoktur. Yalnız zarurette ipek giymek câiz olur.

c) *Hanbelîler'den rivayet edilen meşhur kavle göre:* İpek üzerinde uyumak, oturmak ve ipeğe dayanmak, ondan perde vesâire yapmak haramdır. Yalnız Kâbe'yi ipekle kaplamak helâldir.

d) *Mâlikîler'e göre:* Bir eziyetten veya hastalıktan dolayı bile olsa ipekli giymek, üzerine oturmak, dayanmak, hatta üzerine başka bir şey yaymak suretiyle de olsa câiz değildir. Yalnız bazılarına göre üzerine oturmak ve dayanmak mübahtır. Pencere perdesi yapmak bilittifak câizdir. Kadınlara ise giymesi helal olunca, üzerinde oturmak vesâire, evleviyetle ve her mezhebe göre helâldir."

İPEĞİN YASAKLANMA SEBEBİ:

İpeğin kadınlara serbest olduğu halde erkeklere yasak edilmesinin sebebi mevzubahs olunca umumiyetle iki hususa dikkat çekilir:

1- İpekli, büyüklenmeye, böbürlenmeye sebep olur. İslâm bunu hoş görmediği için ipekliyi yasaklamıştır.

2- Zinet ve süs vâsıtasıdır.3208—eğe süs yaraşmaz, ona merdlik ve cesâret yaraşır.

Dinimizin, kıyafete giren bu yasağında başka hikmetlerin de olabileceği nazardan uzak tutulmamalı, yukarıdaki sebeplerin mevzubahs olamıyacağı şartlarda bile haramlığın devam ettiği bilinmelidir.

3- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) hadisinin ikinci kısmı altın ve gümüş kapların kullanılmasını yasaklamıştır. Buradaki yasağın tahrîm ifade ettiğinde ulema icma eder. Hadiste bu kapların "yemek ve içmek" de kullanılması yasaklandığı için, yeme-içme dışında bir maksadla kullanılması da söz konusu edilmiş ve gerek erkek ve gerek kadına haram olduğu belirtilmiştir. Buhurdan, kaşık, misk kutusu, abdest ibriği ve leğeni vs. olarak kullanılmaları haramdır. Bu hususta icmadan bile bahsedilmiştir. Fakat Ebu Yusuf; "mekruhtur" derken İmam Muhammed bazı kayıtlarla tecviz etmiş ve bir kavlinde: *"Bunlarla tezeyyünde nimeti izhar var"* demiştir.

Mevzumuzla ilgili diğer bir husus, kap-kacaktaki altın ve gümüşün miktarıdır. Zira bir kap, altın veya gümüşle kaplanmış, işlenmiş veya imal edildiği maddesine karıştırılmış veya bunlarla yaldızlanmış olabilir. Bu hususta **Sübülü's-Selam**'da şu açıklamaya yer verilir: "altın ve gümüş yaldızlı kabların hükmü dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre, eğer altın ve gümüş, kabdan ayrılıp alınabiliyorsa kullanılması icmâen haramdır. Çünkü altını ve gümüşü kullanmış sayılır. Fakat ayrılması mümkün değilse haram değildir. Altın ve gümüş kaplama kabdan yeyip içmek icmâen câizdir."

4- Hadisler, altun ve gümüşün zinet olarak kulanılmasını, ipeğin elbise olarak giyilmesini kadınlara haram etmemiştir. Bu hususdaki haramlar erkeğedir. Altun ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması kadın erkek her iki cinse de haramdır.

5- Erkeklere haram olan ipekliler erkek çocuklarına da haram mı? suâline kesin cevap verilememiştir. Haram diyen âlim var ise de, çocuk mükellef olmadığı için haram denemiyeceği belirtilmiştir. Ancak terbiye açısından erkeklerin, daha çocukluktan itibaren kılık kıyafet vs. de hususî terbiye ile alıştırılmaları esastır. Binaenaleyh haram denmese de mekruh olmaktan hâli değildir.

6- Yüzük meselesi: Kadınlara altın ve gümüş yüzük helâldir. Bu hususta hiçbir ihtilaf yok. Erkeklere de gümüş yüzük helâldir. Ancak erkeklere altın yüzük haram mı helal mi meselesi biraz ihtilaflıdır. Esah olan haram olmasıdır.

Helâl olduğunu söyleyen fakihler Bera İbnu Âzib'in (radıyallahu

anh) parmağında altın yüzük taşıdığına dair rivayete dayanır. Bera hazretlerine bu yüzüğü niçin taşıdığı sorulunca:

قسم رسول الله ﷺ فالبسنيه وقال: البس ما كساه الله عز وجل ورسوله

Yani: Bu yüzük, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana taktığı bir hediyedir. Bana bizzat takıp şunu söyledi: **"Allah ve Resûlünün ihsan ettikleri bu yüzüğü kullan!"**

Bu rivayet altun yüzüğün helâl olduğunu ifade ederse de haram olduğunu söyleyenler daha güçlü delil getirirler. Usul-i hadiste geçen: "İki rivayet teâruz eder, bunlardan biri haram, diğeri de helâl olduğunu ifâde ederse, ihtiyaten, haram ifâde eden tercîh olunur" kaidesine göre burada altun yüzüğün tahrimini ifâde eden rivayetler esas alınacaktır.

Bir de, ibâhe ifade eden Berâ hadisinin mensuh olabileceği de söylenmişse de bu zayıf bir delildir çünkü, bunun sorulması bile tahrime rağmen nasıl takıyorsun? mânasını taşır ve muahhar olduğunu gösterir.

Altundan mâmul nişan yüzüğünü erkeklerin kullanmasına câizdir diyen olmuştur. Bunlar daha ziyade: a) Nişan yüzüğünün tefahur için değil teberrük ve örfî bir zaruret olarak takıldığı, b) Bu maksadla kullanılan altun miktarca az olacağı için israf sayılmayacağı gerekçesinden hareket ederek cevazına hükmederler. "Haram değildir" dense bile kerâhetten hâli olmayacağı da nazardan uzak tutulmamalıdır. Çünkü tahrim hükmünde illet, şeriatın nehyidir. Diğer iki husus bu nehyin maslahat ve hikmetleri cümlesindendir. Şeriat, yasak koyarken maslahatların hepsini tâdâd etmez bir veya birkaçını bazan zikreder. Bu zikredilen maslahat(lar) illet yerine konulursa azim hataya düşülür.

Ayrıca, nişan yüzüğünün örfî bir zaruret olduğu söz götüren bir husustur. Herşeyden önce ne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde, ne de selef-i sâlihin'in örfünde yoktur. Ümmet-i Muhammed'e sonradan girmiş bir bid'attır. Bunun bid'ayı hasene olduğunu söyleyenlere sükut edilse bile câiz olan gümüş veya platin gibi bir başka madenden yapılması pekalâ mümkün iken, haramlığı sarîh ve sâbit olan altuna fetva verilmesini diyanet ve takva ile bağdaştıramıyoruz. "Câiz maal kerahe" sözü mesuliyeti biraz daha hafifletebilir.

144 ٢ – وعن أم سلمة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الَّذِى يَشْرَبُ فِي إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ]. أخرجه الثلاثة.

ولمسلم في أخرى: مَن شرِبَ في إناءٍ من ذهبٍ أو فضةٍ.

2. (144)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Gümüş kaptan su içen, karnına cehennem ateşi dolduruyor demektir"** Buhârî, Eşribe 28; Müslim, Libas 1, (2065); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 11 (2, 924-925); İbnu Mace, Eşribe 17 (3413).

Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: **"Kim altın veya gümüş bir kaptan içerse..."**

AÇIKLAMA:

Hadiste *"dolduruyor"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı Yücerciru'dur ve bu şarıldatıyor mânasına gelir. Her ne kadar bu rivayette sâdece gümüş zikredilmiş ise de –önceki 143 numaralı hadis ile, Müslim' den kaydedilen ziyadede görüldüğü üzere- bazılarında altun da zikredilir. Binaenaley, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altun ve gümüş kaplardan yiyip içmeyi mideye cehennem ateşini şarıldatmaya teşbih buyuruyor. Yâni, gırtlaktan geçen her şeyi, cehennem ateşinden yakıcı bir mâyinin mideye inişine benzetiyor. Maksad, haramlığın şiddetini ifadedir.

145 ٣– وعن جابر رضي الله عنه قال: [كُنّا نغزو مع رسولِ الله ﷺ فنُصيبُ من آنية المشركين وأسقيتهم ونستمتع بها فلا يعيبُ ذلك علينا]. أخرجه أبو داود.

3. (145)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye çıkmıştık. Savaş sonunda elde ettiğimiz ganîmetler arasında müşriklerin kap-kacak ve su kapları da vardı. Biz bunları kullanıyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiç bir zaman niye kullanıyorsunuz diye ayıplamadı."* Ebu Dâvud, Et'ime 46, (3838).

AÇIKLAMA: 147 numaralı hadiste gelecektir.

146 ٤– وعن أبي ثعلبة الخشني رضي الله عنه قال: [قلتُ يا رسولَ الله إنا بأرضِ قومٍ أهلِ كتابٍ أنأكُلُ في آنيتهم؟ قال: إنْ وجدتمْ غير آنيتهمْ فلا تأكلُوا فيها، فإنْ لمْ تجدُوا فاغسلُوها وكُلوا فيها]. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له وصححه.

4. (146)- *Ebu Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallahu anh) diyor ki: *"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ey Allah'ın Resûlü, biz Ehli Kitab'ın yaşadığı bir yerdeyiz. Onların kap kacaklarından yiyip içebilir miyiz?* diye sordum. Dedi ki: **"Onlarınkinden başka kap-kacak bulabi-**

lirseniz onlarınkinden yemeyin. Başka birşey bulamazsanız onları yıka-dıktan sonra kullanın." Ebu Davûd, Et'ime 46 (3839); Tirmizî, Siyer 11, (1560); Tirmizî hadisin sahîh olduğunu söyledi. Metin Tirmizî'deki metindir.

147 ه‍- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: تَوَضَّأَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عنه بِالْحَمِيمِ فِي جَرِّ نَصْرَانِيَّةٍ وَمِنْ بَيْتِهَا. أخرجه رزين. قلت: وترجم به البخاري، والله أعلم.

5. (147)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh) sıcak su ile ve bir Hıristiyan kadının evinde onun su kabıyla abdest aldı."* Bu rivayeti Rezîn tahrîc etti. Derim ki: Bunu Buhârî bab başlığı olarak kaydetmiştir. Doğrusunu Allah bilir. Buhârî, Vudu 43.

AÇIKLAMA:

Müşriklere ait kap-kacağın Müslümanlar tarafından kullanılması meselesinde 145 numaralı hadise göre mutlak surette mubahlık ifâde ediliyor ise de 146 numaralı hadiste tahdîd beyan edilmektedir. Bu mevzuda gelen muhtelif rivayetlerin hepsini birlikte değerlendiren âlimler, müşriklerin durumuna göre hareket etmeyi hükme bağlamıştır: Şâyet biliniyorsa ki kaplar, dînimizce necis addedilen şeylerde kullanılmıştır, o takdirde yıkanmadan kullanılamaz. Mesela domuz pişirilen, şarap içilen kap-kacak mutlaka yıkanmalıdır. Sularının ve elbiselerinin Müslümanlarınki gibi temiz olacağı kabul edilir. Ancak, elbiselerini pislikten sakınmadıkları bilinirse veya elbisede renk, koku gibi alâmetlerde pislik zâhir olursa bu durumda yine temiz addedilmez ve yıkanmadan kullanılmaz. Bu hüküm ganîmet olarak savaşta elde edilenler hakkında olduğu gibi ticaretle satın alınanlar veya hediye yoluyla gelenler hakkında da cârî, umumî bir hükümdür.

147 numaralı son rivayet Buhârî'de muallak olarak "Kişinin karısıyla birlikte abdest alması ve kadının abdest suyunun artığı" adlı babta kaydedilir. İbnu Hacer, bu rivayetin İmam Şâfiî ve Abdurrezzak'da sahîh senetle kaydedildiğini belirtir.

Bu rivayetin, Buhârî'nin bu baba kadının abdest suyundan artan ile erkeğin abdest almasının caiz olduğuna delil olarak zikredildiğini belirtir. Çünkü bu suyun Hıristiyan kadının artığı olması muhtemeldir. Öyle ise, mü'mine kadının artığı evleviyetle câizdir, çünkü bu öbüründen hâlen üstündür. Bu rivayetten keza, araştırma yapmadan, Hıristiyanların sularını kullanabileceğimiz hükmü çıkarılmıştır. İmâm Şafiî (ra-

himehullah) el-Ümm'de buyurmuştur ki: *"Müşriklerin suyu ile abdest almada ve içerisine necâset eseri görülmedikçe temizlikte kullanıldığı suyun artığından abdest almakda bir beis yoktur."* Ebu Hanife ve ashabı, Evzâî, Süfyanu's-Sevrî, Şafiî ve ashâbı hep aynı görüşü paylaşırlar. Ehli Zâhir'le Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhuye'nin müşrikin artığını mekruh addettikleri belirtilir.

ECEL VE EMEL BÖLÜMÜ

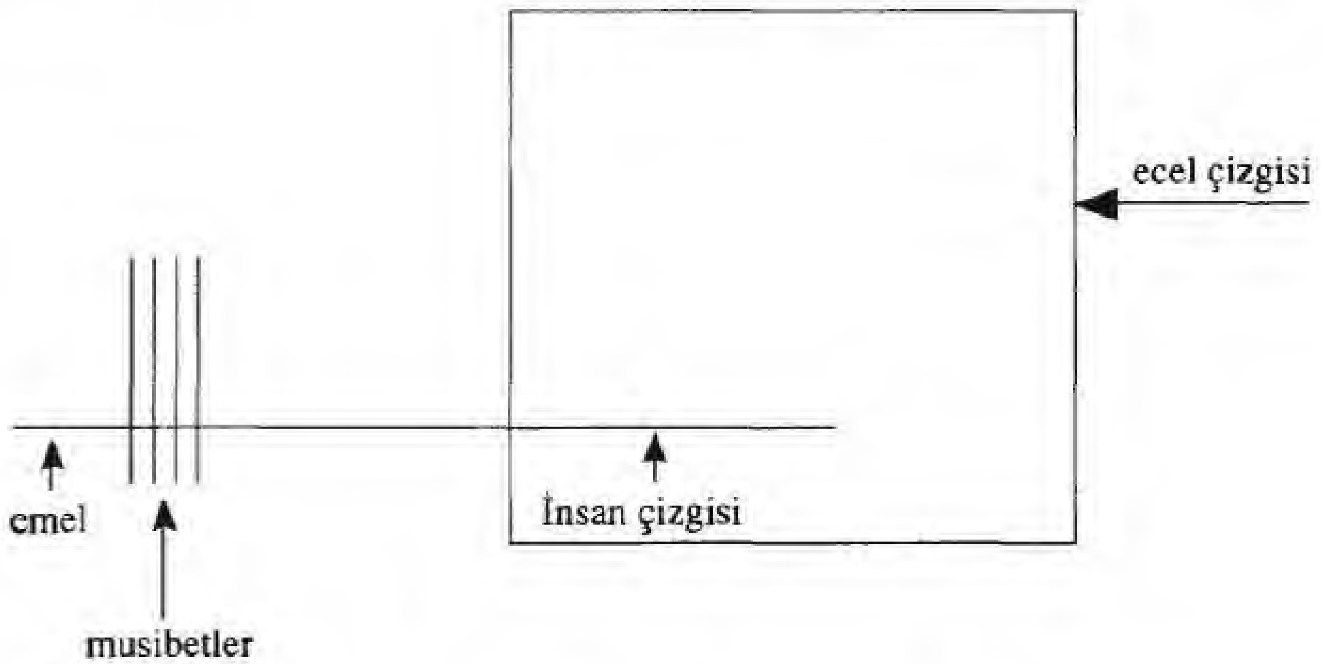
148 ١- عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [خَطَّ رَسُولُ الله ﷺ خطاً مربعاً وخطَّ خطّاً في الوسط، وخطّ خطاً خارجاً منه، وخطّ خُطوطاً صِغاراً إلى هذا الذى في الوسط من جانبه الّذي في الوَسَط، وقَالَ: هَذا الإنْسَانَ، وَهذا أجلُهُ محيطٌ به أوقَدْ أحاط به، وهذا الّذِي هُوَ خَارِجٌ أملُهُ، وهذه الخطوطُ الصِّغَارُ الأعْرَاضُ، فإنْ أخطأهُ هذا نهشهُ هذا، وإن أخطأهُ هذا نهشهُ هذا]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (148)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) birgün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinad eden bir kısım küçük çizgiler attı.*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çizdiklerini şöyle açıkladı: **Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de müsibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırarak insana değmese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer.**
Buhârî, Rikak 3; Tirmizî, Kıyamet 23, (2456); İbnu Mace, Zühd 27, (4231).

AÇIKLAMA:

İnsanın, ecel ve ölümün elinden kurtulamayacağı burada müşahhas bir şema ile ifade edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yere çizdiği şeklin şöyle olacağı tahmin edilmiştir:

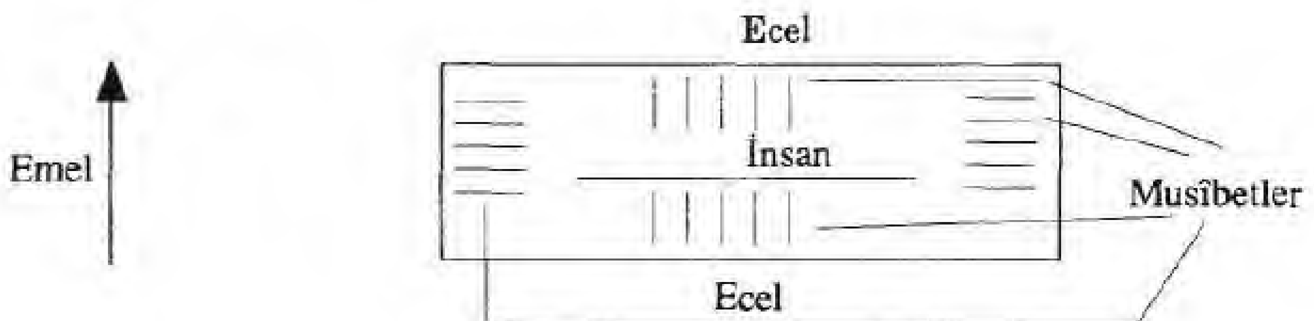

149 ٢- وعن أنس رضى الله عنه قـال: [خط رسولُ الله ﷺ خطاً وقـال: هذا الإنسانُ، وخطّ إلى جانبه خطاً وقال: هذا أجلُه، وخطّ آخر بعيداً منه وقال: هذا الأملُ، فبينما هُو كذلك إذ جاءهُ الأقربُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (149)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yere bir çizgi çizdi ve: **"Bu insanı temsil eder"** buyurdu. Sonra bunun yanına ikinci bir çizgi daha çizerek: **"Bu da ecelini temsil eder"** buyurdu. Ondan daha uzağa bir çizgi daha çizdikten sonra: **"Bu da emeldir"** dedi ve ilâve etti: **"İşte insan daha böyle iken (yani emeline kavuşmadan) ona daha yakın olan (eceli) ansızın geliverir."** Buhârî, Rikak 4; Tirmizî, Zühd 25, (2335); İbnu Mâce, Zühd 27, (4232).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada ifade buyurdukları teşbîh şöyle bir şemaya dökülmüştür:

150 ٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أخذ رسولُ الله ﷺ بمنكبي وقالَ كُنْ في الدّنيا كأنّكَ غريبٌ أو عابرُ سبيلٍ].

وكان ابن عمر رضى الله عنهما يقولُ: [إذَا أمْسيْتَ فَلا تنتظِرِ الصّباحَ، وإذَا أصْبحتَ فَلا تنْتظِرِ المسَاءَ، وخُذْ من صحّتكَ لِمرضِكَ، ومنْ حياتكَ لموْتكَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

وزاد بعد قوله أو عابر سبيل: وعُدَّ نفسكَ من أهلِ القبورِ.

3. (150)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* omuzumdan tuttu ve: **"Sen dünyada bir garib veya bir yolcu gibi ol"** buyurdu.

İbnu Ömer (radıyallahu anh) hazretleri şöyle diyordu: *"Akşama erdinmi, sabahı bekleme, sabaha erdinmi akşamı bekleme. Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap. Hayatta iken de ölüm için hazırlık yap."* Buhârî, Rikak 2; Tirmizî, Zühd 25, (2334).

Tirmizî'nin rivayetinde, **"yolcu gibi ol"** sözünden sonra şu ziyade var: **"Kendini kabir ehlinden added."**

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilenler dışında başka kaynaklarda da rivayet edilmiş olan hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisini gerçek kulluğa veren kimseyi, önce evi meskeni olmayan garibe (gurbette olan kimseye), sonra hareket hâlinde olan yolcuya benzetiyor. Çünkü yolcu bir yere haz almak için inmez, yolculuğuna devam edebilmek için dinlenmek ve yolculuğu sırasında lâzım olacak eksiklikleri tamamlamak üzere konaklar.

Ayrıca garîb, yabancı yerde tanıdığı ve güvenebileceği kimselerin azlığı sebebiyle emniyetsizlik duyar ve belli bir korku içerisindedir. Yolcu da öyle. Fazla olarak yolcu, taşıyabileceği zarurî eşyayı beline yükler. Zarurî olmayan, lüks ve güç getiremiyeceği yükü almaz.

Şu halde âbide: **"Garib ve yolcu gibi ol"** şeklinde yapılan tavsiyenin içinde "Dünyaya bağlanma, ölümden sonrası için hazırlan, ebede giden yolculukta gerekli olan azığı yani ibadeti hazırla", yani "zühd'ü elden

bırakma" tavsiyesi mevcuttur. Nevevî merhum şöyle demiştir: *"Hadisin mânası şudur: Dünyaya dayanma, ona sabit kalacağın bir vatan gözüyle bakıp bağlanma, dünyada bâki kalacağın içinden geçmesin, yolcunun vatanında olmadıkça bağlanmadığı şeylere sakın dünyada bağlanıp kalma."*

Hadisi şöyle anlayan da olmuştur: *"Yolcu, vatanına giden, onun peşinde olan kimsedir. Kul, dünyada, efendisi tarafından bir ihtiyacı görmek üzere yabancı bir yere gönderilmiş kimse gibidir. Ona düşen, verilen hizmeti bir an önce görüp dönmektir, kendisine verilen hizmet dışında bir şeye bağlanıp kalmaz. Öyle ise mü'min vatan-ı aslîsi olan âhireti düşünmeli, ibadet, kulluk hizmetiyle geldiği dünyada bu hizmetin dışına çıkarak dünyaya bağlanıp kalmamalı, gönlünden, fikrinden döneceği asıl yurdunu çıkarmamalıdır.*

2- Rivayetin ikinci kısmı *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'ın şahsî sözü, yani mevkuf hadis gözükmektedir. Ancak, aynı mânaya gelen merfu rivayetler mevcuttur. Hâkim'in tahric ettigi bir rivayet şoyle:

قال رسول الله ﷺ: اغنم خمساً قبل خمس: شبابك قبل هرمك وصحتك قبل سقمك وغناك قبل فقرك وفراغك قبل شغلك وحياتك قبل موتك

Bazı âlimler İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in yukarıdaki sözleri merfu hadisten aldığını söylemiştir. Nitekim onun nasihati tûl-i emeli kırmaya tazammum etmekte, ömrünü ibadet cihetinden içinde bulunduğu gün bilmesini kişiye tavsiye etmektedir. Zira, akıllı kişi akşama erdimi yarını beklemez, (o günkü kulluk vazifelerini eksiksiz tamamlamıştır). Sabaha erince de akşamı beklemez, her saatin işini saatinde yapar, ecelinin sabaha veya akşama ulaşmadan gelebileceğini düşünür.

3- *"Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap"* sözü *"ölümden sonra sana faydası olacak amelde bulun, sıhhatli iken hayırlı işler yapmada acele et, böyle işleri başka zaman yaparım diye te'hir etme, mevcut fırsatı bu yoldan hemen değerlendir, zira âniden hastalık gelir ve sâlih amel yapmana mâni olur ve "sonra yaparım" kuruntusuyla, âhirete azıksız gidiverirsin..."* demektir.

İbnu Hacer der ki: Bu hadis

اذا مرض العبد او سافر كتب الله له ما كان يعمل صحيحاً مقيماً

yâni: **"Kul hastalanır veya sefere çıkarsa sıhhatli ve mukim (evinde) iken yaptığı ibadeti Cenab-ı Hakk aynen kendisi için yazar."**

hadisine muhalefet etmez. Çünkü bu hadis amel eden kul hakkında vârid olmuştur. Şu halde mü'min sağlığında ve normal şartlarda hangi amele ve hangi niyete kendini alıştırıp adabte etmişse, hastalık, yolculuk, yaşlılık gibi ibadet ve salih amellerine mâni olan durumlar sebebiyle onları yapamaz hâle gelse Cenâb-ı **Hakk** niyetine binaen sevabını eksiltmeksizin yazmaktadır. Müsibetle, belâya gösterdiği sabır ve tahammülün derecesine göre kazanacağı sevaplar bundan hâriç.

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in hadisindeki tahzîr, hiçbir şey yapmayan kimse hakkındadır. Zira böyle birisi hastalandığı zaman, sağlık hâlinde hayırlı amelleri terketmiş olmaktan pişman olur. Hastalık halinde de yapamayacak hale gelir ve pişmanlığı fayda vermez.

4- Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in omuzundan tutması -söyleyeceklerine dikkatini çekmek için- uyarma ve aradaki muhabbet ve samimiyeti artırmaya yöneliktir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit davranışları öğreticilere metod da vermiş olmaktadır. Tebliğde müessiriyeti artırmak için bunlara da riâyet edilmelidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün ümmeti kastederek tek bir ferde hitab etmiştir.

Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayrın ümmete ulaşması, onların dünyayı terkederek, zarurî şeylerle yetinmeye teşvikleri hususunda büyük bir arzu içinde olduğu görülmektedir. Aleyhi efdalü's-salat ve's-selam.

151 ٤– وعن بريدة رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [هلْ تدرُونَ ما مثلُ هذهِ وهذهِ – ورمى بِحصاتينِ – قَالوُا: اللهُ ورسُولُهُ أعلمُ. قــال: هذاكَ الأملُ، وهذا الأجلُ]. أخرجه الترمذى.

4. (151)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elindeki iki çakıl(dan birini yakına, diğerini uzağa) atarak: **"Şu ve şu neye delalet ediyor biliyor musunuz?"** dedi. Cemaat: *"Allah ve Resulü daha iyi bilir"* dediler. Buyurdu ki: **"Şu (uzağa düşen) emeldir, bu (yakına düşen) de eceldir. (Kişi emeline ulaşmak için gayret ederken ulaşmadan ölüverir)"**. Tirmizî, Emsâl 7, (2874).

152 ٥– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [أعْذَرَ اللّهُ تعالى إلى امرئٍ أخّرَ أجَلَهُ حتّى بلغ ستّينَ سنة]. أخرجه البخارى، واللفظ له والترمذى. وعنده: أعمارُ أمتى مابينَ السِّتِّين إلى سبعينَ سنةً. وأقلُّهم منْ يجوزُ ذلك.

ولرزين رحمه الله قال: مُعْتركُ المنايا ما بيْنَ الستينَ إلى السبعينَ، ومَنْ أنْسأ اللّهُ تعالى في أجلهِ إلى أربعينَ فقد أعذرَ اللّهُ إليه.

5. (152)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Ecelini altmış yaşına kadar uzattığı kimselerden Cenab-ı Hakk, her çeşit özür ve bahâneyi kaldırmıştır."** Buhârî Rikak 4; Tirmizî, Da'vât 113, (3545), Zühd 23 (2332); İbnu Mâce, Zühd 27, (4236), Metin Buhârî'den alınmıştır.

Tirmizî'nin metni şu şekildedir: **"Ümmetimin vasatî ömrü 60-70 yıldır. Bunu aşabilenler azınlıkta kalacaklardır."**

Rezîn der ki: *"Çoklukla ölümün cereyan ettiği dönem 60-70 yaş arasıdır. Allah, kime ömründe 40'ına kadar mühlet verdi ise, ondan özrü kaldırmıştır."*

AÇIKLAMA:

Müşâhedemiz de gösteriyor ki, altmış yaşına varmadan da ölenler var, 60-70 yaşlarını aşarak ölenler de var. Ancak, ümmetin, ulemâdan ve sülehadan ve hatta hülefâdan çoğunluğu 60-70 arasına vefat etmiştir. Resul-i Ekremimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de bu devrede vefat edenlerdendir. Bu sebeple hadisin şerhini yapan âlimlerimiz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu sözlerinde öncelikle ümmeti temsil durumunda bulunan bu ekâbir kısmını (halifeler, âlimler, ârifler, sâlihler...) kastedmiş olabileceğini belirtirler. "60-70 arasında kuvvetlerde noksanlık ve gerileme başlar. Bu yaşa gelenlerin tam olarak âhirete yönelmeleri gereklidir, ta ki, bidâyette olduğu üzere kuvvet ve canlılığı yeniden bulsun." Âlimlerimiz böylece dünyevî meseleleri tahsîl faaliyetlerinde zaaf ve geriliğe düşen kimsenin, uhrevî maksadlarla yapacağı ibadet ve zikir gibi faaliyetlerde -gençken dünyevî işlerdeki başarısına denk- bir başarıya erişeceğini, böylece, ağırlık verdiği bu yeni sahadaki başarılarını görerek kişinin yenileneceğini -ve bilhassa zamanımızda çok görülen- ruhî çöküntüden kendisini kurtararak daha dinç, daha mukavim bir yaşlılık geçireceğini ifade etmiş oluyorlar.

Nitekim, Nasr sûresi geldiği zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ölümünün yaklaştığını anlayarak, ibadet ve zikrini daha da artırmıştır. Şu halde yaşlılıkta, dindarlığını artırmak mü'min ihtiyarların âdâbıdır.

Ancak şunu da belirtelim ki, dindarlığını artırmak, dünyevî faaliyetleri tamamen terketmek demek değildir. Belki gençlikteki aşırılıklarını terketmek demektir. Nitekim Bediüzzaman hazretleri bu noktada dindar olan kimse ile dindar olmayan kimse arasında bir mukayese yaparak şu açıklamayı sunar: *"Namazı terk eden ...) ihtiyarladıkça bahçecilikten fütur gelir. "Neme lazım" der... "Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim..." diyecek, kendini tembelliğe atacak. Fakat evvelki (dindar) adam der: "Daha ziyade ibadetle beraber, sa'yi helale çalışacağım, tâ kabrime daha ziyâde ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zahire tedarik edeceğim."*

BİRR (EBEVEYNE İYİLİK) BÖLÜMÜ

Bu bölümde beş bâb mevcuttur.

BİRİNCİ BAB

EBEVEYNE İYİLİK

İKİNCİ BAB

EVLAD VE AKRABALARA İYİLİK

ÜÇÜNCÜ BAB

YETİMLERE İYİLİK

DÖRDÜNCÜ BAB

YOLDAN RAHATSIZ EDİCİ ŞEYİ TEMİZLEMEYE DAİR

BİRİNCİ BAB

EBEVEYNE İYİLİK

Anne

Anne kendi dünyasında bir kutup varlıktır. Kâbe, topyekün kâinat hakikatının; Mekke umum beldelerin, dimağ bütün bir bünyenin ruhu, mânası, özü ve atlası olduğu gibi, anne de aile cüz-i ferdinin temeli, direği, esâsı ve Yaratıcı Kudretin de en önemli bir malzemesidir. Yuvada herşey onun etrâfında döner, ona dolanır ve ona dönüşür. O ise, kutup yıldızı gibi hep kendi çevresinde döner ve ucu gökler ötesi bir yörüngede yol alır.

Evet anneler, dünyada ukbâ eksenli varlıklardır. Hilkatteki rol ve istihdamlarıyla elde ettikleri mükâfatları, çektikleri meşakkat ve sıkıntılarıyla gördükleri mukabele arasındaki tenâsübsüzlük bu gerçeğin en açık delili. Bunun böyle olduğunu anlamak için uzun boylu araştırmaya da gerek yok; onların bir ömür boyu neler ekip neler biçtiklerine, neler çekip neler bulduklarına göz ucuyla bakmak bile yeter sanırım.

Simaları cennetteki hûrilerin yüzleri kadar uhrevî, bakışları meleklerinki kadar derin, duyguları da ruhânilerinki kadar dupdurudur annelerin.. onlar, suyu, toprağı, havası ötelerden getirilmiş mübarek bir zeminin gülleri gibi o kadar imrendirici, o kadar sevimli, o kadar büyüleyicidirler ki, insan dikkatle bakabilse onlarda cismaniyetini aşan, dünya ve içindekilerini aşan, hatta kendilerini de aşan bir sihrin bulunduğuna hükmeder.

Duygu ve düşünceye açık mütecessis ruhlar, onların her zaman hisli, içli ve şefkatle köpüren dünyalarında, firdevsî düşüncelerle beslenmiş en tatlı rüyaların akislerini bulur ve insanî tasavvurları aşan bir zevk zemzemesine ulaşır. Biz hemen her zaman, onların ikliminde geceleri ayrı bir edâda, gündüzleri de başka bir üslupta sekîne televvünlü esintiler duyar

ve gönüllerimize, göklerin merhametinin, şefkatinin ve şiirinin döküldüğünü hissederiz; hissederiz de, ufkumuzun bitevî meleklerle, ruhânîlerle kuşatıldığını sanırız. Kimbilir kaç defa, onların gecenin koynunda menekşe renkli füsunlu çehrelerinde, hilkate esas teşkil eden bir ruh ve mânanın bütün zamanları ve mekânları aşıp bulunduğumuz yere sarkıtıldığını görmüş ve kökü sonsuzlukta engin bir rahmetin, onların tebessüm ve teessürleriyle iç içe parıldadığını hissetmiş; muğlak, müphem fakat celbedici bir kısım sâiklerle kendimizi onların kucaklarına atmak istemişizdir. Kimbilir kaç defa kırılmış-dökülmüş, buruklaşmış-garipleşmişizdir de, onların ümit ve itmînan tüten, o kuş yuvalarından daha sıcak, daha canlı, daha duru ve âdetâ tılsımlı sînelerine kendimizi salmış, onların esrarlı mırıltılarıyla hazdan hazza kanatlanmış ve huzurla gerinmişizdir.

Onlar, bizi, her bağırlarına basışlarında karşılık beklemeyen birer vefa kahramanı misillü büyülü bir hâl alır; biz de onlarla herşeyi aşabileceğimiz hissiyle bir güven ve emniyet içinde gerilir, etrafı süzer; hatta herkese meydan okuyor gibi bir tavıra girer ve onlara sımsıkı sarılırdık.

Anne, gökler kadar derin.. ve içinde göklerin yıldızları kadar duygu ve düşüncelerin kaynaşıp köpürdüğü, köpürüp lav ırmakları veya yer altı çayları gibi şuraya-buraya aktığı sırlı bir his yumağıdır. Evet o, acı-tatlı kaderiyle uyumlu.. sevinçlerle, kederlerle barışık.. beklentileri olmayan, beklentilere takılıp yavrularına gönül koymayan.. tabiatı İlâhî ahlâkla kristalize öyle bir vefa ve şefkat âbidesidir ki, ne çektiği mihnetlerin mahşerdeki ter lüccesine denk gelip gırtlağına dayanması; ne de evlat vefâsızlığının bir poyraz gibi esip ruhunu sarması; sarıp ona gurbetlerin en acısını yaşatması onu dize getiremez ve ona "pes" dedirtemez..

Çocuğunun parçalayıcı neşterleri altında, ciğeri delik-deşik edilirken, bıçağı eline kaçırıp da "Anam!" diye inleyen bir kanlı kâtilin koluna "kuzum!" çığlıklarıyla sarıldığı hikâye edilen bir anne ciğeri üstûresini, çocukluğumdan beri ne zaman anmışsam hep ürpermiş ve bu mini damlada anne şefkatinin enginliğini duymaya çalışmışımdır. Hele, ebediyet ve âhirete inanan,dolayısıyla da bedenî ve cismânî olduğu kadar uhrevî ve ruhânî yanları da olan anneler!. Bunlar madde ve mânanın, cisim ve rûhun yerleşik âleminde, gönülleri evlatlarına karşı, tasavvurlar üstü öyle güçlü râbıtalara sahiptir ki; dünyâ ehlince çok köklü ve güçlü kabul edilen alâkalar bile ona nisbeten zayıf bir gölgeden ibaret kalır. Ne var ki, imanı, imandaki sonsuzluk zevkini duymayanlara bunu anlatmak çok da kolay olmasa gerek.

Evet, onlardaki samimiyetin hep böyle derin kalmasını, ihlâsın kesintisiz devam etmesini.. ve onların kalplerinin her zaman sevgiyle coşmasını, bakışlarının alâka ve güven va'diyle içimize akmasını fenâ ve zevâl vadilerinde yetiştikleri hâlde bu kadar ebedî ve mâverâî hislerle dolup-taşmalarını anlatmak oldukça zor olsa gerek...

Bir düşünün; bizim için onlar, ne uzun hazırlıklar dönemi geçirmiş! Ne aşılmaz zorluklara toslamış ve neleri aşmış? Ne çetin hâdiselerle pençeleşmiş, ne kadar hayâl ve melâl ile oturup kalkmış? Ne hülya ve rüyâlarla dolup boşalmış, ne kadar yeis ve inkisarlarla buruklaşmış? Ne zorluk ve sıkıntıları göğüslemiş ve kaç türlü çileyle preslenmiş? Ne sancılar çekmiş ve ne kadar inlemiş? Kaç defa çığlık çığlığa ağlamış ve ne kadar ağlama dindirmiş? Kaç defa merhametle coşmuş ve kaç defa merhamete ihtiyaç hissetmiş? Hâsılı bizim için ne değerli şeyler harcamış ve ne emekler sarfetmiş.. sarfetmiş de sonra herhangi bir beklentiye girmemişlerdir..

Evet bizi, varlığa ermenin hemen her safhasında kucaklayan, koklayan, öpüp öpüp okşayan, teessür ve infiallerimizi yatıştırıp sıkıntılarımızı paylaşan; yemeyip yediren, giymeyip giydiren, açlığını-tokluğunu, açlığımız-tokluğumuz içinde hissedip yaşayan mutluluk ve saadetimiz adına insanüstü bir gayretle akla-hayâle gelmedik zorluklara katlanan.. bize, vücudumuzun gelişmesi, irâdemizin kuvvetlenmesi, zekâmızın incelip keskinleşmesi, ufkumuzun uhrevîleşmesi yollarını gösteren.. bütün bunları yaparkende açık-kapalı herhangi bir beklentiye girmeyen bir varlık varsa, işte o da anadır.

Biz hayatımızın önemli bir bölümünü tâvusların renk renk tüylerinden daha güzel; çiçeklerin sihirli dünyasında daha büyülü, kuş yuvalarından daha sıcak ve daha canlı, en koruyucu seralardan daha koruyucu, daha emin onların kucaklarında, onların atmosferinde geçiririz. Evet biz, korumanın-kollamanın, neş'esini-heyecânını, gösterişini- hesâbını, sistemini-yolunu onlarda görmüş, onlarda tanımış, onlarda duymuş ve onlarda tadmışızdır. Hele, ihtiyaç ve zaaflarımız; güçsüzlük, yetersizlik ve hayatın bir kısım aksilikleriyle birleşerek üzerimize çullanışında hep onlara sığınmış ve karşımıza çıkan handikapları hep onlarla aşmaya çalışmışızdır. Biz onlara sığınırken onlar da gönüllerinin bütün sıcaklığıyla bizi sinelerine basmış ve hafakan dolu gönüllerimize emniyet ve itmi'nan üflemişlerdir.. böyle durumlarda, zannediyorum hemen herkes, kendi gönlünden olduğu kadar, onların bakışlarından, tebesümlerinden, mimiklerinden kopup gelen bir his tufanını, bir şefkat esintisini ve sessiz bir şiiri dinler gibi olurdu.

Biz, onlarla geçen bu hisli, bu hülyâlı gün ve gecelerin içinde âdetâ hep bir saadet rüyası yaşamışızdır. Günlerin masmavi saatlerinde hayatın en tatlı nağmelerini, annelerin bam teli gibi ses veren sinelerinden duymuş ve şuurlarımızın ihâtâsı ölçüsünde "herhalde gerçek mutluluk da bu olsa gerek" der ve kendimizden geçerdik..

Anne, hilkat hâdisesinin en önemli esâsı, insanlık dünyâsının en bereketli rüknü ve bizim de gözümüzün aydınlığıdır. Biz hepimiz, medyûniyetin en altından kalkılmayanı ve sorumluluğun en ağırıyla onun karşısında iki büklümüz. İki büklümüz ve şerefimiz de gökler gibi bu kamburumuzda.

Annenin pırıl pırıl çeliğine su veren kaynak, meleklerin ak güvercinler gibi başına konup kalktıkları cennet şadırvanları olsa gerek!. Öyle olmasaydı ruhunun ışığı hiç gözlerimizi böylesine kamaştırabilir miydi? Onun ışığı değil, gölgesi bile pervâneleri yakar -kendi dünyamda yüce mâhiyetin tedâyi ettirdiği öldüren hislerin şokunu henüz üzerimden atabilmiş değilim- ziyası, -şimdilerde daha iyi hissediyorum- karanlık gönüllerimizi aydınlatan sırlı bir ışık kaynağıdır.

Anne, ruhundaki incelikle, yürekliliği atbaşı götüren öyle bir şefkat kahramanıdır ki, şefkati, re'feti ve zerâfetiyle ele alındığında bir tüy gibi yumuşak, bir ipek gibi de ince ve zarif olmasının yanında çocuklarını koruma ve kollama hususunda bir dişi aslan gibi sert ve parçalayıcıdır.

Şu gökkubbe altında ne varsa onun eli hepsinin üstündedir.. ve cennete giden yol onun ayaklarının altından geçer. Allah, kitâbında ona öyle bir ululuk ve sultanlık vermiştir ki, yeryüzü sultanları ona nisbeten, liyâkatsız başlarda kuru birer taçtan ibâret kalırlar. Zâten, onun ayağının altında yerini bulamamış başlardaki taçların da kalıcı hiçbir değeri olduğu söylenemez.

Ey ruhlar gibi ince, melekler kadar mâsum ve gökler kadar da derin, yüce ve değerli varlık, öteler sana kıymetler üstü kıymet vermekte ve senin nazını çekmektedir. Senin ününün bestesi tâ meleklerin oturup kalktığı yerlerde duyulmakta, hayatının şarkısı cennet yamaçlarında yankılanmaktadır. Sen her zaman duygu kancalarının ucu ciğerinde, din cevherinin gerdanlığı da boynunda yaşadın! Biz hepimiz senin kölelerin, sen ise şefkat, vefâ ve samimiyet ağıyla bizleri avlayıp esir eden taçsız bir sultansın! Eğer şu varlık âleminde herşeyin kendine göre bir ruhu, bir hayat cevheri varsa, bizim hayat cevherimiz de sen olmalısın!

Allah, kıyamet sabahında seni zatının ışıklarıyla aydınlatsın! Geleceğin, cennetin cuma yamaçları gibi neş'eli ve vuslatın da kutlu olsun!

153 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قال أُمُّكَ، قال ثم من؟ قال أمك، قال ثم من؟ قال أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ؟ قال أَبُوكَ]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى: قال أمّك ثمّ أمّك ثمّ أباك ثمّ أدناك أدناك، هذا لفظهما.

وزاد مسلم: فقال نعم وأبيك لتنبأنّ.

1. (153) *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Bir adam gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyaâde kim hak sâhibidir?" diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Annen!"** diye cevap verdi. Adam: *"Sonra kim?" dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"Annen!"** diye cevap verdi. *Adam tekrar: "Sonra kim?" dedi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:* **"Annen!"** diye cevap verdi. *Adam tekrar sordu: "Sonra kim?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu dördüncüyü:* **"Baban!"** diye cevapladı." Buhârî, Edeb 2; Müslim, Birr 1, (2548).

AÇIKLAMA:

İslâm dini aileye büyük ehemmiyet verir. Ailenin temel unsurları anne-baba evlat ve hizmetçilerdir. Aile efradının karşılıklı hak ve vazifeleri vardır. Aile içerisinde evlat nokta-i nazarından en çok hukuku olan annedir. Çünkü evlada en ziyâde hizmeti geçen annedir. Anne, hâmile kaldığı andan itibaren evlad sebebiyle meşakkatler çekmeye başlar. Doğum da kolay bir hâdise değildir. Hayatî tehlikeyi beraberinde getirir. Doğum sırasında ölen, şifasız dertlere giriftar olan anneler çoktur. Doğum normal cereyan etse bile, doğum sonu ve acıları başlı başına ciddî ve tahammülü zor fevkalâde bir imtihandır.

Annenin esas hizmeti doğumdan sonra başlar. Çocuğun emzirilmesi, giydirilmesi, temizliğinin yapılması,terbiye edilmesi, tedavisi gibi, ardı arası kesilmeden vasatî on beş yıl sürecek hasbî bir hizmet dönemi doğumla başlar.

Cenab-ı Hakk'ın hayvan dâhil bütün annelere koyduğu şefkat duygusu, —sefihleşerek fıtratını bozmamış— anneleri istirahatini, sıhhatini, yeme içme ve giyinmesini düşünmeden bütün imkânlarıyla çocuğuna hizmete sevkeder.

Evladın, bu hizmeti maddî bir karşılıkla ödemesi mümkün değildir. Yapabileceği tek şey, annenin kendisine sunduğu anneliğin idrakinde olması, minnettarlığının şuurunda olduğunu annesine ihsâs etmesidir.

Evlat üzerinde elbette babanın da hukuku vardır. Maddî ihtiyaçlarının temininde gerekli fedakârlıklar ondandır. Doğumdan sonra annenin maruz kaldığı maddî ve mânevî sıkıntılara o da ortak olmuştur. Şu halde evlat ikisine de borçludur, medyun u şükrandır.

İslâm dini evladın annesine ve babasına karşı olan saygı ve hizmet borcu hususunda ısrar eder, ayrı bir dikkat çeker. Bu meyanda anne hukukunu daha çok söz konusu eder. Annenin evlat üzerindeki hukukunun babanınkine nisbetle en az üç misli olduğunu söyler. Yukarıda kaydettiğimiz hadiste bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* açık şekilde ifade buyurmuştur. Bu hususa yer veren başka rivayetler de mevcuttur. İbnu Mace ve Hâkim'de gelen bir rivayet şöyle:

أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأبيه

أُوصى امرءاً بمولاه الذى يليه وان كان عليه فيه اذى يؤديه

Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişiye üç sefer annesini tavsiye ettikten sona sırasıyla babasını ve mevlâsını (azadlısını) birer kere tavsiye eder. -el-Edebü'l-Müfred, İbnu Mâce ve el-Müstedrek'te- sahîh olduğu belirtilen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle açıklar: **"Muhakkak ki Allah size annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra yine annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra yine annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra babalarınızı vasiyet etmektedir. Sonra yakınlık derecelerine göre akrabalarınızı vasiyet etmektedir."**

Bu ve benzeri hadisleri yorumlayan âlimlerden bâzıları anneyi üç kere tekrardan maksadın, çoğu durumlarda evlatların annelerini babalarına nazaran ikinci plana atmalarından, annesinin hukukunu hafife almalarından ileri geldiğini, bunu önlemek için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tekrarlara yer vererek hukuklarının ehemmiyetini tekid ettiğini söylemiştir. Bazıları da, hâmilelik, doğum, emzirme gibi hizmetleriyle annenin babaya nisbetle evlatta üç kat fazla hakkı bulunduğunu söylemişlerdir.

İrşad-ı Nebevî'de, söylenen bu iki maksad dışında aklımızın bulabileceği başka maslahatların da maksud olmasına bizce bir mâni yoktur.

Anne ve baba hukukunu birçok âyette [55b] ele alan Kur'ân-ı Kerîm bir âyette,**"onlara iyi muamele"yi Allah'ı bir bilme** vazîfesinin ardından zikrederek, bir olan Allah'a îmânın bir gereği olarak mü'minlere duyurur:

"Rabbin, "kendinden başkasına kulluk etmeyin, anne ve babaya iyi muamele edin" diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse onlara "öf" bile deme. Onları azarlama. onlara güzel (ve tatlı) söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını (yerlere kadar), indir ve: "Ya Rab, onlar bana çocukken nasıl merhamet ettilerse sen de kendilerini (öyle) esirge" de" (İsra, 23-24). Annenin ziyâde zahmetlerini hususen dile getiren âyet-i kerîme de mevcuttur. Meâlen: **"Biz insana anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı..."** (Lokmân, 14).

Âlimler, annenin babaya rağmen üç misli zahmet çektiğine Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyette işaret buyurduğunu söylemişlerdir: (Meâlen) **"Biz insana, anne babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Zira annesi onu karnında, zorluğa uğrayarak taşımış, onu güçlükle doğurmuştur. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer..."** (Ahkâf,15). Ulema der ki: *"Hadîste anneye üç misli hak âyette zikredilen üç şeye karşılıktır; hamilelik zahmeti, doğurma meşakkati ve emzirme sıkıntısı."*

Aynî, iyilik ve itaatte annenin babaya takdim edileceği hususunda İslâm ulemasının icma ettiğini Muhasibî'den naklen kaydeder.

Hasan Basrî'ye: "Anne-babaya iyilik nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "Mülkünde olan her ne varsa onlar için bezledip harcaman, mâsiyet olmadıkça emirlerine itaat etmendir."

Kadı İyaz, iyilik hususunda anne ve baba hakkının başkalarından önce geldiği hususunda ulemanın ittifak ettiğini belirtir. O ikisinden sonra *"en yakın"* kimdir? meselesinde *İbnu Hacer*, ihtilafa dikkat çektikten sonra umumiyetle şu sıranın benimsendiğini söyler: *"Dedeler, sonra kardeşler (bir hadiste kız kardeş, erkek kardeşten önce zikredilir, anne baba bir olanlar, sadece anne veya sadece baba bir olanlardan önce gelir) sonra zu-rahm olanlar (bunların mehârim olanları mahrem olmayana takdim edilir), sonra diğer asebât, sonra hısımlar (sıhriyyet-evlilik sebe-*

55b– Şu âyetler görülebilir: Bakara 83, 180, 215; Nisa 7, 33, 36; En'âm 151; İbrahim 41; Meryem 14; Neml 19; Ankebut 8; Lokman 14; Ahkâf 15, 17.

biyle- akraba olanlar), sona velâ (azadlık ve akid akrabalığı), en nihâyet komşular gelir.

Bu babta kaydedilen müteâkip hadislerde, bir mü'minin en mühim gayesi, yegâne ideali olan Allah'ın rızası ve cennete giden yolun anne ve babanın rızasından geçtiğini, "*anne hukuku*"nun cennet ayaklarının altına konacak derecede yüceltildiğini, anne ve babaya hizmetin en yüce amel olarak ifâde edilmiş bulunan "Allah yolunda cihad"dan daha üstün tutulmuş olduğunu göreceğiz.

Müşrik bile olsa anne ve baba haklarının yerine getirilmesi ve hatta nafakalarının ödenmesi gerektiği hususunu 165 numaralı hadiste açıklayacağız.

Bu hususta Fethullah Gülen Hocaefendi ise tesbitlerini şu özlü ifadelerle anlatıyor:

ANNE BABA HAKKI

Anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kudsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan er-geç hırpalanmaya maruz kalır.

* * *

İnsan, daha küçük bir canlı hâlinde var olmaya başladığı günden itibaren, hep, anne-babanın omuzlarında ve onlara bâr olarak gelişir. Bu hususda ne peder ve vâlidenin çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tâyine, ne de onların çektikleri sıkıntıların sınırını tesbite imkân yoktur. Bu itibarla, onlara hürmet ve saygı, hem bir insanlık borcu hem de bir vazifedir.

Ebeveynin kadrini bilip; onları, Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, öteler ötesinde de en talihlilerdendir. Onların varlıklarını istiskal edip, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım uğursuzlardır.

* * *

İnsan, peder ve vâlidesine karşı hürmeti nisbetinde, Yaratıcısına karşı da hürmetkâr sayılır. Onlara hürmeti olmayanın, Allah'a (c.c.) da hürmet ve saygısı yoktur. Günümüzde, ne garip tecellilerdendir ki, sâdece Allah'a karşı saygısız olanlar değil; O'nu sevdiğini iddia edenler bile, anne ve babalarına isyandan geri kalmamaktadırlar...!

* * *

Evlât, anne ve babasına fevkalâde hürmetli ve itaatli; onlar da, en az onun cismaniyetine verdikleri ehemmiyet kadar kalbî ve ruhî hayatına da ehemmiyet verip, onu bir an evvel en maharetli hekimlerin terbiyesine teslim etmelidirler. Çocuğunun, kalp ve ruhunu unutan anne-baba ne câhil, böyle bir görgüsüzlüğe kurban giden çocuk, ne tâlihsizdir...!

* * *

Anne-babanın hukukunu hiçe sayan ve onlara isyan eden evlât "insan bozması bir canavar", çocuğun mânevî hayatını garanti etme gayretinden mahrum ebeveyn de merhametsiz birer gaddardırlar. Ve; hele, çocuk yolunu bulup kanatlandıktan sonra onu felç eden anne ve babalar..!

* * *

Yuva, toplumun temel unsurudur. Orada fertler, ne kadar birbirlerinin hak ve vazifelerine karşı saygılı olurlarsa, toplum da o kadar sağlam ve sıhhatli olur. Yoksa yuvada yitirilen şefkat ve hürmeti toplum içinde aramak beyhûdedir..![59]

154 ٢– وعن كليب بن منفعة عن جده كليب الحنفيّ رضى الله عنه قال: [أنَّهُ أتَى رَسُولَ اللهِ ﷺ فقَالَ يارَسُولُ اللهِ: مَنْ أبرُّ؟ قَالَ أمَّكَ وأباكَ، وأخْتَكَ وأخَاكَ، ومولاكَ الَّذى يلى ذلكَ حقّاً واجباً، ورحماً موصولةً]. أخرجه أبو داود.

2.(154)- *Küleyb İbnu Menfa*'a ceddi bulunan *Küleyb el-Hanefî* (radıyallahu anh)'den anlattığına göre, kendisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sormuştur: *"Ey Allah'ın Resûlü kime karşı iyilik yapayım?"* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: **"Annene, babana, kızkardeşine, oğlan kardeşine, bunu takip eden azadlına. Bu iyiliği de, üzerine vâcib olan bir hakkın ödenmesi, yani, sıla-ı rahmin yerine getirilmesi olarak yapacaksın. (Nafile, ihtiyarî, hasbî bir davranış tatavvu grubuna giren bir amel olarak değil)".** Ebu Dâvud, Edeb 129, (5140).

155 ٣– وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده معاوية بن حيدة القشيرى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ مَنْ أبرُّ؟ قَالَ أمَّكَ. قُلْتُ ثمَّ مَنْ؟ قَالَ أمَّكَ. قُلتُ ثمَّ مَنْ؟ قَالَ أمَّكَ.

59- M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/98.

قلتُ ثمّ منْ؟ قال أباكَ ثمّ الأقْربَ فالأقْربَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود في رواية [ألاَ لايسألُ رجلٌ مولاهُ من فضلٍ هو عندهُ فيمنعهُ إياهُ إلاّ دُعِيَ لهُ يومَ القيامة فضلُهُ الّذى منعهُ شُجاعاً أقرعَ].

قالَ أبو داود: «الأقرع» الّذى قد ذهب شعر رأسه من السمّ.

3. (155)- *Behz İbnu Hakîm* babası tarikiyle dedesi *Mu'aviye İbnu Hayde el-Kuşeyrî* (radıyallahu anh)'den naklediyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: *"Ey Allah'ın Resûlü, kime iyilik yapayım? diye sordum. Bana:* **"Annene"** diye cevap verdi. "Sonra kime?" diye tekrar ettim. **"Annene"** dedi. "Sonra kime?" dedim. **"Annene"** dedi. "Sonra kime?" dedim, bu dördüncüde **"Babana, sonra da tedrici yakınlarına"** diye cevap verdi." Ebu Dâvud, Edeb 129, (5141); Tirmizî Birr 1, (1898).

Ebu Dâvud bir rivayette şu ziyadeyi kaydeder: **"Haberiniz olsun, kişi azatlısından bir fazlasını istese, azadlı (mevlâ) bu (ihtiyaç fazlası)na sâhib olduğu halde yerine getirmese kıyamet günü vermemiş olduğu bu fazlalık bir engerek yılanı olarak kendisine getirilir."**

156 ٤ - وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما [أنّ رجلاً قال: يا رسُولَ الله إنّ لى مالاً وولداً، وإنّ أبى يجتاحُ مالى. فقال: أنتَ ومالُكَ لأبيكَ؟ إنّ أولادكُمْ من أطيبِ كسبِكُمْ فكُلُوا من كسبِ أولادكُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. (156)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: *"Ey Allah'ın Resûlü benim malım ve bir de çocuğum var. Babam malımı almak istiyor"* (ne yapayım?) diye sordu. Resûlulluh *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sen ve malın babana aitsiniz. Şunu bilin ki, evladlarınız kazançlarınızın en temizlerindendir. Öyle ise evladlarınızın kazançlarından yiyin" buyurdu." Ebu Dâvud, Büyû 79, (3530); İbnu Mâce, Ticârât 64, (2291-2292).

AÇIKLAMA:

Hadiste şikâyet mevzuu olan babanın iki durumu sözkonusu: Ya ihtiyacı miktarınca almak istemiştir veya ihtiyacı olsun olmasın tamamında tasarruf etmek istemiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"Senin varlığına baban sebeptir, malın varlığına da sen sebepsin. Öyle ise sen de malın da babanın kazancı sayılırsınız" buyurarak, evladın malında babasının hakkı bulunduğunu belirtmiştir. Şârih Hattabî, belirtilen bu hakkın, ihtiyaç hâlinde, nafaka hakkı olduğunu belirtir. "Evlat, malsız mülksüz olsa dahi, çalışarak babasının nafakasını te'minle mükelleftir" der. Ayrıca şu noktayı da belirtir: "Baba, evlâdın malı üzerinde sınırsız yetki sahibi değildir, istediği gibi tasarruf edemez, nafakadan fazlasını almaya yetkisi yoktur. Hadisten hiçbir fakih söylenene aykırı hüküm çıkarmamıştır."

157 ٥– وعن أبى هريرة رضى الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: [رغم أنفه رغم أنفه رغم أنفه، قيل من يا رسول الله ؟ قال: من أدرك والديه عند الكبر أو أحدهما ثم لم يدخل الجنة]. أخرجه مسلم والترمذى، واللفظ لمسلم.

5. (157)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün: **"Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün"** dedi. *"Kimin burnu sürtülsün ey Allah'ın Resulü?" diye sorulunca şu açıklamada bulundu:* **"Ebeveyninden her ikisinin veya sâdece birinin yaşlılığına ulaştığı halde cennete giremeyenin."** Müslim, Birr 9, (251); Tirmizî, Daavât 110 (3539). Rivayetin yukarıdaki metni, Müslim'deki metindir.

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* anne ve babaya iyi muamelenin ehemmiyetini dile getirmiş olmaktadır. Anne ve babası veya ikisinden biri evladının sağlığında ihtiyarladıkları takdirde, bu evlada, cennetin yolu onlar sâyesinde son derece kolaylaşmış olmaktadır. Zira onlara gereken alâkayı, hizmeti gösterip onları memnun kılmak zor bir iş değildir. Bu kadarını yapamayarak kendini helâk eden kimseler, burunları sürtülmeye layıktırlar. Hadîsin Tirmizî'deki vechinde: **"Ebeveyni tarafından cennete sokulmayanın burnu sürtülsün"** diye gelmiştir.

158 ٦– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [لن يجزى ولد والده إلا أن يجده مملوكا فيشتريه فيعتقه]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

6. (158)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Hiçbir evlad, ba-*

basının hakkını, bir istisna durumu dışında ödeyemez. O durum da şudur: Babasını köle olarak bulur, satın alır ve âzad eder." Müslim, Itk 25, (1510); Ebu Dâvud, Edeb 129, (5137); Tirmizî, Birr 8, (1907); İbnu Mâce, Edeb 1, (3659).

159 ٧- وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [رِضىَ الربِّ في رِضىْ الْوَالِدِ، وسَخطُ الربِّ في سَخطِ الوَالِدِ]. أخرجه الترمذى مرفوعاً وموقوفاً، وصحح وقفه.

7. (159)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Allah'ın rızası babanın rızasından geçer. Allah'ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer."** Tirmizî, Birr 3 (1900).Tirmizî bu hadisi hem Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü (merfu) olarak, hem de sahâbî sözü (mevkuf) olarak rivayet eder. Ayrıca mevkuf olarak rivayet eden tarîkin sahih olduğunu söyler.

160 ٨- وعنه رضى الله عنه قال: [استَأذَنَ رَجُلٌ رَسُولَ الله ﷺ في الجِهَادِ فقال: أحيٌّ والداكَ؟ قال نعمْ: قال فَفيهِمَا فجاهِد]. أخرجه الخمسة.

وفي أخرى لمسلم رحمه الله تعالى: [أُبَايِعُكَ عَلَى الهجرة والْجِهَادِ أبْتَغى الأجرَ من الله تعالَى. قال: فَهلْ من وَالديْكَ أحَدٌ حيٌّ؟ قال نعمْ، بلْ كلاهُمَا حيٌّ. فقالَ: فتبتَغى الأجرَ من اللهِ تعالى؟ قال نعم. قال فارجعْ إلى والديْكَ فأَحْسِنْ صحبتَهما].

وفي أخرى لأبى داود والنسائى [وتركْتُ أبوىَّ يبْكِيانِ. قال فارجِع إليْهما فأَضحِكْهُما كَمَا أبْكَيْتَهمَا].

ولأبى داود في أخرى عن أبى سعيد رضى الله عنه قال [أنَّ رجُلاً مِنْ أهلِ اليمنِ هَاجَرَ إلى رسُولِ الله ﷺ فقال لهُ: هلْ لَكَ أحَدٌ باليَمنِ؟ فقال أبَوَاىَ: قال: أذنا لَكَ؟ قال لا قال فارجعْ إليْهمَا فاستأذِنْهُمَا، فإنْ أذنَا لكَ فجاهدْ وإلاَّ فبرَّهُمَا].

8. (160)- *İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam, cihada iştirak etmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Annen baban sağlar mı?"** diye

sordu. Adam: "Evet" deyince: **"Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara hizmet ederek cihad yap"** buyurdu. Buhârî, Cihâd 138, Edeb 3; Müslim, Birr 5, (2539); Ebu Dâvud, Cihad, 33, (2529); Nesâî, Cihad 5; Tirmizî, Cihad 2, (1671).

Müslim'in bir diğer rivayetinde adam: *"...Sana, hicret ve cihad etmek ecrini de Allah'tan istemek şartı üzerine biat ediyorum"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Anne ve babandan sağ olan var mı?"** diye sorar. Adam: "Evet, her ikisi de sağ" deyince: **"Yani sen Allah'tan ecir istiyorsun?"** der. Adamın "evet"i üzerine: **"Öyleyse vâlideyn'in yanına dön. Onlara iyi bak, (Allah'ın rızası ondadır)"** emreder. *Ebu Dâvud ve Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette adam: "Ağlamakta olan ebeveynimi de geride bıraktım" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Öyleyse onların yanına dön, onları nasıl ağlattı isen öyle güldür, (Allah'ın rızası bundadır)"** buyurur."

Ebu Dâvud'un, *Ebu Said* (radıyallahu anh)'den yaptığı bir başka rivayetinde şöyle denir: "Yemen ahalisinden bir adam, Hz Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hicret ederek geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"Yemen'de bir kimsen var mı?"** diye sordu. Adam: *"Ebeveynim var"* deyince **"Peki, onlar sana izin verdiler mi?** diye tekrar sordu. **"Hayır"** cevabı üzerine: **"Öyleyse onlara geri dön, onlardan izin iste. Şâyet izin verirlerse cihada katıl, vermezlerse onlara hizmet et!"** emretti."

161 ٩– وعن معاوية بن جاهمة [أنّ جاهمة رضى الله عنه أتى رسول الله ﷺ فقال: يا رسولَ الله أردتُ أنْ أغزو، وقد جئتُ أستشيرك فقال: هل لك من أمٍّ؟ قال نعم. قال فالزمها، فإنّ الجنة عند رجلها]. أخرجه النسائى.

9. (161)- *Muâviye İbnu Câhime*'nin anlattığına göre; Câhime (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelir ve: *"Ey Allah'ın Resûlu, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişâre etmeye geldim"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Annen var mı?"** diye sorar. *"Evet"* deyince, **"Öyleyse ondan ayrılma zira cennet onun ayağının altındadır"** buyurur. Nesâî, Cihad 6, (6, 11).

162 ١٠– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كانت تحتى امرأةٌ أُحبُّها، وكان عمر

رضى الله عنه يكرهها. فقال لى طلّقها؟ فأبيت فأتى عمر رضى الله عنه إلى رسول الله ﷺ فذكر ذلك له. فقال لى رسول الله ﷺ طلّقها]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

10. (162)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Nikâhım altında bir kadın vardı ve onu seviyordum da. Babam Ömer ise, onu sevmiyordu. Bana: "Boşa onu" dedi. Ben itiraz ettim ve boşamadım. Babam Ömer (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* "Boşa onu" dedi. Ebu Dâvud, Edeb 129, (5138); Tirmizî, Talâk 13, (1189). Tirmizî hadisin sahih olduğunu da belirtti.

AÇIKLAMA:

Baba emrettiği takdirde hanımın boşanması gerceğine bu hadis delil olarak değerlendirilmiştir. Keza anne emredecek olsa yine boşamak gerekmektedir. Zira 153, ve 154 numaralı hadislerde de görüldüğü üzere annenin evlâd üzerindeki hakkı babanın hakkından daha fazladır. Hanımı sevmek, boşamamak için yeterli bir mazeret değildir.

163 ١١ – وعن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: [الوالد أوسط أبواب الجنّة، فإن شئت فأضع ذلك الباب أو احفظه]. أخرجه الترمذى وصححه.

11. (163)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Baba cennetin orta kapısıdır. Dilersen bu kapıyı terket, dilersen muhafaza et"** dediğini işittim. "Tirmizî, Birr, 3, (1901). Tirmizî, hadise "sahih" dedi.

164 ١٢ – وعن بريدة رضى الله عنه: [أنّ امرأة قالت يا رسول الله: إنّى تصدّقت على أمّى بجارية وإنّها ماتت. قال وجب أجرك وردّها عليك الميراث، وقالت إنّه كان عليها صوم شهر: أفأصوم عنها؟ قال: صومى عنها. قالت: إنّها لم تحجّ: أفأحجّ عنها؟ قال: حجّى عنها]. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى.

12. (164)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben anneme bir cariye tasadduk etmiştim. Şimdi annem*

öldü"dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"(Sadaka yapmış olmanın) ecrini mutlaka alacaksın. Miras yoluyla cariye sana geri gelecek (tekrar senin olacak)"** buyurdu. Kadın: *"Ey Allah'ın Resûlü annemin bir aylık oruç borcu vardı, onun yerine tutabilir miyim?"* diye sordu. **"Annene bedel tut!"** dedi. Kadın: *"Ey Allah'ın Resûlü, annem hiç haccetmedi, onun yerine hac yapabilir miyim?"* diye sordu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evet, ona bedel haccet"** buyurdu." Müslim, Sıyam 157, (1149); Tirmizî, Zekât 31 (667); Ebu Dâvud, Vesâyâ 12, (2877), Zekât 31, (1656).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, annesine bağışlanan bir şey sebebiyle evladın bağışlama sevabını alacağını annenin ölmesiyle, bu mal verâset yoluyla evlada intikal ettiği takdirde bu mala temellük edebileceğini ifade ediyor. Burada, bağışlanan (tasadduk edilen) bir şeyi, -bağıştan vazgeçerek- geri alma yasağının ihlâli mevzubahis değildir. Zikri geçen kadın bağıştan dönme yasağını bildiği için ortaya çıkan bu yeni durum karşısında tereddüde düşerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracat etmiş olmalı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir akrabaya tasadduk ettiği mala, tevârüs yoluyla temellük edebileceğini kesin bir ifade ile beyan eder. "Bu artık Allah için bir hak olmuştur, fakire sarfı gerekir" diyen de olmuştur. Ancak bu değerlendirme nassa dayanmadığı için bir hüküm ifade etmez.

2- Mirkat'ta kaydedildiğine göre ölenin yerine oruç tutma meselesinde Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah), ölü üzerindeki Ramazan orucu veya nezir orucu veya kefâret orucu borçları bulunduğu takdirde, velîsinin ona bedel tutabileceğini söylemiştir. İmam Mâlik, Şâfiî ve Ebu Hanîfe (rahimehullah) hazeratı bunu caiz görmemişlerdir. Ebu Hanîfe'ye göre ölünün velîsi, her bir oruç için bir sa' arpa veya yarım sa' buğday tasadduk etmelidir. Keza her bir namaz (veya bir günlük namaz) için de aynı miktar mal tasadduk etmelidir. Çoğunluk, bedenî ibadetlerin niyabeten başkası tarafından îfâ edilemiyeceğini söylemiştir. Cumhur, acz şartıyla, sâdece hacc farîzasının bir başkası tarafından ifasını câiz görmüştür. Acz'den murat kişinin ölmüş olması veya hac yapamayacak derecede hasta olması ve iyileşme ümidinin kesilmesidir, kötürüm bir kimse âcizdir.

Bâzı alimler, ölü adına nafile hac yapılabileceğini de söylemişlerdir.

165 ١٣ - وعن أسماء بنت أبى بكر رضى الله عنهما قالت: [قَدِمَتْ عَلَىَّ أُمِّي وهِيَ مُشْرِكَةٌ فاستفتيتُ رسُولَ الله ﷺ فقلتُ: قدمتْ عَلَىَّ أُمِّي وهي رَاغِبَةٌ؛ أفأصِلُ أُمِّي قال نَعَمْ: صِلِي أُمَّكِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

13. (165)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?"* dedim. "Evet" dedi, ona gereken hürmeti göster." Buhârî, Hibe 28, Edeb 8; Müslim, Zekat 50 (1003); Ebu Dâvud, Zekât, 34, (1668);

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen, Esma'nın annesi hakkında birçok münâkaşalar var. Bizim için hadisin ifade ettiği ahkâm mühimdir. Anne ve baba kâfir bile olsa onlara karşı insanî vazîfelerimizi, evladlık alâka ve hürmetini göstermek gerektiği anlaşılmaktadır. Hattâ bu hadisten kâfir bile olsa anne ve babaya nafaka vermenin vâcib olduğu hükmü çıkarılmıştır.

Kâfir bile olsa anne ve babaya karşı hürmet etmek ve nafaka vermek meselesinin ehemmiyeti şuradan da anlaşılmaktadır ki, yukarıdaki hadis üzerine vahiy gelmiş ve mesele Kur'ân-ı Kerîm'de hükme bağlamıştır: **"Sizinle din hususunda muhârebe etmemiş, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış olanlara iyilik, onlara adalet (le muâmele) etmenizden Allah sizi menetmez. Çünkü Allah adâlet yapanları sever"** (Mümtahine, 8).

Müşrik bile olsa anne-babaya hürmet hususunda şu âyet daha açıktır: (Meâlen): **"Eğer onlar (ebeveyn) sence ilimde (yeni) olmadık herhangi bir şeyi bana eş tutman üzerinde seni zorlarlarsa kendilerine itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy..."** (Lokmân, 15).

166 ١٤ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أتَى رجلٌ رسُولَ الله ﷺ فقال: إنّى أصبتُ ذنباً عظيماً فهلْ لِي من توبةٍ؟ قال: هلْ لكَ من أمٍّ! قال لا: قال: فهل لك من خالةٍ! قال نعم. قالَ فبِرَّها]. أخرجه الترمذى وصححه.

وزاد في أخرى عن البراء بن عازب : الخالةُ بمنزلة الأمِّ.

14. (166)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben büyük bir günah işledim, buna tevbe imkanım var mı?"* dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Annen var mı?"** diye sordu. Adam: *"Hayır yok"* dedi. **"Peki teyzen de mi yok?"** dedi. Adam: *"Hayır, var"* deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Öyle ise ona iyilik yap!"** diye emretti." Tirmizî, Birr 6, (1905). Tirmizî el-Berâ'dan kaydettiği diğer bir hadiste şu ziyadeye yer verir: **"Teyze anne makamındadır."**

AÇIKLAMA:

Hadis, bize birçok hüküm getirmektedir. Âlimler, burada "büyük olduğu" belirtilerek itiraf edilen günahın, adam nazarında büyük addedilmiş olmakla birlikte din açısından segâirden (küçük günahlardan) sayılan bir günah olabileceği gibi gerçekten din açısından da "büyük" (kebire) sayılacak bir günah olabileceğini ifade etmişlerdir. Her hâl u kârda Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in; günahın ne olduğunu sorup şer'î cezasını verme cihetine gitmeyişi mühim bir husustur. Bunun başka örnekleri de var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit sünnetinden, dinimizin pek mühim ahlâkî bir prensibi ortaya çıkmıştır: Gizli kalan günahların itiraf edilmemesi, tevbe edilerek Allah'tan af ve mağfiret dilenmesi.

Hadiste görüldüğü üzere, hayırlı işler büyük günahların bile affına vesiledir. Hususan sıla-i rahm denen akraba hukukunun yerine getirilmesi, çok daha mühim bir amel olmaktadır. Zira insanlar arasındaki içtimaî bağlar bu şekilde kuvvetlenir, yardımlaşma, sevgi-saygı hisleri böylece artar.

Hadis, ayrıca teyzenin anne yerine geçeceğini de ifade etmektedir. Nitekim Tirmizî bu hadisi, *"Teyze'ye iyi davranma"* babında zikreder. Bundan önce kaydedilen hadiste **"Teyze anne yerindedir"** buyurulur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı fırsatlarda da amcanın baba yerine geçeceğini belirtmiştir.

167 ١٥ – وعن أبى أسيد مالك بن ربيعة الساعدى [أنّ رجلاً قال يا رسُول الله: هل بقى
مِنْ برّ أبوىّ شئٌ أبرّهما به بعد موتهما]. فقال نعم: الصلاةُ عليهما، والاستغفار

لهما، وإنفاذ عهدهما من بعدهما، وصلة الرحم التى لا توصل إلاّ بهما، وإكرام

صديقهما]. أخرجه أبو داود.

15. (167)- *Ebu Üseyd Mâlik İbnu Rebî'a es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: *"Ey Allah'ın Resûlü, anne ve babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, ne ile onlara iyilik yapabilirim?"* diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evet vardır"** dedi ve açıkladı: **"Onlara dua, onlar için Allah'tan istiğfar (günahlarının affedilmesini) taleb etmek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne ve babasının akrabalarına karşı da sıla-i rahmi ifa etmek, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmak."** Ebu Dâvud, Edeb 129, (5142); İbnu Mâce, Edeb 2, (3664).

168 ١٦ – وعن ابن عمر قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: [إنّ من أبرّ البرّ أن يصل الرجل

أهل ودّ أبيه بعد أن يولّى]. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى.

16. (168)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Kişinin yapacağı en üstün iyiliklerden biri, ölümünden sonra babasının dostlarına sıla-ı rahimde bulunmasıdır."** Müslim, Birr, 11-13 (2552); Tirmizî, Birr, 5 (1904); Ebu Dâvud, Edeb 129, (5143).

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz, babanın sağlığında mendub ve müstehab olan baba dostlarının hatırını almak onlara ikramda bulunmak gibi davranışların, babanın vefatından sonra da devam ettirilmesinin dinimizce müstehab addedildiğine bu ve benzeri rivayetlerden delil çıkarmışlardır.

169 ١٧ – وعن عمر بن السائب [أنّه بلغه أنّ رسول الله ﷺ: كان جالساً فأقبل أبوه

من الرضاعة فوضع له بعض ثوبه فقعد عليه، ثمّ أقبلت أمّه من الرّضاعة فوضع لها

شقّ ثوبه من جانبه الآخر فجلست عليه، ثمّ أقبل إليه أخوه من الرضاعة فقام رسول

الله ﷺ فأجلسه بين يديه]. أخرجه أبو داود.

17. (169)- *Ömer İbnu's-Sâib*'den rivayet edildiğine göre, şu haber kendisine ulaşmıştır: *"Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün ot-*

ururken süt babası çıkagelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hürmeten, onun için, giydiği şeylerden birini serer ve üzerine oturtur. Az sonra süt annesi gelir. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bunun için de elbisenin diğer tarafını serer, kadın üzerine oturur. Biraz sonra süt-oğlan kardeşi gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkarak onu da önüne oturtur." Ebu Dâvud, Edeb 129, (5145).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in süt akrabalarının da sıla-ı rahim'de bulunduğunu göstermektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt annesi Halime-i Sa'diyye'dir. Müslüman olmuş ve birkaç hadis rivayet etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt kız kardeşi Şeymâ Bintu'l-Hâris İbni Abdi'l-Uzza'dır. Şeymâ da Müslüman olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt kardeşi Abdullah İbnu'l-Hâris'tir. Bir diğer kız süt kardeşi de Üneyse Bintu'l-Hâris'dir. Süt babası ise Hâris İbnu Abdi'l-Uzzâ İbnu Rifâ'ati's-Sa'dî'dir. Cenab-ı Hakk bunu da hidâyetiyle müşerref kılmıştır, radıyallahu anh.

170 ١٨ – وعنه زيد بن أرقم رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [مَنْ حجَّ عن أحد أبويه أجزأ ذلك عنه، وبشّر روحه بذلك في السَّماءِ، وكُتب عندالله ولو كان عاقّاً].

وفي أخرى: كُتبَ لأبيه بحجٍّ، وله بسبعٍ. أخرجه رزين.

18. (170)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim ebeveyninden birine bedel haccederse, bu haccla onun borcunu ödemiş olur. Bu durum semâdaki ruhuna müjdelenir. Kişi, anne ve babasına karşı isyankâr (âkk) bile olsa (bu iyiliği sebebiyle) Allah'ın nezdinde (iyi kullar meyanında) yazılır."**

Diğer bir rivayette ise: **"Babası için bir hacc, kendisi için yedi hacc yazılır"** denmiştir.

Bu rivayeti *Rezîn* tahric etti. Bu rivayet *Heysemî*'nin *Mecmau'z-Zevâid*'inde, Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Kebir*'inden kaydedilmiştir (3, 282).

İKİNCİ BAB

EVLAD VE AKRABALARA İYİLİK

HERŞEY OLMAYA AÇIK ÇOCUKLUK DÜNYASI

Her millet; ülkesini, insanını ve millî değerlerini onlara emânet edeceği genç kuşakları, kendi düşünce dünyası istikâmetinde ve kendi kültürüyle yetiştirme mecburiyetindedir. Yoksa, o milletin gelecekte kendi olarak kalması mümkün değildir. Nesillerin yetiştirilmesinde hemen herkesin kabul ettiği iki hayatî müessese vardır ve önemleri itibâriyle, birini diğerine tercih etmek de oldukça zordur: Bunlardan biri yuva, öteki de mekteptir.

Duygu ve düşünceler ilk defa yuvada birer tohum gibi çocukların ruhlarına saçılır, sonra da yeşerip çimlenmeye terk edilir. Uzun bir sessizlik ve beklemeden sonra tıpkı toprağı delip gün yüzüne çıkan rüşeymler gibi; göz, kulak ve his yoluyla onların bağrına saçılan her insanî ve İslâmî değer de öyle yeşerir, boy atar, gelişir ve bütün bir hayatı vesâyâsı altına alacak seviyeye ulaşır. Bir çocuğun, bizim duygu ve düşünce dünyamız adına çevresinde olup biten şeyleri değerlendiremeyeceği söylenemez. Zirâ, bu dönemde dahi o, kendi idrak ölçüleri içinde herşeyi görür, duyar,düşünür; vakti gelince de, ruh ve hâfızasına tohumlar mâhiyetinde serpilen bu şeyler -tabii, içtimâî ve ahlakî erozyonlara uğramazlarsa- çiçek çiçek açar ve meyvelerini vermeye başlarlar. Seneler sonra dahi olsa, eskiden görüp duyduğu hemen herşey, onun ruh ve vicdanını tesir altına alarak, yıllar ötesinden ona seslenen talâkatlı birer nasihatçı gibi onu yönlendirir ve her zaman ona ışık ve burak olur.

Yıllar ve yıllar geçse de o, kendine has çocuksu düşüncelerle, görüp-duyduğu, sezip-anladığı şeyleri, yaşın-başın kazandırdığı seviyeyle ve

daha derince bir kere daha hisseder bir kere daha kavrar ve bir kere daha bütün benliğiyle yaşar.

İlk dönemlere ait hâtıralar, çocukların zihin ve hayâl seviyelerine göre şekillenir, büyüyüp gelişmeleri ölçüsünde derinleşir, daha ileri buudlara ulaşır.. böylece yaş ve baş itibâriyle hep onlarla yaşar-gider. Zamanla görüp-duydukları, işitip-anladıkları şeyler o minik hatırlarda , bir daha silinmeyecek şekilde öyle billûrlaşır ki, onlar plâklar üzerindeki iğneler gibi isteseler de, istemeseler de önceden kaydedilmiş bu sesleri, ortaya çıkarmadan başka ellerinden birşey gelmez.

Hatta bizler dahi, azıcık, hülyâlarımızı kurcalasak, bir sürü hâtıranın ses verdiğini duyacak ve irkileceğiz. Ömürlerimiz devam ettiği sürece de, hayatın hemen her döneminde aynı rüya ve hülyâları tekrar bertekrar yaşayacak, yer yer sevinç ve neş'elerle gerilecek zaman zaman da ürperten râşelerden kurtulamayacağız. Biz ve rüyâlarımız, bizden evvelkilerin eserleri olduğu gibi, çocuklarımız, onların rüyâ ve hülyâları da bizim onlara bırakacağımız miraslarımız olacaktır. Bizleri insan yapan ahlâkımız huyumuz, insanlar içinde ârızasız yaşamamızı temin eden tabiatımız mizâcımız; yaşatan aşk u şevkimiz, öldüren bedbinlik ve yeislerimiz; hatta bütün arzularımız, isteklerimiz bize, soy ağacımızın damarlarından süzülüp gelmiş saf veya bulanık kan gibidir. Şimdilerde yaptığımız hemen herşey o dönemde birer nüve şeklinde kalb ve ruhumuza saçılan tohumların hakîkata inkılâb etmesinden başka birşey değildir. O gün his ve zihin dünyâmıza yerleşen herşey, zamanla benliğimizde yeşererek bizden birer parça haline gelir, bizimle beraber yaşar; bize imâlarda bulunur, nasihatlar eder, yol gösterir, sinyal verir ve mesajlar sunar. Eğer bu ilk nüveler iyinin, güzelin ve doğrunun nüveleri ise, siyânet melekleri gibi bir lâhza peşimizi bırakmadan bizleri takib eder ve bizlere kurtuluş yollarını gösterirler.

Çocukluk dönemimize ait o hakikat ve rüya karışımı dünyalar, bugünkü hayatımız için âdetâ bir kaneviçe gibidir. İstikbâldeki bütün icâdlarımız, keşiflerimiz, tesbitlerimiz bu kaneviçeye göre şekillenir ve ortaya çıkarlar. Ne var ki, imkân ve şartların müsaadesizliğinden gelişme fırsatını bulamayan meyveler gibi, bizim, o ilk basit ve sathî bilgilerimiz de yeşerip olgunlaşma imkânını elde edemeyince kurur ve ölürler.

Bizler, çocukluk dünyamızla o kadar içli-dışlıyızdır ki, her zaman o günlerin, o günkü çevrenin çırakları olduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten çocukluk, gençlik ve olgunluk o kadar içiçedirler ki, birinin nerede bittiğini, öbürünün, nerede başladığını kestirmek âdetâ imkânsızdır.

Bizler, çocuklukta şuuraltı olan şeylerin farkına varamayız. Daha sonra şuuraltına yerleşen bu şeylerin birdenbire hissiyatlarımızla kaynaşıp bütünleştiğini ve benliğimizin bir parçası hâline geldiğini görür ve duyarız. Sanki çocukluk ve gençliğimizde, kaderimizin rüyalarını görüyor, olgunluk döneminde de onları temsil ediyor gibiyiz.

Hep sathîliklere takılıp kalan aklımız, günübirlikçilik içinde günlük hâdiselerle gülüp eğlenirken, insanî duygularımız, aklın alâka göstermediği hatta lâkayd kaldığı gizli hakikatlarla tanışır, onlarla kucaklaşır, onlarla zaman üstü münasebetleri kavrar ve onların aydınlık ikliminde ölümsüzlüğe erer.

Bu itibarla denebilir ki, hayatı hecelemeye başladığımız ilk günlere ait, göz, kulak ve hislerimize çarpıp geçen hemen her güzel şey, hiç zâyi olmadan şuuraltı ve zihinlerimize yerleşir; sonra da alıp işleyecek, işleyip geliştirecek usta ve mâhir eller beklemeye başlar...

Çocuk o dönemlerde, benliğinde iz bırakan bu mânaların, zamanla derinleşip başka buudlara ulaşacağını sezemese de, mevsimi gelince o küçük tahayüller bir bir ortaya çıkacak ve onun beklenen şahsiyetini mutlaka belirleyecektir.

Ancak çocukluk ve gençlik mevsiminde duyulan ve sonra ruhlarda hâtıralaşan her renk, her ses ve her söz karantina ve korunmaya alınmazsa silinip gider ve yerlerini de başka şeylere bırakırlar. Çocuğun çocukluk döneminde şuursuz gözlerle süzdüğü, alâkasız bakışlarla seyrettiği ve her biri birer hakikatın nüvesini teşkil eden ne kadar iyilikler, güzellikler varsa, silik yazıların üzerinde kalemin yeniden gezdirilmesi gibi, ele alınıp işlenmezlerse, ilk tenbihle kapalı kalır ve ümid edilen meyveleri de veremez...

Evet, şâyet bu ilk duygu ve düşünceler,mekteple beslenmez, delikanlılık muhitinde takviye görmez, olgunluk döneminde de aklın ve basiretin himâyesine alınmazlarsa, neşv ü nemâ bulmadan ölür giderler.

Mektebin ilk vazifesi, çocuğun duygu ve düünce dünyasına serpilen bu iyi tohumların korunmaya alınıp geliştirilmesi, fena tohumların da ayıklanıp temizlenmesi olmalıdır. Olmalıdır ki; yıllarca çocuğun şuuraltında çimlenen iyilik ve güzellik nüveleri çürüyüp bozulmasın, fenalık ve kötülük tohumları da boy atıp gelişmesin...! Olmalıdır ki; o, içinde tüllenen hâtıralar hâlindeki duyguların temsilcisi ve mimarı olabilsin ve kendi idrâki ölçüsünde hâfızasında yaşayan renkleri ve şekilleri canlandırma fırsatını bularak, vaktiyle aynı seviyede zevk edemediği hatta

alâkasız ve isteksiz bakışlarla süzdüğü, o döneme ait duygu ve düşüncelerin izlerini ve gölgelerini, tıpkı çiçeklere konup kalkan arıların, onlardan bal özü aldıkları gibi, birer birer toparlayıp kendi hayat peteğini örebilsin.

Denebilir ki, bu vâdide çocuğun ilk intibâları, ilk müşâhede ve ilk ihsasları ne kadar mükemmel olursa olsun, onun ruhunun fakültelerini bütünüyle işleyip geliştirecek şahsiyetli maarif ve onun ışık ordusu muallimleridir. Bu mâna mimarları sayesindedir ki, çocuk yeniden kendini bulur, düşünce tarzını ayarlar, soyunun kültürüyle bütünleşir ve yüksek ideâllere yelken açar.

Mektep, her çeşit ilim mevzuunda olduğu gibi, dinî hayat, memleket-millet mes'eleleri ve dünya hâdiseleri karşısında da onları zabt u rabt altına alacak, metodlu düşünüp, metodlu çalışmaya alıştıracak ve yuvanın, onların ruhunda çimlendirdiği iyi ve güzel şeyleri tımar edip geliştirecek biricik müessesedir. Metodlu düşünce, metodlu çalışma ilim ve hikmet açısından önemli esaslardır. Aklın ilhâma açık hâle getirilip dosdoğru kullanılması demek olan hikmet, din, ahlâk ve san'atın da en ehemmiyetli desteği ve en mübârek kaynağıdır.

Bu çerçeve ile idealize edilen mektebin gâyesi, müdâvimlerine üstün vasıflar kazandırarak, onları, ruh ve madde planında bütün milletlerin üstüne çıkarmak ve bir zamanlar olduğu gibi onlara medeniyetler üstü medeniyet inşâ etme yollarını göstermek... Bu gâyeye ulaşmak için de, teker teker bütün müdâvimleriyle uğraşmak, onlara mukaddesât ve millî değerleri bizzat temsil ederek gösterip aşılamak; her yanı türlü türlü yabancı düşünce ve asimilelerle rengârenk hâle gelmiş ülkemizde, gerçek millî ahlâkın, faziletli insan şahsiyetinin doğup gelişmesini hazırlayıp ortaya koymak olmalıdır.

Yoksa, bir kısım nâmüsâit muhitlerde dejenerasyona maruz kalmış nesiller zâyi olup gidecekleri gibi, yuvanın, bir ölçüde donatıp ihyâ ettiği gençleri muhafaza etmemiz de mümkün olmayacaktır.

171 ١ — عن عائشة رضي الله عنها قالت: [دخلتْ عليَّ امرأةٌ ومعها ابنتان لها تسألُ فلم تجدْ عندي شيئاً غير تمرة فأعطيتُها إيّاها فقسمتْها بين ابنتيها ولم تأكلْ منها ثم خرجتْ فدخل عليَّ رسولُ الله ﷺ فأخبرتُه فقال: من ابتُلي من هذه البنات بشيءٍ فأحسنَ إليهنّ كنّ له ستراً من النار]. أخرجه الشيخان، والترمذي.

1. (171)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Yanıma bir kadın girdi. Beraberinde iki kız çocuğu da vardı. Bir şeyler istedi. Aksi gibi yanımda bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu verdim. Kadın aldı ve ikiye bölerek kızlarına taksim etti. Kendine pay ayırmadı. Çıkıp gittiler. Arkadan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) girdi. Durumu ona anlattım. Dedi ki:* **"Kim bu şekilde kızlarla imtihan edilir o da onlara iyi davranırsa, kızlar, onun için, ateşe karşı perde olurlar."** Buhârî, Zekât 10, Edeb 19; Müslim, Birr 147, (2629); Tirmizî, Birr 13, (1916).

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sadaka verme hususundaki hırsını gösteriyor. Yanında tek hurma tanesinden başka verebilecek bir şeyi olmamasına rağmen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın

لا يرجع من عندك سائل ولو بشق تمرة yani: **"Yârım hurma bile olsa ver, dilenciyi boş çevirme"** emrini yerine getirmede gayret göstermiştir.

2- Hadiste gözüken ikinci husus annenin çocuklarına gösterdiği şefkattir. Bu müşfik davranış Allah indinde makbul bir ameldir. Müslim'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yapılan bir başka rivayette, *"Yanında bulunan üç hurmayı dilenci kadına verir. Kadın, ikisini çocuklara birer tane verir, üçüncüsünü kendisi yiyeceği sırada çocuklar onu da isterler. Anne kadın, kendine ayırdığı bu üçüncüyü ağzına atmaktan vazgeçer. İkiye bölüp, çocuklara yarımşar verir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) vak'ayı Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatınca:* **"Allah bu hurma sebebiyle ona cenneti vâcib kıldı,"** yahut **"Allah bu hurma sebebiyle onu cehennemden âzad etti"** buyurur.

Hâdise iki de olabilir, aynı hadisenin farklı iki rivayeti de olabilir. Çıkan hüküm aynıdır: Annenin evladına olan ihsanı Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmada fevkalâde kestirme bir yol olmaktadır.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "kızlarla imtihan edilme" tabiri, kız çocuklarının halkın örfünde umumiyetle istiskal edilmesindedir. Oğlan çocukları sevilir, oğlan doğunca sevinilir ama kız olunca çoğunlukla hava değişir. Bu duygu Kur'ân-ı Kerîm'de bile belirtildiği üzere, cahiliye Araplarında daha kuvvetli idi. Kızları diri diri toprağa gömecek kadar kuvvetli bir histi ve yaygınlaşmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu düşünceyi kaldırmak için bir kısım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri, kız yetiştirmenin, onlardan gelecek maddî- mânevi

sıkıntılara katlanmanın Allah indinde büyük ecre vesîle olduğunu belirtmektedir. Müteâkip hadislerde başka beyanlar da göreceğiz.

172 ٢– وعن أنس قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [مَن عَالَ جَارِيَتَيْنِ حتّى تبلغا جاء يوم القيامة أنا وهُو: وضمّ أصابعه]. أخرجه مسلم والترمذى.

وعنه: دخلت أنا وهو الجنة كهاتين، وأشار بأصبعيه.

2. (172)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Büluğa erinceye kadar kim iki kız evladı yetiştirirse -parmaklarını birleştirerek- kıyamet günü o ve ben şöyle beraber oluruz."** Müslim, Birr 149, (2631); Tirmizî, Birr 13, (1917).

Tirmizî'de: **"O ve ben cennete şu iki şey gibi beraber gireriz"** dedi ve iki parmağıyla işaret etti" şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA için müteakip hadise bak.

173 ٣– وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: قالَ رسُولُ الله ﷺ: [مَن عَالَ ثلاث بنات، أو ثلاث أخوات، أو أختين، أو بنتين فأدّبهنّ، وأحسن إليهنّ، وزوّجهنّ فله الجنةُ].

أخرجه أبو داود، والترمذى، وهذا لفظ أبى داود.

وله فى أخرى: عن ابن عباس رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [مَن كانت لهُ أُنثى فلم يئدها ولم يهنها ولم يؤثر ولدهُ: يعنى الذكور عليها أدخله اللهُ تعالى الجنة].

3. (173)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Kim "üç kız" veya "üç kızkardeş" veya "iki kız kardeş" veya "iki kız" yetiştirir, terbiye ve te'diblerini eksik etmez, onlara iyi davranır ve evlendirirse cenneti hak etmiştir."** Ebu Dâvud, Edeb 130, (5147); Tirmizî, Birr, 13 (1913). *Ebu Dâvud*'da *İbnu Abbas*' (radıyallahu anh)'dan şu rivayet de kaydedilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kimin iki kızı olur da bunları öldürmez, alçaltmaz, oğlan çocuklarını bunlara tercih etmezse Allah onu cennete koyar."** (5147. H).

AÇIKLAMA:

- Çocuk Öldürme Yasağı başlığı altında müstakil olarak işlerken göstereceğimiz üzere, câhiliye Araplarında oldukça yaygın olan bu mese-

leye, Kur'ân âyetlerinden ayrı olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de irşadlarında geniş yer vermiş, tekrar ele almıştır. Yukarıdaki hadisleri bu açıdan değerlendirebiliriz.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızların yakın bir sevgi ve alâka ile büyütülmesini talab etmektedir. Hayatının ve yaratılışının gayesini Allah'ın rızasını kazanmak, ebedî hayatını kurtarmak bilen mü'mine, bu gayeye ulaştıracak en emin yolu gösteriyor: "Üç (ve hatta iki) kız yetiştirmek" Rivâyetlere dikkat edilince görülecektir ki, Allah'ın rızasını garantilemek için yetiştirilecek kızın öz evlat olması şartı yok. Kız kardeş de olabilir, yetim bahsinde görüleceği üzere akrabalık bağı olmayan "kız" da olabilir, hatta bazı hadislere göre "cariye" yani "köle kadın" da olabilir. Burada esas olan Allah'ın rızasını gözeterek "kızları" yetiştirmek, yarının annelerinin terbiyesini ihmal etmemektir.

2- Kızlara yapılacak iyilik'e gelince hadislerde bu da farklı kelimelerle ifade edilmiştir: فَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ **İhsanda bulunmak**; مَنْ عَالَ جَارِيَتَيْنِ **ihtiyaçlarını görmek;** مَنْ انفق عَلَى ابنتين أو أختين أو ذاتى قرابة يحتسب عليهما (iki kız veya kardeş veya akraba kıza Allah rızası için) **infak etmek;** صبر عليهن **kızların maddî mânevî sıkıntılarına sabretmek;** وأطعمهن وسقاهن وكساهن **yedirmek, içirmek ve giydirmek** فأنفق عليهن وزوجهن وأحسن أدبهن **infak etmek, evlendirmek ve terbiyelerini güzel yapmak,** يؤوهن ويرحمهن ويكفلهن **himâye etmek, merhametli davranmak ve kefilleri olmak,** فأحسن صحبتهن واتق الله فيهن **onlarla sohbetini güzel yapmak, onlar hakkında Allah'tan korkmak.** *İbnu Hacer, "Bu sayılan vasıfların hepsini "ihsan" kelimesi ifade eder" der ki, biz bunu ihsanda bulunmak* diye tercüme ettik.

Şu halde, yukarıdaki son derece özetleyerek kaydettiğimiz hadislerden her biri, kız çocuklarına yapılması gereken "ihsan"ları, yedirip içirmeden evlendirmeye varıncaya kadar, hepsini saymaktadır. Gücü yeten hepsini yapar, hepsine gücü yetmeyen güç yetirebildiklerini yapar. Bunların hepsinin bir hadiste sayılmaması tamamına güç yetiremiyenlere, va'dedilen büyük mükâfaata yapabileceği kadarıyla tâlib olabileceğini ifade eder. Bu ise herkesi, "kız"lara ihsanda bulunmaya teşvîk eder. Çünkü, sayılanlar arasında imkânları en mütevazi olan kimsenin bile yapabileceği bir şey mevcuttur.

3- Hadiste temas edilen bir husus kız çocuğuna alçaltıcı farklı muâmele yapılmaması meselesidir. Farklı muâmele İslâm öncesi Arapların umumî vasfıdır. İslâm'a rağmen bugün bile birçok muhitlerde, ailelerde aynı şeyi görmek mümkündür. Bu, bilgimizin azlığından değilse teslimiyetimizin noksanlığındandır. Müslümanlığımızın zayıflığı sâdece namaz, zekât, oruç gibi farzlardaki eksikliklerden ileri gelmiyor, ilâveten ahlakî, terbiyevî sâhalara giren emirlerdeki ihmâlimizle daha da artıyor. Kız evladıyla erkek evladı arasında erkek veya kız lehine ayırım yapan bir kimse davranışına âyet veya hadisten hiçbir delil getiremez.

ÇOCUKLARA EŞİT MUÂMELE

Hayatımızın her safhasını aydınlatıp yönlendiren İslâm dininde ebeveynin çocuklar arasını eşit tutma meselesi terbiyede mühim bir esas teşkil eder. Bu sebeple, meseleyi yukarıdaki hadiste geçtiği şekilde muhtasar olarak bırakmayı veya bir iki paragraflık bir açıklama ile yetinip geçmeyi uygun bulmadık. Konu üzerine etraflı bilgi edinmek isteyenleri tatmîn edecek bir açıklamayı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan iktibas ediyoruz:

"Çocuklarla ebeveynin münâsebeti hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ehemmiyetle üzerinde durduğu bir diğer husus, çocuklara eşit muâmelede bulunmaktır. Bu prensibin tebliğine Nu'man İbnu Beşîr'den rivayet edilen şu hâdise vesîle olmuştur: "Babam bana malından bir şeyler hibe etmişti. Annem Amra Bintu Ravâhâ: Bu hibeye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şâhit kılmazsan kabûl etmiyoruz" dedi. Bunun üzerine bana yaptığı hibeye şâhit kılmak için babam beni de alarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Başka çocukların da var mı?** diye sordu. *"Evet"* cevâbı üzerine **"Aynı şekilde bütün çocuklarına hibede bulundun mu?"** diye sordu. Babam: *"Hayır"* deyince, **"Allah'tan korkun, çocuklarınız husûsunda âdil olun"** dedi. *Babam oradan ayrıldı ve hibeden rücû etti." Sâdece Müslim'de 19 vechine rastlanan rivayete Buhârî, Nesâî, Ebu Dâvud, Tirmizî, İbnu Mâce, Muvatta, Müsnedü Ahmed, Müsnedü Tayâlîsî vs. hemen hemen bütün hadis mecmûalarında farklı vecihler çerçevesinde rastlanmaktadır. Ebû Dâvud'un Süleyman İbnu Harb tarikinden yaptığı tahricde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Çocuklarınızın arasını eşit tutun"** diye *sârih emirde bulunur. Muhtelif vecihlerde Beşir'in davranışındaki tahrimiyyet (veya kerâhet) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından:*

"Bunu iâde et", "Beni şâhid kılma, ben çevre (orta yoldan sapma) şehâdette bulunamam", "Bu doğru değil, ben ancak hakka şehâdet ederim", "Buna benden başkasını şâhid kıl" .... *gibi çeşitli sözlerle ifâde edilmiştir. Ahmed İbu Hanbel'in bir rivayetinde, eşit davranmak, çocuğun, ebeveyni üzerindeki haklarından biri gösterilir: ".... Çocukların, senin üzerindeki haklarından biri onlara eşit davranmandır."*

Tirmizî'nin açıklamasından anladığımıza göre, bu hadise dayanarak çocuklar arasında tesviyenin lüzumuna inanan âlimlerin bir kısmı, "ihsan ve atiyyede" şart derken, diğer bir kısmı "öpücüğe varıncaya kadar" (zâhire akseden) her şeyde şart demiştir. Tesviyenin her çeşit muâmeleye şümulünü şart koşanların görüşünü te'yîd eden Bezzâr'ın, Enes'ten bir tahricine göre "Bir adam Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında otururken oğlunun biri gelir. Adam çocuğunu öper ve dizinin üstüne oturtur. Az sonra kızı gelir. Adamcağız onu (öpmeksizin) önüne oturtur. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Aralarında eşit davranıyor musun?"** (diye kınar).

Selef, evladlar arasında âdil davranmayı, dinî bir vecibe olan "sıla-ı rahm" meyânında mütâlaa etmiştir.

Eşitlik deyince bundan erkek-kız bütün çocukları anlamak gerekmektedir. Bazıları (Ahmet ve İshak: "Mirâs'da olduğu gibi kızın tek erkeğin çift hisse almasıyla burada kastedilen eşitlik hâsıl olur" demişse de Cumhûr bunu reddetmiştir. Esasen bir kısım sünnet, hibe, ihsan gibi davranışlarda mutlaka farklı hareket edilecekse bunun "kız çocuklarının" lehine yapılmasını âmirdir: "Bağış ve ihsanda çocuklarınız arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım kızları üstün tutardım." Senedce zayıf da olsa aynı mânâyı müeyyid bir diğer hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adâletli davranmanızı sever"** buyurmaktadır.

Bu eşitlik emriyle ihtiyârî olan fiillerin kastedildiği mâlumdur. Kalbî sevgi ihtiyârın dışında aolması hasebiyle sevgide eşitlik mevzubahs değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a aşırı muhabbetinden bahsettiği gibi, bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine herkesten çok benzediği kaydedilen torunu Hasan'ı Hüseyin'den daha çok sevdiğine dair ifadelere rastlanmaktadır.

Sünnette çocuklara yapılacak farklı muâmelenin ictimâî münâsebetlere menfi etkileri olacak bir kısım kötü işlerin doğup gelişeceğine ve

bilhassa bu tutuma yer veren ebeveyne karşı hürmet hislerinin zayıflayacağı keyfiyetine şu vecihte dikkat çekilmektedir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisini şâhid kılmak isteyen Nu'man İbnu Beşîr'e sorar: Çocuklarının sana karşı hürmet ve lütüf'da adâletli olmaları seni memnun etmez mi?" "Evet yâ Resûlullah", **"Öyle ise başkasını şâhid kıl."** *Kezâ Nu'man'a verilen şu cevap da çocuklara yapılacak eşit muâmele ile onlardan görülecek eşit hürmet arasındaki sıkı münâsebeti te'yîd eder: "Onların sana eşit bir şekilde iyilik etmeleri nasıl senin hakkınsa, senin de onlara eşit muâmelede bulunman öylece onların hakkıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Hz. Yusuf hikâyesinde Yûsuf'un kuyuya atılışı, babasının Yusuf'a olan fazla sevgisi sebebiyle kardeşlerinde uyanan kıskançlık illetine bağlanışı mevzumuz için ziyadesiyle mânidârdır. Bu fıkra bize, çocuklara yapılacak gayr-i âdil muâmelenin onların ebeveyne karşı hürmetlerini kırmakla kalmayıp, kardeşler arasında bulunması gereken (rahm denen) mânevî râbıtayı da kırıp aralarını açacağını ifâde etmektedir ki bu kayırma işini kerih görenler sebep olarak bu noktada ısrar ederler. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın"** *derken evlâdın babaya karşı iyi veya kötü davranmasında babanın hissesinin büyük olduğuna dikkat çekmektedir. Hadiste istenen yardım, büyük ölçüde eşit muâmeleye bağlı olsa gerek.*

Nitekim İbnu Hacer'in izahına göre eşit muâmeleyi vâcib görenlerin bir hücceti de son söylediğimiz iki husustur. "Zira o (eşit muâmele), vâcibin mukaddimesidir. Çünkü kardeşliğin kopması ve ebeveyn hukukuna riâyetsizlik (yani kat'u'r-rahm ve'l-ukûk) dînen haram kılınan iki husustur, öyle ise bu iki harama müeddi olan vâsıtalar da haramdır. Çocukların birini öbürüne karşı kayırmak ise bu iki harama müeddî olur." Bu meyânda Münâvî de şunu söyler: "Dünyaâ ve âhiretin intizamı adâlete bağlıdır. Aralarında farklı muâmele, (kardeşler arasında) karşılıklı kin, buğz ve adâvete, ebeveyne karşı da bir kısmının muhabbeti ve diğer bir kısmının buğzuna sebep olur. Bu durumdan ebeveyne ve kardeşlere karşı haksızlıklar neş'et eder."

Sünnette şiddetle yasak edilen bu gayr-ı âdil davranışın uzak, yakın, ferdî, içtimâî başka çeşit neticeler de tevlîd edeceği ihtimâlden uzak değildir. Nitekim günümüzde yapılan araştırmalar çocuklarda görülen intihâr, transvestizm (kadınların erkek, erkeklerin kadın gibi giyinmesi), altını ıslatma, kıskançlık ve düşmanlık hislerinin doğması gibi bir kısım

ruhî bozuklukların sebepleri meyânında ana-babanın çocuklar arasında yaptıkları ayrımın da yer aldığını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple eğitimcilerimiz "Muhtelif çocukları olan ailelerde bir çocuğun ötekine tercih edilmesi, kardeşleri veyâ diğer çocuklarla aleyhinde mukayeseler yapılması şahsiyet gelişmesi yönünden göz önünde tutulması icabeden bir husûstur (...) Bu duruma düşen çocuklarda hem yetişkinlere, hem de kendine tercih edilen çocuğa karşı "düşmanlık, kıskançlık, aşağılık duyguları geliştirilir" demektedirler.

Önce evvel isteyene: *Küçük kardeşler arasında sıkca görülen bir husus birisinin herhangi bir talebi olunca diğerininde aynı talepte bulunmasıdır. Şu vereceğimiz misâlden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle hâllerde önce ilk mürâcaata cevap verilmesi gerektiği prensibini vaz' ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Ali'den gelen rivayet aynen şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi ziyâret etmişti. Yanımızda geceledi. Hasan ve Hüseyin de uyuyorlardı. Bir ara Hasan su istedi. Derhâl kalkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su kırbasından kadehe su aldı. Çocuğa vermek için getirmişti ki (o sırada uyanmış olan) Hüseyin (hemen bardağı) alıp su içmek istedi. Resûlullah ona vermeyip önce Hasan'a verdi. Bunun üzerine Fatıma dayanamayarak: "Hasan'ı Hüseyin'den çok seviyor gibisin" deyince,* **"Hayır, fakat ilk defa o istedi"** cevabını verdi.

ÇOCUK ÖLDÜRME YASAĞI

Dinimizin ısrarla üzerinde durduğu bu meseleyi, doğum kontrolü tatbikatıyla günümüzde kazandığı ehemmiyet sebebiyle biraz genişçe açıklamayı gerekli bulduk. Bu maksadla *Kur'ân'da Çocuk* adlı kitabımızdan ilgili kısmı aşağıya aynen alıyoruz.

"Çocukların korunması hususundaki Kur'ânî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır. Eski çağlardan beri bütün dünyada [60], çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, câhiliyye devri Arap-

60– Bir peygamberin rüyada bile olsa gördüğünün vahye dayandığı ve binâenaleyh hak olduğu (bak. Râzî, a.g.e. 26, 153) kaziyyesi ve usûlcülerin bir hüküm geldikte icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (Râzî, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı âyetlere (Saffât 37, 101-102) dayanarak Hz. İbrahim zamanına kadar -belki de bir kısım kayıtlara tâbi olarak- çocuk kurban etmenin cârî olduğu, ondan sonra da bu tatbikâtın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.

larında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'ân-ı Kerîm bu müessif tatbikata, birçok kereler temas eder.

Bir kısım âyetler, bu âdetin tarihen eskiliğine dikkat çekerek tâ Hz. Musâ zamanında Firavun tarafından Yahûdiler'e uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu. (Bakara 49; A'raf 141; İbrahim 6; Kasas 4; Mü'min 25.)

Yahûdilere tatbik edilmiş olan bu "erkek çocukları öldürme" cinayeti düşmanca tavırdan, inananlar zümresini zayıflatmak ve güçsüz bırakmak düşüncesinden ileri geliyordu.

Kur'ân-ı Kerîm, câhiliyye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de âyetlerinde yer verir:

وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

Meâlen **"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir** (En'âm, 137).

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslâm'ın bidâyetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri İslâm'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan Kays İbnu Âsım'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bu günahtan kurtulma çâresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum Sa'sa'a İbnu Nâciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin mânevî mükâfaatının ne olacağını sormuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli bahâne ve şekiller altında kıyâmete kadar devam edecek olan bu tatbîkatla, ciddî şekilde mücadele eder. Bunu bu iki örnekle görelim:

1- Şu âyet- i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir:

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ

Meâlen: **"De ki: "Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin ve onların rızkını veren biziz-. "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır"** (En'âm, 151).

İsrâ sûresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir. (İsra, 31).

2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler." (En'am, 140).

3- Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur:

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sâhiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabûl et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır (Saff, 12).

4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse **"Kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman"** meâlindeki. وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ *âyeti (Tekvir, 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve:*

وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا

"Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz"[61] *meâlindeki âyetleri Kur'an-ı Kerîm'in her tarafına serpiştirilmiş olarak bu yasağı, sıkça hatırlatmaktadır.*

61– İsrâ 31; En'âm 151.

Zamanımızda, bir kısmı dâhilî, bir kısmı hâricî sebeplerden hâsıl olan iktisadî sıkıntıları ve tamamen muhayyel olan- müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek sûretiyle Malthus'cu iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyâsî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbîkatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla münis gösterilmeye ve meşrû kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Âyetlerde firavunlarca "mü'minleri zayıf kılmak" için işlendiği bildirilen "fakirlik korkusu" kılıfına büründürülmüş şekliyle mü'minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" emri tekrar edilmiş olmaktadır.

174 ٤ـ وعن عوف بن مالك الأشجعى رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [أنا وامرأة سعفاء الخدّين كهاتين يوم القيامة، وأومأ يزيد بن زريع الراوى بالوسطى والسبابة: امرأة آمت من زوجها ذات منصب وجمال حبست نفسها على يتاماها حتّى بانوا أو ماتوا]. أخرجه أبو داود.

«والسفعة» نوع من السواد ليس بكثير، وأراد أنها بذلت نفسها ليتاماها، وتركت الزينة والترفه حتى شحب لونها واسود، «وآمت» بالمد: أقامت بلا زوج، ومعنى «بانوا» انفصلوا واستغنوا.

4. (174)- *Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ben ve yanakları kararmış kadın kıyamet günü şu iki şey gibi yan yanayız.** *-Hadisi rivayet eden Yezid İbnu Zürey, baş ve orta parmaklarıyla işaret yaptı.-* **O kadın ki, mevkii, makamı bulunan kocasından dul kalmıştır, (maddî imkânlarından başka) neseb ve güzelliği yerindedir. Bütün bunlara rağmen (evlenmez) ve yetimler büyüyünceye veya ölünceye kadar kendini onlara hasreder."**

Hadîste geçen **"yanakları kararmış kadın"** tabiriyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yetimlerini büyütmek gayesiyle süslenmeyi ve rahat yaşamayı terkeden, çektiği sıkıntılar sebebiyle cildi kararan dul kadını ifade buyurmuştur. Ebu Dâvud, Edeb 130, (5149).

175 ٥- وعن خولة بنت حكيم رضى الله عنها قالت: [خَرَجَ رَسُولُ الله ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ مُحْتَضِنٌ أَحَدَ ابْنَيْ بِنْتِهِ وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّكُمْ لَتُبَخِّلُونَ وَتُجَبِّنُونَ وَتُجَهِّلُونَ وَإِنَّكُمْ لَمِنْ رَيْحَانِ الله تَعَالَى]. أخرجه الترمذى.

«ومعناه» تحملون على البخل والجبن والجهل.

5. (175)- *Havle bintu Hakîm* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *Bir gün, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kızı Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın iki oğlundan birini kucaklamış olduğu halde evden çıktı ve şöyle diyordu:* **"Siz var ya, sizin yüzünüzden (ebeveyniniz) cimriliğe, korkaklığa ve cehâlete düşüyorlar. Ve siz Allah'ın reyhanındansınız."** Tirmizî, Birr, 11 (1911); İbnu Mâce, Edeb 3, (3666).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* torunlarına olan sevgisini çeşitli şekilde izhar etmiştir. Burada kucaklayıp taşıdığını, bu meyanda çocuğa konuştuğunu görüyoruz. Çocuğu olan babalar onların terbiyelerini düşündükleri için cihada gitmekten korkarlar. Onlar için birçok hayır harcamalarına karşı cimrilik ederler. Keza çocuklarının rızıklarını te'min, himâye ve terbiyelerini sağlamak için meşgul olduklarından ilme de vakit ayıramazlar, câhil kalırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka vesile ile çocukları kucaklarken: **"Allah doğru söylemiştir. "Evlatlarınız, mallarınız birer fitnedir"** (Teğabün, 15) buyurur. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yukarıdaki sözleriyle, çocukların fitne olduğunu belirten âyetlere işaret etmiş olabilir. O âyetlerden biri meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler, sizi ne malınız, ne evladlarınız Allah'ı zikirden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir"** (Münâfikun, 9).

Şu halde, çocukların ihtiyaçlarını görmek, terbiyelerini yapmak gibi meşguliyetler, dikkatli olunmadığı takdirde başka çeşit vazifelerimizi ihmâle sebep olabilecektir. Şu halde âyet ve hadisler bu tehlikeli duruma dikkatleri çekmiş oluyorlar.

2- Hadis önce çocuğu zemmetmiş, sonra da reyhana benzeterek medhetmiştir. Bu benzetmeden maksadın çocuğun öpülüp koklandığına irşâd olduğu belirtilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocukların terbiyesinde onların öpülmelerine, sevilmelerine çok ehemmiyet vermiş; **"Her öpücük sebebiyle size cennetten bir derece verilir"** diyerek buna teşvik etmiştir.

ŞEFKAT VE ÇEŞİTLİ İZHAR YOLLARI: KUÇAKLAMAK, ÖPMEK

Büyüklerin küçüklere olan ilgilerinde en mühim yeri işgal eden şefkate İslâm'ın verdiği ehemmiyeti açıklamak üzere Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan ilgili bahsi aşağıya kaydediyoruz:

"Başta ebeveyn olmak üzere bütün büyüklerin küçüklere olan münâsebetinde en mühim esas, onlara gösterilecek sevgi ve şefkattir. Büyüklerde takdir edilme ihtiyacı ne ise, küçüklerde de sevilme ve şefkat görme ihtiyacı aynı şeydir. Ancak bu ikincilerde sevgi, onların gelişmesinde gıda hükmüne geçtiği için şahsiyetlerinin teşekkül ve inkişafında mâ-i hayat, ziyay-ı şems durumundadır ve "sosyalleşmesinde en önemli faktör" olması sebebiyle çok daha mühimdir. Çocuğun müteakip yıllarda gös-tereceği bir kısım ruhî bozukluklar, ailesinden yeteri kadar sevgi ve alâka görmemesi, kötü muâmelelere mâruz kalmasıyla îzâh edilmektedir. Batılı bir terbiyeci "Öğretmende sevgi olmazsa, çocukta ne karekter, ne de zekâ iyi ve serbestçe gelişemez" der. Bir diğeri çocuk intiharlarının sebeplerinden biri olarak çocuğun sevilmediğine dair inancı gösterir. Yine bir Batılı "Az veya çok bilinçli olan sevgi ihtiyacı çok büyüktür, hiç olmazsa ölçülü bir şekilde sevilmeyen çocuk içine çekilir, zayıflar ve bencil bir şekilde kendi kabuğuna kapanır. Çocuk temiz havaya nasıl muhtaçsa aynı tarzda sevgiye de muhtaçtır" der. Çocuğa gösterilecek sevginin onun cinsî kuvvelerinin gelişmesine de müessîr olacağına inanan terbiyeciler "çocuğun normal seksüel davranışlar kazanması için" alınacak tedbirler meyânında "çocuklar ve gençlerin doğuştan itibaren gerekli sevgi ve saygıyı görmesi"ni şart koşmaktadırlar. Aile içerisinde sevilme ve reddedilme gibi durumların çocuğun konuşma kapasitesine de müsbet veyâhut menfi yönden etki edeceği, yeterli sevgiye mazhar olmayan çocukların konuşma özürlerine maruz kalacağı da belirtilmiştir. Keza homoseksüellik, sadizm, altını ıslatma, itâatsizlik, anne-babaya düşmanlık gibi her çeşit rûhî bozuklukların temelinde "insan yavrusunun en önemli psikolojik ihtiyâcı olan içten sevilmek" noksanlığı gösterilmektedir. Çevrelerinden, hususen anne babalarından, yeteri kadar sevgi ve alâka göremeyen çocukların, kendisine itimad duygusunu geliştiremeyeceği, büyüklere karşı düşmanca hareket etmeye, haşin, kırıcı, kavgacı, yalancı, hırsız, okul kaçkını olmaya meyledeceği vs. kesinlikle anlaşılmıştır. Suçlu çocuklar için te'sis edilen ıslah evlerinde de başarı için, her şeyden önce "sevgi ve şefkât"e başvurulması gerektiği belirtilmektedir.

Bu söylenenler, bir kısım klinik ve anket çalışmaları sonunda ilmen tesbit edildiği için "son zamanlarda en ziyade üzerinde durulan mühim problemlerden biri anne ve babaların çocuğa karşı takınacağı tavır" olmuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* diğer birçok sünnetlerinde olduğu gibi, burada da sebep zikretmeksizin, çocuklara şefkat hususunda ısrar etmiş, teşvik edici sebep olarak da Allah indindeki mükâfaatı zikretmiştir. Başka vesîlelerle de belirttiğimiz gibi çok yönlü hikmetleri bulunan bir emir veya yasağın sebepleri tâdâd edilmez, meselenin sâdece mânevî sonucu zikredilir: "Allah'ın rızası", "gadabı", "şeytanın rızası", "memnuniyetsizliği", "meleklerin duası", "lâneti" vs. Çocuklara gösterilmesi gereken şefkat husûsu da böyle te'yid edilmiştir. **"Rahmet (şefkât) sahiplerine Rahmân rahmet eder, arz ehline rahmet edin (müşfik olun) ki semâ ehli de size rahmet etsin." "(Rabbim şöyle buyurdu:) Şurası muhakkak ki rahmetim gadabımı geçmiştir", "(Halka) merhametli olmayana (Hakk tarafından) rahmet edilmez, "Merhamet ancak şakî olanlardan alınmıştır"** gibi müteaddid hadislerde rahmeti bütün canlı mahlûkatla olan münâsebetlerde büyük bir esas olarak vaz eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuklara karşı gösterilecek şefkât ve merhamete ayrıca dikkat çeker ve: **"Küçük-lerimize şefkât etmeyen (...) bizden değilir"** der.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), çocuklarına karşı müşfik ve onlara düşkün olan kadınları takdir etmek sûretiyle kadınları şefkatli olmaya teşvik etmiştir. Bu cümleden olarak Kureyş kadınları çocuklarına düşkünlükleri sebebiyle takdir edilirler: **"Deveye binen kadınların en hayırlısı Kureyş kadınlarının sâliha olanlarıdır, onlar küçüklüklerinde çocuklarına son derece müşfik ve düşkündürler** (...)" *Bir seferinde iki çocuğundan birini sırtına almış, diğerini de elinden tutmuş yederek huzûruna gelen bir kadına, diğer bir seferinde de Hz. Aişe'nin ikram ettiği üç hurmadan ikisini beraberindeki iki çocuğuna birer tane verip üçüncüsünü kendine ayırdığı hâlde az sonra üçüncüyü de çocuklarına yarımşar veren kadına, çocuklarına karşı izhâr ettiği şefkatten dolayı fevkalâde takdir ve senâlarda bulunmuştur.*

Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iyâline karşı nâsın en şefkatlisi olarak tavsif eder. Der ki: **"İyâline karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den daha müşfik olan hiç kimseyi görmedim. Oğlu İbrahim'in Medine'nin bir kenarında oturan süt annesi vardı. Süt annenin kocası bir demirci idi. Beraberinde biz de**

olduğumuz hâlde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya (çocuğu sık sık görmeye) giderdi. Varınca demircinin izhîrle dumanlandırılmış evine girer, çocuğu kucaklar öper, koklar, bir müddet sonra dönerdi. *Müsned-i Zeyd'de gelen bir tahricde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), herkesi çocuklarını öpmeye teşvik eder* **"Çocuklarınızı çok öpün zira her öpücük için size Cennet'te bir derece verilir ki iki derece arasında beşyüz yıllık mesâfe mevuttur. Melekler öpücüklerinizi sayarlar ve sizin için yazarlar."**

Torunları Hasan'ı (veya Hüseyin'i) öperken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i, gören Akra' İbnu Hâbis bunu yadırgayarak: "Benim on çocuğum var hiçbirini de öpmedim" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona yönelerek şu cevabı verir: **"Şefkatli olmayana merhamet edilmez."** *Sâib İbnu Yezîd'in rivayetinde ise* **"Halka merhamet ve şefkat göstermeyene Allah rahmet etmez."** *demiştir. Kezâ İbnu Mâce'nin tahricinde "Çocuklarınızı öper misiniz?" diye soran bedevîlerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "evet" cevâbını alınca: "Fakat biz, Allah'a andolsun öpmeyiz" demeleri üzerine de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?"** *demiştir. Bütün bu rivayetler bir yandan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çocuk sevgisine verdiği ehemmiyeti ifade ederken, diğer yandan da çocuklara karşı beslenmesi gereken sevgi, şefkât ve merhâmetin en iyi ifade vasıtasının onları öpmek olduğunu belirtmekte ve buna teşvik etmektedir.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'deki bu çocuk sevgisi sâdece kendi çocuklarına karşı olan cibillî bir evlad sevgisinden çok, alelıtlak sevgiye muhtâç olan bütün çocuklara karşı idi. Yine Enes (radıyallahu anh)'den mervî bir hadiste, O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun **"Çocuklara karşı nâsın en müşfiki"** *olduğu belirtilmektedir ki bir başka vecihte* **"çocuklarına ve iyâline karşı nâsın en müşfiki"** *şeklinde gelmiştir.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'de çocuk sevgisi pek bâriz bir vasıf olmaktan başka bunun mübalağalı bir şekilde izharı da görülmektedir. Sevgiyi izharda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif imkân ve fırsatları değerlendirmiştir.

Kucaklamak ve Öpmek: *Çocuklara karşı duyulan sevgiyi ifade etmenin en iyi yollarından biri onların kucaklanıp öpülmesidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in reyhâna teşbih edip "kokusu cennetin kokusundandır" dediği çocukları kucaklayıp öptüğüne dair misaller çoktur.*

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "dünyadaki iki reyhânım" dediği Hasan (radıyallahu anh) ve Hüseyin (radıyallahu anh)'i Enes (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre (sık sık) "çağırtıp onları koklar ve bağrına basardı." Nitekim Buhârî'nin tahricinde Ebû Hüreyre (radıyallahu anh), Tirmizî'nin tahricinde Havle Bintu Hâkim, Hâkim'in tahrîcinde Ya'lâ'bnu Münebbîh es-Sakatî, İbnu Mâce'nin tahricinde Ya'la'l-Âmirî Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in torunlarını kucaklayıp bağrına bastığını ve dua edip sevgisini izhâr buyurduklarını haber vermektedir.

Usâme İbnu Zeyd'in Buhârî'de gelen bir rivayetinden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi öz evlâd ve torunları dışında kalan çocuklara da aynı sevgi tezâhüründe bulunduğunu anlamaktayız. Usâme (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni bir dizine, Hasan İbnu Ali (radıyallahu anh)'yi de diğer dizine oturtur,sonra ikimizi birden bağrına basar ve: **"Ey Rabbim bunlara rahmet et, çünkü ben bunlara karşı merhametliyim"** *derdi. Kezâ İbnu Rebî'ati'bnü'l-Hâris (radıyallahu anh)'in rivayeti de bu görüşümüzü teyîd etmektedir. Der ki: "Babam beni, Abbâs (radıyallahu anh) da oğlu el-Fadl (radıyallahu anh)'ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gönderdi, huzûrlarına girdiğimiz zaman bizi sağlı sollu oturttu ve bizi öylesine sıkı kucakladı ki daha kuvvetlisini görmedik."*

Rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuğu çok değişik yerlerinden öptüğünü, göstermektedir. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin bir rivayetinde Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki omuzundaki Hasan ve Hüseyin'in sırasıyla dudaklarından öptüğünü, diğer bir rivayetinde "Hasan'ın dilini kişinin kuru hurmayı emdiği gibi emdiğini", Hz. Mu'aviye (radıyallahu anh)'nin bir rivayetinde de "acıtmaksızın Hasan'ın dudağını emdiğini" görüyoruz.

Bu hususta şu rivayet de son derece enteresan gözüküyor: "Ebû Hüreyre bir gün Hasan İbnu Ali'ye rastlar ve "Elbisesini kaldır tâ ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öptüğünü gördüğüm yerden öpeyim" der. Hz. Hasan elbiseyi karnından yukarı alır. Ebû Hüreyre göbeğinin üzerine dudaklarını koyar ve öper."

Kezâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Fâtıma'yı da öptüğü rivayetlerde belirtilmektedir. Fâtıma'yı bazı rivayetlerde "umûmiyetle başının tepesinden" öptüğü belirtilirse de Hz. Ebû Bekir'in, kızı Aişe'yi yanağından öptüğüne dair rivâyetin varlığı kız çocuklarının sâdece alın veyâ tepeden öpüleceğine dair bir teamülün olmadığını gösterir.

Bütün bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere, küçük çocuk kız ve erkek tefrîk edilmeksizin öpülecektir. İbnu Battâl'ın deyişine göre -ki verdiğimiz misâller bunu teyîd eder- "Çocuğun bütün uzuvlarından öpmek câizdir. Ulemâ'nın ekserîsine göre avret olmadıkça büyüklerin de bütün uzuvlarından öpmek câizdir."

Öpmeyi: *"Sevgi öpmesi, merhamet öpmesi, şefkat öpmesi, hürmet öpmesi, şehvet öpmesi diye beş kısma ayıran İslâm âlimleri Allah rızasıyla olduğu takdirde hepsinin ibadet sayılacağını ifade etmiş, çocukların öpülmesini de "rahmet" olarak değerlendirerek bunu bilhassa şehvânî olan öpmelerinden tamamen ayırmıştır. İbnu Hacer biraz daha tafsilatlı olarak şöyle der: "Öz çocukların akrabâ ve yabancı çocuklarının öpülmesi şefkat ve rahmet içindir, lezzet ve şehvet için değildir, bağrına basmak, koklamak ve kucaklamak da böyledir. Fakat Nevevî: "Başkasının çocuğunun da şehvetle olmadığı takdirde öpülmesi câizdir" demekle, başkasının çocuğunu öperken değişik bir niyyetin araya girebileceği ihtimaline yer vermiş oluyor.*

Başından Okşamak: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), çocuklara olan sevgisini izhârda sıkca okşamaya da yer vermiştir. Bunu daha ziyâde çeşitli vesîlelerle huzûruna çıkan Müslüman çocuklara karşı tatbîk etmiştir. Rivâyetler okşama, kucağına alma ve hayır duânın umumiyetle berâber olduğunu ifâde ederler. Bir iki misâl verebiliriz. Yusuf İbnu Abdillah İbni Selâm: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), beni Yûsuf diye tesmiye etti, kucağına oturttu ve başımı okşadı"der. Amr İbnu Hureys ise kendini annesinin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna götürdüğünü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başını okşayıp, bol rızka kavuşması için dua ettiğini, Abdullah İbnu Utbe de beş altı yaşlarında iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisini tutup kucağına oturtarak başını okşayıp, zürriyeti için bereketle dua ettiğini hatırlayabildiğini anlatır.*

Abdullah İbnu Büsr de kendilerini Hz. Ebû Bekir'le ziyârete gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yemek ikrâm ettiklerini, yemekten sonra ev halkı için dua edip, eliyle kendi başını okşayarak: "Bu çocuk bir asır yaşayacak" dediğini rivayet eder. Kezâ biat için getirilmiş olan Abdullâh İbnu Hişâm'ı da okşar, dua eder, "Henüz küçüktür" diyerek biat almaz.

Kızlarla ilgili bir örnek için de Cemre Bintu Abdillah et-Temîmiyye'nin şu rivayetine bakalım, der ki: "Babam beni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdü ve: "Şu kızım için Allah'a bereketle dua buy-

run" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni kucağına oturttu, sonra elini başıma koydu ve bereketle dua etti.

Câbir İbnu Semüre de şu müşâhedesini anlatır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le öğle namazı kıldım. Namazı müteakip ehline gitti. Ben de onu takip ettim. Derken onu iki çocuk karşılamıştı ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* teker teker her birinin yanaklarını okşamaya başladı, -Râvi ilâve eder- Benim yanaklarımı da okşadı."

Zayıf senedle de gelmiş olsa, okşama ile ilgili bir teferruata yer veren şu hadisi de son olarak kaydedelim: "Yetimin başını (arkadan) öne doğru, babası olan çocuğun başını da (önden) arkaya doğru meshedin."

Bineğine almak: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çocuklara sevgisini izharda durumu icabı onları bineğine de almıştır. Abdullah İbnu Ca'fer (radıyallahu anh) bu konuda şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönünce biz onu karşılardık. Yanımda ya Hasan veya Hüseyin olurdu. O (aleyhissalâtu vesselâm) da birimizi önüne, birimizi de arkasına alarak, Medîne'ye kadar getirirdi." Ebû Dâvûd'un tahricinde Abdullah "Kendisini ilk karşılayanı önüne, diğerini arkasına alırdı" der. Bir defasında bu sefer dönüşlerinden birinde bineğine üç çocuk birden aldığı belirtilir. İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde Mekke'ye girdiği sırada kendisini karşılayan Benû Abdulmuttalib çocuklarından birini önüne, diğerini arkasına aldığını görüyoruz. Böyle bir durumda tercihe mazhâr olan Abdullah İbnu Zübeyr müftehirâne Abdullah İbnu Ca'fer'e şöyle der: "Hatırlar mısın bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı karşılamıştık da O, beni bineğine almış seni terketmişti?(...)"*

Şu rivayet bize bineğe almak sûretiyle çocuklara iltifatın sâdece yolculuk dönüşü karşılamalara mahsus olmadığını ifade etmektedir. Râvi (yine Abdullah İbnu Ca'fer) diyor ki: "Keşke ben, Ubeydullah ve Kusam'ı bir görseydiniz. Biz beraberce oynuyorduk, derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize uğradı ve "Bana şunu kaldırın" diyerek beni önüne aldı. Sonra da Kusam'a işâret ederek: "Şunu da bana kaldırın"dedi onu da arkasına aldı, sonra bize dua etti (..)"

Sevgide Aleniyet: *Verdiğimiz misâllerde görüldüğü gibi çocukları seven Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sevgisini fiilleriyle izhâr ettiği gibi bizzat sözleriyle de alenen ifade etmiştir. Pek çok rivayet Hz. Hasan ve Hüseyin'i kucaklayıp öptükten sonra:* **"Ya Rabbi ben bunu (veyâ bu ikisini) seviyorum, sen de sev"** *dediğini teyid etmektedir.*

Hz. Enes (radıyallahu anh)'den gelen şu rivayet diğer çocuklara da aynı şekilde davrandığını ifâde eder: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düğünden dönen çocukları ve kadınları görmüştü, onlara yönelerek: **"Vallahi sizler bana halkın en sevgili olanısınız, vallahi sizler bana halkın en sevgili olanısınız"** *der.Kâfilenin içerisinde hizmetçilerin de bulunduğu tasrih edilen Müsned'in bir rivayetinde:* **"Allah'a and olsun sizleri seviyorum"** *der.*

176 ٦– وعن البراء رضي الله عنه قال: [أتى أبو بكرٍ عائشةَ رضي الله عنهما وقد أصابتها الحمّى فقال: كيف أنتِ يا بنيةُ؟ وقبّل خدّها]. أخرجه أبو داود، وأخرجه الشيخان في جملة حديث.

6. (176)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye uğradı. Aişe hummaya yakalanmış, hasta idi. "Kızım, nasılsın?" diye hatırını sordu ve yanağından öptü."* Ebû Dâvud, Edeb 158 (5222); Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 45.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hicretle ilgili uzunca bir hadisten parçadır. Mekke'den Medîne'ye geldikleri zaman Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe başta bir çokları, buranın havasına intibak edemeyerek hastalanmışlar, Mekke'ye karşı hasret ve özlemlerini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'yi Mekke'den daha fazla sevdirmesi Medine'yi her hususta kendileri için mübarek kılması için dua etmiştir.

Hadis, babaların kızlarını yanaklarından öpebileceklerine dair delil olmaktadır.

177 ٧– وعن سعيد بن العاص رضي الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [ما نحل والدٌ ولداً من نُحلٍ أفضلَ من أدبٍ حسنٍ]. أخرجه الترمذي.

وفي أخرى له عن جابر بن سمرة يرفعه: [لأن يؤدّبَ الرّجلُ ولدهُ خيرٌ من أن يتصدّق بصاعٍ] « النُّحْلُ » العطية والهبة.

7. (177)- *Said İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz"** Tirmizî, Birr 33, (1953).

Yine *Tirmizî*'de, *Câbir İbnu Semure*'den gelen bir başka rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun için bir Sa'**[62] **miktarında yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır."**

AÇIKLAMA [63]

Peygamberlik müessesesi bir terbiye müessesesidir. Bütün peygamberler öncelikle birer mürebbî ve muallimdirler. Nitekim İbnu Mâce'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* إنما بعثت معلما **"Ben ancak bir muallim olarak gönderildim"** buyurarak kendisini bir muallim bir mürebbi ve bir terbiyeci olarak tanıtmaktadır.

Peygamberliğin en mühim gâyesi terbiye olunca, yeni yetişen neslin sorumlularının da en mühim vazifesi terbiye olmalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çocukların terbiyesinden behemehal babaları sorumlu tutmuş, ulemâ da, baba olmadığı takdîrde dede, anne, vâsi,kayyım vs.den her kim velâyeti üzerine almışsa ona, hiç birinin bulunmadığı hâllerde sultan'a tevdî ederek çocuğu mürebbîsiz bırakmamıştır. Ebû Hüreyre'den gelen rivayette: "Çocuğun, babası üzerindeki haklarından biri, ismini ve edebini güzel yapmasıdır..." denmektedir, Abdullah İbnu Ebî Cemre, kişinin vesâyeti altında bulunanlara (zevce, çocuk, köle vs.) karşı hukuûkî mükellefiyetlerinin en mühimmi olarak, onların diyânetlerinin hıfzını zikreder. Özet olarak: "Bu husus, şeriat nazarında, câhil ve âlim herkesce bilinen kisve, nafaka ve süknâdan daha ehemmiyetlidir ve te'kidli olarak ifade edilmiştir; şöyle ki: Kisve ve nafaka mükellefiyeti darlık ve imkânsızlık hâlinde sâkıt olduğu hâlde, dine irşad ve onun tâlîmi hiç bir sûrette sâkıt olmaz" der ve herkesin daha az mühim olan kisve ve nafaka mükellefiyetini bildiği hâlde terbiye mükellefiyetini aynı derecede bilmediğini söyleyerek bu gafletin sebeplerini açıklar.

Terbiye, şu hâlde mikro planda çocukta şahsiyeti inşâ faaliyeti, makro planda da yarınki cemiyeti kurma ameliyesidir. Bu hayatî vazifenin ehemmiyetini Müslüman vicdana nakşetmek için gerek Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinde ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde mükerrer beyânlar gelmiştir.

62- Bir Sa': 2120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

63- Bu açıklama Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sünnetine Terbiye kitabından özetlenerek alınmıştır.

Âyet-i Kerîme'de: **"Ey iman edenler, kendinizi ve aile halkınızı yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun"** (Tahrim, 6) denmektedir. Burada emredilen korumanın te'dîb, tehzîb, güzel ahlâkı tâlim, kötü arkadaşlardan korumak, zevk için yemeye (tenâum) alıştırmamak, zineti ve konforu sevdirmemek vs. gibi terbiye faaliyetleri olduğu belirtilmiştir. Bir başka âyette de: **"Ey İman edenler, zevceleriniz ve evladlarınızdan bir kısmı size bir nevi düşmandır o hâlde onlardan sakının (..) mallarınız ve evladlarınız (sizin için) bir fitnedir..."** (Teğabün, 14-15) buyrulmaktadır. Burada fitneden maksadın "imtihan vesilesi" olduğu belirtilmiştir ki bu imtihanı kazanmanın tek yolu, onlara karşı vazîfeleri yapmak, ahlâklarını güzel kılmak, onları hayata en iyi şekilde hazırlamaktır. Aksi takdîrde âhiretteki mesûliyetinden başka, daha dünyada iken onlardan ukûkla karşılaşacaktır. İzahına ilerde genişçe yer vereceğimiz: **"Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın"** hadisi bu mânada gelmiştir. Zafına rağmen âyetin mânasıyla desteklenen şu hadis de âile karşısında teyakkuza çağırmaktadır: **"Asıl düşman, öldürdüğün takdirde, senin için bir nur olan, seni öldürdüğü takdirde (şehâdetine sebep olarak) cennete gönderen düşman değildir, hakikî ve en büyük düşmanın kendi sulbünden gelen evlâdın, sonra tasarrufun altında bulunan malındır."** Kişinin fitnesinin, ehli, malı ve çocuğunda bulunduğunu ifâde eden bir Buhârî hadisinin şerhi sadedinde Abdullâh İbnu Ebî Cemre, fitne ile imtihan kastedildiğini belirttikten sonra ehli ve çocuklarıyla imtihândan murâdın onlara karşı vazifelerini yapıp yapmaması olduğunu söyler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde "terbiye vazîfesi", cihad gibi en çok fazîletli bilinen bir faaliyete takdim edilmiştir. Kendisine cihada çıkmak üzere mürâcaat eden kimselerin geride, çoluk çocuklarına bakacak kimseleri olmadığını anlayınca: **"Onların yanına dön, zira, cihadın iyisi onların içerisindedir"** diyerek geri çevirmiştir.

Taberânî'nin bir tahrîcine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e güçlü, kuvvetli, sağlığı yerinde bir adam uğrar. Onun bu hâli Ashâb'ın dikkatini çeker ve Ashâb'tan bir kısmı: *"Yâ Resûlullâh, keşke şu adam Allah yolunda (çalışır) olsaydı"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevâbı şu: **"Eğer bu adam küçük çocuğu için çalışıyorsa Allah yolundadır, yaşlı anne-babası için çalışıyorsa Allah yolundadır, nefsinin iffetini korumak için çalışıyorsa Allâh yolundadır, ehli için çalışmak için çıkmışsa Allah yolundadır. Ancak tefâhur ve övünmek için çıkmışsa tâğut (şeytan) yolundadır."**

Çocukların yetişmesinde onlara gösterilecek ilginin cihaddan üstün olduğuna dair kanaatin Müslümanlar arasında yerleşmiş bulunduğunu gösteren, Taberânî'nin rivayeti aynen şöyle: İbnu Mübarek, kardeşleriyle beraber olduğu bir gazvede onlara sorar: İçinde bulunduğumuz cihâddan daha efdal bir amel biliyor musunuz? Hayır bilmiyoruz cevâbını alınca: *"Ben biliyorum, iffetli bir adam düşünün, ailesi, çoluk çocuğu var. Geceleyin kalkar, uyumakta olan çocukları kontrol eder, üstü açılanları örter. İşte bunun ameli bizimkinden efdaldir"* der. Keza rivayete göre Halîfe Mansur hapiste bulunan Emevîlere sordurur: *"Hapis sırasında size en ziyâde zor gelen şey nedir?"* Şu cevâbı verirler: *"Çocuklarımızın te'dibinden mahrûm kaldık."* Süfyân-ı Sevrî: *"Kişiye, çocuğunu hadis öğretmeye zorlaması gerekir, zira o, bundan mes'uldür"* der. İbnu Ömer de: *"Oğlunu te'dîb et, zira bundan mes'ûlsün, te'dîb olarak ne yaptın, neler öğrettin? diye hesaba çekileceksin"* der.

Sünnete göre sâdece çocukların değil, velâyeti altında bulunan hizmetçi ve kölenin de terbiyesi ihmâl edilmemelidir. Hatta bunların terbiyesi daha mühimdir: **"Kimin yanında cariye (kadın köle) bulunur da onu güzelce terbiye ve tâlim eder, sonra âzad edip tezevvüç ederse Allah onun mükâfatını çifte yapar."**

Çocukların terbiyesine teşvik ve terğib sadedinde Hz. Peygamber 'in bazı sözleri:

"Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın..."

"Kişinin öldükten sonra geride bıraktığı şeylerin en hayırlısı, kendisine dua eden sâlih bir evlad, sevabı kendisine ulaşan sadaka-ı câriye, kendisinden sonra halkın amel ettiği ilimdir."

Sadedinde bulunduğumuz konularda Fethullah Gülen Hocaefendinin mütalaalarını birlikte takip edelim:

ÇOCUĞUN HAKLARI

İnsan yaratılırken hayat arkadaşıyla beraber yaratılmıştır. Onun yalnız başına kaldığı devre hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bu şekilde, daha ilk varlığa ererken, eşiyle beraber yaratılmak, insan için izdivacın fıtrî olduğunu göstermektedir. Bu fıtrî vazifede en mühim maksat ise "tenasül"dür. Binaenaleyh, nesillerin yetiştirilmesi hedef alınmadan yapılan evlilik bir eğlence ve mâcera, bu evlilikten meydana gelen çocuklar da bir anlık hissin kurbanı talihsizlerdir.

* * *

İnsan nesli yine ancak insanla devam eder. Kalbin ve ruhun hayat seviyesine doğru kanatlanmış insanla.. terbiye görmemiş, ruhî meleklerini geliştirememiş ve dolayısıyla da insanlığa yükselememiş nesiller, Âdem soyundan gelseler bile, insan azmanı bir çeşit garip yaratıklar; böylelerinin anne ve babalığını yüklenenler ise, bağrında canavar büyüten bedbahtlardır.

* * *

Anne-baba, evlatlarını yetiştirip faziletlerle donattıkları nisbette "evladımız" demeye hakları var ise de, ihmal edilmiş yavruları hakkında böyle bir iddiada bulunmaları kat'iyyen muvafık değildir. Ya ona; fenanın, çirkinin yollarını gösteriyor, onu insanlıkdan uzaklaştırıyorlarsa...

* * *

Bir milletin devam ve bekâsı iyi yetiştirilmiş nesillerle kaimdir. Millî varlığı ve millî ruhu mükemmelleştirilmiş iyi nesillerle.. milletler geleceklerini emanet etmek üzere mükemmel bir nesil yetiştirmemişler ise, istikballeri karanlık demektir. Hiç şüphe yok ki, nesillerin iyi yetiştirilmesinde en birinci vazife anne ve babalara düşmektedir.

* * *

Anne-baba, çocuğuna sâhip çıkar, onun duygu ve düşüncesini hem kendine hem de topluma yararlı olacak şekilde geliştirirlerse, millete yeni, sağlam bir rükün kazandırmış olurlar. Aksine onu, insanî duyguları itibariyle ihmal etmişlerse, cemiyetin içine herhangi bir haşere salmış sayılırlar.

* * *

Bir ağaç tımar edildiği zaman, bir canlı da bakımı-görümü yapıldığı sürece hem semere verir, hem de neslini devam ettirir. Bakılmadığı zaman ise, ağaç güdükleşir. canlı da amelimanda olur. Ya binbir istidât ve kabiliyetle dünyaya gönderilen insan; bir ağaç kadar olsun tımardan nasibi bulunmamalı mıdır?

* * *

İnsanoğlu, çocuğu dünyaya getiren sensin! Gökler ötesi âlemlere yükseltmek de senin vazifendir. Onun cisminin sağlığına ehemmiyet verip üzerinde titrediğin gibi, kalbî ve ruhî hayatı için de titre, merhamet et, kurtar o bîçareyi Allah için! Ve zebil olup gitmesine fırsat verme.[64]

64- M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/102-105.

GENÇ adam güç, kuvvet ve zekânın fidanıdır. Terbiye ve ıslah edildiği takdirde, zorlukları yenen bir Heraklit, gönüllere aydınlık ve dünyaya nizam va'deden bir dimağ olabilir...

* * *

Cemiyet bir kristal kap, GENÇ'ler de onun içinde tıpkı herhangi bir sıvı gibidirler; onun renk ve şeklini alır, onunla görünürler. Bilmem ki, onlara inkıyad ve itaat çağrısında bulunan nizam havarileri, dönüp bir kere de kendilerine bakabildiler mi..?

* * *

Hevesler oldukça tatlı, faziletler de biraz ekşi ve tuzlu yemeklere benzerler. GENÇ bunlardan birini seçmekte serbest bırakılınca, bilmem ki, neyi seçip neyi terkedeceğini söylemeye hacet var mı..? Oysa ki, onları fazilete dost, ahlâksızlık ve rezâlete de düşman olarak yetiştirme mecburiyetindeyiz.

* * *

Terbiye ile imdadına koşulacağı âna kadar GENÇ; yetiştiği çevre, heves ve zevkin pervânesi; ilim, basiret ve mantığın uzaklarında dolaşan bir deli ve kanlıdır. Onu, geçmişiyle bütünleştirip geleceğe hazırlayacak terbiye verildiği takdirde, millî duygu ve düşünceyi temsil eden bir delikanlı olur.

* * *

Bir milletin yükselip alçalması, o millet içindeki GENÇ kuşakların alacakları ruh ve şuura, görecekleri talim ve terbiyeye bağlıdır. Gençleri iyi yetiştirilmiş milletler, her zaman terakki etmeye namzet olmalarına karşılık, onları ihmal etmiş milletlerin bir adım ilerlemelerine dahi imkân yoktur.

* * *

Bir milletin geleceği hakkında kehanetde bulunmak isteyenler, o milletin GENÇ'lerine verilen terbiyeye baksalar, hükümlerinde yüzde yüz isabet ederler.[65]

* * *

Bir ağacın, nesil ve nev'ini devam ettirmesinde, çekirdek ve tohumu ne ise, insan nesli ve nev'inin devamında da çocuk aynı şeydir. Çocuk

65- M. Fethullah Gülen, Ölçü 49-51.

larını ihmal eden milletler inkıraza, onları yabancı ellere ve yabancı kültürlere terkedenler de özlerini kaybetmeye mahkumdurlar.

* * *

Her otuz-kırk senede bir, milletin en aktif ve en verimli kesimini teşkil edecek nesiller, bugünkü çocuklardır. Çocukları küçük ve değersiz görenler, millet hayatında, nasıl mühim bir unsuru hafife aldıklarını düşünüp ürpermelidirler.

* * *

Bugünün nesillerinde görülen fenalığın, bir kısım idarecilerde müşahade edilen yetersizliğin ve milletçe çekilen sıkıntıların mes'ulleri, otuz sene evvelki hakim unsurlardır. Çeyrek asır sonraki her türlü facia ve faziletler de, bugünkü nesillerin talim ve terbiyesine derpiş edenlere ait olacaktır.

* * *

Geleceğini teminat altına almak isteyen her millet, sağa sola harcayacağı zaman ve enerji kadar bir kısım imkânları da, yarının büyük insanları olacak çocukların yetiştirilmesine sarf etmelidir. Başka yönlere harcanan şeylerin büyük bir kısmı bâd-ı heva gitse bile, nesillerin insanlığa yükseltilmesi istikametinde sarf edilen şeyler, bitip tükenme bilmeyen bir vâridât kaynağı gibi devam edip duracaktır.

* * *

Günümüzde toplumun yüz karası sayılan; sefiller, şerliler, anarşistler, ayyaşlar, morfinman ve esrarkeşler.. dün terbiyelerinde ihmal gösterdiğimiz çocuklardır. Bilmem ki, bugünkü ihmallerimiz yüzünden, yarın sokaklarımızı ne türlü nesillerin dolduracağını hiç düşündük mü..?

* * *

Yarının kaderine, teknik ve teknolojik üstünlüğe sâhip olan milletler değil; izdivaç müessesesini ciddi olarak ele alan ve kendi nesillerini insanlığa yükseltmesini bilen milletler hâkim olacaktır. İzdivaç ve doğum mes'elesini ciddi olarak ele alamamış, kendi terbiye felsefesiyle kendi nesillerine sâhip çıkamamış milletler, bugün olmasa da yarın, zamanın insafsız dişlileri arasında eriyip gitmeye mahkûmdurlar.[66]

* * *

66- M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/52-54

GENÇLİK

Genç kuşaklar üzerine şefkatle eğilmek, ülkeye ve milletimize sâhip çıkma yolunda atılmış mânalı bir adımdır. Ne var ki, bu merhamet hissi, onların kalbî ve ruhî hayatlarına müteveccih olduğu nisbette faydalı ise de, cismaniyetlerine yönelik olduğu zaman onları birer bedenî varlık hâline getirmesi, hatta azmanlaştırması ihtimalden uzak tutulmamalıdır.

* * *

Genç nesillere değer veren her millet yükselmiş, onları gençlik hevesâtının akışına terkedenler ise, bu ihmallerinin cezasını çok ağır olarak çekmişlerdir. Şâyet bugün, çevremiz ihanetlerle kaynayıp duruyor ve nesiller hergün biraz daha azgınlaşıyorsa, bu tamamen bizim ihmalimizin neticesidir. Evet, başımız bulutlarda dolaşırken, ayaklarımızın dibinden yatak odalarımıza kadar sızan kobraları sezemedik ve bugünkü acıklı hâlimizi kendi elimizle hazırladık.[67]

TERBİYE

Her insanın geleceği çocukluk ve gençlik çağlarınaki intibâ ve tesirlerle sımsıkı alâkalıdır. Çocuklar ve gençlek yüksek duygularla coşup şahlanacakları bir iklimde yetişiyorlarsa, zihnî ve fikrî durumları itibariyle diri, ahlâk ve fazilet itibariyle de örnek olacaklardır.

* * *

İnsan, duygularının pes şeylerden uzak olduğu ölçüde insandır. Kalbi kötü duyguların baskısı altında, ruhu nefsanîliğin cenderesine takılmış kimseler, sûretâ insan görünseler bile düşünmek îcab edecektir. Terbiyenin bedene ait olan kısmını hemen hemen herkes bilir ama, asıl işe yarayan fikrî ve hissî terbiyeyi anlayan çok azdır. Oysaki, birinci şıkda daha ziyade adalî güçleriyle beden insanları, ikinci şıkda ise ruh ve mâna insanları yetişir.

* * *

Bir milletin ıslahına, fenaları imha etmekle değil; nesilleri millî kültür ve millî terbiye ile insanlığa yükselterek hizmet edilmelidir. Din, tarih şuuru ve gelenekler halîtasından ibaret mukaddes bir tohumu, yur-

---

67- M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/92-93.

dun dörtbir bucağında çimlendirmedikten sonra, imha edilen her fenanın yerinde birkaç tane yenisi bitecektir.

* * *

Çocuklara okutulacak kitaplar, şiir olsun nesir olsun, düşünceye kuvvet, ruha metânet, ümit ve azme fer verecek mahiyette olmalıdır ki, iradeleri güçlü, fikirleri sağlam nesillere sâhip olabilelim.

* * *

Kız çocukları ilerde deruhte edecekleri çocuklarının terbiyesine göre, bir çiçek gibi nazik, ince ve şefkatli yetiştirilmeleri esas olmakla beraber, hak düşüncesine sahip çıkmaları bakımından da polat gibi olmalarına dikkat edilmelidir. Yoksa, nezaket ve incelik uğruna onları bir kısım miskinler, âcizler hâline getirmiş oluruz. Unutmayalım dişi arslan da yine arslandır.

* * *

Terbiye başlıbaşına bir güzelliktir ve kimde olursa olsun takdir edilir. Evet, câhil dahi olsa, terbiyeli olduğu takdirde sevilir. Millî kültür ve millî terbiyeden mahrum milletler, kaba, câhil ve serseri fertlere benzerler ki; bunların ne dostluğunda vefâ ne de düşmanlıklarında ciddiyet olmaz. Böylelerine güvenenler hep inkisâr-ı hayâle uğrar, bunlara dayananlar ergeç desteksiz kalırlar.

* * *

Bir üstada çıraklık yapmamış ve sağlam bir kaynaktan terbiye almamış mürebbî ve mürebbiyeler, başkalarının yollarına fener tutan körler gibidirler. Çocukta görülen arsızlık, şımarıklık, bağrında geliştiği kaynağın bulanık olmasından meydana gelmektedir. Ailedeki duygu, düşünce ve hareket intizamsızlığı katlanarak çocuğun ruhuna akseder. Tabiî ondan da topluma...

* * *

Mekteblerde en az diğer dersler kadar terbiye ve millî kültür üzerinde durulmalıdır ki, vatanı cennetlere çevirecek sağlam ruh ve sağlam karakterli nesiller yetişebilsin. Tâlim başka terbiye başkadır. İnsanların çoğu muallim olabilir ama, mürebbî olan çok azdır.

En lüzumlu olduğu halde en az üzerinde durulan dersler, millî kültür ve millî terbiye dersleridir. Birgün dönüp bu yolu işletebilirsek, milletin terakkisi adına en isabetli kararı vermiş olacağız.

ÜÇÜNCÜ BAB

YETİMLERE İYİLİK

179 ١- عن سهل بن سعد رضى الله عنه قال رسُولُ الله ﷺ : [أنَا وكافلُ اليَتيمِ في الجنّةِ هكَذَا، وأشارَ بالسّبّابَةِ والوُسطَى، وفرّجَ بينَهُمَا]. أخرجه البخارى والترمذى، وأبو داود.

1. (179)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz"** Orta parmağı ile baş parmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret eti." Buhârî, Talak 14, Edeb 24; Tirmizî, Birr 14, (1919); Ebu Dâvud, Edeb 131, (5150)

180 ٢- وعن ابن عباس قال: قال رسولُ الله ﷺ : [من قَبَضَ يتيماً من بينِ المُسلمينَ إلى طعامه وشرابه أدخَلَهُ اللهُ تعالى الجنةَ ألبتةَ إلا أنْ يكُونَ قد عملَ ذنباً لا يُغفرُ]. أخرجه الترمذى.

2. (180)- *İbnu Abbâs* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim Müslümanlar arasından bir yetim alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyacaktır."** Tirmizî, Birr 14, (1918).

AÇIKLAMA:

Dinimiz yetimlerin himâyesine, bakılmasına fevkalâde ehemmiyet vermiştir. Sokakta kendi kendine veya çok zayıf bir alâka ile yetişecek insanlar, mutsuz bir hayat yaşıyacakları gibi, cemiyetin başına da pekçok mesele çıkararak içtimâî huzuru bozacaklardır. Bu sebeple dinimiz, onların imkân nisbetinde âile içerisinde barındırılmalarını ve diğer çocuklara gösterilen müşfik bir alâka ve muâmeleye mazhar edilmelerini emreder. Himâye, bakım, terbiye ve malların korunmasına yönelik

pekçok teşriatta bulunur. Bu mühim meseleye burada sâdece iki hadisle yer verilmiş olduğu için "Kur'ân'da Çocuk" adlı kitabımızdan alarak yetim konusunu genişçe açıklamayı uygun bulduk.

"Yetimle ilgili meseleleri başlıca beş başlık altında ele alacağız.

1— Yetime iyi muâmele ve maddî yardım.

2— İstikbâlinin düşünülmesi.

3— Yetimin ıslâhı.

4— Malının korunması.

5— Evlendirilmesi.

YETİME İYİ MUÂMELE

Kur'ân-ı Kerîm, Mekke'de nâzil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren yetim meselesini ele almıştır. İlk vahiylerde —Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendisinin de yetim olduğu hatırlatılarak— yetimlere iyi muâmele yapılması emredilir.

"Rabbin, bir yetim olduğunu bilip de seni barındırmadı mı?... O halde yetime gelince, ona sakın kahretme" (Duha, 6-9)

Yine Mekkî olan el-Fecr sûresinde:

"Siz yetime iyilik etmezsiniz" *diye bu davranış kötülenirken, Mâun sûresinde yetime yapılan kötü muâmele bir nevi "dini inkâr" olarak tavsif edilir:*

"Ey Muhammed! Dini yalan sayanı gördün mü? Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur" (Mâun, 1-3)

Yetime iyilik konusunda ısrar eden mekkî âyetlerden bir diğerinde yetime yardım "zor geçidi aşmak" gibi fevkalâde hayırlı bir amel olarak tavsif edilir.

"Biz insanoğlu için iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, ZOR GEÇİDİ AŞMAYA GİRİŞMEDİ. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit bir köle ve esir âzad etmek, yahut açlık gününde yakını olan bir yetimi, yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır." (Beled, 8-16)

YETİME MADDÎ YARDIM

YARDIM FONLARI: *Mekke'de daha ziyade yetime iyi muâmeleye teşvik, kötü muâmeleden de nehyedici âyetler gelmesine mukabil, Medîne'de yetimlerin himâyesi hususunda daha kesin emirler, daha müşahhas tedbîrler ihtiva eden âyetler gelmiştir. Bu âyetlerden bir kısmı, yetim için maddî yardım fonları zikreder. Bu âyetlerde doğrudan doğruya "beytü'l-mal" yâni devlet hazînesi mevzûbahis edilmezse de zikredilen fonlar umumiyetle devleti ilgilendirdiği için, hazinenin sarf (masraf) mahallerinden birinin yetimlere mahsus olduğunu söylememizde bir mübalağa yoktur:*

1— Ganîmetten Pay: *Şu âyet, savaşta elde edilen ganimetten, mücâhidlerin hissesinden arta kalan kısmın (humus denen beşte bir) nerelere harcanacağını belirler:*

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ

Meâlen: **"Kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, YETİMLERİN, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal, 41).

2— Fethedilen Yerlerden Gelen Pay: *Şu âyette fethedilen yerlerden elde edilen verginin —ki devletin mühim gelir kaynaklarından biridir— sarf mahalleleri gösterilir:*

مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

Meâlen: **"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından peygamberine verdikleri Allah, peygamber, yakınlar, YETİMLER, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; tâki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın"** (Haşr, 7).

3— Miras Taksimlerinde Pay: *Şu âyet, yetimler için, arkası kesilmeyen bir başka fon göstermektedir: Miras taksimleri.*

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

Meâlen: **"Miras taksîminde yakınlar, YETİMLER ve düşkünler bulunursa, ondan, onlara da verin, güzel sözler söyleyin"** (Nisa, 8).

Âyetin emrini, bir kısım âlimler nedbe yâni bunun nâfile bir amel olduğuna hükmederken, diğer bir kısmı da bunun mutlaka yapılması gereken bir vâcib olduğuna hükmetmiştir.

4— Nafaka Verilecekler: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ashâb'tan bazıları "Hangi şeyi nafaka olarak verelim?" diye sorarlar. Bu soru üzerine gelen bir vahiy nafaka olarak verilebilecek şeyleri değil, KİMLERE nafaka verileceğini tâdad eder:*

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى

وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ

Mealen: ***"Onlar hangi şeyi nafaka olarak vereceklerini sana sorarlar. De ki: "Maldan vereceğiniz şey ananın, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yol oğlunun hakkıdır"*** (Bakara, 215).

TEŞVİK: *Yetime yapılacak —infak, himâye, tatlı söz gibi— her çeşit iyi davranış şu âyette dince en mûteber addedilen ameller meyânında zikredilir:*

"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lâkin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle yakınlarına, YETİMLERE, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekât veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefâ gösterenler, zorda, darda ve savaş alanlarında sabredenlerdir" (Bakara, 177).

Aynı şekilde İsrâiloğullarından uymaları için misak konusu yapılan birkaç kalem mühim emirler meyânında YETİME YARDIM'ın da yer aldığı bildirilmektedir:

"İsrâiloğullarından "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya, yakınlara, YETİMLERE, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin" diye söz almıştık" (Bakara, 83).

Yetimlere iyi muâmele, himâye, maddî yardım hususlarında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den de pek çok hadis vârid olmuştur. Bir iki tane de hadis kaydedeceğiz.

"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle (iki parmağıyla göstererek) yanyanayız". Buhârî, Talak 25; Müslim, Zühd 42.

"Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi muâmele yapılan evdir. En kötü ev de, içinde yetim bulunup da ona kötü muâmele yapılan evdir." İbnu Mace, Edeb 6.

"Kim Müslümanlar arasında bir yetimi evine alıp kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirirse, afvı kaabil olmayan bir günah (yâni şirk) işlemediği takdirde Allah onu mutlaka cennetine kor." Tirmizi, Birr 14.

Mezumuzun bu bölümünü bitirirken, bir noktaya parmak basmak isteriz: 1400 sene önce nâzil olan Kur'ân, himâyeye muhtaçların ve yetimlerin himâyesini böylece, bizzat devlet vazîfelerinden biri hâline getirip rızıklarını —indelhâce— devlet hazinesine yüklemiş olduğu halde, memleketimizde, bakıma muhtaç çocuklardan son derece cüz'î bir kısmının melce bulabildiği "çocuk yuvaları", "yetiştirme yurtları" vs.nin bütçeleri, maalesef hâlâ devlet garantisinden mahrumdur ve bu müesseselerin idarecileri, ihtiyaçlarını karşılayabilmek, müesseselerde hizmetin devamını sağlayabilmek için binbir zahmet çekmektedirler.

İSTİKBALİNİN DÜŞÜNÜLMESİ:

Yetimin istikbalinin düşünülmesi mes'elesi Kur'ân'da açık şekilde yer alır. Bu husus yetimin malının korunmasıyla alâkalı olarak derpiş edilen tedbîr ve emirlerde zımnen yer ettiği gibi, bunlar dışındaki bir kısım âyetlerde de zâhir olarak ele alınmaktadır.

Bu âyetlerden biri, Hz. Mûsa ile Hz. Hızır'ın arkadaşlığını tasvir eden uzun kıssada geçer. Bilindiği üzere, Hz. Mûsa ile Hz. Hızır arkadaşlıkları esnasında bir kasabaya uğrarlar. Hz. Hızır, yıkılmaya yüz tutan bir duvarı, kasabalıların kendilerine uyguladıkları bed muâmeleye rağmen, doğrultarak yıkılmasını önler. Hz. Mûsâ'nın bu davranış karşısındaki taaccüp ve suali üzerine Hz. Hızır, mevzumuz açısından ehemmiyet arzeden şu açıklamayı yapar:

وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا

صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

Meâlen: **"Duvar ise, şehirdeki iki yetim erkek çocuğa âitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı. Babaları da iyi bir kimseydi. Rabbin onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi..."** (Kehf, 82)

Âyet-i kerîme, yetimlere âit olan bu hazinenin babaları tarafından kasd-ı mahsusla çocuklar için konduğunu sarih olarak ifâde etmiyor ise de "sâlih olduğu" belirtilen babanın bu maksadla koymadığına dâir de serahat yok. Her hâl ü kârda Rabb Teâlâ'nın, yetimlerin erginlik çağına gelinceye kadar hazînenin muhâfazasını irade ettiği açıklık ifade etmiştir.

Yetimlerin büluğ çağına kadar istikbal için hazırlanmaları ile ilgili bir başka âyette şu emre rastlarız:

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ

Meâlen: **"Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda rüşd (olgunlaşma) görürseniz, mallarını kendilerine verin"** (Nisa, 6).

Aslında yetimler hakkında uzunca bir pasajdan bir parça olan yukardaki âyet, çocukların istikbale hazırlanması mevzuunda mühim bir açıklık ihtiva eder. Zîra "deneyin" diye tercüme edilen Kur'ânî "vebtelû" emrinde geçen "ibtilâ etmenin" (yâni denemenin) mâhiyeti —Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'nin açıkladığı üzere— şöyledir: "Veli, yetimin ahlâkını gözden geçirir, menfî temâyüllerinde kulak kabartır. Böylece karekteri ve kendi işlerini yürütmedeki gayret ve malını tutma veya ihmâl etme durumları hakkında bilgi ve kanaat edinir. Bu denemeden iyi netice alır, çocuğun bu işleri, kendi menfaatleri istikametinde yürüteceği kanaatine varırsa, çocuğa, malından bir miktar vermesinde bir beis yoktur. Ancak bu ilk verilen miktar az olmalıdır. Çocuğun bunda tasarrufu mübahtır. Eğer çocuk bunu artırır ve verilen bu malı koruma işini becerirse, çocukta ihtiyar yâni işlerini bizzat yürütme kapasitesi gelişmiş demektir. Bu durumda veli malının tamamını kendisine teslim etmelidir. Ancak, bu tecrübeden iyi sonuç alamamış, çocuğun, kendisine teslim edilen mala iyi nezâret edemediğini tesbît etmiş ise, bu durumda velî, malını çocuğa vermez. Yanında tutmaya devam eder."

Diğer âlimlerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, âyette zikredilen ibtilâ'dan (denemeden) maksad, çocuğun ticaret işlerini yürütüp yürütemeyeceğini kontrolden ibaret değildir. Onun hayata hazırlanması, kendi kendini idare edecek hâle gelmesini sağlamaktır. Bu sebeple dinî, dünyevî ve her çeşit tâlim ve terbiye ibtilâya dâhildir: Ticâret, herhangi bir başka meslek, ilim vs. öğretimi, ahlâk ve edebinin verilmesi gibi her çeşit tâlim ve tedrîb.. Nitekim Elmalılı merhum âyeti şöyle açıklar: "Yetimleri de deneyiniz, tecrübe ile tâlim ve terbiye ediniz, hüsn-i idâreye

alıştırınız. Nihâyet nikâh çağına geldikleri yâni bâliğ oldukları vakit, kendilerinden rüşd hisseder, akıllarının ve terbiye-i diniyyelerinin tamam olduğunu ve kendilerini hüsn-i sûretle idâre edeceklerini yakından anlarsanız derhal mallarını kendilerine teslim ediniz."

RÜŞD: Yukarıdaki âyette geçen ve burada hususen durulup açıklanması gereken tâbirlerden biri rüşd tâbiridir. Âyet meâlen: **"Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. Onlarda "Rüşd" görürseniz mallarını kendilerine verin"** şeklinde idi. Burada kastedilen RÜŞD, büluğ değildir. Aklî kapasiteyle alâkalı bir olgunluk hâlidir. Daha teknik ifadeyle **"Dine ve dünyaya zarar verip vermiyecek şeyleri bilmektir."**

Şu hâlde malını muhâfaza hususunda dikkatli davranarak sefahat ve israftan kaçınan kimseye "REŞİD" denir. Keza işlerini güzelce idâreye muktedir sûrette büluğa eren kimse de "reşîd" namını alır. Ancak, Şafiî hazretleri, "rüşd"ün sübûtu çin, "diyânet"i de şart koşarak rüşdü: *"Din ve dünyanın salâhı, Allah'a itaat ve malı muhafaza diye"* târif etmiştir. Bu telâkkîde diyâneti nâkıs olanın reşîd sayılmaması söz konusudur.

Şunu da kaydedelim ki, bir kimse bülûğa erdiği halde malını muhafaza ve işlerini yürütme hususlarında yetersiz olabilir. Bu durumda, henüz "reşid" sayılmaz. Âyet-i kerîme bu takdirde, rüşd görülünceye kadar, yetime malının teslim edilmemesini emretmektedir. Şu hâlde malın teslimi iki şarta bağlı olmaktadır: 1- Bülûğ, 2- Rüşd.

İmâm Âzam'a göre, âkil kimse en fazla 25 yaşına kadar beklenir. 25 yaşına gelen bir kimse "reşîd" olmasa da malı kendisine verilir. Zîra bu yaş, insanın "dede olma"sı mümkün olan bir yaştır. Bu yaştan sona hacr câiz değildir. Müslim'de İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan kaydedilen bir açıklamaya uygun olarak yetimden "yetimlik"in kaldırılması hususunda, İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî gibi bir kısım âlimler yaş haddini değil, "rüşd"ün görülmesini esas almıştır.

Fıkıh kitapları büluğ ve rüşd'ün beraberce görüldüğü yaşa "büyüklük yaşı" (haddu'l-kiber) der. Bu sınırdan sonra ferd üze-rinden "çocukluk" ahkâmı kalkar.

YETİMİN ISLAHI

Yetimin terbiye, bakım, himâye gibi, her çeşit meselesine temas eden mühim âyetlerden biri Bakara sûresinin 220. âyetidir:

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Meâlen: **"Sana yetimleri sorarlar, de ki: Oların işlerini düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırdetmesini bilir. Allah dileseydi sizi zarara sokardı..."** denmektedir.

Bu âyetin daha iyi anlaşılması için iniş sebebini bilmemiz gerekmektedir. Kaynakların ittifakla belirttiklerine göre, az ilerde metniyle birlikte kaydedeceğimiz: **"Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar"** meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, Müslümanlar yetimleri ailelerine dâhil etmekten korktular, mallarına bakmaktan sarf-ı nazar ettiler. Ortaya çıkan müşkilât üzerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e durumu sordular ve bunun üzerine âyet-i kerîme nâzil oldu.

Görüldüğü üzere, âyet, yetimler hakkında tatbike konulmuş bulunan "tefrik ve ayırma"yı te'yid etmiyor; onlarla ilgili —gerek bedenlerine, gerekse mallarına müteallik— işlerin ıslah edilmesinin esas alınması lüzumuna dikkat çekiyor ve onların âileye dahil edilmesini tavsiye ediyor.

Burada "ıslah" ve "muhâlata (beraberlik)"den maksad nedir?

Islah, dilimize de girmiş olan bu kelime "faydalı kılmak, düzeltmek" şeklinde anlaşılmaktadır. Bu durumda âyet **"yetimlerle ilgili işlerin düzeltilmesi, faydalı hâle getirilmesi sizin için de, onlar için de hayırlıdır"** mânasını tazammun eder. İslâm âlimleri, ittifakla, düzeltilmesi gereken, yetimle alâkalı işleri başlıca iki grupta mütâlaa ederler:

1— Yetimin nefsini yâni bizzat kendisini, bedenini ilgilendiren işler.

2— Yetimin malını ilgilendiren işler.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, yetimin bu iki açıdan da korunmasının velîsine vecibe olduğunu daha önce kaydettiğimiz "yetimleri deneyin" meâlindeki âyetten çıkarır: *"Vasî ve kefil'in, çocuğu bedeniyle de, malıyla da korumak vazifesidir. Zira, ibtilâ ancak böyle sıhhat kazanır. Mal, onu zabtetmekle, beden de terbiye etmekle muhafaza edilir."*

Muhâlat, yâni yetimlerle beraberliğe gelince, Kur'ân'da tavsiye edilen beraberlik yetimin hem malına ve hem de bizzat kenisine şâmildir. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Yetimleri ailelerinize alıp, mallarını mallarınıza karıştırıp kendi evlâtlarınızın mal ve nefislerine davrandığınız şekilde davranmanız, onları yeme, içme, mesken, hizmet vs. her hususta kendinize ortak kılmanız daha iyidir. Onlar sizin din kardeşlerinizdir."*

Âlimler, bu âyetle, yetimi yanına alan velîye, yetimin malı ve nefsi üzerine tasarruf hakkı tanındığını belirtirler. Gerek nefsine ve gerekse malına müteallik olsun, yetim için yapılacak herbir tasarrufu âyet-i kerîmenin *"yetimin ıslahı"* yâni onun fayda ve menfaatına olma şartına bağlamış bulunduğunu belirten Cessas, velînin maldaki tasarrufunu onun adına alım, satım müdârebe olarak başkasına verme veya bizzat müdârib olarak işletme, çocuktan satın alma, çocuğa satma şeklinde sayar. Çocuktan şahsen satın alma ve çocuğa kendi malını satma ameliyelerinde *"çocuğun menfaatine olma"* kaydının nasıl gerçekleşeceğini de belirtir —ki ilerde misâl de vererek açıklayacağız.—

Velînin,Yetimin Nefsi Üzerinde Tasarruf Yetkisi: Cessas velînin, yetimin nefsi üzerindeki tasarruf selâhiyeti zımnında da onun te'dib ve terbiyesini, yetimi evlendirmesini kaydederek ezcümle şöyle der:

"Âyet delâlet eder ki, velî çocuğunun salâhı için gerekli olan dinî bilgilerini ve edebi de öğretme yetkisine sahiptir. Bu maksadla çocuğa ücretle muallim tutar, çocuğa san'at, ticaret ve benzeri şeyler öğretecek kimseler bulur. Zira bunların hepsi çocuğun ıslâhı (faydalı hâle getirilmesi, hayata hazırlanması) için gereklidir. Bu sebeple ashâbımız (Hanefî imamlar) şunu söylemişlerdir: "Her kimin vesâyeti altında zî rahm-ı mahrem bir yetim var ise, onu, meslek öğretmek üzere bir usta yanına koyabilir." Ayrıca, İmam Muhammed, "Bu maksadla çocuğun malından harcayabilir" diye ilâve etmiştir. Hepsi ittifakla: "Yetime mal hibe edilecek olsa, terbiyesine bakan kimse (kanunî vasî'si değilse bile) onu kabzedebilir, zîra bunda çocuk için ıslah vardır" demişlerdir."

Râzi, ıslah zımnında saydığı *"ilm ve edeb"* öğretme işinin ticaret öğretmek sûretiyle hâlini ıslahtan daha mühim olduğunu, bunun çocuk üzerinde daha büyük müsbet te'sîr icrâ edeceğini ilâve eder.

Çocuk Hakkında İçtihad Yetkisi: *Velinin evlendirme yetkisiyle alâkalı açıklamaya geçmeden Cessas tarafından âyetten istinbat edilen enteresan bir tesbîti kaydetmekte fayda var. Der ki: "Âyet-i kerîmede, velînin çocukla ilgili olarak ortaya çıkan meselelerde içtihad yapabileceği,*

yâni aklını ve fikrini kullanarak karar verebileceğine dair de delil vardır. Zîra, âyetin tazammun ettiği "ıslah içtihad yoluyla ve zann-ı gâlible bilinebilir."

Yetimi Islah Kimlerin Hayrına?: *Son olarak şu noktayı da belirtelim ki, âyet-i kerîme, yetimlerin ıslahındaki "hayr"a dikkat çekerken "çocuk için hayırlıdır" diye kayıtlamamış, mutlak bırakmıştır. Bu ıtlakı değerlendiren âlimler "hem çocuk için, hem de kefil için hayırlıdır" mânâsını çıkarmışlardır.*

Bu durumda kefil deyince, yetimi üzerine alan akraba veya vasî, veya bunların yokluğu hâlinde velîlerin velîsi (veliyyü'l-evliyâ) olarak tavsif edilen Sultan (yâni devlet ve cemiyet) gözönüne alınacak olursa mâna şöyle olur: "Yetimin ıslahı, hem yetim ve hem de İslâm cemiyeti için daha hayırlıdır. Aksi hâlde, gelişigüzel yetişerek cemiyetin başına belâ olur ve hayat-ı içtimâiyede büyük rahneler açar."

Cemiyetin kültür ve terbiyesini almadan yâni dinî, edebî, ahlâkî, meslekî formasyona sâhip olmadan hayata atılacak bir zümrenin cemiyet için ne demek olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Türk gençliğinin içine düştüğü anarşiyi, böylesi bir eğitimle izahtan daha isâbetli yol yoktur.

AİLEVÎ HİMÂYE: *Âyet-i kerîmede ifâde edilen, yetimin muhâlatası yâni maddî-manevî zarara dûçar kılınmama şartıyla yetimin âile içerisine dâhil edilmesi tavsiyesi dikkatlerimizi bir başka noktaya çekmektedir: Çocukların aile içerisinde yetiştirilmesi meselesi. Kur'ân-ı Kerîm'de çocukların terbiye ve bakımlarıyla ilgili olarak, çocukların anne sütüyle beslenmeleri, süt devrelerinin miktarı gibi bir kısım teferruata yer verilmiş olmakla birlikte, çocukların ailevi atmosfer içerisinde yetiştirilmesi gereğini ifâde eden çok sarih emre rastlanmaz. Ancak yukarıdaki âyet bu emri bir vecibe olarak değil, bir tavsiye olarak yapmaktadır. Yâni çocukların "salâh şartıyla" ailevi bir atmosfer içerisinde yetiştirilmesi daha hayırlıdır. Şâyet ailede, istenen uygun atmosfer olmayacaksa bunda ısrar "çocuğun salâhına" olmayacaktır. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz hadiste, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* **en kötü evin, içerisinde yetim bulunan, fakat ona fena muâmele yapılan ev** olduğunu heber vermiştir.

Ancak şunu da yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki, günümüz medenî hayatında ortaya çıkan "yuva", "kreş", "ana okulu" gibi terbiye müesseseleri, âyet-i kerîme ve hadis-i şerîflerin ışığı altında değer-

lendirilecek olursa, bunlara çok ağır kayıtlar altında cevaz verilebilir, belki de hiç verilmez. Zîra, âyette vâzıh bir şekilde çocuğun aileye entegre edilmesinin daha hayırlı olacağı dile getirilmekte, hele yetimlerin yetimhâne denen müstakil müesseselerde bir araya toplanması hiç mevzubahs ve imâ bile edilmemektedir.

Çocukların muvâzeneli ve normal bir gelişme gösterebilmelerinde âile hayatının zaruretini ortaya koyan son ilmî araştırmalar açısından değerlendirecek olursak, son asırlarda ortaya çıkıp günümüzde iyice yaygınlaşmaya yüz tutan yukarıdaki isimlerini kaydettiğimiz müesseselerin, medeniyetin insanlığa sunduğu bir mefhari değil, kaçınılması mümkün olmayan bir marazı, bugünkü medenî hayat anlayışının bir kamburu olarak görebiliriz.[70]

70- Terbiye açısından ailenin ehemmiyetini, daha önce zikrettiğimiz İslâm'da Çocuk Hakları adlı kitabımızda etraflıca açıkladık (s. 68-88). Orada müdellel olarak genişçe kaydedilenleri şöyle özetleyebiliriz:

1– Bilhassa süt devresini bakımevlerinde geçiren çocukların ruhî gelişmelerindeki gerilik sebebiyle, çocuk bakım müesseseleri, her çeşit maddî konforu hâiz bile olsa, hiçbir sûrette âilenin yerini tutamaz. Bu sebeple kimsesiz bir çocuk, aile içine yerleştirilmeli, hiçbir imkân olmadığı hâllerde son çâre olarak yuvaya yerleştirilmelidir. Bu düşünce, ücreti devletçe karşılanan "koruyucu âile" müessesesini getirmiştir.

2– İnsan neslinin âile ile sağlıklı şekilde devam edeceği gerçeği anlaşılınca, aile müessesesini korumak için Birleşmiş Milletler öncülüğünde, bütün dünyada tedbirler alınmıştır: Çocuklu ailelere yapılan çeşitli maddî yardımlar, himâyeler, evlenme kredileri gibi.

3– Çocuk sağlıklı bir gelişmeye ancak aile yapısına uygun bir çevre içerisinde kavuşabileceğinden, çocuk himâye müesseseleri aileye benzetilmiştir. Oralarda çalışanlar geçmiş devirlerde hep kadınlardan seçilirken, zamanımızda, en alt seviyedeki müstahdemden en üst seviyedeki muallim ve doktora varıncaya kadar eşit sayıda erkek ve kadından teşkil edilmiştir. Çocuk yuvaları bile, aynen normal âilelerin oturduğu meskenler şeklinde inşa ve tanzim edilen dâireler şeklinde anne-baba rolünü oynayacak bir kadın ve erkek bakıcı nezaretinde teşkil edilmekte, burada kalan çocuklara, zaman zaman ziyâret edilecek, mektup yazılacak "sağdıç akraba"lar: Halalar, teyzeler, dayılar, amcalar bulunmaktadır. Maksad yuvadaki çocuğa mümkün mertebe âile havasını yaşatmak.

4— Âilenin terbiye açısından ehemmiyetini ortaya koyan mühim bir vak'a Rusya'daki tecrübedir. Komünistler orada iktidara geçince yıkılması gereken burjuva müesseselerinden biri olarak, en ziyâde hücum edilen aile müessesesi,tarihte eşine rastlanmadık darbe yemiştir. Ancak, yeni görüşler bir müddet tatbik edildikten sonra, "çocuklara ilk içtimâî terbiyelerini vermede ailenin, kreşlerden, çocuk bahçelerinden veya devlet müesseselerinden daha iyi, daha müessir olduğu" gerekçesiyle tekrar aile düzenine dönülmüştür. Ayrıca âileyi koruyucu bir kısım kanunî tedbirler de alınmıştır.

5— Eskiden zengin çocuklarının fıtraten daha kaabiliyetli olduğuna inanılırken, şimdi bu düşüncenin yanlışlığı kabul edilmiştir. Zîra anlaşılmıştır ki, çocuktaki bir kısım melekelerin inkişâfında aile muhîti, bu muhitin sağladığı maddî ve mânevî imkânlar büyük rol oynamaktadır. Çocuğun ortaya koyacağı şahsiyet fıtrî değil, kesbîdir, terbiyevîdir. Düzenli bir ailenin şuurla vereceği bir terbiyenin yerini hiçbir şey doldurmamaktadır.

YETİMİN MALININ KORUNMASI

Çocuğun hayata hazırlanması meselesinde, İslâm'ın derpîş ettiği en mühim tedbirlerden biri, çocuğun malının korunmasıyla alâkalı teşrîatıdır. Kur'ân bu mevzûyu da yetimle alâkalı bahiste ele almıştır. Tefsirlerde teferruâtlı olarak kaydedildiği üzere, İslâm'dan önce Arab cemiyetinde yetimlerin mallarından velîleri istediği gibi tasarruf etmekte, gasb edercesine serbestçe istihlâk etmekteydiler. Kur'ân-ı Kerîm yetimle alâkalı diğer birçok uyarılardan başka, onların mallarının korunması hususunu da mükerrer âyetlerde müstakilen ele almış, korunması, artırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehdîdlerde bulunmuştur:

Şu âyet, yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenleri şiddetle tehdîd eder:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

Meâlen: **Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar"** (Nisa, 10).

İki ayrı yerde tekerrür eden şu âyet,yetim malının *"en iyi şekilde"* tasarruf edilmesini emreder.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ الأ هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

Meâlen: **"Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, o en güzel olanından başka sûrette yaklaşmayın."**

Bu meseleyi açıklayan diğer âyetlerin de yardımıyla müfessirler, *"en güzel yaklaşma"* tâbirinden şu üç temel esası anlarlar. En'am 6, 152; İsra 17, 35.

1— Muhafaza.

2— Artırma.

3— Zamanında teslim.

Bu üç esası, en açık şekilde medâr-ı bahs eden âyet sûre-i Nisâ'da gelmiştir.

Bazı hükümlerini daha önce açıkladığımız bu âyetin tam meâli şöyledir:

"Yetimleri, nikâh çağına ermelerine kadar gözetip deneyin. O

vakit, kendilerinde bir rüşd hissettiniz mi, hemen mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de ellerine alacaklar diye, o malları israfla yemeye kalkmayın. İhtiyacı olmayan (zengin olan) tenezzül etmesin, muhtaç (fakir) olan da meşrû sûrette birşey yesin, mallarını kendilerine teslim ettiğiniz zaman da karşılarında şâhid bulundurun. Hesabınızı doğru tutmak için Allah'ın harekâtınızı hesâba çekmekte olması yeter" (Nisa, 6).

Yetimin malının korunması meselesinin can alıcı noktası olması hasebiyle, bu üç esası kısaca açıklayacağız:

MUHAFAZA: *Bundan maksad, yetim rüşdüne erip kendi işlerini kendisi görüp malını da istikamet üzere tasarruf edecek hâle gelinceye kadar her çeşit emvâlinin çocuğun menfaatlerini haleldar edecek şekilde kullanmaktan (israf, ziyan, yağmalama, âtıl durdurma gibi) velînin korumasıdır.*

Bu mühim mes'ele ile alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyet de yer eder:

وَاٰتُوا الْيَتَامٰىٓ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ

وَلَا تَاْكُلُٓوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰىٓ اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

Meâlen: **"Allah'tan korkun da yetimlere mallarını verin ve temizi murdara (helâli harama) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü onda, büyük bir vebal bulunuyor** (Nisa 4, 2).

Hemen kaydedelim ki, âyette geçen *"yetime malını vermek"* hükmündeki *"yetim"* tâbiri kelimenin hakikî mânasında *"yetim"*i ifade etmez. Çünkü, yetime malı verilmez, üzerinde yetimlik kalktıktan sonra verilir. Bülûğa erip de rüşdünü isbat etmiş bulunan kimsenin de *"yetim"* olarak isimlendirilmesi "yetimlik"ten yeni çıkmış olması sebebiyledir.

Âyet-i kerîmenin esbab-ı nüzulüyle alâkalı rivayetlerden de anlaşılacağı üzere buradaki *"veriniz"* emri, *"yetimin malına göz dikmeyiniz ve sırası gelince hiç müşkilât çıkarmadan tamamen veriniz ve vermek için iyi muhafaza ediniz"* demektir.

Yetimin malının velî tarafından nasıl muhafaza edileceği hususunun anlaşılması için âyette geçen bir iki tâbirle alâkalı olarak kaydedilen açıklamalara bir göz atalım:

1- *"Temizin murdarla değiştirilmesi"* tâbirinden özetle şunlar anlaşılmıştır:

a) Velînin aynı cinsten olan kendi âdi malını yetimin daha değerli, daha kıymetli olan malı ile değiştirmesi. Bu yasaklanmış oluyor.

b) Herkesin kendi malı temiz ve helâldir. Yetimin malı ise haramdır. Binâenaleyh bir velînin keni helâl olan malını yetimin haram olan malı ile değiştirmesi yasaklanmıştır. Malın aynı cinsten veya başka cinsten malla veya nakdî parayla değiştirilmesi de yasaktır. Fukaha bu noktadan hareketle velînin, velâyeti altındaki çocukla normal şartlarla alışveriş yapmasını yasaklamıştır. Bu meseleyi aydınlatacak bir fetvayı Ahkâmu's-Sığâr'dan kaydediyoruz:

"el-Fetâvâ's-Suğrâ'da zikredildiğine göre, vasî yetimin malını kendi hesabına satın alacak olsa, bakılır, eğer bu, çocuğun hayrına bir satış ise câizdir. Hayırlı olmaktan maksadın ne olduğuna gelince, on dirhem değerinde olan bir şeyi onbeş veya daha fazla dirheme satın almaktır. Veya onbeş dirhem değerindeki kendi malını çocuğa on dirheme satmaktır. İşte bu, çocuk için hayırlıdır. Değerinin fevkinde olursa hayırlı değildir. Fetva da bu vech üzeredir.

*"Muhâfaza"*nın mâhiyetini açıklayıcı bir diğer fetvayı daha kaydedeceğiz. Fetva akar nevinden, yani taşınmaz malların korunmasına râci:

"Vasî yetimin akarını yabancıya normal değeriyle (mislü'l-kıyme) satarsa câizdir. Ve bu mesele herkesçe bilinir. Şemsü'l-Eimme el-Halvânî der ki: "Bu, selef'in cevabıdır. Müteahhir âlimlerin cevabına göre, bu satış, üç şarttan biri ile câizdir: Ya müşteri kıymetinin fazlasını vererek alır, ya küçüğün bunun değerine ihtiyacı vardır, ya ölenin ödenmeyen borcu vardır. Fetvâ da bu görüşe göredir."

Demek oluyor ki yetimin akar nevinden sâbit emlâkinin satılması ciddî şartlara bağlanarak kolayca ve çabucak istihlâki önlenmiş olmaktadır.

c) *"Temizin murdarla değiştirilmesi"* tâbirinden anlaşılan üçüncü mânâ *"Velînin kendi malına iyi bakıp yetimin malını kötü hâlde bırakmasıdır."* Bu da yasaklanarak, yetimin malına en az kendi malı kadar, hattâ daha iyi bakılması emredilmiştir.

d) Dördüncü olarak *"Yetimin malını, tecavüz edip almayınız ki elinizde güzel mallarınızın ona mukabil zâyi olmasına sebep olup da felâkete düşmeyin"* emri anlaşılmıştır.

e) Son olarak *"Kendi helâl rızkınıza intizar eylemeyerek sabırsızlanıp yetimin malını haram yemek için pisboğazlığa kalkışmayınız"* mânası anlaşılmıştır.

2- Daha önceki âyette geçen *"Zengin olan tenezzül etmesin, muhtaç olan da meşrû sûrette bir şey yesin"* ifadesi de bir nebze üzerinde durmamızı gerektirmektedir:

Râzi'nin kaydına göre, bir kısım âlimler zengin de olsa, fakir de olsa "kayyim"in gördüğü bakım hizmetine mukabil yetimin malından ücret alabileceğini söylemiştir. Ancak ekseriyet, âyetten zenginin almaması gerektiği, zîra, yetime bakmanın "farz" bir vazife olduğu, "farz" olan vazifeye mukabıl ücret alınamayacağı görüşünü benimsemiştir. Bunlara göre "kayyim", fakir ise, ihtiyacı karşılayacak asgarî miktarda alır, zengin olacak olursa bunu tekrar iade eder, zenginleşmezse, yetimle helâlleşir.

ARTIRMA: *Bundan maksad, velînin, yetimin malını sâbit durdurmamasıdır. Bu da onu, ya bizzat ya da başkası vâsıtasıyla çalıştırmasıyla gerçekleşir. Eğer, nakit para ise mudarebe yoluyla ticarete verir. Ev ve hayvan ise kiraya verir. Tarla ise çeşitli usullerle eker, ektirir, fakat âtıl bırakmaz.*

ZAMANINDA TESLİM: *Âyette zikredilen, yetim malına en güzel yaklaşmanın üçüncü şartı, zamanında teslimdir. Çocukta rüşd hâli görülmeden önce, malın teslimi yasak olduğu gibi, rüşd hâli görüldükten sonra geciktirilmesi de yasaklanmıştır. Mezkur âyetin ıtlâkından, bir kısım âlimler, rüşd hâli görüldükten sonra yetimin taleb etmesini beklemeden derhal malın verilmesinin vâcib olduğu hükmünü çıkarmışlardır.*

Âyet ayrıca, teslim işinin şâhitler huzurunda yapılmasını emretmektedir. Bu emrin zımnında, velî veya vasîlere, yetimlerin malları teslim edilirken şâhitler huzurunda ve sayılarak yapılması emri de vardır. Zîra *"Şâhit huzurunda emanet olarak alınan her malın zimmetinden, şâhit huzurunda teslim sûretiyle kurtulunur."*

ERKEN MES'ULİYET: *Yetimin malının korunması zımnında kaydettiğimiz yukarıdaki açıklamalardan bir başka netice daha çıkmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm, çocukların, mümkün mertebe erken yaşlarda mesûliyet sahibi kılınmalarını istemektedir. Bu hedefe, onları, bülûğ çağından önce, ciddî ve disiplinli bir tâlim ve terbiyeye tâbi tutmakla ulaşılır. Nitekim âyet, "yetimleri deneyin" emrederek erken yaşlarda hayata hazırlanmalarını istemiş, "rüşd görür görmez teslim edin" emriyle de, teslimde yâni kendi idarelerini kendi ellerine vermekte gecikilmemesini emretmiş olmaktadır.*

Bu âyet açısından -askerliğini yaptıktan sonra bile babasının vesâyetinden kurtulmayan, daha açık ifadesiyle rüşdüne erdikten yıllar sonra bile, müstahsil değil müstehlik olarak kalıp ekonomik bakımdan aileye yük olmaya devam eden gençlerin çokluğunu gözönüne alarak- memleketimizi değerlendirecek olursak, İslâmî ruhtan sâdece namazı, orucu, zekâtı terk noktasındaki zayıflamamızla değil, daha nice noktalardan nasıl uzaklaşmış bulunduğumuzu anlarız.

EVLENDİRME: Âlimlerin, yukarda kaydettiğimiz aynı âyetten çıkardıkları hükümlerden biri de evlendirme ile alâkalıdır. Âyette geçen قل اصلاح لهم خير **"onların işlerini düzeltmek hayırlıdır"** tâbirinden, ayrıca, velînin yetimi evlendirme hakkı da bulunduğu ifade edilmiştir.

Ancak, bu hak, yetimle arasında neseben bağ bulunan velîye tanınmıştır. Bu bağdan yoksun olan vasî, sırf "vasîlik" sıfatıyla evlendirme yetkisine sâhip olamaz. Sâdece kadı, âyetin zâhirine göre, "salâh üzere" olmak kaydıyla evlendirme ve malından tasarruf yetkisine sahip görülmüştür.

Aynı mâna وان تخالطهم **"eğer onlarla bir arada yaşarsanız"** ibâresinden de çıkarılarak, velînin yetimi evlendirme selâhiyeti ve onun, bu meselesiyle meşgul olma vazifesi te'kid edilmiş olmaktadır. "Zira, denmektedir, oğlansa kızıyla, kızsa oğullarından biriyle evlendirmek suretiyle, velî, yetimi, kendisiyle ve âilesiyle beraber kılmış, yetim de onlara karışmış olur." Ancak, ister velî bizzat evlensin, isterse yakınıyla evlendirsin her hâl ü kârda bu muâmele "yetimin ıslahı" şartıyla mukayyeddir.

Bu mes'eleyi ehemmiyetine binaen, Nisâ sûresi'nde tekrar ele alan Kur'ân-ı Kerîm, bilhassa velînin yetimle şahsen evlenmesi durumunda, yetimin bir haksızlığa uğratılmamasına dikkat çeker ve şöyle der:

"Eğer velîsi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz" (Nisa, 3).

Kur'ân-ı Kerîm, mağdûr edilebilecek durumda olan güçsüzlerin meseleleri üzerinde fazlaca durur ve dikkatleri onlar üzerine çekerek mağdûriyetlerini önleyici prensipler koyar. Bu maksadla, yetim kadın ve erkeklerin mağdur edilmemeleri için, yukarıda kaydedilen âyetlere (Nisâ 4, 2, 3, 6, 9, 10, 11) tekrar bir atıf daha yapılır.

"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlara dair fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva, kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'da size okunandır. Ne iyilik yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir" (Nisa, 127).

Erken Evlendirme: Yukarıdaki kaydedilen âyetler, ister kadın, ister erkek olsun, yetimlerin bilhassa evlendirilmeleri ile alâkalanmakta ve bu mesele ile ilgili hükümler getirmektedir. Âyetler, ifâde ettikleri sarih fıkhî hükümlerden başka, erkek ve kız, gençlerin erken evlendirilmelerine dair cevâzı, hatta cevâzın ötesinde tavsiye ve teşvîki de tazammun etmektedir. Nitekim, bu mesele üzerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de sarih olarak ısrarla durur ve *"mümkün mertebe erken evlendirme"* prensibini vaz'eder.

"Kimin bir çocuğu olursa, güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Bülûğa erince de derhal evlendirsin. Bülûğa erdiği halde evlendirmez ve delikanlı da bir günah işleyecek olursa, bundan hâsıl olacak günah babaya da terettüp eder."

Ashâb'tan mervî örneklerden başka, bizzat Kur'ân-ı Kerîm, sâdece oğlan tarafının değil, kız tarafının da münâsib aday arayıp, teklif etme prensibine yer verir: "Bazı müfessirlerce Şuayb (aleyhisselâm) olduğu ileri sürülmüş olan ve fakat Kur'ân'da ismi zikredilmeyen Medyenli kız babası, Hz. Mûsa'ya şu teklifi yapar:

"Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum" (Kasas, 27).

Cemiyetimizde örfleşmemiş bu Kur'anî irşadın, en azından bilinmesinde fayda vardır.

ÇOCUĞUN MALI VE EBEVEYNİ

Daha önce işâret ettiğimiz üzere, malın korunması meselesinde yetim olanla yetim olmayan çocuk arasında fark olmadığını göstermek için buraya Ahkâmu's-Sigar'dan bir iki fetva kaydedeceğiz.

Önce şunu belirtelim: Nasıl ki, bizzat Kur'ân-ı Kerîm, yetim malının yenmesini kesin bir dille haram etmiş, ancak çok sınırlı ve açık şartlarla velîsinin yemesine ruhsat vermiş ise, İslâm âlimleri de aynı şekilde, bülûğa ermeyen çocuğun malının anne ve babasına haram olduğunu

ifâde ettikten sonra, çok sınırlı kayıtlarla ana-babanın çocuklarının malından istifâde edebileceği hükmünü getirmişlerdir. Söz konusu kayıtlara uymadan yenen malın, yetim malı gibi haram olduğunu açık bir ifade ile belirtmişlerdir. Temel prensip şudur: **"İnsan için sâdece kendi çalışması helâldir"** meâlindeki âyet (Necm, 39) mucibince, çocuğun ameli yazılmaya başlamazdan (yâni büluğa ermezden) önceki bütün hasenâtı çocuğa âittir, ebeveyne âit değildir." Bu hükümde *"bütün âlimlerimiz (Hanefî-fukaha) müttefiktir."*

1. Fetvâ: *"el-Kâdı el-İmam Zâhirüddîn'in Fetvasının Hibe bahsinde kaydedildiğine göre, baba, çocuğunun malına muhtaç olursa; bakılır, bu ihtiyaç meskûn mahalde -fakirlik ve yoksulluk sebebiyle- hâsıl olmuş ise, o malı herhangi bir müeyyide gerekmeksizin yer. Adam, dağ, çöl gibi (gayr-i meskûn) bir mahalde, -beraberinde yiyecek maddesinin bulunmaması sebebiyle- ihtiyaç hâsıl olmuş ise, çocuğun malından kıymetini ödeyerek yer. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Baba muhtaç olduğu takdirde çocuğun malından ma'ruf üzere yer." Ma'rufa gelince: Fakir ise, herhangi bir müeyyideye tâbi olmaksızın yemesidir. Servet sâhibi ise, kıymetini ödeyerek yemesidir.*

2. Fetva: *Reşîdüddin'in Fetva'sında kaydedildiğine göre, anne, kendi malını, çocuğunun malıyla karıştırır, yiyecek alır ve küçükle birlikte yerse ve yediği kendi hissesini geçecek olursa, bu câiz olmaz. Zira, YETİM MALINI YEMİŞ olmaktadır."*

3. Fetvâ *"Baba, erkek çocukları bir işe verse; onlar da para kazanacak olsalar, bunların kazançlarını baba alır, bundan kendileri için harcar, artan miktarı da, bülûğ ânında, diğer mallarıyla birlikte teslim etmek üzere onlar adına muhâfaza eder.*

"Eğer baba mübezzir (müsrif) ise bu mallar hususunda kendisine güvenilemezse, kadı onları babadan alır ve bir yed-i emine teslim eder. Bu hüküm, sâdece çocuğun kazancından artan paraya râci olmayıp, çocuğun bütün mallarına râcidir."

4. Fetva: *"...Küçük çocuğa meyve hediye edilmiş -ve bununla ebeveyne ikramda bulunmak düşünülmüşse- bundan yemek, onlara da helâldir. Fakat çocuğa, çocuksu bir hediye verilmiş ise, bundan anne ve babanın yemesi câiz değildir..."*

Çocuğa hibe, hedye vs. yollarla intikal eden yiyecek dışındaki diğer maddelerin ebeveyne haram olacağı açıktır. Zîra bunlar çocuğun mülküne geçmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, çocuğun her çeşit emvali, büluğdan önce, ebeveyne dahi haramdır.

DÖRDÜNCÜ BAB

YOLDAN RAHATSIZ EDİCİ ŞEY TEMİZLEMEYE DAİR

181 ١- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [بينما رجل يمشى بطريق وجد غصن شوك على الطريق فأخره فشكر الله تعالى له فغفر له]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظهم إلا أبا داود فإنه قال: نزع رجل لم يعمل خيراً قط غصن شوك عن الطريق: إمّا كان في شجرة فقطعه، وإمّا كان موضوعاً فأماطه، وذكر نحوه.

1. (181)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Bir adam yolda yürürken, yol üzerinde bir diken dalına rastladı. Onu alıp dışarı attı. Cenab-ı Hakk bu davranışından memnun kalarak, ona mağfiret etti".**
Buhârî, Mezâlim 28, Cemaat 32; Müslim, Birr 128, (1914), İmâret 163, (1914); Muvatta, Salatu'l-Cemaat 6, (1, 131); Tirmizî, Birr 38 (1958); Ebu Dâvud, Edeb 172, (5245).

Yukarıdaki metin, Ebu Dâvud hariç beş kitabın beşinde aynen mevcuttur. Ebu Dâvud (az bir farklılıkla) şöyle kaydeder: **"Hiçbir hayır yapmamış olan bir adam, yoldan bir diken dalını kaldırdı. Bu ya (yola uzanmış) bir ağaç dalıydı kesip attı ya da yola bırakılmış bir şeyi kaldırıp attı..."** gerisi yukarıdaki gibi.

182 ٢- ولمسلم عن أبي ذر رضى الله عنه قال رسول الله ﷺ: [عرضت على أعمال أمتي: حسنها وسيئها، فوجدت في محاسن أعمالها الأذى يماط عن الطريق، ووجدت في مساوئ أعمالها النخامة تكون في المسجد لا تدفن].

2. (182)- *Müslim'de Ebu Zerr* (radıyallahu anh) hazretlerinden kaydedildiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: **"Bana ümmetimin, hayır ve şer, bütün amelleri arzedildi. İyi amelleri arasında, rahatsızlık veren bir şeyin yoldan atılması da**

vardı. Kötü amelleri arasında yere gömülmeden mescide bırakılmış tükrük de vardı." Müslim, Mesâcid 58, (553).

183 ٣- وله عن أبى برزة رضى الله عنه قال: [قلتُ يا نبىَّ الله علّمنى شيئاً ينفعنى. قال: اعزل الأذى عن طريق المسلمين].

3. (183)- *Yine Müslim'de Ebu Berze* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, bana faydalı olacak birşey öğret, dedim de şu tavsiyede bulundu:* **"Müslümanların yolundan rahatsızlık veren şeyleri kaldır"** Müslim, Birr 131, (2618).

AÇIKLAMA:

Yol hakkında kaydedilen üç hadisle ilgili olarak Hz. Peygamber'in Sünetinde Terbiye adlı kitabımızdan aşağıdaki pasajı iktibas ediyoruz:

"Sünnet, medeniyet ve terakkinin mühim âmillerinden biri olan yolların inşası, bakımı, emniyeti hususunda da Müslümanların dikkatini çekmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yeni inşaatlar sırasında yolun ihmâl edilmemesini ve bunun (en az) yedi zira' olmasını istemiştir. Keza yol hususunda ihtilâf olunca da bunun yedi zira' üzere halle bağlanmasını emretmiştir. Şârihler, tarla ve bağ arasında az geçilen yolların komşular arasında anlaşmaya tâbi olarak daha geniş veya daha dar olabileceğini, bu rakamın ihtilaf hâlinde vaz edileceğini, keza çok geniş olan bir yolu da kimsenin istilaya hakkı olmadığını belirtirler.

İbnu Hacer'in de belirttiği gibi yedi zira'lık genişlikten maksad, yüklü olarak (taşıtların) rahatça gidip gelmesini sağlayacak, lüzûmu hâlinde zarûrî eşyaların kapı önüne bırakılmasına imkân verecek genişliktir. Bu miktar âmmenin menfaatına tahsîs edilen miktâr olması hasebiyle daha geniş olmadığı takdirde, daralmaya meydan vermemek için oturmak, satış vs. için işgâl etmek yasaklanmıştır. Her devrin nakil vâsıtalarına göre mezkur rakamın değiştirileceği şârihlerin ifâdesinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Ömer zamanında Basra ve Kûfe şehri kurulurken ana caddeler 20, tâli sokaklar 9 zira' olarak planlanmış hadisten gelen rakamın bağlayıcı olmadığı fiilen gösterilmiştir.

Müslümanlara yolda eziyet verenler lânetlenerek, *"yol kesenin cihad (bile olsa hiçbir amel)'i makbul olmayacağı ve ölüsüne namaz kılınmayacağı belirtilerek"* yol emniyetinin ehemmiyeti belirtilmiştir.

Keza gelip geçenleri rahatsız edecek herhangi birşeyin yoldan atılmasının sadaka sayılacağı bildirilerek yolların temiz tutulmasına teşvik edilmiştir. Bu hususun ehemmiyeti bâzı rivayetlerde şöyle bir misalle açıklanır: **"Hiçbir hayır ameli olmayan bir adam, yoldan geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını oradan kaldırıp attı. Allâh bu amelinden memnun kalarak onu cennetine koydu."**

Yol hususundaki teşvik edici hadisler, müteâkip devirlerde, halifeleri yol işlerine ehemmiyet vermeye sevketmiştir.

Hz. Ömer'in Mekke-Medine arasına kuyular kazdırıp konak, dinlenme yerleri yaptırdığı, ehl-i zimme ile anlaşmalarda "yol ve köprüleri tâmir etme" şartını koyduğu, Hz. Ali'nin dükkanların sokaklara taşmasını yasakladığı, Emevîler devrinde, yollara, yürünen mesâfeleri tesbit maksadıyla, bugünkü kilometre levhaları gibi her üç bin zirâ' mesafeye "mil" denen bir mesâfe "bina"sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede, yol işlerine gittikçe artan bir ihtimam ve alâkanın verildiği görülmektedir. Makrîzî, 166 yılında Halîfe Mehdî tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığını posta teşkilatı kurulduğunu (...) Şam yollarının çok bakımlı olup konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nevinden her çeşit ihtiyâcın karşılandığını, Kâhire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya veya atlı gidebileceği kadar emniyet hâkim olduğunu, bu durmun 803 yılında Timur işgâli vaki oluncaya kadar devam ettiğini belirtir.

BEŞİNCİ BAB
İYİLİK ÜZERİNE MÜTEFERRİK HADİSLER

184 ١- عن صفوان بن سليم رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [السَّاعِي عَلى الأرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالمجاهد في سَبيلِ الله، أو كالَّذِي يَصُومُ النهارَ ويَقُومُ اللَّيلَ]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود.

1. (184)- *Safvân İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Dul ve kimsesizler için çalışan, Allah yolunda cihad eden veya gündüzleri oruç tutup geceleri de ibadet eden kimse gibidir"** Buhârî, Nafakât 1, Edeb 25, 26; Nesâî, Zekât 78, (5, 86, 87); Müslim, Züd 41, (2982); Tirmizî, Birr 44, (1970).

185 ٢- وعن عَمْرو بن العاص رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [أرْبعُونَ خَصْلَةً أعلاها منيحةُ العنز، ما من عاملٍ يعملُ بخصلةٍ منها رجاء ثوابها وتصديق موعودها إلا أدخله الله تعالى بها الجَنَّةَ]. قال بعض الرواة: فعددنا ما دون منيحة العنز من ردّ السلام، وتشميت العاطس، وإماطة الأذى عن الطريق ونحوه، فما استطعنا أنْ نصل إلى خمس عشرة خصلةً. أخرجه البخاري، وأبو داود.

2. (185)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kırk iyilik vardır. En üstünü sağmal keçi bağışlamaktır. Bu iyiliklerden birini, sevab ümîd ederek ve vâdedilen mükâfatı tasdik ederek yapan kimseyi Allah mutlaka, bu ameli sebebiyle, cennete koyar."** Ravilerden biri (Hassân) diyor ki. "Keçi bağışı dışındaki amelleri saydık. Verilen selâmı almak, hapşırana yerhamukâllah demek, yoldan rahatsızlık veren şeyi temizlemek vs. gibi, fakat on beşe bile ulaşamadık", Buhârî, Hibe 35; Ebu Dâvud, Zekat 42, (1683).

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kırk iyilik nedir? Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları niye saymamıştır? diye bazı sorular hatıra gelmektedir. İbnu Battâl, râvilerden Hassân İbnu Atiyye'nin bunu sayamaması başkasının da sayamayacağı mânasına gelmediğini belirttikten sonra ezcümle şu açıklamayı yapar: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözleriyle sayıya gelmeyen bir kısım hayırların işlenmesine teşvik buyurmuşlardır. Şurası muhakkak ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kırk hayrı biliyor idiler, ancak zikretmediler. Çünkü terki bizim için zikrinden daha faydalıdır. Şâyet bunlar belirlenmiş olsaydı onların dışındaki hayırların işlenmesine sekte vururdu. Nitekim, bu hayırları sayıp kırkı öte geçenler kulağımıza geldi."* İbnu Hacer sahih hadislerden alınarak tâdâd edilen yirmiye yakın hayırlı ameli kaydeder.

186 ٣ – وعن أبي موسى رضي الله عنه قال رَسُولُ الله ﷺ: [على كلِّ مسلمٍ صدقةٌ، قيل أرأيتَ إن لم يجدْ؟ قال: يعملُ بيديهِ فينفعُ نفسهُ ويتصدّقُ. قال: أرأيتَ إنْ لم يستطعْ؟ قال يُعينُ ذا الحاجةِ الملهوفَ. قال: أرأيتَ إنْ لم يستطعْ؟ قال: يأمرُ بالمعروفِ أو الخيرِ. قال: أرأيتَ إنْ لم يفعلْ؟ قال: يُمسكُ عن الشرِّ فإنها صدقةٌ].

أخرجه الشيخان.

3. (186)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir"** buyurdu. Kendisine: "Ya bulamayan olursa?" diye soruldu. **"Eliyle, çalışır, hem şahsı için harcar, hem de tasadduk eder"** cevabını verdi. "*Ya çalışacak gücü yoksa?*" diye soruldu **"Bu durumda, sıkışmış bir ihtiyaç sâhibine yardım eder"** dedi. "Buna da gücü yetmezse?" dendi. **"Ma'rufu veya hayrı emreder"** dedi. "Bunu da yapmazsa?" diye tekrar sorulunca: **"Kendini başkasına kötülük yapmaktan alıkor. Zîra bu da bir sadakadır"** buyurdu. Buhârî, Zekât 30, Edeb 33; Müslim, Zekat 55, (1008).

AÇIKLAMALAR

1— Hadiste her Müslümana vermesi "gerektiği" belirtilen sadakadan maksad "farz" olan sadaka yani zekât değildir. Çünkü zekât, zenginlere gerekli ve farzdır. Öyle ise mendûb olan sadaka muraddır.

Hadis "sadaka" deyince sâdece maddî bağışların araştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Tatlı bir söz, şuurlu olarak başkasını rahatsız edici davranışlardan kaçınma bile sadaka olabilmekte ve üzerimizdeki borcun düşmesini sağlamaktadır. Ancak, bunlardan en üstünü, umumiyet itibariyle, verilen maddî sadakadır. Mevcut yoksa çalışıp kazanacak sonra tasadduk edip bağışlayacak. Çalışamayacak kimse muhtaca yardım etmek suretiyle aynı borcu ödeyebilir. Muhtaç, mutlak bırakılmış, binaenaleyh yapılacak yardım da mutlaktır,her çeşit "yardım" buraya girer.

Son çâre olarak ma'rûfu işlemek ve zarardan kaçınmak gösterilir. Hadîsin el-Edebu'l-Müfred'de yine Buhârî tarafından kaydedilen vechinde "hayrı ve ma'rûfu emretsin"denmiştir. Yukarıdaki hadisin ifâdesinde "ma'rufun emredilmesi" başlı başına bir amel olmakta ve "kötülük yapmaktan kaçınmak"tan önce gelmektedir. ez-Zeyn İbnu'l-Münîr bu sonuncu durumun yani kötülükten kaçınmak sûretiyle sadaka işleme keyfiyetinin niyetle olacağını belirtmiştir. Yani tabiatından gelen mücerred bir terk yeterli değildir, "Allah'a tekarrüb, rıza ve yakınlığını kazanmak düşüncesiyle kötülüğü terketmelidir" der.

2— Şârihler yukarıdaki ifadede geçen "Ya bulamazsa?" tâbirinin tertip ifâde etmediğini, binaenaleyh gücü yeten kimsenin, aynı anda bu sayılanların hepsini yapabileceğini, bu tertibin sırf bir izah için, herkesin mutlaka bir sadakada bulunabilme imkânına sahip olduğunu bildirmek için geldiğini belirtirler.

3— Bu hadis, niyet dahil her bir hayır amelinin sevab yönüyle sadaka derecesine çıkabileceğini göstermektedir. Ayrıca maddî sadakaya gücü yeten öncelikle bunu yerine getirmelidir, zîra diğerlerinden üstündür.

4— Allah'ın mahlûkatına karşı müşfik olup mal veya bir başka şekilde de olsa mutlaka bir iyilik yapma imkânı aranmalıdır.

5— Hadisin verdiği diğer bir derse göre, insanoğlu sırf kendisi için yaşamamalı, mutlaka, başkasına sirâyet edecek bir hayırda bulunmalıdır. Muhammed İbnu Ebî Cemre bu amelleri efdaliyet ve iktidar derecesine göre şöyle sıralar: Sadaka; buna gücü yetmezse buna yakın olan veya yerine geçen bir şey ki bu da çalışmak ve kazanıp harcamaktır. Çalışmaya gücü yetmeyen bunun yerine geçecek olan yardıma tevessül eder. Bu olmadığı takdirde ma'ruf amel'de bulunmak. Bunun içine, önce zikredilenler dışındaki ma'ruf (aklen ve örfen hoş kabul edilen) ameller girer, yoldan rahatsızlık veren bir şeyi kaldırıp atmak gibi. Bu da olmadığı takdirde namaz. Buna da gücü yetmezse şerri terketmek gelir. Bu

en düşük mertebeyi teşkîl eder. Burada şerden maksat dinin yasakladığı herşeydir.

İbnu Ebî Cemre, hadiste, içinde bulunduğu şartlar icabı, mendub amellerden hiçbirini yapamayacak durumda olan kimselere teselli bulunduğunu ayrıca kaydeder.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Ebi Cemre* "namaz" diyerek, yukarıdaki hadiste görülmeyen bir menduba yer vermektedir. Bu tâbirle, hadisin farklı bir vechine işaret etmektedir. Çünkü sözkonusu rivayette: "... *İki rekatlik kuşluk namazı bunların hepsinin yerine geçer*" buyrulmuştur.

Hadîste,

★ Tasadduk etmek maksadıyla çalışmanın fazileti anlaşıldığı gibi,

★ Kişinin, kazancını, önce kendi ihtiyaçları için harcaması gerektiği de anlaşılmaktadır.

187/ ٤– ولهما عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النّاسِ عليه صدقةٌ، كلَّ يومٍ تطلعُ فيه الشمسُ. قال: تعدلُ بين الإثنينِ صدقةٌ، وتُعينُ الرجلَ في دابته فتحملهُ عليها أو ترفعُ له عليها متاعهُ صدقةٌ، قال: والكلمةُ الطيبةُ صدقةٌ، وبكُلِّ خطوةٍ تمشيها إلى الصلاة صدقةٌ، وتميطُ الأذى عن الطريقِ صدقةٌ].

4. (187)- Yine *Buhârî ve Müslim, Ebu Hüreyre*'den (r.a.) kaydettiklerine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adâlet yapman bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır."**
Buhârî, Cihâd 72, 128, Sulh 33; Müslim, Müsâfirîn 84, (720), zekât 56, (1009).

188 ٥– وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قلتُ يا رسُولَ الله: أرأيتَ أموراً كنْ أتحنَّثُ بها في الجاهليةِ من صلاةٍ وعتاقةٍ وصدقةٍ. هل لي فيها أجرٌ قال: أسلمتَ على ما سلفَ لكَ من خيرٍ]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى قال. قلتُ: فو الله لا أدعُ شيئاً صنعته في الجاهلية إلاّ فعلتُ في الإسلام مثله.

وفي أخرى: أنّه أعتق في الجاهلية مائة رقبة وحمل على مائة بعير فلمّا أسلم فعل مثله.

5. (188) *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, cahiliye devrinde yaptığım hayırlar var: Dua, köle âzad etme, sadaka vermek gibi, bana bunlardan bir sevab gelecek mi?"* **"Sen dedi, zaten,daha önce yaptığın bu iyiliklerin hayrına Müslüman olmuşsun."** Buhârî, Zekat 24, Büyû 100, İtk 12, Edeb 16; Müslim, İman 194-196, (123).

Bir diğer rivayette der ki: Dedim ki: *"Allah'a kasem olsun,İslâm'da yaptıklarımdan hiçbirini eksik bırakmadan, câhiliye devrinde hepsini yapmıştım."*

Diğer bir rivayette Hâkim'in câhiliye devrinde yüz köle âzad ettiği, yüz deve yükü mal tasadduk ettiği, Müslüman olunca da aynı miktarda hayır yaptığını belirtir.

AÇIKLAMA:

Hadis şârihlerinin üzerinde durdukları hadislerden biridir. Görüldüğü üzere, Hakîm İbnu Hizâm Müslüman olmazdan önce yaptığı hayırlardan bir sevab ve ücret alıp alamayacağı hususunda sormakta; Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de **"Daha önce yaptığın iyiliklerin hayrına Müslüman oldun"** cevabını vermektedir.

Burada karşımıza çıkan en mühim soru Allah rızası için yapılmayan hayırların bir değer taşıyıp taşımayacağıdır. Zîra temel prensibe göre, Allah rızası için yapılmayan hayırların bir değeri yoktur. Bu yüzden yukarıdaki hadis, âlimlerin ihtilaf etmelerine ve hadisi çeşitli te'villere tâbi tutmalarına sebep olmuştur. Şöyle ki:

1— **"Daha önce yaptığın iyi amellerin hayrına Müslüman oldun"**, sözü evvelce güzel alışkanlıklar kazanmışsın, bu alışkanlıklar Müslüman olmana, İslâm'da hayırlı işlere devam etmene fıtrî bir hazırlık olmuş mânâsına gelebilir.

2— Aynı söz, *"Bu yaptıklarınla güzel bir nam kazandın. Bu nâmın Müslümanken dahi devam edecektir"* mânasını taşıyabilir.

3— Geçmiş iyiliklerin, Müslüman olduktan sonraki hayır amellerinin sevabını artıracağı da ihtimalden uzak değildir.

4— Bazı âlimler *"Bu sözün mânası, Müslüman olan her müşrike*

İslâm'a girmezden önceki hayırlı ameli yazılır, fakat kötü ameli yazılmaz demektir" demişlerdir.

5— Fakihler: *"Kâfirin ibadeti sahîh değildir. Müslüman olsa bile eski ibadetleri nazar-ı itibara alınmaz"* demişlerdir. Ancak bu hüküm Nevevî tarafından şöyle tefsir edilmiştir: *"Fukahanın bundan muradı küfür hâlinde işlenen hayırların dünyevî ahkâm hakkında nazar-ı itibara alınmayacağıdır. Bu sözde âhiret sevabına dair birşey yoktur."*

Hülasa hayır ve imanın müsbet yönde mertebe ve dereceleri bulunduğu gibi, şer ve küfrün de kendi aralarında menfî istikâmette derekeleri, mertebeleri vardır. Sıradan bir kâfirle zâlim, fâcir, fâsık ve sefih bir kâfir, bir olmamalıdır. Binâenaleyh hayırsever kâfirlerin, zâlim kâfirlere nazaran uhrevî hayatta farklı muameleye maruz kalması, mertebesinin farklı olması makuldür. Bu yüzdendir ki, cehennemin de, cennet gibi farklı tabakaları mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'de cehennemliklerin maruz kalacağı farklı azablardan bahsedilmektedir. (Daha ziyade bilgi için Ahmed Davudoğlu'nun Müslim Şerhi'ne bakılabilir I, 460-463). Müteâkip hadisle ilgili olarak kaydedeceğimiz açıklama da bu bahsi tamamlar.

189 ٦– وعن عائشة رَضى اللهُ عنها قالتْ: [قلتُ يا رَسُولَ اللّهِ: إنَّ ابنَ جُدْعَانَ كَانَ في الجاهليةِ يَصِلُ الرَّحِمَ، ويُطْعِمُ المِسْكِينَ، فهلْ ذلكَ نافعهُ؟ قالَ: لا ينفعهُ إنّهُ لمْ يقُلْ يوماً ربِّ اغفرْ لي خَطِيئتي يومَ الدّينِ].

6. (189)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Dedim ki Ey Allah'ın Resûlü, İbnu Cüd'an câhiliye devrinde sıla-i rahimde bulunur, fakirlere yedirirdi. O bundan fayda görecek mi?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:* **"(Hayır) iyiliklerin ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü o bir gün bile "Ya Rabbi kıyamet günü günahlarımı bağışla"** dememiştir." Müslim, İman 365, (214).

AÇIKLAMA:

İbnu Cüd'an efsânevî hayat hikâyesi olan bir câhiliye Arabıdır. Hz. Aişe ile aynı kabileye mensubtur. Yani Kureyşlidir. Bidâyette ahlâksız ve câni birisidir. Bu yüzden kabileden kovulur. Sonra çölde rastladığı bir mağarada Hz. Nuh (aleyhisselam)'un torunlarından ve beş yüz yıl kadar hayat süren *Nüfeyl İbnu Abdiddâr*'ın mezarını keşfeder. Oradan ele

geçirdiği servetle zengin olur, kabilesine geri döner. Bu servetle büyük hayırlar yapar.

Yukarıdaki hadis, kâfir olarak ölen bir kimsenin sıla-ı rahim yapmak, fakirleri doyurmak gibi hayırlı işlerinin ahirette kendisine fayda vermeyeceğini ifade etmektedir.

Kadı Iyaz der ki: *"Kâfirlere amelerinin fayda vermeyeceğine, bunlardan dolayı sevap görmeyeceklerine, azapları da hafifletilmeyeceğine İcma-i Ümmet vardır. Lâkin suçlarına göre küffârın azapları birbirinden şiddetli olacaktır."*

Yani makamları cehennem olmak yönüyle hepsi birdir. Hiçbir hayırlı amel kâfirin makamını cennet kılmada işine yaramayacaktır. Ancak cehennem içerisindeki mertebelerine müessir olabilecektir. Cinâyet, zulüm, sefâhet gibi, aklen, vicdanen kötü olan amelleri sebebiyle esfel-i sâfilîn istikametinde derekeleri artacak, maruz kalacakları azab şiddetlenecektir.

İslâm âlimleri naslar arasındaki farklılıklardan ve zımnî delâletlerden bu mânâları çıkarmışlardır. Dinin tebliğ ve tesbiti sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu teferruatları, sarih ve doğrudan beyanlarla ortaya koysaydı, yanlış anlamalara sebep olabilir, cahiliye büyüklerinin, İslâm'da da büyük olarak korunmaları gibi telakkîler ortaya çıkabilirdi. Bu durumdan kabilecilik asabiyeti belli bir ölçüde hissemend olur, İslâm'ın te'sisine çalıştığı vahdet ve birlik ruhu zarardîde olabilirdi.

190 ٧– وعن أبى ذرّ رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [لا تَحقرنَّ من المعروف شيئاً، ولو أنْ تلقى أخاكَ بوجهٍ طلْقٍ]. أخرجهما مسلم.

7. (190)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Yapılan hayırdan (ma'ruf) hiçbir şeyi küçük bulup hakir görme, kardeşini güler yüzle karşılaman bile olsa (bunu ehemmiyetsiz görüp ihmâl etme)"** Müslim, Birr 144, (2626).

191 ٨– وعن حُذيفة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [كلُّ معروفٍ صدقة]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

وأخرجه الترمذى عن جابر، وزاد: وإنَّ من المعروفِ أن تلقَى أخاك بوجهٍ طَلقٍ، وأن تُفْرغَ من دلْوِكَ في إناءِ أخيكَ.

8. (191)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Her bir ma'ruf sadakadır"** Buhârî, Edeb 33; Müslim, Zekât 52, (1005); Ebu Dâvud, Edeb 68, (4947); Tirmizî, Birr 45, (1971).

Bu hadisi Tirmizi, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den şu ziyade ile rivayet etti: **"Kardeşini güler yüzle karşılaman, kendi kovandan kardeşinin kabına su vermen de birer "ma'ruf"dur".**

192 ٩ – وعن عدى بن حاتم رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [ما منكم من أحد إلا سيكلمه ربه، وليس بينه وبينه ترجمان فينظر أيمن منه فلا يرى إلا ما قدم وينظر اشأم منه فلا يرى الا ما قدم وينظر بين يديه فلا يرى إلا النار تلقاء وجهه: فاتقوا النار ولو بشق تمرة، فمن لم يجد فبكلمة طيبة]. أخرجه الشيخان والترمذى.

9. (192)- *Adiy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Sizden herkese Rabbi, aralarında bir tercüman olmaksızın, doğrudan doğruya hitab edecektir. Kişi o zaman (ateşe karşı bir kurtuluş yolu bulmak üzere sağına bakar, hayatta iken gönderdiği (hayır) amellerden başka birşey göremez. Soluna bakar, orada da hayatta iken işlediği (kötü) amellerden başka birşey göremez. Ön cihetine bakar. Karşısında (kendini beklemekte olan) ateşi görür.** (**Ey bu dehşetli güne inanan mü'minler!**) **yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun. Bunu da bulamazsanız güzel bir sözle koruyun"** Buhârî, Rikâk 49, 51, Tevhid 36, 24, Zekât 9, Menâkıb 25, Edeb 34; Müslim, Zekât 67, (1016); Tirmizî, Kıyamet 1, (2427).

AÇIKLAMA:

Ateşe karşı korunmak için, ne kadar küçük görünse bile iyi amellerden işlemek gerekir. Hayırlı ameller işlemek için zengin olmayı, âlim olmayı, mevki sâhibi olmayı veya şu yaşta, bu sıhhatte olmayı beklemeye hacet yok. Herkes hayır yapabilir, yarım hurma ile de olsa, tatlı bir söz, güzel bir yüzle de olsa, yoldan rahatsızlık veren bir taşı, bir dikeni kenara atmak sûretiyle de olsa. Hadîsler, başkalarına kötülükten vazgeçmeyi de "sadaka", hayırlı işler yapmaya "niyet" etmeyi de "sadaka" olarak ifâde ettiğine göre, hiç kimse ateşten korunmak için birşeyler yapmaktan uzak ve âciz kalmaz, yeter ki meselenin şuurunda olsun. Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm), bir kısmı bu bölümde zikredilmiş olan sadaka ve marufla ilgili hadislerle mü'minde her an, her şeyinde hayrı arayan bir şuur uyandırmaya çalışıyor.

Mü'min, en ağır şartlarda, her çeşit imkânsızlıklarda bile mutlaka yapabileceği bir hayır bulabilir ve bununla "Hayır yapmaktayım. Rahmeti, ecri bol olan Rabbim'den mükâfat bekliyorum" diyebilir. Bu duygu, kendini değersiz, kıymetsiz görme kompleksinden, Allah'a karşı ye'se düşme felâketinden kurtarır. Yukarıda geçen hadislerde meknuz olan sonuncu gâyeyi de gözönüne almalıyız.

193 ١٠ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [ألا رجلٌ يمنحُ أهلَ بيْتٍ ناقةً تغدو بِعُسٍّ وتروحُ بِعُسٍّ إنَّ أجرها لعظيمٌ]. أخرجه مسلم.

«والعُسُّ» القدح الكبير.

10. (193)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bilin ki, bir ev halkına, sütünden ve yününden istifâde etmeleri için, akşam ve sabah bol süt veren devesini, geçici olarak bağışlayan kimsenin ecri cidden büyüktür."* Müslim, Zekât 73, (1019).

BİRİNCİ BAB

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMANET (GÜVEN)

İKİNCİ FASIL

ALIŞVERİŞTE VE İKALE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMÂNET (GÜVEN)

TİCARET

Ticaret, para ve emtia diliyle, herşeyin dizgini elinde olan Zat'a rızık adına müracaatta bulunmaktır. Bu müracaat mutlaka yapılmalıdır ama; isteklerin yerine getirilme işinin O'na ait olduğu da unutulmamalıdır. Teknik ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, gelecek adına ticaret ve O'nun vaadettiği şeylerin rolü, tahminlerin üstünde büyük olacaktır. Hatta hükümet ve iktidarlar, O'nun vesâyası altında günyüzüne çıkacak ve O'nun desteğiyle, varlıklarını devam ettireceklerdir.

Bu iki mesleğin çıraklık esasına dayandığı da asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Kitaplarda anlatılan nice mes'eleler vardır ki, mahir bir kalfa ve çıraklıktan gelme bir ustanın maharet prizmasından geçmedikten sonra kat'iyyen tatbikat bulamaz.

Haram-helâl mülâhazasına bağlı olarak alış-veriş yapan bir tüccarın, işinin başında geçirdiği ve geçireceği dakikalar dahi ibadet sayılır.

İşyeri ve ticarethanelerin temizlik ve düzeni veya kirlilik ve düzensizliği çok defa satıcı ve iş adamının ruh haletini aksettirdiğinden, bu hususun da, müşteri ve tâlipler üzerinde, menfi ya da müsbet tesir yapacağı unutulmamalıdır.

Hilekâr tâcir, hilekâr iş adamı bu davranışlarıyla önce Rabb'lerine ve vicdanlarına karşı gelmiş olurlar; sonra da hilelerinin sezilmesiyle, halk arasındaki itibarlarını yitirerek kazanç ufkunda kayba uğrarlar.

Ticaretin ruhu; doğruluk, emniyet, yaşanan devri idrâk, müşteriye karşı fevkalâde nazik ve terbiyeli davranmaktır. Bu hususların birinde

kusur eden, ticaretin ruhunu hırpalamış, dolayısıyla da kendi kazanç yollarını tıkamış sayılır.

Tâcirler, zanaatkârlar tatlı dilli, güler yüzlü, oldukça mütevazi, sözlerinde sabit ve asla usanmaz, üşenmez olmalıdırlar. Hemen her meslek erbabı için çok ehemmiyetli olan bu hususlar, halkla içli-dışlı olmaları ve onların menfaat ve zararları ile alâkadar bulunmaları itibariyle bu iki sınıf için daha da önemlidir.

İşyerlerini, alışılagelenden, hergün bir saat önce açıp bir saat sonra kapatanların, ayları otuz beşe, seneleri de dörtyüz yirmi güne ulaşır. Tabiî imkân elverdiği ölçüde aynı işyerlerinde gerçek vazifenin de ihmale uğramaması şartıyla...[71]

194 ١ – عن أبى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [التّاجِرُ الأمينُ الصَّدُوقُ مَعَ النَّبيّينَ والصِّدّيقينَ والشُّهَدَاءِ والصَّالحينَ]. أخرجه الترمذى.

1. (194)- *Ebu Sa'îd el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* şöyle buyurdu: **"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."** Tirmizî, Büyû 4, (1209); İbnu Mâce, Ticârât 1, (2139).

AÇIKLAMA:

İşlerinde *"doğruluk"* ve *"güven"*i esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihler zümresinde yer alabilirler. Hadiste bu durumun tüccarlar hakkında zikredilmesi, bu iki vasfın bilhassa ticâret hayatındaki ehemmiyetini ifâde eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslâm'ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddeti, tehdidatı, sözkonusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.

195 ٢ – وله في أخرى عن رِفاعة بن رافع قال: [إنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يومَ القيامَةِ فُجّاراً إلاّ مَنِ اتَّقَى اللهَ وبَرَّ وصَدَقَ].

71– M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/55-58.

2. (195)- *Tirmizî*'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna"** Tirmizî, Büyû 4 (1210); İbnu Mâce, Ticârât 3, (2146).

196 ٣- وعن قيس بن أبي غرزة الغفاري رضي الله عنه قال: [كُنَّا قَبْلَ أَنْ نُهَاجِرَ نُسَمَّى السَّمَاسِرَة، فمرَّ بنا رسولُ اللهِ ﷺ يوماً بالمدينة فسمَّانا باسمٍ هو أحسنُ منه. فقال: يا معشرَ التُّجَّارِ إنَّ البيعَ يحضرُهُ اللَّغْوُ والحَلِفُ].

وفي رواية: الحلف والكذب فشوبوه بالصدقة. أخرجه أصحاب السنن.

« شوبوه » أى اخلطوه.

3. (196)- *Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz hicret etmezden önce simsarlar olarak isimlendiriliyorduk. Bir gün, Medine'de, bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki: **"Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır..."**

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: **"Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır, siz (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın"** Ebu Dâvud, Büyû I, (3326, 3327); Tirmizî, Buyû 4, (1208); Nesâî, Eymân 7, (7, 15).

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirinden hareketle *Zâhirîler* tüccarın zekatla mükel-lef olmayıp sadaka ile mükellef olduğunu söylemiştir. Halbuki diğer ulema zekat, senelik belli nisabı olan bir vergi olduğu halde sadakanın herhangi bir zamanı, nisabı olayan bir bağış olduğu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tüccarları zekattan başka olan sadaka vermeye de teşvik ettiğini söylemiştir. Ümmetin ameli ve ulemanın icmâı bu görüş üzeredir.

197 ٤- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يقولُ: الحَلِفُ مَنْفَقَةٌ للسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ للكَسْبِ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود ولفظه: ممحقة للبركة.

4. (197)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i işittim, diyordu ki: "(Ticarette yalan) yemin,

(tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki gerçekte) kazancı giderir." Buhârî, Büyû 26; Müslim, Müsâkât 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyû 6, (3335); Nesaî, Büyû 5, (7, 246).

Hadis'in metni Buhârî ve Müslim'deki metindir. Ebu Dâvud'da "Bereketi giderir" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

Dinimiz, alış-verişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadislerde *"yemin"* kelimesi mutlak olarak gelmiştir, el-halif veya el-yemîn şeklinde. Şarihler *"yalan"* kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meylederler. Buhârî bu bahse tahsis ettiği baba *"Alış-verişte mekruh olan yemin babı"* adını vererek hadisin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Yemin yalan yere olursa tahrimen mekruhtur, doğru yemin olursa tenzihen mekruhtur.

Hülasa satıcının yemini mala olan alâkayı, rağbeti artırırsa da kazancın bereketini yok eder. Muttakî ticaret ehlinin herçeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.

Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezâhür eder. Bunlardan bir kısmını izah kolay olmasa bile, bir kısmı kolaydır. Meselâ şöyle bir izah makul gelmektedir: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara artık kendisi uğramayacağı gibi başkalarının uğramasına da mâni olur. Bu, kazancın bereketini gideren bir durumdur. Gayr-i meşru yoldan kazanılan paranın gayr-ı meşru harcamalara giderek sâhibini günaha soktuğu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatini kaybettiğini, hapishane, hastane ve hatta mezaristana düştüğünü çevremizde sıkca görmekteyiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihbar ettği bereketsizlik haktır, ama şöyle ama böyle, bugün veya yarın.

198 ٥ – وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: قـال رَسُولُ الله ﷺ: [البيّعان] وفي رواية:
[مُحقت بركة بيعهما: اليمنُ الفاجرة منفقةٌ للسلعة ممحقةٌ للكسب]. أخرجه الخمسة.
بالخيار مالم يتفرّقا. فإنْ صدق البيّعان وبيّنا بُورك لهُما في بيْعهما، وإنْ كذبا
وكتما فعسى أن يربحا ربحاً مّا، ويُمحقا بركة بيعهما].

5. (198)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Pey-

gamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Alıp-satanlar" birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alış-verişi sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gizlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-verişlerinin bereketini kaybederler."**

Bir rivayet şöyledir: "Alış-verişlerinin bereketi yok edilir: Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar." Buhârî, Büyû 19, 22, 44, 46; Müslim, Büyû, 47, (532); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3459); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Nesâî, Büyû 3, (7, 244-245).

AÇIKLAMA:

1— Burada alış-veriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık üç şekilde anlaşılmıştır: 1- Kelamların ayrılması: Yani mal sâhibi: "sattım", müşteri de: "aldım" dedi mi artık geri dönülemez. *İmam Malik, Ebu Hanife* ve bir kısım âlimler hadisi böyle anlamışlardır. Ebu Yusuf, Şâfiî ve diğer bir kısım alimler de bedenlerinin ayrılmasını anlarlar. Diğer bir grup âlimde meclisten ayrılmayı anlamıştır.

Şu halde Hanefîler'de esas olan akdin sözle kesinleşmesidir. Bu tahakkuk etti mi, müşteri mala sâhib olur. Ancak hıyâru'r-rü'ye (görme muhayyerliği), hıyâru'l-ayb (kusur tesbiti hâlinde akdi fesih hakkı), hıyâru'l-şart (hususî olarak belirtilen şarta bağlı fesih hakkı) durumları söz konusu olursa akdi fesih hakkı doğar. Aksi takdirde akid söz kesinleştikten sonra bozulamaz.

2— Alış verişte gizlenmemesi, beyan edilmesi gereken hususa gelince, bunu bazı âlimler malın ayıbı, kusuru varsa bunu satıcının açıklaması, semen (fiyat bedel) ile alakalı bir husus varsa onu da müşterinin gizlememesi, açıklaması gerekir diye izah etmişlerdir. Daha umumî bir ifade kullanarak: "Her iki taraf için de açıklanması gerekli olan hususların açıklanması gerekir" diye tasrih edenler de olmuştur.

İKİNCİ FASIL

ALIŞ-VERİŞTE VE İKALE'DE (AKDİ BOZMA) KOLAYLIK

199 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [رَحِمَ اللهُ رجلاً سَمْحاً إذا بَاعَ وَإذَا اشترى وإذَا اقتضى]. أخرجه البخارى، والترمذى، واللفظ للبخارى.

1. (199)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın"**. Buhârî, Büyû 16; Tirmizî Büyû 75, (1320).

AÇIKLAMA:

Alış veriş muamelesinin her safhasında kolaylık ve karşı tarafı memnun edici davranış teşvik edilmektedir. Müsamaha ve fedakârlık sâdece satıcıdan beklenmemeli. Alıcı da aynı anlayışı göstermelidir. Hele borcun ödenmesi... geciktirmeden, tam zamanında eksik bırakmadan, bugün git yarın gel demeden ödenmesi gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna dikkat çekmektedir.

200 ٢- وعند الترمذى: [غفرَ اللهُ لرجلٍ كانَ قبلَكُم: سَهْلاً إذَا باعَ، سَهْلاً إذا اشترى، سَهْلاً إذا اقتضى].

2. (200)- Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: **"Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi."** Tirmizî, Büyû 75, (1320).

AÇIKLAMA:

Münavî: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın mağfiretini kazanmada bu kimseyi kendimize örnek edinmeye teşvîk etmektedir, bu maksadla onu zikretmiştir" der.

201 ٣– وله في أخرى عن أبي هريرة رضى الله عنه يرفعه: [إنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ سَمْحَ البيعِ سَمْحَ الشِّراءِ سَمْحَ القضاءِ].

3. (201)- *Tirmizî*'nin Ebu Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Allah, satıştaki müsâmahayı, satın alıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever" Tirmizî, Büyû 75 (1319).

AÇIKLAMA:

Hadiste müsamaha diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı semh'dir. Münâvî hadiste bunun, "karşılıklı kolaylık (müsâhale)" mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Aynı mânada olmak üzere Nesâî'nin bir tahrici şöyledir: "ادخل الله الجنة رجلا كان سهلاً مشترياً وبايعاً وقاضيا ومقتضيا" *Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağını ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu."*

202 ٤– وعن حذيفة وأبي مسعود البدرى رضى الله عنهما. أنهما سمعا رسُولَ الله ﷺ يقول: [إنَّ رجلاً ممَّنْ كانَ قبلَكُمْ أتاهُ المَلَكُ ليقبضَ رُوحهُ فقالَ هل عملتَ من خيرٍ؟ قالَ ما أعلَمُ. قيلَ لهُ انظرْ. قالَ ما أعلمُ شيئاً غيرَ أنّي كنتُ أبايعُ النّاسَ في الدنيا فأُنظِرُ المُوسرَ وأتجاوزُ عن المُعسرِ فأدخلهُ اللّٰهُ الجنةَ]. أخرجه الشيخان.

4. (202)- *Huzeyfe ve Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söyediğini işittiklerini anlatır: **"Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:**

"— Bir hayır işledin mi?" Adam:

"— Bilmiyorum" diye cevapladı. Kendisine tekrar:

"— Hele bir düşün (belki hatırlarsın) dendi. Adam:

"— Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alış-veriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmaha ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim" dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu." Buhârî, Büyû 17-18, Enbiyâ 50, İstikrâz 5; Müslim, Müsâkât 26-31, (1560).

203 ٥ – وعن عمرة بنت عبدالرحمن رضى الله عنها قالت: [ابتاع رجلٌ ثمرةَ حائطٍ فعالجه وقام فيه حتّى تبيّن له النّقصانُ فسأل ربَّ الحائط أنْ يضع له أو يُقيله فحلف أنْ لا يفعلَ فذهبت أمُّ المشترى إلى رسولِ الله ﷺ فذكرتْ له ذلك فقال: تألّى أنْ لا يفعلَ خيراً، فسمع بذلك ربُّ الحائط فأتى رسولَ الله ﷺ فقال: يا رسولَ الله هو له]. أخرجه مالك.

5. (203)- *Amra Bintu Abdirrahmân* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmîn edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hesaptan düşmesini veya alım-satım akdinden dönmesini talebetti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir" buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhibi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, talebini kabul ettim" dedi. Muvatta, Büyû 15. (2, 621); Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557).

204 ٦ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [من أقال مسلماً أقاله الله عثرته]. أخرجه أبو داود.

6. (204)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kim bir Müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır" Ebu Dâvûd, Büyû 54, (3460); İbnu Mâce, Ticârât 26, (2199).

AÇIKLAMA:

İkâle, ıstılah olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma

talebi müşteriden gelse de, satandan gelse de farketmez, ikale denir. Aslında akit yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşru bir mazeret olmadıkca akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder. Bu sebepten 203 numaralı hadiste görüldüğü üzere müşterinin akdi bozma (ikale) teklifi bahçe sahibi tarafından kabul edilmeyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meseleye müdâhale ederek, bahçe sâhibine: "Akdi boz, ikalesini kabul et!" dememiştir. Sadece kendisine sevap getirecek bir davranışı reddetmiş olduğunu ifade buyurmuştur.

Şu halde dinimizin tavsiyesi, böyle bir durumda, karşı tarafın ikâleyi kabul etmesini tavsiye etmektir. Bunun sebebi açık: İkâle teklifinde bulunan taraf bu alış-verişten bir huzursuzluğa bir pişmanlığa düşmüştür, bir zarar görmektedir. Öbür tarafın da bunu kabul edivermesi hem bir huzursuzluğu bertaraf edecek, hem de iki taraf arasına bir tadsızlık girmesini önleyeceği gibi muhabbetin artmasına da yardımcı olacaktır. Dinimiz her huzursuzluğu takbih ettiği gibi, muhabbet vesilelerini de takdir eder. Nitekim bu hadiste "akid bozma" teklifini kabul edenin davranışı övülmüş, mukabilinde *Cenâb-ı Hakk'ın, onu düşmelerden, hatalardan koruyacağı, hatalarından hâsıl olan günahlarını affedeceği* ifade edilmiştir.

Bir *mü'mine* ikâleyi kabul, kendisi için yeterli bir kârdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA

205 ١– عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [الْوَزْنُ وزنُ أهْلِ مَكَّةَ، وَالْمكَيَالُ مكيالُ أهلِ المدينةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وفي رواية عكسُه.

1. (205)- *İbnu Ömer* anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Şer'î hukuku ödemek için) vezin'de Mekke halkının vezn'i esastır, keyl'de de Medine halkının keyl'i esastır." Ebu Dâvud, Büyû 8, (3340); Nesâî, Büyû 54, (7, 284).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde medenî hayat için son derece ehemmiyet arzeden ölçü ve tartı birimlerine temas etmektedir. Ticarî ve dolayısıyla iktisadî hayat büyük ölçüde bunlara dayanır.

Vezn tartı yoluyla ölçmek mânasına gelir. Miktarın tayininde ağırlığı esas alınan mallara veznî denir, yağ, bal, şeker bu veznî gruba girer. Bu gruba giren malların miktarını tayinde muhtelif birimler olunca, devlet içerisinde kargaşayı önlemek için sadece birinin esas alınması gerekir. Hadis, kurulmakta olan İslâm devletinde veznî birim olarak Mekke ölçüsünün esas alınmasını emretmektedir. Âlimler *"Mekkeliler ticaret ehlidir, onların bu husustaki bilgi ve tecrübeleri fazladır. Bu sebeple vezinde Mekke vezninin esas alınmasını emretmiştir"* derler.

Keyl'e gelince bu daha çok tahıl ölçüsüdür. Bu gruba girenlere keylî denir. Kile tabirimiz buradan gelir. Hububatı ağırlığına göre değil, hac-

mine göre ölçer. Peygamberimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* Keyl'de Medine Mikyalini esas almasını, Medine'nin ziraatçilikte gelişmesiyle izah ederler. Malum olduğu üzere Mekke beynelmilel bir ticaret şehridir, geçimini ticaretten sağlamaktadır. Ziraat mümkün değildir. Buna mukabil Medine ziraate elverişlidir ve bahçecilik, meyvecilik gelişmiştir. Binâenaleyh Medîne halkı mikyâllerin (mekâyil) ahvalini en iyi bilen kişilerdir.

Öyle ise bu hadis, altın gümüş üzerinden zekâtın hesaplanmasında Mekke vezin birimleri olan dirhem'in,sadaka-i fıtr, kefâret gibi dinî borçların ödenmesinde de Medine mikyallerinden olan *Sâ*'ın esas alınmasını emretmiş olmaktadır. Örfî olarak her bölgede miktâra az veya çok farklılıklar arzeden ölçü ve tartı birimlerinin kullanıldığı Arabistan'da "200 dirhem altına sâhip olan zekât vermelidir" sözü "Hangi dirheme göre?" sorusunu getirecektir. Şu halde yukarıda sunulan hadis, bu çeşit meselelerin çözümünde esas olmuştur.

Bu çeşitten ölçü birimlerini tâyin ve tahdid eden bakşa hadisler de mevcuttur.

206 ٢ – وعن المقدام بن معدى كرب رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [كيلُوا طَعَامَكُمْ يُبارِكْ لكُمْ فيه]. أخرجه البخارى.

2. (206)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü nakletti: "Yiyeceklerinizi kile ile ölçün, sizin için mübarek kılınsın." Buhârî, Büyû 52.

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yiyecekleri tartmakla ilgili emri, daha ziyade "alım-satım" ve depodan çıkarılması sırasında diye kayıtlanmıştır. Alım satımda tartmanın ehemmiyeti açıktır. Mücâzefe denen "karalama" veya "kabalama" alım-satımda taraflardan biri aldanabilir. Dinimizde ise, "aldanmamak ve aldatmamak" esastır.

Depodan çıkarırken tartma "Hesabın bilinmesi, istihlâkin önceden yapılan tahmine uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir" denmiş, böylece taamın bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Şârihlerin belirttiği üzere "yiyeceği tartma" ameliyesi tek başına ona "bereket ilâve etmez". Hesabı göstererek ölçülü istihlâke sevkederek berekete vesile olur.

207 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [لأهْلِ المِكْيَالِ والميزانِ إنكُمْ قَدْ وُلِّيتم أمْرينِ هَلَكَتْ فِيهِمَا الأُمَمُ السَّالفةُ قبلكُمْ]. أخرجه الترمذى.

3. (207)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mikyal (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti: **"Sizler bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız"** Tirmizî, Büyû' 9, (1217).

AÇIKLAMA:

Burada ictimaî ahlâkın mühim bir esasına parmak basılmaktadır: Alış veriş sırasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arası güven, sevgi, saygı gibi pek çok umur buradaki dürüstlüğe dayanır. Cemiyetin ahengi, huzuru ve dolayısıyla sağlıklı terakki de bunlara dayanmaktadır. Bir cemiyette bu bağlar bozuldu mu, o cemiyetin batması yakındır. Başta Hz. Şuayb'in kavmi olmak üzere, birçok kavimlerin bu ölçü-tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battığını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bu mevzuya birçok âyetlerinde yer verir. *Mutaffifîn* sûresi bu mevzuyu müstakilen ele alır.

Şurası açıktır ki, bazı safdillerin zannettiği gibi, ölçü-tartı gerektiren meslekler, dindarlığa uymayan, kaçınılması gereken meslekler değildir. Bu hadiste, böyle bir nasihat mevcut değildir. Burada ölçü ve tartı meselesinde çok dikkatli davranılması, alırken de verirken de ölçümde hassas olunması gereği vurgulanmaktadır. Nitekim daha önce geçen hadislerden bir kısmı ve meselâ 194 numaralı hadis **"Emin ve doğruluktan ayrılmayan tüccârların peygamberler, sıddikler, şehîdler ve sâlihlerle beraber olacaklarını"** haber vermiş, müjdelemiştir.

208 ٤- وعن ابن حرملة قال: [وَهَبَتْ لَنا أمُّ حبيبةَ بِنْتُ ذُؤَيبِ بن قيسٍ المُزَنيَّةُ صاعاً حدَّثتنا عن ابنِ أخي صفيةَ عن صفيةَ زوجِ النبيِّ ﷺ أنهُ صاعُ النبيِّ ﷺ. قال أنسٌ: فجربْتُه فوجدتُه مُدَّيْنِ ونصفاً بمُدِّ هشامٍ]. أخرجه أبو داود.

4. (208)- İbnu Harmele (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Habib Bintü Züeyb İbnu Kays el-Müzenniyye, bize (ölçüm işlerinde kullanılan) bir sa' bağışladı. Ümmü Habib bize rivayet etti ki, kendisine, İbnu Ahî Safiyye'den geldiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Safiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ) bağışlanan bu sâ'ın, Hz.

Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kullandığı sâ' olduğunu söylemiştir. Râvilerden Enes İbnu İyâz der ki: "Ben bu sâ'ı denedim, (kontrol ettim) gördüm ki bu sâ, Emevî Halifesi Hişâm İbnu Abdi'l-Melik'in kullandığı müdd'le iki buçuk müdd miktarında idi". Ebû Dâvud, Eymân 18, (3279).

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud bu hadisi "Kefaret'in Ödenmesinde Kullanılan Sâ'ın Miktarı Nedir?" başlığını taşıyan babta kaydeder. Görüldüğü üzere, "şerî borçların ödenmesinde esas ittihaz edilmesi gereken birim ne olacaktır, bunun miktarı nasıl tâyin edilmelidir?" Âlimler arasında bidayetten beri bir problem olmuştur ve bu mesele hep, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyanları doğrultusunda, onun vaz'ettiği birimler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır.

209 ٥ - وعن السائب بن يزيد قال: [كَانَ الصاعُ على عهدِ رسولِ الله ﷺ مُدّاً وثلثاً بِمُدِّكُم اليومَ، وقد زِيدَ فيه في زمنِ عمر بن عبدِ العزيزِ رحمه الله تعالى].

5. (209)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde bir sâ', bugün sizlerin kullanmakta olduğunuz müdd'le, bir müdden üçte bir müdd miktarında fazla idi. Ancak bu miktara Ömer İbnu Abdilaziz merhum zamanında ilâve bulunuldu. Buhârî, İ'tisam 16, Kefârât 5; Nesâî, Zekât 44, (5, 54).

210 ٦ - وعن عثمان رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا بِعْتَ فَكِلْ وإذا ابتعتَ فاكْتَلْ]. أخرجهما البخارى.

6. (210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sattığın zaman tart, satın alınca tarttır." Buhârî, Büyû' 51.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ticarî hayat için mühim iki prensip vazediyor:

1— Alım-satımın ölçümle yürütülmesi.

2— Tartma külfetinin satıcıya âit olması.

Hadisin vürud sebebi kayda değer: Hz. Osman Benu Kaynuka çarşısında hurma alıp Medine'ye getirip, pazara döker, ne miktar olduğunu

beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, uygun bir kâr verirmiş. Durum Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kulağına ulaşınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Osman'a: **"Sattığın zaman tart, satın alınca da tarttır"** emreder.

Tartma işi ücretle yapılıyorsa, bunun ücreti satıcıya âittir. Verilecek paranın, o devirde olduğu üzere, tartımı, bütünse bozdurulması külfet, masraf gerektiriyorsa bu da müşteriye aittir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

211 ١– عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنَّ أحبَّ البلادِ إلى الله تعالى المساجدُ، وأبغضَ البلادِ إلى الله تعالى الأسواقُ]. أخرجه مسلم.

1. (211)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: **"Allah'ın en çok sevdiği yerler mescidlerdir. Allah'ın en ziyade nefret ettiği yerler de çarşı ve pazarlardır."** Müslim, Mesâcid 288, (671).

AÇIKLAMA:

Mescidler ibadet, zikir, takva gibi kulluğun kâmil mânada gerçekleştiği mahallerdir. Bu sebeple Allah nazarında en çok sevilen yerlerdir. Çarşı pazar ise hilenin, aldatmanın, İslâm'ın en az hatıra getirildiği, en ziyade dünyanın, dünyalığın düşünüldüğü, gaflet yerleri de yine çarşı pazarlardır.

Hadis çarşıların bu yönüne dikkat çekerek, teyakkuza, dürüstlüğe teşvik etmektedir. Aslında, dinin belirttiği çerçevede yapılan ticaret helâldir. Bu çeşit ticaretin yapıldığı yerler de tebcîle değer yerlerdir. Nasıl olmasın ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dürüst tüccarları en yüce mertebedeki insanlar arasına dahil etmiştir (Bak. 194 numaralı hadis).

212 ٢– وله عن سلمان رضى الله عنه: [لاَ تَكُونَنَّ إن استطعتَ أوَّلَ مَنْ يدخلُ السُّوقَ ولاَ آخِرَ مَنْ يخرجُ منها فإنَّها معركةُ الشيطانِ، وبها ينصبُ رايتَهُ].

2. (212)- *Selman* (radıyallahu anh) diyor ki: *"Elinden geliyorsa, çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da olma. Çünkü çarşı, şeytanın, (insanları şaşırtmak için kıyasıya) savaş verdiği yerdir, bayrağı da orada dalgalanır."* Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 100, (2451).

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Selman (radıyallahu anh)'ın şahsî sözü gibi görünse de hükmen merfû sayılır. Burada da herçeşit uyarılara rağmen çarşıda hüküm sürecek fiilî duruma dikkat çekiliyor: Hile, hurda, yalan yere yemin, aldatmalar, boş sözler vs. hepsi de şeytana lâyık işler.

106 ٣– وعن عمر رضى الله عنه أنّه قال: [لاَ يَبِعْ فِي سُوقِنَا إلاَّ مَنْ قَدْ تَفَقَّهَ فِـي الدِّينِ].

أخرجه الترمذى.

3. (213)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "Bizim çarşımızda dini bilen kimseler satıcılık yapsın" buyurmuştur. Tirmizî, Vitr 21, (487).

AÇIKLAMA:

Burada dini bilmekten maksad, iman ve asgarî seviyede ibadetlerini yapabilecek kadar ilmihal bilmek olmamalıdır. Bunlara ilâveten, farzları, haramları,mekruhları, alış verişle ilgili emirleri, yasakları, ticaret âdabını ve hatta meslekî bilgileri vs. yi de buna dahil edebiliriz. Nitekim İbnu Abidin farz-ı ayn ilimleri sayarken "*...Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır... Keza alış-veriş... ile ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır...*" demektedir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu emri doğrultusunda tatbikata yer verildiği zamanlar istikrarlı, güvenilir bir ticarî hayata sahip olarak terakkî eden İslâm cemiyetleri, buna riayet edilmediği dönemlerde geriliklere düşmüşlerdir. Asker kaçaklarının, emeklilerin, köyden şehre gelen işsizlerin çarşı pazarda iş bularak esnaf ve ticaret ahlâkını nasıl bozduklarını ve bu duruma paralel olarak İslâm âleminin nasıl çöküntüye sürük-lendiğini İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden merhum Sabri F. Ülgener "İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" adlı eserinde edebî örneklerle izâh eder.

Eseri dikkatlice ve ne demek istediğini anlayarak okuyanlar, marksistlerin bir iddiasının ilmî bir tekzibini görecekler: Onlara göre, "*Üst-yapı dedikleri ahlâk, hukuk, din gibi mânevî değerler, alt-yapı denen iktisadî hayata bağlıdır. İktisâdî durum değiştirildi mi, kendiliğinden ve zorunlu olarak ahlâk, hukuk din vs. değişir.*"

Ülgener, edebî örneklerle ahlâk ve zihniyet durumlarının değiştiğini gösterdikten sonra, buna tâbi olarak iktisadî durumun bozulduğunu gözler önüne serer.

Ülgener'in bu çalışması Alman mütefekkiri Max Veber'in geliştirdiği sistemi Türk tarihine bir tatbikten ibârettir. (Daha fazla bilgi için Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı kitaba bakılmalıdır (s. 45-55), ayrıca Ülgener'in kitabı da görülmelidir).

214 ٤ – وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [مَا أَوَدُّ أَنَّ لِي مَتْجَراً عَلَى دَرَجَةِ جَامِعِ دِمَشْقَ أُصِيبُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسِينَ دِينَاراً أَتَصَدَّقُ بِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ، وَلاَتَفُوتُنِي الصَّلاَةُ فِي الْجَمَاعَةِ، وَمَا بِي تَحْرِيمُ مَا أَحَلَّ اللهُ تَعَالَى، وَلكِنْ أَكْرَهُ أَنْ لاَ أَكُونَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللهُ تَعَالَى فِيهِمْ ﴿ رِجَالٌ لاَ تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلاَ بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ ﴾ الآيَةَ]. أخرجه رزين.

4. (214)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: *"Ben, Şam'daki Ümeyye Camii'nin merdivenlerinde bir dükkan sâhibi olup, her gün elli dinar kazanıp Allah yolunda harcamak ve bu esnada namazlarımı da hep cemaatle kılmak, Allah'ın helal kıldıklarını da haram etmemek şartlarını arzulamaktan ziyade, Allahu Teâla'nın, haklarında: "...*o kimseler ki ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz" (Nur, 36) övgüsünü kullandığı kimselerden olmamaktan korkarım." Bu rivayet Rezîn'in ilâvesidir.

İKİNCİ BAB

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR

(Bu babda dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NECÂSETLER

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CÂİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

NECASETLER

215 ١– عن جابر رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ عامَ الفتحِ بمكّةَ: إنَّ اللهَ تعالى حرَّمَ بيعَ الخمرِ والميتةِ والخنزيرِ والأصنامِ. فقيلَ يا رسولُ الله: أرأيتَ شحومَ الميتةِ: فإنّهُ يُطلى بها السفنُ، ويدهنُ بها الجلودُ، ويستصبحُ بها النّاسُ. فقالَ: هو حرامٌ. ثم قالَ عندَ ذلكَ قاتلَ اللهُ اليهودَ إنَّ اللهَ تعالى لما حرَّمَ عليهم شحومَها أجملوهُ ثمَّ باعوهُ فأكلوا ثمنهُ]. أخرجه الخمسة. ومعنى «أجملوه» أذابوه.

1. (215)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Mekke'de işittim, şöyle buyuruyordu: "Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alım-satımını yasakladı." Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Resûlü "ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zîra onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır" dendi. Cevâben: **"O (nun satışı) haramdır"** buyurdu ve ilâve etti: **"Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler."** Buhârî, Büyû' 112, Meğâzî 50; Müslim, Müsâkât 71 (1581); Ebu Dâvud, Büyû' 66 (3486); Tirmizî, Büyû' 61 (1297); Nesâî, Büyû' 93, (7, 309-310); İbnu Mâce, Ticarât 11, (2167).

AÇIKLAMA:

Âlimler burada ifade edilen hükümde bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf, daha ziyade Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sorulan soruya verdiği cevaptaki "O haramdır" cümlesindeki "O" zamirinden kastedilen şeyden ileri gelir. Şâfiîler bundan "alım-satım"ın kastedil-

diğini söylerler. Böyle olunca *"iç yağı"* ve bir kısım *"pis şeyler"*in alım satımı haram olmakla birlikte kullanılması haram değildir hükmü çıkarılır. Halbuki Cumhur dediğimiz çoğunluk "O" zamirinden "kullanma"yı anlamışlardır.

Şafiîler'e göre ölmüş hayvanın iç yağı yenmese, insan bedenine sürülmese de, gemi yağlama, kandil yağı yapma gibi işlerde kullanılabilir.

Cumhur ise ölmüş hayvandan istifade yasağı umumî olduğu için, hiçbir surette bu maddelerden istifâde edilemeyeceğine hükmetmiştir. Cumhur'un tek ruhsatı, ölmüş hayvanın debbağlanmış derisi ile ilgilidir. Bu da zâten nasla açıklanmış bir ruhsattır.

Zeytin yağı, tereyağı gibi aslında temiz olduğu halde sonradan necâset değerek kirlenen yağlara gelince, bunların yenme ve bedene sürülmesi dışında, kandilde yakılmaları, sabun yapılmaları, pislenmiş balın tekrar arıya yedirilmesi, ölmüş hayvanın köpeğe yedirilmesi, keza pislenmiş yemeğin hayvanlara yedirilmesi gibi meselelerde de selef âlimleri ihtilaf ederler. Şâfiî mezhebinin sahih hükmüne göre bütün bunlar câizdir. İmam Malik ve Ebu Hanîfe'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. *Ebu Hanife* (rahimehullah) necis olan zeytin yağının "durumunu belirtmek kaydıyla" satışının da câiz olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel ise, temiz olmayan şeylerin kullanılmasının, satılmasının haram olduğu, onlardan hiçbir surette istifadenin câiz olmadığı görüşündedir.

216 ٢ – وعن عبدالرحمن بن وعْلة أنّهُ سأل ابن عباس رضي الله عنهما عمّا يُعصرُ من العنب فقال: [إنّ رجلاً أهدى لرسول الله ﷺ راوية خمرٍ فقال له: هل علمتَ أنّ الله تعالى حرّمها؟ قال لا فسارّ إنساناً إلى جنبه، فقال له رسول الله ﷺ: بمَ سارَرته؟ قال أمرته ببيعها. فقال: إنّ الّذي حرّم شربها، حرّم بيعها، ففتح المزادتين حتّى ذهب ما فيهما]. أخرجه مسلم، ومالك، والنسائى. «المزادة» الراوية.

2. (216)- *Abdurrahman İbnu Va'le*'nin anlattığına göre, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan üzüm şırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır: "Adamın biri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine "Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi. Adam: "Hayır bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama "Ona ne fısıldadın?" diye sorunca adam: "Onu satmasını

emrettim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İçilmesi haram olanın satılması da haramdır" buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı." Müslim, Musâkat 68, (1579); Muvatta, Eşribe 12, (2, 846), Nesâî, Büyû' 90, (7, 307-308).

217 ٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [رأيتُ رسُولَ الله ﷺ جالساً عندَ الرُّكنِ فرفعَ بصرهُ إلى السماءِ فضحكَ فقالَ: لَعَنَ اللهُ اليهودَ ثلاثاً: إنَّ اللهَ تعالى حرَّمَ عليهمُ الشُّحُومَ فباعوهَا وأكلُوا أثمانَهَا، وإنَّ اللهَ تعالى إذا حرَّمَ علَى قومٍ أكلَ شئٍ حرَّمَ عليهمْ ثمنهُ]. أخرجه أبو داود.

3. (217)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Kâbe'nin yanında otururken gördüm. Bir ara başını semaya kaldırarak güldü ve şunu söyledi: "— Alah Yahudilere lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin! Allah onlara (ölmüş hayvanların) iç yağını yasaklamıştı tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Halbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir." Ebu Dâvud, Büyû' 66 (3488).

AÇIKLAMA'sı için 215 numaralı hadise bak.

218 ٤– وله عن المغيرة رضى الله عنه قال: قالَ رسُولُ الله ﷺ: [مَنْ باعَ الْخمرَ فليُشقِّصِ الخنَازِيرَ: أى فليقطعها كالقصَّاب ويبيعها].

4. (218)- el-Muğîre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kim içki satarsa, hınzır kasaplığı da yapsın" Ebu Dâvud, Büyû' 66, (3489).

AÇIKLAMA:

Hadis, tağliz ve tenfir yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı hâlde, içkiye karşı alâka gösterenler az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde haramdır. Bu mânayı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuştur.

219 ٥– وعن أبى طلحة رضى اللهُ عنه. [أنهُ سألَ رسُولَ الله ﷺ عنْ أيتامٍ ورِثُوا

خمراً فقال: أهرِقْهَا، قال أَوَلاَ أجعلُها خلاًّ؟ قال لاَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعندهُ: أهرِقِ الخمرَ واكسِرِ الدنَانَ.

5. (219)- Ebu Talha (radıyallahu anh) anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan "İçkiye vâris olan yetimler" hakkında sormuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Dök onu!"** emretmiştir. Ebu Talha: "Sirke yapsam olmaz mı?" deyince de **"Hayır!"** diye cevap vermiştir." Ebu Dâvud, Eşribe 3 (3675); Tirmizî, Büyû' 58, (1293). Tirmizî'nin rivayetinde: **"Şarabı dök, küplerini de kır"** buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisin hükmünde de az çok ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarabın hiçbir surette kullanılmaması gereğine hükmederler. Zîra, malının ziyan edilmemesi hususunda en ziyâde hassasiyet gösterilmesi gereken yetimlere miras yoluyla intikal eden şarabın sirkeye tahvil edilerek değerlendirilmesine cevaz verilmemekte, dökülmesi emredilmektedir. Hz. Ömer, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı bu görüştedirler.

Ancak, Atâ İbnu Ebî Rabah, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebu Hanîfe gibi bâzı âlimler şarabın muameleden geçirilerek sirkeleştirilmesini câiz görmüşlerdir. Bazıları bu muameleyi ölmüş hayvanın derisinin debbağlanarak kullanılır hâle getirilmesine benzetmişlerdir. Ancak, "Derinin debbağlanması meselesinde nas olduğu halde, şarabın sirkeleştirilmesi meselesinde nas yoktur, kıyas yanlıştır" denmiştir.

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

220 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنِ اشترى طعاماً فلا يبعه حتّى يستوفيه]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. (220)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir:

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabzetmeden önce satamaz" Buhârî, Büyû 49, 51, 54, 55, Hudud 42; Müslim, Büyû' 29, 35, 40, 41, (1525-1526-1528-1529); Nesâî, Büyû 55, (7, 286-287); Ebu Dâvud, Büyû 67 (3492); Tirmizî, Büyû' 56 (1291); Muvatta, Büyû 40, (2, 640-641); İbnu Mâce, Ticarât 37, (2226).

AÇIKLAMA:

1— Hadiste, malın kabzedilip, satıcıdan tamamen devralınmasından önce satılması yasaklanmaktadır. Bu mevzuda da âlimler başka rivayetleri de göz önüne alınca bazı ayrılıklara düşmüşlerdir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe *"Akar hâric, başka şeylerin hepsinde caiz değildir"* der. İmam Şâfiî, *"Satılan mal devralınmadan satılamaz"* der. Onun için akar, yiyecek, menkul, nakd hepsi birdir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: *"Yiyecekte câiz değildir, başka mallarda câizdir"* demiştir. "Mekîl ve mevzun olanlar yani kile ile ölçülenlerle terazi ile tartılanlarda caiz değil, öbürlerinde caizdir" diyenler de olmuştur.

Unutmayalım, her görüş sahiblerinin şer'î delilleri mevcuttur. Farklılıklar dinimizin farklı şartlara göre getirdiği ruhsat ve kolaylığı, Şâri-i Rahimin kullar karşısındaki rahmetini gösterir. Zîra Resûlü Ekrem: "ümmetimin ihtilafı rahmettir" müjdesini vermiştir.

2— Malın kabzedilmesine gelince, kabz'ın eşyaya, şartlara göre

değişikşekillerde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Hattabî özetle şunları söyler: *"Kabz eşyanın cinsine ve halkın âdetlerine göre farklılıklar arzeder. Bâzan satılan eşyayı (mebî) satın alanın eline koymak sûretiyle olur. Bâzan müşteri ile mal arasındaki mânianın tahliyesi ile (arsa gibi) olur. Bâzan malın yerinden götürülmesi ile olur. Bâzan kîle ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur. Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur. Bir malı kile ile ölçüp satın alan kimse yeniden ölçmeden, ilk ölçümü ile satmak isterse caiz değildir. İkinci sefer ölçerek satmalıdır."*

221 ٢– وفي أخرى: حتَّى يَقْبِضَهُ قال: وكُنَّا نَشْتَرِى الطَّعامَ من الرُّكبانِ جُزافاً فنهانا رسُولُ اللهِ ﷺ أنْ نَبِيعَهُ حتَّى نَنْقُلَهُ مِنْ مَكانِه.

«الجزاف» المجهول القدر: مكيلا كان أو موزوناً.

2. (221)- Bir diğer rivayette. "... malı kabzedinceye kadar" ziyadesi vardır. İbnu Ömer der ki: "Biz hayvanla gelenlerden tartmadan göz kararıyla yiyecek satın alırdık. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* satın aldığımız bu şeyleri başka yere naklederek yerini değiştirmeden satmamızı yasakladı" Müslim, (1527).

222 ٣– وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قلتُ يا رَسُولَ اللهِ: إنَّ الرَّجُلَ ليأتيني فيُريدُ مِني البيعَ، وليسَ عندى ما يَطلبُ؛ أفأبيعُ منه: ثم أبْتَاعُهُ مِنَ السُّوقِ؟ قال: لا تَبِعْ ما لَيْسَ عِنْدَكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (222)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlu dedim, bana gelip, birşeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilâhere çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?"

" Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma." Nesâî, Büyû 60, (7, 289), Ebu Dâvud, Büyû' 70 (3503); Tirmizî, Büyû 19, (1232); İbnu Mâce, Ticarât 20, (2187).

AÇIKLAMA:

Âlimler bu yasağın daha ziyade ayn (cemi'a'yân gelir) denilen hâricen mevcut muayyen müşahhas olan -bir kitap, bir ev, bir at, bir miktar para... gibi- eşya ile alâkalı olduğunu söylemişlerdir. Bu çeşit mallar akit sırasında mülkünde veya taht-ı tasarrufunda değilse satışı yasaktır.

Kaçmış kölenin satışı, henüz kabzedilmemiş bir mebî'in (satın alınmış malın) satışı, kafesten kaçmış bir kuşun satışı, bir başkasına ait malın sahibinin izni olmadan satışı gibi. Başkasının malını satma yasağı, sahibinin izin verip vermiyeceği bilinmediği içindir. Şâfiî (rahimehullah) bu görüştedir. Mâlik, Ebu Hanîfe'nin ashabı ve Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı (rahimehümullah) sahibinin iznine bağlı olarak başkasının malından satılabileceğini söylemişlerdir.

Satış sırasında mevcut olmayan şeyin satılmasıyla ilgili yasak daha ziyade aynî eşya ile alâkalıdır, değilse, Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığı üzere Bey'us-Sıfat bu yasağa girmez.

Bey'us-Sıfat tâbiriyle selem kastedilir. Zîra, selem akdi sıfatları belirlenmiş malın bu sıfatlara uygun şekilde, tâyin edilen vakti gelince teslim edilmek üzere yapılan satışıdır. Bu satış "ayn"ın değil "sıfat"ın satışı olmaktadır.

223 ٤ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَ الرجلُ طعاماً حتى يستوفيه. قال طاوس: قلتُ لابن عباسٍ: كيف ذلكَ؟ قال: ذاكَ دراهمُ بدراهمَ، والطعامُ مُرْجأً]. أخرجه الخمسة.

4. (223)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. Tâvus derki: "İbnu Abbas'a "Bu nasıl olur?"* diye sordum da bana şu cevabı verdi: *"Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir."*

Beş kitap'ta da tahriç edilmiştir. 220 numaralı hadisle aynı bablarda zikredilmiştir.

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan alım-satım muamelesi şöyle: Bir şahıs diğerinden 100 dinara yiyecek satın alır. Ve 100 dinarı satıcıya peşin öder, ancak malı teslim almaz. Mal satıcının elinde gecikir. Sonra malı bu yeni sahibi bir başkasına mesela 120 dınara satar. Böylece ortaya dinin ruhuna uymayan bir satış şekli çıkmış olmaktadır: Parayla para kazanmak. Bu ise ribâ'dır ve haramdır. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu şekli önlemek ve bu tarzın açacağı suistimalleri bertaraf etmek için satın alınan malın kabzedilmeden satılmasını yasaklamıştır.

224 ٥– وعن سليمان بن يسار رضى الله عنه قال: قال أبو هريرة رضى الله عنه لمروان بن الحكم: [أحللْتَ بيعَ الربا؟ فقال مافعلتُ. فقال أبو هريرة: أحللْتَ بيعَ الصِّكاكِ، وقدْ نهى رَسُولُ الله ﷺ عن بيعِ الطعامِ حتى يُستوفَى فخطب مروانُ فنهى عن بيعه قال سليمان: فنظرتُ إلى حرسٍ يأخذُونها من أيدِي الناسِ]. أخرجه مسلم.

5. (224)- Süleyman İbnu Yesar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e:

— Sen faiz ticaretini helâl kıldın dedi. Mervan:

— Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar:

— Sen sened satışını helâl addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışını yasakladı, dedi. Râvi der ki: "Bu konuşma üzerine Mervan halka hitab ederek sened satışını yasakladı." Süleyman ilâve etti: "Ben muhafızların bu senedleri, halkın elinden topladıklarını gördüm." Müslim, Büyû 40 (1528).

AÇIKLAMA:

Sened diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sakk'dır, borç senedi, mahkeme hücceti mânalarına gelir. Burada, âmir tarafından memura verilen maaş senedidir. Bu senede: "Filana şu kadar zahîre veya para verilsin" diye yazılmıştır. Senedi alan orada yazılı olan şeyleri tesellüm etmeden başkasına satardı. İşte bu muâmele yasaklanmış olmaktadır.

225 ٦– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كنا مَعَ رسُولِ الله ﷺ في سفرٍ فكنتُ على بكْرٍ صعْبٍ لعُمر فكان يغلبني فيتقدّمُ أمامَ القومِ فيزجره عمر فيردّه ثمّ يتقدم فيزجره ويقولُ لي أمْسكْهُ لا يتقدَّم بين يدَىْ رسُولِ الله ﷺ. فقال له رسول الله ﷺ بعنيه يا عُمرُ. فقال هُوَ لَكَ يا رَسُولَ الله فَبَاعهُ منهُ. فقال لي رَسُولُ الله ﷺ هُوَ لكَ يا عبدَالله فاصنعْ بهِ ما شئْتَ]. أخرجه البخاري.

6. (225)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraber bulunuyorduk. Ben Hz. Ömer'e ait, yüke yeni alıştırılan henüz zabtı zor bir devenin üzerindeydim. Deve dik başlılık edip cemaatin önüne önüne giderdi. Babam

Ömer (radıyallahu anh) devenin bu davranışından üzülür, onu tekrar geriye atardı. Bana da: "Devene sâhib ol, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne geçmesin" derdi. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

— Ey Ömer, onu bana sat dedi.

— Pekâla o senin olsun ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Böylece deveyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan satın almış oldu. Sonra da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dönerek: "Ey Abdullah, deveyi sana bağışladım, artık o senindir, onu istediğin gibi kullan" dedi. Buhârî, Büyû 47, Hibe 25.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

226 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [لا تبيعوا الثمر حتى يبدو صلاحه، ولا تبيعوا الثمر بالتمر؛ قال سالم: وأخبرني عبدالله عن زيد بن ثابت رضى الله عنه أنه قال: ثم رخص رسول الله ﷺ بعد ذلك في بيع العرية بالرطب أو بالتمر ولم يرخص في غيره، وكان ابن عمر إذا سئل عن صلاحها قال: حتى تذهب عنها العاهة]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (226) *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretti: **"Ağaçların üzerinde o yılın meyveleri (olgunlaşmaya) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak sûretiyle) zâhir olana kadar, meyveleri satmayın. Yaş hurmayı kuru hurma karşılığında da satmayın."**

Yüce Abdullah İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kurusu ile değiştirmeyi yasakladıktan sonra, ariyyenin (muayyen bir ağacın başındaki yaş hurmayı) yerdeki yaş veya kuru hurma ile tebdiline müsaade buyurdu. Bu çeşit bir değiş tokuşa başka alım-satımlarda müsaade buyurmadı." İbnu Ömer'e meyvenin sâlih olarak ortaya çıkması nedir? diye sorulunca şu cevabı verirdi: "Meyvenin afete uğrayarak zarar görme tehlikesini atlatmasıdır." Buhârî, Büyû 82-87, Müsâkat 17, Selem 4; Müslim, Büyû 51, 59, 79, (1534-1535-1539); Ebu Dâvud, Büyû' 20, (3361); Nesâî, Büyû 28 (7, 262-263), 40 (7, 270-271), Eymân 45 (7, 33); İbnu Mâce, Ticârât 32, (2214-2215); Muvatta, Büyû' 10, (2, 618).

AÇIKLAMA:

1— Bu hadis ağaç üzerindeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade eder: Bu şartları şöylece özetleyebiliriz:

1— Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi çeşitli afetler atlatılmış, normal şartlarda, ağaçtaki meyvelerin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmuşsa artık meyve hasad edilmeden, miktarı tahmin yoluyla tesbit edilerek satılabilir.

2— Satış muamelesi, faize giren şartlarla olmamalıdır. Yani altın gümüş cinsinden parayla veya aynı cinsten olmayan başka ticaret eşyasıyla olabilir

3— *Ariyye*'ye de ruhsat vardır.

Ariyye nedir? Bu, bahçe sâhibinin, hurma ağaçları arasından, mahsulünü satmak için ayırdığı ağaçtır. Sâhibi, âcil ihtiyacını görmek için, üstündeki mahsulü kuruduktan sonra, kaç kile geleceğini tahmin ederek bunun satılmasına veya taze hurma ile değiştirilmesine ariyye satışı (bey-i ariyye) denir.

Ariyye satışı, elinde kuru hurma olduğu halde, parasızlık yüzünden yeni çıkan yaş hurmayı yiyemeyenlerin müracaatı üzerine tanınan bir ruhsattır. Esas itibariyle, kuru hurma vererek yaş hurma satın almak - 232 numaralı hadiste görüleceği üzere- yasaklanmıştır. Bu durum, kuru hurması olanlara da, turfanda hurma yetiştirenlere de bazı zorluklar getiriyordu. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıtlı olarak bu değiş tokuşa müsaade etmiştir. 233 numaralı hadiste de göreceğimiz gibi, ariyye suretiyle yapılacak alım-satım beş vask miktarını taşmamalıdır.

Bir *vask* altmış *sâ'*, yani takriben bir deve yüküdür.

227 ٢– وفي أخرى للخمسة إلا البخارى: [نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ عن بيْعِ النَّخْلِ حتّى يزْهُو، وعن بيعِ السّنبلِ حتّى يبْيضّ ويأمنَ العاهةَ، نهى البائعَ والمشترى].

2. (227)- *Buhârî*'nin dışındakii müelliflerin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meyvesi olgunlaşıncaya kadar hurmayı, dânesi beyazlaşıp afetten emin oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır. Müslim, Büyû' 50, (1535); Ebu Dâvud, Büyû' 23, (3368); Tirmizî, Büyû' 15, (1226-1227); Nesâî, Büyû' 40, (7, 270, 271); İbnu Mâce, Ticarât 32, (2214-2215).

228 ٣- وفي أخرى للثلاثة والنسائي عن أنس رضي الله عنه: [نهى عن بيع الثمر حتى يزهو: قيل له ما زهوها! قال: تحمر وتصفر. أرأيت إن منع الله تعالى الثمرة، بم تستحل مال أخيك].

3. (228)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* olgunlaşmazdan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasakladı. Kendisine *(aleyhissalâtu vesselâm)* meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor? diye sorulunca: *"Onun kızarması ve sararmasıdır"* diye açıkladı ve ilave etti: "Cenâb-ı Hakk bir âfet vererek meyveye mâni olacak olsa, kardeşinden aldığın parayı nasıl helal addedeceksin?" Buhârî, Büyû' 83, Selem 4; Müslim, Müsâkat 15-17 (1555), Büyû 49, 50 (1534-1554); Muvatta, Büyû 11 (2, 618); Ebu Dâvud, Büyû 23, (3367); İbnu Mâce, Ticaret 61, (2284).

229 ٤- وللشيخين وأبي داود في أخرى عن جابر رضي الله عنه قال: [نهى أن تباع الثمرة حتى تشقح: قيل وما تشقح! قال تحمار وتصفار، ويؤكل منها].

4. (229)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* alacalanmazdan önce meyvenin satılmasını yasakladı. "Meyvenin alacalanması nedir?" diye sorulunca: "Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir" diye açıkladı. Buhârî, Büyû 83, Zekât 58; Müslim, Büyû 53 (1536); Ebu Dâvud Büyû' 23, (3370-3373); Nesâî, Büyû 28, (7, 264).

230 ٥- وفي أخرى لأبي داود والترمذي عن أنس رضي الله عنه: [نهى عن بيع العنب حتى يسود، وعن بيع الحب حتى يشتد].

5. (230)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmezden önce hububatın satılmasını yasakladı." Ebu Dâvud, Büyû 23, (3371); Tirmizî, Büyû' 15 (1228); İbnu Mâce, Ticarat 32, (2217).

231 ٦- وعن خارجة بن زيد رضي الله عنه: [أن أباه كان لا يبيع ثماره حتى تطلع الثريا]. أخرجه مالك.

6. (231)- *Hârice İbnu Zeyd* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, babası, süreyya yıldızı doğmadıkça meyve satmazdı. Muvatta, Büyû' 13, (2, 619).

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği üzre, İbnu Ömer (radıyallahu anh) meyvenin, afete uğrama tehlikesi kalkıncaya kadar satışının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yasaklandığını bildirmesi üzerine bunun nasıl anlaşılacağı sorulmuş, o da: "Süreyya yıldızı görülmeye başlayınca" demiştir. Süreyya yıldızının, yaz mevsimi girdiği günün sabahında doğduğu, bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu, artık meyvelerin olgunlaşmaya geçtiği belirtilir. Öyle ise, bu mevzuda muteber hudud süreyya yıldızının doğmasıdır. Dalı üzerinde meyve satışı burdan sonra başlayabilir.

232 ٧– وعن سهل بن أبى حثمة رضى الله عنه. [أنّ النبىّ ﷺ نهى عن بيع الثّمر بالتّمر، وقال ذلك الرّبا، تلك المُزابنة إلاّ أنه رخّص في بيع العرِيّة: النخلة والنّخلتين يأخذها أهلُ البيت بخرصها تمراً يأكلونها رُطباً]. أخرجه الخمسة.

وزاد الترمذى في أخرى: [وعن بيع العنب بالزّبيب، وعن كلّ ثمرة بخرصها من الثمر. قال: يحيى بن سعيد «العريّة» أن يشترى الرجلُ ثمر النّخلات لطعام أهله رُطباً بخرصها تمراً].

7. (232)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirmeyi yasakladı ve "Bu riba'dır, buna müzâbene denir" buyurdu. Ancak ariyye satışını bundan istisna etti. Ariyye bahçe sâhibinin ayırdığı bir veya iki hurma ağacıdır. Onların başındaki meyvenin kuruyunca ne kadar olacağını göz kararıyla tahmîn eder. Bunun bedelince yaş hurma (satın alıp) yer".. Buhârî, Büyû 83, Şürb 17; Müslim, Büyû' 64, (1540); Ebu Dâvud, Büyû 20, (3363); Tirmizî, Büyû' 64, (1303); Nesâî, Büyû' 35, (7, 268).

Tirmizî bir başka rivayette şu ilâveyi kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaş üzümü kuru üzümle her meyveyi, meyve cinsinden tahmînî karşılığıyla satmayı yasakladı." Yahya İbnu Said ariyye'yi şöyle açıkladı: "Kişinin âilesine yedirmek maksadıyla birkaç hurma ağacının yaş meyvesini, -miktarını tahmin yoluyla takdir edip- kuru hurma karşılığında satın almasıdır."

233 ٨– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [رخّص رسولُ الله ﷺ في بيع العرايا

بِخَرْصِهَا من التَّمْرِ فيما دونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أو خَمْسَةِ أَوْسُقٍ]. شك بعض الرواة في خمسة أوسق أو دون خمسة أوسق. أخرجه الستة.

8. (233)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kuru hurma vererek, tahmin yoluyla ariyyelerin satın alınmasına, beş vask veya beş vasktan az miktar için izin verdi." Ravilerden biri, "beş vask" mı dedi, yoksa "beş vasktan az" mı dedi diye şüphe etmiştir. Buhârî, Büyû, 83 (Şürb 17); Müslim, Büyû 71, (1541); Ebu Dâvud, Büyû 21, (3364); Nesâî, Büyu 35, (7, 268); Tirmizî, Büyû 63, (1301); Muvatta, Büyû 14, (2, 620).

AÇIKLAMA:

Ariyye satışı nedir, niçin buna ruhsat verilmiştir? gibi bazı mübhem noktaları az yukarıda 226 numaralı hadisle birlikte açıkladık.

Tahmin meselesi şudur: Bir ağaçtaki taze hurma kuruduğu zaman ne kadar kuru hurma olacaktır, önceden tahmin edilir. Tahmin işi bir ehl-i vukufa (bilir kişi) yaptırılır. Ariyye satışını yapan kimse, tahmin edilen bu miktarı kuru hurma olarak verir. Böylece verdiği, aldığına "kuru cinsinden" denk olur.

234 ٩– وعن أبى سعيد رضى الله عنهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عن المُزَابَنَةِ والمُحَاقَلَةِ «فالمزابنةُ» اشتراءُ الثمر في رؤسِ النخلِ].

زاد مالك بالتمرِ «والمحاقلةُ» كراءُ الأرضِ بالحنطة. أخرجه الثلاثة والنسائى.

9. (234)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müzâbene ve muhâkala'yı yasakladı. Müzâbene, yeni meyvenin daha hurma, ağacının başında iken satın alınmasıdır. İmam Malik "... kuru hurma vererek" ziyadesini kaydetti.

Muhâkale de buğday karşılığında tarlanın kiralanmasıdır. Buhârî, Büyû 82; Müslim, Büyû 105, (1546); Muvatta, Büyû 23-25 (2, 625); Nesâî, Müzâra'a 45, (7, 39).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında araziyi kiraya vermek yaygın bir tatbikattı. Tohum, ekiciye ait olur, tarlanın münbit kısmından belli bir bölüm tarla sâhibine, geri kalan kısım da ekiciye ait olurdu. Reshulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu usûlü yasakladı çünkü ayrılan kısmın mahsül vermemesi, telef olması mümkündü.

Nevevî'nin açıklamalarına göre, âlimler bu konuda ihtilaf eder. Bazıları sadece mahsül karşılığında değil, altın, gümüş, vs. karşılığında da olsa tarlanın kiraya verilmesine -hadisteki ıtlaka dayanarak- karşı çıkmıştır. Ebu Hanîfe, Şaifi başta diğer bir çok ulema, arazinin altın, gümüş zahîre, elbise ve diğer eşyalar mukabili kiraya verilebileceğini söylemiştir. İcar bedeli ekin cinsinden de olabilir. Ancak, çıkan mahsulün üçte biri veya dörte biri gibi bir cüzüne mukabil icârı câiz değildir. Buna "muhâbere" denir. Muayyen bir parçanın tarla sahibi için ekilmesini şart koşmak da caiz olmaz.

Ahmet İbnu Hanbel, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Malikîlerden bazılarına göre, "Yeri altın ve gümüş mukabilinde kiraya vermek ve mahsulün üçte biri, dörtte biri gibi bir cüzü karşılığında kiraya vermek caizdir. Muhtar olan da budur."

Farklı görüşlerden herbiri rivayete dayanmaktadır.

235 ١٠ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ المُزَابَنَةِ، وَالْمُزَابَنَة بيعُ الثَّمرِ بالتَّمرِ كيلاً، وبيعُ الكَرْمِ بالزَّبيبِ كيلاً]. أخرجه الستة.

10. (235)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müzâbene'yi yasakladı. Müzâbene, yaş hurmayı, ölçeğe vurarak kuru hurma mukabili satmaktır, keza taze üzümü ölçeğe vurarak kuru üzüm karşılığında satmaktır." Buhârî, Büyû 75, 82; Müslim, Büyû' 74 (1542); Ebu Dâvud, Büyû 18, (3361); Nesâî, Büyû 33, (7, 266); Tirmizi, Büyû 63, (1300); Muvatta, Büyû 23, (2, 624).

236 ١١ – وفي أخرى لأبى داود رضى الله عنه: [نَهَى عَن بَيْعِ الزَّرْعِ بالحِنْطَةِ كيلاً].

11. (236)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ekini, ölçekli olarak buğdayla satmaktan yasakladı." Ebu Dâvud, Büyû 19, (3361).

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan müzâbeneye benzer. Şu miktar arazideki ekini, kile nevinden muayyen bir miktar buğday mukabili satmaktır. Bu tarz satışı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklıyor. Müteakip hadis meseleye daha fazla açıklık getirecektir.

237 ١٢ – وفي أخرى للشيخين عن جابر رضى الله عنه: [نَهَى عَنِ المُخَابَرَةِ وَالمُحَاقَلَةِ. قَالَ:

عطاءٌ فسّرَ لنا جَابِرٌ قال: أمّا المخابرةُ: فالأرضُ البيضاءُ يدفعُهَا الرجلُ إلى الرجلِ فيُنفِقُ فيها ثمّ يأخذُ من الثمرةِ، وزعَمَ أنّ المُزَابنةَ بيعُ الرُّطَبِ في النخلِ بالتمرِ كيلاً، والمحاقلةُ في الزرعِ على نحوِ ذلك، بيعُ الزرعِ القائمِ بالحَبِّ كيلاً].

12. (237)- Sahiheyn'in Hz. Câbir'den kaydettikleri bir rivayet de şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhâbere ve Muhâkale'yi yasakladı. Atâ der ki: Câbir bize şu açıklamayı yaptı: *Muhâbere: Boş araziyi, sâhibi bir başkasına verir. Alan adam bütün masrafları karşılayarak tarlayı eker. Tarla sâhibi mahsülden hisse alır. Müzâbene'ye gelince, bunun "daha ağaçta iken yaş hurmayı, kuru hurma ile ölçekle satmak" olduğunu söyledi. Muhâkale ise, ekinden cârî bir alış-veriş, müzâbene'ye benzer, ekinin ölçekle buğday mukabili satılmasıdır.* Buhârî, Şürb 17; Müslim, Büyû 53, (1536); Tirmizî, Büyû' 55, (1290), 72, (1313); Ebu Dâvud, Büyû 24, (3374-3375); Nesâî, Büyû 39, (7, 270).

238 ١٣- وفي أخرى لمسلم رحمه الله: [نَهى عن المحاقلةِ والمزابنةِ والمعاومةِ والمُخَابرَةِ قال: والمعاومةُ بيعُ السنينَ. وعن الثُّنْيَا]. زاد أصحاب السنن: إلا أن تُعلَمَ.

13. (238)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhâkale, müzâbene, muâveme ve muhabere suretiyle yapılan alış-verişleri yasakladı. -Ravi der ki: Muâveme, bir kaç yılı içine alan bir satıştır.- Keza, sünya'yı da yasakladı" Sünen müellifleri şu ziyadeyi kaydederler. "...bilinme durumu hâriç" Müslim, Büyû' 85, (1536).

AÇIKLAMA:

Birkaç yılı içine alan muâveme akdinde açık bir aldatma vardır. Çünkü müteakip yıllarda da, meyve olup olmayacağı,bahçenin bir afete maruz kalıp kalmayacağı bilinemez. Burada açıklamaya muhtaç olan şekil sünyâ'dır. Sünyâ: Kişinin bahçesinin meyvesini tamamen satıp, belli ve muayyen olmayan bir kısmını hâriç tutmasıdır. Sünen müellifleri, koydukları kayıtta istisna kılınan kısım belirtildiği takdirde, bu satışın câiz olacağını açıklamışlardır.

239 ١٤- وفي أخرى للنسائى: والمخاضرةِ والمخابرةِ قال: والمخاضرةُ بيعُ التمرِ قبلَ أن يزهُوَ، والمُخَابرةُ بيعُ الكدَسِ بكذا وكذا صاعاً.

زاد البخارى عن أنس: والملامسة والمنابذة «الكدس» الطعام المجتمع كالصبرة.

14. (239)- *Nesâî*'nin diğer bir rivayetinde: Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*... muhâdara ve muhâbere satışlarını yasakladı" der. Ravi şu açıklamayı yaptı: Muhâdara, hurmanın alaca düşmezden önce satılmasıdır, muhâbere de, yığının, (miktarını göz kararıyla tahmin edip) şu kadar bu kadar sâ'ya satmaktır.

Buhârî, Enes'ten şu ziyadeyi kaydetti: "...mülâmese ve münâbeze'yi de... yasakladı."

AÇIKLAMA:

Mülâmese, satış sırasında, taraflardan birinin: "Elbisene değersem veya sen elbiseme değersen alım-satım kesinleşmiştir" demesidir.

Münâbeze de buna benzer bir akit çeşididir.Alım-satım yapanların birbirlerinin elbisesine bakmadan, elbiselerini birbirlerine atınca akdin kesinleşeceği hususunda anlaşmalarıdır.

Mülâmese ve münâbeze'nin mahiyeti yani nasıl cereyan ettiğinin tavsifinde, alimler ihtilâf ederler. Umumiyetle katlanmış olarak gelen veya karanlıkta getirilen kumaşın iyice görüp anlamadan sadece el değmesiyle akdin kesinleşmesi hususundaki mutabakata mülâmese denmektedir. Bu durumda kumaşın sâhibi: "Kumaşı sana, şu fiyata, elle dokunman, bakman yerine geçmesi şartıyla sattım, bakınca geri verme hakkına sahip değilsin" der. Öbürü de kabul eder. Müşteri değme sonunda karar verdi mi akit kesinleşir.

Münâbezede atılan şey taş mı kumaş mı, ihtilaflıdır. Taş ise, satıcı: "Şu taşı atıyorum, kumaşa değince satılmış demektir" veya "Şu taşın ulaştığı yere kadar olan araziyi sana satıyorum."

Bu çeşit alım satımlardaki aldanma ve aldatma durumları izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

240 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما أن عمر رضى الله عنه قال: [أيُّمَا وليدة وَلَدَتْ من سيِّدها فإنَّه لا يبيعُهَا، ولاَ يَهَبُهَا، وَلاَ يُورِّثُهَا، ويَستمتِعُ بها ما عاشَ، فإذا ماتَ فهى حُرَّةٌ]. أخرجه مالك.

1. (240)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki: *"Efendisinden çocuk doğuran cariyeyi efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta kaldığı müddetçe ondan istifade eder. Ölecek olursa cariye hür olur."* Muvatta, Itk 6, (2, 776).

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hadiste beyan ettiği üzere efendisinden çocuk dünyaya getiren cariyenin (köle kadın) satılamıyacağı hususunda İslâm fukahası icma etmiştir. Müteâkiben kaydedeceğimiz Câbir hadisi bu hükme muarız değildir. Hz. Ömer'in tatbikatına uymayan bazı rivayetlere itibar edilmemiştir. Ümmü Veled de denen bu durumdaki köle kadınlar yarı hür bir statü kazanırlar. Efendi ölünce derhal hür olurlar.

241 ٢ – ولرزين عن جابر رضى الله عنه قال: [بِعْنَا أُمَّهاتِ الأولادِ على عهدِ رسولِ الله ﷺ وأبى بكرٍ، فلما كان عمرُ رضى الله عنه نهانَا فانتهينَا] قال: ابنُ الأثير ولمْ أجِدْهُ في الأصول.

2. (241)- Rezîn, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in şu sözünü kaydeder: "Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) zamanında ümmü veled'i satardık. Hz. Ömer bu alış-verişten bizi yasaklayınca terk ettik." İbnu'l-Esir: "Bu rivayeti ana kaynaklarda (Usûl) göremedim" der. Ebu Dâvûd, Itk 8, (3953); İbnu Mâce, Itk 2, (2517).

242 ٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما. أنّ رسولَ الله ﷺ: [نهَى عن بيْعِ الوَلاَءِ وعن هِبَتِهِ].

أخرجه الستة.

3. (242)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* velâ'nın alım-satımını ve hibe edilmesini yasakladı."
Buhârî, Itk 10, Feraiz 21; Müslim, Itk 16, (1506); Ebu Dâvud, Feraiz 14, (2919); Tirmizî, Büyû' 20 (1236); Muvatta, Itk, 10 (2, 782); İbnu Mâce, Feraiz 15, (2747); Nesâî, Büyû 87, (7, 306).

Bazı âlimler, hadisteki "... hibe edilmesini..." kısmının, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olamıyacağını iddia etmiştir.

AÇIKLAMA:

Velâ: Tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) mânâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Hakukî bir tâbir olarak, verâsete sebep olan hükmî bir akrabalık ifade eder. Bu akrabalık âzad etme sonucu efendi ile azadlı köle arasında teessüs eder ki, buna velâ-i i'tâk denir. Tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve sorumluluklar getirir. Velâ'nın akidle hüsulü de söz konusudur, buna velâ-i müvâlat denir. Şu halde, yukarıdaki hadis, bu hukukî akrabalığın para ile satışını veya hibe yoluyla bir başkasına devredilmesini yasaklamaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde velâ'nın hibe edildiğini ifade eden bazı rivayetlerin varlığı sebebiyle hadisin hibeyi yasaklayan kısmının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ait olamayacağını söyleyen alim olmuştur. Ancak hadisin hükmünde icma edilmiştir.

243 ٤– وعن إياسِ بن عبد الله رضى الله عنه قال: [نهَى رســولُ الله ﷺ عن بيْعِ الماءِ].

أخرجه أصحاب السنن.

4. (243)- *İyas İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in suyun satılmasını yasakladığını" rivayet etmiştir.
Ebu Dâvud, Büyû 63, (3478); Tirmizî, Büyû' 44, (1271); Nesâî, Büyû' 88, (7, 307); İbnu Mâce, Rühûn 18, (2477).

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunlukla buradan yağmur, pınar veya nehir suyunu anlamışlardır. Değilse, kişinin kabına aldığı suyu satabileceğini söylemişlerdir.

Ancak, Tirmizî'nin belirttiği üzere, insanlar suya muhtaçken, bir kimsenin ihtiyacından artan suyu başkasına satmasını mekruh addeden alimler de mevcuttur.

244 ٥ – ولمسلم والنسائى عن جابر رضى الله عنه: [أنّه نهى عن بيْعِ فضْلِ الماءِ].

5. (244)- *Hz. Câbir'* (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* "Suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır." Müslim, Musâkat, 34 (1565); Nesâî, Büyû 89, (307); İbnu Mâce, Rühûn 18, (2477).

245 ٦ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [لا يُباعُ فَضْلُ الماءِ ليُبَاعَ بهِ الكَلأُ]. أخرجه الشيخان.

6. (245)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Ot satmak maksadıyla suyun fazlası satılmaz"** dediğini rivayet etmiştir. Buhârî, Şürb 2, Hiyel 5; Müslim, Musâkât 38, (1566); İbnu Mâce, Rühûn 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kişinin ihtiyacından artan suyu içmek veya hayvanlarını sulamak üzere başkası istediği zaman bunu vermemekten veya parayla satmaktan yasaklamıştır. Âlimler, arazi sulamak için istendiği takdirde parayla satılabileceğinde ittifak ederler.

Şârihlerin açıkladığı üzere yukarıdaki hadis, kaplara alınan suyu değil daha ziyade şöyle bir durumu mevzubahis etmektedir: Kırda, bir zatın tarlasında, kendine ait kuyusu var. Başka kuyu veya su kaynağı yok. O kuyunun suyundan istifâde edilebildiği takdirde başkaları hayvanlarını kırda otlatabilecektir. Aksi takdirde susuzluk endişesiyle kimse hayvanını otlağa getiremiyecektir. Bu durumda suyun parayla satılması, dolaylı olarak otlağın, daha doğrusu kırdaki otların satılması olacaktır.

Hadiste geçen kelâ, yaş veya kuru her çeşit otu ifade eder. Şu halde hayvanlarını orada otlatmak zorunda olan sürü sâhibi, hissedeceği zarurete göre, sâdece suya değil, buna ilâveten kırın otuna da para vermek mecburiyetinde kalabilir. Böylece su sâhibi zulüm üzerine zulümde bulunabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muzdar durumda kalanların istismarını önlemek için bu durumdaki su sâhiplerinin, ihtiyaçlarından artan miktarı satamıyacaklarını teşrî buyurmuştur. Hadiste nehye kuvvet vermek için suyun satılması, kırdaki otun satılması gibi gösterilmiştir.

Bu yasağın hükmü, tenzihî bir kerâhet midir, tahrîmi bir kerâhet midir ihtilaf edilmiştir, ancak esah olan tahrimî olmasıdır. Nevevî, kırdaki ihtiyaç fazlası suyun parasız verilmesi üç şart altında vacibtir der ve açıklar:

1— İhtiyacı görebilecek başka su yoksa,

2— Suyun hayvanları sulamak için kullanılması, ekinleri sulamak için değil,

3— Su sahibinin kendisi bu suya muhtaç olmaması, yani ihtiyacından artması.

Fazla suyu ihtiyaç sahiplerine vermemesinin büyük günah olduğunu söyleyen alimlerimiz de vardır.

Yolcu ve hayvanlara su vermenin vücubunda ihtilaf yok ise de, mezkur kuyunun civarında ikâmet etmek isteyenlere verme hususunda ihtilaf edilmiştir. Bâzı âlimler *"Burada ikamette zaruret olmadığı için böylelerine su vermek vâcib değildir"* derken, bazıları *"Vâcibtir"* demiştir. Esah olan da bu ikinci görüştür. Kezâ bunlardan para alınıp alınmayacağı da ihtilaflıdır, ancak "alınamaz"diyen görüş râcih kabûl edilmiştir.

246 ٧– وفي أخرى للستة إلاّ النسائى: [لاَ تَمنَعُوا فضلَ المَاءِ لِتَمنَعُوا بِهِ الكَلأَ].

7. (246)- Nesâî dışındaki beş kitapta geldiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretmiştir: **"Ota mâni olmak maksadıyla suyun fazlasına mânî olmayın."** Buhârî, Müsâkât 2, Hiyel 5; Müslim, Musâkât 37, (1566); Muvatta, Akdiye 29, (2, 744); Ebu Dâvud, Büyû 62, 3473); Tirmizî, Büyû 24 (1272); İbnu Mâce, Rühûn, 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıkladığına göre, bir otlağa yakın yerde bir kimseye ait bir kuyu var. İnsanlar başka kuyu olmadığı için, onun suyundan istifâde edemedikleri takdirde, hayvanlarını, susuzluk endişesiyle oraya otlatmaya getiremeyecekler. Böyle bir durumda kuyu sahibinin ihtiyaç fazlası suyu vermemesi otlağın kendine kalmasını netice verecektir. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir düşünce ile ihtiyaç fazlası suya mâni olmayı yasaklamakta, haram kılmaktadır. Önceki hadise ve açıklamasına da bakılsın.

247 ٨– وفي أخرى لمالك عن عمرة بنت عبدالرحمن: [لاَ يُمنَعُ نَقعُ البِئرِ].

8. (247)- Amra Bintu Abdirrahmân'ın naklettiğine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Kuyu suyunun fazlası yasaklanamaz" Muvatta, Akdiye 30, (2, 745); İbnu Mâce, Rühûn 19, (2479).

AÇIKLAMA:

Hadisten "kuyunun içinde biriken su" anlaşıldığı gibi, ihtiyaçtan artan kısmı da anlaşılmıştır. Kuyu ortakları münâvebe ile sudan istifade ederken,kendi gününde ihtiyacı olmadığı için kullanmayan kişinin, kullanılması zarar getirmeyecek ise, ortağına mâni olmaması gereğini de anlamışlardır.

248 ٩ــ وعن رجل من المهاجرين قال: [غزوتُ مع رسول الله ﷺ ثلاثاً أسمعه يقول: المسلمونَ شركاءُ في ثلاثٍ: في الماء، والكلإ، والنار].

9. (248)- Muhâcirlerden bir kişi şunu anlatmıştır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte üç defa gazveye katıldım. Onun şöyle söylediğini işittim: **"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otda ve ateşte."** Ebu Dâvud, Büyû 62, (3477); İbnu Mâce, Rühûn 16, (2473).

AÇIKLAMA:

Burada, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaygın bir câhiliye geleneğini kaldırmıştır. Kişi belli bir bölgenin otlağını kendi hayvanlarına ayırıp, başkasına yasaklayabiliyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sahipsiz arazinin (mevât) otunu kimsenin başkasına menedemiyeceği prensibini getirmiştir. Sahibi olan arazinin otuna veya kaba alınmış suyuna başkası izinsiz karışamaz.

Ateş meselesine gelince, bazı alimler, ateş elde edilen taş, odun gibi maddeleri anlayarak, sahipsiz araziden bunların alınmasına kimse mâni olamaz demişlerdir. Tutuşturmak maksadıyla köz vs. isteyenin talebinin de reddedilemiyeceğini anlayanlar olmuştur.

249 ١٠ــ وعن بهيسة الفزارية رضى الله عنها قالت: [استأذنَ أبي النبيَّ ﷺ فدخلَ بينه وبينَ قميصه فجعلَ يُقبِّلُ ويلتزمُ. ثم قال يارسولَ الله: حدّثني ما الشيءُ الذى لا يحلُّ منعهُ؟ قال: الماءُ. ثم قال ما الشيءُ الذى لا يحلُّ منعه قال: الملحُ ثم قال ماذا؟ قالَ النّارُ. ثم قال يا نبيَّ الله: ما الشيءُ الذى لا يحلُّ منعهُ؟ قال: أن تفعلَ

الخير خير لك]. أخرجهما أبو داود.

10. (249)- *Büheysetu'l-Fezâriyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan izin isteyerek kendisi ile kamîsi arasına girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı öpüyor ve kucaklıyordu. Sonra: "Ey Allah'ın Rasûlü yasaklanması yasak olan şey nedir? bana söyle" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Tuz!" dedi. Babam tekrar sordu: "Başka ne var?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ateş!" dedi. Sonra tekrar sordu: "Ey Allah'ın Resûlü yasaklanması helal olmayan şey nedir?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır yapman kendine hayırdır" cevabını verdi" Ebu Dâvud, Büyû 62, (3476).

AÇIKLAMA:

Burada tuz için de ot ve su için yukarıda beyan edilen hüküm konmaktadır. Tuz bir yerde, bir dağda maden halinde mevcutsa ondan istifadede herkes eşittir. Ama bir kimsenin mülkü içinde ise ondan istifade hakkı sâhibine aittir. Satmak, satmamak, mani olmak gibi her çeşit tasarrufu vardır.

250 ١١ – وعن أبي أمامة رضي الله عنه. أن رسول الله ﷺ قال: [لا تبيعوا القينات المغنيات، ولا تشتروهن، ولا تعلموهن، ولا خير في تجارة فيهن، وثمنهن حرام. قال: وفي مثل هذا أنزلت « ومن الناس من يشترى لهو الحديث »].

11. (250)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "**Şarkıcı cariyeleri satmayın, satın da almayın. Onlara (musikî) de öğretmeyin. Onları alıp satmak şartıyla yaptığınız ticarette hayır yoktur, onlar için ödenen para haramdır." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilave etti: "Şu âyet bu gibiler hakkında nâzil olmuştur: "İnsanlardan bazıları, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için boş sözlere müşteri çıkarlar. Allah yolunu alaya alırlar. İşte bunlara alçaltıcı bir azab vardır"** (Lokman 6), Tirmizî, Büyû 51, (1282), Tefsîru'l-Kur'ân, Lokman, (3193); İbnu Mâce, Ticârât 11, (2168).

AÇIKLAMA:

Burada, çalgıcı olduğu için, cariyenin satın alınması yasaklanıyor. Bazı âlimler böylesi cariyeler üzerinde yürütülen akdin fâsid olağını

söylemiştir. Ancak Cumhur, sıhhatini kabul eder. "Ancak onlardan alınan para haramdır. Tıpkı şarapçıya satılan üzümden alınan para gibi, zîra bu satışta haram işe yardım var" demişlerdir. Alimler âyeti bu makamda: "Allah'ı zikirden alıkoyan haram şarkıcı sesleri satın alan" şeklinde anlamış, boş söz (Lehve'l- hadis) tabirinin içine her çeşit zararlı, faydasız hakikatı olmayan şeyleri dâhil etmişlerdir.

Şarkıcılığın haram olduğuna kail olanlar da bu hadis ve bu âyete dayanırlar.

251 ١٢– وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن شِراءِ الغنائِم حتى تُقْسَم]. أخرجهما الترمذى.

12. (251)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taksimden önce ganîmetin satılmasını yasakladı." Tirmizî, Siyer 14, (1563).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sahih rivayetlerle de sabit olduğu üzere, savaş sırasında elde edilen ganimet malından herhangi bir şeyi, taksim edilmezden önce temellük edinmeyi, satmayı şiddetle yasaklamıştır. Bu davranış, gulûl yani devlet malından yapılan hırsızlık olarak vasıflandırılmıştır. Ganımet malından bir iğne, bir ayakkabı bağı çalanın bile, savaşta öldürülme hâlinde şehitlik mertebesini kaybedeceği, cehenneme gideceği sarih olarak ifade edilmiştir.

Ancak, ganimet olarak elde edilen at, silah, elbise, yiyecek gibi, savaş sırasında kullanılmasına ihtiyaç duyulan bazı malzemenin, taksimden önce, savaş gayesine uygun olarak kullanılmasını âlimler tecviz etmişlerdir. Savaş gayesi dışında bunlar da kullanılamaz, hibe edilemez.

252 ١٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كانَ أهلُ الجاهليَّة يتبايعُونَ لحمَ الجَزورِ إلى حَبَلِ الحَبلَة، وحَبلُ الحَبلَة أن تُنتجَ الناقةُ ما في بَطنِها ثم تَحمِلَ التى تُنتج: فنهاهم رسولُ الله ﷺ عن ذلك]. أخرجه الستة.

وفي أخرى للبخارى: ثم تُنتجَ التى في بطنِها.

13. (252)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Cahiliye insanları, devenin etini, karnındakinin hamileliği vaktine satarlardı.

"Karnındakinin hamileliği" devenin karnındakini doğurması, doğanın da büyüyüp hamile kalmasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu alışverişi yasakladı." Buhârî'nin bir rivayetinde "...sonra karnındaki de doğar" denir. Buhârî, Büyû 61, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Selem 8; Müslim, Büyû' 5-6, (1514); Tirmizî, Büyû 16, (1229); Ebû Dâvud, Büyû' 24, (3370); Nesâî, Büyû' 67, 68 (7, 293-294); İbnu Mâce, Ticarât 24, (2197); Muvatta, Büyû 62, (2, 653-654).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis iki farklı anlayışa götürmüştür: 1- Buradaki satış, hayvanın doğuracağı yavrunun doğurma zamanında ödenmek üzere veresiye yapılan satıştır. 2- Bu satıştan maksad, hal-i hazırda hâmile olan devenin doğacak yavrusunun satılmasıdır. Râvi İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'in açıklamasına göre birinci mâna esastır.

Her iki tefsirdeki satışı da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamış bulunmaktadır. Birincisi yasaktır, çünkü meçhul bir vadeye ta'lik edilen bir ödemeyle yapılan satıştır. İkinci de yasaktır, çünkü, henüz mevcut olmayan (ma'dum), meçhûl ve satıcının elinde bulunmayan bir şeyin satışıdır, teslimi kesin değildir.

253 ١٤ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما. أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [السَّلَفُ إلى حَبَلِ الحَبَلَةِ رِباً]. أخرجه النسائى.

14. (253)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'ın naklettiğine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Ödemenin, karnındakinin doğumuna tehiri riba (faiz)dır." Nesâî, Büyû 67, (7, 293).

AÇIKLAMA:

Bu, müşterinin, hâmile devesi bulunan şahsa, bu devenin bedelini vermesi ve şöyle demesidir: "Bu deve doğurur ve doğurduğu da doğurursa, onun doğurduğunu bu fiyata senden satın alıyorum." İşte bu çeşit bir muamele ribaya benzemektedir ve riba gibi haramdır. Çünkü henüz mevcut olmayanın satışıdır ve bu, tam bir aldatmadır.

254 ١٥ – وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن ضِرَابِ الجَمَلِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

470804 (254)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) erkek deveye (parayla) çekmeyi yasakladı."
Müslim, Müsâkat 35, (1565); Nesâî, Büyû 94, (7, 310)

AÇIKLAMA:

Hadis, "...erkek deveye çekmeyi yasakladı" şeklinde ise de, âlimler umumiyetle, para ile çekmeyi anlayarak alınan paranın tahrimine hükmetmişlerdir. Bazı hadislerde daha açkı bir tabirle "erkek devenin suyunu (satmayı) yasakladı", şeklinde ifade edilmiştir. Alimler, para mukabili damızlık hayvana dişilerinin çekilmesi caiz mi değil mi diye ihtilâf etmişlerdir. Damızlığa çekilme normal olarak yasak olmayıp, para ile bu işin yapılması münâkaşalıdır.

١٦ – وعن أنس رضى الله عنه قال: [باعَ حسّانُ رضى الله عنه حصّته من بيرحاء من 255
صدقة أبى طلحة رضى الله عنه. فقيل له: أتبيعُ صدقة أبى طلحة؟ فقال: ألا
أبيعُ صاعاً من تمرٍ بصاعٍ من دراهم]. أخرجه البخارى.

16. (255)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hassan (radıyallahu anh), Ebu Talha (radıyallahu anh)'nın tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçeden hissesine düşen kısmı (Hz. Muâviye'ye yüzbin dirheme) satmıştı. Kendisine: "Ebu Talha'nın sadakasını satıyor musun?" dediler. Şu cevabı verdi: "Yani bir sâ' hurmayı, bir sa' para mukabilinde satmayayım mı?" Buhârî, Vesâya 17.

AÇIKLAMA:

Rivayetlerde geldiği üzere, **"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz.."** (Âl-i İmrân, 92) meâlindeki âyet nâzil olunca, Ashaben sevdiği şeylerden infak etmeye başlamıştı. Ebu Talha da, suyunun tatlılığı ve gölgesinin serinliği ve tanziminin güzelliğiyle Medine'de şöhret yapmış olan Beyruha adındaki bahçesini tasadduk eder. Bu bahçe o kadar hoştur ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman zaman orayı şereflendirirdi. İşte Allah'ın âyette vaadettiği iyiliğe (birr) nâil olmak arzusuyla Ebu Talha (radıyallahu anh) bu en sevgili, en değerli malını, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadı doğrultusunda yakınlarına bağışlar. Yukarıdaki rivayet bu taksimden hissemend olanlardan birinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâiri Hassan (radıyallahu anh) olduğunu ifade ediyor.

Bu bahçenin Ebu Talha tarafından vakfedldiği de söylenmiş ise de

ÜÇÜNCÜ BAB

ALIM SATIMDA CÂİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA

(Bu babta altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

BEŞİNCİ FASIL

MÜLÂSEME VE MÜNÂZEBE'YE DAİR

ALTINCI FASIL

BEY'UL-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

257 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنّ رجلاً ذكر لرسول الله ﷺ أنّه يُخدَعُ في البيوع. فقال رسول الله ﷺ : من بايعتَ فقل لا خلابة، فكان إذا بايع قال لا خلابة]. أخرجه الستة إلا الترمذى. «الخلابة» الخداع.

1. (257)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek alış-verişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: **"Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de"** buyurdu. "Buhârî, Büyû 48, İstikraz 19, Husûmât 3, Hiyel 7; Müslim, Büyû 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyû 68, (3500); Tirmizî, Büyû 28 (1250); Nesâî, Büyû 51; Muvatta, Büyû 98.

AÇIKLAMA

Bu hadise dayanarak alış-verişte aldatma olamaz, normal değerinin üçte birini bulan bir aldatma olursa aldanan tarafın "hıyâr hakkı" vardır denmiştir. Ancak, Hanefî, Şâfiî ve diğer bazılarına göre, alış verişte esas, bir tarafın aldanmasıdır. Aldanma az da olsa çok da olsa, aldanana hıyâr hakkı sağlamaz. Esas olan görüş de budur. Ama mahkemeye müracaat hakkı vardır.

258 ٢- وعن عبد المجيد بن وهْب قال: قال لى العدّاءُ بنُ خالد رضى الله عنه : [ألا أُقرئُكَ كتاباً كتبَهُ لى رسولُ الله ﷺ ؟ قلت بلى. فأخرجَ إلىَّ كتاباً « هذا ما اشترى العُدّاءُ بنُ خالدِ بن ذهوة من محمّدٍ ﷺ ، اشترى منه عبداً أو أمةً لا داء ولا غائلة ولا خِبْثة،

بيعُ المُسْلِمِ من المسلمِ »].

قال: قتادة « الغائلة » الزنا والسرقة والآباق. أخرجه البخارى تعليقاً والترمذى.

2. (258)- *Abdülmecid İbnu Vehb* anlatıyor: "Bana, el-Addâ' İbnu Hâlid (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana yazdığı bir mektubu sana okuyayım mı?" dedi. Ben: "Memnuniyetle!" deyince bir mektup çıkardı. Mektupta şunlar yazılı idi: **"Bu, el-Addâ İbnu Hâlid İbni Zehve'nin Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den satın aldığı şeyi tevsik eder. el-Addâ ondan bir köle veya cariye satın aldı. Kölede, ne herhangi bir hastalık, ne (zina, hırsızlık, kaçma gibi) bir düşkünlük ne de (satışını gayr-ı meşru kılan hürr asıllı bulunmak, emânet ve rehin olarak verilmiş olmak gibi) haramlık yoktur. Bu Müslümanın Müslümana satışıdır."** Tirmizî, Büyû 8, (1216); Buhârî, senetsiz olarak kaydetmiştir. (Büyû, 19); İbnu Mâce, Ticarât 47, (2251).

259 ٣ – وعن ابن أبى أوفى رضى الله عنهما [أنَّ رجلاً أقام سلعةً في السُّوقِ، فَحَلَفَ باللهِ لقد أُعطِيَ بها مالم يُعطَ ليُوقعَ فيها رجلاً من المسلمينَ فنزلتْ « إنَّ الذين يشترون بعهدِ اللهِ وأيْمانِهم ثمناً قليلاً » إلى آخر الآية]. أخرجه البخارى.

3. (259)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, *"senin vermediğin parayı ödedim"* diye Allah'a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir"** (Âl-i İmrân, 77), Buhârî, Büyû 27, Tefsir 3, 3.

AÇIKLAMA:

Yemin meselesine temas eden bir ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan bir vakayı aydınlatan yukardaki hadisten şârihler, alış-veriş esnasında, mala rağbeti artırmak için yemin etmenin yasaklandığı hükmünü çıkarmışlardır. Âyet-i kerime, sürüm maksadıyla Allah'ın adını vererek yemin edenler hakkında birçok cezanın takdir edildiğini beyan etmektedir:

1- Ahiret nimetlerinden mahrumiyet,

2- Cenab-ı Hakk'ın kelâmına mazhariyetten mahrumiyet.

3- Allah'ın rahmet bakışından mahrumiyet.

4- Günahlardan tezkiyeden mahrumiyet,

5- Elim bir azâbı hak etme.

Yemin etiğimiz meselede sadık bile olsak alış-veriş gibi basit işlerde yemine müracaattan kaçınmalı, çok ciddî, son derece mühim meselelerde yemin etmeliyiz. Yemin, dâvada hak olduğumuzu te'yid için Allah'ı şâhid kılmaktır.

260 ٤ – وعن عمرو بن دينار قال: [كانَ هَا هُنَا رجلٌ اسمهُ نَوَّاسٌ وكَانَ عندهُ إبلٌ هِيمٌ فاشترى ابنُ عمر رضى الله عنهما تلكَ الإبلَ من شريكٍ له فجاءَ إليه شريكُهُ فقال: بعنا تلكَ الإبلَ. قال ممَّنْ؟ قال من شيخٍ كذا وكذا. قال: ويْحَكَ ذاكَ والله ابنُ عُمرَ، فجاءه فقال: إنَّ شريكي باعَكَ إبلاً هيماً ولم يُعرِفْكَ. قال: فاستَقْها: فلما ذهبَ ليستاقها قال دَعْها رَضينا بقضاءِ رسولِ الله ﷺ، لا عَدْوَى]. أخرجه البخارى.

« والهُيامُ » داء يأخذ الإبل فتعطشُ فتهلكُ منه.

4. (260)- *Amr İbnu Dinar* anlatıyor: *"Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca: "Şu devemiz var ya onu sattık" dedi: Ortağı "kime" deyince "şu şu evsafta bir yaşlıya" diye tarif etti. Ortağı: "Öylemi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer'dir" dedi: "Sonra İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş" dedi. İbnu Ömer: "Öyleyse götür onu" dedi. Adam götürmek üzere tutunca: "Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne râzıyız, sirayet yoktur" buyurdu."* Buhârî, Büyû 36.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sonradan beyan edildiği takdirde, ayıplı bir malın reddedilebileceği gibi alınabileceğini de ifade etmektedir.Müşteri ayıbını bilerek razı ise bu hile, aldatma sayılmaz. Nitekim burada İbnu Ömer, ayıplı deveye râzı olmuştur. Salih ve itibarlı kişileri aldatmaktan kaçınmaya daha ziyade gayret gösterilmesi gereği de anlaşılmıştır. Çünkü: "amma da yaptın, o zat İbnu Ömer'dir" tabiri bunu ifade eder.

261 ٥– وعن أبي هريرة رضى الله عنه [أنَّ رسولَ الله ﷺ مرَّ في السُّوقِ على صُبْرةِ طعامٍ فأدخلَ يدَهُ فيها فنالت أصابعُهُ بللاً. فقال: ما هذا يا صاحبَ الطعامِ؟ فقال: يا رسُولَ الله أصابتْهُ السماءُ. قال أفلاَ جعلتَهُ فوقَ الطَّعامِ حتى يَراهُ الناسُ؟ مَنْ غشَّنا فليسَ منَّا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

5. (261)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda bir yiyecek yığınına rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: **"Ey satıcı nedir bu?"** diye çıkıştı. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı,deyince: **"Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlıyamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir"** buyurdu. Müslim, İman 164, (102); Tirmizî, Büyû 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyû, 52, (3452); İbnu Mâce, Ticarât, 36, (2224). Metin, Müslim'inkidir.

262 ٦– في رواية أبي داود والترمذى [فأوحى إليه أنْ أدْخِلْ يدَكَ فيه فأدْخلَ يدَهُ فيهِ فإذا هو مبْلولٌ فقال: ليسَ منَّا منْ غشَّ].

6. (262)- *Ebu Dâvud* ve *Tirmizî*'nin rivayetlerinde (yukarıdaki hadiste) şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a **"elini yığına daldır"** diye vahyedildi, o da elini daldırdı. Yığın ıslaktı. **"Aldatan bizden değildir"** buyurdu."

263 ٧– وعن عُقْبة بن عامر رضى الله عنه قال: [لا يحِلُّ لامْرِئٍ مُسلمٍ يبيعُ سِلعةً يعلمُ أنَّ بها داءً إلا أخْبرَ به]. أخرجه البخارى في ترجمة باب.

7. (263)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır." Buhârî, bunu bir babın başlığında kaydetmiştir. (Büyû 19).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devlet reisi vasfıyla zaman zaman çarşı-pazarı teftiş ettiğini gösterir. Ma'mafih çarşıya alış-veriş için de gelmiş bulunsa, bu esnada konrol ve murâkebe işini de yürüttüğünü ve dolayısıyla, devletin bu işlere ehemmiyet vermesi gereğini ifâde eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in buğdaydaki yaşlığı gizlememesini söylemesi, bu yığnı toptan satmak üzere koyduğunu ifade eder. Çünkü ölçek ölçek satılma durumunda alttaki yaşlılık meydana çıkacağından, burada bir aldatma niyeti söz konusu olamaz. Şu halde bağ-bağ, sandık-sandık, sepet-sepet, çuval-çuval, toptan satışlarda üst kısma kalitelisini, kusursuzunu koyarak, müşterinin nazarından bazı kusurlarını gizlemek haram olmaktadır. Üst 4798.Pmla alt kısım arasına fark büyük olduğu takdirde müşteri akdini bozabilir, az farkı böyle bir hak tanımaz, çünkü alış-verişte bir tarafın az miktarda aldanması normal karşılanır.

Bazı âlimler, bu hadisten, büyük ve fazilet ehli kimselerin alış-veriş için pazara gitmelerinin sünnet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim İmam Mâlik: *"Eskiden insanların âdeti pazar yerlerine çıkmak ve oralarda oturmak idi. İbni Ömer çok defa pazara gelip orada oturururmuş"* der.

Yahya İbnu Sâid de: *"Ben Saîd İbnu'l-Müseyyeb ile Sâlim Mevlâ İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in bir kısım rivayetlerini, onlar çarşıda oturup sohbet ederken aldım" demiştir. Bu durumu te'yid eden bir rivayet, Ashabtan Abdullah İbnu Büsr en-Nasrî ile ilgili: "Bu zat (radıyallahu anh), cuma namazını kıldıktan sonra, hemen çıkar, çarşı-pazarı bir dolaşır tekrar camiye girip ibâdetle meşgul olurmuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: "Müslümanların Efendisi (aleyhissalâtu vesselâm)'ni böyle yapar gördüm de ondan"* cevabını vermiştir.

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

264 ١ـ عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ [لاَ تُصرُّ ويروى لا تَصَرُّوا الإبلَ والغنَمَ، ومن ابتَاعَهَا فهو بِخيرِ النَّظَرَيْنِ بعْدَ أنْ يَحلُبهَا إنْ شاءَ أمْسَكَ، وأنْ شَاءَ رَدَّها وصاعاً من تمرٍ]. أخرجه الستة.

1. (264)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Deve ve koyunun memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş bir sağmal hayvan satın almışsa sağdıktan sonra muhayyerdir, dilerse kabul eder, dilerse bir sâ' miktarında kuru hurma da vererek iade eder."** Buhârî, Büyû 64; Müslim, Büyû 11, (1524); Ebu Dâvud, Büyû 48, (3443), (3444), (3446); Nesâî, Büyû 14, (7, 253-254); Muvatta, Büyû 36, (2, 683); Tirmizî, 29, (1251-1252).

265 ٢ـ وفي أخرى للبخاري: [فإن رَضِيَهَا أمْسَكَهَا وإنْ سَخِطَهَا ففى حَلْبَتِهَا صاعٌ من تمرٍ].

2. (265)- Buhârî'nin bir başka rivayetinde "...Memnun kalırsa hayvanı tutar, memnun kalmazsa iâde eder. İâde ettiği takdirde sağdığı süt için bir sâ' kuru hurma verir" denmektedir. Büyu 69.

266 ٣ـ وفي أخرى لمسلم: فهو فيما بالخيار ثلاثة أيامٍ، وله: إن رَدَّ معها صَاعاً من طعامٍ لا سمراء.

وله في أخرى: مِنْ تَمْرٍ لا سمراءَ.

ولهما: ولا تُصرُّ الإبلُ والغنمُ.

3. (266)- Müslim'in bir rivayetinde **"Müşteri satın aldığı, sütü bekletilmiş sağmal hayvan hakkında üç gün muhayyerdir. İâde edecek olursa beraberinde bir sa' miktarında yiyecek verir, buğday değil"** denmektedir. Büyû, 25.

Müslim'in bir başka rivayetinde: **"...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil"** denir.

Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde: **"Deve ve koyunun sütü (satış sırasında) memede bekletilmez"** buyurulur.

267 ٤ – وللنسائى رحمه الله: [مَنِ ابْتَاعَ مُحَفَّلَةً أَوْ مُصَرَّاةً].

4. (267)- Nesâî'nin bir rivayetinde: **"Kim sütü bekletilmiş bir deve veya davar satın alırsa.."** denir.

268 ٥ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ بَاعَ مُحَفَّلَةً فَهُوَ بِالخِيَارِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنْ رَدَّهَا رَدَّ مَعَهَا مِثْلَ أَوْ مِثْلَيْ لَبَنِهَا قَمْحاً]. أخرجه أبو داود.

5. (268)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim sütü memesinde bekletilmiş bir deve satın alırsa o üç gün muhayyerdir. Şayed iâde edecek olursa, hayvanla birlikte, sütü mislince veya sütünün iki mislince buğday da verir."** Ebu Dâvud 48, (3446); İbnu Mâce, 42, (2240).

AÇIKLAMA:

Dinimiz alış-verişte dürüstlüğe çok ehemmiyet vermiş, aldatmanın her çeşidini yasaklamıştır. Bu meyanda satılacak olan sağmal hayvanların memesinde süt bekletmek de yasaklanmıştır. Cahiliye devrinde Araplar, satacakları hayvanı, çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla satabilmek maksadıyla birkaç gün sağmayarak sütü memede bekletirlermiş. Bu çeşit hayvanlara musarrât denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit satışları hususî kaideler getirerek, hileyi önlemek için tedbir almıştır. Yukardaki rivayetlerde, hayvanı iade edecek olan müşterinin, bir sâ' miktarında hurma vermesi de istenmektedir. Bu, sağılmış olan süte karşılıktır.

Fakihler bu hadisleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şâfiîler ehemmiyetle, burada kuru hurma verileceğini söylerler. Müşteri,kuru hurma bulamazsa hurmanın Medine'deki bedelini veya o beldeye en yakın bulunan hurma diyarındaki kıymetini verir.

İmam-ı Âzam, İmam Muhammed, İmam Yusuf ve İmam Malik gibi diğer bir kısım âlimler "müşteri sütü biriktirilmiş hayvanı hıyar-ı ayb denilen kusur muhayyerliği ile sâhibine iâde edemez, ancak noksanlığını ödetir. Çünkü burada iâdeye mâni olan ayrı ziyade vardır" demişlerdir.

Hanefiler, memede sütü bekletilen sağmal hayvan satın alındığı takdirde sonradan iâde edilemeyeceği prensibini te'yid edecek muhtelif delil ve izâh getirerek hadisin zahiriyle amel edilemeyeceğini belirtirler.

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

269 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [لا تَنَاجَشُوا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (269)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: **"(Alıcı olmadığınız hâlde, fiyatları kızıştırmak için) müşteri ile satıcının aralarına girmeyin."** Buhari, Büyû 58; Müslim, Büyû 11, (1515), Nikâh 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû 46, (3438); Tirmizî, Büyû 65, (1304); Nesâî, Büyû 21 (7, 1259); İbnu Mâce, Ticârât 14, (2174).

270 ٢ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن النَّجْشِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

وزاد مالك قال: « والنجش » أن تُعْطِيَهُ بِسِلْعَتِهِ أكثر منها، وليس في نَفسِكَ اشتراؤُها فيقتدى بك غيرُك.

2. (270)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müşteri kızıştırmayı yasakladı". Buhârî, Büyû 60; Müslim, Büyû13, (1216); Muvatta, Büyû 97, (2, 684); İbnu Mâce, Ticârât 14 (2173); Nesâî, Büyû 16, 17, 21. (7, 258).

İmam Mâlik şu ilâvede bulunur: *"Kızıştırma (necş): Aslında alıcı olmadığın halde, (araya girerek) mala değerinden fazla fiyat vermendir. Böylece (gerçekten almak isteyen) bir başkası, seni tâkiben mala daha fazla fiyat vererek aldanır."*

271 ٣- وعن ابن أبى أوفى رضى الله عنهما قال: [النَّاجِشُ آكِلُ الرِّبَا خَائِنٌ، وهو خِدَاعٌ باطِلٌ لا يَحِلُّ]. أخرجه البخارى موقوفاً معلّقاً.

3. (271)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: **"Müşteri kızıştıran, ribâ yemiş hâindir. Bu iş, bâtıl bir aldatmadır, helâl değildir."**

Buhârî bunu senetsiz olarak ve sahâbe sözü şeklinde rivayet etmiştir. Büyû 60.

AÇIKLAMA:

Müşteri kızıştırarak malın daha fazla bedelle satılmasını sağlamak sûretiyle satın alanın aldanmasına yol açtığı için yasaklanmıştır. Bu meselede hiçbir ihtilâf sözkonusu değildir. Bu satışın sıhati hususunda ihtilaf edilmiştir. Hanefîler'e göre, satıcı günahkâr olsa da satış sahihdir. İmam Malik müşterinin hakk-ı hıyarına, dolayısıyla dilerse akdi bozabileceğine kaildir. Ehl-i hadisten bazıları ile zâhirîlere göre akid fâsiddir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

272 ١ – عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [أنهُ اشترَىْ جَارِيةً من امرأتِه واشترطَتْ عليهِ أنَّكَ إنْ بِعْتَهَا فهي لى بالثمن الَّذى ابتعْتَهَا بهِ؟ فاستفتى في ذلكَ عمرَ رضى الله عنه فقال: لاَ تقرَبْهَا. وفيهَا شرطٌ لأَحَدٍ]. أخرجه مالك.

1. (272)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: *"Kendisi, hanımından bir cariye satın alır. Ancak karısı bir şart koşarak der ki: "Şayet cariyeyi satacak olursan, satın aldığın fiyatla ben alacağım."* Bu hususta Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e sordum. Bana: "Câriyeye yaklaşma. Onda başka birisi için şart var" dedi. Muvatta, Büyû 5, (2, 616).

AÇIKLAMA:

Burada satış akdinin muhtevasına uygun gelmeyen bir şart koşulmaktadır. Zira, satış mülkiyetinin eksiksiz ve tam olarak müşteriye geçmesini sağlamalıdır. Bu şart sebebiyle İbnu Mes'ud cariyeyi dilediği gibi satamayacak, hibe edemiyecek. Öyle ise mülkiyet hakkı tam değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle şartlı satışları yasaklamıştır.

273 ٢ – وعن عمرو بن شعيب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص عن أبيه عن جده عبد الله رضى الله عنه قال: [نهىْ رسولُ اللهِ ﷺ عن بيعِ العُربانِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

وقال مالك: وذلك فيما نُرى والله أعلمُ أن يشترى الرجلُ العبدَ أو الوليدةَ أو يتكارَى الدَّابةَ، ثم يقولُ الَّذى اشترَى منه أو تكارَى منه: أُعطيكَ ديناراً أوْ درهماً أو أكثرَ منْ ذلكَ أو أقلَّ على أنى إنْ أخذتُ السِّلعةَ أو ركبْتُ الدابةَ فالَّذى أُعطيكَ هُوَ مِن ثمنِ السِّلعةِ أوْ مِنْ كِراءِ

الدابة، وإنْ تركتُ ابْتِياعَ السلعة أو كِراءَ الدّابة فما أُعْطيك باطلٌ بغيرِ شيء.

2. (273)- Amr İbnu Şuayb İbni Muhammed İbni Abdillah İbni Amr İbni'l-As babası tarikiyle ceddi Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bey'u'l-urban'ı yasaklamıştır." Ebu Dâvud, Büyû 69, (3502); Muvatta, Büyû 1, (2, 609); İbnu Mâce, Ticârât 22, (2192).

İmam Mâlik bey'ul-urbân'ı şöyle tarif eder: "Kişinin bir köle veya cariyeyi satın alıp veya bir hayvanı kiralayıp, sonra satan veya kiralayan kimseye: "Sana şu kadar dirhem veya dinar veriyorum,şu şartla ki, ben bu malı satın alır veya senden kiraladığım hayvana binersem sana vermiş olduğum para, malın bedelinden veya hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı almaktan, veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersem, sana önceden vermiş olduğum para senin olsun" der.

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-Urban'ı âlimler umumiyetle tecviz etmemişler, butlanına hükmetmişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel cevazına meyleder. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de tecviz ettiği rivayet edilmiştir.

274 ٣- وعن عبدالله بن أبي بكر. [أنّ جدّهُ محمدَ بن عمرو: باعَ ثمرَ حائطٍ له يُقالُ له الأفراقُ بأربعة آلافِ درهمٍ، واستثنى بثمانمائة درهمٍ].

3. (274)- Abdullah İbnu Ebi Bekr'in anlattığına göre: *"Dedesi Muhammed İbnu Amr, el-Efrâk adındaki bağının meyvesini dört bin dirheme sattı. Bundan sekiz yüz dirheme (tekabül eden) hurmayı müstesna kıldı."* Muvatta, Büyû 18, (2, 622).

AÇIKLAMA:

Bir bahçenin meyvesi toptan satılırken üçte biri geçmeyecek miktarda meyvenin satıştan hâriç tutulabileceği hükme bağlanmıştır. Sayısı belirtilmek kaydıyla bir kısım ağaçlar da satıştan istisna edilebilir. Bu da câizdir.

275 ٤- وعن مالك رحمه الله أنه بَلَغَهُ أنّ رسول الله ﷺ: [نهى عن بيعٍ وسَلَفٍ]. أخرجهما مالك، قال: وتفسيرُ ذلك أنْ يقولَ الرجلُ للرجل آخذُ سلعتَك بكذا وكذا على أنْ تسلِفَني كذا وكذا، فإن عقدَ بيعَها على هذا فهو غيرُ جائز.

4. (275)- *İmam Mâlik* (radıyallahu anh)'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* satışı ve selefi yasaklamıştır.

İmam Mâlik bunu şöyle açıklar: "Bu, bir kimsenin diğerine şöyle demesidir: *"Senin malını şu şu fiyata alıyorum ancak bir şartla sen de benden şunu ve şunu selef sûretiyle satın alacaksın". Bu çeşit bir muamele câiz değildir."* Muvatta, Büyû 69, (2, 657).

AÇIKLAMA:

Selef kelimesi iki mânada kullanılmaktadır: 1- Selem, yani parayı peşin vererek malın bilâhare alınması: Tarladan çıkacak buğdaydan şu kadar miktarına şimdiden şu kadar para alarak satmak. Selef bir de karz yâni, herhangi bir menfaat beklenmeden borç para vermek mânasına gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karzla (veya selemle) satışın birleşmesini yasaklamıştır. Bu çeşit satışta bir malın normal bedelinden daha yükseğe satılması olduğu gibi karzın, malı satmaya teşvik maksadını gütmesi, dolayısıyla bir menfaat mukabili yapılmış olması da söz konusudur. Halbuki karz karşılıksız olmalıdır, aksi takdirde fâiz olur ve haramdır. Şöyle ki: Bir adam mesela düğün için kumaş alacak, fakat parası yok. Kumaşı satın alacağı tüccardan karz sûretiyle yani borçlanarak para alıyor, bu parayı aynı tüccara kumaş karşılığı ödüyor. Hadisi, bazı alimler şu şekilde de anlamıştır: Kumaşı alan zat,tüccardan peşin para alarak, karşılığında selem sûretiyle, yani tarladan çıkacağı zaman vermek üzere buğday satıyor. Peşin aldığı parayı, o tüccardan satın aldığı kumaş için ödüyor. İşte bu çeşit bir muâmelede hem satış, hem selem birleşmiş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tarzı yasaklamaktadır.

276 ٥– وعن جابر رضى الله عنه قال: [غزوتُ مع رسولِ الله ﷺ فتلاحق بى رسول الله ﷺ وأنا على ناضحٍ لنا قد أعيا. قال: فتخلّف رسولُ الله ﷺ فزجره ودعا له فما زال بين يدى الإبلِ. فقال لى كيف ترى بعيرك؟ فقلتُ بخيرٍ: قد أصابته بركتك. قال: أفتبيعُنيه؟ قال: فاستحييتُ، ولم يكن لنا ناضحٌ غيرُه. قال: فقلتُ نعم، فبعته إياهُ على أن لى فقارَ ظهره حتى أبلغ المدينةَ، قال فقلت يا رسولُ الله إنّى عروسٌ، فأستأذنته فأذن لى فتقدمتُ الناس إلى المدينة حتى أتيتُ المدينة فلقينى خالى فسألنى عن البعيرِ فأخبرته بما صنعتُ فيه فلامنى، وقد كان رسولُ الله ﷺ قال لى

حين استأذنته: هل تزوجت بكراً أم ثيبا؟ قلت: بل ثيباً. قال هلاّ بكراً تلاعبها وتلاعبك؟ قلت يا رسول الله: توفّى والدى ولى أخوات صغار فكرهت أن أتزوج مثلهن فلا تؤدبهن ولا تقوم عليهن، فتزوجت ثيباً لتقوم عليهن وتؤدبهن. قال: فلما قدم رسول الله ﷺ المدينة غدوت عليه بالبعير فأعطانى ثمنه وردّه علىّ].

أخرجه الخمسة.

5. (276)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye katıldım. Ben su taşımada kullandığımız devemizin üzerinde giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana kavuştu. Devem yorgundu ve bu yüzden gerilerden yürüyordu. Durumu görünce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de geride kalarak deveyi sürdü ve ona dua buyurdu. Bunun üzerine bütün develerin önünden gitmeye başladı. Bana:* **"Deveni nasıl görüyorsun?"** diye sordu. *"Çok iyi görüyorum, bereketiniz değdi"* dedim. **"Onu bana satar mısın?"** buyurdu. Ben utandım, bundan başka su taşıyan devemiz yoktu. Yine de "evet" dedim ve Medine'ye varıncaya kadar sırtı benim olmak şartıyla deveyi kendilerine sattım. Ona: "Ey Allah'ın Rasûlü yeni evliyim" diyerek izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine, Medine'ye gelince beni dayım karşıladı. Deveden sordu. deve ile ilgili yaptıklarımı anlatınca beni ayıpladı. İzin istediğim sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?"** diye sormuştu. Ben "dul biriyle" dedim. **"Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız"** buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kız kardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamıyacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelince deveyi vermek üzere yanlarına gittim. Bana parasını verdi ve deveyi de iâde etti." Buhârî, Cihad 49, 113, Vekâlet 8, Mesacid 59, Büyû 34, istikrâz 1, 7, Mezâlim 26, Hîbe 23, Şürût 4, Nikâh 10, 121, Nafakât 12, Daavât 53; Müslim, Müsâkat 109, (710), Salâtu'l-Müsafirîn 69, (710), Rida 54, (710); Tirmizî, Nikah 13, (1100), Büyû 30, (1253); Nesâî, Büyû 77, (7, 297-300); Ebu Dâvud, Ticârât 71, (3505); İbnu Mâce, Ticârât 29, (2205).

277 ٦- وفي أخرى قال: [بعنيه بأوقية. قلت لا. قال بعنيه بأوقية، فبعته واستثنيت

حُمْلاَنَهُ إلى أهْلِي. فلما قَدِمْنَا أتيتُهُ بالجمل ونَقَدَنِي ثَمَنَهُ ثم انصرفتُ فأرسَلَ على أثرِي فقال: ما كنتُ لآخُذَ جَمَلَكَ، فَخُذْ جَمَلَكَ فهُوَ لكَ].

وفي أخرى: [أفْقَرَنِي رسولُ الله ﷺ ظهرَه إلى المدينة].

وفي أخرى: [لكَ ظهرُهُ إلى المدينة].

وفي أخرى: [فشرطَ ظهرَهُ إلى المدينة. قال البخاري: الاشتراطُ أكثر وأصحُّ].

وفي أخرى: [بأربعة دنانير، وهذا يكونُ أُوقيَّةً على حِسابِ الدينارِ بعشرةٍ].

وفي أخرى: [أوقيةَ ذهب].

وأخرى: مائتي درهم.

وأخرى: بأربعِ أواقي.

وأخرى: بعشرين دينارا.

وأخرى: فإذا قَدِمْتُ المدينةَ فالكَيْسَ الكَيْسَ، وفيها: وقَدِمْتُ المدينة بالغداة فجئتُ المسجد فوجدتُهُ على بابِ المسجد، فقال الآنَ قَدِمْتَ؟ قلتُ: نعم. قال: فَدَعْ جملَكَ وادخُلْ فصلِّ ركعتين، فدخلتُ فصلَّيْتُ، ثم رجعتُ، فأمرَ بلالاً أنْ يَزِنَ لِي أُوقيَّةً فوزَنَ لِي بلالٌ فأرجح.

وفي أخرى قال: فلمَّا ذهبنا لندخلَ قال: أمْهِلُوا حتَّى ندخلَ ليلاً كي تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وتستحِدَّ المُغيبة

6. (277)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Deveyi bana bir okiyye'ye sat"** dedi. Ben: "Hayır" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ısrar ederek: **"Onu bana bir okiyye'ye sat"** dedi ben de sattım fakat evime kavuşuncaya kadar binme şartını koştum. Medine'ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım. Arkamdan birini göndererek: **"Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al artık, o yine senin olsun"** dedi.

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanın sırtını Medine'ye kadar bana iâde etti" denir.

Bir diğer rivayette: *"Medine'ye kadar sırtı senin"* denir.

Bir diğer rivayette: *"...Medine'ye kadar sırtını şart kıldı"* ifadesi vardır. Buhârî der ki: "Şart kılma ifadesi rivayetlerin çoğunda yer alır. Sahîh olan da budur."

Bir diğer rivayette: "Deveyi, dört dînara (sattım)" denir. Bu, dinarın on dirhem hesabından bir okiyye yapar. Diğer bir rivayette "Bir okiyye altın'a" denir. Diğer bir rivayette "ikiyüz dirheme" denir. Bir diğer rivayette "Dört okiyye'ye" denir. Bir diğer rivayette "Yirmi dinara" denir.

Bir diğer rivayette: "Medine'ye geldiğin zaman dikkatli ol hanımın hayızlı olabilir"[72] buyurdu. Bu rivayette "Akşam vakti Medine'ye geldim. Mescide uğradım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı orada mescidin kapısında buldum. Bana "Şimdi mi geldin?" diye sordu. "Evet!" dedim. Bana: "Deveni bırak, içeri gir, iki rek'at namaz kıl!" buyurdu. Ben hemen girdim, namaz kıldım ve döndüm. Hz. Bilâl'e emrederek bana bir okiyye tartmasını söyledi. Bilal derhal tarttı ve biraz da fazla koydu" denir.

Bir diğer rivayette Câbir (radıyallahu anh) der ki: "(Evimize) girmek için gittiğim zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle uyardı: **"Biraz ağır olun, evlere geceleyin girelim. Böylece, saçı başı dağınık olanlar taranır, gurbette kocası olanlar etek traşı olurlar."**

278 ٧- وفي أخرى لمسلم قال: [بِعْنِي جَمَلَكَ هذَا، قلتُ لاَ: بلْ هوَ لكَ قالَ لاَ: بلْ بِعْنِيهِ. قلتُ لاَ: بلْ هوَ لكَ يارسُولَ اللهِ: قالَ لاَ: بلْ بِعْنِيهِ. قلتُ فإنَّ لرجلٍ علَيَّ أوقيةَ ذهبٍ فهوَ لكَ بها. قالَ قد أخذتُه فتبلَّغْ عليه إلى المدينة، فلمّا قدمتُ المدينةَ قالَ لبلالٍ أعطِه أوقيةَ ذهبٍ وزِدْه: فزادني قيراطاً، فقلتُ لا تفارقُني زيادةُ رسولِ اللهِ ﷺ فكانَ في كيسٍ لي إلى أنْ أخذَه أهلُ الشَّامِ يومَ الحرَّةِ].

7. (278)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"— Bana şu deveyi sat" buyurdu. Ben:

"— Hayır satmam, size bağışlıyorum, deve sizin olsun ey Allah'ın Resûlü" dedim.

72- Bu cümle "Medine'ye varınca (hanımınla temasta bulunarak) çocuk taleb et" şeklinde de anlaşılmıştır.

"— Olmaz, bağış kabûl etmem, sat onu bana" buyurdu. Ben:

"— Öyleyse, dedim, bir adama bir okiyye miktarında altın borcum var, ona mukabil deveyi size sattım" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"— Aldım onu, ancak sen yükünü Medine'ye kadar onun üzerinde götür" dedi.

Medine'ye gelince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e:

"— Câbir'e bir okiyye altın ver, biraz da fazla olsun" emretti. Bilal bu söz üzerine bir kîrât[73] fazla tarttı. Kendi kendime: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana verdiği fazla miktarı yanımdan hiç ayırmayacağım" dedim. Harra harbinde, Şamlılar tarafından yağma edilinceye kadar, kesemin dibinde duruyordu."

279 ٨– وله في أخرى أتبيعنيه بكذا وكذا والله تعالى يغفر لك؟ قلت: هو لك. فما زال يزيدني، ويقول: والله تعالى يغفر لك. قالها ثلاثاً.

8. (279)- *Yine Müslim*'den gelen bir başka rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bana, deveyi şu, şu bedele sat, Allah da seni mağfiret buyursun, olmaz mı?"** dedi. Ben cevaben: "Elbette, o sizin olsun" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir taraftan miktarı artırmaya devam ediyor bir taraftan da: **"Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun" diyordu. Bu sözü üç kere tekrar etti."**

280 ٩– وفي أخرى: وقال لي: [اركب بسم الله فلما قدمنا المدينة دخل النبي ﷺ المسجد في طوائف من أصحابه ودخلت إليه وعقلت الجمل في ناحية البلاط. فقلت له: هذا جملك؟ فخرج: فجعل يطيف بالجمل ويقول: الجمل جملنا. فبعث بأواقي من ذهب فقال: أعطوها جابراً. ثم قال: استوفيت الثمن؟ فقلت: نعم! فقال: الثمن والجمل لك].

9. (280)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: **"Allah'ın adıyla bin"** dedi. Medine'ye geldiğimiz zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbından bazı gruplarla birlikte

---

73– Kîrât: İbnu'l-Esîr, umumiyetle bir dinarın, onda birinin yarısına denk düşen bir cüz'üne dendiğini belirtir. Bazı yerlerde, yine dinarın bir cüz'üne dense de, miktarının değişebileceğine de işâret eder.

mescide girdi. Ben de mescide girip, devemi kapının yanındaki taş döşeli kısma bağladım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "işte deveniz" diye haber verdim. Mescidden çıktı. Deveye yaklaştı ve "Deve, devemizdir" buyurdu. Sonra birkaç okiyye altın gönderip: "Bunu Câbir'e verin" dedi. Sonra bana: *"Parayı aldın mı?"* diye sordu. "Evet" dedim. Bunun üzerine: "Para da, deve de senindir" buyurdu (ve deveyi de geri verdi.)"

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki 276 numaralı rivayetten itibaren kaydedilen vecihlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a deve satmasıyla ilgili vak'a çok değişik şekillerde nakledilmiştir. Bu hâdise nikah, cihad, alış-veriş, menâkıb... gibi pek çok konularla ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu sebeple, hadis kitaplarının muhtelif bölümlerinde, farklı şekilleriyle yer almıştır.

Âlimler, hadisle ilgili bir kısım teferruatı anlama ve açıklamada ihtilaf ederler. Söz gelimi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deveye ödediği bedel nedir? Rivayetlerde buna temas eden ifâdeler farklı rakamlara yer verir. Bunların te'lifi, açıklanması şârihleri fazlaca meşgul eder.

Biz, daha ziyade hususî araştırıcılar için ehemmiyet taşıyacak bu gibi teferruata girmeden her okuyucumuz için faydalı olabilecek, âlimlerimizin müştereken parmak bastıkları birkaç noktaya burada yer vereceğiz:

1- Bu rivayete dayanarak bazı âlimler, "istediği zaman binmek şartıyla" hayvan satışı yapılabileceği hükmünü çıkarmış ise de Ebu Hanîfe ve Şâfiî hazretleri böyle bir satışın bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2- Hadiste, öncelikle bâkire ile evlenmeye teşvik vardır. Terbiyevî mülâhazalarla dul ile evlenmek de *"efdal"* olabilir.

3- Büyükler, arkadaşlarının evlilik dâhil her çeşit meseleleriyle ilgilenmeli, yol göstermelidirler. Bu ilgi müstehabdır, faydalıdır.

4- Yetimlerin terbiyelerini düşünmek gerekir. Onların durumlarını nazar-ı dikkate alarak, icab ediyorsa dulla evlenmek de faziletli bir evlenmedir. Bâkire ile evlenmeye teşvik buna mâni değildir. Hz. Câbir (radıyallahu anh) misâlinde olduğu üzere, bazı içtimâî şartlar, dulla evlenmeyi "efdal" kılabilir.

5- Seferden dönerken, komutanın izni ile, askerler öne geçebilir.

6- Sefer dönüşünü, uygun saatlere rastlatmak müstehabdır.

7- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde mühim bir yeri vardır.

8- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* son derece cömerttir.

281 ١٠- وعن عائشة رضى الله عنها [أنَّ بريرة جاءتْها لتستعين بها في كتابتها ولم تكن قضتْ من كتابتها شيئاً. فقالت لها عائشةُ: ارجعى إلى أهلك فإنْ أحبُّوا أنْ أقضى عنك كتابتك ويكون ولاؤكِ لي فعلتُ. فذكرتْ ذلك بريرةُ لأهلها فأبوا، وقالوا: إنْ شاءتْ أنْ تحتسب عليك فلتفعل، ويكونُ لنا ولاؤكِ؛ فذكرتْ ذلك لرسول الله ﷺ فقال: لها ابتاعى وأعتقى فإنما الولاءُ لمن أعتق، ثمَّ قام فقال: ما بالُ أُناسٍ يشترطون شروطاً ليست في كتاب الله تعالى؟ من اشترط شرطاً ليس في كتاب الله فليس له، وإنِ اشترط مائة شرطٍ، شرطُ الله تعالى أحقُّ وأوثقُ]. أخرجه الستة.

10. (281)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: "Berîre, mukâtebe borcunu ödeme hususunda yardımcı olması için kendisine (Hz. Aişe'ye) uğramıştı. O âna kadar borcundan herhangi bir şey ödememiş bulunuyordu. Hz. Aişe, Berîre'ye *"Ailene dön, senin mukâtebe borcunu ödememi istiyorlarsa bir şartla yaparım: Senin üzerindeki velâ hakkı bana geçmeli"* dedi.

Berîre dönüp, ailesine durumu anlattı. Onlar kabul etmediler ve: "Sana bir iylik yapmak isterse yapsın, karışmayız, ancak velâ'n bize aittir" dediler.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bunun üzerine, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Sen satın al, sonra da âzad et. Velâ hakkı, âzâd edene aittir" buyurdu.

Bunu söyledikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayağa kalkarak şu hitabede bulundu: **"İnsanlara ne oluyor ki, alış-verişlerinde Kitabullah'ta bulunmayan şartları koşuyorlar? Kitabullah'ta olmayan bir şart koşana bu helâl olmaz. Böyle biri yüz şart da koşacak olsa, Allah'ın şartı daha doğru,daha sağlamdır."** Buhârî, Mesâcid 70, Zekât 61, Büyû 67, 73, Itk 10, Mekâtib 2, 3, 4, 5, Hibe 7, Şurût 3, 10, 13, 17, Talâk 16, Kefârâtü'l-İman 8, Ferâiz 19, 20, 22, 23; Müslim, Itk 5, (1504); Muvatta, Itk 17, (2, 780); Ebu Dâvud, Itk 2, (3929-3930); Nesâî, 85, 86 (7, 300); Tirmizi, Büyû 33, (1256), Vesâya 7, (2125); İbnu Mâce, Itk 3, (2521).

AÇIKLAMA:

Berîre bintu Safvân (radıyallahu anhâ), kıbtî asıllı bir cariyedir. Efendisinin kim olduğu hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Kocasının şahsiyeti de ihtilaf konusudur.

Sâhipleri, Berîre (radıyallahu anhâ) ile mukâtebe anlaşması yapmışlardı. Yâni, anlaşılan miktarda para ödeyerek hürriyetine kavuşacaktı. Bu bedel dokuz okiyye idi. Her yıl bir okiyye (kırk dirhem gümüş) ödeyerek dokuz yılda hürriyetine kavuşacaktı. Vak'a'nın yukarıdaki hadiste kaydedilen seyrine göre, Berîre (radıyallahu anhâ) bu borcun ödenmesinde Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yardımını taleb ediyor. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), velâ hakkının kendisine ait olması şartıyla bu yardımı yapmayı kabulleniyor, Berîre (radıyallahu anhâ)'nin efendisi velâ hakkını bırakmak istemeyince, mesele Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal ettirilir. Reshulullah velâ hakkının âzad edene ait olacağını belirtir.

Hadiste geçen "Kitabullah" tâbirine bakarak buradaki hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı zannedilmemelidir. Bu mevzu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmü ile sabittir, Kur'ân'la değil. İslâm âlimleri bu ve benzeri ifâdelere dayanarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vazettiği hükümlerin de Kur'ân'ın hükmü gibi telakki dilmesi gereğine hükmederler. Bu çeşit hükümler "vasıtalı olarak Kur'ân'ın hükmündedir." Vâsıta ise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu yetkiyi veren de Kur'ân'dır: **"Resul size ne getirmişse onu alın"** (Haşr, 96). Keza: **"Allah ve Resûlüne itaat edin"** (Âl-i İmrân, 132). Öyle ise Resûle itaat emri Kur'ân'da yer aldığına göre, ondan sâdır olan hükümleri, Kur'ân'ın hükmü gibi değerlendirmek, *"Kitabullah'tandır"* demek câiz olmaktadır.

Velâ: Âzâd edilen köle ile âzâd eden efendi arasında teessün eden akrabalık bağıdır. Buna vela-i ataka denir. Nesebi mâruf olmayan kimsenin, nesebi mâlum biri ile kardeşlik akdederek "Sen benim mevlâm ol, ölürsem bana mirascı olursun, bir cinayet işlersem benim namıma cezamı ödersin"demesi sûretiyle tevessül eden akrabalığa da vela-i muvâlat denir.

Hadisten çıkarılan pekçok hükümden birkaçı:

1- Köle ile efendi arasında mükâtebe akdi caizdir.

2- Velâ hakkı âzad edene aittir.

3- Dostluk, yardımlaşma, bir kimsenin elinde Müslüman olma veya

kimsesiz bir çocuğu sokakta bulup alma gibi durumlarla velâ hakkı tahakkuk etmemesi gerekir. Fakihler bu meselelerde farklı görüşler ileri sürerler. Şafiî mezhebine göre bunların hiçbirinde velâ hakkı doğmaz. Hanefiler de velâ hakkını yukarıda kaydettiğimiz iki şekle hasrederler: "Velâ-i ataka ve vela-i muvâlat, bunlar dışındaki velâlar meşrû olamaz" derler.

4- Bid'at çıktığı vakit, devlet reisinin müdâhalesi gerekir.

5- Hatalar yüze vurulmamalı, "umumî bir ifâde ile" dikkat çekilmeli. Nitekim rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "insanlara ne oluyor..." diyerek münkere parmak basmıştır.

6- Mukâtebe akdi yapan cariyenin çalışmasına kocası mâni olamaz.

7- Cariyenin kocası köle ise mukâtebe akdi yapmak isteyince kocası buna mâni olamaz.

282 ١١ – وفي أخرى قال: [إشتريها وأعتقيها وليشترطوا ما شاءوا، فاشترتها فأعتقتها، واشترط أهلها ولاءها؛ فقال النبي ﷺ: الولاء لمن أعتق، وإن اشترطوا مائة شرط].

11. (282)- Diğer bir rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şöyle söylemiştir: **"(Berîre'yi) önce satın al sonra da âzad et. (Onu satan efendilerini de bırak, bir işe yaramıyacak olan) istedikleri şartı koşsunlar."** Aişe Berîre'yi satın alıp, âzad etti. Berîre'nin ailesi, velâ hakkının kendilerine ait olması şartını koştu. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*; şu açıklamayı yaptı:

"(Olmaz öyle şey!) Velâ hakkı âzad edene aittir. Satanlar yüz şartta koşsalar (batıldır!)". Buhârî, Şurut 10.

BEŞİNCİ FASIL

MÜLÂMESE VE MÜNÂZEBE'YE DAİR

283 ١ – عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لِبْسَتَيْنِ وعَنْ بَيْعَتَيْنِ؛ نَهَى عَنِ المُلامَسَةِ والمُنَابَذَةِ في البَيْعِ، والمُلامَسَةُ لَمْسُ الرَّجُلِ ثَوْبَ الآخَرِ بِيَدِهِ بِاللَّيْلِ أَوِ النَّهَارِ لاَ يُقَلِّبُهُ، والمُنَابَذَةُ أَنْ يَنْبِذَ الرَّجُلُ إلى الرَّجُلِ ثَوْبَهُ، وَيَنْبِذَ الآخَرُ بِثَوْبِهِ ويَكُونُ ذلك بَيْعَهُمَا مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ ولاَ تَرَاضٍ، واللِّبْسَتَانِ اشْتِمَالُ الصَّمَّاءِ: وهِيَ أَنْ يَجْعَلَ ثَوْبَهُ على أَحَدِ عَاتِقَيْهِ فَيَبْدُو أَحَدُ شِقَّيْهِ لَيْسَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ، واللِّبْسَةُ الأُخْرَىٰ احْتِبَاؤُهُ بِثَوْبِهِ وهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (283)- *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki giyim ve iki de alış-veriş tarzını yasakladı. Yasaklanan satış tarzları: Mülâmese ve münâbezedir. Mülâmese, diğerinin elbisesine gündüz veya gece, eliyle sâdece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesi (ve bu kadarla satış akdininin tamamlanmasıdır). Münâbeze ise, kişinin elbisesini öbürüne atması, öbürünün de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da, elbiseye bakıp râzı olmadan satış sayılmasıdır.*

Yasaklanan iki giyinmeden biri, iştimâlu's-sammâ'dır; bu da kişinin elbisesini omuzlarının biri üzerine koyup, sarınması, diğer giyinme omuzunu açıkta elbisesiz bırakmasıdır. Yasaklanan diğer giyinme tarzı ihtibâ'dır. Bu da oturmakta olan bir kimsenin elbisesine sarınması, bu esnada fercini örten başka bir şey olmamasıdır." Buhârî, Libas 20, 21, Salât 10, Savm 66, Büyû 62, 63, İsti'zân 42; Müslim, Büyû 3, (1512); Ebu Dâvud, Büyû 25, (3377-3378); Nesâî, Büyû 25, (7, 260-261); İbnu Mâce, Ticârât 12, (2170).

284 ٢- وفي أخرى للنسائيّ رحمه الله تعالى: [المُنَابَذَةُ: أنْ يَقُولَ إذا نَبَذْتُ هذا الثَّوبَ إليكَ فَقَدْ وجبَ البيعُ، والمُلامَسَةُ أنْ يمسَّهُ بيدِهِ ولاَ يَنْشُرُه ولاَ يقلِّبُه إذا مسَّ وجبَ البيعُ].

وعنده عن ابنِ عُمرَ. وهي بُيوعٌ كانُوا يتبايعُونَ بها في الجاهليّة.

2. (284)- Nesaî'nin bir rivayetinde şu açıklama yapılır: "Münâbeze: satıcının; "Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam olmuştur" demesidir. Mülâmese de elbiseyi açıp, evirip çevirmeden elini değmesi ve değince de satış muâmelesinin tamam olmasıdır."

Nesâî'de İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den: "Bu, câhiliye ehlinin, alış-verişte başvurdukları bir tarzdı" açıklaması yer alır.

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, câhiliye devrinin bazı giyinme ve alış-veriş tarzını belirtmekte ve Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunlarla ilgili olarak getirdiği yasaktan haber vermektedir.

Mülâmese ve münâzebe'nin ne olduğu yukarıdaki rivayetlerde açıklanmıştır. Bazı âlimler bu açıklamanın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait olduğunu söylemiş ise de umumiyetle râvilerden biri tarafından yapılan bir derc olduğu kabul görülür. Bu cümleden olarak mülâmese, "müşterinin elbiseye dürülü iken veya karanlıkta dokunması, satıcının da: "Bu malı sana dokunman, görmek, yenini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerlik kalmamak şartıyla sattım" demesidir. Burada dokunma satış için yeterli şart yapılmış oluyor ve muhayyerlik hakkını da tanımıyor. Görüldüğü gibi, burada aldatma söz konusudur. İslâm satış akdinin meşrû sayılması için malın görülmesini, kusurları varsa söylenmesini şart koşmuştur. Muhayyerlik de ayrı bir haktır. Bütün bunları reddeden aldatmalı bir alış-verişe, İslâm'ın cevâz vermeyeceği açıktır.

Münâbeze'ye gelince bu da farklı şekillerde cereyan etmektedir:

1- Satıcının: *"Şu attığım taş hangi elbiseye isâbet ederse sana onu sattım"* der. 2- *"Şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım"* diyerek satış yapar. 3- Taşı atması, satış sayılır. *"Şu elbiseye taş attım mı sana şu kadara satılmış sayılmalı"* der. Burada da aldatma olduğu görülmektedir, izaha hacet kalmıyor. İştimâlu's-Sammâ: *"Çünkü, bu durumda eli elbisenin altında kalır. Çarpmalara düşmelere karşı elini*

kullanıp korunmak istese bunu yapamaz, zorlukla karşılaşır. Bu maksadla alttan elini çıkarsa avret yerleri açılır" diye açıklamışlardır. Bazı şârihlerin de belirttiği gibi vâcibden *"tesettürü ihlâl etmeyen bir tarzda sarınmak"* haram ve hatta mekruh olmamalıdır. Yeter ki teşebbüh (kâfire benzemek) gibi bir başka mahsûr daha sözkonusu olmasın.

İhtibâ'nın açıklanmasında da farklılıklar olmuştur. "Kişinin elbisesine sarınıp bürünmesidir" dendiği gibi, "İnsanın ilyeleri (kabaları) üzerine oturup, bacaklarını dikip bu vaziyette elbiseye sarınmaktır" diyen de olmuştur. Bu tarz örtünme, dikkat edilmediği takdirde haram yerlerin görünmesine yol açabileceği gibi, ayağa kalkışlarda da tesettürü ihlâl edebilir. Hamamlarda bu çeşit mahzurlar vukuâ gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumlara dikkat çekmiş olmaktadır.

ALTINCI FASIL

BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

285 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نَهى رسولُ الله ﷺ عَنْ بَيْعِ الغَرَرِ وعَن بيعِ الحَصَاةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (285)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bey'u'l-garar ve bey'u'l-hasatı yasakladı." Müslim, Büyû 4, (513); Ebu Dâvud, Büyû 25, (3376); Tirmizî, Büyû 17, (1230); Nesâî, Büyû 27 (7, 262); İbnu Mâce, Ticârât 23, (2194).

AÇIKLAMA:

Şârihler *bey'u'l-garar'ı meçhulün* satışı olarak izah ederler: Sudakı balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış olan köle, bağından boşanmış deve, açılıp görülmeyen bohçadaki elbise, kapalı evdeki yiyecek, henüz doğmamış hayvan yavrusu, henüz meyvelenmeyen ağacın meyvesi gibi, fiilen olup olmayacağı henüz kesinlik kazanmayan eşyanın satışı bu gruba girer. Burada aldatma pek zâhirdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit aldatıcı alış-verişleri yasaklamıştır.

Bey'u'l-hasat'a gelince, bu üç şekilde olur: 1-Satıcının "Attığım şu taşın değdiği kumaşı" veya "Buradan taşın düştüğü yere kadar olan tarlayı sattım" demesi. 2- Satıcı: "Ben bu taşı atıncaya kadar satışı bozmada muhayyer olman şartı üzerine sana satıyorum" demesi. 3- Bizzat taşın atılışını satışın kesinlik kazanması kılarlar, bu durumda satıcı şöyle der: "Bu elbiseyi taşı attım mı bu sana satılmış demektir."

Cahiliye devrine ait olan bu çeşit hileli alış-verişleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır.

286 ٢– وفي أخرى لأبي داوُدَ عَنْ عَلِيٍّ رضى الله عنه قال: [يَأْتِي على النَّاسِ زمانٌ عَضُوضٌ يَعضُّ المُوسِرُ فِيهِ على مَا فِي يَدِهِ، ويُبايِعُ المُضْطَرُّونَ ولَمْ يُؤْمَرُوا بِذَلِكَ. قَالَ اللهُ تَعَالى: ﴿وَلاَ تَنسَوُاْ الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ وقَدْ نَهَى رسُولُ اللهِ ﷺ عن بَيْعِ المُضْطَرِّ، وعن بَيْعِ الغَرَرِ، وعن بَيْعِ الثَّمرةِ قَبْلَ أنْ تُدْرِكَ].

2. (286), *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk öyle çetin devirler yaşayacak ki, o zaman zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden, ellerindekileri çok sıkı tutacaklar. Cenab-ı Hakk: "Aranızdaki fazileti unutmayın" buyurmaktadır (Bakara 237). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da şunları yasaklamıştır: Bey'u'l-muzdar'ı, bey'u'l-garâr'ı, (meçhûlün satışı) ve salâhı ortaya çıkmadan meyve satışını." Ebu Dâvud, Büyû 26 (3382).

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-garârı yukarıda açıkladık. Bey'u'l-muzdar'a gelince, bu, iki çeşittir:

2- Mal sâhibi, borç veya geçim sıkıntısı sebebiyle elindeki malını zararına satmaya çalışır. Dindarlık ve mürüvvetin gereği, böyle daralanın malını almak değil, ona anlayış göstermek, karz-ı hasende bulunmak veya borcunun ödeme müddetini te'hîr etmek gibi yollarla yardım etmektir. İkinci şıkka giren bey'u'l-muzdar fâsid sayılmaz, sahîhtir, ancak kerâhetten hâlî değildir.

287 ٣– وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهَى رسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، ودَعُوا النَّاسَ يرزُقُ اللهُ بعضَهُمْ مِنْ بعضٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (287)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Köylü adına şehirli satış yapmasın"dedi ve ilave etti: "Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırsın" buyurdu." Buhârî, Büyû 58, 64, 67, 69, 70, 71, İcâre 14, Şurût 8; Müslim, Büyû 11, 12, 18-21, (1515, 1520-1523), Nikâh 51, 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû 47, (3442); Tirmizî, Büyû 13, (1223); Nesâî, Büyû 17, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2176); Muvatta, Büyû 96, (2, 683).

288 ٤– وفي أخرى للخمسة إلا الترمذى عن أنس: [نَهَى عَنْ بَيْعِ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وإنْ كَانَ

أخَاهُ لأبِيهِ وأُمِّهِ].

4. (288)- Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette şu şeklinde ifade edilmiştir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ana baba bir kardeş bile olsa şehirlinin köylü adına satış yapmasını menetti."
Buhârî, Büyû 68, Müslim, Büyû 19, (1521); Nesâî, Büyû 18, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2177).

AÇIKLAMA:

Burada, şehirlinin köylünün yerine satması da, onun adına satın alması da yasaklanmaktadır.

Şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasının yasaklanması ücret mukabilinde yapması durumuyla ilglidir. Buna simsarlık denir. Simsarlık değil de, yardım olsun diye köylü adına şehirlinin yapacağı alış-veriş muâmelesi yardım yerine geçer.

Hanefiler, taraflardan biri zarar görmediği takdirde şehirlinin köylü adına alım-satımda bulunabileceğine hükmederler.

289 ٥– وفي أخرى لأبي داود والنسائي [وإن كانَ أخَاهُ أوْ أبَاهُ]. زاد أبو داود في أخرى عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ يُقَالُ لا يبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وهى كَلمةٌ جامعةٌ لايَبِيعُ لَهُ شيئاً ولاَ يبْتاعُ لَهُ شيئاً].

5. (289)- Ebu Dâvud ve Nesaî'den gelen bir başka rivayette şöyle buyurulur: *"Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaktır, şehirli köylünün kardeşi veya babası bile olsa."* Ebu Dâvud'un Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten yaptığı bir başka rivayet şu ziyâdeyi ihtivâ eder: "Şöyle denirdi: "Şehirli köylü yerine satmasın." Bu özlü, câmi bir sözdür. *"Şehirli köylü için hiçbir şey satmasın, köylü adına satın da almasın"* demektir.

290 ٦– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ لا تَتَلَقَّوُا السِّلَعَ حتَّى يُهْبَطَ بِهَا إلى الأسْوَاقِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد أبو داود في أوَّله: [لا يبِعْ بعْضُكُمْ عَلَى بيْعِ بعْضٍ، ولاَ تَلَقَّوا السِّلَعَ]. وعند النسائى « الجَلَبَ » عوضَ السِّلَعِ.

6. (290)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emrettiler: **"Satıcılar mallarını çarşıya indirmezden önce yolda karşılayıp alış-veriş yapmayın."** Tirmizî ve Muvatta dışındakilerde tahric edilmiştir.

Ebu Dâvud hadisin baş kısmında şu ziyadeye yer verir: **"Birbirinizin alış-verişine karşı alış-veriş yapmayın. (Pazara giden) malı yolda karşılamayın."**

Nesâî'de "ticaret malı (es-Sila') yerine "Celeb malı" tâbiri kullanılmıştır. (Celeb: Satmak için celbedilen mala denir.).

AÇIKLAMA:

Alış-verişe karşı alış veriş yapmak: Bu, iki kişi arasında akid kesinleşmiş, ancak her ikisi de aynı meclisde ve muhayyerlik müddeti içindeler. Bu sırada bir üçüncü şahıs, benzer bir malı piyasaya daha ucuz bir fiyatla arzediyor. Veya daha kaliteli bir malı aynı fiyatla piyasaya arzederek, bitmiş olan alış-verişin bozulmasına sebep oluyor. Yasak olan budur. Henüz pazarlık halinde iken mal sürme, yasağa girmez.

Malın çarşıya inmezden önce yolda karşılanmasının yasaklanması aldanmayı önlemek içindir. Çünkü eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimsenin daha ucuza satarak aldanma ihtimâli vardır. Şârihlerin belirttğine göre, câhiliye devrinde tüccarları yolda karşılayıp: "Çarşı durgun, fiyatlar düşük, mala rağbet yok" diyerek aldatıp ucuz fiyata mallarını satın almak âdetmiş. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştır.

Bu hadise dayanan ulemadan bir çoğu *(Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbni Hanbel)* yolda alış-verişi mekruh addetmişlerdir. Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel hazretleri satıcıya muhayyerlik hakkı tanır. Ebu Hanîfe bu alış-verişi mekruh addetmez ve satıcıya, pazara vardığı zaman muhayyerlik de tanımaz. Bazı alimler, pazarda fiyatların yüksek olma durumunda satıcıya muhayyerlik hakkı tanımıştır, değilse hakkı yoktur.

291 ٧– وله في أخرى: [نهىٰ عنِ النجْشِ والتَّلَقّي، أو يبيعَ حاضرٌ لبادٍ].

وفي أُخرى: نَهى عن التَّلَقّي.

7. (291)- *İbnu Ömer*'den gelen bir başka rivayette: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satıcının malını övmesini ve daha pazara varmadan malın yolda satın alınmasını veya şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı"* buyrulur.

Bir başka rivayette de sadece "malın daha pazara varmadan satın alınmasını yasakladı" denmektedir. Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 15, (1518); Ebu Dâvud, İcâre 45 (3436); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); İbnu Mâce, Ticârât 16, (2179).

292 ٨– وفي أخرى لهم عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لا تَلَقَّوا الرُّكْبَانَ، وَلاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، فقال له طاوس: ما قولُهُ: لاَ يبِعْ حاضِرٌ لِبَادٍ؟ قال: لا يَكُونُ لَهُ سِمْسَاراً].

8. (292)- Aynı kaynakların İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan yaptıkları bir rivayette şöyle denir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Pazara binerek (uzaktan) gelenleri yolda karşılamayın. Şehirli, köylü adına alım-satım yapmasın."**

Tâvus, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan sordu: *"Şehirli köylü adına alım-satım yapmasın" sözünden maksat nedir?"* İbnu Abbâs: "Onun adına simsarlık yapmasın(yani ücret mukabili alım-satım işlemini yapmasın)." "Ebu Dâvud, İcâre 47, (3439).

293 ٩– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَتلَقَّى الجَلَبُ، فمن تَلَقَّى فَاشْتَرَاهُ فَإذَا أتَى سَيِّدُهُ السُّوقَ فَهُوَ بالخِيَارِ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ مسلم والترمذى وأبى داود.

9. (293)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, celeb malın pazara gelmeden önce karşılanmasını yasakladı. Kim onu yolda karşılar ve satın alırsa, malın sâhibi pazara gelince muhayyerdir (satıştan vazgeçebilir). Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 17, (1519); Tirmizî, Büyû 12, (1221); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); Ebu Dâvud, Büyû 45, (3437).

Yukarıda kaydedilen metin Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'daki metinlerin aynısıdır.

AÇIKLAMA:

Celeb Malı: Satmak maksadıyla pazara götürülen maldır. Bunun bir veya birkaç kişi tarafından yolda karşılanması bazı açıklamalarda, mal sahibinin aleyhine anlaşılmış, bazı açıklamalarda bölge ahâlisinin aleyhine anlaşılmıştır. Malın sâhibi pazara kadar gittiği takdirde ucuz fiyata da satma ihtimali var. Böylece bölge halkı çoğunluk olarak ucuzluktan istifâde edecek demektir. Şu hâle göre pazara varmadan malın satılması

mal sahibinin aleyhine olabileceği gibi, bölge ahâlisinin de aleyhine olabilmektedir. Öyle ise malın pazara kadar ulaşması gerekmektedir. (290 numaralı hadisin açıklamasına bakın.)

294 ١٠ - وعنه رضى الله عنه قال: [أنّ رسولَ الله ﷺ نهى عن بيعتينِ في بيعةٍ]. أخرجه الأربعة.

10. (294)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) şöyle haber verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir satışta iki satışı yasakladı."

AÇIKLAMA:

Burada "bir satışta iki satış" adı ile tavsif edilen yasak muamele, bazı âlimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder:

1- Satıcı, müşteriye: *"Bu elbiseyi sana peşin on bine, vâdeli on beş bine sattım, hangisiyle istersen al"* demesi. Bu caiz olmaz; zira hem, fiyatta mübhemlik var, akid hangisi esas alınarak yapılacak belli değil. Hem de peşinle vâde arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2- Satıcının müşteriye: *"Sana kölemi satıyorum, mukabilinde sen de bana atını satacaksın"* demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hasıl olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir.

Hadiste geçen "iki satış" tabiri ile kastedilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi, "yasak sebebi"nin açıklamasında da farklı yorumlar vardır.

Nitekim Neylü'l-Evtâr'da kaydedildiği üzere, bazı âlimler, yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için: "İki fiyattan birinin, tasrih edilmeden satışı kabul ettiği farzedilme" esasına dayanır. Aksi durumda, yani "peşin on bine kabul ettim" veya "vâdeli on beş bine kabul ettim" demesi halinde bu satışın câiz olduğu kabul etmişlerdir.

Yine orada belirtildiği üzere, bir malı, vâde ile satan kimse, peşin fiyatından daha fazla fiyat istediği takdirde bu ziyadeyi câiz görmeyip, faiz addedenler olduğu halde, Şafiîler, Hanefîler ve Cumhur, *"Bunun cevazına hükmeden delillerin âmm oluşlarına"* dayanarak, câiz olduğuna hükmetmişlerdir ve asıl olan da caiz olmasıdır.

295 ١١ – وعند أبي داود: [مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْكَسُهُمَا أَوِ الرِّبَا].

11. (295)- Ebu Dâvud'da gelen rivayet şöyledir: **"Bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı (helal)dır. Aksi halde ribâdır."** Ebu Dâvud, İcâre 55, (3461), Muvatta, Büyû 72, (2, 663); Nesâî, Büyû 73 (7, 395-396); Tirmizî, Büyû 18, (1231).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhiri ile önceki hadisten farklıdır. Önceki hadis *"iki satışı ihtiva eden satışın"* her iksini de, tefrike yer vermeden haram kıldığı halde, bu hadis, *"en ucuz"* olanı caiz addetmektedir.

Bu satış tarzı, şöyle açıklanmaktadır: Bir kimse, belli bir vâde ile bir ölçek buğday mukabilinde bir dinar borçlanır. Vâde dolunca, alakcaklı, parayı ister. Borç sahibi; ikinci bir vâdeye tehirle, "Sana iki ölçek buğday vereyim" der. Burada, birinci satışa dâhil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadis, bunu reddetmekte ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.

296 ١٢ – وعن مالك: [أنَّه بَلَغَهُ أنَّ رَجُلاً قَالَ لِرَجُلٍ: ابْتَعْ لِي هَذَا الْبَعِيرَ بِنَقْدٍ حَتَّى أَبْتَاعَهُ مِنْكَ إِلَى أَجَلٍ، فَسَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنْ ذَلِكَ فَكَرِهَهُ وَنَهَى عَنْهُ].

12. (296)- *İmam Mâlik* (radıyallahu anh)'ten anlatıldığına göre ona şu durum ulaşmıştır: "Adamın biri diğer birisine: *"Bana şu deveyi peşin parayla sat, ben de sana vâde ile satayım"* der. Adam bu tarz alış-veriş hakkında İbnu Ömer'e sorar. İbnu Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehyeder." Muvatta, Büyû 73, (2, 663).

AÇIKLAMA:

Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Peşin alım, aynı malın daha pahalı olarak vâdeli satışını da tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vâdeli olan iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmış olmakta ve sanki peşin parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vâde sebebiyle ilâve ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevazına mâni durumlardır.

297 ١٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما أنَّ رسُولَ الله ﷺ قال: [لا يَبِعْ بَعضُكُمْ على بيْعِ بعْضٍ]. أخرجه السنة، زاد مسلم وأبو داود والنسائى: ولا يَخْطُبْ على خِطبَةِ أخِيهِ إلاَّ أنْ يأذَنَ لَهُ.

13. (297)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Birinizin satışı üzerine başkanız satış yapmasın." Buhârî, Büyû 58, 64, 70, 71, Şurût 8, Nikâh 45; Müslim, Nikah 49, (1412), Büyû 7, 8, 11, (1412), Birr 29, (2563), 32 (2564); Ebu Dâvud, Nikah 17, (2080), Büyû 45, (3436), 48 (3443); Tirmizî, Nikah 38 (1134), Büyû 57, (1292); Nesâî, Nikâh 20, 21 (6, 72-73-74), Büyû 17, 20, 21, (7, 258); İbnu Mâce, Ticârât 13, (2171); Muvatta, Büyû 95, 96, (2, 683).

AÇIKLAMA:

"Birinin satışı uzerine satış yapma" tarzının ne olduğu daha önce 290 numaralı hadiste geçti.

298 ١٤– وفي أخرى للنسائى [لاَ يبِيعُ الرجلُ على بيْعِ أخيهِ حتَّى يبْتَاعَ أوْ يذَرَ].

14. (298)- *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Kişi, kardeşi, satın alma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya, tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alış-verişte bulunmasın."

299 ١٥– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رسُولُ الله ﷺ أنْ يَبيعَ حاضِرٌ لِبادٍ، ولا تَنَاجَشُوا، ولاَ يبع الرَّجُلُ علَى بيْعِ أخِيهِ، ولاَ يَخْطُبْ علَى خِطْبَةِ أخِيهِ، ولا تَسْألِ المرْأةُ طلاقَ أُخْتِهَا لِتَكْفأَ ما في إنائِهَا]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: [ولا يزيدَنَّ على بيْعِ أخيه].

وفي أخرى: [ولا يَسِمِ الرَّجُلُ على سومِ أخيه].

15. (299)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlattığı alış-veriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alış-verişe girişmesini, bir kız istetilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, -kız kardeşinin

kabındakini almak için- kocasına onu boşamasını taleb etmesini yasakladı." Buhârî, Büyû 58, 70, 71, Şurut 8, 11; Müslim, Nikâh 38, 39, 51, 52, (1408-1413)- Büyû 12, (1515); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Nikâh 20, (6,71), Büyû 19, 21, (7, 258-259); Ebu Dâvud, Nikâh 2, (2176), 18, (2080); Muvatta, Büyû 45, (2, 683).

Bir başka rivayette "**...Kardeşinin satışı (kesinleşmeden araya girip fiyatını) artırmasın"** şeklindedir.

Bir başka rivayette: "**..Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın."** (Müslim, Büyu 9).

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı hâriç diğer hükümler daha önce açıklandı. Son kısımda, bir kadının evlenmek istediği evli bir erkeğe giderek, hanımını boşamayı talebetmesi yasaklanmaktadır. Hadiste *"kız kardeşi"* tabiriyle sadece öz kardeşi veya din kardeşleri kastedilmiyor. Şârihler, kâfire bile olsa bütün kadınların buna dâhil olduğunu belirtirler.

300 ١٦ – وفي أخرى لأبي داود: [وَلاَ تَصُرُّوا الإِبِلَ وَالْغَنَمَ فَمَنِ ابْتَاعَهَا بَعْدَ ذٰلِكَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْلُبَهَا، فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعاً مِنْ تَمْرٍ].

16. (300)- Ebu Dâvud'dan gelen bir başka rivayette şöye denmiştir: **"Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyerdir: Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa hayvanı iâde eder ve (sağdığı süte karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir."** Ebu Dâvud, Büyû 48 (3493). Bu mevzu 264-268. hadislerde açıklandı.

301 ١٧ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [لاَ تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ، وَلاَ تُحَفِّلُوا، وَلاَ يُنَفِّقْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

17. (301)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Pazara gitmekte olan malı önceden karşılamayın. Hayvanların sütünü memelerinde (günlence bekleterek) biriktirmeyin. Bir birinize karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın." Tir-

mizî, Büyû 41 (1268). Tirmizi hadisin sahîh olduğunu belirtti. Bu hadisin izahı 264, 269 ve 290 numaralı hadislerde geçti.

302 ١٨ – وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [لاَ يَحِلُّ سَلَفٌ وبيعٌ، وَلاَ شَرْطَانِ في بيْعٍ، وَلاَ رِبْحُ ما لَمْ يضْمَنْ، ولاَ بَيْعُ ما لَيْسَ عِنْدَكَ].

أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

18. (302)- *Abdullah İbnu Amri'bni'l-Âs* (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Hem veresiye hem satış helâl olmaz. Bir satışta iki şart da helâl değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur."** Ebu Dâvud, Büyû 70, (3503); Tirmizî, Büyû 19, (1234); Nesâî, Büyû 60, 71, 72 (7, 288, 295); İbnu Mâce, Ticârât 20, (2188). Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyledi.

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen birkaç tâbir ayrı ayrı açıklanmaya muhtaç.

1- Hem veresiye hem satış şöyle olur: Kişi, bir malı, veresiye olduğu için normal fiyatından yüksek almak istiyor. Ancak nazarında bu caiz olmadığı için şöyle bir hileye başvuruyor: Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.

2- *"İki şart"* tabiri farklı tefsirlere yol açmıştır: Bazıları: "Bu, kişinin bir mal için; "Peşin olunca şu fiyata, veresiye olunca şu fiyata satıyorum" demesidir" demiştir. Bazıları: "Bu satıcının müşteriye *"Bu malı satmayacaksın, hibe etmeyeceksin"* şartını koşmasıdır" demiştir. Bazıları da; "Satıcının "falanca malı bana şu fiyata satman şartıyla bu malı sana satıyorum" demesidir" demişlerdir.

3- *"Zimmette olmayanın kârı yoktur"* ifâdesi ile: "Mâlik olmadığın mal, yani gasbedilmiş mal kastediliyor, zîra, böyle bir mal gasbedenin mülkü değildir. Bu çeşit bir malı satarak kâr etse bu ona haramdır" denmiştir. Bu tâbiri şöyle de izah etmişlerdir: *"Zimmette olmayan mal, satın alınıp da henüz kabzedilmeyen maldır. Zira henüz kabzetmediği mal müşterinin zimmetinde değildir. Sözgelimi mal kabızdan önce telef olsa, satıcının malından telef olur."*

4- Yanında bulunmayan mal'la, satış ânında satıcının yanında bulunmayan mal kastedilmiştir. Bu yasaklanmıştır, çünkü aldatma vardır.

Kaçmış kölenin, bağından boşanıp giden devenin satışı gibi; kişinin zimmetinde olmayan mallar da buraya girer: Satın aldığı birşeyi daha kabzetmeden satması gibi, keza kişinin bir başkasının malını, mal sâhibinin rızasına tâlik ederek satması da buraya girer. Bu mal ne yanındadır, ne de mülküdür. Mal sâhibinin râzı olup olmayacağı ise meçhuldur. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hepsini yasaklamıştır.

303 ١٩ – وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهى رسُولُ الله ﷺ عن بيْعِ الصُّبْرَةِ مِنَ التَّمرِ لاَ تُعْلَمُ مَكيلَتُها بالكَيْلِ المُسمَّى مِنَ التَّمرِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

19. (303)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* miktarı bilinmeyen kuru hurma yığınını, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı. Müslim, Büyû 42, (1530); Nesâî, Büyû 37, 38, (2, 269, 270).

AÇIKLAMA:

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu riba muamelesine girer ve haramdır. Hadislerde sarih olarak hurmanın bu çeşit alım-satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım-satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece eşitlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alış-veriş muâmelesi ribaya girer.

304 ٢٠ – وفي أخرى للنسائى [لاَ تُبَاعُ الصُّبْرَةُ مِنَ الطعامِ بِالصُّبْرَةِ مِنَ الطَّعامِ، وَلاَ الصُّبْرَةُ مِنَ الطَّعامِ بِالكَيْلِ المُسمَّىٰ مِنَ الطَّعامِ].

20. (304)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Yiyecek yığını, yiyecek yığını mukabilinde satılmaz. Yiyecek yığını, miktarı belli yiyecek mukabilinde satılmaz."

AÇIKLAMA: Yukarıda geçti.

305 ٢١ – وعن أبى أيُّوبَ رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسُولَ الله ﷺ يقُولُ: مَنْ فَرَّقَ بيْنَ والِدَةٍ وولَدِها فرَّقَ اللهُ بيْنَهُ وبيْنَ أحِبَّتِهِ يومَ القِيامَةِ]. أخرجه الترمذى.

21. (305)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, diyordu ki: "Kim çocuğuyla annesi arasını

ayırırsa kıyamet günü Allah (celle celâluhu) sevdikleriyle onun arasını ayırır." Tirmizî, Büyû 52, (1283), Siyer 17, (1566).

AÇIKLAMA:

Bu yasak cariyelerle ilgilidir. Cariyeyi birine, çocuğunu bir başkasına satarak, anne ile çocuğunu ayırmayı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır. Müteâkib hadislerde görüleceği üzere bunun başka örnekleri de mevcuttur. Bu çeşit yasakların, çocuğun terbiyesini ilgilendiren mülahazalardan kaynaklandığı 307 numaralı hadisin sonuna koyacağımız açıklamadan anlaşılacaktır.

306 ٢٢- وعن عليّ رضى الله عنه قال: [أنّه فرّق بين والدةٍ وولدها فنهاه رسولُ الله ﷺ عن ذلك، وردّ البيع]. أخرجه أبو داود.

22. (306), *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, *"(Satış sebebiyle cariye bir) anne ile çocuğunun arasını ayırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasakladı ve satışı bozdu."* Ebu Dâvud, Büyû, Cihad 133, (2696); İbnu Mâce, Ticârât 46, (2249).

307 ٢٣- وعن علي رضى الله عنه قال: [وهبَ لي رسولُ الله ﷺ غلامين أخوين، فبعتُ أحدهما. فقال لي رسولُ الله ﷺ: ما فعل غلاماك؟ فأخبرته فقال لي: ردّه ردّه]. أخرجه الترمذى.

23. (307)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, kardeş iki köle hediye etti. Bunlardan birini sattım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara sordu: "Köleler ne yapıyorlar?" Ben durumu söyledim. Bunun üzerine bana: *"Satışı boz, satışı boz" buyurdu."* Tirmizî, Büyû 52, (1284); İbnu Mâce 46, (2249).

AÇIKLAMA:

Son üç rivayette, gerek anne ile evladın ve gerekse kardeşlerin aralarının açılması ile ilgili yasak daha ziyade terbiyevî mülâhazalarla konulmuştur. Çünkü çocuğun terbiyesinde annenin varlığı ve ailevî ortam son derece ehemmiyetli bir husustur. Dinimizin terbiyeye atfettiği ehemmiyetin sonucu olarak, terbiye açısından mühim olan anne ve âile unsurları bir kısım kesin tedbirlerle korunma altına alınmıştır. Yukarıdaki rivayetlerde bunu görmek mümkündür.

Biz burada yeri gelmişken, esasını yukarıdaki rivayetlerden alan, İslâm'ın hidâne ile alâkalı teşriatını birazcık açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?

Hidâne, fukahanın târifine göre *"Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlerini mûcip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icabâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır."* Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9, kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk, yemede, içmede, giyinmede, taharet ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok layık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edile gelmiştir. Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde de: *"küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır"* denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz büluğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esâs olarak vazedilmiştir. "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvî buna bir de Ebû Üseyd es-sa'ıdî ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumundan haberdâr olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yasaklayarak satış aktini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususa gereken titizliği Hz. Ömer de göstermiş, civarda-

ki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın"diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "satış, hibe vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın; Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin *"temyiz yaşından önce"*, Ebû Hanîfe'nin de *"Büluğ yaşından önce"* şartını koştuklarını" kaydeder.

Bu husustaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne hususu, te'kîdle ifâde edilmiştir. Nitekim Saîd İbnu Mansur'un bir tahricinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrı ayrı satılan iki kız kardeşin satış aktini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhib olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anne-annesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar, karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hûsusta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse; tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde; bir kadın gelerek: "Yâ Rasûlallâh, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın"** cevabını verir. Kezâ Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısından doğan oğlu Âsım için: "Annesi evlenmediği müddetçe oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa da düşkün, daha re'fet sâhibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtâc olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: *"Çocuğun; yeme, içme ve istincâ işlerinde annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman"* olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler, ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikisini yan yana oturtup **"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"** der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbas'ın rivayetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: *"O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır"* dediğini ve Hz. Ömer'in hiç bir itirazî kelâmda bulunmadığını, Ammâretu'bnu Rabî'a'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: *"Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım"* dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: *"Lisanı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir"* hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misâller küçük çocuğun behemahal annesinin emânetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyir (yâni muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyîri (anne, baba, asabe veya zevi'l-erhâm'dan birini seçmede serbest bırkılması) bir kısım fukaha nazarında ihtilaf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: *"Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır"* demiştir. Tahyîre taraftar olanlara karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan Şureyh: "baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirildikte: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şâfiî de tahyîri iltizam eder.

3- Tahyiri kabûl etmeyen Hanefî görüşü savunan Tahâvî, Ebû Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"aranızda kur'a çekin"** teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına mürâcaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kazâsı olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfeliler'in ekserîsinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misâller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asebeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmele-

rinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamîd İbnu Selemeti'l-Ensarî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahasından el-Kâsânî "Oğlan çocuğu temyîz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara âit ahlâk ve âdabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: "Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, havaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetîce ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kâil olanların dayandıkları hadiste mevzubahis olan çocuğun büluğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak büluğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimleriyle ister bizzat, ister bil vâsıta ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihraz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasıtalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tâbi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: **"Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."**

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. (İbnu Abbas'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer: "Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne

gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim" der. Ali de: "Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zira amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de: "Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek: **"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir"** der.

Çeşitli vecihleri muvacehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidâne meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (....), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği hükmü çıkarılmıştır.

Hidâne husûsunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Keza Ebû'l-Velîd gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.

Hidâne için İslâm, akl, büluğ, (terbiyye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta, sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibara alarak, hidâyene ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:

1. Anne.

2- Annenin annesi.

3- Babanın annesi.

4- Ana baba bir kız kardeş.

5- Anne bir kız kardeş.

6- Baba bir kız kardeş.

7- Ana baba bir kız kardeşin kızı.

8- Anne bir kız kardeşin kızı.

9- Anne baba bir teyze.

10- Anne bir teyze.

11- Baba bir teyze.

12- Baba bir kız kardeşin kızı.

13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.

14- Anne bir erkek kardeşin kızı.

15- Baba bir erkek kardeşin kızı.

16- Anne baba bir hala.

17- Anne bir hala.

18- Baba bir hala.

19- Annenin teyzesi.

20- Babanın teyzesi.

21- Annenin halası.

22- Babanın halası.

Her durumda anne baba bir olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidâne için ehil değilse, hidâne irsteki tertibe göre erkek tarafı *mehâriminden* olan asebâta intikâl eder.

Eğer ricâl-i mehâriminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidâne için ehil olmazsa, hidâne hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikal eder. Hidâne hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zîra çocuğun hidânesi, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidânesi için uygun olanı tâyin etme vazifesi hâkime terettüp eder.

DÖRDÜNCÜ BAB

RİBA (FÂİZ) HAKKINDA

(Bu babda iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

RİBÂNIN ZEMMİNE DAİR

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

RİBÂNIN ZEMMİNE DAİRDİR

308 ١ – عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ].

أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وزاد الأخيران: وشاهديه وكاتبه.

1. (308)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etti." Müslim, Müsâkât 25, (1579); Ebu Dâvud, Büyû 4, (3333); Tirmizî, Büyû 2, (1206); İbnu Mâce, Ticârât 58, (2277).

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde şu ziyade vardır: "(Fâiz muâmelesine) şâhitlik edenlere de bu muâmeleyi yazana da..."

AÇIKLAMA:

Ribâ lügat olarak *ziyade*, artma demektir. Istılahta ribâ, bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyadedir. Dilimizde buna fâiz de denir. Ribâ muâmelesi dinimizin şiddetli yasaklarındandır, büyük günahlara girer. Dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmayı mendub addettiği halde faiz şüphesi olan şeylerden kaçmayı vâcib kılmıştır.

Hadiste, ribâ muamelesine bulaşan herkes ilâhî tehdide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muâmeleye kâtiplik, şâhidlik yapmak da yasaklanmaktadır. Hanefîler'den İmam-ı Âzam'la İmam Muhammed'e göre, dâr-ı harpte yaşayan bir harbî yani gayr-ı müslim ile, Müslüman arasında ribâ muâmelesi câizdir. Kumar da böyledir. Yalnız bir şartla ki; o da Müslüman'ın kazanmasının garanti olması lâzım. İmam Ebu Yusuf ise bunu kabûl etmez.

Hadisten, batıla yardımın haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

309 ٢ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَيَأْتِيَنَّ على النَّاسِ زَمانٌ لا يَبْقَى أَحَدٌ إلاَّ أَكَلَ الــرِّبَا، فَمَنْ لَمْ يَأْكُلْهُ أَصَابَهُ مِنْ بُخَارِهِ]. وفــي روايــة: مِنْ غُبارِه.

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (309)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"İnsanlar öyle bir devre ulaşacak ki, o zamanda ribâ yemeyen kalmayacak. Öyle ki, (doğrudan) yemeyene buharı ulaşacak."**

Bir rivayette **"...tozu ulaşacak"** denir. Ebu Dâvud, Büyû 3, (3331); Nesâî, Büyû 2, (7, 243); İbnu Mâce, Ticârât 58, (2278).

AÇIKLAMA:

Ribâ'dan buharın ulaşması, ribâ muâmelesine şâhidlik, kâtiplik yapmak veya ribâ yoluyla elde edilen kazançtan verilen ziyafetten yemek, böyle bir kazançla satın alınan hediyeyi kabul etmek.. gibi değişik şekillerde olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, Aliyyu'l-Kârî'ye göre, hadis şu mânayı ifade eder: "Öyle bir zaman olacak ki, bu devrede kişi, bilfarz, hakikî fâizden kaçınsa bile, dolaylı şekilde gelecek fâiz bulaşmalarından kendini kurtaramayacaktır."

Bu hadis nokta-i nazarından, muâmelâtının esası fâize dayanan banka dâhil, bütün benzer müesseseler mevzuunda mümin Müslümanlar'ın dikkatli olmaları gerekir. Şu veya bu mülâhaza ve gerekçelerle, bulaşmak zorunda kalınan veya bulaşmak zorunda kalındığı zanniyle bulaşma şıkkı tercih edilen *"fâiz"*li muamelelere, hiçbir surette kesin bir ifade ile *"fâiz değildir"* veya "câizdir" diye fetva vermemek gerekir. Fetva, büyük mesûliyet işidir. Dâima ihtiyat şıkkını tercih etmek en muvafıkıdır. Daha öcne de temas ettiğimiz, İslâm ulemasının ittifakla benimsediği umumî bir prensip mevcuttur: "Bir meselede helâl ve haram ihtimali beraberce var ve fakat birini tercihe karine yok ise, ihtiyaten haram olma şıkkı esas alınır. Yani şüpheli şeylerden kaçmak esastır. Binâenaleyh, fâiz şüphesi olan muamelelerin "fâiz olduğunu" esas alıp, kaçınmaya çalışmalı, kaçınamıyor isek tevbe ve istiğfarı elden bırakmamalıyız. Her hâl u kârda "haram değil" diye fetva vermekten zinhar kaçınmalıyız, bu ebedî hayatımızı mahvedecek bir hata olur.

Bütün ihtilallerin, ictimâî fesadların, huzursuzlukların, ahlâksızlıkların temelinde "sen çalış ben yiyeyim" düşüncesinin yattığını, bunu da

ribânın besledğini söyleyen Bediüzzaman, muâmelâtının esası fâiz olan bankalar için şunu söyler:

"Ribâ atalet verir, şevk-i sa'yi söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapları olan bu bankaların her dem nef'i ise (yani faydası), beşerin en fena kısmınadır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef'i en fena kısmınadır: Onlar da zâlimler. Her dem zâlimlerdeki nef'i (faydası, zâlimlerin) en fena kısmınadır: Onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zararı mutlaktır..", "Kur'an'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: "Yasaktır! Hakkın yoktur; dönmeli!", Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille. Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli."

Kur'ân'ın yasakladığı ribâ şüphesi olan muamelelere, fetva vermemenin meşrûiyeti hususunda münâkaşayı devam ettirmenin şu dünyevî faydası da gözden ırak tutulmamalıdır: Bu meselede vicdanen huzursuz olan mü'min, vicdanını huzura kavuşturacak müessese arayacak, nazariyat geliştirecek, maddî teşebbüste bulunacak, bu vâdide öncülük edenleri destekleyecektir. Bir kelime ile İslâmî tarzın arayışını devam ettirecektir. Karşısına çıkan iki müesseseden ribâ endişesi daha az olan öbürünü tercih edecektir. Allah'a binler hamd, mü'minler fâiz mevzuunda bugüne kadar ihtiyat tavırlarını koruyabilmişler ve son zamanlarda kâr ve zarar ortaklığına dayanan yeni banka modellerinin fiiliyata geçmesine zemin hazırlamışlardır.

Bu çeşit müesseselerin daha da gelişeceğini ümitle bekleyebiliriz.

310 ٣- وعن عمرو بن الأحوص رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: أَلاَ إِنَّ كُلَّ رِباً مِنْ رِبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ. لَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ. أَلاَ وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ مِنْ دِمَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَضَعُهُ دَمُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَكَانَ مُسْتَرْضَعاً فِي بَنِى لَيْثٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ: اللَّهُمَّ قَدْ بَلَّغْتُ. قَالُوا: نَعَمْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ]. أخرجه أبو داود. قال الخطابى: هكذا رواه أبو داود. دَمُ الْحَارِثِ ابْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ: وَإِنَّمَا هُوَ دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ فِي سَائِرِ الرِّوَايَاتِ.

3. (310)- *Amr İbnu'l-Ahvas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Veda Haccı sırasında dinledim, şöyle diyor-

du: "Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribâlar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz ana parayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. **Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvasıdır. Bu kimse, Benû Leys'te süt anadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü.** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Yârabbi tebliğ ettim mi? dedi. Cemaat: Evet tebliğ ettin dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Ya Rabbi şahid ol! dedi ve üç kere tekrar etti." Ebu Dâvud, Büyû 5, (3334). Hattâbî der ki: "Ebu Davûd, hadisi şu şekilde, yani "Haris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvası..." diye rivayet etmiştir. Halbuki diğer kitaplarda: Rebî'a İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib'in kan dâvası şeklinde rivayet edilmiştir.

AÇIKLAMA:

Bu hadis Veda Haccı ile ilgili olarak diğer bazı hadis kitaplarında da rivayet edilmiştir: (Müslim, Hac 147; Tirmizî, Tefsir, Tevbe 2; İbnu Mâce, Menâsik (76, 84). Burada öldürülen Rebî'a olmayıp İbnu Rebî' İbni'l-Hâris İbni Abdilmuttalib'tir. Küçük yaşta evlerin arasında emeklerken, Benî Sa'd'la Beni Leys İbnu Bekr arasında cereyaneden bir savaş sırasında atılan bir taşın isabeti sonucu ölmüştür. Rebî'a, İbnu'l-Hâris Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashâbındandır, rivayette de bulunmuştur. Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur (radıyallahu anh).

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

311 ١- عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ : الذَّهَبُ بالذَّهَبِ رباً إلاَّ هاءَ وهاءَ، والبُرُّ بالبُرِّ رباً إلاَّ هاءَ وهاءَ، والشَّعيرُ بالشَّعيرِ رباً إلاَّ هاءَ وهاءَ، والتَّمرُ بالتَّمرِ رباً إلاَّ هاءَ وهاءَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين، وللبخارى في رواية. [الْوَرِقُ بالْوَرِقِ، والذَّهَبُ بالذَّهَبِ].

1. (311)- *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Altın altınla peşin olmazsa ribâdır. Buğday buğdayla peşin satılmazsa ribâdır. Arpa arpayla peşin satılmazsa ribâdır. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribâdır."** Buhârî, Büyû 54, 74, 76; Müslim, Musâkât 79, (1586); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3348); İbnu Mâce, Ticârât 50, (2160), (2259); Muvatta, Büyû 38, (2, 636-637); Tirmizî, Büyû 24 (1243); Nesâî, Büyû 41, (7, 273).

Yukarıdaki metin *Sahiheyn*'in metnidir. *Buhârî'nin bir rivayetinde, "verik (yani basılmış dirhem) verikle, altın altınla..."* şeklinde gelmiştir.

312 ٢- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [كُنَّا نُرزَقُ تمرَ الجمعِ على عهدِ رسولِ الله ﷺ وهُوَ الخِلطُ من التَّمرِ فكُنَّا نبيعُ صاعينِ بِصاعٍ فبلغَ ذلكَ رسولَ الله ﷺ فقال: لا صاعينِ تمراً بصاعٍ، ولا صاعينِ حنطةً بصاعٍ، ولا درهمينِ بدرهمٍ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

2. (312)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bize bayağı hurma veriliyordu. Bu muhtelif

cins kuru hurmanın bir karışımı idi. Bu bayağı hurmanın iki ölçeğini bir ölçek iyi hurma mukabilinde satıyorduk. Bu tarz Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'in kulağına ulaşınca şöyle buyurdu: **"İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday iki dirheme bir dirhem olmaz."** Buhârî, Büyû 21; Müslim, Müsâkat 98, (1594, 1595,1596); Tirmizî, Büyû 23, (1241); Nesâî, Büyû' 41, 50, (17, 271-272-273); Muvatta, 32, (2, 632).

313 ٣- وفي رواية [جاء بلالٌ رضى الله عنه إلى رسول الله ﷺ بتمرٍ برْنِيّ فقال له مِن أين هذا؟ فقال: كان عندنا تمرٌ ردئٌ فبعتُ منه صاعين بصاعٍ لمطعمِ النبيِّ ﷺ، فقال: عند ذلك أوّهْ عينُ الربا، أوّه، عينُ الربا، عينُ الربا، لا تفعلْ ولكنْ إذا أردتَ أنْ تشتري فبعِ التمرَ بيعاً آخرَ ثمَّ اشتَرِ به].

3. (313)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: "Hz. Bilâl (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti. ***"Bu nereden?"*** diye sordu. Bilâl (radıyallahu anh): Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık,dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekini ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al"**dedi. Buhârî, Vekâlet 11; Müslim, Müsâkat 96, (1594); Nesâî, Büyû 41, (7, 271-272).

314 ٤- وفي رواية للشيخين: [الدّينارُ بالدّينار، والدّرهمُ بالدّرهم مثلاً بمثلٍ فمن زادَ أو ازْدادَ فقد أربى]. وقال راويه فقلتُ: إنَّ ابن عباسٍ لا يقولهُ فقال أبو سعيد: سألتهُ فقلتُ: سمعتهُ من رسول الله ﷺ، أوْ وجدتَهُ في كتاب الله تعالى؟ فقال: كلُّ ذلك لا أقولُ، وأنتم أعلمُ برسولِ الله ﷺ منّي، ولكنْ أخبرني أُسامةُ بنُ زيدٍ رضى الله عنهما أنّ رسول الله ﷺ قال: لا ربا إلاَّ في النّسيئة.

4. (314)- *Sahîheyn*'de yer alan bir rivayette şöyle gelmiştir: **"Dinar dinarla, dirhem dirhemle başa baş misliyle değiştirilmelidir. Kim fazla verir veya fazla alırsa ribâya girmiş olur."**

Hadisi rivayet eden râvî der ki: "Ben dedim ki; "İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu söylemez. Ebu Saîd der ki: "İbnu Abbas (radıyallahu

anh)'a sordum: Sen bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mı işittin, Kitabullah'ta mı gördün? Bana şu cevabı verdi: "Bunun ikisini de söylemiyorum. Siz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı benden daha iyi tanırsınız. Ancak bana Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) haber verdi ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Sadece veresiye satışta ribâ vardır"** buyurmuştur." Müslim, Müsâkât 101, (1596).

AÇIKLAMA:

Hadisin sıhhatinde âlimler ittifak eder. Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin *"Sadece veresiye satışta ribâ vardır"* sözü mensuhtur. Âlimler onunla amel edilemeyeceği hususunda ittifak ederler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatta iken İbnu Abbas (radıyallahu anh) küçüktü, bu sebeple, "Siz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur.

315 ٥– وفي أخرى لمسلم: [الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالفِضَّةُ بِالفِضَّةِ، وَالبُرُّ بِالبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالمِلْحُ بِالمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَداً بِيَدٍ، فَمَنْ زَادَ أَوِ اسْتَزَادَ فَقَدْ أَرْبَىٰ، الآخِذُ وَالمُعْطِي فِيهِ سَوَاءٌ]. وله عن أبي هريرة في رواية: إلا ما اختلفت ألوانه.

5. (315)- *Müslim*'in bir diğer rivayeti şöyledir: **"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla başbaşa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını taleb ederse ribâya girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir."** (Müslim, Müsâkât 82.).

Yine Müslim'de Ebû Hüreyre'nin bir rivayetinde **"..cinsleri farklı ise müstesna"** denir. Müslim, Müsâkât 82, (1584).

AÇIKLAMA:

Âlimler yukarıda zikredilen altı çeşit malda ribânın haram olduğunda icmâ ederler: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz. Bunlara ribâ malları da denir. Bu altı kalem eşyadan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alış-veriş peşin yapılmalıdır.

Bu altı çeşidin dışında kalan eşyaların alıp satılmasında fazlalık haram mıdır? sorusuna âlimler farklı cevaplar verir. Aradaki ihtilaf, bu altı çeşit mala konan "haram" hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illette müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne

olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bu noktada, fıkıh kitaplarında on farklı illet üzerinde durulduğu görülür. İmam-ı Âzâm'a göre, illet, cinsle birlikte ölçü, veya cinsle birlikte tartıdır. Öyle ise, hangi çeşit mal olursa olsun ölçü veya tartı ile satılan mallarda ribâ (fazlalık) haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık (ribâ) haram değildir. Mesela kireç veya alçı gibi yenmeyen mallar mâdemki ölçekle satılmaktadır, fazlalık haramdır, binaenaleyh kireç vererek vasfı değişik bir kireç alacak olsak, bu peşin yapılmalıdır ve miktarları eşit olmalıdır, fazlalık veya vâde araya girerse ribâdır, haramdır. Hadiste geçen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya girecek fazlalık haram değildir.

İmam Şâfiî'ye göre, haram kılınmada illet, malın yiyecek olmasıdır, ölçü veya tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte ribâ vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in de bu görüşte olduğu söylenmiştir.

İmâm Malik'e göre, illet ekseriyetle yemek için biriktirmektir.

Hadisin, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen son fıkrasından sarâhaten belirtildiği üzere, farklı cinsler arasında ribâ olmaz. Yani buğdayla arpanın, altınla gümüşün alınıp satılmasında miktar sözkonusu değildir, ulemâ bu hususta ittifak eder.

316 ٦ — وفي أخرى عن عبادة بن الصامت [إذا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم إذا كان يداً بيد]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (316)- Ubadetu'bnu Sâmit (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette (şu ziyade) ifade edilmiştir: **"...Bu çeşitler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın."** Bu hadisi, Buhârî hâriç, Beş Kitap rivayet etmiştir. Müslim, Müsâkat 81, (1587); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3349-3350); Tirmizî, Büyû 23, (1240); Nesâî, Büyû 43, 44, (7, 274, 275, 276, 277, 278); İbnu Mâce, Ticârât 48, (2254).

AÇIKLAMA:

315 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamaları tamamlamak üzere şunu kaydetmek gerekir: İlletde müşterek olmayan ribâ malları fazlalıkla ve keza veresiye satılabilir. Meselâ altınla buğday, gümüşle arpa bütün ulemanın ittifakıyla bu şekilde satılabilir. Fakat ribâ malları cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve keza biri

noksan, diğeri fazla olarak satılamadığı gibi teslim ve tesellüm yapılmadan satış meclisinden ayrılmak da câiz değildir. Satılan malların cinsleri muhtelif olursa, peşin teslim edilmek şartıyla fazlalık câizdir. Meselâ bir ölçek buğday iki ölçek arpa mukabilinde satılabilir.

317 ٧– وعن أبي المنهال قال: سألتُ زيدَ بن أرْقَمَ وَالبَرَاءَ بنَ عازبٍ عن الصَّرْفِ فقالا: [نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ عن بيْعِ الذَّهَبِ بالوَرِقِ دَيْناً]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (317)- *Ebu'l-Minhâl* anlatıyor: *"Zeyd İbnu Erkam ve el-Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh)'e sarf'tan (yani altınla gümüşü cinsi cinsine satmaktan) sordum. İkisi de şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altının gümüş mukabilinde veresiye satılmasını yasakladı."* Buhârî, Büyû 80, 8, Şirket 10, Menakıbu'l-Ensâr 50; Müslim, Müsakât 87, (1589); Nesâî, Büyû 49, (7, 280).

318 ٨– وعن فضالة بن عبيد رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النبيُّ ﷺ وهو بخَيْبَرَ بقلادةٍ فيها خرزٌ وذهبٌ وهي من المَغَانِمِ تُبَاعُ فأمرَ بالذَّهبِ الَّذِي في القِلادةِ فنُزِعَ وحدَه وقال: الذَّهبُ بالذَّهبِ وزْناً بوزْنٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

وفي أخرى: لا تُبَاعُ حتَّى تُفَصَّلَ.

8. (318)- *Fadâle İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) buyuruyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Hayber'de bulunduğu sırada altın ve boncuklarla yapılmış bir gerdanlık getirildi. Bu satılık ganimet mallarındandı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altınların boncuklardan ayrılmasını emretti. Derhal gerdanlığın altın kısmı ile boncuk kısmı birbirinden ayrıldı. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Altın, altına mukabil, tartısı tartısına satılsın" buyurdular. Buhârî hâriç Beş Kitap tahric etti. Müslim, Müsâkat 89, (1591); Tirmizî, Büyû 32, (1255); Ebu Dâvud, Büyû 13, (3351-3353); Nesâî, Büyû 48, (7-279).

AÇIKLAMA:

Burada altının başka bir madde ile birlikte satılması yasaklanmaktadır. Başta Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel olmak üzere bir kısım âlimler verilen altın cinsinden fiyat, satılan eşyadaki altından fazla da az da olsa bu satışın fâsid olduğuna hükmeder. Ebu Hanîfe: Altın cinsinden biçilen fiyat, satılan eşyadaki altından fazla olduğu takdirde satışın câiz ola-

cağına, misil veya daha az olma halinde satışın câiz olmayacağına hükmeder.

İmam Mâlik buna yakın bir fikir beyan eder. Ancak fiyat fazlalığı üçte ikiyi geçmemeli, noksanlık da üçte birden aşağı düşmemeli. Bu hudud dâhilinde satış câizdir, aksi takdirde değildir.

319 ٩– وفي أخرى لمسلم قال حنش الصنعانى: [كُنَّا مَعَ فُضَالَةَ فِي غَزْوَةٍ فطارَتْ لِى وَلأَصْحابِى قِلادَةٌ فِيها ذَهَبٌ وَوَرِقٌ وَجَوْهَرٌ فأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيهَا فسأَلْتُهُ فقالَ: إنْزِعْ ذَهَبَهَا فاجْعَلْهُ فِي كِفَّةٍ، وَاجْعَلْ ذَهَبَكَ فِي كِفَّةٍ، ثُمَّ لاَ تَأْخُذَنَّ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ، فَإنِّى سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَأْخُذَنَّ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ].

9. (319)- Müslim'de gelen diğer bir rivayette Haneş es-San'âni der ki: "Biz Fadâle ile bir gazvede berâberdik. Derken bana ve arkadaşlarıma ganimetten bir gerdanlık isabet etti. Gerdanlık altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılmıştı. Ben bunu satın almak isteyerek, Fadâle'ye sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun altınını ayır, bir kefeye koy. Kendi altınını da bir kefeye koy. Sonra sakın misli mislinden fazla birşey alma! Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu işittim: **"Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse sakın misli mislinden fazla bir şey almasın."** Müslim, Büyû 91, (1591).

320 ١٠– وعن أبى بكرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْفِضَّةِ بِالْفِضَّةِ، وَالذَّهَبِ بِالذَّهَبِ إلاَّ سَوَاءً بِسَوَاءٍ، وَأَمَرَنَا أَنْ نَشْتَرِىَ الْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا وَنَشْتَرِىَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْنَا يَداً بِيَدٍ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

10. (320)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gümüşün gümüşe başa baş olmayan satışını yasakladı. Bize altın mukabilinde dilediğimiz şekilde gümüş ve gümüş mukabilinde dilediğimiz şekilde altın satın almayı emretti." Müslim'in ziyadesinde "..*Bir adam "peşin mi?"* diye sordu. Ebu Bekre: *"Ben böyle işittim"* cevabını verdi. Sahîheyn ve Nesâî rivayet etmiştir. Buhârî, Büyû 81, 77; Müslim, Müsâkat, 88, (1590); Nesâî, Büyû, 50 (7, 280-281).

AÇIKLAMA:

Hadis, ribâ mallarının, alım satımlarında şu iki şeye dikkat edilmesini teyid etmektedir:

1- Aynı cinsten şeyler alınıp satılırsa başa baş yani eşit miktarda olacak, altınla altın, gümüşle gümüş üzümle üzüm gibi. Üzüm vererek üzüm, altın vererek altın alacak olursak, miktarlarını eşit tutacağız, araya girerse ziyade fâiz olur.

2- Ayrı cinsten şeylerden birini vererek yapılan alış-veriş, karşılıklı mütâbakatla istenen miktarda olur, ancak peşin olarak teslim ve tesellüm gerekir.

321 ١١ – وعن يحيى بن سعيد قال: [أمَرَ رسولُ الله ﷺ السَّعْدَيْنِ يومَ خيبر أنْ يبيعا آنيةً من المَغْنَمِ من ذَهَبٍ أوْ فضةٍ: فَبَاعَا كُلَّ ثلاثةٍ بأربعةٍ، أو كُلَّ أربعةٍ بثلاثةٍ عيناً، فقال لهما: أربيتما فَرُدَّا]. أخرجه مالك.

11. (321)- *Yahya İbnu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'in fethi sırasında iki Sa'd'a (Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Sa'd İbnu Ubâde), ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üç (birim)'i aynı dört (birim) mukabilinde, veya her dört (birim)'i üç (birim) aynı mukabilinde sattılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: **"Siz ribâ yaptınız, geri verin"** emretti." Muvatta, Büyû 28 (2, 632).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde tasrîh edildiği üzere Hayber'in fethi sırasında ganimetlere nezâret vazifesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* rivayette isimleri geçen iki Sa'd'a vermiş idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri üzerine, altın (veya gümüş) bir kabı aynı cinsten para ile satarlar. Yani altın kap sattılarsa mukabilinde altın, gümüş kap sattılarsa mukabilinde gümüş para aldılar demektir. Aynı cinsten para alınca, ağırlığına denk olması gerekirken, dörtte bir fazlasına veya dörtte bir eksiğine satmışlar. Râvî, fazlaya mı, eksiğe mi sattıklarını hatırlamıyor ise de;

a) Aynı cinsiyle sattığını ve arada fark bulunduğunu iyi hatırlamaktadır.

b) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu akdi "ribâ" diye reddettiği de râvî tarafından kesinlikle ifâde edilen bir husus olmaktadır.

Ribâdır, çünkü ribâ mallarından biri kendi cinsinden bir malla alınıp satılacak olursa başa baş misliyle olur, biri fazla diğeri eksik olamaz.

Ribâ malları hangileridir? 315 numaralı hadise bakılsın.

322 ١٢– وعن مجاهد قال: [كُنْتُ مع ابنِ عُمرَ رضى الله عنهما فجاءه صائغٌ فقال: يا أبَا عبدِ الرَّحمنِ إنّي أصُوغُ الذّهبَ فأبِيعُهُ بالذّهبِ بأكْثرَ من وزنهِ فأستفضِلُ قدرَ عملِي فيه فنهاهُ عنْ ذلكَ فجعلَ الصّائغُ يرددُ عليه المسئلةَ وابنُ عمرَ ينهاهُ حتّى كانَ آخرَ ما قالَ لهُ: الدّينارُ بالدّينارِ، والدّرهمُ بالدّرهمِ لا فضلَ بينهما، هذا عهدُ نبيّنا ﷺ إلينا وعهدُنا إليْكُمْ]. أخرجه بطوله مالك، وأخرج النسائى المسند منه.

12. (322)- *Mücahid* anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim.Ona bir kuyumcu gelerek: "Ey Ebu Abdirrahman! Ben altın işliyor ve bunu kendi ağırlığından fazla altınla satıyorum. Böylece ona harcağım el emeği miktarında fiyatını artırıyorum" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı. Kuyumcu aynı meseleyi tekrar tekrar söyledi. Her seferinde İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı ve son olarak da şunu söyledi: *"Dinar dinarla, dirhem dirhemle satılır. Aralarında fazlalık olamaz. Bu, Peygamberimizin bize vasiyetidir, biz de size vasiyet ediyoruz (tebliğ edip duruyoruz)."* Bu rivayet Muvatta'da dam olarak gelmiştir. Nesâî ise sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözünü kaydeder. Muvatta, Büyû 31, (2, 633); Nesâî, Büyû 46, (7, 278).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, altın ve gümüş gibi, kıymet birimi olan maddelerin alışverişi, kendi cinslerinden maddelerle yapıldığı takdirde itibarî değerlerinin nazar-ı itibâra alınmayacağını ifade eder. İtibarî değer, antika eşyalardaki hâtıra değeri, süs eşyasındaki san'at ve işlemeye müteallik el emeği gibi değerlerdir. Söz gelimi bilezik, kolye, küpe gibi altın ve gümüşten mâmul eşyalardaki emek ve işçilikten ileri gelen fiyat artması aynı cinsten parayla alıp satmalarda hesaba katılmayacak demektir. Hesaba katılması için bir başka cinsten para veya eşya ile alınıp satılması gerekir. Buna riâyet edilmeyen alış verişler ribâ sayılır ve haramdır.

Bu prensip ilk nazarda zorluk gibi gözükürse de, büyük bir rahmettir. Zîra, itibârî değeri olan antika veya hâtıra eşyalarını taşıyanların vergi yükü hafifletilmiş olmakta, bunların alım satımları vesilesiyle başka mallar da tedâvül imkânı bulmakta ve dolayısıyla piyasa hareketlilik kazanmaktadır. Hele temel gıda maddelerinde buna riâyet, başka hareket ve bereketlere imkân hazırlamaktadır.

323 ١٣ - وعن عطاء بن يسار: [أنَّ مُعَاوِيَةَ رضى الله عنه بَاعَ سِقَايَةً مِنْ ذَهَبٍ أَوْ وَرِقٍ بِأَكْثَرَ مِنْ وَزْنِهَا فَقَالَ لَهُ أَبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه: سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَنْهى عَنْ مِثْلِ هذا إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: مَا أَرَى بِهذا بَأْساً. فَقَالَ: أَبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ مُعَاوِيَةَ؟ أَنَا أُخْبِرُهُ عَنْ رَسُولِ الله ﷺ وَهُوَ يُخْبِرُنِي عَنْ رَأْيِهِ، لاَ أُسَاكِنُكَ بِأَرْضٍ أَنْتَ بِهَا! ثُمَّ قَدِمَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه عَلى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضى الله عنه فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ فَكَتَبَ عُمَرُ إلى مُعَاوِيَةَ أَنْ لاَ تَبِعْ ذَلِكَ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ وَوَزْناً بِوَزْنٍ]. أخرجه مالك والنسائى «السِّقَايَةُ» إناء يشرب فيه.

13. (323)- *Ata İbnu Yesâr* anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh) altın veya gümüşten mâmul bir su kabını, ağırlığından daha fazla bir fiyatla satmıştı. Kendisine Ebu'd-Derda (radıyallahu anh): *"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu çeşit alış-verişi yasakladığını işittim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların satışı misline misil olmalı diye emretti"* diye itiraz etti. Hz. Muâviye (radıyallahu anh): "Ben bunda bir beis görmüyorum" diye cevap verdi. Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) öfkelendi ve: *"Muâviye'yi kınamada bana yardım edecek biri yok mu? Ben ona Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den haber veriyorum o bana şahsî reyinden söz ediyor. Senin bulunduğun diyarda yaşamak bana haram olsun!"* diye söylendi.

Ebu'd-Derda bunun üzerine orayı terkederek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanına geldi. Durumu olduğu gibi ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ye bir mektup yazarak bu çeşit satışı (altının altınla satılması), misli misline ve ağırlığına denk olarak yapmasını emretti." Muvatta, Büyû 33 (2, 634); Nesâî, Büyû 47, (7, 279).

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Mu'âviye (radıyallahu anh)'nin satın aldığı belirtilen

sikâye'yi İmam Mâlik'in ashâbı gerdanlık (kılâde) anlamıştır. Halbuki sikâye, –bazan sıvı eşyaların miktarını tesbitte ölçek olarak da kullanılan– bir su kabıdır. Rivâyette mevzubahis edilen bu su kabı, altındandır, ancak inci, yâkut ve zeberced cinsinden kıymetli taşlarla işlenmiştir. Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin buna 600 dinar para verdiği belirtilir.

"Hz. Muâviye'nin: *"Ben bunda bir beis görmüyorum"* demesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine muhalefet düşüncesinden ileri gelmediği, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma)'ın da, fazlalığı, ribâ addetmemesinden kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Ancak, sünnete muhalefet mânası taşıdığı için, Ebu'd-Derda fevkalâde üzülmüştür. Zîra şahsî re'yi ile sünneti reddetmek gibi bir davranış İslâm ulemasını son derece üzen bir vak'adır. Ebu'd Derda'nın Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye küsmesi makbul küsmelerden sayılmıştır. Ulema, bir kimse, bir başkasına sünneti tebliğ ettiği zaman kulak verip itaat etmediği takdirde onu terkedip küsmenin câiz olacağını söylemiştir. Hatta, Tebük seferine katılmaktan kaçan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'le kimsenin konuşmaması için, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in verdiği emir de bu meselede misal olmaktadır. Âlimler, bid'at çıkaran kimsenin terkedilmesi ve kendisiyle konuşulmaması gerektiği hususunda bu vak'ayı delil kılmışlardır. Nitekim İbnu Mes'ud, bir cenaze sırasında bir adamın güldüğünü görünce: *"Allah'a kasem olsun seninle ebediyyen konuşmayacağım"* demiştir.

Bu vak'a'nın Ubâdetu'bnu's-Sâmit'le Hz. Muâviye arasında geçtiğine dair rivayetler de mevcuttur. İki ayrı hâdise olması muhtemeldir.

324 ١٤ – وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّمَا الرِّبَا في النَّسِيئَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائى، وفي أخرى: لاَ رِبَا فِيمَا كَانَ يَداً بِيَدٍ.

14. (324)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ribâ veresiyededir"** buyurdu. Buhârî, Büyû 40; Müslim, Büyû 102, (1596); Nesaî, Büyû 50, (7, 281).

Diğer bir rivayette: **"Peşin alış-verişlerde (cinsler farklı ise fazlalık sebebiyle) riba olmaz"** buyurulmuştur.

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin bir hadisin son kısmını hatırlayarak rivayet ettiği açıklanmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ayrı cinsten iki şey birbiriyle satılırken birinin diğerine mukabil ağırlıkça fazla olmasının ribâ sayılıp sayılmayacağı soruluyor. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), bu durumda peşin satıldığı takdirde ribâ olmayacağını ancak, veresiye olduğu takdirde fazlalık girecek olursa bunun ribâ olacağını beyan buyuruyor.

325 ١٥- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كُنْتُ أَبِيعُ الإبِلَ بِالدَّنَانِيرِ وَآخُذُ مَكَانَهَا الوَرِقَ، وَأَبِيعُ بِالوَرِقِ، وَآخُذُ مَكَانَهَا الدَّنَانِيرَ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: لا بَأْسَ بِهِ بِالْقِيمَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (325)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben dinarla deve satıyor, dinar yerine gümüş alıyordum. Bazanda gümüşle satıyor, onun yerine dinar alıyordum. Bu durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzederek hükmünü sordum. **"O andaki (aynı meclisteki) kıymetiyle olunca bunda bir beis yok"** buyurdu." Tirmizî, Büyû 24, (1242); Ebu Dâvud, Büyû 14 (3354-3355); Nesâî, Büyû 50, (7, 281-282); İbnu Mâce, Ticârât 51, (2262).

326 ١٦- وفي رواية أبي داود. لا بَأْسَ أَنْ تُؤْخَذَ بِسِعْرِ يَوْمِهَا مَا لَمْ تَفْتَرِقَا وَبَيْنَكُمَا شَيْءٌ.

16. (326)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: **"...O günün fiyatıyla almanda bir beis yoktur, yeter ki aranızda (henüz ödenmeyen) bir miktar olduğu halde birbirinizden ayrılmış olmayasınız."** Ebu Dâvud, Büyû 14, (3354, 3355).

327 ١٧- وعن معمر بن عبدالله بن نافع رضى الله عنه. [أَنَّهُ أَرْسَلَ غُلامَهُ بِصَاعِ قَمْحٍ فَقَالَ بِعْهُ ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ شَعِيراً فَذَهَبَ الْغُلامُ فَأَخَذَ صَاعاً وَزِيَادَةً. فَلما جَاءَ قَالَ لَهُ: لِمَ فَعَلْتَ ذَلِكَ؟ انْطَلِقْ فَرُدَّهُ وَلا تَأْخُذَنَّ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ؛ فَإِنِّي كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: الطَّعَامُ بِالطَّعَامِ مِثْلاً بِمِثْلٍ، وَكَانَ طَعَامُنَا يَوْمَئِذٍ الشَّعِيرَ. فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُ لَيْسَ بِمِثْلِهِ قَالَ: فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يُضَارِعَ]. أخرجه مسلم، ومعنى «يضارع» يشابه.

17. (327)- *Ma'mer İbnu Abdillah İbni Nâfi* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kölesine, bir sâ buğday vererek pazara yollar ve: "Bunu sat, parasıyla arpa satın al" der. Köle gider. Onu vererek bir sa'dan bir miktar fazla arpa satın alır. Köle dönünce, Ma'mer (radıyallahu anh) ona "Niye böyle yaptın? Çabuk git ve geri ver. Misli misline denk al. Zîra ben,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Yiyecek, yiyecekle misli misline denk olmalıdır."** O zaman yiyeceğimiz arpa idi. Kendisine: "Ama bu arpa onun misli değildir" dendi ise de: *"Ben arpanın buğ-daya benzemesinden korkarım" cevabını verdi."* Müslim, Müsâkât 93, (1592).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere arpa ile buğday birbirine yakın iki gıda maddesi olduğu için, bir cins sayarak araya giren fazlalığı fâiz kabul edenler olmuştur. İmam Mâlik bu mânadaki hadislere dayanarak bu iki maddeyi bir cins addeder. Cumhur ise buğday ve arpanın iki ayrı cins olduğunu kabul eder. Aslında burada da buğdayla arpanın bir cins olduğu sarih değildir. Ma'mer hazretleri takvasına binâen ihtiyatla hareket etmiştir.

328 ١٨ – وعن مالك. أنّهُ بلغهُ أنّ سُلَيمان بن يسارٍ قال: [فَنِيَ عَلَفُ حِمَارِ سعدِ بن أبي وقّاصٍ فقال لِغُلامِهِ: خُذْ مِنْ حِنطةِ أهْلِكَ فابْتَعْ بِهِ شَعِيراً، وَلاَ تأْخُذْ إلاّ مِثْلَهُ].

18. (328)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Süleyman İbnu Yesar demiştir ki: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın merkebinin yemi bitmişti. Kölesine: "Ailene ait buğdaydan bir miktar götür, ona mukabil arpa satın al, sakın mislinden fazla almayasın" dedi. Muvatta, Büyû 50, 52, (2, 645).

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçti.

329 ١٩ – وعن أبي عياش رضى الله عنه، واسمه زيد [أنّهُ سأل سعدَ بن أبي وقّاصٍ رضى الله عنه عن البَيْضاءِ بالسُّلْتِ. فقال لهُ سعدٌ رضى الله عنهُ: أيُّهما أفضلُ؟ فقال البيضاءُ؟ فنهاهُ عن ذلك، وقال: سمعتُ رسولَ الله ﷺ يسألُ عن اشتراء التَّمْرِ بالرُّطَبِ فقال رسولُ الله ﷺ: أينقُصُ الرُّطَبُ إذا يبس؟ قال: نعم. فنهاهُ عن ذلك]. أخرجه الأربعة وصححه الترمذى.

19. (329)- *Ebu Ayyaş*'ın -ki ismi Zeyd'dir- anlattığına göre: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'a, beyaz buğday mukabilinde kabuksuz arpa satın almanın hükmünü sorar. Sa'd (radıyallahu anh) kendisine: "Hangisi daha kıymetli? diye sorar. Zeyd: "Beyaz buğday" der. Sa'd onu bu işten men eder ve der ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a

kuru hurmayı tâze hurma mukabilinde satın alma hakkında sorulduğu zaman işitmiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sorana: **"Tâze hurma kuruyunca ağırlığını kaybeder mi?"** dedi. Adam "evet" cevabını verince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bu işten men etmişti." Tirmizî, Büyû 14, (1225); Ebu Dâvud, Büyû 18, (3359); Muvatta, Büyû 22, (2, 624); Nesâî, Büyû 36, (7, 269); İbnu Mâce, Ticârât 53, (2264).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yaş hurma, kuru hurma ile eşit miktarla da olsa, farklı miktarla da olsa, peşin de olsa, veresiye de olsa satın alınamadığı gibi, kıymetce birbirinden farklı olan buğday ve arpa da birbiri mukabilinde alınıp satılamaz. Araya bir başka birim meselâ "para" girmelidir. Biri satılır, elde edilen para ile öbüründen satın alınır. Ebu Hanife merhum yasağı veresiye satışa hamlederek ölçek yönüyle eşitlik halinde birbiriyle satışlarını tecviz eder.

330 ٢٠– وفي أخرى لأبى داود قال: [نَهى رسولُ اللهِ ﷺ عَن بَيْعِ الرُّطَبِ بالتَّمْرِ نَسيئَةً]. « السلت » ضرب من الشعير أبيض لا قشر له.

20. (330)- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tâze hurmayı kuru hurma ile veresiye satmayı yasakladı" denir." Ebu Dâvud, Büyû 18, (3360).

HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT

331 ١ – عن جابر رضى الله عنه قال: [جاءَ عبدٌ فبايعَ رسولَ الله ﷺ على الهجْرَة ولمْ يُشعِرْ أنّه عبدٌ فجاءَ سيِّدُه يريدُه. فقالَ له رسولُ الله ﷺ: بِعْنيهِ فاشْتراه منه بعبديْنِ أسوديْنِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (331)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir köle gelerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hicret etmek üzere biat etti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun köle olduğunu sezemedi. Arkadan efendisi onu aramaya geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"Onu bana sat"** buyurdu ve köleyi iki siyah köle mukabilinde satın aldı." Müslim, Musâkât 123, (1602); Tirmizî, Siyer 36, (1596); Ebu Dâvud, Büyû 17, (3358); Nesâî Bey'a 66, (7, 292-293); İbnu Mâce, Cihad 41.

AÇIKLAMA:

Buradaki köle sâhibinin de Müslüman olduğuna hamledilmiştir. Müslim'in rivayeti Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu vak'adan sonra, kendisine bey'at için gelenlerin köle olup olmadığını tahkik ettiğini belirtir. Çünkü, burada, bilmeyerek hicret üzere bey'at aldığı kölenin, şarta uygun hâle gelmesi için, onu satın alarak efendisinin bağından kurtarmak zorunda kalmıştır.

Hadisten âlimler, bil-icmâ, bir kölenin iki köle mukabilinde satılabileceğine delil bulurlar. Nevevî, efendinin Müslüman olduğu, iki siyahî kölenin de Müslüman olduğu hükmünü belirtir, "çünkü, Müslüman kölenin kâfir köle mukabilinde satılması câiz değildir" der. Ancak her üçünün kâfir olabilme ihtimâline de parmak basar.

Şu halde, satılabilen şeylerin aynı cinsleriyle olmaları halinde ziya-

denin ribâ sayılması prensibine burada olduğu gibi istisnalar var. Nevevî, köleler kıymet itibarıyla farklı veya eşit de olsa peşin olma kaydıyla, birinin verilerek ikisinin alınabileceği hususunda icma edilmekle birlikte veresiye olma hâlinde ihtilâf edildiğini, Şafiî ve Cumhur'un *"câiz"* derken, Ebu Hanîfe ve Kufîler'in *"câiz değildir"* dediklerini belirtir.

Bu hüküm hayvanlar hakıknda da muteberdir.

332 ٢– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [أنّ رسول الله ﷺ أمرهُ أنْ يُجهِزَ جيشاً فنفدت الإبلُ فأمرَ أنْ يأخُذَ على قلائِصِ الصّدقةِ فكانَ يأخُذُ البعيرَ بالبعيرينِ إلى إبلِ الصّدقةِ]. أخرجه أبو داود.

2. (332)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiştir. Mevcut develer (askerlere) yetmedi. Bunun üzerine Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) (devesi olmayanlar için, bilâhere) hazine develerinden ödenmek üzere deve te'min etmesini emretti. (Böylece Abdullah) zekat yoluyla hazineye gelecek develerden iki adedi karşılığında bir deve temin ediyordu."* Ebu Dâvud, Büyû 16, (3357).

AÇIKLAMA:

Cumhur, aynı cinsten de olsa hayvanın hayvana mukabil veresiye olarak, farklı sayıda satılabileceğini söylemiştir. İmam Malik cinslerin farklı olmasını şart koşmuştur.

333 ٣– وعن علي بن أبى طالب رضى الله عنهُ: [أنّهُ باعَ جملاً لهُ بعشرينَ بعيراً إلى أجلٍ]. أخرجه مالك.

3. (333)- *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Devesini yirmi küçük deve mukabilinde veresiye olarak satmıştır" Muvatta, Büyû 59, (2, 652).

334 ٤– وعن ابن عُمَرَ رضى الله عنهما: [أنّهُ اشترى راحلةً بأربعةِ أبعرةٍ مضمونةٍ عليهِ أنْ يوفيها صاحبها بالرّبذةِ]. أخرجه البخارى في ترجمة، ومالك.

4. (334)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, satıcının zimmetinde bulunan bir binek devesini, Rebeze'de bulunan dört

küçük deve mukabilinde satın almıştır." Buhârî, bu hadisi bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir. (Büyû 108); Muvatta, Büyû 60, (2, 652).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde daha açık olarak geldiği üzere, İbnu Ömer, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde bir binek devesi satın alır. Deve sahibine: *"Git develerine bak, memnun kalırsan akid kesinleşmiş olsun"* der. Bu durumda binek devesini satan zat, muhayyerlik şartına sahiptir, binek devesini müşteriye teslim edinceye kadar deve kendi zimmetindedir.

335 ٥– وعن جابر رضى الله عنهُ أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [لا يَصلُحُ الْحيوانُ اثْنان بواحدٍ نسيئةً، ولا بأسَ به يداً بيدٍ]. أخرجه الترمذى.

5. (335)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"İki hayvan, veresiye olarak bir hayvana mukabil satılamaz. Peşin satılırsa bunda bir beis yok."** Tirmizî, Büyû 21, (1238); İbnu Mâce, Ticârât 56.

336 ٦– وعن سَمُرة بن جُندب رضى الله عنهُ قال: [نَهى رسولُ الله ﷺ عن بيعِ الحيوانِ نَسيئةً]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

6. (336)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanın hayvanla veresiye satışını yasaklamıştır." Tirmizî, Büyû 21, (1237); Ebu Dâvud, Büyû 15; Nesâî, Büyû, 65, (7, 292); İbnu Mâce, Ticârât 56, (2271).

Tirmizî, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

337 ٧– وعن ابن شهاب أن سعيد بن المسيب رحمه الله كان يقول: [لا رِبا في الحَيوانِ، وأنَّ رسُولَ الله ﷺ إنّما نَهى في بيعِ الحَيوانِ عن ثلاثٍ: ألْمضامينِ والْملاقيحِ، وحَبلِ الحَبلةِ؛ فالمَضامينُ: ما في بُطونِ إناثِ الإبلِ، والمَلاقيحُ: ما في ظُهورِ الجِمالِ، وحَبلُ الحَبلةِ: هو بيعُ الجَزورِ إلى أنْ تُنتجَ النّاقةُ ثمَّ تُنتجُ الّتي في بَطنِها]. أخرجه مالك. مفسراً بهذا اللفظ. والمعروف عند أهل اللغة والغريب والفقه تفسير المضامين والملاقيح بعكس ذلك،

والله أعلم.

7. (337)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb derdi ki: "Hayvanda ribâ yoktur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvan satışını üç hususta yasakladı: el-Mezâmin, el-Melâkih ve Habelu'l-habele.

Mezâmîn: Dişi devenin karnındaki yavru demektir.

Melâkih: Erkek devenin belinde bulunan (ve dişiyi dölleyen) şey demektir.

Habelu'l-habele: "Hâmile develerin hâmile kalması) yani, dişi develerin karnındaki ceninin doğuracağı yavrunun satımı. Muvatta, Büyû 63, (2, 654).

İmam Mâlik, bu tâbirleri, yukarıdaki gibi açıklamıştır. Ancak garib kelimeleri açıklayan lugatci ve fakihler nezdinde, mezâmîn ve melâkih kelimeleri aksi mânaları ifade etmektedir.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, biri diğerine mukabil karşılıklı satıma konu olan hayvanlar, aynı cinsten de olsa ayrı cinsten de olsa peşin veya veresiye, mutlak olarak câiz olduğunu beyan etmektedir. Esâsen farklı cinsteki hayvanlar veresiye olarak birbiriyle satılsa ribâ yoktur. Aynı cinsten olmaları hâlinde veresiye satımları İmam Mâlik'e göre câiz olmaz. Şafiî hazretleri yukarıdaki rivayeti esas alarak cevazına hükmeder.

338 ٨– وعن مالك أنه بلغه أن رجلاً أتى ابن عمر رضى الله عنهما فقال: [أسلفتُ رجلاً سلفاً واشترطتُ عليه أفضلَ ممّا أسلفته. فقال ابنُ عمر: ذلكَ الربا. ثمّ قال: السَّلَفُ على ثلاثة وجوه: سلفاً تسلفه تريد به وجه الله تعالى فلك وجه الله تعالى، وسلفاً تسلفه تريد به وجه صاحبك فلك وجه صاحبك، وسلفاً تسلفه لتأخذ خبيثاً بطيّب فذلك الربا. قال: فكيف تأمرني يا أبا عبدالرحمن؟

قال أرى أنْ تشقّ الصّحيفة، فإنْ أعطاك مثل الّذى أسلفته قبلته، وإنْ أعطاك دونه فأخذته أُجرت، وإنْ أعطاك أفضل طيّبة به نفسه فذلك شُكر شكره لك، ولك أجرُ ما أنظرته].

8. (338)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: *"Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iadesini şart koştum"* dedi ve hükmünü sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anh): "Bu ribâdır" diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: "Borç verme işi üç şekilde cereyan eder.

1- *Borç vardır, bunu vermekle sâdece Allah'ın rızasını düşünürsün. Karşılığında sana rıza-yı ilâhî vardır.*

2- *Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin.*

3- *Borç vardır, temiz bir malla pis bir şey almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır."*

Adam: Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebu Abdirrahman? diye sordu. İbnu Ömer şu açıklamada bulundu: "Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdiğin miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi birşeyi gönül hoşluğu ile verirse, bu sana bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vâde tanıdığın için sevap vardır."
Muvatta, Büyû 92, (2, 681-682).

339 ٩ - وعن مجاهد أن عمر رضى الله عنهما: [استَسْلَفَ دَراهِمَ فقضَى صَاحِبَها خيراً منها، فأبى أنْ يأخُذَها، وقال: هذه خيرٌ من دَراهِمِي. فقال ابنُ عمر: قد علمت ولكنْ نفسى بذلك طَيِّبةٌ].

9. (339)- *Mücahid*'in anlattığına göre, "İbnu Ömer (radıyallahu anh) bir miktar borç para aldı. Bunu sâhibine daha iyi bir şekilde ödedi. Borç veren adam: "Bu verdiğimden efdaldir (fazladır) diyerek almak istemedi. İbnu Ömer adama: "Biliyorum, ancak için bu şekilde rahat edecek" dedi.
Muvatta, Büyû 90, (2, 681).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, önceden her iki tarafca şart koşulmamak kaydıya, borçlunun borcunu öderken, içinden gelerek, bir fazlalıkta bulunduğu takdirde bunun faiz olmayacağını ifade etmiştir. Bunun borçlunun içinden gelmesi, gönül hoşluğu ile vermesi şarttır. Verilen fazlalık şart gereği, âdet icabı, vaad sonucu olursa câiz olmaz. Ayrıca bu fazlalık bir başka eksikliği kapatmamalıdır. Sözgelimi on aded düşük altına mukabil sekiz adet kıymetli altın ödemek veya on aded âdi sikke altın almışken, on aded iyi altın ödemek gibi, bu durum da ribâ sayılır.

340 ١٠ – وعن سالم قال: [سُئِلَ ابنُ عُمرَ رضى اللّٰه عنهما عنِ الرَّجُلِ يكُونُ لَهُ الدَّيْنُ عَلَى رَجُلٍ إلى أجلٍ فيضَعُ عنهُ صاحِبُ الحَقِ لِيُعَجِّلَ الدَّيْنَ فكرِهَ ذلكَ ونَهى عنهُ].

10. (340)- *Salim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e belli bir vâde ile bir başkasında alacağı bulunan adam, parasını daha çabuk alabilmek için bir kısmından vaz geçecek olsa? diye sordular. İbnu Ömer bunu hoş görmedi ve bu davranışı yasakladı." Muvatta, Büyû 82, (2, 672).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe vâdeyi kısaltma karşılığında borcun azaltılmasını tecviz etmemişlerdir. İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu tecviz eder. Şâfiî'nin her iki görüşe de sâhip olduğu belirtilir.

341 ١١ وعن عبيد بن أبي صالح قال: [بِعتُ بزاً من أهلِ دارِ نَخلَةَ إلى أجلٍ فأردتُ الخُروجَ إلى الكوفةِ فعرَضُوا عليَّ أنْ أضعَ لهُم وينقدُوني فسألتُ زيدَ بنَ ثابتٍ فقال: لا آمُرُكَ أنْ تفعلهُ، ولا أنْ تأكُلَ هذا وتُوكِّلَهُ]. هذه الآثار الثلاثة أخرجها مالك.

11. (341)- *Ubeyd İbnu Ebî Sâlih* anlatıyor: "Ben, bilâhere ödenmek üzere Dar-ı Nahle ehline bez sattım. Bir müddet sonra Kûfe'ye gitmek istedim. Borçlular bana gelerek fiyattan biraz inmem hâlinde peşin ödeyeceklerini söylediler. Bunu Zeyd İbnu Sâbit'e sordum. Bana: "Hayır, bu işi yapmana cevaz veremem, bunu (ribâyı) ne senin yemeni, ne de (satın alanlara) yedirmeni emredemem"dedi. Muvatta, Büyû 81, (2, 671).

342 ١٢– وعن أم يونس قالت: [جاءتْ أمُّ ولَدِ زيدِ بنِ أرقمَ رضى اللّٰه عنه إلى عائشةَ رضى اللّٰه عنها فقالت: بِعتُ جاريةً من زيدٍ بثمانمائةِ درهمٍ إلى العطاءِ ثم اشتريتُها منه قبلَ حلُولِ الأجلِ بستمائةِ درهمٍ، وكنتُ شرطتُ عليه أنَّكَ إنْ بعتَها فأنا أشتريها منكَ فقالتْ عائشةُ رضى اللّٰه عنها: بئسَما شريتِ وبئسَما اشتريتِ: أبلغي زيدَ بنَ أرقمَ أنَّه قد أبطلَ جهادَهُ مع رسولِ اللّٰه ﷺ إنْ لمْ يتُبْ منهُ. قالتْ فما يصنعُ؟ فقالتْ عائشةُ رضى اللّٰه عنها ﴿فمَنْ جاءهُ موعظةٌ من ربِّه فانتهى فلهُ

مَا سَلَفَ وأمْرُهُ إلَــى اللّهِ ﴾ الآية فلم يُنْكِرْ أحَدٌ على عائشة رضى الله عنها، والصَّحَابَةُ رضى الله عنهم متوافِرُونَ].

12. (342)- *Ümmü Yunus* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh)'ın Ümmü Veled'i (çocuk doğurmuş cariyesi), Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye uğradı ve dedi ki: *"Zeyd'in bir cariyesini el-Atâ'ya sekiz yüz dirheme sattım. Sonra aynı cariyeyi ondan, ödeme zamanı dolmazdan önce altı yüz dirheme satın aldım. Ayrıca ben kendisine, bunu satacak olursan senden ben satın alacağım diye şart koşmuştum." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Şart koşman da uygunsuz, satın alman da uygunsuz olmuş. Zeyd İbnu Erkam'a söyle ki, bu iş sebebiyle tevbe etmezse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yaptığı cihadı iptal etmiştir"* dedi.

Kadın: "Zeyd ne yaptı ki (böyle hükmediyorsun?)" diye sorunca Hz. Aişe cevap olarak şu âyeti okudu: **"Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de fâizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir..."** (Bakara, 275). Ashab'tan pek çoğu hayatta olduğu hâlde, kimse bu hükümden dolayı Hz. Aişe'yi reddetmedi."

343 ١٣- وعن زيد بن أسلم قال: [كَانَ الرِّبَا الَّذى أذِنَ اللّهُ فيه بالحَرْبِ لِمَنْ لَمْ يتركه عندَ الجاهليةِ على وجهينِ: كَانَ يكونُ للرَّجُلِ على رجلٍ حقٌّ إلى أجلٍ فإذا حلَّ الأجلُ قال صاحبُ الحقِّ: أتقضى أم تُربى؟ فإنْ قضاه أخذ منه، وإلاَّ طواه إن كان ممَّا يُكالُ أو يوزنُ أو يذرعُ أو يعدُّ، وإنْ كان سناً رفعهُ إل الذى فوقه وأخَّره عنه إلى أجلٍ أبعد منهُ. فلمَّا جاء الإسلامُ أنزلَ اللّهُ تعالى: ﴿ **يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وذَرُوا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبَا إنْ كُنْتُم مؤمنين - إلــى - وإنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أمْوَالِكُمْ** ﴾ إلى آخرها]. أخرجهُ رزين.

13. (343)- *Zeyd İbnu Eslem* anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın terketmeyenler için harb etmeye izin verdiği ribâ, câhiliye devrinde iki şekilde cereyan ederdi:

1- Bir kimsenin diğer bir kimsede, vâdeli bir alacağı bulunurdu. Vâde dolunca alacaklı: "Ödeyecek misin yoksa fâizlesin mi?" derdi. Borçlu öderse öbürü alırdı. Ödemezse, ölçeklenen, tartılan, ekilen veya sayılan çeşitten ise alacak katlanırdı.

2- Yaşla ölçülen bir mal ise, daha üst mertebeye kaydırılır, vâde de uzatılırdı. İslâm gelince Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler! Allah'tan sakının, inanmışsanız fâizden arta kalan hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz"** (Bakara 278-279).

Bu rivayeti Rezîn tahric etti.

BEŞİNCİ BAB

MUHAYYERLİK HAKKINDA

334 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما، أنّ النبىّ ﷺ قال: [المُتَبايعانِ بالْخيارِ مالمْ يفتَرقَا، أو يقولُ أحدُهُما للآخرِ: اخترْ، وربَّمَا قال: أو يكونُ بيعَ خيارٍ]. أخرجه الستة.

1. (344)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkca (akdi bozmakta) muhayyerdirler. Veya alış-veriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse yine muhayyerdir."** Ravi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın belki de "Alış-veriş yapanlardan biri "muhayyerlik şartı üzere olsun demişse" şeklinde buyurmuş olacağında şüphe etmektedir." Buhârî, Büyû, 42, 43, 44, 46; Müslim, Büyû 45, 47, (1531); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3454); Nesâî, Büyû 9, (7, 248); Muvatta, Büyû 79, (2, 671); İbnu Mâce, Ticârât 17, (2181).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, alış-veriş yapanların akitten sonra birbirlerinden ayrılmadıkca satış akdini bozup bozmamakta serbest olduklarını ifade eder. Âlimler, ayrılmanın nasıl tahakkuk edeceği hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı "bedenen" ayrılmayı, bir kısmı da "kavlen" ayrılmayı anlamıştır.

İmam Mâlik, İmam Âzam ve İmam Muhammed ayrılmanın "kavlî" olduğunu söylerler. Onlara göre satıcı: "Sattım", müşteri de: "Aldım" dedi mi akit kesinleşmiş ve iki taraf birbirinden ayrılmış sayılır. Artık her iki tarafa da muhayyerlik tanınmaz. Ancak bizzat hadislerde temas edildiği üzere, müşteri o malı görmek, kusursuz olmak veya muhayyer olmak gibi bir şartla almış ise bu şartlara binâen akdi bozarak malı iade edebilir.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullâh) başta olmak üzere diğer birçok âlimlere göre alıcı ile satıcının ayrılmalarından murad "bedenen birbirlerinden uzaklaşmalarıdır."

Arkadan kaydedeceğimiz 346 numaralı hadisteki "Muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna" cümlesinde kastedilen "muhayyerlik" hakkında üç görüş söz konusudur:

1- Muhayyerlik akid tamamlandıktan sonra o meclisten ayrılmadan sübut bulur. Yani "alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkca muhayyerlik var" diye takdir edilir.

2- İkinci kavle göre, bundan maksat üç gün veya daha az bir müddet muhayyerlik şartıyla yapılan akittir. Bu durumda, muhayyerlik, tesbit edilen bu müddet esnasında devam eder.

3- Üçüncü görüşe göre, "meclis muhayyerliği bulunmamak şartıyla yapılan satış müstesnâdır" demektir. Bu durumda akdin yapılması ile satış tamamlanır, artık muhayyerlik yoktur.

Bu üç görüşten birincisi en sahih olanıdır. Âlimler bunu çoğunlukla kabul etmekten başka bilhassa üçüncü görüşün nasslara zıt düştüğü ve dolayısıyla bâtıl olduğu husûsunda fikir beyân etmişlerdir.

Nevevî, "Alış-veriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse..." cümlesinden: "satışın muteber olduğunu ihtiyar et" mânasını anlar. Ve şu açıklamayı sunar: "Öbürü ihtiyar ederse satış kesinlik kazanır... Sükut ederse hıyâr (satıştan dönme) hakkı devam eder. Satışın kesinleşmesini sözle ifâde eden tarafın ihtiyâr hakkının devam edip etmiyeceği hususunda ashâbımız (Şâfiîler) iki görüş ileri sürmüştür. Sahih olanı, devam etmeyeceğine dair olanıdır, hadisin zâhirine uygun olan görüş de budur." Nevevî'nin bu yorumunu kaydeden Aynî, cerhetmek maksadıyla, Hattâbî'nin şu yorumunu kaydeder: "Bu hadis, hıyâru'l-meclis'in mevcudiyetine açık bir delildir. Ayrıca, hadislerin zâhirine muhâlefet olarak yapılan bütün tevilleri de iptal etmektedir. Hadisin sonunda gelen: "Alış-verişi yaptıktan sonra ayrılırlar da..." cümlesi[73] de aynen bunun gibidir. Bu da açık bir şekilde, bedenî ayrılıkla, muhayyerlik hakkının kalktığını gösterir. Zira, kastedilen ayrılmadan maksad sözle olan ayrılma olsaydı hadisin bir mânası kalmazdı." Hattâbî'ye Aynî şu cevabı verir: "Bu hadis alış-veriş yapanlardan biri, diğerine bir icab'ta (teklif'te) bulununca diğerinin kabul edip etmemekte muhayyer olduğu

73– Bu cümle müteakip 345 numaralı rivayette yer alacaktır.

hususunda açık bir delildir, bu doğru. Ancak bir taraftan "icab", diğer taraftan da "kabûl" vâki olunca akit tamam olur, bundan sonra -hususî şekilde koşulan şartla, hıyâru'l-ayb dışında, hıyâr (akdi bozma) hakkı yoktur. Bunun delili de Nesâî'de kaydedilen Semüre (radıyallahu anh) hadisidir:

"Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça ve her biri, diğerinden dilediğini almadıkça muhayyerdirler..." Aynî, Tahâvî' nin hadisle ilgili şu yorumunu ilâve eder: "Bu hadiste yer alan "...her biri, diğerinden dilediğini almadıkça" sözü, alış-veriş yapanlara tanınan muhayyerlik'in aralarında akdin kesinleşmesinden evvele ait olduğuna delalet eder. Öyle ise, akid müşterinin râzı olacağı husus üzerine cereyan eder, râzı olmayacağı şey üzerine değil. Çünkü bu meselede, hadiste mezkur olan ayrılıktan maksadın, alış-verişten sonra vâki bedenî ayrılma olduğunu söyleyenler arasında, müşterinin maldan dilediği kadarını alıp geri kalanı bırakma hakkına sahip olmadığı, ya tamamını alıp, ya da tamamını terketmesi gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur." Aynî şu neticeyi kaydeder: "Bu da gösterir ki, ayrılıktan maksad "kavlî ayrılık"tır, "bedenî" değil. Hatâbî'nin "...hadislerin zâhirine muhalif olarak yapılan bütün te'villleri iptal eder" sözü Hanefiler nezdinde müsellem değildir. Çünkü iki te'vil birbirine zıd düşerse hadis üzerinde tevakkuf edilir ve kıyasla amel edilir. İmdi alış-veriş, icâre gibi, bazı malların menfaatlerine mâlik olmayı sağlayan akidlerin hepsi -icab ve kabulle gerçekleştikleri için- nikâh akdine kıyas olunur. Nasıl ki nikâh akdinde, akid tamamlandıktan sonra bedenî ayrılık şartı koşulamazsa, alış-veriş akidlerinde de böyle bir şart koşulamaz.

İmam Mâlik derki: "Alış-veriş yapanların birbirlerinden ayrılmaları hususunda belli bir sınır, muayyen bir vakit konmamıştır. Öyle ise, akdin kesinleşmesini bedenî ayrılığa talik etmek, akdi, -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaklaşmış olduğu mülâmese ve münâbeze satışlarında veya meçhul vâdeli muhayyerlik hakkı tanıyan alış-verişlerde olduğu gibi- meçhulat üzerine bina etmek gibidir ve böyle bir akit katî surette fâsiddir.

345 ٢ – وفي رواية للشيخين: [إذا تبَايعَ الرَّجلانِ فكُلٌّ واحدٍ منهما بالخيارِ مالمْ يتفرّقا أو يُخيّرْ أحدُهما الآخرَ، فإنْ خيّرَ الآخرَ فتبايعا على ذلكَ فقدْ وجبَ البيعُ، وإنْ تفرّقا بعدَ أنْ تبايعا ولمْ يتركْ واحدٌ منهما البيعَ فقدْ وجبَ].

2. (345)- *Sahîheyn*'de gelen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: **"İki kişi alış-verişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhayyer bırakmadıkça her ikisi de muhayyerdir. Biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla alış-veriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alış-verişi yaptıktan sona ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir."** Buhârî, Büyû 45; Müslim, Büyû 44, (1531).

AÇIKLAMA, için önceki hadise bakınız.

346 ٣– وفي أخرى لمسلم: [كُلُّ بيِّعَينِ لا بيعَ بينهُما حتّى يتفرّقا إلا بيعَ الخِيارِ].

3. (346)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyurulmuştur: **"Alış-veriş yapan herhangi iki kişi arasında, birbirlerinden ayrılmadıkça akit kesinleşmiş olmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna!"** Müslim, Büyû 46, (1531).

AÇIKLAMA, için 344 numaralı hadisin açıklamasına bakınız.

347 ٤– وله في أخرى. قال نافع: [وكانَ ابنُ عُمرَ رضى اللهُ عنهما إذا بايعَ رجلاً فأرادَ أنْ لا يُقيلَه قامَ فمشى هُنيهةً ثُمّ رجع].

4. (347)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde Nafi der ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) bir kimse ile alış-veriş yapınca bu satışın bozulmasını istemedi mi kalkar biraz yürür, sonra geri dönerdi."* Müslim, Büyû 45, (1531).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde *"İbnu Ömer hoşuna giden birşey satın alınca arkadaşından ayrılırdı." "İbnu Ömer alış-veriş yapınca, akdin kesinlik kazanması için oradan ayrılırdı"* şeklinde ifadeler gelmiştir. Müteakip rivayet de bu gruba dahildir. Bütün bu rivayetler, İbnu Ömer'i,hadiste gelen "ayrılma"dan bedenen ayrılmak'ı anladığı ortaya çıkmaktadır.

348 ٥– وفي أخرى للترمذى: [كانَ ابنُ عمرَ إذا ابتاعَ بيعاً وهو قاعدٌ قامَ ليجبَ لهُ].

5. (348)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer, bir alış-verişi oturarak yapmış ise, akdin kesinleşmesi için ayağa kalkardı." Tirmizî, Büyû 26, (1245).

349 ٦ – وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قالَ رَسُولُ الله ﷺ البَيِّعَانِ بالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا في بَيْعِهِمَا، وإنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

6. (349)- *Hakim İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse, alış-verişlerinin bereketi kalmaz."** Buhârî, Büyû 19, 22, 42, 44, 46; Müslim, Büyû 47, (1532); Ebû Dâvud, Büyû 53, (3459); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Nesâî, Büyû 8, 57, 244).

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların doğru söylemeleri fiyat, malın kalitesi, ödeme şekli gibi, her iki tarafı ilgilendiren hususların hepsine şâmildir. Beyân' dan maksad da, satılan eşyanın ve semenin kusurunun, olduğu gibi eksiksiz açıklanmasıdır. Alış-verişin mübarek kılınması, fâidesinin çok olması ve her iki tarafa da hayırlı kılınmasıdır. İbnu Hacer, zâhirî mânanın esas alınabileceğini, zîra, hile ve yalandaki uğursuzluğun, akdin üzerine çökerek, bereketini kaldırabileceğini belirtir. Keza bu hâlin sadece hile ve yalana yer veren tarafa gelip, öbür tarafın bu bereketsizliğin dışında kalmasının da muhtemel olduğunu belirten İbnu Hacer, Buhârî şarihlerinden *İbnu Ebî* Cemre'nin bu ikinci görüşü tercih ettiğini söyler.

350 ٧– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قالَ رَسُولُ الله ﷺ البَيِّعَانِ بالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا إلاَّ أنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ فَلاَ يَحِلُّ أنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أنْ يَسْتَقِيلَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

7. (350)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Alış-veriş yapan iki taraf, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa bu müstesna. Bu durumda, "karşı taraf pişman olur da akdi bozar" korkusuyla birinin oradan ayrılması helâl olmaz. Tirmizî, Büyû 26, (1247); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3954); Nesâî, Büyû11, (7, 251-252).

AÇIKLAMA:

Alış-verişin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"yı akid meclisini terkederek "bedenen ayrılma" olarak anlayan Tirmizî hazretleri hadisle ilgili olarak şu açıklamaya da yer verir: "Bunun mânası, alış-verişten sonra muhayyer taraf pişman olarak alış-verişten vazgeçer korkusuyla (muhayyerlik hakkına sahip olmayan tarafın) onu terketmesidir. Şayet ayrılıktan murad kavlî ayrılık (yani her iki tarafın alış-veriş akdini kesin bir dille ifade etmiş olmaları) olup, bu akidden sonra muhayyerlik bulunmasaydı, bu hadis mânasız olurdu. Zira hadiste: **"Karşı taraf pişman olur da akdi bozar korkusuyla oradan ayrılması helâl olmaz"** buyrulmaktadır.

Şu halde bu hadis, "ayrılık"ın kavlî değil, bedenî ayrılık olduğuna delil olmaktadır. Ancak 344 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamalara göre aksi de söylenmiştir ve Hanefiler başta, bir kısım fakihler, akdi kesinleştiren ayrılığın bedeni değil, kavlî ayrılık olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

351 ٨– وفي أخرى لأبي داود عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَتفرّقَنَّ اثْنَانِ إلاَّ عَنْ تَرَاضٍ].

8. (351)- *Ebu Dâvud*'un Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretlerinden kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Alış veriş yapan her iki taraf da akitden memnun kalmadıkça ayrılmasınlar."** Ebu Dâvud, Büyû 53, (3458); Tirmizi, Büyû 27, (1248).

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da: "Allahu âlem hadisten murad şudur" dedikten sonra açıklar: "Alım ve satım yapan her iki taraf da malın kabzı ve semenin ödenmesiyle ilgili bütün hususlarda eksiksiz anlaşmış olarak ayrılmalıdırlar." Aksi takdirde bir kısım mahzurlar hâsıl olur. İşte şeriat bunu yasaklamıştır. Mamafih hadisten şu da anlaşılabilmektedir: Ayrılmak isteyen taraf arkadaşına: "Malı almak istiyor musun?" der. Öbür taraf akdi bozmayı isterse akdi bozar. Bu mâna, bu babtaki ikinci hadise de muvâfık düşüyor.

Bu hadiste ifade edilen nehy (yasaklama) tahrimî değil tenzihî'dir,

yani şiddetli değil hafif bir yasaktır, zira taraflardan birinin izni veya bilgisi olmadan öbürünün akid meclisini terketmesinin helâl olduğu hususunda icma mevcuttur.

Hadiste, her iki tarafın hıyâru'l-meclis (yani, beraberlikleri sırasında akdi bozma) hakkına sâhip olduklarına delil mevcuttur, aksi halde bu hadisin mânası olmaz diyen de olmuştur.

352 ٩- وعن جابر رضى الله عنه: [أَنَّ رسولَ الله ﷺ خيَّرَ أعرابياً بعدَ البيعِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

9. (352)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bedeviyi, satıştan sona muhayyer kıldı."* Tirmizî, Büyû 27, (1249). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, icâb (teklif) ve kabul tahakkuk ettikten sonra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bedeviye muhayyerlik hakkı tanıdığını ifade eder. Tîbî der ki: "Hadisin zâhiri, Ebu Hanife'nin görüşüne delâlet eder. Çünkü, hıyâru'l-meclis akitte sâbit olsaydı, yeniden muhayyerlik tanımak abes olurdu. (Yâni sözün bitmesiyle akit kesinleşmeseydi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona ilâveten muhayyerlik tanımazdı). Ancak mesele şöyle cevaplandırılır: "Bu hadis mutlaktır, mukayyede hamlolunur, nitekim İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde öyle gelmiştir: *"Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Muhayyerlik şartı ile yapılan akit hâriç (onlar şarta göre muhayyerliklerini devam ettirirler.)*

353 ١٠- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: إذا اختلفَ البيِّعانِ فالقولُ قولُ البائعِ، والمبتاعُ بالخيارِ]. أخرجه مالك والترمذى واللفظ له.

10. (353)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar ihtilafa düşerlerse satanın sözü esas alınır. Müşteri muhayyer bırakılır."** Muvatta, Büyû 80, (2, 671); Tirmizî, Büyû 43, (1270); Metin Tirmizî'ye aittir.

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların ihtilafından maksat, satıcı ile müşteri arasında

fiyatın miktarı, muhayerlik şartı veya bir başka hususta, taraflardan birinin elinde kendi iddiasını te'yid edici bir delil olmaksızın çıkan anlaşmazlıktır. Burada, ihtilafın çıktığı mesele zikredilmemiştir. İlmü'l-Meânî kâidesince, bu makamda, böylesi mutlak ifade hükmün tâmîmine sebeptir. Yâni, ihtilaf her neyi alâkadar ederse etsin demektir: Fiyatla ilgili olur, malla ilgili olur, akde konulması meşru şartlarla ilgili olur, kısacası alış-veriş sebebiyle müşteri ile satıcı arasında mevzubahis olabilecek herhangi meşru bir mesele üzerine çıkan ihtilafta.. demektir. Bazı rivayetlerde fiyatla ilgili ihtilâfın tasrih edilmiş olmasının, buradaki hazfa dayanarak ifade edilen tâmime münâfi olmadığı belirtilmiştir.

Öyle ise her çeşit ihtilafta müşteri delil getiremeyince, yemin ettiği takdirde, satıcının sözü esas alınacak demektir. Müşteri, satıcının sözüne uygun şekilde akdi kabul edip etmemekte muhayyerdir. Satan kimsenin yemin etmesi gereğini ifade için bazı âlimler: Alıcı ile satıcı arasında fiyat, mal veya koşulan şartlarla ilgili bir ihtilâf çıktığı vakit yemin ettiği takdirde satıcının sözü esas alınır, çünkü şeriatta, *sözü esas alınacak olana yemin ettirilir*[74] kaidesi mevcuttur diyerek, hadisi bu hükme delil göstermiştir. Ancak aynı hükme, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin bir rivayetinden getirilen delille ulaşanlar da olmuştur. Çünkü Ebû Ubeyde'den yapılan mezkur rivayete göre, fiyat hususunda ayrı ayrı rakamlar iddia ederek kendisine *(aleyhissalâtu vesselâm)* müracaat eden iki kişiden satıcıya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemin ettirmiş, sonra müşteriyi bu fiyatla alıp almamakta muhayyer bırakmıştır.

Neylü'l-Evtar'da Şevkânî, satıcı ile müşteri arasında ihtilaf çıktığı vakit, her iki tarafın rızasıyla anlaşmanın feshine gidilmemesi halinde takip edilecek muamele hususunda satıcının sözünün, yemin etmesi şartıyla esas alınarak ihtilafın giderileceğini söyler. Her iki tarafın rıza göstererek feshe gitmesinin câiz olduğunu belirtir.

İhtilaf çıktığı zaman takip edilcek yol hususunda, ihtilafa konu olan malın mevcut veya telef olması arasında fark olmadığı, her iki halde de aynı yola gidileceği belirtilir.

Yine Neylü'l-Evtâr'da dikkat çekilen bir hususu kaydetmekte fayda var: Satıcı ile müşteri arasındaki ihtilafların hallinde "satıcıya yemin ettirip, sözünü esas almak" prensibini, bazı ihtilafların hallinde bütün âlimler ittifakla kabul ederken, bazı ihtilâfların hallinde kabul edememişlerdir. Bu meselede ulemayı ihtilâfa sevkeden sebep şu hadisin

74– Bu kâide: Tirmizî'de kaydedilir.

hükmüdür: "İhtilaflarda dâvacıdan delil istenir, dâvalıya da yemin teklif edilir." Bu hadisin hükmü umumidir, hangi çeşit dâvâ olursa olsun delil dâvâ sahibinden, yemin de dâvâ edilenden istenecektir, hangisi satıcı hangisi müşteri bakılmayacaktır. Halbuki üzerinde durduğumuz hadis yemini satıcıya teklif edip, onun sözünü esas alıyor, delili de -davacı veya davalı oluşuna bakmadan- müşteriden taleb ediyor. İki hadis arasında umum-husus münâsebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri, cihetiyle de müteârızdırlar. Şöyle ki malı satan davacı olsa birine göre yemin edecek, diğerine göre delil getirecek. Şu halde, bu iki hadisten biri, haricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas kılınacaktır..."

Şevkânî bu açıklamadan sonra "delil getirmeyi dâvâcıya, yemin etmeyi dâvâlıya" yükleyen hadisin râcih olduğunu gösteren deliller kaydeder.

354 ١١ – وعن أبي الوضيء قال: [غزونا غزوة فنزلنا منزلاً فباع صاحب لنا فرساً بغلام ثم أقاما بقية يومهما وليلتهما؛ فلما أصبحنا حضر الرحيل فقام الرجل إلى فرسه ليسرجه فندم فأتى الرجل فأخذه بالبيع فأبى الرجل أن يدفعه إليه، فقال: بيني وبينك أبو برزة صاحب رسول الله ﷺ، فأتياه فأخبراه فقال: أترضيان أن أحكم بينكما بقضاء رسول الله ﷺ؟ قال رسول الله ﷺ: البيعان بالخيار مالم يتفرقا، ولا أراكما افترقتما]. أخرجه أبو داود.

11. (354)- Ebu'l-Vadî' anlatıyor: "Bir gazvede bulunduk. Bir yere indik. Bir arkadaşımız, bir köle karşılığında bir at sattı. O günün geri kalan kısmında ve geceleyin beraber kaldılar. Sabah olunca göç hazırlığı yapıldı. Adam kalkarak atını eğerlemeye gitti. Bu satıştan pişman olmuştu. Öbürüne gidip akdi bozmak istedi. Fakat diğeri kabul etmedi, atı vermeyi reddetti ve "Aramızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Ebu Berze hakem olsun" dedi. Ona gelip, durumu anlattılar. Ebu Berze: "Aranızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüyle hükmetmeme razı mısınız? Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştu ki: **"Alım-satım yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhay-yerdirler."** Ben sizi ayrılmış göremiyorum." Ebu Dâvud, Büyû 53, (3457).

AÇIKLAMA:

Hadis, Ebu Berze (radıyallahu anh)'nin, "ayrılma"yı bedenî ayrılma anladığını, çok geniş bir meclis telakkisine sahip olduğunu, şöyle ki, onun

nazarında o mekanı terketmedikce bedenî ayrılmaların da gerçek "ayrılma" sayılmadığını göstermektedir. Zira, Ebu'l-Vadî', alış verişten sonra günün geri kalan kısmı ile gecenin de orada geçirildiğini belirtmektedir. Ebu Berze buna rağmen "Ben sizi ayrılmış göremiyorum" demiştir. Şurası muhakkak ki, bu müddet içerisinde yeme, içme, abdest bozma gibi çeşitli ihtiyaçlar için birbirlerinden ayrılmış olmalıdırlar. Ancak bu ayrılmalar aynı mekan çerçevesindedir. Üstelik, hadisin Tirmizî'de gelen vechinde hadisenin gemi içerisinde geçtiği belirtilir.

Ayrılma'yı "bedenî ayrılma" şeklinde anlamada Ebu Berze'nin yalnız olmadığı, Buhârî'de İbnu Ömer, Şureyh, Şa'bî, Tâvus, Âtâ, İbnu Ebî Müleyke gibi başkalarının da bu görüşte olduğu belirtilmiştir.

344 numarlı hadisin açıklamasında da uzunca temas edildiği üzere, akdin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"nın tavsifinde âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Hattâbî, **Meâlim'**de bilhassa Mâlikî ulemasının, "ayrılma"yı belirleyen muayyen bir tarifin yokluğundan yakındıklarını kaydeder. Selef ulemasının bu ihtilafı halefe bir kısım rahatlıklar sağlamıştır denebilir. Çünkü onlar: *"Bu ve benzeri meselelerde halkın örf ve âdetini esas almayı prensip edinmişler, alıcı ve satıcı her ikisinin birlikte bulundukları mekânın hâline itibar etmişlerdir."* Sözgelimi geniş bir evde idiyseler, biri bulunduğu meclisi terkederek bir başka oda veya bölmeye geçti ise, arkadaşından "ayrılmış"tır. Bunlar bir çarşıda veya dükkanda olsalar, ayrılma, birinin arkadaşından ayrılıp birkaç adım atmasıyla tahakkuk eder.

İÇİNDEKİLER